

UNIVERZA
V LJUBLJANI

FF
Filozofska
fakulteta

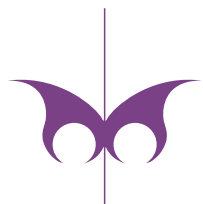
Slovenske knjižnice in knjižničarstvo v dvajsetem stoletju: izbrana poglavja

Eva Kodrič-Dačić

Slovenske knjižnice in knjižničarstvo v dvajsetem stoletju: izbrana poglavja

Eva Kodrič-Dačić

Ljubljana, 2026

Zveza bibliotekarskih društev Slovenije

Založba Univerze v Ljubljani

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID= 271567107
ISBN 978-961-297-799-3

E-knjiga
[COBISS.SI-ID= 271202051](#)
ISBN 978-961-297-793-1

Kazalo

Uvod.....	11
Knjižnice na Slovenskem med obema vojnama	17
Normativna ureditev področja knjižničarstva med obema vojnama	21
Neuspešni poskusi za sprejem zakona o knjižnicah.....	24
Ustanovitev univerzitetne knjižnice in gradnja nove stavbe	29
France Kidrič.....	31
Janko Šlebinger.....	33
Uvajanje strokovnih novosti	36
Razvoj slovenske bibliotekarske terminologije.....	37
Ivan Žibert.....	38
Prvi centralni katalogi in koordinirana nabava gradiva	39
Popis srednjeveških rokopisov in neuspešna prizadevanja za tekočo in retrospektivno nacionalno bibliografijo.....	40
Milko Kos.....	41
Prvi slovenski priročnik za knjižničarsko delo.....	42
Avgust Pirjevec.....	43
Zametki nacionalne knjižnice	44
Joža Glonar.....	48
Strokovno povezovanje bibliotekarjev in knjižničarjev od konca prve do konca druge svetovne vojne.....	49
Ivan Žmavc.....	50
Melita Pivec-Stele	52
Od druge svetovne vojne do sprejema Zakona o knjižnicah.....	55
Vojna in povojna leta.....	55
Redistribucija knjižničnih fondov.....	58
Ljudske knjižnice.....	61
Bogomil Gerlanc.....	63
Bogo Pregelj	67
Čiščenje fondov.....	69
Strokovni razvoj ljudskih knjižnic.....	70
Sindikalne knjižnice	72
Mara Šlajpah Zorn.....	73
Šolske knjižnice	79
Znanstvene in strokovne knjižnice.....	81
Razvoj študijskih knjižnic.....	83
Janko Glazer.....	87

Vlado Novak.....	91
Knjižnice v skrbi za pisno kulturno dediščino.....	92
Alfonz Gspan.....	94
Strokovne knjižnice in razvoj dokumentacijske dejavnosti.....	95
Kajetan Kavčič.....	97
Ustanovitev slovenske nacionalne knjižnice	99
Mirko Rupel in koncept slovenske nacionalne knjižnice.....	103
Slovenska nacionalna bibliografija.....	106
Mirko Rupel.....	107
Štefka Bulovec.....	111
Katalogizacijska pravila in vsebinska obdelava gradiva.....	112
Janez Logar.....	113
Pavle Kalan.....	114
Dolga pot do slovenskega centralnega kataloga.....	115
Dušan Ludvik.....	116
Anton Bajt.....	119
Neuspešni poskusi ustanovitve bibliotečnega centra in uvajanje matičnih nalog.....	120
Društvo bibliotekarjev Slovenije.....	124
Josip Rijavec	127
Jugoslovanski knjižnični sistem	128
Usposabljanje in izobraževanje knjižničnih delavcev.....	136
Branko Berčič	139
Prvi slovenski Zakon o knjižnicah in smeri razvoja v šestdesetih	141
8 Zakon o knjižnicah.....	141
Razvoj matičnih knjižnic.....	145
Šolske in visokošolske knjižnice po sprejemu Zakona o knjižnicah	152
Šolske knjižnice.....	152
Martina Šircelj.....	155
Znanstvene (visokošolske) in strokovne knjižnice.....	156
Problematika nove zakonske ureditve in smernice razvoja knjižnic do konca šestdesetih let.....	157
Centralna katalogizacija slovenskega tiska.....	162
Študijske knjižnice.....	166
Bruno Hartman.....	167
Strokovna združenja.....	169
Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek.....	169
Društvo bibliotekarjev Slovenije	174
Integracija, standardizacija, avtomatizacija.....	177
Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji in rojstvo splošnoizobraževalne knjižnice	177
Ančka Korže-Strajnar	179
Zaton študijskih knjižnic.....	184
Trdožive delavske knjižnice.....	186
Ignac Kamenik.....	190
Uvajanje standardov in normativov	191
Breda Filo.....	192
Obvezni izvod tiska	194

Avtomatizacija knjižnic	195
Koraki do vzpostavitve enotnega knjižničnega informacijskega sistema SFRJ in uvajanje vzajemne obdelave jugoslovanskega obveznega izvoda	196
Jaro Dolar	198
Stanislav Kos	200
Osemdeseta in vzpostavitev knjižničnega informacijskega sistema	201
Zakon o knjižničarstvu 1982	201
Razvoj knjižničnega informacijskega sistema SFRJ	206
Tomo Martelanc	207
Jože Kokole	213
Povzetek	215
Summary	217
Seznam kratic	219
Viri in literatura	221
Arhivski viri	221
Periodične publikacije	221
Tiskani viri in literatura	224
Imensko kazalo	246

Uvod

Dvajseto stoletje je do temeljev preobrazilo knjižnice, knjižničarstvo in bibliotekarstvo. Družbene spremembe so vplivale na razvoj knjižničnih sistemov, tehnološki razvoj je prinesel nove nosilce zapisov, tehnike zapisovanja ter nove postopke hranjenja in obdelave knjižničnega gradiva. V nobenem od zgodovinskih obdobj se spremembe niso dogajale na toliko področjih hkrati in tako hitro. Od izuma pisave naprej so nosilci zapisov (od glinenih tablic, pergamentnih zvitkov in kodeksov) in novi načini izdelave publikacij (izum tiska) oblikovali in vedno znova preoblikovali knjižnice ter načine evidentiranja in shranjevanja gradiva. Vendar so se spremembe uvajale počasi, praviloma skozi več stoletij. Bibliotekar iz časa pred prvo svetovno vojno pa ne bi več prepoznal svoje knjižnice ob koncu stoletja. Tuji bi mu bili knjižnično gradivo, načini obdelave in hranjenja gradiva, ter vrsta novih nalog in storitev, ki jih izvaja knjižnica. V svoje fonde so knjižnice poleg tiskanega gradiva začele vključevati vse več neknjižnega gradiva: filme in mikrofilme, vinilne plošče, magnetne zvočne in videokasete, zgoščenke, CD-ROM-e in DVD-je, dokler niso konec stoletja knjižnice z zagotavljanjem dostopa do elektronskih spletnih publikacij presegle celo fizičnih omejitev lastnih skladišč. Postopki obdelave gradiva so postali standardizirani, centralizirani, avtomatizirani in vzajemni, knjižnice pa vedno tesneje povezane v nacionalne in mednarodne knjižnične sisteme.

Strokovno povezovanje knjižnic in knjižničarjev na nacionalni in mednarodni ravni je omogočilo univerzalno standardizacijo knjižničnih postopkov. Leta 1895 je bila za potrebe razvijanja standardne klasifikacije ustanovljena *Fédération internationale pour l'information et la documentation*/International Federation for Information and Documentation (FID). Leta 1927 je začelo delovati mednarodno združenje knjižnic *Fédération internationale des associations et institutions de bibliothèques*/International Federation of Library Associations and Institutions (FIAB/IFLA). Po koncu druge svetovne vojne so pomembno vlogo v razvoju knjižničarstva odigrali Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO) in vrsta mednarodnih združenj posameznih vrst knjižnic: The International Association of Technological University Libraries (IATUL), *Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche* (LIBER), zveza nacionalnih evropskih knjižnic (CENL) in druge. Standardizacija postopkov obdelave gradiva, ki se je začela z uvajanjem univerzalne decimalne klasifikacije ob koncu 19. stoletja, je v drugi polovici dvajsetega stoletja prodrla tudi na področje katalogizacije in se še okrepila zaradi uvajanja avtomatizacije v knjižnice. Leta 1961 je IFLA sprejela Pariška načela, 12 izhodišč o namenu, nalogah in zgradbi katalogov, vrstah vpisov, njihovi uporabi in nalogah, izbiri enotne značnice ter izbiri in obliki značnice za osebe, korporativna telesa, zbirke in anonimna dela. Na teh načelih je bil leta 1971 izdelan prvi Mednarodni standardni bibliografski opis (ISBD), ki je predstavljal osnovo za splošno dostopnost publikacij in informacij. Leta 1977 je IFLA prevzela tudi format UNIMARC, mednarodni format MARC (*Machine Readable Catalogue or Cataloguing*), kot osnovo za mednarodno izmenjavo bibliografskih podatkov v strojno čitljivi obliki ter uvajanje avtomatizirane obdelave gradiva v zadnji četrtini 20. stoletja.

Računalniško podprta obdelava gradiva in uporaba novih tehnologij (digitalizacija) so ob koncu 20. stoletja knjižnicam omogočile hitrejši dostop do informacij o gradivu ter omogočile hitrejši prenos informacij in znanstvenih rezultatov.

Knjižnice so plačale tudi ceno viharним družbenim dogajanjem tega stoletja. Svetovni vojni in radikalne družbene spremembe so uničevale in redčile knjižnične fonde. Knjižnice so trpele kot kolateralne žrtve spopadov, pa tudi kot namerni cilji napadov na kulturne in nacionalne simbole družbe. Ropanja, razlastitve, zaplembe in prerazporeditve knjižničnih fondov so dosegli razsežnosti, ki jih poznamo iz časov propada Zahodnega rimskega cesarstva, mongolskih vpadov in verskih preganjanj v 16. in 17. stoletju. Med oktobrsko revolucijo so bile zasebne knjižnice plemstva in cerkvenih institucij, podobno kot v času francoske revolucije, konfiscirane. Sovjetska zveza je knjižnično gradivo usmerila v javne ljudske knjižnice z namenom, da bi načrtovano mrežo 10.000 knjižnic uporabila v boju proti religiji, predsodkom, idealizmu in sentimentalizmu ter krepila ateistični svetovni nazor in zmanjšala nepismenost. Razvijejo se sistemi javnih knjižnic, ki postanejo pomemben element za izobraževanje prebivalstva, a tudi instrument za ideološko indoktrinacijo državljanov. Zato so čiščenja knjižničnih fondov postala stalnica dvajsetega stoletja. Ne le v Sovjetski zvezi, nacistični Nemčiji, fašistični Italiji ali v postopkih denacifikacije po drugi svetovni vojni, tudi drugod so v času miru državna cenzura in pritiski civilne družbe redčili njihove fonde.

12

Bibliotekarstvo se je z uvedbo formalnega izobraževanja profesionaliziralo. Z rastjo števila strokovnih knjižničnih delavcev je bibliotekarska stroka začela oblikovati samorefleksijo o pomenu dejavnosti in izražati sebi lastna etična izhodišča. V znamenitih Ranganathanovih načelih (knjige so za uporabo, vsakemu bralcu svojo knjigo, vsaki knjigi svojega bralca, varuj čas bralca, knjižnica je rastoči organizem) se nam knjižnica razkriva kot dinamičen organizem, pragmatično usmerjen v podporo uporabniku. V etičnih načelih, ki jih je leta 1939 z naborom knjižničnih pravic kot prva objavila American Library Association, pa kot demokratična, ideološko nevtralna institucija, ki se bori proti cenzuri ter zagotavlja splošno dostopnost informacij in publikacij.

Obenem s tem je začela rasti zavest o pomenu varovanja in trajnega hranjenja gradiva ter zaščiti gradiva v izjemnih razmerah. Knjižnice so začele sistematično izvajati masovne postopke, s katerimi skušajo podaljšati življenjsko dobo publikacijam in upočasniti njihov razkroj. Pri tem so začele uporabljati tehnike, ki omogočajo uporabo gradiva brez nevarnosti za poškodbo originala (mikrofilmanje in digitalizacija gradiva), ter postopke, s katerimi se skuša preprečiti razgradnja originalov (razkisljevanje).

Nič drugačna nista bila usoda in razvoj knjižnic na Slovenskem. Knjižničarstvo je bilo od konca osemnajstega stoletja naprej, ko je bila v Ljubljani ustanovljena prva javna licejska knjižnica na Kranjskem, vpeto v širše državne sisteme, ki so določali njihove naloge, strokovno ureditev in višino sredstev. Razvoj knjižničarstva – dejavnosti, ki se ukvarja s sistematičnim zbiranjem, obdelavo, hranjenjem in posredovanjem knjižničnega gradiva, informacij ter organizacijo in poslovanjem knjižnic, pa tudi z drugim bibliografskim, informacijskim ali dokumentacijskim delom – bo v tej raziskavi predstavljen predvsem z vidika njegove družbene umeščenosti. Kot družbeni podsistem, ki ga lahko postavimo ob bok šolstvu ali zdravstvu. Na tem mestu je treba zato pojasniti pojem javne knjižnice, ki nekaterim avtorjem, predvsem zgodovinarjem, katerih raziskave se sporadično dotikajo knjižnic, predstavlja zagate pri interpretaciji. Nerazumevanje izhaja iz pojmovanja razlike v dostopnosti fonda in lastništva knjižnice, ki ju v slovenščini pogosto označujemo z istim izrazom. V večjem delu svoje zgodovine so bile knjižnice praviloma prestižna zasebna lastnina. Vendar to ne pomeni, da jih lastniki niso odpirali ožjemu ali širšemu krogu uporabnikov. Celo kraljevske knjižnice so v zadnjih stoletjih omogočale dostop širšemu

občinstvu. Javne knjižnice, ki so v lasti lokalnih skupnosti oziroma javnih institucij, pa so novejšega datuma. Njihov nastanek danes praviloma pod vplivom anglo-ameriške literature postavljamo v sredino devetnajstega stoletja, ko so v Angliji in Združenih državah Amerike začeli ustanavljati prve javne ljudske knjižnice. V Habsburških deželah pa so bile javne knjižnice v okviru višjega in visokega šolstva ustanovljene že v zadnji četrtini osemnajstega stoletja. Licejska knjižnica v Ljubljani, ustanovljena leta 1774, ni bila namenjena le podpori izobraževanju na liceju, temveč je bila odprta tudi »vsemu beročemu občinstvu«. Prav tako kot druge licejske in univerzitetne knjižnice je bila financirana iz javnih sredstev, njena ureditev in delovanje pa sta bila predpisana z državnimi navodili in strokovnimi inštrukcijami. V tem kontekstu je jasna razlika med licejsko in starejšo Semeniško knjižnico, ki je bila sicer odprta za javnost, vendar je delovala v okvirih navodil in financiranja njenih ustanoviteljev oziroma ljubljanske škofije, ki si jo je lastila. Razlika med javnimi in zasebnimi knjižnicami je bila v pristopu do gradnje knjižničnih zbirk posebej očitna na prelomu stoletja. Društvene knjižnice, ki so odpirale vrata širši javnosti, so pri izbiri gradiva dajale prednost svoji svetovno-nazorski usmeritvi in temu primerno so se glede na liberalno ali konzervativno usmeritev društva razlikovale tudi knjižnične zbirke njihovih knjižnic.

Tudi po prvi svetovni vojni je bilo knjižničarstvo na področju šolstva in visokega šolstva normativno urejeno. V javnih ustanovah in državnih organih so bile predpisane specialne knjižnice, civilni iniciativi so bile prepuščene le javne ljudske knjižnice. Na strokovnem področju je to obdobje akumulacije bibliotekarskega znanja. Zaznamovano je z vzpostavitvijo slovenske bibliotekarske terminologije, uvajanjem pruskih inštrukcij, razcvetom bibliografske dejavnosti ter borbo za univerzitetno knjižnico in njeno novo zgradbo. V dvajsetih letih je bil izdelan popis srednjeveških rokopisov, leto pred začetkom druge svetovne vojne pa je izšel prvi slovenski celostni priročnik za knjižničarsko delo. Ustanovljena je bila tudi prva slovenska univerzitetna knjižnica ter zanjo zgrajena nova stavba. Razvoj knjižničnih zbirk je predvsem v visokošolskem okolju oviralo pomanjkanje sredstev, pa tudi cenzurne omejitve, saj je bil prepovedan uvoz gradiva iz Sovjetske zveze ter marksistična in komunistična literatura, knjižnični fondi delavskih knjižnic pa so bili podvrženi čiščenju. Sodobne bibliotekarske ideje so se oplajale v okviru strokovnega Društva jugoslovanskih bibliotekarjev. Vendar so bila prizadevanja jugoslovanskih bibliotekarjev za sprejem zakona o knjižnicah ter njihova strokovna spoznanja v praksi uveljavljena šele po drugi svetovni vojni.

Obdobje po drugi svetovni vojni je razvoju knjižnic in knjižničarstvu v Sloveniji ter v Jugoslaviji prineslo pomembne vzpodbude. V uredbah, sprejetih neposredno po koncu vojne, so bile podane osnove za enotno organizirane osrednje republiške knjižnice, za gradnjo identičnih temeljnih zbirk jugoslovanskega tiska v vsaki republiki Jugoslavije na osnovi obveznega izvoda tiskov ter za enotne strokovne kvalifikacije. Z ustanovitvijo Bibliografskega inštituta Jugoslavije je bila vzpostavljena (vzajemna) izdelava jugoslovanske bibliografije in centralnih katalogov, medtem ko je Jugoslovanski center za znanstveno in tehnično dokumentacijo uspešno razvijal področje dokumentalistike in diseminacijo znanstvenih in tehničnih informacij. Konec štiridesetih let je bila ponovno oživljena društvena dejavnost. Ustanovljeno je bilo Društvo bibliotekarjev Slovenije in Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije. V začetku šestdesetih let je bila ustanovljena še Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek in združenji sta vse do razpada Jugoslavije predstavljali široko strokovno platformo, na kateri so v prihodnjih desetletjih vzniknili in se realizirali sodobni bibliotekarski koncepti. Slovenskim bibliotekarjem je omogočala širši vpogled v razvoj stroke, močno strokovno zaledje in podporo, možnost vplivanja na politične in pravne odločitve na področju knjižničarstva ter vstop v mednarodno strokovno delovanje. V okviru jugoslovanske zveze društev so prejeli potrdilo za svoje delo ter možnost sodelovanja v jugoslovanskih in mednarodnih projektih.

Vendar razvoj knjižničarstva ni potekal harmonično. Zaznamoval ga je ideološko motiviran razcep med ljudskimi in drugimi vrstami knjižnic. Politično favoriziranje na eni in dejanske razvojne možnosti ljudskih knjižnic na drugi strani so vodile v potenciranje in umetno ustvarjanje razlik med znanstvenimi in ljudskimi knjižnicami. Medtem ko naj bi znanstvene knjižnice skrbele predvsem za ustrezno notranjo organiziranost, katalogizacijo oziroma za strokovna vprašanja, naj bi se ljudske knjižnice ukvarjale z uvajanjem novih metod pridobivanja bralcev, psihologijo bralcev, njihovimi željami in potrebami ter analizami okolja glede na raznolikost družbenih slojev. Področje naj bi uredil jugoslovanski zakon o knjižnicah, vendar kljub prizadevanjem bibliotekarjev do njegovega sprejema ni prišlo.

V Sloveniji so bile v letih 1945 in 1946 uveljavljene uredbe o ljudskih in študijskih knjižnicah, slovenski nacionalni knjižnici ter o obveznem izvodu tiska. Slovenci smo ob drugih nacionalnih institucijah končno ustanovili tudi nacionalno knjižnico in začeli vzpostavljati mrežo javnih ljudskih knjižnic. V javne knjižnice se je začelo stekati knjižnično gradivo iz knjižnic posameznikov in ustanov, ki so bile razlaščene med vojno in po njej. Čeprav naj bi iz tega vira črpale študijske knjižnice, se je gradivo v deset tisoč enotah stekalo predvsem v največje knjižnice po državi, ki so bile še desetletje po koncu vojne zasute s tem gradivom. Obdobje neposredno po koncu vojne je zaznamovalo tudi ideološko čiščenje fondov, ki je izzvenelo že v začetku petdesetih let. Pod budnim očesom cenzure pa so še naprej ostale publikacije slovenskih zamejcev in izseljencev, ki jih je smela uvažati le Narodna in univerzitetna knjižnica. Družbeno-politična klima je bila naklonjena razvoju tehniških (leta 1949 je bila ustanovljena Centralna tehniška knjižnica) in javnih ljudskih knjižnic. Slednje so, tako kot nacionalna knjižnica, predstavljale novost v slovenskem knjižničarstvu. Prvi koncept mreže javnih ljudskih knjižnic je bil predstavljen že pred koncem vojne, po vojni pa so oblasti spodbujale ekstenzivno ustanavljanje knjižnic, za kar sprva ni bilo niti potrebnih materialnih niti kadrovskih možnosti. Zaradi kadrovske podhranjenosti je bil strokovni razvoj ljudskih knjižnic, vključno z zahtevnejšimi bibliotekarskimi deli, odrinjen oziroma prenesen na druge akterje: bibliotечne centre, druge vrste knjižnic oziroma na administrativna telesa, pri čemer so ljudske knjižnice in njihove naslednice ohranjale privilegirano mesto pri strokovnem usmerjanju knjižničarstva. Predvsem v Sloveniji so politične preference prevladale nad stroko, kar je ob podpori za knjižnice pristojnega ministrstva postopoma pripeljalo do neuravnoteženega razvoja knjižničnega sistema in zanemarjanja posameznih področij, predvsem področja pisne kulturne dediščine.

Prvi slovenski Zakon o knjižnicah je bil sprejet leta 1961. Vzpostavil je knjižnice kot javne kulturno-prosvetne ustanove in samostojne pravne osebe ter uvedel matično knjižnico in z njo mrežo ljudskih knjižnic, temelječo na geografsko-administrativni ureditvi republike. Narodna in univerzitetna knjižnica je bila v vlogi republiške matične knjižnice dolžna skrbeti za njihov razvoj. Konceptu mreže javnih ljudskih knjižnic, temelječemu na lokalni ureditvi, se niso prilegale sindikalne knjižnice ter študijske knjižnice in s sprejemom tega zakona se je začel njihov postopen zaton. Na področju tehniških knjižnic so spodbujali razvoj dokumentalistike in razvoj INDOK centrov, vključevanje knjižnic v centralni katalog tehniških knjižnic, ki ga je gradila Centralna tehniška knjižnica, definirana sta bila poslanstvo in struktura šolskih knjižnic, medtem ko se je na področju visokošolskega knjižničarstva na ljubljanski univerzi stihijsko razvijal policentrični knjižnični sistem. V letu 1964/65 je bil na Pedagoški akademiji v Ljubljani uveden študij knjižničarstva. Do konca desetletja so se povezale tudi slovenske študijske knjižnice in leta 1968 bila ustanovljena Skupnost študijskih knjižnic.

Sedemdeseta leta so v slovensko knjižničarstvo uvedla vrsto novosti in ga uskladila s sodobnimi svetovnimi trendi. Temu je le deloma pripomogla Konceptcija razvoja knjižničarstva, sprejeta leta 1971, ki je uvedla splošnoizobraževalne knjižnice, natančno izrisala njihovo mrežo in

določila standarde za njihovo poslovanje, prav tako tudi standarde za šolske knjižnice. Izognila pa se je aktualnim problemom slovenskega knjižničnega sistema: vlogi študijskih in nacionalne knjižnice ter organizaciji visokošolskega sistema; le posredno, s predlogom regijskega sistema, pa je naslovila nezmožnost matičnih knjižnic, da bi opravljale naloge nosilk sistema. Dokument je zaobšel takrat že aktualna dogajanja na področju knjižničarstva, na primer izvajanje sistemskih nalog, kot sta centralna katalogizacija in vzpostavljane centralnih katalogov, področje dokumentalistike in INDOK-centrov, pa tudi vključevanje knjižnic v sistem znanstveno-tehničnih informacij ter v porajajoče se programe avtomatizacije in znanstveno-tehničnega sodelovanja na področju informiranja in enotnega knjižničnega sistema. Uspešnejše je bilo uvajanje standardov, ki je bilo v sedemdesetih letih aktualno na vseh področjih delovanja knjižnic. Sprejeti so bili jugoslovanski in slovenski standardi za posamezne vrste knjižnic ter standardi za katalogizacijo. Leta 1975 sta bila mednarodna standarda za opis publikacij, ISBD (M) in ISBD (S), prevedena v slovenski jezik. Istega leta ju je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije skupaj s priročnikom za izdelavo abecednih imenskih katalogov E. Verone potrdila kot osnovo za razvoj enotnega knjižničnega informacijskega sistema in vzajemno katalogizacijo gradiva. Sistem vzajemne katalogizacije jugoslovanskega obveznega izvoda, ki je temeljil na izmenjavi katalognih listkov republiških nacionalnih knjižnic, je začel v praksi delovati leta 1978. V začetku sedemdesetih let je bila z zakonom urejena tudi oddaja obveznega izvoda tiska, ki je brezplačne obvezne izvide zagotovil vsem študijskim knjižnicam in slovenskim knjižnicam v Trstu in Celovcu.

Leta 1982 je bil sprejet nov slovenski Zakon o knjižničarstvu. Čeprav ni razreševal vseh aktualnih problemov, je pomenil znaten kakovostni premik v primerjavi s starim zakonom. Uvedel je vrsto novosti, ki so vključevale umeščanje knjižnične dejavnosti v družbeno sfero, tipologijo knjižnic, določil je naloge nacionalne knjižnice, uvedel raziskovalno dejavnost na področju knjižničarstva, predvsem pa vzpostavil knjižnični informacijski sistem ter Nacionalni svet za knjižnično dejavnost.

Vzajemna obdelava obveznega izvoda v nacionalnih knjižnicah republik je predstavljala prvi korak k avtomatizirani obdelavi in računalniško podprti izmenjavi bibliografskih popisov publikacij. V Sloveniji je bil že leta 1976 predstavljen načrt avtomatizacije slovenskih knjižnic do leta 1987, leta 1981 pa je bil na jugoslovanskem nivoju sprejet UNIMARC kot standard za bibliografsko-katalogni zapis na strojno čitljivem mediju. Obenem je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije podprla razvoj knjižničnega informacijskega sistema Jugoslavije kot sestavnega dela družbenega sistema informiranja. Enotni sistem naj bi vključeval vse vrste knjižnic in pospešil njihovo transformacijo v informacijske centre. Leta 1986 je Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek sprejela strateški dokument *Knjižnično-informacijski sistem v SFRJ* in prevzela iniciativo na področju avtomatizacije knjižnic. Leto kasneje je sprejela koncept vzajemne katalogizacije kot skupno osnovo knjižničnega informacijskega sistema ter sistema znanstvenih in tehničnih informacij Jugoslavije. Za nosilca razvoja tehničnih rešitev in programske opreme je bil izbran Računalniški center univerze v Mariboru in slovenske knjižnice so začele sodelovati pri gradnji bibliografske baze YUBIB.

Dvajseto stoletje je prineslo tudi svojevrstno metamorfozo bibliotekarskega poklica. Po prvi svetovni vojni so bili na mesto bibliotekarjev imenovani praviloma kandidati z opravljenim doktoratom, ki so se metod knjižničarskega dela priučili v praksi. Kot vrhunski humanistični izobraženci, literati, prevajalci, leksikografi in literarni zgodovinarji so na svojih področjih pustili opazne sledi, a tudi pomembno prispevali k razvoju bibliotekarstva. Vendar je razmah knjižničarstva po drugi svetovni vojni zahteval knjižnične delavce, usposobljene za praktično vodenje knjižnic. Izobraževanje knjižničarjev je bilo usmerjeno v obvladovanje tehnik in metod

zbiranja, obdelave in hranjenja gradiva ter dela z bralci. Poglobljeno poznavanje fondov knjižnice je postalo privilegij zaposlenih v specialnih zbirkah knjižnic. Tako se je s profesionalizacijo področja zožil tudi obseg znanja bibliotekarjev.

Slovenske knjižnice in knjižničarstvo so od konca prve svetovne vojne do osamosvojitve Slovenije opravile izjemno pot – od katalogov v knjižni obliki do knjižničnega informacijskega sistema in računalniško podprtega vzajemnega kataloga. Poglavja, ki osvetljujejo to pot, skušajo predstaviti predvsem družbeno funkcijo knjižničarstva in se ne posvečajo razvoju posameznih knjižnic. Ob različnih vrstah knjižic so zato kot gradniki knjižničnega sistema obravnavani predvsem sistemski elementi, kot so razvoj enotnih strokovnih osnov in standardov, centralni katalogi, centralna katalogizacija in vzajemna obdelava gradiva, medknjižnična izposoja, matične dejavnosti, strokovno povezovanje in izobraževanje ter zakonodaja. Seveda izostaja še vrsta področij, ki bi jih veljalo v prihodnje posebej predstaviti. Enako velja tudi za izbor bibliotekarjev, ki so v monografiji posebej predstavljeni. Med njimi so posamezniki, ki so na področju knjižničarstva delovali le krajši čas in se odlikovali na drugih področjih, ter taki, ki so mu v anonimnosti posvetili celo življenje. Vendar so ob svojem času vsi dali ključen prispevek k napredku slovenskega bibliotekarstva in knjižničarstva.

Knjižnice na Slovenskem med obema vojnama

Dvajsetletno obdobje med obema vojna je bilo za slovensko knjižničarstvo predvsem čas razvoja in akumulacije strokovnega znanja. Administrativne spremembe, ki so nastopile po prvi svetovni vojni, slovenskim knjižnicam v novi državi niso prinesle hitrega razvoja in pričakovanega napredka. Pač pa so bili na strokovnem področju domišljeni koncepti, ki so bili uresničeni šele po koncu druge svetovne vojne. Med temeljnimi nalogami, ki so jih uspešno opravili bibliotekarji medvojnega obdobja, je bil razvoj slovenske bibliotekarske terminologije. Bibliotekarski pojmovni aparat je bil do tedaj izključno nemški, celo izraz »knjižnica« je komaj v drugi polovici devetnajstega stoletja začel izpodrivati uveljavljeno »biblioteko«. Slovenski bibliotekarji, ki so se po vojni vrnili v Slovenijo z izkušnjami iz velikih avstrijskih knjižnic, so že v začetku dvajsetih let iz nemščine prevedli temeljna bibliotekarska besedila. Ob tem so zagovarjali uvajanje sodobnih strokovnih trendov, kot so izdelava centralnih katalogov, kooperativna izdelava bibliografije in koordinirana nabava gradiva. O tem pričajo številne objave, katerih vrh je predstavljala objava slovenskega priročnika za knjižničarsko delo. Pomemben del njihovih prizadevanj so bili tudi bibliografski pregledi slovenske pisne kulturne dediščine, literarnih in znanstvenih objav ter prizadevanja za tekoče izdajanje slovenske nacionalne bibliografije. V kontekstu nacionalnih prizadevanj je razumeti tudi njihovo borbo za ustanovitev univerzitetne knjižnice in gradnjo njene nove stavbe. Od začetka tridesetih letih so se slovenski bibliotekarji strokovno povezovali v ljubljanski sekciji Društva bibliotekarjev Jugoslavije in v tem okviru že vstopali v mednarodne povezave.

Vendar so marsikatera njihova prizadevanja ostala neuresničena. Zakon o knjižnicah, ki bi uredil oddajo obveznega izvoda tiskov, status posameznih vrst knjižnic in njihovo financiranje ter s tem olajšal njihovo delovanje, v tem obdobju ni bil sprejet, prav tako ni prišlo do premikov pri izdelavi nacionalne bibliografije. Pač pa je leta 1938 s prevzemom Državne študijske knjižnice ljubljanska univerza ustanovila univerzitetno knjižnico (Univerzitetno biblioteko), za katero se je v tem času že gradila nova stavba. Na področju knjižničarstva so visokošolske knjižnice skupaj z univerzitetno predstavljale pomembno novost v primerjavi z obdobjem pred prvo svetovno vojno. Na področju šolskih in javnih ljudskih oziroma društvenih knjižnic praktično ni bilo sprememb, prav tako niso poskušali vzpostaviti predvojne mreže študijskih knjižnic.

Leta 1932 je po podatkih revije Prosveta v Dravski banovini delovalo 2608 knjižnic. Od tega je bilo 1907 šolskih, kamor so uvrščali mladinske knjižnice (698), knjižnice učbenikov za revne učence (540), učiteljske strokovne knjižnice (641) in učiteljske srezke knjižnice (28). Po številu jim je sledilo 432 društvenih knjižnic ter 269 javnih knjižnic za odrasle (130 organiziranih v okviru šol in 139 zunaj njih). Med kraji z velikim številom knjižnic je izstopal Maribor z okolico, ki je oskrboval svoje prebivalce s knjigami v kar 245 knjižnicah, medtem ko je bilo v Ljubljani

z okolico evidentiranih 215 knjižnic. Sledila so pokrajinska središča ter manjša mesta in trgi (Celje – 125 knjižnic, Prevalje – 104 knjižnice, Lendava – 112 knjižnic, Kamnik – 118 knjižnic, Litija – 107 knjižnic, Krško – 115 knjižnic, Murska Sobota – 128 knjižnic, Novo mesto – 151 knjižnic, Radovljica – 105 knjižnic, Šmarje – 127 knjižnic).¹ Število knjižnic je proti koncu desetletja celo naraslo, saj je bilo leta 1938 v Dravski banovini 2642 knjižnic, ki so skupaj premogle 1.589.878 knjig in so v istem letu izposodile 1.403.278 knjig.² Veliko število knjižnic napeljuje na misel, da so bile v popis vključene vse knjižnice, ne glede na obseg njihovega fonda. Marsikatera od njih gotovo ni premogla več od omare z nekaj knjigami, vendar podatek o izposoji kaže na dobro izkoriščenost knjižničnega gradiva. Poskus knjižnične statistike, ki ga je leta 1932 izvedla bibliotekarka M. Pivec-Stele, pa kaže bistveno nižje številke. Na podlagi razposlanih vprašalnikov je opisala le 61 znanstvenih in strokovnih knjižnic, 51 šolskih in 395 ljudskih oziroma društvenih knjižnic.³

18

Najštevilčnejše so bile različne vrste šolskih knjižnic, ki so se delile na knjižnice učencev oziroma dijakov, učiteljske knjižnice, podporne knjižnice za učence ter srezke oziroma okrajne profesorske knjižnice. Šolske knjižnice so bile v krajih, kjer ni bilo javnih ljudskih knjižnic, odprte tudi zunanjim uporabnikom. Javne ljudske knjižnice so tako delovale v okviru šol in društev. Med najbolj razvitimi društvenimi knjižnicami sta bili gotovo Delavska knjižnica v Ljubljani (ustanovljena leta 1926) in njena podružnica v Mariboru (ustanovljena leta 1928), ki ju je ustanovil prosvetni odsek Delavske zbornice. Čeprav sta bili namenjeni predvsem delavcem in uslužbencem, sta bili odprti tudi širši javnosti.⁴ Javne ljudske knjižnice so le izjemoma zaposlovale profesionalne knjižničarje, kar je veljalo tako za tiste, ki so delovale v okviru društev kot tudi za šolske knjižnice. Za slednje so bili dolžni skrbeti učitelji. Dodaten problem je predstavljalo neredno in nenamensko financiranje, saj so bile odvisne od podpore društev, v okviru katerih so delovale, medtem ko so se morale šolske knjižnice zanašati na skromna finančna sredstva, ki so jim jih namenjali zavodi. V drugi polovici dvajsetih let so se sicer pojavili že prvi poskusi javnega financiranja ljudskih knjižnic. Tako je Celje od leta 1927 financiralo svojo mestno knjižnico, medtem ko je mariborska mestna občina dodelila Študijski knjižnici knjižničarja in pomožno uradnico, ter postala leta 1925 ob Zgodovinskem in muzejskem društvu tudi njena solastnica.

Večji napredek je bil na področju znanstvenih knjižnic. Največja knjižnica, nekdanja ljubljanska Študijska knjižnica, ki so jo na novo imenovali Državna biblioteka, Državna licejska knjižnica oziroma Državna študijska knjižnica, se je sicer soočala s finančnimi in prostorskimi problemi. Konec dvajsetih let je njena zbirka obsegala že okoli 45.000 del v 150.000 zvezkih in kljub temu, da je bila po ljubljanskem potresu nameščena v nove, sicerčasne prostore v gimnaziji na Poljanski cesti, ji je že primanjkovalo prostora za uporabnike in za gradivo. Ob starejših znanstvenih knjižnicah (Državni študijski knjižnici, Muzejski knjižnici, Semeniški knjižnici, Študijski knjižnici v Mariboru) so se začele razvijati nove specialne strokovne knjižnice (Centralna knjižnica pri Višjem deželnem sodišču, knjižnica Spomeniškega urada, knjižnica Znanstvenega društva za humanistične vede, knjižnica Geografskega društva, knjižnica Manjšinskega inštituta, Misijonska knjižnica in druge). Ustanavljanje specialnih knjižnic so podpirale tudi oblasti, saj so bile knjižnice pogosto predpisane kot obvezen del javnih ustanov in državnih organov. Ustanovitev univerze leta 1919 je spodbudila ustanavljanje visokošolskih knjižnic. Tako knjižnic fakultet (Knjižnica Teološke fakultete in Profesorska biblioteka juridične fakultete) kot tudi univerzitetnih seminarjev in institutov, ki jih je bilo ob koncu tridesetih let že 39. Marsikaterim

1 Seznam knjižnic v Dravski banovini v letu 1932.

2 Kranjc, Naše tiskarstvo v letih 1918-1938, 259.

3 Pivec-Stele, Naše knjižnice, 90.

4 Reberšek, Delavska knjižnica v Mariboru.

je uspelo pridobiti bogate osebne knjižnice, na primer knjižnico Gregorja Kreka, ki jo je prevzel slovanski seminar, ter knjižnico Alexiusa Meinonga za filozofski, knjižnico Richarda Kukule za klasični in knjižnico Avgušтина Stegenška za umetnostno-zgodovinski seminar. Univerza pa ob svoji ustanovitvi ni razrešila problema osrednje univerzitetne knjižnice. Univerzitetna biblioteka je bila formalno ustanovljena šele leta 1938 s prevzemom Državne študijske knjižnice, leta 1941 pa je začela z delom v novi zgradbi, zgrajeni prav zanjo. Med znamenitimi osebnimi knjižnicami, ki jih je knjižnica prevzela v tem obdobju, so bile Gutmansthalova knjižnica, knjižnica trnovskega župnika Ivana Vrhovnika, knjižnica monsignorja Toma Zupana in knjižnica Frana Podkrajška-Harambaše. Znanstvene knjižnice so zaposlovale tudi visoko izobražene profesionalne kadre in prav ti so bili v obdobju med obema vojnama nosilci razvoja slovenskega knjižničarstva in bibliotekarstva.

Razvoj knjižničnih zbirk je v obdobju med obema vojnama, poleg nezadostnih finančnih sredstev, oviral tudi rigidni sistem nadzora tiska. Oblasti so po koncu prve svetovne vojne močno omejele dotok tujih publikacij. Omejitve so povzročale probleme fakultetnim knjižnicam in na univerzi so se pojavili predlogi, da bi si univerza morala pri centralni vladi izposlovati možnost neposrednega prejemanja tujih publikacij. Formalne ovire pri uvozu so dopolnjevale vsebinske prepovedi. Po letu 1920 je bil prepovedan ves komunistični tisk, leta 1922 pa vsi časniki, časopisi, knjige in druge publikacije, ki so se tiskale v sovjetski Rusiji.⁵ Leta 1925 je sledila prepoved vseh časnikov, tiskanih na Madžarskem,⁶ naslovi dovoljenih madžarskih listov so bili posebej objavljeni v uradnem listu. Splošna izhodišča o načinu nadzora in o prepovedih je prinesel Zakon o tisku leta 1925,⁷ prepovedane teme pa so bile ponovno eksplicitno določene v Zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi leta 1929,⁸ ki je med drugim prepovedoval propagando komunizma, anarhizma, terorizma. Prepoved je ostala aktualna vse do konca druge svetovne vojne. Leta 1927 je bilo na primer na seznamu prepovedi 230 naslovov pretežno časnikov in časopisov, redkeje knjig, koledarjev in zemljevidov ter prepovedi založniške dejavnosti celih društev.⁹ Razlogi za to so bili večinoma ideološke oziroma politične narave, sicer redke prepovedi zaradi kršenja moralnih norm pa so doletele celo strokovne in znanstvene tekste s področja spolnosti in kontrole rojstev.

Posledično so bile javne šolske in ljudske knjižnice deležne strogega nadzora. Konec dvajsetih let so fonde posameznih nekatoliških, predvsem delavskih knjižnic, pregledali posebni inšpektorji. Preverjali so domoljubno vsebino knjig, njihovo moralno ustreznost ter potencialne revolucionarne oziroma komunistične tendence. Ob tem so izvedli kategorizacijo gradiva in ga, glede na ustreznost, razvrstili v tri skupine, od katerih se je smelo gradivo iz najbolj kritične skupine brati oziroma izposojati na dom le ob predhodnem dovoljenju nadzornikov.¹⁰ Mariborsko knjižnico Delavske zbornice so zaradi izločanja neustrezne literature v decembru leta 1929 za nekaj tednov celo zapečatili in odstranili socialno literaturo ter vse knjige, ki so imele

5 Obznana z dne 29. decembra 1920; Zakon kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev o zaščiti javne varnosti in reda v državi, *UL pokrajinske uprave za Slovenijo* 3, št. 95 (1921): 469–470; Odredba št. 34.248/II-1922, *Okrožnice direkcije pošte in telegrafa v Ljubljani*, 1922.

6 Naredba, s katero se prepovedujejo madžarski časopisi v naši domovini, *UL ljubljanske in mariborske oblasti* 7, št. 56 (1925): 362; Okrožnica XXIII/153-1925, *Okrožnice direkcije pošte in telegrafa v Ljubljani*, 1925.

7 Zakon o tisku, *UL ljubljanske in mariborske oblasti* 7, št. 84 (1925): 582–586.

8 Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi, *UL ljubljanske in mariborske oblasti* 11, št. 5 (1929): 30–31.

9 *Seznam prepovedanih listov*.

10 Pirjevec, *Knjižnice in knjižničarsko delo*, 124.

protidržavni značaj ali so propagirale komunizem.¹¹ Natančen pregled fonda je bil izveden tudi v Delavski knjižnici v Ljubljani. Revizijo je od decembra 1929 do junija 1930 izvajal bibliotekar Državne študijske knjižnice dr. J. Puntar.¹²

Pritisk cenzure je bil tako močan, da se je nanj odzvala tudi strokovna javnost. Bibliotekarji so se zavzeli za privilegiran status javnih znanstvenih knjižnic, ki naj bi imele pravico do prepovedanih tiskov. Zahtevo so izpostavili predvsem pri obravnavi osnutkov knjižničarskih zakonov in v povezavi z obveznim izvodom tiska. Tako je A. Pirjevec leta 1936 v kritiki predloga knjižničnega zakona kategorično zapisal: »Pri poglavju o dolžnostnih izvodih moramo še govoriti o prepovedanih ali konfisciranih tiskih ... Ker spadajo vsa določila, kako je treba v knjižnicah ravnati s knjigami in tudi s prepovedanimi tiski, samo v navodilo o notranjem delu knjižnic in ne v zakon o bibliotekah, smo v načrtu DJB le na kratko ugotovili, da za štiri glavne javne znanstvene knjižnice naše države "nema zabranjenih stvari po zakonu o štampi, ni za izdanja u zemlji, ni za izdanja van zemlje."¹³

Kljub opisanim pritiskom pa težav slovenskih knjižnic ni mogoče primerjati z usodo slovenskih knjižnic zunaj Kraljevine SHS. Knjižnice na Tržaškem (med njimi knjižnice Ljudskega odra, Šentjakobske čitalnice, Delavskega podpornega in bralnega društva, Prosvete, Zveze Mladinskih društev) so fašisti v dvajsetih letih požgali, ukinili ali zaplenili.

Obenem s številom knjižnic je raslo tudi število strokovnih knjižničnih delavcev. V skladu z veljavno zakonodajo, ki je šolam v času po prvi svetovni vojni naložila tudi skrb za ljudske knjižnice, se je povečalo predvsem število učiteljev, ki so se začeli ukvarjati s problematiko knjižničarstva. Časopis *Prosveta* je od začetka dvajsetih let objavljala strokovne članke o ljudskih knjižnicah ter o organizaciji in vlogi šolskih knjižnic. Zadnje naj bi bile dolžne priskrbeti poleg knjig za učence, strokovne literature za učitelje in učbenikov za revne učence tudi literaturo za odrasle prebivalce lokalne skupnosti. Da takšne zasilne združitve nalog šolskih in ljudskih knjižnic ni bilo mogoče uspešno izvajati v praksi, kaže tudi izjemno zanimanje za ustrežnejše češke rešitve. Češki zakon o javnih občinskih ljudskih knjižnicah,¹⁴ ki je predpisoval obvezno javno ljudsko knjižnico v vsaki občini, način njenega financiranja, upravljanja, poslovanja ter ustrezno kvalificiranega knjižničarja, ki bi skrbel za knjižnico, je bil preveden v slovenščino, objavljen in postavljen kot cilj strokovnega stremjenja.¹⁵ Neurejeno in pomanjkljivo financiranje šolskih knjižnic je obenem vzpodbudilo knjižničarje, da so se zatekali k uspešnejšim strokovnim rešitvam. Ena takih je bila gotovo centralizacija zbirk strokovne literature za učitelje v okrajnih učiteljskih knjižnicah.¹⁶ Ideje o povezovanju knjižnic z mehanizmi, kot so centralni katalog, koordinirana nabava gradiva in medknjižnična izposoja, pa so prodrle na področje znanstvenih knjižnic in se v prizadevanjih F. Kidriča¹⁷ že približevale svoji uresničitvi. Širši javnosti je princip centralnih katalogov in koordinirane nabave knjižničnega gradiva, kot temeljnega koncepta modernega dela v znanstvenih knjižnicah, predstavil bibliotekar Muzejske knjižnice I. Žibert.¹⁸

11 Potočnik, *Knjižnice v Mariboru v obdobju 1918 do 1941*, 207.

12 *Poročilo prosvetnega odseka delavske zbornice v Ljubljani*, 5.

13 Pirjevec, *Bibliotečni zakon*, 385.

14 Zakon o javnih knjižnicah v ČSR.

15 Pirjevec, *Knjižnice in knjižničarsko delo*, 330–333.

16 Glej Dviganje prosvete v narodu s knjigo in organizacija naših knjižnic in O preureditvi ljubljanske okrajne učiteljske knjižnice.

17 Kidrič, *Biblioteški problem in univerza*.

18 Žibert, K reformi in centralizaciji državnih knjižnic.

Normativna ureditev področja knjižničarstva med obema vojnama

Državne knjižnice so bile v obdobju med obema vojnama v pristojnosti vlade in Ministrstva za prosveto. Bile so obvezen sestavni del organov državne uprave in javnih ustanov: šol, bolnišnic, ministrstev in celo zaporov. Njihov obstoj so določali predpisi, ki so od konca prve svetovne vojne urejali delovanje teh ustanov. Neredko so vsebovali celo podrobna določila o obsegu in urejenosti knjižnic.

Šolske in visokošolske knjižnice so bile vključene v predpise, ki so urejali delovanje osnovnih,¹⁹ srednjih in visokih šol ter vzgojnih zavodov. Tako je na primer Zakon o srednjih šolah in učiteljiščih²⁰ predvideval organizacijo ločenih knjižnic za učitelje in učence ter knjižnice dijaških šolskih knjig. Podobna organiziranost knjižnic je bila uvedena tudi v osnovnih šolah. Te naj bi bile v krajih brez drugih javnih knjižnic odprte širši javnosti. Delo univerzitetnih knjižnic sta okvirno urejala Zakon o univerzah iz leta 1930²¹ oziroma Obča univerzitetna odredba.²² Vsaka univerza naj bi poleg specialnih zavodskih in seminarskih (fakultetnih) knjižnic imela tudi splošno univerzitetno knjižnico. Ta naj bi opravljala dvojno funkcijo: kot samostojna univerzitetna ustanova naj bi pospeševala razvoj na vseh področjih znanosti, medtem ko naj bi v funkciji javne knjižnice (v uredbi je uporabljen izraz »narodna (nacionalna) knjižnica«) podpirala splošen dvig izobrazbe in zbirala vse knjige o narodu v državi. Upravnik knjižnice ter strokovno knjižnično osebje je moralo imeti fakultetno izobrazbo. Univerzitetne knjižnice je nadziral univerzitetni senat, delovale pa so pod neposrednim nadzorstvom knjižničnega odbora. Ta je bil sestavljen iz po enega predstavnika vsakega fakultetnega sveta in upravnika univerzitetne knjižnice.

21

Knjižničarji, ki so bili zaposleni v javnih knjižnicah, so bili državni uslužbenci in so, podobno kot njihovi predhodniki v 19. stoletju, s prisego potrdili svojo lojalnost bogu, kralju in domovini.²³ Usposobljenost za delo v knjižnici so morali dokazati na strokovnem izpitu. Od začetka tridesetih let je bil postopek urejen s pravilnikom Ministrstva za prosveto o strokovnem izpitu.²⁴ Poleg splošnih predmetov je moral kandidat za delo v javni knjižnici na strokovnem izpitu odgovarjati tudi na vprašanja iz strokovnih knjižničarskih predmetov.

Slabše je bilo urejeno področje obveznega izvoda publikacij. Prvi slovenski predpis o obvezni oddaji tiskov je bil sicer izdan neposredno po koncu prve svetovne vojne, še preden je bila dokončno odločena usoda Slovencev v novi državi. Predpis je oblikoval Narodni svet Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, vendar je bil sprejet šele po ustanovitvi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, 16. decembra 1918. Poverjenstvo za notranje zadeve Narodne vlade SHS v Ljubljani je izdalo naredbo o obveznem izvodu, ki se je sklicevala na dotlej

19 Zakon o narodnih šolah, *SL kraljevske banske uprave Dravske banovine* 1, št. 25 (1930): 281–301.

20 Zakon o učiteljiščih, *UL ljubljanske in mariborske oblasti* 11, št. 103 (1929): 785–789; Zakon o srednjih šolah, *UL ljubljanske in mariborske oblasti* 11, št. 98 (1929): 749–754.

21 Zakon o univerzah, *SL kraljevske banske uprave Dravske banovine* 1, št. 22 (1930): 311–317.

22 Obča univerzitetna odredba, *SL kraljevske banske uprave Dravske banovine* 3, št. 18 (1932): 365–392.

23 Uredba o opravljanju prisege za vse uradnike in uslužbence v resortu Ministrstva za prosveto, *UL ljubljanske in mariborske oblasti* 11, št. 39 (1929): 303.

24 Pravila o polaganju državnog stručnog ispita činovničkih pripravnika u resoru Ministarstva prosvete, *SN Kraljevine Jugoslavije* 12, št. 239 (1931): 1415–1417.

veljavni avstrijski zakon. Po tem predpisu so morale tiskarne službeno dostavljati sedem izvodov vsake za prodajo namenjene tiskovine, ki je bila založena oziroma natisnjena na ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani. Obvezni izvodi so bili namenjeni licejski knjižnici v Ljubljani, vseučiliški knjižnici v Zagrebu, vseučiliški knjižnici v Beogradu, Knjižnici Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko v Mariboru, predsedništvu Narodne vlade SHS v Ljubljani, državnemu pravdnistvu in pristojnemu okrajnemu glavarstvu oziroma policijskemu ravnateljstvu.²⁵ Vendar je bil predpis v veljavi le nekaj mesecev, ker ga je že 5. julija leta 1919 nadomestila uredba ministrskega sveta Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta je predpisovala tiskarjem, da morajo v roku desetih dni od izida oddati krajevni policijski oblasti po tri izvode vsakega tiska za Narodno biblioteko v Beogradu in po en izvod za vseučiliško knjižnico v Zagrebu ter licejsko knjižnico v Ljubljani. Izvodi za Narodno biblioteko so morali biti natisnjeni na boljšem papirju, prav tako zanjo ni bilo omejitev in je lahko prejela tudi prepovedane tiske.²⁶ Bibliotekarji so bili do takšne ureditve skeptični. Kritizirali so neenakopravno obravnavo knjižnic v primeru prepovedanih tiskov in problematizirali samo definicijo tiska, saj so zahtevali, naj se oddaja razširi tudi na izdelke grafične umetnosti.²⁷

22

Obvezne izvode tiska sta od začetka dvajsetih let prejeli Državna študijska knjižnica in Knjižnica Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko v Mariboru. Državna študijska knjižnica je poleg gradiva z območja slovenskih dežel prejela predvsem obvezne izvode tiskov s področja Hrvaške in Slavonije. Vendar se je pri izvajanju določb v praksi zatikalo. Še posebej glede obsega tiskov, podvrženih obvezni oddaji. Medtem ko je knjižnica vztrajala na stališču, da ji pripadajo tudi izvodi lepakov, letakov, slik, razglednic in podobno, so zavezanci vztrajali na stališču, da je upravičena le do obveznih primerkov knjig, brošur in periodike. Zato je Državna študijska knjižnica leta 1924 pozvala Pokrajinsko upravo za Slovenijo, naj tiskarje opozori na dolžnost oddaje obveznega izvoda tiska,²⁸ in prejela nepričakovan odgovor. Ker predpis ministrskega sveta, na katerega se je sklicevala knjižnica, ni bil predložen zakonodajnemu odboru v revizijo, je 28. decembra 1921 prenehal veljati. Zato je bil glede obveznega izvoda merodajen 18. člen avstrijskega tiskovnega zakona iz leta 1862. To je pomenilo, da je bila do tiskov s področja Kranjske upravičena le še Državna študijska knjižnica ter da zavezancem s Koroške in Štajerske ni bilo več potrebno pošiljati obveznega izvoda. V skladu z omenjenim zakonom je bila dolžnost obveznega izvoda omejena le na tiske, namenjene prodaji. Tako niti Državna študijska knjižnica ni bila več upravičena do uradnih publikacij. Prav tako ni smela zahtevati tiskovin, ki so služile zgolj potrebam obrti in prometa, domačega in družabnega življenja, obrazcev, cenilnih listov, vizitk, pa tudi ne plakatov ali oglasov, če so bili namenjeni za reklamo, ne pa za prodajo. Pač pa so ji zavezanci morali dostavljati razglednice in slike.²⁹ Težav z oddajo obveznega izvoda ni rešil niti Zakon o tisku leta 1925. V težnji po nadzoru je predpisoval le oddajo periodičnih publikacij oziroma publikacij s "politično vsebino". Privilegij obveznega izvoda tiskov s področja cele kraljevine so uživale le še Narodna biblioteka v Beogradu, Sveučilišna biblioteka v Zagrebu in Državna

25 Naredba poverjeništvu za notranje zadeve, št. 194, *UL Narodne vlade SHS v Ljubljani* 1, št. 23 (1918): 47.

26 Naredba ministrskega sveta z dne, 5. julija 1919, št. 15.133, *UL deželne vlade* 1, št. 123 (1919): 435.

27 ANUK, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, Privatna spomenica J. Glonarja ministru Kramerju v zadevi ministrskega sklepa z dne 5. julija 1919, št. 15133, 2. januar 1920.

28 ANUK, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, Dopis Državne licejske knjižnice v Ljubljani Pokrajinski upravi za Slovenijo, 10. januar 1924.

29 ANUK, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, Dopis Velikega župana ljubljanske oblasti, 24. januarja 1924.

študijska knjižnica v Ljubljani. Pravico do obveznega izvoda tiskov, ki so nastali na območju lokalne oblasti, pa so imele tudi območne javne knjižnice.³⁰

Rešitev naj bi bila le začasna, saj naj bi oddajo obveznega izvoda tiska celostno uredil zakon o knjižnicah, ki je bil že v pripravi. Bibliotekarji s stanjem seveda niso mogli biti zadovoljni in so za zakonski osnutek oblikovali ustreznejše predloge. Tiskarji naj bi po pet izvodov tiska še pred distribucijo poslali državnemu tožilstvu, ta pa naprej nacionalnim in univerzitetnim knjižnicam. Obveznost se je nanašala na publikacije v vseh grafičnih tehnikah: knjige, časnike (vsako številko in izdajo) in časopise, separate, letake, lepake, muzikalije, zemljevide, albume, celo fotografije in reprodukcije, ilustrirane poštne zemljevide in podobne proizvode ter disertacije. Izvzeti so bili le službeni in trgovski formularji, osmrtnice in sploh tiski s strogo zasebnim značajem. Vse knjižnice naj bi imele pravico do prepovedanih publikacij, ki bi jih morale obravnavati po navodilih, predpisanih s strani ministra prosvete. Zavezanec naj bi bil poleg tiskarja tudi založnik, če je publikacija nastajala v različnih delavnicah ali če je v državi razpečeval publikacije, ki so bile sicer tiskane v tujini. Nadzor nad izpolnjevanjem zakonskih določb naj bi olajšala knjiga tiskanih oziroma izdanih stvari, ki bi jo morali voditi tiskarji in založniki.³¹

Vendar pa zakon o knjižnicah do druge svetovne vojne ni bil sprejet in Zakon o tisku je s svojimi določbami o obveznem izvodu, kljub nezadovoljstvu bibliotekarjev,³² ostajal v veljavi. V praksi pa je bil institut obveznega izvoda že toliko utrjen, da sta Državna študijska knjižnica in Knjižnica Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko v Mariboru še naprej prejemale brezplačne obvezne izvode. A. Pirjevec je na primer leta 1936 opisal zmedo, ki je vladala na tem področju, saj so se tiskarji ravnali po novih in po starih predpisih ter oddajali od pet do deset izvodov svojih tiskov. Tako je na primer *Mohorjeva* tiskarna v Celju pošiljala po pet izvodov vsakega časopisa državnemu tožilstvu v Celju, en izvod mestni policiji, en izvod revije *Mladika* prostovoljno prosvetnemu oddelku banske uprave ter po en izvod Narodni biblioteki v Beogradu, univerzitetni knjižnici v Zagrebu, Državni študijski knjižnici v Ljubljani in Mestni knjižnici v Mariboru.³³ Kritiziral je tudi prakso tožilstev, ki nadštevilčnih obveznih izvodov niso posredovali knjižnicam, in se spraševal, kje hranijo državna tožilstva, policijska ravnatelstva in banska uprava knjige, ki so se pri njih nakopičile v letih veljavnosti Zakona o tisku.³⁴ Nasprotoval je širjenju prejemnikov obveznega izvoda in zavračal prakso (in predloge), ki so med prejemnike obveznega izvoda vključevali banovinske, samoupravne ali občinske knjižnice in različne urade. Zdelo se mu je nemoralno in nesmiselno, da bi vse javne knjižnice pridobivale knjige na strošek tiskarjev in založnikov.³⁵ V obdobju med obema vojnama se je namreč tiskarska produkcija na ozemlju današnje Slovenije močno povečala. Prvo svetovno vojno je na Slovenskem preživelo 21 tiskarn, njihovo število pa se je v slabih dvajsetih letih podvojilo. Leta 1938 je bilo v Sloveniji že 42 grafičnih podjetij. Obenem je predvsem v tridesetih letih prišlo na Slovenskem tudi do razmaha založništva in slovenska knjižna produkcija je dosegala v primerjavi z obdobjem pred prvo svetovno vojno opazen razmah. Močno je naraslo tako število monografij kot tudi število periodičnih publikacij. Medtem ko je v letih 1899–1919 izhajalo 234 časnikov, jih je v obdobju med leti 1919 in 1938 izhajalo kar 740. Število novih naslovov časnikov in časopisov se je v letih 1919–1936 letno gibalo od 26 do 50 in je kljub velikemu vsakoletnemu osipu doseglo

30 Zakon o tisku, *UL ljubljanske in mariborske oblasti* 7, št. 84 (1925): 582–586.

31 ANUK, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, Predlog zakona o javnim bibliotekama. II. Obavezni primerak.

32 Glonar, Univerzitetna biblioteka v Ljubljani, 497.

33 Pirjevec, Bibliotečni zakon, 382.

34 Pirjevec, Knjižnice in knjižničarsko delo, 322–324.

35 Pirjevec, Bibliotečni zakon, 383.

leta 1938 številko 245 živih naslovov.³⁶ M. Pivec-Stele je na podlagi gradiva, ki ga je prejela Državna študijska knjižnica, ugotavljala, da je bilo v letih 1919–1938 evidentiranih 12.775 slovenskih tiskov, ki so izšli v Jugoslaviji.³⁷ Dotok obveznega izvoda, ki je bil zabeležen v obdobju 1919–1938 v inventarju Državne študijske knjižnice, je daleč presegal vse druge načine dotoka gradiva. Poleg knjig iz slovenskih tiskarn so evidentirane številne monografske publikacije iz vseh večjih mest Jugoslavije: Beograda, Zagreba, Zemuna, Subotice, Kragujevca, Osijeka, Skopja in Banje Luke, pa tudi iz manjših krajev, kot so Sušak, Pirot in Teslić.³⁸ Žal je bilo zbranemu gradivu usojeno le kratko obdobje hranjenja. Univerzitetna biblioteka je ob selitvi v novo knjižnično stavbo na Turjaški obvezni izvod iz medvojnega obdobja namestila v Veliki čitalnici. Ta je bila uničena v požaru leta 1944, z njo pa tudi večina gradiva, shranjenega na njenih policah.

Neuspešni poskusi za sprejem zakona o knjižnicah

Normativna ureditev knjižničarstva je bila v obdobju med obema vojnama fragmentarna in ni predstavljala trdne podlage za stabilno financiranje, delovanje ter koordinirano in kooperativno strokovno delo knjižnic. Zakonodaja je na primer obšla študijske knjižnice, ki so v obdobju Avstro-Ogrske predstavljale hrbtenico javnega knjižničarstva. Prav tako ni bilo zakonsko urejeno delovanje ljudskih knjižnic, ki so ostajale v domeni društev in šol. Neustrezno je bil opredeljen tudi status visokošolskih knjižnic in bibliotekarjev, ki so bili zaposleni v njih. Prav tako ni bilo ustreznega pravnega akta, ki bi urejal oddajo obveznega izvoda tiskov.

24

Probleme naj bi razrešil krovni zakon o knjižnicah, ki bi urejal delovanje različnih vrst javnih knjižnic v Kraljevini Jugoslaviji. Tako je konec dvajsetih letih nastalo več osnutkov zakona, pri pripravi katerih so sodelovali tudi bibliotekarji. Zakon o knjižnicah do začetka druge svetovne vojne sicer ni bil sprejet, vendar nam strokovna izhodišča, ki so se izoblikovala pri njegovi pripravi, kažejo v smer vzpostavitve enotnega knjižničnega sistema. Upoštevana so bila šele v zakonodaji, ki je urejala delovanje knjižnic po koncu druge svetovne vojne.

Prvi poskusi za ureditev celotnega področja javnega knjižničarstva v okviru enotnega zakona so vključevali sodobne teoretične in praktične dosežke. Bibliotekarji so se v tem času že zavzemali za medknjižnično izposojno ter za oblikovanje centralnih katalogov in kooperativno izdelavo nacionalne letne bibliografije. Tako sodelovanje med knjižnicami bi bilo seveda le težko uresničljivo brez zakona, ki bi dal formalno podlago za uvajanje enotnih strokovnih osnov za delo knjižnic ter določil pristojnosti knjižnic in razmerja med njimi. V prid sprejetju zakona je govorilo tudi dejstvo, da je bila večina javnih knjižnic (univerzitetne, šolske in deloma ljudske) v pristojnosti enega samega ministrstva, to je Ministrstva za prosveto. Leta 1929 je bil tako izdelan prvi osnutek jugoslovanskega knjižničnega zakona, ki so mu v naslednjih petih letih sledile različne verzije, vse do leta 1935, ko je Društvo jugoslovanskih bibliotekarjev uskladilo zadnjo verzijo osnutka.

Osnutek iz leta 1929,³⁹ pri oblikovanju katerega je sodeloval ljubljanski profesor M. Dolenc, je urejal delovanje vseh državnih javnih knjižnic kot prosvetnih ustanov v pristojnosti Ministrstva za prosveto, ki naj bi za spremljanje in usmerjanje njihovega delovanja ustanovilo poseben

36 Berčič, *Tiskarstvo na Slovenskem*, 209.

37 Prim. Kranjc, *Naše tiskarstvo v letih 1918-1938*; Pivec-Stele, *Vpliv vojne na slovensko knjižno produkcijo*.

38 NUK, Nacionalni bibliografski center, Inventar, signature 42.001–60.000 (požgano gradivo), [od leta 1926 do približno 1939].

39 ANUK, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, mapa 8, Zakon o bibliotekama (Osnutek), [1929].

oddelek. Opredelil je vrste knjižnic, ki bi jih danes opisali kot narodne (nacionalne), splošne, visokošolske, šolske in specialne knjižnice državnih ustanov. Določal je njihove naloge in notranjo organizacijo, način financiranja, knjižnično osebje, njegove kvalifikacije in višino dohodkov, ter načine pridobivanja gradiva, v okviru katerih je posebej izpostavljen obvezni izvod tiska, in dostopnost oziroma uporabo knjižničnega gradiva. Kljub temu, da je bilo vzpodbujanje in pomoč pri znanstvenem in prosvetnem delu glavna naloga javnih knjižnic, je osnutek le skopo urejal naloge šolskih in specialnih knjižnic. Omenjal je le knjižnice splošnih srednjih ter srednjih in višjih strokovnih šol, ki naj služijo le potrebam šole in nabavljajo gradivo, potrebno za pouk, izvedbo predavanj, »za umno in moralno vzgojo učencev« ter obsežnejša strokovna dela in časopise, ki so potrebni za strokovno izpopolnjevanje učiteljev. Tudi specialne knjižnice, ki jih ustanovijo državni uradi in ustanove, bi smele imeti le strokovne knjige, časopise in zbirke, nujno potrebne za delo v konkretnem uradu ali ustanovi, ter bi morale služiti izključno potrebam njihovega osebja. Osrednje mesto v osnutku zakona je bilo namenjeno ureditvi delovanja narodnih in univerzitetnih knjižnic. Te državne javne knjižnice so bile v osnutku zakona razvrščene v tri razrede. V prvi razred so sodile štiri knjižnice: Narodna biblioteka v Beogradu, Univerzitetna biblioteka v Beogradu, Sveučilišna knjižnica v Zagrebu ter Državna biblioteka oziroma Državna študijska knjižnica v Ljubljani, ki naj »podpirajo znanstveno in prosvetno delo na višjem nivoju«. Te knjižnice imajo pravico do obveznih izvodov tiska, sodelujejo v zamenjavi knjig z drugimi knjižnicami ter se vključujejo v mednarodno sodelovanje. Vodilo njihove nabavne politike, opredeljeno v osnutku, je odsevalo politični koncept kraljevine. Knjižnice naj bi gradile identične nacionalne zbirke, katerih osrednji del je predstavljala patriotika. Zbirale naj bi vse gradivo, ki je izhajalo v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, ter vse, kar se o Kraljevini in o narodu Srbov, Hrvatov in Slovencev ali o kateremkoli drugem narodu v Kraljevini tiska v drugih državah. Nacionalno zbirko naj bi dopolnjevale s starimi knjigami, ki so bile natisnjene na ozemlju Kraljevine, oziroma tistimi, ki so bile natisnjene v srbohrvaškem, slovenskem in v drugih jezikih, če govorijo o narodih, ki živijo na ozemlju Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, oziroma če so njihovi pisci srbohrvaškega in slovenskega porekla in so bile natisnjene v tujini. Poleg tega naj bi pridobivale znanstveno literaturo o sosednjih, predvsem slovanskih državah in narodih, dela trajne vrednosti vseh znanstvenih disciplin ter leposlovje kulturnih narodov. V zbirko naj bi vključevale tudi stare (srednjeveške) rokopise ter rokopisno gradivo pomembnih osebnosti.⁴⁰ Notranja organizacija knjižnic je vključevala pet osnovnih oddelkov: oddelek za stare rokopise, stare tiskane knjige, pisma in druge rokopise pomembnih ljudi ter druge starine; oddelek za geografske in druge zemljevide, tiskane slike, fotografske in druge posnetke ter muzikalije; oddelek za tiskane knjige, časopise in časnike, s pododdelki za knjige, časopise, časnike in priročno knjižnico; bibliografski oddelek za izdelavo inventarjev, katalogov in bibliografij ter oddelek za administracijo s pododdelki: računovodstvom, skladiščem, izposajo in zamenjo knjig in knjigoveznico.⁴¹ Mesto prve med enakimi je glede na svoje naloge zavzemala Narodna biblioteka v Beogradu. Predpisane so ji bile vse značilne naloge in privilegiji moderne nacionalne knjižnice. Kot »glavna državna knjižnica« bi morala v celoti zbirati vse navedeno gradivo ter izdelovati letne bibliografije knjig, časnikov, časopisov, zemljevidov, fotografskih posnetkov in vsega drugega knjižničnega gradiva, ki je bilo natisnjeno v srbohrvaškem in slovenskem jeziku, tako v Kraljevini kot tudi zunaj nje, pri čemer so ji bile vse druge knjižnice dolžne pomagati. Da bi bil popis publikacij čimbolj popoln, je poseben člen predpisoval tiskarjem, da morajo Narodni biblioteki v Beogradu

40 ANUK, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, mapa 8, Zakon o bibliotekama (Osnutek), [1929], čl. 5.

41 Prav tam, čl. 30.

sporočati imena anonimnih avtorjev ter avtorjev, ki so pisali pod psevdonimom. Njena dolžnost je bila tudi, da v sodelovanju z drugimi knjižnicami v roku petih let uredi in tiska katalog vseh periodičnih publikacij, ki se nahajajo v državnih knjižnicah prvega in drugega reda. Njen izrecni privilegij v primerjavi z drugimi knjižnicami prvega reda je bil tudi dostop do prepovedanih publikacij. Da so bile prepovedi tiskane besede v Kraljevini del vsakdanjika in aktualne tudi za knjižnice, nas opominjajo trije členi zakonskega osnutka, ki urejajo ravnanje z njimi.

Knjižnice drugega razreda naj bi služile predvsem prosvetnemu delu, medtem ko je bil njihov raziskovalni značaj omejen. Opravljale naj bi naloge pokrajinskih knjižnic, saj naj bi zbirale predvsem domoznansko gradivo ter obsežnejša znanstvena in literarna dela. V to skupino sta bili na primer uvrščeni Univerzitetna biblioteka v Skopju oziroma Gradska biblioteka v Splitu, medtem ko osnutek tega tipa knjižnic za Slovenijo ni predvideval.

V tretji razred so sodile javne čitalnice, namenjene širjenju prosvete. Njihova naloga je bila zbirati in čim širšemu krogu uporabnikom omogočiti uporabo vseh vrst del z zabavno, znanstveno in poučno vsebino. Medtem ko naj bi knjižnice prvega in drugega razreda v celoti vzdrževala država, pa je bilo financiranje knjižnic tretjega razreda v pristojnosti lokalnih skupnosti oziroma oblasti, ki bi javno čitalnico ustanovila.⁴²

Zakonski osnutek je posebej obravnaval naloge in status univerzitetnih knjižnic, ki jih je v skladu s predlogom novega zakona o univerzah (le-ta je bil v času priprave osnutka zakona o knjižnicah tik pred sprejetjem) popolnoma podredil univerzi. Tako je bilo predpisano, da v vseh univerzitetnih knjižnicah opravlja nadzor nad delom in stanjem knjižnični odbor, sestavljen iz univerzitetnih profesorjev. Ravnatelj knjižnice je imel le vlogo konzultanta v zadevah, ki se nanašajo na knjižnico. V primerjavi z avstro-ogrsko tradicijo je bila to degradacija statusa univerzitetnih knjižnic, ki so bile dotlej samostojne in neodvisne od univerze. Zakonski osnutek je skušal razmejiti še pristojnosti univerzitetnih in fakultetnih knjižnic oziroma seminarjskih in institutskih knjižnic. Slednje naj bi smele hraniti le nujno potrebne priročnike (slovarje, leksikone, strokovne znanstvene enciklopedije, učbenike).

Knjižnični delavci naj bi bili v knjižnicah prvega in deloma v knjižnicah drugega razreda državni uslužbenci, v knjižnicah drugega in tretjega razreda pa uslužbenci oblasti oziroma občine. Upravniki knjižnic prvega razreda so bili glede plačila izenačeni z izrednimi univerzitetnimi profesorji, upravniki knjižnic drugega razreda pa s profesorji srednjih šol. Strokovni bibliotekarski izpiti so bili predpisani za bibliotekarje oziroma za strokovne delavce v knjižnicah prvega in drugega razreda, medtem ko strokovne kvalifikacije niso bile zahtevane za upravnike knjižnic prvega in tretjega razreda. Strokovni bibliotekarski izpit naj bi bil obvezen le za upravnike knjižnic drugega razreda.⁴³

Obsežno poglavje je bilo namenjeno obvezni oddaji tiskov. Primarni zavezanci so bile tiskarne oziroma litografije, ki naj bi pred začetkom distribucije oddale državnemu tožilcu ali mestni policijski oblasti za potrebe knjižnic po pet primerkov vsake tiskane ali na drugačen način razmnožene (litografske, fotokemijske in katere koli druge kemijske ali mehanične načine) publikacije (knjige, zvezka ali številke). Obvezni izvodi so bili namenjeni Narodni biblioteki v Beogradu (dva izvoda), Sveučilišni biblioteki v Zagrebu (en izvod) in Državni biblioteki v Ljubljani (en izvod), medtem ko je bil peti izvod namenjen okrožni knjižnici. Če tiskar ne bi oddal obveznega izvoda, je dolžnost prešla na pisca ali založnika. Zadnja dva bi bila dolžna oddati obvezni izvod tudi v primeru, ko sta dela, namenjena razširjanju v državi, tiskala zunaj nje.

42 Prav tam, čl. 7.

43 Prav tam, čl. 17.

Tožilstva oziroma mestne policijske oblasti naj bi knjižnicam dnevno dostavljale obvezne izvode publikacij.⁴⁴

Opisani osnutek zakona je bil konec leta 1929 predložen vrhovnemu državnemu zakonodajnemu svetu. Ker širša strokovna javnost ni sodelovala pri njegovi pripravi, so se bibliotekarji največjih knjižnic nanj kritično odzvali. V podporo svojim stališčem so pridobili mnenje češke bibliotekarke Milade Paulove⁴⁵ in slovaške univerzitetne knjižnice. Zavračanja so bile deležne predvsem določbe, s katerimi so bile univerzitetne knjižnice podrejene univerzam. Po mnenju bibliotekarjev so bile s tem knjižnice prepuščene samovolji univerzitetnih profesorjev, od katerih naj bi bile, tako osnutek, odvisne tudi plače upravnikov. Tudi pristojnosti knjižničnega odbora, ki je med drugim odločal o nabavi gradiva, so se jim zdele nesprejemljive. Dopusčali pa so možnost, da bi profesorji usmerjali nakupe v seminarskih, inštitutskih in fakultetnih knjižnicah.⁴⁶ Predvsem A. Pirjevec se je zavzemal za popolno profesionalizacijo knjižnic in je nasprotoval vsem določbam, ki so omogočale zaposlitev knjižničarskih laikov na vodilnih mestih. Možnost, da bi univerzitetni docenti in profesorji smeli postati upravniki knjižnic brez strokovnega knjižničarskega izpita in brez prakse v knjižnici, je označil za »uzakonjeno outsiderstvo«, še prej pa je »outsiderje«, to je knjižnične delavce brez ustrezne strokovne prakse in izobrazbe, označil za največjo nevarnost urejenih knjižnic.⁴⁷ Bibliotekarji so zavračali tudi določbe, ki so za univerzitetne profesorje uvajale privilegije (na primer prioritete pri izposoji gradiva oziroma izposoja gradiva za cel semester), in možnost, da knjižnične delavce izbira rektorat. Podobno kritični so bili tudi do določbe, da sme edino Narodna biblioteka v Beogradu zbirati in hraniti prepovedane publikacije: »Vse tri druge velike znanstvene biblioteke naše države so manj vredne, ne zaslužijo zaupanja in so knjižnice druge vrste, ali da govorim o žargonu političnih priganjačev, samo ena knjižnica in njeni bibliotekarji so državotvorni, vse ostale knjižnice in njeni bibliotekarji pa so antidržavni elementi.«⁴⁸ Te nestrpne reakcije bibliotekarjev so razumljive ob upoštevanju kulturnega ozadja in tradicije, iz katerega so kritični bibliotekarji izhajali. Kritike slovenskih, slovaških in hrvaških bibliotekarjev ter češke bibliotekarke M. Paulove so izhajale iz samostojnega statusa, ki so ga tradicionalno imele univerzitetne knjižnice v avstrijskih deželah. Pristojnosti univerze oziroma rektorja v odnosu do knjižnice so bile močno omejene. V nekaterih primerih, na primer pri izboru gradiva, je knjižnica lahko branila svojo strokovno avtonomijo in je proti univerzi nastopala kot enakovreden partner, saj je v primeru nesoglasij med njima razsojalo pristojno ministrstvo.

Medtem ko se je stroka ukvarjala s kritiko določb in usklajevanjem različnih verzij osnutkov zakona o javnih knjižnicah, so bili sprejeti univerzitetna zakonodaja ter predpisi, ki so urejali delo šolskih in ljudskih knjižnic. Čeprav so bili v nasprotju z interesi knjižnic, so jih te morale upoštevati. Kritike osnutkov zakona o knjižnicah pa so dosegle svoj namen in leta 1931 je svojo priložnost dobilo tudi Društvo jugoslovanskih bibliotekarjev, ki ga je Ministrstvo za prosveto zaprosilo, naj izdela svoj osnutek zakona. Posamezne sekcije društva, beograjska, zagrebška in ljubljanska, so oblikovale vsaka svojo verzijo, ki so se med seboj močno razlikovale. Usklajeni predlog sekcij Društva jugoslovanskih bibliotekarjev, pri izdelavi katerega je sodeloval tudi

44 Prav tam, čl. 38.–48.

45 Milada Paulova (1891-1970), češka zgodovinarica, bizantologinja, specialistka za Balkan in Jugoslavijo. Ob tem ko je predavala na Karlovi univerzi, je bila od leta 1919 do leta 1935 zaposlena v češki nacionalni knjižnici.

46 Pirjevec, *Bibliotečni zakon*, 281.

47 Pirjevec, *Bibliotečni zakon*, 386–387.

48 Prav tam, 385.

A. Pirjevec, je nastal konec leta 1935.⁴⁹ Predlog zakona o javnim bibliotekama,⁵⁰ kakor je naslovljen dokument, je skušal vsaj deloma popraviti oziroma omiliti omenjene pomanjkljivosti prvega osnutka. Popravki niso posegali v konceptualne rešitve. Novi osnutek zakona je prav tako kot prvi urejal delovanje in financiranje javnih knjižnic. Glede na ustanovitelja in vir financiranja je delil knjižnice na državne in samoupravne knjižnice (oziroma čitalnice). Medtem ko naj bi bile državne knjižnice ustanovljene s kraljevim ukazom na predlog pristojnega ministrstva, bi samoupravne knjižnice lahko ustanavljale samoupravne oblasti z dovoljenjem Ministrstva za prosveto. Osnutek zakona ni več vključeval posebnih določb o šolskih in specialnih knjižnicah, kar je glede na število šolskih knjižnic, ki so delovale v okviru Ministrstva za prosveto, pravzaprav nenavadno. Verjetno je prevladalo mnenje, da njihovo dejavnost ustrezno ureja aktualna zakonodaja o osnovnem in srednjem šolstvu. Tudi v tem osnutku je pripadlo posebno mesto Narodni biblioteki v Beogradu, ki je imela status splošne državne knjižnice in muzeja knjige. Univerzitetni knjižnici v Zagrebu in Ljubljani naj bi vršili dvojno funkcijo: narodno in univerzitetno. Omenjene tri knjižnice naj bi skupaj z Univerzitetno biblioteko v Beogradu podpirale znanstveno delo in prosveto nasplo, še posebej jugoslovansko nacionalno prosveto. Obseg gradiva, ki naj bi ga narodne knjižnice zbirale, je ostal v okvirih prvega osnutka zakona, s pomembno spremembo: prvi osnutek je nalogo kompletiranja zbirke vezal le na beograjsko Narodno biblioteko, osnutek zakona Društva jugoslovanskih bibliotekarjev pa je ta del teksta opustil in uvedel izgradnjo treh identičnih zbirk jugoslavike. Univerzitetne knjižnice naj bi v prvi vrsti pridobivale strokovno gradivo (knjige in časopise), potrebno za znanstveno delo univerze. Kljub kritikam nesamostojnega statusa univerzitetnih knjižnic v odnosu do univerze osnutek zakona ni mogel mimo veljavnih predpisov o univerzah. Univerzitetne knjižnice naj bi delovale kot samostojne ustanove v okviru univerz, podrejene pristojni univerzitetni upravi. Okrepljena pa je bila vloga upravnika knjižnice, ki je imel v zadevah, ki se nanašajo na knjižnico, pravico glasovanja v univerzitetnem senatu. Knjižničnih odborov osnutek ni več omenjal.

Samoupravne knjižnice naj bi zbirale in omogočale čim širšemu krogu uporabnikov dostop do del z zabavno, znanstveno in strokovno vsebino, s ciljem dviganja splošne narodne prosvete ter miselnega, moralnega in profesionalnega napredka vseh slojev. Osnutek zakona omenja tudi »ostale državne biblioteke«, vendar njihova funkcija ni natančneje določena, iz konteksta pa je mogoče sklepati, da gre za specialne knjižnice državnih ustanov. Novost je bila uvedba strokovnega telesa, knjižničnega odbora, ki naj bi v okviru države koordiniral skupne bibliotekarske projekte. Odbor naj bi sestavljali upravniki znanstvenih knjižnic oziroma njihovi namestniki, njihova primarna naloga pa je bila izdelava pravilnikov o ustanavljanju javnih knjižnic, o izdelavi jugoslovanske bibliografije, o centralnem katalogu in tako naprej.

V osnutku zakona Društva jugoslovanskih bibliotekarjev je celo poglavje posvečeno knjižničnemu osebju. Predpisana niso bila le delovna mesta (upravniki, pomočniki upravnika, bibliotekarji, bibliotekarski pripravniki, tajniki, manipulant, daktilografi, obrtni mojstri in sluge), temveč tudi izobrazba in strokovne kvalifikacije. Predstavljeni so bili celo kadrovske normativi, ki so odvisno od fonda knjižnice določali število posameznih delovnih mest. Tako naj bi knjižnice s preko 100.000 zvezkov lahko zaposlovale pomočnika/-e upravnika. Na vsakih 25.000 zvezkov naj bi pripadal knjižnici en bibliotekar. Skupno število knjižničnega osebja (bibliotekarskih pripravnikov, manipulantov, daktilografov in drugih) naj bi se določalo glede na število bibliotekarjev, tako da je na vsaka dva zaposlena bibliotekarja pripadal knjižnici še en knjižnični delavec. Osnutek je predpisoval, da morajo biti tudi upravniki univerzitetnih in narodnih knjižnic bibliotekarji. Kandidat za tako delovno mesto bi moral imeti najmanj 10

⁴⁹ Prav tam, 228.

⁵⁰ ANUK, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, Predlog zakona o javnim bibliotekama.

let delovnih izkušenj na mestu bibliotekarja. Tudi upravniki samoupravnih knjižnic z nad 30.000 zvezki bi morali imeti fakultetno diplomu in opravljen bibliotekarski državni izpit. V osnutku so bili opisani tudi delokrogi posameznih poklicev ter plačilni razredi.

Glede obveznega izvoda tiska osnutek ni prinesel pomembnejših novosti. Izjema je podrobnejša definicija tiska, ki je vključeval vse proizvode grafičnih tehnik, predvsem pa knjige, časnike in časopise (vsaka številka, zvezek in izdaja), separatne odtise, letake, lepake, muzikalije, zemljevide, albume, fotografije in reprodukcije, ilustrirane pošne razglednice in podobno. Privilegij dostopa do prepovedanih publikacij je bil razširjen na vse znanstvene knjižnice. Najpomembnejše novosti pa so bile vključene prehodne določbe, v katerih je bila predpisana izdelava pravil in pravilnikov, ki bi omogočala izvajanje zakona. V roku enega leta od sprejetja zakona naj bi izdelali pravila, ki bi določala način obveznega ustanavljanja samoupravnih in drugih knjižnic po določbah tega zakona, izdelavo jugoslovanske bibliografije in centralnega kataloga, strokovne izpite, pravila za zamenjavo in posojanja knjižničnega gradiva, sestavo in način dela komisije za gradnjo knjižnic, pravilnik o delu knjižničnega odbora in o organizaciji bibliotekarskih tečajev.⁵¹

Zakon o knjižnicah do druge svetovne vojne ni bil sprejet, kar je gotovo upočasnilo razvoj slovenskega in jugoslovanskega knjižničarstva. Marsikatera od predlaganih strokovnih rešitev, ki so jih prinesli strokovni osnutki zakona, je bila uresničena šele po drugi svetovni vojni.

Ustanovitev univerzitetne knjižnice in gradnja nove stavbe

Ustanovitev prve slovenske univerze leta 1919 je bila priložnost za vzpostavitev univerzitetne in visokošolskih knjižnic. Ponujali sta se dve rešitvi. Ena od možnosti je bila preoblikovati Državno študijsko knjižnico v univerzitetno knjižnico, alternativna možnost pa je bila ustanovitev in gradnja nove vseučiliške (univerzitetne) knjižnice. Narodna vlada, ki je 25. novembra 1918 sprejela sklep o ustanovitvi vseučilišča v Ljubljani, je v ta namen oblikovala Vseučiliško komisijo. Ta se je problematike osrednje univerzitetne knjižnice in knjižnic na univerzi lotila širokopotezno, saj so se razprave dotikale organizacije fakultetnih knjižnic, ustanovitve univerzitetne knjižnice, pa tudi sanacije Državne študijske knjižnice. A. Breznik je na primer predlagal oblikovanje univerzitetne knjižnice z akumulacijo knjižničnega gradiva, ki bi nastala z združitvijo javnih knjižnic in arhivov. Po njegovem predlogu, ki je spominjal na koncept ustanovitve Licejske knjižnice v Ljubljani, ki ga je pred 150 leti oblikoval Anton Tomaž Linhart,⁵² naj bi v enotno knjižno zbirko združili knjige vseh muzejskih oziroma licejskih knjižnic v Ljubljani, Celovcu, Trstu, Gorici in v Gradcu. V ta fond bi vključili tudi gradivo iz Dvorne knjižnice na Dunaju, predvsem obvezni izvod tiska iz slovenskih pokrajin, ki naj bi po razpadu Avstro-Ogrske pripadlo Slovencem. Svoj fond bi lahko prispevale tudi privatne knjižnice ter Semeniška, Frančiškanska in ljubljanska Mestna knjižnica. Vseučiliška knjižnica naj bi našla svoje mesto v Narodnem domu.⁵³ Predlog je naletel na nasprotovanje profesorjev, ki se jim je zdela decentralizacija knjižničnega gradiva in knjižnic ustrežnejša podlaga za znanstveno delo univerze.⁵⁴ Kljub temu je Vseučiliška komisija 8. marca 1919 soglasno sklenila, naj se takoj

29

51 Prim. Pirjevec, *Bibliotečni zakon*.

52 Glej *Anton Tomaž Linhart. Zbrano delo*; Kodrič-Dačić, A. T. Linhart in ustanovitev prve javne znanstvene knjižnice na Kranjskem.

53 ARS, Praes.18/XII. 1918, št.6, Vseučiliška komisija v Ljubljani, Redna seja vseučiliške komisije pri Narodni vladi SHS v Ljubljani, dne 17. decembra 1918.

54 ARS, Narodni svet 1919-1921, Kulturni odsek, fasc. 3, Zapisnik 1. seje Kulturnega odseka Narodnega sveta v Ljubljani z dne, 16. november 1918.

prične z načrtovanjem vseučiliške knjižnice.⁵⁵ To delo je bilo poverjeno posebni knjižničarski komisiji, v katero so bili imenovani izkušeni bibliotekarji: I. Prijatelj, F. Kidrič, J. Glonar in A. Žigon. Ob tem je Vseučiliška komisija skušala reševati tudi problematiko Državne študijske knjižnice, najprej s predlogom za zaposlitev novih bibliotekarjev,⁵⁶ kasneje pa tudi z ustanovitvijo nove komisije, v katero je bil vključen tudi vodja Državne študijske knjižnice A. Žigon. Ta je 23. julija 1919 poročal o stanju Državne študijske knjižnice in ocenil, da je njena zbirka nezadostna za podporo univerzitetnim programom prava, medicine in tehnike, medtem ko naj bi zadoščala za potrebe študija slovenske zgodovine in slovenistike. Kljub temu so bili po njegovem obstoječi fondi dobra osnova za univerzitetno knjižnico. Knjižnica bi potrebovala tudi več zaposlenih, posebej še, ker so si obetali večji obisk študentov ter večji prirast gradiva, saj je bila upravičena do obveznega izvoda iz cele kraljevine. Ker je knjižnico pestila tudi prostorska stiska, so začeli razmišljati o najemu prostorov na ločenih lokacijah. A. Žigon je videl rešitev v preoblikovanju knjižnice v univerzitetno, s čimer bi bilo knjižnici zagotovljeno boljše financiranje in rast števila zaposlenih.⁵⁷ Žigonovi predlogi so bili upoštevani, saj je novoustanovljeni Odsek za vseučiliško knjižnico, ki so ga sestavljali profesorji in bibliotekarji, izdelal ambiciozen program za reformo knjižnice. Dejavnosti za ustanovitev vseučiliške knjižnice naj bi prevzelo osebje Državne študijske knjižnice. Njeni fondi naj bi postali integralen del vseučiliške knjižnice, ki naj bi jih ob pomoči vlade dopolnili z delom knjižničnih zbirk državnih in deželnih knjižnic na slovenskem ozemlju ter z nakupom zasebnih knjižnic oziroma njihovih delov. Poleg tega naj bi se knjižnične zbirke dopolnile z nakupom potrebnih novih del v vrednosti 200.000 kron. V ta namen naj bi strokovnjaki odpotovali v glavna knjigotržka središča, medtem ko naj bi jim vlada priskrbel ustrezne dokumente ter omogočila nemoten in brezcarinski uvoz kupljenih knjig. Državni študijski knjižnici naj bi zvišali letno dotacijo ter zapolnili vsa že sistemizirana delovna mesta. Poleg tega naj bi v knjižnici dodatno zaposlili še dva praktikanta in slugo. Strokovna delovna mesta naj bi zasedli slovenski bibliotekarji, ki so delovali v knjižnicah v tujini. Poleg tega naj bi za knjižnico čimprej nabavili pisalni stroj. Po ustanovitvi univerze naj bi univerzitetna knjižnica ob ravnatelju in podravnatelju zaposlovala še šest bibliotekarjev, štiri asistente, pet administrativnih in šest manipulativnih delavcev. Do nadaljnjega naj bi ostala v svojih prostorih, medtem ko naj bi se nove pridobitve, namenjene vseučilišni knjižnici, hranile v poslopju, namenjenem univerzi.⁵⁸ Odločitev je prišla prepozno, saj je bil 1. septembra 1919 v Uradnem listu Deželne vlade za Slovenijo objavljen Zakon o vseučilišču v Ljubljani.⁵⁹ Ustanovljena je bila Univerza v Ljubljani, v sklopu katere je delovalo pet fakultet (filozofska, juridična, medicinska, tehniška in teološka fakulteta), brez osrednje univerzitetne knjižnice. Vsaj deloma je iskati razlog za to v časovni stiski in zgledovanju po zakonu, ki je že urejal univerzo v Beogradu brez univerzitetne knjižnice. Dodatna ovira pri preoblikovanju Državne študijske knjižnice v univerzitetno je bilo tudi dejstvo, da je Državno študijsko knjižnico financiralo Poverjeništvo za uk in bogočastje pri Deželni vladi za Slovenijo, medtem ko bi bila univerzitetna knjižnica v pristojnosti Ministrstva za prosveto in odvisna od njegovega financiranja.

55 ZAMU, Rektorat, IV-198, Dopis Vseučiliške komisije Poverjeništvu za uk in bogočastje z dne, 13. marca 1919.

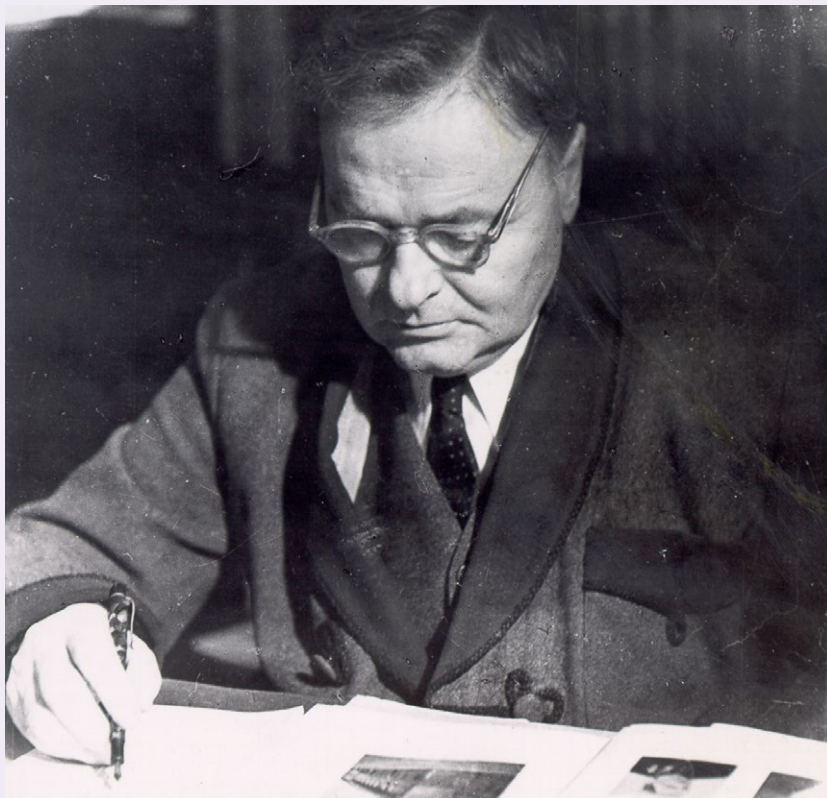
56 ARS, Vseučiliška komisija v Ljubljani, št. 45, Zapisnik XI. redne seje vseučiliške komisije v Ljubljani, dne 22. marca 1919.

57 ARS, Vseučiliška komisija v Ljubljani, št. 108, Zapisnik 16. redne seje Vseučiliške komisije v Ljubljani, dne 23. julija 1919.

58 ARS, Vseučiliška komisija pri Deželni vladi, 1918-1919, Predlog Subkomisije za vseučiliško knjižnico v Ljubljani, z dne 26. julija 1919; prim. Pirjevec, *Knjižnice in knjižničarsko delo*, 93–94; Polec, Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo.

59 Zakon o vseučilišču Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani, *UL deželne vlade za Slovenijo* 1, št. 140 (1919): 507.

France Kidrič

Slika 1: France Kidrič (1880–1950). Avtor: Miha Maleš.

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dr. France Kidrič (1880–1950) je leta 1906 začel opravljati delo bibliotekarja v slovanskem seminarju na univerzi na Dunaju. Od leta 1908 je delal v dunajski Dvorni knjižnici. Po vrnitvi v Ljubljano leta 1920 je nastopil službo profesorja starejše slovenske književnosti na ljubljanski univerzi ter ob tem spremljal in aktivno posegal v razvoj knjižnic na univerzi in v delovanje Državne študijske knjižnice. Leta 1929 je v prispevku *Biblioteški problem in univerza* predstavil razvoj večjih slovenskih knjižnic in izpostavil potrebo po centralnem katalogu ljubljanskih knjižnic ter univerzitetni knjižnici. Bil je iniciator reorganizacije Državne študijske knjižnice sredi dvajsetih let ter podpornik njene preobrazbe v univerzitetno knjižnico.

Očitno so na koncu prevladali pragmatični finančni interesi. Čeprav je bila problematika univerzitetne knjižnice že v oktobru 1919 predstavljena Ministrstvu za prosveto v Beogradu, do sprememb v statusu Državne študijske knjižnice ni prišlo. Odločanje o usodi Državne študijske knjižnice se je izgubilo v iskanju pristojnih subjektov na poti med Ljubljano in Beogradom ter univerzo in Narodno vladu. Kar ni uspelo ljubljanski univerzi, pa sta brez problemov izvedli zagrebška in beograjska univerza: zagrebška je ustanovila svojo univerzitetno knjižnico že leta 1919, beograjska pa leta 1921.

Z ustanovitvijo ljubljanske univerze se je povečal interes za Državno študijsko knjižnico. Kljub temu, da so fakultete in inštituti ustanavljali svoje knjižnice, se je število njenih uporabnikov povečalo in pojavile so se zahteve po daljši odprtosti. Knjižnica se je le s težavo prilagajala povečanim potrebam. Med tednom je bila odprta dopoldne med 9h in 13h, le ob torkih in četrtek tudi popoldne, med 15h in 17h. Tudi pri izposoji gradiva se je oklepala tradicije. Leposlovje je izposojala le v znanstvene namene in časopisi so bili na voljo le v prostorih knjižnice. Zato je F. Kidrič leta 1921 pripravil poseben sistem izposoje za profesorje in študente, ki ga je potrdil univerzitetni svet in po katerem je izdatek za izposajo knjig iz Državne študijske knjižnice pokrivala univerza. Za daljši čas odprtosti je leta 1923 ponovno posredovala celo Pokrajinska uprava za Slovenijo.⁶⁰ Nezadovoljstvo uporabnikov, v prvi vrsti univerze, z delom knjižnice je bilo tolikšno, da je bila leta 1925 s pooblastilom Ministrstva za prosveto in vednostjo velikega župana ljubljanske oblasti vanjo napotena posebna komisija, ki sta jo sestavljala F. Kidrič in J. Lokar, ravnatelj klasične gimnazije v Ljubljani. Njenemu poročilu so sledile drastične spremembe. A. Žigona je na mestu ravnatelja leta 1926 zamenjal J. Šlebinger in knjižnica je morala po navodilih komisije reorganizirati svoje delo.⁶¹ Ob tem je F. Kidrič vedno znova pozival k spremembi statusa Državne študijske knjižnice v centralno univerzitetno knjižnico in poudarjal, da potrebuje Državna študijska knjižnica nove, ustrezne prostore.⁶²

32

Nova priložnost, da bi Državni študijski knjižnici uredili status, na ljubljanski univerzi pa ustanovili univerzitetno knjižnico, se je pojavila ob sprejemanju zakona o univerzah leta 1930. Že prvi osnutki univerzitetnega zakona, ki so nastali v sredini dvajsetih let, so vključevali pripojitev ljubljanske študijske knjižnice univerzi in njeno preimenovanje v univerzitetno knjižnico. Vendar je bil ta člen tik pred sprejemom zakona umaknjen. Zahteva, naj se Državna študijska knjižnica formalno preoblikuje v univerzitetno knjižnico, za katero naj bi bila zgrajena nova stavba, je ponovno vzniknila v krogih univerzitetnih slušateljev, v programu Akademске akcije za izgradnjo univerzitetne knjižnice v letih 1933 in 1934. Iz zapisanih razgovorov članov Akademске akcije s profesorji, kulturniki ter drugimi pomembnimi osebnostmi izvemo, da so brez izjeme podpirali gradnjo nove univerzitetne knjižnice, da pa si predvsem univerzitetni profesorji niso bili edini glede spremembe statusa študijske knjižnice. Izjemi sta bili F. Kidrič in F. Stele, ki sta bila tesneje povezana z delom knjižnice. Ljubljanska univerza v tem času še ni imela konkretne vizije o tem, kaj naj bi univerzitetna knjižnica sploh predstavljala in zato tudi ne konkretnih programov skupnega delovanja seminarskih knjižnic in osrednje univerzitetne knjižnice. Argument za ustanovitev knjižnice, ki ga v začetku tridesetih let srečujemo tako v akademskih krogih kot v publicistiki, je bilo preprosto dejstvo, da ima pač vsaka univerza svojo univerzitetno knjižnico.

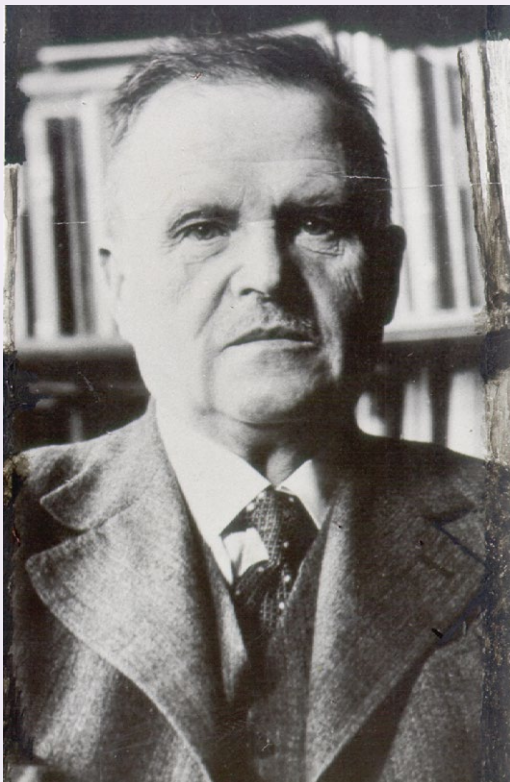
Vendar je ureditev formalnega statusa Državne študijske knjižnice postala, poleg gradnje novega poslopja univerzitetne knjižnice, ena izmed temeljnih zahtev Akademске akcije.

60 ANUK, mapa 2, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, mapa 2, Dopis vladnega svetnika Državni licejski knjižnici, 14. nov. 1923.

61 Kidrič-Dačić, Razvoj Narodne in univerzitetne knjižnice v letih 1918-1938, 97-99.

62 Kidrič, Biblioteški problem in univerza, 18.

Janko Šlebinger

Slika 2: Janko Šlebinger (1876–1951).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dr. Janko Šlebinger (1876–1951) se je decembra 1925 zaposlil v Državni študijski knjižnici in bil od leta 1927 do upokojitve leta 1946 njen ravnatelj. Nadaljeval je delo F. Simoniča in od leta 1903 do leta 1907 v Zborniku Slovenske matice objavljaj splošno slovensko bibliografijo (za leta 1902 do 1906). Nadaljevanje je leta 1913 objavil v samostojni publikaciji *Slovenska bibliografija za l. 1907-1912*. Po zaposlitvi v Državni študijski knjižnici je objavljaj tematske strokovne bibliografije. Leta 1937 je objavil bibliografijo slovenske periodike od začetkov do leta 1936 (*Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797-1936*). Neuspešno si je prizadeval za izdelavo retrospektivne bibliografije od leta 1913 do leta 1945 ter za tekočo splošno slovensko nacionalno bibliografijo. Svoja razmišljanja o bibliografiji je objavil v Letopisu Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani leta 1943 (*Sedanje stanje in naloge slovenske bibliografije*) ter v gradivu za bibliotekarski tečaj (*Slovenska bibliografija*).

J. Šlebinger, ravnatelj Državne študijske knjižnice, je v razgovoru s F. Petretom in U. Kraigherjem, predstavnikoma Akademске akcije za univerzitetno knjižnico, predstavil svojo vizijo univerzitetnega knjižničnega sistema. Predlagal je združitev fondov licejske in muzejske knjižnice, knjižnic seminarjev in inštitutov ljubljanske univerze, pa tudi Frančiškanske in Semeniške knjižnice ter izdelavo centralnega kataloga. Knjižnice seminarjev in inštitutov naj bi imele le najvažnejše knjige, medtem ko bi bilo vse drugo gradivo na voljo v univerzitetni knjižnici.⁶³ Pripravljenost za sodelovanje so kazale slabše založene knjižnice, manj pa fakultete, ki so si že ustvarile bogate knjižnice. Vendar so bili argumenti za združitev tehtni in racionalni. Knjižnice bi se izognile kupovanju dvojnic, znaten prihranek pa bi bil tudi pri osebju. Ob tem bi se povečala tudi dostopnost gradiva. Seminarske in inštitutske knjižnice so bile po Šlebingerjevem mnenju namreč slabo vodene, saj so jih poleg nizkih sredstev za nakup gradiva pestili tudi kadrovske problemi in prostorska stiska. Zato so se knjižnice spreminjale v priročne knjižnice profesorjev, do katerih so se študenti le stežka prebili, kaj šele širša javnost. Pomemben argument za združitev je bila tudi dostopnost znanstvene periodike, ki je vključevala različna znanstvena področja, saj bi bila v osrednji univerzitetni knjižnici dostopna vsem. Ob tem bi bile razbremenjene tudi inštitutske knjižnice, ki so se soočale s pomanjkanjem prostora.⁶⁴ Enake argumente za ustanovitev osrednje univerzitetne knjižnice je ponovil tudi F. Kidrič, vendar je bilo to le osebno stališče knjižničarskega strokovnjaka, saj univerzitetni svet oziroma univerzitetna uprava nista razmišljala v tej smeri. Zanimivo pa je, da je prav F. Kidrič opozoril na za bibliotekarje sporno dejstvo, da bi s preoblikovanjem Državne študijske knjižnice v univerzitetno, univerzitetni profesorji oziroma vodje inštitutov v skladu z Občo univerzitetno uredbo pridobili ingerenco nad knjižnico.⁶⁵

Osrednja točka programa Akademске akcije je bila gradnja nove stavbe univerzitetne knjižnice. Da to ni bila zgradba, ki bi bila primarno namenjena reševanju prostorske problematike Državne študijske knjižnice, je jasno iz številnih podrobnosti. Tako lahko na primer zasledimo v zapisniku izrednega občnega zbora sekcije za univerzitetno knjižnico 16. maja 1934 predlog, naj se ves denar, ki ga bo odbor akcije zbral v Sloveniji, steka v poseben sklad za nabavo knjig. Te knjige naj bi služile za izpopolnitev univerzitetne knjižnice v novi zgradbi. Sredstva naj bi bila porabljena predvsem za knjige, ki obravnavajo slovenska vprašanja.

Kljub opozorilom Akademске akcije in prizadevanjem bibliotekarjev Državne študijske knjižnice se univerza ob obilici drugih problemov z ureditvijo statusa Državne študijske knjižnice ni ukvarjala. Univerzitetno knjižnico je, čeprav za to ni bilo realnih možnosti, želela ustvariti povsem na novo. Rektorat Univerze Kralja Aleksandra I. v Ljubljani je tako šele septembra 1937 zaprosil Ministrstvo za prosveto za preoblikovanje Državne študijske knjižnice v Ljubljani v univerzitetno. Prošnjo so utemeljili s 238. členom univerzitetne uredbe, ki je določal, da ima vsaka univerza tudi univerzitetno knjižnico. Ta naj bi kot samostojna univerzitetna ustanova služila razvoju znanosti, kot narodna (nacionalna) knjižnica pa naj bi dvigala splošno izobrazbo ter zbirala vse knjige o narodu v državi. Ker je to funkcijo že vršila Državna biblioteka v Ljubljani, je bilo smiselno, da tudi formalno dobi status univerzitetne

63 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1172, Akademška akcija za izgradnjo univerzitetne knjižnice, mapa 1, Petre, France, Zapis pogovora z Jankom Šlebingerjem z dne, 19. oktobra 1933.

64 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1172, Akademška akcija za izgradnjo univerzitetne knjižnice, mapa 1, Kraigher, Uroš, Zapis pogovora z Jankom Šlebingerjem z dne, 19. oktobra 1933.

65 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1172, Akademška akcija za izgradnjo univerzitetne knjižnice, mapa 1, Kraigher, Uroš: Zapis pogovora s Francetom Kidričem z dne, 25. oktobra 1933.

knjižnice. Prošnja je bila podkrepljena z informacijo, da univerza zanjo že gradi novo poslopje.⁶⁶ Ministrstvo je rektoratu ugodilo in v Finančnem zakonu za leto 1938–39⁶⁷ je bilo določeno, da se Državna študijska knjižnica v Ljubljani pretvori v univerzitetno in skupaj z osebjem postane del univerze. Novi univerzitetni knjižnici so pripadala tudi sredstva, ki so bila v proračunu za leto 1938/39 namenjena Državni študijski knjižnici.⁶⁸

Preoblikovanje Državne študijske knjižnice v univerzitetno (z uradnim nazivom Univerzitetna biblioteka v Ljubljani), na osnovi Zakona o univerzah in Obče univerzitetne uredbe, je bilo za knjižnico dvorezen meč. Zakonodaja s področja visokega šolstva je namreč vsebovala vrsto določb, ki so knjižnico podrejele univerzi. V zameno za pričakovano izboljšanje statusa knjižnice, zaposlenih in finančnega stanja je knjižnica izgubila svojo samostojnost. Njeno upravljanje je prešlo v roke univerzitetnega knjižničnega odbora, sestavljenega iz profesorjev. V njegovi pristojnosti so bile med drugim tudi povsem strokovne zadeve, saj naj bi skrbel za ustrezen razvoj knjižničnih zbirk in preprečil pristransko nabavo del, do katere bi lahko prišlo zaradi naklonjenosti ravnatelja knjižnice določeni stroki. Ob tem naj bi knjižnični odbor skrbel še za usklajeno delovanje fakultetnih in seminarskih knjižnic. V praksi je to pomenilo konec samostojnosti knjižnice, vsaj v obliki, ki jo je uživala vse od svojih začetkov v 18. stoletju. Bibliotekarska stroka svoje marginalizacije ni sprejela brez odpora. A. Pirjevec je opozarjal na zastarelost in neustreznost take rešitve. Po njegovem pet profesorjev, ki so sestavljali knjižnični odbor, ni moglo usklajevati nabave gradiva in koordinirati delovanja 40 visokošolskih knjižnic, ki so takrat delovale v okviru seminarjev in inštitutov ljubljanske univerze.⁶⁹ Za bibliotekarje je pomenila ustanovitev knjižničnega odbora poseg v njihovo profesionalnost. Po njihovem bi morala biti nabavna politika knjižnice kot doslej v pristojnosti upravnika knjižnice in bibliotekarjev. Prav tako niso bili naklonjeni novi, pragmatični usmeritvi, ki je izbor gradiva omejevala na potrebe univerzitetnih študijskih programov. Zavzemali so se za univerzalnost fonda, ki bi vključeval tako znanstveno literaturo, potrebno za znanstveno delo na univerzah, kot tudi za zbirko gradiva z območja, na katerem knjižnica deluje. Oblikovanje teritorialne oziroma nacionalne zbirke so opravičevali z nacionalnimi predmeti (slovenska zgodovina, književnost, jezik, etnologija in drugo), ki se poučujejo na univerzi, s statusom narodne knjižnice z zbirkami, ki so nastale že pred ustanovitvijo univerze, ter s privilegijem obveznega izvoda tiska.⁷⁰ Univerzalnost fonda je predstavljala tudi ločnico med univerzitetno knjižnico ter knjižnicami seminarjev in inštitutov. Medtem ko naj bi prva zagotavljala literaturo za znanstveno delo, skrbijo druge predvsem za študijske potrebe profesorjev in študentov.⁷¹ Razlike v razumevanju poslanstva univerzitetne knjižnice med knjižnico in univerzo so bile izhodišče za ponavljajoče se nesporazume in napetosti med njima.

Konflikti med bibliotekarji in univerzo pa niso vplivali na gradnjo nove knjižnične stavbe. Gradnja nove stavbe univerzitetne knjižnice, ki je bila obenem tudi prva samostoječa namensko zidana knjižnična stavba na Slovenskem, je hitro napredovala. Že leta 1930 so oblikovali strokovna izhodišča za načrtovanje stavbe⁷² in pozimi leta 1930/1931 je J. Plečnik izdelal

66 ZAMU, Rektorat IV-204, Dopis Rektorata univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani Ministrstvu prosvete z dne, 25. sept. 1937.

67 Finančni zakon za leto 1938-39, *SL kraljevske banske uprave Dravske banovine* 9, št. 36 (1938): 409–454.

68 Prav tam, 38. člen, 13. točka, 423.

69 Pirjevec, Bibliotečni zakon, 281.

70 Prav tam, 231.

71 Prav tam, 280.

72 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1915, Smernice za gradnjo Univerzitetne knjižnice v Ljubljani [1930].

prvi načrt za stavbo. Stala naj bi na zemljišču nekdanjega Knežjega dvorca, med Vegovo in Gosposko ulico. Mesto je zemljišče leta 1935 z darilno listino tudi formalno predalo univerzi. Od blagoslova temeljnega kamna in začetka zidave leta 1936⁷³ do leta 1940, ko je bila zgradba dokončana, so minila le štiri leta. Knjige so dobile veličastno palačo, knjižničarji pa premajhno in nefunkcionalno knjižnico, ki so jo morali deliti s seminarji Filozofske fakultete. Vrsta pripomb, ki so jih imeli bibliotekarji glede površine in razmestitve novih prostorov že v času projektiranja in gradnje, namreč ni bila upoštevana.⁷⁴ Selitev knjižničnega gradiva iz prostorov na Poljanski cesti se je odvijala poleti 1941. Sprva je bila načrtovana v dveh delih. Najprej naj bi prenesli neevidentirano gradivo oziroma gradivo brez signatur, v drugi fazi pa 300.000 enot inventariziranega fonda. Vendar po italijanski zasedbi Ljubljane za premišljen in sistematičen prenos fondov ni bilo več časa, saj je obstajala nevarnost, da bo novo poslopje zasedla italijanska vojaška komanda. Hitra intervencija univerze je to namero preprečila. Knjižnica pa je dokončala prenos fonda že v avgustu istega leta.

Uvajanje strokovnih novosti

Bolj kot knjižnice, se je v Sloveniji po prvi svetovni vojni razvijalo bibliotekarstvo. Nove pristope razkrivajo osnutki integralnega jugoslovanskega zakona o knjižničarstvu, ki je nastajal v tridesetih letih,⁷⁵ predlogi in poskusi centralizacije ljubljanskih znanstvenih knjižnic, »medijska vojna« ob gradnji nove stavbe univerzitetne knjižnice ter številni strokovni članki, katerih avtorji so prihajali tako iz vrst šolskih knjižničarjev in bibliotekarjev znanstvenih knjižnic kot tudi iz vrst univerzitetnih profesorjev. Središče razvoja slovenskega bibliotekarstva je v obdobju med obema vojnama predstavljala Državna študijska knjižnica, ki je zaposlovala največ bibliotekarjev. Zunaj knjižnice jih je bila namreč le peščica. Omeniti velja I. Žmavca, ki je deloval v Univerzitetni knjižnici Karlove univerze v Pragi, I. Žiberta v Muzejski knjižnici Narodnega muzeja, J. Glazerja v Študijski knjižnici v Mariboru ter F. Kidriča, ki je ob svoji akademski karieri pomembno vplival na razvoj knjižnic na ljubljanski univerzi, predvsem pa na razvoj Narodne in univerzitetne knjižnice oziroma njenih predhodnic.

Prispevek medvojne generacije bibliotekarjev je danes skoraj pozabljen. Vendar je prav ta generacija razvila in deloma uresničila koncepte univerzitetne in nacionalne knjižnice, izdelave centralnih katalogov in drugih oblik kooperacije med knjižnicami, nacionalne bibliografije, izvedla prve statistične meritve knjižnic, spremljala slovensko založniško produkcijo, podpirala razvoj tiskarstva ter si prizadevala za ureditev prostorskih problemov in statusa Državne študijske knjižnice. S prevodom temeljnih teoretičnih bibliotekarskih tekstov v slovenščino je vzpostavila slovensko bibliotekarsko terminologijo, uvedla na pruskih pravilih osnovana katalogizacijska pravila, utemeljila bibliografsko delo v knjižnici ter nadaljevala z literarnoteoretskimi študijami in objavami del, s katerimi je predstavljala rokopisne in druge fonde knjižnic. Njihova teoretična razmišljanja so ostala dokumentirana v številnih objavljenih strokovnih prispevkih.

73 Debeljak, Univerzitetna knjižnica v Ljubljani, 9.

74 Kodrič-Dačić, Bibliotekarji proti Plečniku.

75 Kodrič-Dačić, Neuspešni poskusi za sprejem zakona o javnih knjižnicah v Kraljevini Jugoslaviji v letih 1929-1935.

Razvoj slovenske bibliotekarske terminologije

Slovenska bibliotekarska terminologija pred koncem prve svetovne vojne praktično ni obstajala. Slovenski članki, ki so prinašali informacije o knjižnicah, niso zahajali v strokovne podrobnosti. Do konca prve svetovne vojne se je komaj dobro uveljavil termin knjižnica, saj je bil še v drugi polovici devetnajstega stoletja pogosto uporabljen izraz biblioteka oziroma bukvarnica. Prvi prevodi strokovnih bibliotekarskih tekstov v slovenščino so v dvajsetih letih nastali v Državni študijski knjižnici. Gre za nedatirane rokopisne prevode pruskih instrukcij⁷⁶ ter prevode posameznih poglavij Grassauerjevega priročnika za univerzitetne in študijske knjižnice,⁷⁷ ki obravnavajo katalogizacijska pravila, čitalniški red dunajske univerzitetne knjižnice, pravila javne uporabe knjižnice ter administracijo v knjižnici.⁷⁸ Oblikovanje pravil za katalogizacijo gradiva v knjižnici v tem obdobju sicer pripisujejo J. Glonarju, vendar je bil avtor prevodov, sodeč po pisavi, verjetno A. Pirjevec.

V prevodu pruskih inštrukcij, izčrpnega priročnika za katalogizacijo gradiva, so bili prvič v slovenščini uporabljeni temeljni bibliotekarski pojmi za vrste gradiva (*periodično izhajajoči spisi, periodični spisi, anonimni spisi*), različne vrste naslovov (*glavni, postranski, posebni, slavnostni, ovojni, mali, začetni, sklepni ..., izvirni naslov*), za značnico (*značnica, označnica, predmetna označnica*), za posamezne vrste katalognih listkov (*naslovni list, glavni in opozorilni listi*), katalogizacijo ter kataloge in evidence (*katalogi, katalogizacija, abecedni katalog, registri in repertoriji*). Tudi izrazoslovje v poglavju, ki se nanaša na obdelavo knjižničnega gradiva v delu F. Grassauerja,⁷⁹ se nanaša na katalogizacijo tiskanih knjig. Vključuje tako obdelavo sodobnih tiskov (vključno s serijskimi publikacijami oziroma *literarnimi proizvodi, ki dlje časa izhajajo*), in ki obsegajo tudi *šolska izvestja, vseučiliške spise, letna poročila in letake*) kot tudi starega gradiva oziroma *inkunabul*. Tekst obravnava posamezne elemente *glavnega in pomožnega lista* in se še posebej podrobno ukvarja z značnicami (avtorskimi in anonimnimi), naslovom, impresumom, formatom in obsegom (številom strani), vezavo ter načinom nabave. Poleg že omenjenih terminov zasledimo še izraze za različne vrste naslovov (*splošni, celotni, posebni naslov*), značnico (*značilna beseda, značilnica, anonimna značilna beseda – označnica*), *dolžnostni izvod*, signaturo (*lokalna signatura, označba stojišča*), *knjižnično številko* ter poimenovanje *znanstvenega in realnega kataloga*. Prevoda pravil za katalogizacijo ne vključujeta konkretnih primerov katalogizacije knjižničnega gradiva, ki so sicer navedeni v izvirnem priročniku oziroma v pravilih. V slovenskem prevodu čitalniškega reda dunajske univerzitetne knjižnice ter poglavja o javni uporabi knjižnice srečamo še izraze *knjižnični uradniki, izposojevalci, čitatelji, glavni katalog*.

Slovenska bibliotekarska terminologija se je v naslednjih desetletjih utrjevala in razvijala v strokovnih člankih, ki so obravnavali tematiko centralnih katalogov, zakona o knjižnicah, bibliografije, nalog univerzitetnih in nacionalnih knjižnic ter drugih bibliotekarskih področij.

76 *Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken vom 10. Mai 1899.*

77 Grassauer, *Handbuch für Universitäts- und Studien-Bibliotheken*, 124–131; 239–242; 211–216; 216–218.

78 ANUK, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, mapa 8, Prevod pruskih instrukcij; prevod posameznih poglavij Grassauerjevega priročnika za univerzitetne in študijske knjižnice; prevod čitalniškega reda dunajske univerzitetne knjižnice.

79 Grassauer, *Handbuch für Universitäts- und Studien-Bibliotheken*, 86–114.

Ivan Žibert

Slika 3: Ivan Žibert (1874–1945).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dr. Ivan Žibert (1874–1945) se je leta 1904 zaposlil v dunajski Dvorni knjižnici, kjer je leta 1914 dosegel naziv bibliotekarja in v njej delal do leta 1918. Leta 1920 je postal bibliotekar v Muzejski knjižnici, kjer je delal do upokojitve leta 1925. Svoje poglede na razvoj knjižnic je predstavil v članku *K reformi in centralizaciji državnih knjižnic*, v katerem je predlagal oblikovanje centralnega kataloga, v katerem bi bile evidentirane vse knjige, kupljene v Ljubljani iz državnih sredstev, ter izdelavo seznama strokovnih knjig in časopisov, ki so za študij najbolj potrebni in jih uporabniki najpogosteje zahtevajo.

Prvi centralni katalogi in koordinirana nabava gradiva

Med strokovnimi novostmi, za katere so si prizadevali bibliotekarji, je bila na prvem mestu vzpostavitev centralnih katalogov slovenskih oziroma jugoslovanskih knjižnic. Centralni katalogi v obdobju po prvi svetovni vojni za slovenske bibliotekarje niso bili več novost. Študijska knjižnica v Ljubljani je konec devetnajstega stoletja že sodelovala pri oblikovanju centralnega kataloga periodičnih publikacij avstrijskih znanstvenih knjižnic, ki ga je uredil predstojnik dunajske univerzitetne knjižnice F. Grassauer.⁸⁰ Tiskani izvod kataloga, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica, kaže, da je bil v uporabi, saj je na številnih mestih dopolnjen s pripisi bibliotekarjev. Ideja o nujnosti vodenja centralnih katalogov je bila po prvi svetovni vojni že del sodobne bibliotekarske doktrine. Po splošno sprejetem stališču naj bi omogočali lahek pregled in dostop do gradiva, ki ga hranijo knjižnice. Njihov obstoj je bil predpogoj za koordinirano nabavo gradiva, ki bi omogočala bolj racionalno izrabo skromnih finančnih sredstev, ki so jih imele knjižnice na voljo. Prepričanje o njihovem pomenu ni bilo omejeno zgolj na zaprti krog znanstvenih knjižnic. Predloge za vzpostavitev centralnih katalogov najdemo v sodobnih osnutkih zakonov o knjižnicah, v programu strokovnega knjižničarskega združenja ter celo v publicistiki. Že leta 1924 namreč zasledimo predlog o enotnem katalogu vseh učiteljskih knjižnic v Sloveniji.⁸¹

Prvi predlogi o centralnem katalogu in z njim povezani koordinirani nabavi gradiva, predvsem nakupa periodike, so nastali že leta 1921 v okviru ljubljanske univerze. Profesor M. Samec je univerzitetnemu svetu predstavil idejo o skupnem imeniku vseh časopisov, ki jih imajo univerzitetni zavodi in seminarji in ob pomoči katerega bi se izognili podvajanju posameznih naslovov v knjižnicah. Idejo je poskušal v praksi in na širši platformi realizirati F. Kidrič, ki je leta 1925 predlagal združevanje Državne študijske in Muzejske knjižnice. V članku *Biblioteški problem in univerza*, ki ga je objavil leta 1929, pa je izdelavo centralnega kataloga razširil na vse ljubljanske znanstvene knjižnice: »Za občinstvo bi se dosegel namen centralizacije deloma tudi s tem, da se katalog, ki se naredi za muzejsko, pretipka tudi za rabo v študijski knjižnici. Umestno bi sploh bilo, ako bi taka centralizacija katalogov v študijski knjižnici šla še preko zaloge v muzejski ter se raztegnila tudi na druge knjižnice.«⁸² Vendar F. Kidrič ni bil edini, ki mu je bila blizu ideja o centralizaciji knjižnic in centralnem katalogu. Širši javnosti jo je predstavil I. Žibert v članku *K reformi in centralizaciji državnih knjižnic*,⁸³ v katerem je navedel njene pozitivne učinke. Avtor je predlagal oblikovanje centralnega kataloga, v katerem bi bile evidentirane vse knjige, kupljene v Ljubljani iz državnih sredstev, ter izdelavo seznama strokovnih knjig in časopisov, ki so za študij najbolj potrebni in jih uporabniki tudi najpogosteje zahtevajo.

Teoretična razmišljanja so poskusili uresničiti tudi v praksi in leta 1926 so začeli vzpostavljati centralni katalog ljubljanskih knjižnic. Z nalogo se je spoprijel A. Pirjevec, ki je bil v ta namen premeščen iz Državne študijske v Muzejsko knjižnico. Najprej naj bi uredil katalog Muzejske knjižnice, nato pa vzpostavil centralni katalog Muzejske, Semeniške in Državne študijske knjižnice. Vendar do uresnitve ni prišlo. Pač pa najdemo idejo o centralnem katalogu jugoslovanskih knjižnic

80 Grassauer, *Generalkatalog der laufenden periodischen Druckschriften an den österreichischen Universitäts- und Studienbibliotheken, den Bibliotheken der technischen Hochschulen, der Hochschule für Bodencultur, des Gymnasiums in Zara, des Gymnasialmuseums in Troppau und der Handels- und nautischen Akademie in Triest*.

81 Dviganje prosvete v narodu s knjigo in organizacija naših knjižnic.

82 Kidrič, *Biblioteški problem in univerza*, 16; *Naše knjižnice*, 2.

83 Žibert, *K reformi in centralizaciji državnih knjižnic*; prim. Borko, *Naše knjižnice in problem osrednje biblioteke*.

zapisano v različnih osnutkih zakona o knjižnicah, ki so nastajali med leti 1929 in 1935. Tako naj bi Narodna biblioteka v Beogradu v sodelovanju z drugimi knjižnicami v roku petih let natisnila katalog vseh periodičnih publikacij, ki se nahajajo v večjih jugoslovanskih knjižnicah.⁸⁴

Tudi Društvo jugoslovanskih bibliotekarjev si je že na svojem prvem kongresu leta 1931 zadalo nalogo vzpostaviti centralni katalog vseh javnih znanstvenih in strokovnih knjižnic. Predpogoj zanj pa je bila uvedba enotnih katalogizacijskih pravil. Tovrstna standardizacija je bila v obdobju med obema vojnama za jugoslovanske knjižnice še nedosegljiv ideal in velike znanstvene knjižnice so se pri obdelavi gradiva naslanjale na svojo tradicionalno prakso. V Državni študijski knjižnici v Ljubljani je nova pravila za katalogizacijo, po pruskih pravilih prilagojena našim razmeram, od leta 1919 uvajal J. Glonar. V tisku niso izšla vse do leta 1940, ko so bila objavljena v Pirjevčevi knjigi *Knjižnice in knjižničarsko delo*.⁸⁵ Prevzele so jih tudi druge slovenske knjižnice, med njimi Študijska knjižnica v Mariboru ter Mestna in Muzejska knjižnica v Ljubljani.⁸⁶

Popis srednjeveških rokopisov in neuspešna prizadevanja za tekočo in retrospektivno nacionalno bibliografijo

Med najpomembnejše bibliotekarske dosežke v dvajsetih letih preteklega stoletja gotovo sodi popis slovenskih srednjeveških rokopisov. Rokopisno gradivo je bilo v skladu s strokovnimi standardi, ki so bili uveljavljeni v 19. stoletju, predmet posebne obdelave. Praviloma naj bi bilo popisano v ločenih evidencah, saj naj bi knjižnice poleg glavnih katalogov tiskanega gradiva vodile še stranske kataloge, na primer kataloge inkunabul, domoznanskega gradiva in podobno. Državni študijski knjižnici, ki je v 19. stoletju dosledno sledila predpisanim strokovnim inštrukcijam,⁸⁷ je po koncu prve svetovne vojne manjkalo še natančen popis srednjeveških rokopisov. S popisom v listkovni obliki naj začeli že v 19. stoletju,⁸⁸ vendar sta delo šele sredi dvajsetih let dokončala J. Glonar in M. Kos. J. Glonar je po prvi svetovi vojni v knjižnici ponovno začel graditi katalog rokopisov. Za publiciranje gradiva pa je bil zaslužen M. Kos, ki je kot asistent, zaposlen v knjižnici od pomladi leta 1919 do leta 1924, delal z rokopisnim gradivom. Leta 1925 je srednjeveške rokopise, ki jih je hranila Državna študijska knjižnica, predstavil v Zborniku za umetnostno zgodovino.⁸⁹ Popis je v sodelovanju s F. Steletom, ki je prispeval umetnostnozgodovinski del, nadgradil leta 1931 z delom *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*.⁹⁰

Med obema vojnama se je opazno razmahnila tudi bibliografska dejavnost. Poleg številnih specialnih bibliografij, ki so jih objavljali bibliotekarji v sodobni periodiki, gre izpostaviti prizadevanja za tekočo in retrospektivno nacionalno bibliografijo. Slovenska bibliografija je začela dvajseto stoletje s prelomnim dosežkom, z objavo Slovenske bibliografije F. Simoniča, popisom slovenskih monografij od leta 1550 do leta 1900.⁹¹ Sledile so tekoče objave splošnih

84 ANUK, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, mapa 8, Zakon o bibliotekama (Osnutek), [1929].

85 Pirjevec, *Knjižnice in knjižničarsko delo*, 187–232.

86 Pivec-Stele, *Biblioteke u Sloveniji*, 542.

87 Kodrič-Dačić, *Uvajanje strokovnih standardov v sistem javnih knjižnic : avstrijske javne licejske in univerzitetne knjižnice v prvi polovici devetnajstega stoletja*.

88 Stefan, *Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach*, 51.

89 Kos, *Srednjeveški rokopisi državne licejske knjižnice v Ljubljani*.

90 Kos in Stele, *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*.

91 Simonič, *Slovenska bibliografija*.

Milko Kos

Slika 4: Milko Kos (1892–1972).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dr. Milko Kos (1892–1972) se je spomladi leta 1919 zaposlil v Državni študijski knjižnici v Ljubljani, kjer je do leta 1924 kot asistent delal z rokopisnim gradivom. Objavil je popis srednjeveških rokopisov *Srednjeveški rokopisi državne licejske knjižnice v Ljubljani* in v sodelovanju s F. Steletom pregled *Srednjeveški rokopisi na Slovenskem*. Po letu 1924 se je posvetil akademski karieri, vendar je ohranil stike z bibliotekarstvom. Po drugi svetovni vojni je redno predaval paleografijo na bibliotekarskih tečajih in svoja predavanja tudi objavil (*Paleografija : skripta po predavanjih na bibliotekarskem tečaju MP LRS*).

letnih bibliografij pri Slovenski matici. Za leto 1901 je bibliografijo sestavil K. Glaser, nakar je Simoničevo delo nadaljeval J. Šlebinger, ki je pri Slovenski matici med leti 1903 in 1913 objavljala letne bibliografije.⁹² Tekoče izhajanje letnega popisa slovenskih tiskov je prekinila prva svetovna vojna. J. Šlebinger je tudi po zaposlitvi v Državni študijski knjižnici leta 1925 nadaljeval svoje bibliografsko delo. Sistematično je popisoval slovenske publikacije in objavil vrsto tematskih strokovnih bibliografij, vendar mu tekoče nacionalne bibliografije, razen za leto 1929, ni uspelo objavljati. Najpomembnejše Šlebingerjevo delo iz tega obdobja je gotovo bibliografski pregled slovenskih periodičnih publikacij *Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797-1936*,⁹³ ki je nastala ob razstavi slovenskega novinarstva v Ljubljani leta 1937.

Zaostanek v izhajanju nacionalne bibliografije se je povečeval in bibliotekarji so ob prizadevanjih za tekočo nacionalno bibliografijo začeli opozarjati tudi na potrebo po retrospektivni nacionalni bibliografiji. Vendar izdelava nacionalne bibliografije v obdobju pred drugo svetovno vojno ni bila deležna širše podpore. Prelomnega pomena je bila šele ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti. Ta je podprla izdelavo tekoče in retrospektivne nacionalne bibliografije, določila izvajalce dejavnosti in celo imenovala posebno bibliografsko komisijo.

Prvi slovenski priročnik za knjižničarsko delo

Gotovo najpomembnejši strokovni dosežek medvojne generacije bibliotekarjev, prvi slovenski priročnik za bibliotekarsko delo, je leta 1940 pri Družbi Sv. Mohorja v Celju izdal A. Pirjevec. Monografija *Knjižnice in knjižničarsko delo*⁹⁴ predstavlja prvo celostno obravnavo knjižnic in bibliotekarskega dela pri nas. A. Pirjevec je v njem predstavil splošen zgodovinski razvoj knjižnic in metod organizacije znanja, v posebnih poglavjih pa je obdelal še razvoj knjižnic na Slovenskem ter zakonske podlage za njihovo delovanje. V okviru zakonskih osnov je posebej predstavil veljavne predpise na področju znanstvenih knjižnic, obveznega izvoda, ljudskih knjižnic, knjižnično zakonodajo na področju Jugoslavije ter predpise, ki so urejali izobrazbo knjižničarjev. Razdelal je tipologijo knjižnic in predstavil naloge posameznih vrst knjižnic ter se posebej posvetil delu v znanstvenih in javnih ljudskih knjižnicah. V posebnih poglavjih je obdelal tipologijo bralcev, delo z njimi v knjižnicah ter načine izposoje gradiva. Najbolj obsežna so bila poglavja o pridobivanju in obdelavi gradiva, v katerih je podrobno predstavil s tem povezane evidence in delovne postopke: nabavno politiko, načine pridobivanja gradiva, promocijo novitet ter inventarizacijo in načine določanja signatur. Priročnik je prinesel izčrpna navodila za formalno in vsebinsko obdelavo. V splošnih navodilih za katalogizacijo je pojasnil osnovne pojme (vrste publikacij, vrste naslovov, namen kazalk in podobno) ter se posvetil konkretnim navodilom za oblikovanje značnic. V tem delu se je naslonil na katalogizacijsko znanje J. Glonarja. Poglavje o vsebinski obdelavi je vključevalo pravila gradnje sistematskega kataloga s konkretnimi primeri klasifikacije znanstvenih disciplin, pri abecednem stvarnem katalogu pa poleg splošnih navodil še poglavje o obliki značnic in gesel. Priročnik zaokrožata še poglavji o knjižničnih stavbah, njihovi opremlitvi ter statistiki poslovanja.

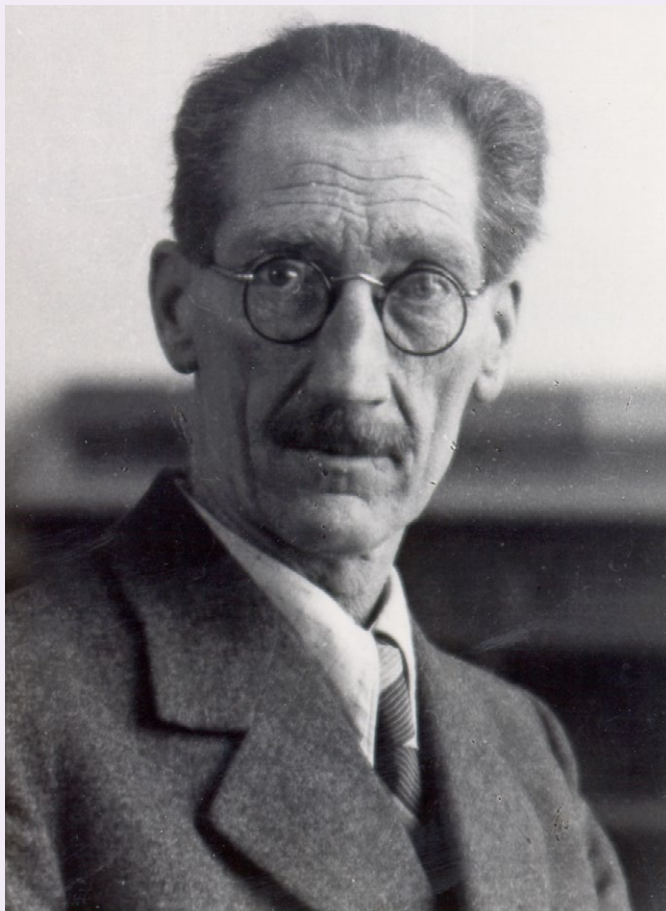
Seznam literature, ki jo je uporabil A. Pirjevec, predstavlja pregled aktualne bibliotekarske literature in strokovno obzorje izjemnega slovenskega bibliotekarja s konca tridesetih let. Med tujo literaturo prevladujejo nemški avtorji, vendar so med njimi tudi številne strokovne publikacije v francoskem, italijanskem, angleškem, hrvaškem in češkem jeziku. Posebej

92 Šlebinger, *Slovenska bibliografija za l. 1907–1912*.

93 Šlebinger, *Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797-1936*.

94 Pirjevec, *Knjižnice in knjižničarsko delo*.

Avgust Pirjevec

43

Slika 5: Avgust Pirjevec (1887–1943).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dr. Avgust Pirjevec (1887–1943) je leta 1921 začel z delom v Državni študijski knjižnici. Njegov največji in najbolj odmeven prispevek na področju bibliotekarstva je prvi slovenski bibliotekarski priročnik *Knjižnice in knjižničarsko delo*, objavljen pri celjski Mohorjevi družbi leta 1940. Omembe vreden je njegov prispevek k oblikovanju predloga jugoslovanskega zakona o knjižnicah, za katerega si je prizadeval v okviru društva jugoslovanskih bibliotekarjev in o tem tudi pisal v članku *Bibliotečni zakon*, objavljenem v *Sodobnosti* leta 1936. Na bibliografskem področju je treba omeniti prispevek *Doneski k slovenski bibliografiji*, s katerim je dopolnil Simoničevo bibliografijo.

dragocena je bibliografija slovenske bibliotekarske literature, saj je A. Pirjevec v seznam vključil vse za to področje relevantne tekste. Široko razgledanost na področju sodobnega knjižničarstva kažejo tudi predstavitve aktualne zakonodaje na področju ljudskih knjižnic, med katerimi je A. Pirjevec predstavil rešitve v Združenih državah Amerike in Veliki Britaniji ter na Danskem, Švedskem, Finskem in na Češkem. Ob izredni strokovni podkovanosti še danes navdušuje etična drža, ki jo je A. Pirjevec zavzel do gradnje knjižničnih zbirk v luči tedaj aktualnih političnih dogodkov: »Vsakemu knjižničarju se lahko primeri, da bo naročil delo, ki ga bo pri bolj natančnem ogledu spoznal za manj pomembno. Tudi v takih slučajih bomo hranili rajši zgolj torzo, kakor da bi trosili po nepotrebnem denar še za nadaljevanje. Ako sem na primer naročil, zanašajoč se na piščevo ime, prvi zvezek »nemške fizike« in berem v njenem uvodu, da bo upoštevala samo »rasistično, arijsko fiziko«, da je »židovska fizika« samo plod »židovske nesramnosti«, tedaj bom prvi zvezek postavil kot torzo v biblioteko, četudi je pisec knjige Nobelov lavreat, in bom poiskal fiziko, ki je iz širših vidikov pisana v kakem drugem svetovnem jeziku. Kakor kaže ta primer mora biti knjižničar zelo previden pri nakupovanju knjig iz onih držav, ki jih vodijo totalitarni (fašistični, nacionalistični) režimi, katerim je uspelo, da so vpregli tudi znanstvenike v neznanstveno nestrpnost.«⁹⁵

Priročnik *Knjižnice in knjižničarsko delo* je danes dragocen dokument o razvitosti slovenskega knjižničarstva pred drugo svetovno vojno. Posamezna poglavja so še danes ohranila svojo aktualnost in predstavljajo obvezen in nenadomestljiv vir za proučevanje zgodovinskega razvoja slovenskih knjižnic in knjižničarstva. Na drugih področjih, na primer pri katalogizacijskih pravilih, kjer se je Pirjevec preveč zanašal na prakso v Univerzitetni biblioteki, pa priročnik ni promoviral aktualnih novosti. To in pa globok rez, ki ga je v tkivo slovenskega knjižničarstva zarezala vojna, so verjetno razlogi, da priročnik na stroko ni imel dolgoročnega vpliva. Kljub temu vse do danes ostaja unikum, saj se nihče od Pirjevčevih naslednikov ni lotil obravnavane teme s tako širino in s tako poglobljenim znanjem.

Zametki nacionalne knjižnice

Po ustanovitvi slovenske univerze smo v obdobju med obema vojnama Slovenci dobili tudi prvo univerzitetno knjižnico. Tako nam je v raznovrstni paleti knjižnic manjkala le še nacionalna knjižnica. Čeprav si je Državna študijska knjižnica prizadevala predvsem za potrditev svoje univerzitetne funkcije, je v strokovnih osnutkih zakona o knjižnicah ter v nabavni politiki knjižnice zaznati elemente nacionalne funkcije. Vendar je bilo razumevanje nacionalne knjižnice kot nacionalne kulturne ustanove, ki kot javna knjižnica hrani materialne dokaze o narodovem kulturnem razvoju in obstoju, prisotno le v zametkih. Opazno je v nabavni politiki knjižnice in v odnosu bibliotekarjev do nacionalne bibliografije. Temeljni nalogi nacionalnih knjižnic sta namreč gradnja zbirke patriotike in izdelava nacionalne bibliografije. V slovenskem primeru to pomeni zbiranje slovenike oziroma rokopisov in publikacij, ki so nastali na slovenskem ozemlju, ki so jih ustvarili slovenski avtorji, ki so napisane v slovenskem jeziku in ki se po svoji vsebini nanašajo na Slovenijo in Slovence. Zbirka slovenike predstavlja jedro zbirke nacionalne knjižnice, kamor praviloma sodijo ne glede na svojo vsebino in izvor tudi vsi najstarejši pisni spomeniki, inkunabule, dokumenti in publikacije, ki predstavljajo svetovno redkost; dela, ki predstavljajo novost na svojem področju tako v materialnem in tipološkem kot v vsebinskem pogledu; dela, ki so izjemna zaradi letnice svojega nastanka in podobno. Čeprav je knjižnica že od leta 1807 prejemala obvezne izhode tiska (s področja Kranjske), ki predstavljajo temeljni način gradnje nacionalne zbirke in zbirke slovenike, ter si prizadevala za izdelavo nacionalne

95 Pirjevec, *Knjižnice in knjižničarsko delo*, 133.

bibliografije, se niti stroka niti širša kulturna javnost nista jasno izrazili o pomenu te institucije za Slovence. V medvojni strokovni literaturi so avtorji sicer Državno študijsko knjižnico pogosto označevali za nacionalno ali narodno knjižnico. Vendar je treba izraza, pogosto uporabljana kot sinonima, razumeti v historičnem pomenu in bi jima bilo zmotno pripisovati današnje vsebine. Predvsem izraz »narodna« se je, prevzet iz srbsčine oziroma hrvaščine, nanašal na status knjižnice kot javne, ljudske ustanove. Tako interpretacijo potrjujejo tudi osnutki predlogov zakona o knjižnicah iz tridesetih let.⁹⁶ V želji označiti naloge, ki bi presegale univerzitetno funkcijo Državne študijske knjižnice, so jo v strokovni literaturi največkrat predstavljali kot osrednjo oziroma centralno knjižnico za Slovenijo.

Koncept nacionalne knjižnice je bil v strokovnih krogih seveda že poznan. Slovenski bibliotekar, ki je v obdobju med obema vojnama opisal temeljne naloge nacionalne knjižnice, je bil I. Žmavc. Že leta 1924 je v zvezi z nacionalno knjižnico Čehoslovaške zapisal, da je bistvo državne narodne knjižnice obvezni izvod tiskov iz celotne države in izdelava bibliografije. Ob tem mora nacionalna knjižnica zbirati tudi vso literaturo, ki se po vsebini nanaša na narod oziroma državo in je izdana v jeziku naroda oziroma države (v konkretnem primeru v češkem oziroma slovaškem jeziku).⁹⁷ Razmere v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev so bile seveda drugačne in stroka je bila v zvezi z nacionalno funkcijo Državne študijske knjižnice več kot neodločna. V bibliotekarski strokovni literaturi tega časa, v nasprotju jasnimi zahtevami po njenem preoblikovanju v univerzitetno knjižnico, ni zaslediti eksplicitnih zahtev po vzpostavitvi slovenske nacionalne knjižnice. Opazni pa so predlogi za krepitev posameznih nacionalnih atributov. Med njimi so bila na prvem mestu prizadevanja za izpopolnitev njene nacionalne zbirke. I. Prijatelj in F. Kidrič sta si neposredno po koncu prve svetovne vojne prizadevala, da bi si v okviru ukinjanja umetniških in znanstvenih zbirk ter zavodov v nemško govorečem delu Avstrije, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev pridobila pripadajoči del obveznega izvoda iz slovenskih dežel, predvsem pa slovenske protestantske tiske. Narodni vladi sta predlagala, naj ima likvidacijska komisija »... pri ugotavljanju naših zahtev glede dvorne knjižnice pred očmi v prvi vrsti izpopolnitev licejske knjižnice v Ljubljani v narodno, ozir. v vseučiliško, v drugi vrsti pa tudi ustanovitev študijskih knjižnic v manjših slovenskih kulturnih podcentrih.«⁹⁸ Zamisel pri Narodni vladi sicer ni padla na plodna tla, pač pa je ostala v zavesti bibliotekarjev. Ponovno so jo obudili po koncu druge svetovne vojne, ko so si v okviru reparacij obetali pridobiti slovensko protestantiko iz nemških in avstrijskih knjižnic.⁹⁹

Bibliotekarji so izpostavljali pomen Državne študijske knjižnice za slovenski narod. J. Rus je leta 1929 o knjižnici pisal kot o »naši zakladnici v papir in črke izpremenjenega duševnega truda in dela« ter jo označil za »občo, centralno narodno biblioteko vsega slovenskega naroda, kar je bila deloma že po svojih tradicijah.«¹⁰⁰ Podobno se je o njej izrazil tudi J. Glazer, upravnik študijske knjižnice v Mariboru, v okviru Akademске akcije za izgradnjo univerzitetne knjižnice: »Posebej pa je treba poudariti eno: bodoča vseučiliška knjižnica v Ljubljani bo obenem tudi osrednja slovenska knjižnica, slovenska narodna biblioteka« (...).

96 Kodrič-Dačić, Neuspešni poskusi za sprejem zakona o javnih knjižnicah v Kraljevini Jugoslaviji v letih 1929-1935.

97 Žmavc, *Hospodárne řízení osvětové činnosti vědeckých knihoven*, 24.

98 ZAMU, Rektorat, IV-198, M 5, Ustanovitev univerze in njenih ustanov. Dopis vseučiliške komisije Oddelku za nauk in bogočastje pri Narodni vladi SHS z dne, 28. december 1918.

99 ANUK, Nepopisani fond Narodne in univerzitetne knjižnice, mapa 18, Slovenski protestantski tiski, nahajajoči se v nemških, italijanskih in madžarskih mestih, s katerimi želi Univerzitetna biblioteka v Ljubljani izpopolniti svojo zbirko.

100 Rus, Neprilike najstarejšega kulturnega zavoda v Sloveniji, 11.

Knjižnica mora dobiti »streho, ki bo primerna in vredna, da inventar slovenske knjižne kulture, te najplemenitejše in najpomembnejše stvaritve našega dela in truda, vzame v svoje zavetje.«¹⁰¹ Enako stališče razberemo tudi iz mnenja F. Petreta, predsednika Akademске akcije za univerzitetno knjižnico: »Ker je pomen institucije kot je univerzitetna biblioteka velike važnosti tako za široke kroge inteligence, ker hrani knjižne zbirke iz vseh strok, kot za slehernega slovenskega človeka, ker bi pomenila njegova pridobitev porast slovenskega nar. premoženja in njegove kulturne sile ...«¹⁰² Še bolj konkretna je bila pobuda Akademске akcije, da bi sredstva, ki bi jih zbrali, porabili za nakup knjig, ki kakorkoli obravnavajo slovenska vprašanja.¹⁰³ J. Šlebinger je v tem obdobju celo uporabil sintagmo »Nacionalna in univerzitetna knjižnica«, ki pa ji ni dal današnje vsebine.¹⁰⁴ Bolj jasna je bila M. Pivec-Stele, ki je leta 1934 objavila članek z naslovom Univerzitetna in narodna biblioteka v Ljubljani, v katerem je navedla tri razloge za novo zgradbo knjižnice: znanstveni (pomanjkanje prostora ovira njeno strokovno delo); socialni (ustrezna čitalnica bo študentom nudila pogoje za delo) in nacionalni (narod, ki je razkosan in živi v različnih državah ter v emigraciji, naj ima centralno knjižnico, v kateri se zbirajo vsi njegovi duševni proizvodi).¹⁰⁵

Sodobnemu razumevanju nacionalne knjižnice kot temeljne nacionalne kulturne institucije se je najbolj približal A. Pirjevec v komentarju predloga zakona o knjižnicah leta 1936. V njegovi interpretaciji je izraz *narodna* sicer označeval (državno) lastništvo knjižnice, vendar je opozarjal tudi na rabo, ki je bližja današnjemu pomenu nacionalne knjižnice: »Historičnemu nazivu »narodna knjižnica« pa moremo dati danes še drugo vsebino. Narodna knjižnica ni samo last javnosti, ne služi samo njej, njena naloga je, da zbira in hrani vse knjižne proizvode določenega teritorija, na tem teritoriju živečega naroda ali narodov, in spise o tem teritoriju in njegovem prebivalstvu. V tem smislu smemo imenovati predvojno ljubljansko študijsko knjižnico narodno knjižnico, ali bolje »bibliotheca patria« za nekdanjo kranjsko deželo, ker so tvorile njeno osnovo knjižne zbirke razpuščenih kranjskih samostanov, ter zbirke kranjskih ali na Kranjskem živečih znanstvenikov in knjigoljubov. Ko pa je še dobila pravico do obveznih izvodov (1807, 1815) vseh tiskov, bakrorezov, litografij in zemljevidov, ki so izhajali na Kranjskem, ji je bil nedvoumno določen delokrog kot kranjska »bibliotheca patria«. A že devetnajsto stoletje je ta delokrog izdatno razširilo. Prebujenje narodov, naraščanje slovenske knjižne produkcije in centralna lega Kranjske med slovenskimi pokrajinami ji je dala novo smer kot »bibliotheca patria« za Slovenijo ali slovenska narodna knjižnica. Res je, da se tuji in domači knjižničarji niso vedno zavedali teh nalog, da niso spoznali, kam kaže razvojna črta. Po smrti Čopa, ki se je prvi brigal za to, da bi licejski knjižnici dobil slovenske tiske, ki so ji manjkali, so sicer posamezniki izpolnili to ali ono vrzel, tudi skriptor Levstik je daroval svoje izvode »Glasnika«, Stritarjevega »Zvona« itd., a vse to je bilo bolj slučajno. Sistematsko dopolnjevanje se je pričelo mnogo kasneje, še ni dovršeno in v dogljednem času tudi dovršeno ne bo. Marsikaj, kar je bilo zamujeno, se ne bo dalo nikdar več popraviti.«¹⁰⁶

101 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1172, Akademska akcija za izgradnjo univerzitetne knjižnice, mapa 3, Janko Glazer.

102 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1172, Akademska akcija za izgradnjo univerzitetne knjižnice, mapa 3, France Petre, predsednik Akademске akcije za univerzitetno knjižnico.

103 ANUK, Nepopisani fond Državne študijske knjižnice, mapa 8, Poročilo o izrednem občnem zboru Akademске akcije za univerzitetno knjižnico, z dne 16. maja 1934, str. 30.

104 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1172, Akademska akcija za izgradnjo univerzitetne knjižnice, mapa 1, Kraigher, Uroš, Zapis pogovora z Jankom Šlebingerjem z dne, 19. oktobra 1933.

105 Pivec-Stele, Univerzitetna in narodna biblioteka v Ljubljani.

106 Pirjevec, Bibliotečni zakon, 229–230.

Pirjevec je opozoril na dolgoletne poskuse gradnje zbirke slovenike, za katero so se v predhodnicah Narodne in univerzitetne knjižnice od M. Čopa naprej zavzemali slovenski bibliotekarji. V obdobjih, ko so knjižnico vodili bibliotekarji nemškega porekla (na primer G. Muys ali S. Konrad), se je njihova nabavna politika omejila na zbiranje karniolike, kot so to določali aktualni predpisi in smernice.¹⁰⁷ V 19. stoletju so namreč študijske knjižnice gradile domoznanske zbirke, omejene na geografsko področje dežele. Vključevale so dela, ki so nastala na področju dežele, dela avtorjev, ki so iz nje izhajali, ter dela, ki so se po svoji vsebini nanjo nanašala. Na tej osnovi je knjižnica v drugi polovici 19. stoletja začela graditi katalog Karniolike.¹⁰⁸ V nasprotju s tem pa je bil priporočen obseg gradiva, ki naj bi ga knjižnica zbirala med obema vojnama, veliko širši. Sledeč smernicam nabavne politike, ki so bile izoblikovane ob pripravi osnutkov zakona o knjižnicah, naj bi štiri največje knjižnice v državi (Narodna biblioteka v Beogradu, univerzitetni knjižnici v Beogradu in Zagrebu ter Državna študijska knjižnica v Ljubljani) tvorile identične zbirke gradiva. Vključevale naj bi vse srbohrvaške in slovenske knjige, časopise in časnike, ter knjige, ki, ne glede na jezik ali tematiko, obravnavajo (troedini) narod in Kraljevino Jugoslavijo.¹⁰⁹

Izraz slovenika, kot oznako za gradivo z atributi slovenskega, je v strokovni literaturi medvojnega obdobja prvi uporabil J. Glonar. Po njegovem mnenju je glavna naloga Državne študijske knjižnice zbiranje slovenike. Pri tem naj bi si prizadevala predvsem za kompletacijo gradiva, objavljenega zunaj Kranjske, ker v preteklosti temu gradivu ni bilo namenjene dovolj pozornosti. Opozarjal je na manjkajoče tiske, ki so izšli na Štajerskem, Koroškem, Goriškem in Primorskem, ter na publikacije slovenskih izseljencev. Čeprav naj bi knjižnica izbirala gradivo glede na njegovo vrednost in uporabnost, je predstavljalo področje slovenskega tiska izjemo, »pri katerem ne bo nič izbirala, temveč (vključila) prav vse, znanstveno in diletantsko, lepo in grdo, umno in neumno«, vključno z drobnimi tiski. J. Glonar je sicer sloveniko razumel v smislu tradicionalnih, v 19. stoletju določenih kriterijev za izgradnjo domoznanskih zbirk. Tako sloveniki kot tudi obveznemu izvodu samemu po sebi pa ni pripisoval kulturne funkcije temeljne nacionalne zbirke, kot ju pojmuje danes. Predstavljala mu je predvsem osnovo za nacionalne študije novoustanovljene univerze.¹¹⁰

K oblikovanju koncepta slovenske nacionalne knjižnice je obdobje med obema vojnama poleg definiranja slovenike pripomoglo še z vpeljavo drugih temeljnih strokovnih konceptov. Novost je bila vpeljava arhivske funkcije Državne študijske knjižnice, to je obveznosti trajnega hranjenja gradiva. V tem času sicer še ni bila ekskluzivno vezana na trajno hranjenje slovenike oziroma patriotike, čeprav so v enem izmed osnutkov medvojnih zakonov o knjižnicah Narodno biblioteko v Beogradu omenjali kot muzej knjige. A. Pirjevec je arhivsko funkcijo povezoval z občimi nalogami javnih znanstvenih knjižnic: »Znanstvene knjižnice imajo zraven vsega, kar smo že omenili, še neko arhivalno nalogo, ki jih druge javne knjižnice vsaj redno nimajo. Njih arhivalna naloga se kaže najbolje pri zbiranju starih tiskov in rokopisov. Znanstveni knjižnici je vsaka knjiga zase individuum, ki ga mora hraniti tudi za bodoče rodove ob vsej širokogrudnosti, ki jo je treba izkazati sedanjim obiskovalcem knjižnice.«¹¹¹ Druga izmed značilnosti nacionalnih knjižnic, ki so jo promovirali bibliotekarji medvojnega obdobja, je koncept univerzalnosti knjižničnih zbirk. Knjižnica naj bi, tako kot ji je narekovala že tradicija javne licejske in študijske knjižnice, zbirala vsa pomembnejša dela z vseh področij znanosti in vse

107 Kodrič-Dačić, Slovenika: strokovne novosti zakona o knjižničarstvu, 76–77.

108 NUK, Nacionalni bibliografski center, Katalog Karniolike.

109 ANUK, Nepopisani Fond Državne študijske knjižnice, mapa 8, Zakon o bibliotekama (Osutek), [1929].

110 Glonar, Univerzitetna biblioteka v Ljubljani, 460.

111 Pirjevec, Bibliotečni zakon, 283.

Joža Glonar

Slika 6: Joža Glonar (1885–1946).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dr. Joža Glonar (1885–1946) je od leta 1911 delal v univerzitetni knjižnici v Gradcu, leta 1919 pa se je zaposlil v Državni študijski knjižnici v Ljubljani. V knjižnici je uvajal nova pravila za katalogizacijo, ki so temeljila na pruskih pravilih. V tisku so izšla leta 1940, objavljena v Pirjevčevi knjigi *Knjižnice in knjižničarsko delo*. V knjižnici je vzpostavil katalog rokopisov in poskrbel za evidentiranje njenih inkunabul v mednarodnem katalogu *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. Na bibliografskem področju je znamenita njegova bibliografija del, ki obravnavajo Slovenijo in Slovence *Die Slowenen in Schrifttum: 1914-1940*, objavljena leta 1944.

pomembne dosežke s področja književnosti. Koncept univerzalnosti narodnih knjižnic je sprejel tudi A. Pirjevec. Knjižnica naj bi po njegovem kupovala dela trajne vrednosti vseh znanstvenih disciplin ter leposlovje vseh kulturnih, še zlasti pa sorodnih in sosednih narodov.¹¹² Za koncept univerzalnosti, ki bi presegal študijske usmeritve univerze, se je zavzel tudi J. Glonar.¹¹³ Kot tretji prispevek k oblikovanju koncepta nacionalne knjižnice pa je treba šteti tudi prizadevanja za izdelavo in objavo tekoče in retrospektivne slovenske nacionalne bibliografije.

Strokovno povezovanje bibliotekarjev in knjižničarjev od konca prve do konca druge svetovne vojne

Čeprav se je število slovenskih bibliotekarjev po prvi svetovni vojni v primerjavi z obdobjem Avstro-Ogrske povečalo, je bil poklic bibliotekarja še vedno zelo redek in vezan na največje javne knjižnice. V ljubljanski licejski oziroma Študijski knjižnici je bil pred letom 1918 zaposlen le en bibliotekar. Po letu 1918 se je njihovo število sicer povečalo, vendar jih do druge svetovne vojne ni bilo več kot deset. Večina je bila zaposlena v Državni študijski knjižnici, med bibliotekarji, zaposlenimi v drugih slovenskih knjižnicah, pa sta vidno sled zapustila le I. Žibert in J. Glazer. Po koncu prve svetovne vojne se je v Ljubljano vrnilo več slovenskih bibliotekarjev, ki so dotlej službovali v velikih avstrijskih knjižnicah: v Dvorni knjižnici na Dunaju (I. Prijatelj, F. Kidrič in I. Žibert) in v Univerzitetni knjižnici v Gradcu (J. Glonar). Ob njih je treba omeniti tudi J. Mantuanija, ki je med leti 1893 in 1909 služboval v dunajski Dvorni knjižnici in že pred prvo svetovno vojno prevzel mesto ravnatelja Narodnega muzeja. Nekateri so se odrekli bibliotekarskemu delu in se posvetili akademski karieri (F. Kidrič in I. Prijatelj), J. Glonar in I. Žibert pa sta nastopila službo bibliotekarja, prvi v Državni študijski knjižnici in drugi v Muzejski knjižnici. I. Žmavc, izkušeni bibliotekar, se za vrnitev v Ljubljano kljub vabilu univerze ni odločil in je nadaljeval z delom v Univerzitetni knjižnici v Pragi.

49

Državna študijska knjižnica je v medvojnem obdobju, čeprav po ustanovitvi ljubljanske univerze formalno ni prevzela statusa univerzitetne knjižnice, v skladu s tradicijo avstrijskih univerzitetnih knjižnic na strokovnih bibliotekarskih mestih zaposlovala predvsem sodelavce z opravljenim doktoratom. Do leta 1926, ko je bil v njej za upravnika imenovan dr. J. Šleibinger, so se v njej zaposlili dr. M. Kos, dr. J. Glonar, dr. J. Bratina, dr. J. Puntar, dr. A. Pirjevec, dr. J. Rus ter prva slovenska bibliotekarka dr. M. Pivec. M. Pivec-Stele je bila sicer prva slovenska bibliotekarka, ne pa tudi prva slovenska knjižničarka. Že v devetnajstem stoletju je Hedwig von Radics (1845–1919) v Ljubljani ustanovila izposojevalno knjižnico, ki jo je strokovno uredila in več let uspešno vodila. Omeniti velja tudi kneginjo Elizabeto Obolensko, sodobnico M. Pivec-Stele, ki je med obema vojnoma službovala v mariborski Študijski knjižnici.

Slovenski bibliotekarji so bili pred prvo svetovno vojno člani avstrijskega bibliotekarskega društva (Österreichische Verein für Bibliothekswesen), v novi državi pa je bilo treba podobno stanovsko organizacijo še ustanoviti. Stanovsko društvo bi maloštevilnim slovenskim bibliotekarjem omogočilo prepotrebno strokovno komunikacijo, podporo in mednarodne stike. Povezovanje z bibliotekarji drugih jugoslovanskih knjižnic in ustanovitev združenja sta bili zato ključnega pomena za strokovni razvoj. Ideja se je porodila v Pragi na Mednarodnem kongresu knjižničarjev in prijateljev knjige, ki ga je leta 1926 organizirala Zveza čehoslovaških knjižničarjev. Praški kongres ni bil pomemben le za jugoslovansko bibliotekarstvo temveč za

112 Prav tam, 318–319.

113 Prim. Glonar, Univerzitetna biblioteka v Ljubljani.

Ivan Žmavc

Slika 7: Ivan Žmavc (1871–1956).

Vir: Národní knihovna České republiky, Archiv Národní knihovny ČR, Sběrka fotografií 1893–2005, SFOTO, Skupina 18 zaměstnanců Veřejné a univerzitní knihovny v Praze, 1928.

Dr. Ivan Žmavc (1871–1956) se je leta 1898 zaposlil v univerzitetni knjižnici v Pragi (predhodnici današnje češke nacionalne knjižnice), kjer je leta 1919 postal namestnik ravnatelja in v njej delal do upokojitve leta 1934. Kot prvi slovenski bibliotekar je leta 1924 objavil monografijo o problematiki knjižnic *Hospodárné řízení osvětové činnosti vědeckých knihoven : o základech knihovní ekonomie a techniky* (Gospodarsko vodenje izobraževalne dejavnosti znanstvenih knjižnic).

strokovno povezovanje knjižnic nasploh. Na širokopotezno zasnovanem srečanju s skoraj 700 udeleženci je strokovno delo potekalo v sekcijah, ki so bile posvečene mednarodnemu sodelovanju, bibliografiji in katalogizaciji, zgodovini knjige in knjižnic, znanstvenim knjižnicam, ljudskim knjižnicam ter izdajanju knjig in bibliofilskih publikacij. Na iniciativo predsednika zveze francoskih bibliotekarjev so predlagali ustanovitev stalne mednarodne organizacije, ki bi združevala nacionalna bibliotekarska društva. Oblikovali so resolucije (o mednarodni zamenjavi dokumentov, medknjižnični izposoji, izobraževanju knjižničarjev, mednarodni založniški statistiki in o svetovni bibliografiji), ki so postale podlaga za delo mednarodne knjižničarske organizacije IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), ustanovljene leto kasneje (1927) v Edinburghu.¹¹⁴ Kongresa se je udeležila jugoslovanska delegacija, katere član je bil tudi slovenski bibliotekar J. Glonar. Slednjemu je češka zveza bibliotekarjev leta 1926 podelila častno članstvo. Na kongresu so se na iniciativo slovenskega bibliotekarja I. Žmavca, tedanjega pomočnika ravnatelja univerzitetne knjižnice v Pragi, predstavniki največjih jugoslovanskih knjižnic dogovorili o ustanovitvi jugoslovanskega bibliotekarskega združenja.¹¹⁵

Od pobude do ustanovitve društva pa je preteklo kar nekaj let. Šele novembra leta 1929 so predlog predstavili na konferenci bibliotekarjev v Beogradu, nakar so bila v sodelovanju z bibliotekarji Sveučilišne knjižnice v Zagrebu in Državne študijske knjižnice v Ljubljani izdelana pravila in ustanovljene sekcije Društva jugoslovanskih bibliotekarjev. Društvo je bilo sestavljeno po teritorialnem načelu in njegove sekcije naj bi delovale na sedežih vseh banovin. Prva je bila ustanovljena beograjska sekcija, ki so ji sledile sekcije v Novem Sadu, v Zagrebu in v Ljubljani. Prvotno je bil namen društva predvsem strokovno izpopolnjevanje knjižničnih delavcev in skrb za njihov materialni status, saj se je načrtoval sprejem zakona o javnih knjižnicah, s katerim bi se uredil tako status knjižnic kot njihovega osebja. Vendar so bile potrebe po strokovnem angažiranju veliko večje. Društvo naj bi poskrbelo za izdelavo centralnega kataloga vseh knjižnic v državi ter za osnovanje osrednjega zavoda za izdelavo jugoslovanske bibliografije.¹¹⁶ Kljub temu je bila na prvem kongresu Društva jugoslovanskih bibliotekarjev oktobra leta 1931 v Zagrebu razprava posvečena predvsem predlogu zakona o knjižnicah, problematiki javnih ljudskih knjižnic ter obveznemu izvodu tiska za knjižnice. Druge teme (skupna izdelava jugoslovanske bibliografije ter kataloga znanstvenih in drugih člankov, vzpostavitev centralnega kataloga vseh javnih znanstvenih in strokovnih knjižnic, izdajanje strokovnega časopisa) so bile potisnjene v ozadje. Med člani glavne uprave, ki so jo sestavljali bibliotekarji, vsi z opravljenim doktoratom, sta bila tudi predstavnika Ljubljanske sekcije: J. Glonar in M. Pivec-Stele. V društvu je bila omembe vredna prisotnost bibliotekark, ki so bile zastopane v vodstvu vsake od sekcij društva.

Leta 1932 je društvo objavilo pravila¹¹⁷ in določilo cilje svojega delovanja. Za glavni cilj so si zastavili razvoj bibliotekarstva v podporo znanosti in izobraževanju. Ker si je društvo prizadevalo za razvoj bibliotekarske znanosti (bibliotekonomije), so pri glavni upravi društva v Beogradu osnovali strokovno knjižnico. Podobne strokovne knjižnice bibliotekarske literature naj bi vzpostavili tudi na sedežih vsake od sekcij. Društvo naj bi poleg tega skrbelo za strokovno izpopolnjevanje svojih članov in izboljšanje njihovega materialnega statusa. V tem kontekstu naj bi poskrbeli za ustanovitev bibliotekarske šole, organizacijo predavanj in publiciranje strokovnih del. V ta namen naj bi celo ustanovili poseben finančni fond. Društvo si je med cilji zastavilo še podporo ustanavljanju knjižnic, prizadevanje za njihov razvoj na znanstvenih osnovah,

114 Glonar, Pred kongresom jugoslovanskih knjižničarjev.

115 Rupel, Naše bibliotekarstvo in Zveza bibliotekarskih društev Jugoslavije.

116 Glonar, Pred kongresom jugoslovanskih knjižničarjev.

117 *Pravila Društva Jugoslovanskih bibliotekara.*

Melita Pivec-Stele

Slika 8: Melita Pivec-Stele (1894–1973).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dr. Melita Pivec-Stele (1894–1973), prva slovenska bibliotekarka, se je leta 1921 zaposlila v Državni in študijski knjižnici, kjer je kot bibliotekarka delala do svoje upokojitve leta 1950. Objavljala je statistične preglede in predstavitve knjižnic, preglede slovenske založniške produkcije ter bibliografije s področja zgodovinarstva. Kot eni redkih akademsko izobraženih žensk svojega obdobja ji je bila blizu tudi ženska problematika. Sodelovala je pri pripravi razstave in izdelavi bibliografije jugoslovanskih avtoric leta 1936. Po požaru leta 1944 je v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani vodila obnovo katalogov in rekonstrukcijo fondov. Objavila je vrsto člankov o zgodovinskem razvoju knjižnic na Slovenskem, predvsem o Narodni in univerzitetni knjižnici, njenih funkcijah, fondih in bibliotekarjih. Na bibliotekarskih tečajih je predavala predmet *Zgodovinski razvoj slovanskih in slovenskih knjižnic* (*Zgodovinski razvoj slovanskih in slovenskih knjižnic: skripta po predavanjih na bibliotekarskem tečaju MP LRS od januarja do maja 1947*).

poenotenje oziroma standardizacijo bibliotekarskega dela, podpora medknjižnični izposoji in sodelovanju med knjižnicami, oblikovanje strokovnih mnenj in sodelovanje na mednarodnih kongresih. Od konkretnih nalog je bila v ospredju ustanovitev centralnega bibliotekarskega inštituta, ki naj bi izdelal bibliografijo Jugoslavije, ter centralnega biroja za izdelavo centralnega kataloga vseh knjižnic, ki naj bi skrbel za informiranje o jugoslovanskih knjigah in izdajal letni popis jugoslovanskih knjižnic z osnovnimi podatki.

Društvena dejavnost, ki naj bi potekala v okviru posameznih banovinskih sekcij, se je razvila le v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Člani so bili bibliotekarji znanstvenih knjižnic. Čeprav so razpravljali tudi o možnosti posebnega oddelka za knjižničarje ljudskih knjižnic, do njegove ustanovitve ni prišlo. Ljubljansko sekcijo so skoraj v celoti sestavljali bibliotekarji, zaposleni v Državni študijski knjižnici (J. Glonar, A. Pirjevec, J. Šlebinger, J. Puntar, J. Rus, M. Pivec-Stele, C. Kranjc, V. Bohinec), izjemi sta bila R. Ložar iz Muzejske knjižnice in J. Glazer iz mariborske študijske knjižnice. Prvi predsednik ljubljanske sekcije je bil J. Šlebinger, kasneje pa je mesto predsednika prevzel J. Glonar. Delo ljubljanske sekcije društva je bilo osredotočeno predvsem na problematiko Državne študijske knjižnice, na njeno preoblikovanje v univerzitetno knjižnico ter na gradnjo nove stavbe univerzitetne knjižnice. Pri tem je bila sekcija ob podpori javnosti (Akademska akcija za univerzitetno knjižnico) zelo uspešna. Poleg tega so se zavzemali za ustrežnejše nagrajevanje bibliotekarjev v okviru Zakona o uradnikih. Hrvaška sekcija je pripravljala pravilnik o abecednem katalogu zagrebske Sveučilišne knjižnice pod vodstvom E. Verone, medtem ko se je beograjska sekcija odlikovala s številnimi strokovnimi predavanji ter si prizadevala za ureditev cerkvenih knjižnic in sprejem zakona o knjižnicah. Med aktivnostmi beograjske sekcije velja omeniti tudi razstavo knjig jugoslovanskih pisateljic na Mednarodni razstavi knjig ženskih pisateljic v Dubrovniku leta 1936, ki so jo pripravile bibliotekarke, med njimi tudi slovenska bibliotekarka M. Pivec-Stele.¹¹⁸ Društvo je poseben pomen pripisovalo izdelavi jugoslovanske bibliografije in v ta namen ustanovilo bibliografsko sekcijo. Ta naj bi poskrbela za natis bibliografskega gradiva, ki sta ga že pripravili Narodna biblioteka v Beogradu in Sveučilišna knjižnica v Zagrebu. Društvo je negovalo mednarodne povezave. V mednarodno organizacijo IFLA se je vključilo še pred svojim prvim kongresom in sodelovalo na sestankih oziroma kongresih te mednarodne zveze. Leta 1932 so se udeležili sestanka v Bernu (jugoslovansko društvo je zastopala M. Pivec-Stele), leta 1933 sestanka v Avignonu in leta 1935 v Madridu.

Leta 1937, v letu drugega in obenem tudi zadnjega kongresa Društva jugoslovanskih bibliotekarjev, je bilo v društvo včlanjenih 114 članov: 41 v zagrebski, 65 v beograjski in 8 v ljubljanski sekciji. Kongres je bil organiziran v Beogradu 23. maja 1937. Bibliotekarji so se posvečali predvsem projektu jugoslovanske bibliografije in predlogu zakona o knjižnicah. Med drugim so podprli tudi prizadevanja ljubljanskih bibliotekarjev, da bi Državna študijska knjižnica spremenila svoj status in postala narodna in univerzitetna knjižnica.¹¹⁹ Konec tridesetih let pa je društvu usahnil zagon in začelo je razpadati. Zagrebska sekcija je leta 1939 izstopila iz društva, da bi ustanovila lastno hrvaško bibliotekarsko društvo. Napovedani tretji kongres, ki naj bi bil v Ljubljani leta 1941, pa je preprečila vojna.¹²⁰ Društvo jugoslovanskih bibliotekarjev je razpadlo. Beograjska sekcija je prevzela v hrambo njegovo lastnino, medtem ko je njegov arhiv izginil

118 Ob tem velja omeniti tudi njen prispevek pri izdelavi bibliografije del slovenskih pisateljic: Cognard, *Bibliografija del slovenskih pisateljic do konca 1935*.

119 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1431, Zbirka arhivalij, Šlebinger, Janko, Zapuščina, IX.

120 Glej Rupel, Naše bibliotekarstvo in Zveza bibliotekarskih društev Jugoslavije; Pivec-Stele, Bibliotekarstvo Slovenije; Bašović, Društvo jugoslovanskih bibliotekara 1931-1941.

v požaru, ki je leta 1944 zajel današnjo Narodno in univerzitetno knjižnico.¹²¹ Ambiciozni program dela, ki si ga je društvo zastavilo, je večinoma ostal neuresničen. Ustanovitev knjižničarske šole, strokovno glasilo, enotna pravila katalogizacije, centralni katalog, obvezni izvod publikacij, bibliografski zavod ... so bili odloženi na čas po koncu vojne.

Ob strokovnem povezovanju slovenskih bibliotekarjev znotraj države velja omeniti tudi sodelovanje z bibliotekarji v tujini. Med njimi izstopajo stiki s češkimi bibliotekarji in vpliv češkega bibliotekarstva na sploh. Češki zakon o ljudskih knjižnicah iz leta 1930 je med slovenskimi knjižničarji naletel na zanimanje ter odobravanje in je verjetno edini tuji knjižnični zakon, ki je bil preveden v slovenščino. Koncept angloameriške ljudske knjižnice, ki jo financira lokalna skupnost in ki zaposluje profesionalne knjižničarje, je prišel v medvojnem obdobju k nam prav s češkim posredovanjem. Slovenski bibliotekarji so se na češke avtoritete obračali glede problemov, povezanih s pripravo jugoslovanskega zakona o knjižnicah, in tudi slovenski bibliotekarji so prvo formalno bibliotekarsko izobrazbo pridobili prav v Pragi.

Društveno življenje se je v močno okrnjeni obliki nadaljevalo tudi med drugo svetovno vojno. Člani Društva jugoslovanskih bibliotekarjev iz Ljubljanske pokrajine so se morali včlaniti v Združenje šolnikov Ljubljanske pokrajine, ustanovljeno leta 1942.¹²² Združenje je poleg učiteljev različnih šol in univerzitetnih predavateljev vključevalo tudi bibliotekarje. Sekcijo za knjižnice, ki je delovala v okviru društva, sta sestavljali dve skupini: prva za knjižničarje državnih ustanov in druga za knjižničarje javnih knjižnic. Prvo, ki je delovala pod vodstvom J. Glonarja, je sestavljalo 11 bibliotekarjev (osem iz Univerzitetne biblioteke, dva iz knjižnice Narodnega muzeja in en iz knjižnice Akademije znanosti). Drugo, pod vodstvom M. Rodeta, knjižničarja Šentjakobske knjižnice, pa devet knjižničarjev (dva iz knjižnice mestnega poglavarstva, en iz Šentjakobske knjižnice, en iz ljudske knjižnice Prosветne zveze, en iz knjižnice Pokrajinske delavske zveze, trije iz Dvorske knjižnice in en iz knjižnice Splošnega ženskega društva). Združenje šolnikov naj bi omogočalo sestanke za obravnavo strokovnih tem, ustanovitev knjižnice in revije, organizacijo strokovnih izletov in potovanj ter skrb za zdravniško in finančno pomoč članom. Med prvimi nalogami, ki si jih je zadalo Združenje, je bila priprava imenikov in predstavitev posameznih ljubljanskih knjižnic. Dobrega pol leta po kapitulaciji Italije je bila ustanovljena Šolska zveza ljubljanske pokrajine (Die Schulvereinigung der Provinz Laibach), katere naloga je bilo pospeševanje delovanja šol, knjižnic, arhivov in muzejev. Maja 1944 je bil za zastopnika zveze bibliotekarjev in muzejskih delavcev, za obdobje dveh let (od 1. maja 1944 do 30. aprila 1946), imenovan upravnik Univerzitetne biblioteke J. Šlebinger.¹²³

121 Pivec-Stele, *Bibliotekarstvo Slovenije*, 126.

122 Ustanovitev Združenja šolnikov Kraljevine Italije, *SL za Ljubljansko pokrajino* [13], št. 61 (1942): 469–470; Pravila Združenja šolnikov Ljubljanske pokrajine, *SL za Ljubljansko pokrajino* [13], št. 82 (1942): 630–633.

123 Nova organizacija šolskih vzgojiteljev.

Od druge svetovne vojne do sprejema Zakona o knjižnicah

Vojna in povojna leta

Slovenske knjižnice so vojni plačale visoko ceno. Medtem ko so iz knjižnic na Primorskem že v času fašizma izločili slovensko literaturo,¹²⁴ so njihovo usodo med drugo svetovno vojno delile tudi ljudske in šolske knjižnice v drugih slovenskih pokrajinah. Na Koroškem, Gorenjskem in Štajerskem, pokrajinah, ki so bile priključene nemškemu Reichu, so slovenske knjige in knjižnice sistematično uničevali. Po ocenah naj bi bilo med vojno uničenih približno polovica vseh slovenskih javnih ljudskih knjižnic in izgubljenih najmanj 300.000 knjig. Skoraj v celoti je bil uničen fond velikih javnih knjižnic zunaj Ljubljane: v Celju, Mariboru in na Ptuju.¹²⁵ Na Gorenjskem je bila sicer načrtovana ustanovitev centralne knjižnice v Kranju, kjer so med okupacijo tudi zbirali zaplenjene knjige, vendar do ustanovitve ni prišlo.¹²⁶ Del fonda Študijske knjižnice v Mariboru so prepeljali v Gradec, uničena je bila mariborska Delavska knjižnica, medtem ko je bilo največjima ljubljanskima ljudskima knjižnicama, Delavski in Šentjakobski, prizaneseno. Od knjižnic, ki so delovale v sklopu kulturnih domov, jih je bilo uničenih kar 133.¹²⁷ Preseljene ali raznesene so bile celo samostanske knjižnice. Davek vojni je plačala tudi Univerzitetna biblioteka, ki je v požaru, ki je uničil Veliko čitalnico in prostore nad njo, izgubila preko 50.000 enot gradiva.

Uničenju in zaplembam navkljub pa je ostajal v veljavi, sicer geografsko močno okrnjen, obvezni izvod tiska. Univerzitetna biblioteka v Ljubljani je še naprej prejemala obvezne izvode publikacij na osnovi Zakona o tisku iz leta 1925, praksa tiskarjev, da so pošiljali tako knjige kot tudi z zakonom predpisano periodiko, pa se ni spremenila niti v vojnih letih. Obvezne izvode sta knjižnici v času okupacije poleg tiskarjev dostavljala tudi tiskovni urad pri Visokem komisariatu v prvi polovici vojne ter tiskovni urad Pokrajinske uprave v drugi polovici vojne. Dotok obveznega izvoda je knjižnica od leta 1942 do leta 1946 evidentirala v posebnih inventarnih knjigah,¹²⁸ iz katerih je razvidno, da je v tem času prejemala periodiko, monografije in letake iz kar 17 tiskarn. Dotok gradiva je bil reden, število izdanih publikacij pa skromno. Največ so tiskale Ljudska tiskarna, Zadržna tiskarna, tiskarna Merkur in Narodna tiskarna ter Blaznikova tiskarna, vendar je število

124 Majovski, Obvezni izvod in slovenska tiskana beseda na Tržaškem, 65.

125 Gerlanc, Slovenske ljudske knjižnice, 24.

126 Pivec-Stele, Bibliotekarstvo Slovenije, 126.

127 Naša prosveta in kultura, 18.

128 ANUK, Arhiv NUK po 1945, Dolžnostni izvodi I, II, mapa 2, 1942–1946.

monografij, prejetih kot obvezni izvod, obsegalo le nekaj deset zvezkov. Blaznikova tiskarna, ki je tiskala tudi za univerzo, je v času vojne knjižnici redno dostavljala tekoče številke periodičnih publikacij: *Upokojenec*, *Slovenski čebelar*, *Slovenski pravnik*, *Zadrugar*, *Koledar kmetovalca*, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, *Seznam predavanj ljubljanske univerze* ter Blaznikovo *Veliko pratiko*. Med monografijami pa leta 1941 zasledimo F. Kidričevo obdelavo *Zoisove korespondence* in monografijo S. Bajiča *Prvi dodatek delavnopravnemu zborniku*; leta 1942 Župančičev prevod Shakespearovega *Viharja* in *Hranoslovje* Adelinde Žužek; leta 1943 devet monografij (od tega dve disertaciji) in leta 1944 še pet. Univerzitetna biblioteka je poskušala zbirati tudi gradivo, ki so ga izdajale različne vojaške formacije. Tako lahko zasledimo leta 1943 pisma, naslovljena na italijanske oborožene sile, v katerih je knjižnica prosila, naj ji pošiljajo uradne publikacije ter slovenske knjige in tiskovine, ki izhajajo na Sušaku.¹²⁹ J. Šlebinger, ravnatelj knjižnice, se je v želji po izpopolnitvi zbirke slovenike obrnil tudi na poveljstvo Slovenskih domobrancev s prošnjo, naj dostavlja vse publikacije, ki jih izdaja. Konkretno je prosil za časnik *Za blagor očetnjave*, ki so ga izdajali slovenski domobranci v Novem mestu, in za časnik *Za slovensko domačijo*, ki so ga izdajali domobranci na Gradu. Ker sta izhajala v litografski tehniki, knjižnica ni bila upravičena do obveznega izvoda.¹³⁰

Za dotok obveznega izvoda v knjižnico so skrbeli tudi predstavniki oblasti, posebej še po nemški zasedbi Ljubljanske pokrajine. Tako zasledimo oktobra 1944 dopis šefa pokrajinske uprave v Ljubljani, generala L. Rupnika, Organizacijskemu štabu slovenskih narodnih varnostnih straž na Jadranskem Primorju s prošnjo, da prevzamejo zbiranje obveznega izvoda primorskih tiskov, ker »Univerzitetna biblioteka v svojstvu Narodne biblioteke« zaradi izrednih razmer tega ne more. Posebej je opozoril na časopise *Tolminski glas*, *Glas izpod Krna*, *Mi gremo naprej* in *Straža na Jadranu*, prosil za nakup nekaterih monografij ter, presenetljivo, celo za bibliografske podatke o nekaterih drugih publikacijah. Vse stroške v zvezi s tem naj bi nadomestila pokrajinska uprava.¹³¹ Mesec dni kasneje se je R. Podhorsky,¹³² osebni tajnik L. Rupnika, ki je bil verjetno avtor tudi prej omenjenega dopisa, s podobno zahtevo obrnil na Informacijski oddelek pokrajinske uprave v Ljubljani. Naročil je, naj pošiljajo po tri izvode vseh izdanih propagandnih letakov, brošur, knjig in predavanj sekretariatu uprave. Da bi se gradivo ohranilo za bodoče čase v javnih zbirkah, jih bo sekretariat poslal Univerzitetni biblioteki, Narodnemu muzeju in mestni knjižnici v Ljubljani.¹³³ Celo več, dokumenti kažejo, da so proti koncu leta 1944 oblasti vezale dovoljenje za izdajanje glasila na oddajo obveznega izvoda.¹³⁴

Vendar pa Univerzitetna biblioteka ni prejela le obveznih izvodov tiskov iz legalnih tiskarn. Ker so bili uslužbenci knjižnice člani odporiškega gibanja, je od pomladi leta 1942 prejela

129 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, Prošnja Colonellu Centofanti, Split P. M.10, za pošiljanje slovenskih knjig in tiskovin, ki izhajajo na Sušaku, 31. maj 1943; Prošnja Komandi XI.vojnega korpusa (Comando del XI Corpo d'armata) za pošiljanje uradnih publikacij, 31. maj 1943.

130 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, Šlebingerjeva prošnja Poveljstvu Slovenskih domobrancev, 18.januar 1944.

131 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, Dopis Šefa pokrajinske uprave v Ljubljani Organizacijskemu štabu slovenskih narodnih varnostnih straž na Jadranskem primorju, 27. oktobra 1944.

132 Rene Podhorsky (1899–1976), mornariški oficir, med drugo svetovno vojno je opravljal funkcijo osebnega tajnika šefa pokrajinske uprave generala Rupnika in bil od leta 1944 član direktorija Univerzitetne biblioteke.

133 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, Dopis Šefa pokrajinske uprave v Ljubljani Informacijskemu oddelku pokrajinske uprave, 28. november 1944.

134 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, Dopis Združenju industrijalcev in obrtnikov ljubljanske pokrajine z dne, 28. novembra 1944.

po pet izvodov vsake ilegalno natisnjene publikacije.¹³⁵ Ob tem so se pomena zbiranja in hrambe tiskanih virov dobro zavedale tudi partizanske oblasti. Že 12. marca 1944 je Slovenski narodnoosvobodilni svet izdal odlok o obveznem pošiljanju tiskov. Vsi narodnoosvobodilni odbori, organizacije, ustanove, podjetja, tiskarne in tehnike, ki so na osvobojenem slovenskem ozemlju izdajali publikacije, namenjene javnosti, so bili dolžni pošiljati po tri primerke publikacij. Po enega Odseku za informacije in propagando pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) in po dva primerka Znanstvenemu institutu. Odlok je opredeljeval tudi vrste publikacij, ki so zapadle obvezi. To so bili časopisi, revije, brošure, znanstvene in učne knjige, pesmarice, propagandni letaki in lepaki, okrožnice, obvestila, opozorila, navodila, propagandni lističi, grafični propagandni izdelki in podobno.¹³⁶

Tudi prvi načrti razvoja mreže ljudskih knjižnic so bili predstavljeni že pred koncem druge svetovne vojne. Na konferenci oddelka za ljudsko prosveto SNOS jih je novembra leta 1944 v Srednji vasi pri Črmošnjicah predstavil Bogomil Gerlanc.¹³⁷

Po koncu druge svetovne vojne so nacionalna afirmacija, potreba po ideološki indoktrinaciji ter hitrem razvoju in industrializaciji države dali knjižničarstvu nov zagon. Razvojne usmeritve so rasle iz tradicije študijskih knjižnic, konceptov, ki jih je razvilo jugoslovansko knjižničarstvo med obema vojnama, ter ideoloških osnov, ki so omogočile razcvet ljudskih knjižnic. Slovenci smo tako neposredno po koncu vojne prvič dobili svojo nacionalno knjižnico (Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani) ter številne javne ljudske in študijske knjižnice. Zadnje so bile do leta 1950 ustanovljene v večjih slovenskih mestih. Z izjemo mariborske in celjske študijske knjižnice so nastale na novo, pogosto iz fondov okrajnih učiteljskih knjižnic in knjižnih fondov federalnih zbirnih centrov. Tako je na primer Študijska knjižnica v Kranju svoje temeljne fonde črpala iz bivše okrajne učiteljske knjižnice in iz gimnazijske profsorske knjižnice. Podobno je bilo s Študijsko knjižnico na Ravnah, kjer je njene začetne fonde tvorilo nekaj sto knjig iz gimnazijske učiteljske knjižnice, ter s Študijsko knjižnico v Novi Gorici, ki je rasla iz knjižnice prosvetnih delavcev v Šempetru. Vsestranske podpore so bile deležne ljudske knjižnice, ki naj bi izobraževale, vzgajale, pa tudi indoktrinirale državljane. Delovale naj bi na vseh sedežih narodnih odborov, zato je njihovo število po koncu vojne skokovito raslo. Ob tem so sindikalne organizacije vzpodbujale ustanavljanje sindikalnih oziroma delavskih knjižnic, namenjenih predvsem izobraževanju delavcev. Posebne pozornosti in vzpodbud je bil deležen tudi razvoj dokumentalistike s specializiranimi centri in strokovnimi knjižnicami, ki naj bi na področju tehnike, naravoslovnih znanosti ter industrije podpiral raziskovalno dejavnost in pospešil gospodarski razvoj.

Neposredno po koncu vojne je bilo delovanje javnih knjižnic določeno z uredbami. Leta 1945 so bile vzpostavljene študijske in ljudske knjižnice ter ustanovljena Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Leta 1946 so bile s posebno uredbo ustanovljene okrožne študijske knjižnice v Celju, Mariboru in Novem mestu ter Slovanska knjižnica v Ljubljani, leta 1949 pa pri Tehniški visoki šoli še Centralna tehniška knjižnica. Ustanovljeni oziroma obnovljeni sta bili slovenski knjižnici v zamejstvu. Leta 1947 Narodna in študijska knjižnica v Trstu (ki je bila odprta za javnost leta 1949), v letih 1946/47 pa je Slovenska prosvetna zveza v Celovcu obnovila Slovensko študijsko knjižnico. Poskrbljeno je bilo tudi za razvoj knjižničnih zbirk. Medtem ko

135 Urbančič, Med zidovi NUK v okupirani Ljubljani, 16.

136 Odlok o obveznem pošiljanju vseh publikacij, ki izhajajo na svobodnem in po edinicah NOV in PO Slovenije kontroliranem slovenskem ozemlju Odseku za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS in Znanstvenemu institutu pri Predsedstvu SNOS, *UL Slovenskega Narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije* 1, št.1 (1944): 2.

137 Pričevanje o osnovah slovenskega knjižničarstva, 3–10.

je bil razvoj fondov nacionalne in študijskih knjižnic podprt z obveznim izvodom tiska, naj bi ljudske knjižnice svoje ustanovne fonde med drugim črpale tudi iz virov federalnih zbirnih centrov.

Leta 1950 je tako v Sloveniji delovalo že 673 znanstvenih in strokovnih, 378 sindikalnih, 463 šolskih in 845 ljudskih knjižnic, ki so skupaj premogle skoraj 2,5 milijona knjig.¹³⁸

Vendar so imele uredbe o študijskih, ljudskih in o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani kratek rok trajanja. Leta 1948 njihova veljavnost ni bila podaljšana¹³⁹ in knjižnice so delovale v negotovem položaju vse do začetka šestdesetih let, ko je njihov normativni položaj deloma uredil Zakon o knjižnicah.

Slovenski knjižnični sistem je pod drugi svetovni vojni izhajal iz enotnih jugoslovanskih strokovnih in normativnih osnov. Koncept jugoslovanskega knjižničnega sistema je temeljil na osrednjih republiških knjižnicah, na enotnem sistemu obveznega izvoda publikacij, na koordiniranem in vzajemnem izvajanju nalog na področju knjižničarstva v okviru cele države (centralni katalogi in bibliografije), na enotnih strokovnih standardih (pravila za katalogizacijo in klasifikacijo gradiva) ter na sistemu povezovanja in sodelovanja med knjižnicami (medknjižnična izposoja in zamena gradiva) in njihovega razvoja (bibliotečni centri). Vzpostavljen je bil sistem enotnih strokovnih kvalifikacij in strokovnih bibliotekarskih društev oziroma združenj knjižnic na republiški in državni ravni. Do leta 1949 so bili na državni ravni sprejeti predpisi, ki so urejali delovanje osrednje državne knjižnice, obveznega izvoda publikacij, Bibliografskega inštituta Federativne ljudske republike Jugoslavije¹⁴⁰ ter določali knjižnične poklice oziroma nazive ter strokovne izpite in tečaje za zvezne uslužbence v bibliotekarsko-arhivski stroki.¹⁴¹ Leta 1947 je bilo ustanovljeno Društvo bibliotekarjev Slovenije, dve leti kasneje pa Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije. Rešitve, ki so jih bibliotekarji sprejeli na državnem nivoju, so bile praviloma uveljavljene tudi v republiki Sloveniji.

Redistribucija knjižničnih fondov

Knjižnice običajno gradijo svoje zbirke na preprost in transparenten način: večino gradiva nakupijo, pridobijo po zameni z drugimi knjižnicami in ustanovami, pogosto jim je gradivo tudi podarjeno. Le redke knjižnice uživajo privilegij obveznega izvoda publikacij. Vendar se v zgodovini ponavljajo obdobja, ko prihaja do velikih prerazporeditev knjižničnega gradiva. Plenjenja, razlastitve in premeščanja knjižničnih fondov so bila v zadnjih stoletjih stalnica vojn in revolucij. Francoska revolucija je s plemiškimi in cerkvenimi knjižnicami obogatila francosko nacionalno, nekdanjo kraljevo knjižnico in omogočila nastanek javnih kantonskih knjižnic. Približno ob istem času je bilo tudi na našem ozemlju gradivo iz knjižnic razpuščenih samostanov premeščeno v dunajsko Dvorno knjižnico ter v javne licejske in univerzitetne knjižnice. Vzorec ravnanja s knjižnicami se je ponovil v času oktobrske revolucije, kjer so zaplenjene zasebne knjižnice tvorile ustanovne fonde javnih knjižnic.

138 Berčič, Slovensko knjižničarstvo dvajset let po osvoboditvi, 5.

139 Zakon o potrditvi odlokov in zakonov, izdanih do 20. novembra 1946, ki ostanejo v veljavi brez sprememb, *UL LRS* 5, št. 10 (1948): 100–101; Zakon o odpravi odlokov in zakonov, izdanih do 20. novembra 1946, *UL LRS* 5, št. 10 (1948): 99–100.

140 Uredba o ustanovitvi in delu bibliografskega inštituta FLRJ, *UL FLRJ* 5, št. 77 (1949): 1078–1079.

141 Temeljna uredba o bibliotekarsko-arhivični stroki, *UL FLRJ* 3, št. 67 (1947): 866–868; Pravilnik o pripravištem stažu, strokovnih izpitih in tečajih za zvezne uslužbence v bibliotekarsko-arhivski stroki, *UL FRLJ* 5, št. 18 (1949): 277–281.

Tudi druga svetovna vojna ni bila izjema v ravnanju s knjižničnim gradivom. V plenjenju knjižnic so bile udeležene vse vojskujoče se strani in moralo je miniti pol stoletja, da je prišlo do sistematičnega evidentiranja zaplenjenih knjižnic v Nemčiji, Avstriji in na Češkem. V času druge svetovne vojne in po njej so bile številne knjižnice na Slovenskem raznesene ali posredovane v hrambo drugim knjižnicam. Najbolj raziskana je zaplemba dela knjižničnega gradiva Študijske knjižnice v Mariboru. V času nemške okupacije je bilo odpeljano v Südostdeutsches Institut oziroma v Steirmärkische Landesbibliothek v Gradec in po koncu vojne spet vrnjeno v Maribor.¹⁴² Zaplembe knjižnic so bile pogoste tudi v Ljubljanski pokrajini. Številne osebne knjižnice, ki so bile del zaseženega premoženja upornikov, je Zavod za upravljanje, likvidacijo in dodeljevanje imovine, ki je zaplenjeno premoženje prevzel od upornikov v Ljubljanski pokrajini, posredoval Univerzitetni biblioteki v Ljubljani. Praksa se je nadaljevala tudi po nemški zasedbi. Število zaplenjenih knjižnic je bilo tako veliko, da je knjižnica gradivo evidentirala v treh posebnih zvezkih, naslovljenih *Katalog knjig iz likvidacijske mase »Komisije za zaplembo imovine upornikov«*.¹⁴³ Knjige iz tega fonda imajo pod lastniškim žigom knjižnice (»Universitätsbibliothek Laibach – Univerzitetna biblioteka v Ljubljani«) označeno provenienco: »Prejeto iz urada za upravljanje imovine upornikov«. Med lastniki večjih zaseženih knjižnic so bili dr. Marjan Ahčin, Filip Kumbatovič, dr. Drago Marušič, Juš Kozak, Jože Rus, Erika Wutke-Brecelj in drugi. Posamezni dopisi še dokazujejo, da so bile iz tega vira prepuščene Univerzitetni biblioteki tudi knjižnice Vide Tomšič, Antona Cveta in knjižnica Manjšinskega instituta v Ljubljani. Zavod za zaplenjeno imovino je Univerzitetni biblioteki posredoval tudi knjižnico pokojnega Henrika Tume. Dvojnice, ki bi jih Univerzitetna biblioteka pridobila iz teh virov, naj bi odstopila knjižnicam prosvetnih domov, v prvi vrsti idrijski knjižnici, smela pa bi jih uporabiti tudi pri zamenjavi za raritete in za dela, s katerimi bi kompletirala svoje serijske publikacije.¹⁴⁴

Po koncu vojne so za pobeglimi, izgnanimi in razlaščenimi osebami, žrtvami vojne ter za razpuščenimi in ukinjenimi institucijami ostale njihove knjižnice. Med njimi osebne knjižnice slovenskih kulturnikov, grajske knjižnice, knjižnice cerkvenih redov, ki so bili razpuščeni v času nemške zasedbe, ter knjižnice ukinjenih ustanov zasedbenih oblasti in vojsk. Oblasti so skušale omejevati stihijo in z zapuščenim ali zaseženim knjižnim fondom gospodarno ravnati. Kakor v času jožefinskih reform je bilo tudi tokrat poskrbljeno za ustrezne normativne okvire, v katerih so potekali razlastitev, prevzem in prenos zaseženih knjižnic v posebne centre. V novo nastalih jugoslovanskih republikah so poleti 1945 organizirali tako imenovane federalne zbirne centre z namenom, da bi poskrbeli za zapuščene predmete s kulturnozgodovinsko vrednostjo. Njihovo delovanje in organizacija sta bila v Sloveniji predpisana septembra leta 1945.¹⁴⁵ Poleg osrednjega zbirnega centra za kulturnozgodovinske predmete pri Ministrstvu za prosveto v Ljubljani so bili ustanovljeni še okrožni centri v Mariboru, Celju in Novem mestu. V okviru centrov so delovali referati, specializirani za posamezne vrste gradiva, med njimi tudi knjižni referat. Osrednji knjižni referat je od leta 1945 do leta 1947 pod vodstvom B. Preglja deloval v današnjem časopisnem skladišču in časopisni čitalnici Narodne in univerzitetne knjižnice. Tam so zbirali zaplenjene knjižnice oseb, ki so bile razglašene za vojne zločince in

142 Sapač, Mejniki v razvoju Univerzitetne knjižnice Maribor od leta 1903 do leta 2002, 33–34; glej tudi Žmavc-Baran, Mariborska študijska knjižnica iz razpada v obnovo.

143 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteka, Katalog knjig iz likvidacijske mase »Komisije za zaplembo imovine upornikov.

144 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteka, Zapisnik II. seje direktorija univerzitetne biblioteka v Ljubljani, z dne 15. marca 1945.

145 Uredba Ministrstva za prosveto o ustanovitvi zbirnih centrov za kulturno zgodovinske predmete, *UL Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije* 1-2, št. 33 (1945): 141.

narodne sovražnike, knjige, ki so bile last nemške države in njenih državljanov ter oseb nemške narodnosti, knjižnice odsotnih oseb in knjižnice, ki so jih zaplenile že okupatorske oblasti. Referat je prevzel knjige na terenu, jih vpisoval, sortiral in oddajal različnim ustanovam. Od knjižničnega gradiva so brez izjem zbirali vse knjige, brošure, časopise, časnike in letake, notno gradivo, zemljevide, zemljepisne mape, grafične mape pa tudi rokopise in korespondenco, pomembno z zgodovinskega, znanstvenega ali umetniškega vidika. Količina gradiva, ki jo je prevzel knjižni referat, je bila zelo velika, saj posamezne ocene govorijo o več sto tisoč enotah. V *Knjigi prevzetih in inventiranih knjig in knjižnic*,¹⁴⁶ evidenci, ki jo je o prevzetem gradivu vodil referat, je zabeleženih 329 prevzemov knjižnic oziroma pošiljk knjig. Poleg osebnih knjižnic so bile evidentirane predvsem knjižnice ukinjenih društev, knjižna zapuščina nemških institucij ter pošiljke gradiva, ki ga je ljubljanski center prevzel od drugih zbirnih centrov in iz skladišč Oddelka za upravljanje z narodno imovino. Med prevzetim gradivom so bile tudi knjižnice, ki so jih lastnikom zasegli že nemški okupatorji, take, ki so jih Univerzitetni biblioteki volili lastniki, ter knjige, ki so jih njihovi novi lastniki preprosto hoteli zavreči. Pri tem je moral knjižni referat še posebej skrbeti za knjižnice, ki so imele kulturno zgodovinskega stališča posebno vrednost. Te je bilo treba popisati, da bi jih bilo mogoče, v primeru, da si je njihove knjige razdelilo več ustanov, ponovno rekonstruirati. Knjige je namreč knjižni referat federalnega zbirnega centra po prevzemu sortiral in jih nato oddajal ali odprodajal. Publikacije brez vrednosti in knjige s propagandno vsebino pa so preprosto, kot star papir, usmerjali v mline. Pri prevzemu knjig iz federalnih zbirnih centrov so imele prednost državne ustanove, ki so predmete iz zbirnega centra prejemale zastoj. Del knjig je knjižni referat odprodal: sprva kar neposredno predstavnikom ustanov, ki so se zglasili v skladišču, kasneje pa v antikvarni prodaji s posredovanjem Državne založbe Slovenije.

60

Narodna in univerzitetna knjižnica je takoj po osvoboditvi, že v maju 1945, začela prevzemati nekatere pomembnejše knjižnice: med njimi nemški del knjižnice dr. H. Swobode, bivšega ravnatelja Nemške akademije; knjižnico lazareta SS v Mladiki; del knjižnice R. Podhorskega; knjižnico dr. Valentina Meršola in Codellijevo knjižnico. Te knjižnice je kasneje evidentiral knjižni referat federalnega zbirnega centra, saj so vpisane v njegovo inventarno knjigo prevzetih knjižnic. Narodna in univerzitetna knjižnica je sicer gradivo iz fondov federalnega zbirnega centra od junija 1946 do marca 1947 formalno prevzemala na osnovi seznamov. V tem času je bilo izdelanih 126 seznamov, na katerih je evidentiranih skoraj 40.000 del. Izvor posameznih knjig na seznamih ni bil označen, tako da ni mogoče ugotoviti, iz katerih knjižnic je gradivo izhajalo. Večino gradiva iz tega vira je knjižnica prevzela leta 1947, potem ko je knjižni referat prenehal z delom. Tega leta je poročala o več kot 100.000 nepregledanih knjigah iz fondov federalnega zbirnega centra in drugih darov. Gradivo je sicer urejala in inventarizirala ob pomoči honorarnih delavcev in z udarniškim delom zaposlenih, vendar ji je kljub temu manjkalo osebja, pa tudi ustreznega prostora in polic.¹⁴⁷ Zato so predvsem sloveniko izločali v posebna skladišča, da bi jo kasneje sistematično pregledali ter eventualno nepotrebno gradivo izločili in odstopili drugim knjižnicam.¹⁴⁸ Gradivo iz fondov razlaščenih in zaplenjenih knjižnic je v Narodno in univerzitetno knjižnico pritekalo še leta po vojni, saj je na primer še leta 1950 knjižnica zabeležila prevzem kar 22.000 enot iz tega vira. V začetku petdesetih let je skušala vključiti in obdelati čim več tega gradiva in z letom 1951 so za gradivo te provenience začeli voditi ločeno inventarno knjigo. Tega leta je bilo vanjo vpisanih rekordnih 12.225 enot. Število inventariziranih del iz tega fonda je bilo tako veliko, da so morali prevzem knjig v začetku

146 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 9, Knjige prevzetih in inventiranih knjig in knjižnic.

147 Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani 1947, 8.

148 Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani 1949, [17].

petdesetih let ustaviti, saj niso imeli dovolj delavcev, da bi gradivo dokončno obdelali. Po letu 1954 je vključevanje gradiva iz fondov federalnega zbirnega centra počasi upadalo, vendar se je ločeno vodenje te provenience gradiva v inventarnih knjigah ohranilo neprekinjeno vse do leta 1971 ter nato v sedemdesetih letih zamrlo. Med knjigami iz fondov federalnega zbirnega centra, ki jih je knjižnica vključevala v svoje zbirke, je bila na prvem mestu slovenika (leta 1951 je bilo na primer med 12.224 inventariziranimi enotami iz fondov federalnega zbirnega centra kar 9.703 enote slovenike), knjige, ki so nadomestile dela, uničena v požaru leta 1944, predvsem manjkajoči obvezni izvod iz obdobja med obema vojnama, ter pomembnejša tuja dela. Federalni zbirni centri niso bili slovenska posebnost. Konec štiridesetih let so tudi druge jugoslovanske knjižnice poročale o knjižničnem gradivu iz fondov federalnih zbirnih centrov, ki ga ni bilo mogoče sproti obdelati.¹⁴⁹ Knjižno gradivo federalnega zbirnega centra je bilo sicer v prvi vrsti namenjeno ljudskim in študijskim knjižnicam. Ministrstvo za prosveto je prvim namenilo polovico vseh primernih zaplenjenih knjig. Načrtovali so, da bodo iz tega vira prejele okoli 246.000 knjig, distribucijo gradiva pa naj bi izpeljala Državna založba Slovenije.¹⁵⁰ Vendar je vlogo posrednika za študijske knjižnice prevzela Narodna in univerzitetna knjižnica. V letu 1950 so na primer v knjižnici izdelali sedem seznamov knjig in revij, ki so jih ponudili študijskim knjižnicam. Te so iz tega fonda prejele 982 del. V prihodnjih letih je naraščalo tako število ponujenih del kot tudi število del, ki so jih iz tega naslova prejele študijske knjižnice.

Ljudske knjižnice

Predhodnice današnjih splošnih knjižnic, javne ljudske knjižnice so, razen redkih izjem, vse do leta 1945 na Slovenskem vzdrževala društva. Ideja javne ljudske knjižnice, namenjene vsem prebivalcem in financirane iz davkov, kot je bilo od sredine 19. stoletja z zakonom omogočeno v Angliji, Walesu in na Škotskem ter neposredno za tem tudi v ZDA, je bila Slovencem še na prelomu iz 19. v 20. stoletje tuja. Še leta 1904 so v ljubljanskem mestnem svetu z veliko večino odklonili predlog, da bi se na račun javne ljudske knjižnice odpovedali gradnji cerkve na Ljubljanskem barju. Cerkev je bila po mnenju večine bolj potrebna kot ljudska knjižnica. Prav tako močan je bil argument, da ob pomanjkanju šol ne bi imelo smisla ustanavljati knjižnic.¹⁵¹ Javne ljudske knjižnice so tako ostajale v domeni društev. Ta so financirala njihovo delovanje iz članarin in vpisnin. Politična diferenciacija društev in njihova tekmovalnost je sicer pozitivno vplivala na ustanavljanje društvenih knjižnic, vendar je svetovnonazorska usmerjenost društev vtisnila značilen pečat njihovemu fondu. Tudi med obema vojnama so naloge ljudskih knjižnic, z redkimi izjemami, opravljale javne društvene in deloma šolske knjižnice. Javnih ljudskih knjižnic iz obdobja pred drugo svetovno vojno zato ne moremo enačiti z ljudskimi knjižnicami, ki so nastale po letu 1945. Manjkali so jim pomembni atributi: javno financiranje in s tem vpliv celotne lokalne skupnosti na njihovo poslovanje ter posledično izvajanje storitev za vse prebivalce, vključno s strokovno, nazorsko neobremenjeno, nabavno politiko. Na Slovenskem so bile sicer prve javne knjižnice ustanovljene v drugi polovici 18. stoletja. Nastale so v sferi višjega šolstva in delovale kot samostojne znanstvene ustanove (univerzitetne, licejske, študijske knjižnice). Vzdrževale so se z državnimi dotacijami, poslovale po enotnih strokovnih pravilih in bile dostopne vsem zainteresiranim. Prve lokalne skupnosti pa so pri nas finančno podporo javnim knjižnicam namenile šele po prvi svetovni vojni. Leta 1923 je mariborski mestni svet sprejel odločitev o financiranju Študijske knjižnice, medtem ko je mestna občina Celje

149 Kodrič-Dačić, Federalni zbirni center in njegov prispevek k dopolnitvi fondov Narodne in univerzitetne knjižnice.

150 *Naša prosveta in kultura*, 18.

151 Gerlanc, *Slovenske ljudske knjižnice*, 11.

leta 1927 ustanovila javno ljudsko knjižnico. Knjižnico je upravljal kuratorij, ki ga je imenoval mestni svet, delovala pa je ob letni podpori mestne občine.¹⁵²

Družbena klima, ki je zajela Slovenijo po koncu druge svetovne vojne, je dvignila pomen ljudskih knjižnic. Njihov razvoj je podpirala Komunistična partija s predsednikom Titom na čelu, v sozvočju s trendi v Sovjetski zvezi, ki je tudi na tem področju postala novi vzor. Ljudske knjižnice so tam že igrale pomembno vlogo pri izkoreninjanju nepismenosti in izobraževanju ljudskih množic. N. Krupskaja, življenjska in ideološka sopotnica V. I. Lenina, je z odkrito naivnostjo, značilno za to obdobje, predstavila Leninove stike s knjižnicami in njihov pomen za njegovo delo. Po Leninovem mnenju naj bi »knjižnica in ljudska čitalnica še dolgo časa služili kot glavni vir in edina ustanova, še posebej na vasi, za politično vzgojo množic,«¹⁵³ pri čemer pa je pri sami organizaciji knjižničarstva zahteval centralizacijo in uvajanje ameriško-švicarskega sistema.¹⁵⁴ Razumljivo je, da je bilo zato delo v knjižnici odgovorno, knjižničarji pa po besedah J. V. Stalina »inženirji človeških duš.«¹⁵⁵ Zato ne preseneča, da najdemo v prvem priročniku za ljudske knjižnice podroben opis »rdečega kotička«, to je prostora, v katerem naj bi delavci v miru proučevali klasike marksizma.¹⁵⁶ Po mnenju B. Preglja, avtorja tega priročnika, »mora biti ljudska knjižnica zaradi svoje izobraževalne naloge važen usmerjevalec pri ideoloških in dnevnih vprašanjih, prav tako pa mora oblikovati okus in sposobnost doživljanja umetniških del. Velika naloga ljudskih knjižnic je prav v tem, da oblikujejo z zdravo in živo knjigo bralčev značaj, da dvigajo raven splošne izobrazbe, oblikujejo estetski in etični čut in pomagajo pri vzgoji novih kadrov.«¹⁵⁷ Bolj kakor posnemanje ideoloških vzorov, ki resnici na ljubo niti v obdobju neposredno po drugi svetovni vojni na področju slovenskega knjižničarstva niso bili tako močni, da bi prevladali v strokovnih bibliotekarskih tekstih, je bil za razvoj slovenskega knjižničarstva pomemben prevzem organizacijskega modela ljudskih knjižnic. To obdobje nam je namreč v knjižnični sistem in v bibliotekarsko terminologijo preneslo fenomen knjižnične mreže (Bibliotheksnetz, библиотечная сеть). Izraz, ki označuje povezavo istovrstnih knjižnic na določenem območju, v tem pomenu zaman iščemo med sodobnimi angleškimi in ameriški bibliotekarskimi termini. Njeno oblikovanje naj bi predlagal sam V. I. Lenin in po njegovem naj bi bila glavna naloga bibliotekarske znanosti socialistične dežele prav enotna in načrtno organizirana mreža knjižnic.¹⁵⁸

Prvi koncept organizacije ljudskih knjižnic pri nas je nastal že pred koncem druge svetovne vojne. Septembra leta 1944 ga je oblikoval B. Gerlanc in mesec kasneje ga je obravnaval Odsek za prosveto pri Oddelku za umetnost in ljudsko prosveto SNOS. B. Gerlanc je predlagal, naj bodo ljudske knjižnice državne ustanove, priključene šolam. Vsak šolski okoliš naj bi imel le eno državno knjižnico. Organizacijsko naj bi jih sestavljala mladinski oddelek in oddelek za odrasle. Taka knjižnica naj bi nadomestila mladinske in učiteljske šolske knjižnice, katerih fonde bi namenili novim okrožnim knjižnicam. Knjižnice bi lahko delovale tudi v večjih tovarnah, vendar bi morale biti del mreže ljudskih knjižnic. Njeno središče bi predstavljala okrožna knjižnica. Ta naj bi z izvajanjem matičnih nalog (nadzor nad krajevnimi knjižnicami, zbiranje poročil, dajanje navodil, organizacija predavanj in podobno) povezovala vse knjižnice okrožja. Obenem naj bi zbiral tudi domoznansko literaturo in se sčasoma razvila v študijsko knjižnico. Okrožne knjižnice naj bi bile povezane s centralno knjižnico, takratno Univerzitetno biblioteko,

152 Pivec-Stele, *Naše knjižnice*, 89.

153 Krupskaja, *Šta je pisao i govorio Lenjin o bibliotekama*, 17; Dolar, *Lenin in knjižnice*, 5–7.

154 Krupskaja, *Šta je pisao i govorio Lenjin o bibliotekama*, 14.

155 Pregelj, *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*, 14.

156 Pregelj, *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*, 18.

157 Pregelj, *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*, 6.

158 Bibliotheksnetz.

Bogomil Gerlanc

Slika 9: Bogomil Gerlanc (1901–1992).

Avtor: Josip Pelikan. Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Bogomil Gerlanc (1901–1992) je leta 1944 je izdelal prvi koncept mreže ljudskih knjižnic in leto kasneje tudi predlog uredbe o ljudskih knjižnicah, ki se je opiral na strokovno vodenje in organizacijo ljudskih knjižnic, ki pa ni bil uveljavljen. Leta 1955 je objavil študijo o ljudskih knjižnicah *Slovenske ljudske knjižnice*.

ki naj bi izvajala matične naloge in v ta namen ustanovila poseben oddelek. Vendar so člani odseka zavrnila ta po njihovem mnenju togi in hierarhični sistem ter ljudske knjižnice prepustili stihijski rasti.¹⁵⁹

Ljudske knjižnice so bile formalno uvedene z Uredbo o ljudskih knjižnicah leta 1945,¹⁶⁰ njihovo delovanje pa je bilo podrobno določeno leto kasneje s Pravilnikom o ljudskih knjižnicah in čitalnicah.¹⁶¹ Ljudske knjižnice naj bi bile praviloma ustanovljene na sedežu vsakega krajevnega narodno-osvobodilnega odbora. Predpis je dajal prednost neposrednemu dostopu prebivalcev do knjižničnega gradiva in s tem tudi velikemu številu ljudskih knjižnic, saj je bilo po tedanji upravno-teritorialni ureditvi Slovenije v njej preko 1500 krajev. Praviloma naj bi jih ustanavljali krajevni odbori, lahko pa tudi sindikalne organizacije in druga dovoljena društva. Zasebne javne knjižnice so bile prepovedane. Osnovni namen ljudskih knjižnic je bil omogočiti najširšim plastem prebivalstva splošno in strokovno izobrazbo ter razvedrilo. Vsaka ljudska knjižnica naj bi imela mladinski oddelek in po možnosti tudi čitalnico. Zbirka ljudske knjižnice naj bi vsebovala vse zvrsti leposlovja in vsaj 20 odstotkov poljudno-znanstvenih knjig z vseh področij znanosti in praktičnih ved. Gradivo naj bi bilo v slovenskem in v slovanskih jezikih, gradivo v neslovanskih jezikih pa ni smelo presežati 30 odstotkov fonda. Čitalnice naj bi bralcem nudile časopise in časnike ter »politično vzgojne brošure«. Temeljne fonde naj bi predstavljalo gradivo nekdanjih društvenih knjižnic, dodatno gradivo pa jim je bilo namenjeno še iz fondov federalnega zbirnega centra. Ljudskim knjižnicam na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju je bilo prepovedano izposojati nemške oziroma madžarske knjige. V Pravilniku so bile predpisane tudi knjižnične evidence. Večje ljudske knjižnice naj bi vodile inventarne knjige, kartoteke gradiva, urejene po avtorjih in naslovih, ter katalog izposojevalcev z evidenco individualnih izposoj. Ob tem so morale redno spremljati podatke o svojem delu. Pravilnik je sicer razlikoval med različnimi vrstami ljudskih knjižnic: krajevnimi in okrajnimi, velikimi mestnimi knjižnicami ter čitalnicami. Razlike med vrstami knjižnic in čitalnicami v predpisih niso bile natančno opredeljene, drugače pa je bilo z nalogami okrožnih knjižnic. Knjižnični svet okrožne knjižnice je bil namreč zadolžen za razvoj in nadzor krajevnih ljudskih knjižnic, za skupno naročanje novih knjig, strokovno izpopolnjevanje knjižničnih delavcev ter zbiranje četrtletnih poročil o njihovem delu. Število in strokovni profil zaposlenih sta bila pogojena z velikostjo knjižnice. Krajevne ljudske knjižnice naj bi brezplačno upravljali knjižničarji, ki jim je pripadalo le strokovno izobraževanje. Nasprotno pa naj bi knjižničar okrožne knjižnice za svoje delo prejemal honorar, katerega višina je bila odvisna od števila prebivalcev okrožja. Velike mestne ljudske knjižnice naj bi zaposlovale knjižničarje, ki so bili absolventi knjižničarske šole z opravljenim državnim izpitom za knjižničarja ljudskih knjižnic. Poleg knjižničarjev naj bi knjižnice zaposlovale še pomožne knjižničarje ter administrativne in manipulativne delavce. Načrtovano je bilo tudi usposabljanje strokovnih delavcev. Letne tečaje za knjižničarje manjših vaških knjižnic naj bi organizirali okrajni knjižnični sveti ali okrožni knjižnični odbori. Enomesečni knjižničarski tečaj za knjižničarje okrajnih ljudskih knjižnic pa naj bi organiziralo Ministrstvo za prosveto v sodelovanju z Zvezo ljudskih knjižnic in Narodno in univerzitetno knjižnico. Udeležili bi se ga lahko le kandidati, ki so vsaj eno leto delali v ljudski knjižnici. Po opravljenem tečaju naj bi tečajniki opravili izpit in bili s tem usposobljeni za vodenje okrajnih ljudskih knjižnic oziroma za opravljanje del pomožnega knjižničarja v velikih mestnih knjižnicah. Po potrebi naj bi Ministrstvo za prosveto ustanovilo enoletno strokovno šolo za knjižničarje ljudskih knjižnic. Za sprejem vanjo je bila potrebna polna srednješolska izobrazba

159 Ob tridesetletnici oblikovanja temeljev sodobnega slovenskega knjižničarstva.

160 Uredba Ministrstva za prosveto o ljudskih knjižnicah, *UL Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije* 1-2, št. 37 (1945): 169.

161 Pravilnik o ljudskih knjižnicah in čitalnicah, *UL LRS* 3, št. 40 (1946): 151–153.

ali dvoletna praksa v veliki ljudski knjižnici. Kandidat je moral ob sprejemu dokazati zadostno splošno izobrazbo, ki bi mu omogočala slediti predavanjem. Po opravljenem izpitu ob zaključku šolanja je bil kandidat usposobljen za vodenje velike ljudske knjižnice oziroma za knjižničarskega inštruktorja. Poleg tega je Pravilnik predpisal še uvedbo obveznega pouka osnov knjižničarstva na učiteljskih in gimnazijah ter organizacijo občasnih tečajev s praktičnimi vajami v šolskih ali ljudskih knjižnicah.

Knjižnica naj bi se imenovala po kraju, kjer deluje. Na ravni okrožja so delo ljudskih knjižnic usmerjali in nadzorovali posebni okrožni knjižnični odbori. Sestavljali so jih predstavniki oblasti (prosvetni referent), knjižničarjev (vodja okrožne študijske knjižnice in vodje mestnih knjižnic) in bralcev. V njihovi pristojnosti je bilo nastavljanje knjižničarjev in skrb za njihov strokovni razvoj, ustrezna organizacija knjižnic na območju, odločanje o združevanju oziroma razdruževanju knjižnic ter zbiranje četrletnih poročil o delu knjižnic. Ljudske knjižnice naj bi se financirale predvsem iz sredstev lokalnih skupnosti. Dovoljeno jim je bilo zaračunavati izposojevalnino, ki pa ni smela biti višja od treh odstotkov nabavne cene gradiva. Nadzor nad njimi naj bi po določbah uredbe izvajal Oddelek za ljudsko izobraževanje pri Ministrstvu za prosveto.

Na republiški ravni naj bi za razvoj ljudskih knjižnic skrbela Zveza ljudskih knjižnic Slovenije, v katero so se morale poleg ljudskih knjižnic včlaniti tudi sindikalne in društvene knjižnice. Poslovni odbor Zveze je bil dolžan krajevnim knjižnicam pomagati pri nabavi knjig, reševanju tehničnih nalog, nuditi strokovna pojasnila, izdelovati poročila in preglede knjižničarskega poslovanja, sodelovati pri knjižničarskem strokovnem glasilu, ocenjevati knjižne izdaje ter zalagati ljudske knjižnice s tehničnimi pripomočki za poslovanje. Poleg tega naj bi Zveza ljudskih knjižnic organizirala knjižničarske tečaje, posredovala pri izmenjavi knjig med posameznimi knjižnicami ter pri posojanju dražjih knjig iz večjih knjižnic v manjše, to je pri medknjižnični izposoji. Za izvajanje teh dejavnosti naj bi bila v okviru Zveze ljudskih knjižnic organizirana dva oddelka: tehnični odsek in prosvetno-informacijski odsek. Prvi naj bi knjižnicam nabavljal knjige, izdal strokovno publikacijo »Glasnik Zveze ljudskih knjižnic« ter skrbel za vezavo knjig. Prosvetno-informacijski odsek je opravljal vse druge naloge Zveze ljudskih knjižnic. Vodil je kartoteko vseh ljudskih knjižnic s statistikami obiska, uporabe in obsega knjižnih zbirk, posredoval dvojnice v zamenjavo, skrbel za medknjižnično izposajo, organiziral izpopolnjevalne tečaje za knjižničarje, s predavanji, predstavami in podobnim propagiral knjige in knjižnice ter urejal periodično glasilo »Glasnik Zveze ljudskih knjižnic«. Slednje naj bi prinašalo programska in strokovna besedila s področja knjižničarstva ter bibliografijo domačih in tujih del, primernih za ljudske knjižnice. Načelnik prosvetno-informacijskega odseka bi obenem opravljal naloge referenta za ljudske knjižnice pri Ministrstvu za prosveto. Predstavljaj naj bi vez med ljudskimi knjižnicami in oddelkom za ljudsko izobraževanje pri ministrstvu. Ljudska knjižnica je bila o svojem delu dolžna poročati okrožnemu narodno-osvobodilnemu odboru in Zvezi ljudskih knjižnic Slovenije, ta dva pa že omenjenemu oddelku za ljudsko izobraževanje pri Ministrstvu za prosveto.

Veljavnost predpisov o ljudskih knjižnicah leta 1948 ni bila podaljšana.¹⁶² Nejasna je tudi usoda Pravilnika, o katerem je M. Šlajpah celo trdila, da ni bil sprejet,¹⁶³ enako trditev pa so povzeli še nekateri drugi avtorji.¹⁶⁴ Kljub temu zasledimo omembo tega pravilnika še v

162 Prim. Zakon o potrditvi odlokov in zakonov, izdanih do 20. novembra 1946, ki ostanejo v veljavi brez sprememb, *UL LRS* 5, št. 10 (1948): 99–100; Zakon o odpravi odlokov in zakonov, izdanih do 20. novembra 1946, *UL LRS* 5, št. 10 (1948): 100–101.

163 Šlajpah, Razvojne tendence ljudskih knjižnic v Jugoslaviji, 171.

164 Gabrič, Predolga pot do prvega slovenskega zakona o knjižnicah iz leta 1961, 34.

Zakonu o pristojnostih občinskih in okrajnih ljudskih odborov v zadevah, ki so urejene z dosedanjimi republiški predpisi leta 1955.¹⁶⁵ Čeprav je uredba o ljudskih knjižnicah v prvi vrsti načrtovala, da bi ljudske knjižnice financirala lokalna okolja, je dopuščala tudi možnost, da knjižnice ustanavljajo sindikati in društva. V praksi je široko mrežo ljudskih in sindikalnih knjižnic po vojni organizirala Ljudska prosveta LRS. Poleg nje so ljudske knjižnice ustanavljali še drugi subjekti: ljudski odbori, sindikalne organizacije in druga društva.¹⁶⁶ S pojmom »javne ljudske knjižnice« so zato v obdobju po drugi svetovni vojni označevali raznovrstne knjižnice: sindikalne oziroma delavske knjižnice, ki so nastajale po podjetjih; šolske knjižnice in novo ustanovljene ljudske knjižnice, ki so ob politični spodbudi in podpori začele množično vznikat na sedežih ljudskih odborov. Ker je bil poudarek predvsem na ustanavljanju in razvoju ljudskih knjižnic, se bibliotekarska stroka vse do druge polovice petdesetih let ni ukvarjala z razlikami med temi vrstami knjižnic. Šolarske oziroma šolske knjižnice so obravnavali skupaj s pionirskimi, profesorske knjižnice so uvrščali med znanstvene oziroma strokovne knjižnice, medtem ko so se sindikalne knjižnice razvijale samostojno pod patronatom sindikalnih organizacij. Šele v drugi polovici petdesetih let so se začele izpostavljati specifične naloge posameznih vrst javnih ljudskih knjižnic, pri čemer naj bi šolska knjižnica skrbela za obvezno čtivo, ljudska za vse ostalo leposlovje in profesorska knjižnica za knjige, ki so potrebne za izpopolnjevanje v posameznih strokah. Sindikalno knjižnico so glede na njene naloge in vsebino fondov enačili z ljudsko knjižnico.

Leta 1948 je Ministrstvo za prosveto LRS izvedlo prvi pregled javnih ljudskih knjižnic in v Sloveniji je bilo evidentiranih kar 1164 javnih ljudskih knjižnic s knjižno zbirko, ki je presegala 100 knjig. Skupaj so ljudske knjižnice premogle 318.441 knjig, kar je predstavljalo približno polovico fonda, s katerim so razpolagale javne društvene in ljudske knjižnice pred drugo svetovno vojno. Povprečna knjižnica je bila torej skromna, saj je njena vse prej kot raznolika zbirka obsegala okoli 300 knjig.¹⁶⁷ V primerjavi z ljudskimi knjižnicami v drugih republikah Jugoslavije pa so imele slovenske knjižnice številčno članstvo. Od 1,8 milijona članov jugoslovanskih ljudskih knjižnic jih je bilo kar tretjina ali 0,66 milijona včlanjenih v slovenske. Uporaba ljudskih knjižnic ni bila brezplačna. Poleg članarine so knjižnice lahko zaračunavale tudi izposojevalnino, ki je znašala tri odstotke nabavne cene knjige.¹⁶⁸

Knjižničarji so sicer evforično poudarjali, da je revolucija dala knjižničarstvu velik razmah in polet, a obenem priznavali, da je bil razvoj prehitel in zato ni omogočal razvoja kakovostnih knjižnic. Rešitev naj bi prinesel nov zakon o ljudskih knjižnicah. Tako so Društvo bibliotekarjev Slovenije, Ljudska prosveta Slovenije in Svet za prosveto in kulturo LRS v osnutku zakona o ljudskih knjižnicah, ki je nastal leta 1953, predlagali, da bi morala vsaka občina imeti knjižnico in financirati njeno dejavnost. Določeni so bili tudi minimalni standardi: okrajne knjižnice naj bi imele vsaj 2500 knjig, občinske pa med 500 in 1000. Občine bi morale zagotavljati denar za petodstotni letni prirast gradiva oziroma najmanj 25 knjig letno, za materialne stroške ter za plačilo knjižničarja.¹⁶⁹ Knjižničarji pri svojih poskusih razvoja mreže ljudskih knjižnic niso bili brez podpore. Razvita mreža ljudskih knjižnic in zagotovljena sredstva za nakup knjižničnega gradiva bi razrešila tudi problem slovenskih založb, ki so se v začetku petdesetih let ubadale z neprodanimi presežki knjig.¹⁷⁰ Vendar je bil postopek sprejemanja zakona zaustavljen do pričakovane skorajšnje uveljavitve zveznega zakona o knjižnicah.

165 Zakon o pristojnostih občinskih in okrajnih ljudskih odborov v zadevah, ki so urejene z dosedanjimi republiški predpisi. *UL LRS* 12, št. 26 (1955): 553–571.

166 Gabrič, Predolga pot do prvega slovenskega zakona o knjižnicah iz leta 1961, 35.

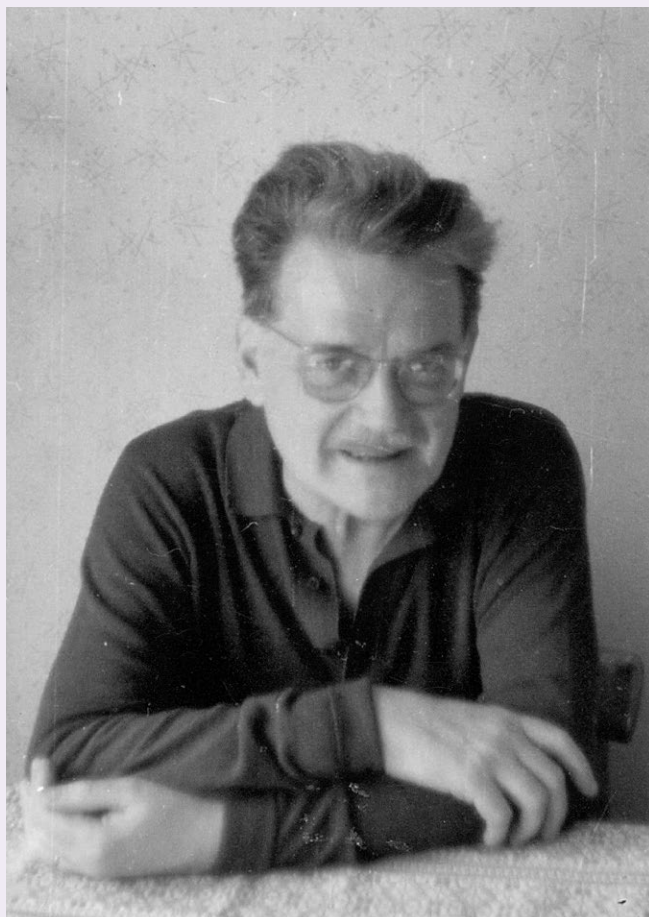
167 Gerlanc, Slovenske ljudske knjižnice, 25–26.

168 Lukić, Knjižnice za narod, 53.

169 Zakon o ljudskih knjižnicah.

170 Gabrič, Predolga pot do prvega slovenskega zakona o knjižnicah iz leta 1961, 44.

Bogo Pregelj

Slika 10: Bogo Pregelj (1906–1970).

Vir: KAMRA: digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin, Digitalne zbirke.

Bogo Pregelj (1906–1970) je deloval predvsem na področju ljudskih knjižnic. V letih 1946–1948 je bil vodja knjižnega referata federalnega zbirnega centra. Leta 1950 je Društvo bibliotekarjev Slovenije izdalo njegova predavanja *Organizacija ljudskih knjižnic in metode dela v njih*, istega leta je izšel še njegov priročnik *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*. Od leta 1953 do leta 1959 je deloval kot upravnik Mestne knjižnice v Ljubljani, po letu 1959 pa je bil zaposlen na Pedagoški akademiji, kjer je uvedel in vodil študij knjižničarstva.

Trend rasti števila ljudskih knjižnic se je nadaljeval do začetka petdesetih let. Splošni pregled knjižnic v Sloveniji je leta 1950 evidentiral 1686 ljudskih knjižnic. Predstavljale so kar 71 % od 2359 knjižnic v Sloveniji.¹⁷¹ Njihovo število je začelo upadati po letu 1950, verjetno tudi zaradi bolj natančnega zbiranja podatkov, ki ga je prevzel Zavod za statistiko in ga odtlej izvajal vsako tretje leto. Leta 1952 je bilo evidentiranih le še 681 ljudskih knjižnic. Ob ponovnem statističnem popisu leta 1954 je B. Gerlanc ugotavljal, da je od 636 javnih ljudskih knjižnic veliko majhnih, vaških, brez redno zaposlenih delavcev. Več kot polovica knjižnic (409 ali 64 odstotkov) je imelo v svoji zbirki manj kot 500 enot. V celoti je v ljudskih knjižnicah delalo 344 delavcev s srednjo šolo in sedem profesorjev (z visoko šolo). V 19 večjih knjižnicah je bilo stalno zaposlenih 34 delavcev (trije z visoko, pet s srednjo in 26 z nižjo srednjo šolo). Po razvitosti so izstopale okrajne ljudske knjižnice, ki so prejemale redne dotacije.¹⁷² Ob tem so ljudske knjižnice uživale nesporno politično podporo, o čemer med drugim priča tudi edina Prešernova nagrada za knjižničarsko delo. Podeljena je bila leta 1952 Zlatku Deniši za organizacijo ljudskega knjižničarstva v Celju.

Uredba, ki je sicer spodbudila ustanavljanje ljudskih knjižnic, je obenem pospešila drobljenje skromnih materialnih in kadrovskih virov. Klavrna slika se niti deset let po vojni ni izboljšala. Statistični podatki, ki jih je v svojem poročilu o ljudskih knjižnicah leta 1957 predstavila M. Šlajpah, sicer kažejo na znaten porast knjižničnih fondov (980.775 zvezkov), hkrati pa tudi slabo strokovno usposobljenost knjižničnih delavcev. Vse slovenske ljudske knjižnice tistega časa so zaposlovale le 49 strokovnih delavcev (dva bibliotekarja in 47 knjižničarjev).¹⁷³

68

Razvoj ljudskih knjižnic je v tem obdobju poleg slabe kadrovske strukture omejevalo tudi neurejeno financiranje, saj so bile prepuščene naklonjenosti svojih ustanoviteljev. Sredi petdesetih let je bilo sprejeto stališče, da naj bi knjižnična zbirka ljudskih knjižnic obsegala eno knjigo na prebivalca. Slovenske ljudske knjižnice v tem času niso dosegale niti polovice tega stanja, v čemer se niso razlikovale od stanja v drugih republikah Jugoslavije.¹⁷⁴ Ne le pomankanje finančnih sredstev za nakup knjig, tudi skromna založniška produkcija ni mogla zadovoljiti rastočih potreb bralcev. Po koncu vojne je primanjkovalo papirja in založbe so krčile programe predvsem pri leposlovju ter zmanjševale naklade, tako da je primanjkovalo celo del domačih klasikov. Tudi sicer so se novoustanovljene založbe usmerjale v programe, ki niso zagotavljali dovolj razvedrilnega branja. Cankarjeva založba naj bi izdajala predvsem klasično marksistično in leninistično literaturo ter domača politična dela, Državna založba Slovenije je skrbela za izdajanje domačih in tujih klasičnih leposlovnih del ter za izdajanje šolskih knjig, medtem ko je imela Mladinska knjiga v programu predvsem izdajanje domačega in tujega otroškega in mladinskega leposlovja ter poljudnoznanstvene literature. Šele po letu 1951 (tega leta je bilo v Sloveniji izdanih skupaj 724 naslovov) se je začela opazna rast števila naslovov šolskih, poljudnoznanstvenih in leposlovnih knjig ter njihovih naklad. Tako so dela Cankarja in Jurčiča na primer izdajali v nakladah, katerih višina je bila primerljiva z učbeniki (10.000–40.000 izvodov). Visoke naklade so dosegale tudi periodične publikacije za otroke in mladino.¹⁷⁵ Kljub temu so imele knjižnice težave z pridobivanjem ustreznega gradiva. Izstopalo je predvsem pomanjkanje poljudnoznanstvene literature za mladino, kar je omejevalo razvoj šolskih knjižnic.

171 Slovenske knjižnice, [221].

172 Gerlanc, *Slovenske ljudske knjižnice*, 39–43.

173 Šlajpah, Stanje in osnovna vprašanja ljudskih knjižnic v LR Sloveniji, 25.

174 Šlajpah, Razvojne tendence ljudskih knjižnic v Jugoslaviji.

175 *Kulturno prosvetna dejavnost v Sloveniji med drugo svetovno vojno in po njej*.

Za skromne in pogosto neustrezne zbirke ljudskih knjižnic je obstajal še en, zamolčan razlog. Neposredno po koncu druge svetovne vojne so bile knjižnične zbirke podvržene sistematičnemu čiščenju. Poleti leta 1945 je Oddelek za ljudsko izobraževanje pri Ministrstvu za prosveto izdelal tri sezname prepovedane literature, ki so bili namenjeni knjižnicam in knjigarnam, da bi na njihovi osnovi prečistile svoje fonde. Prva okrožnica, datirana 27. julija 1945 (podpisala sta jo B. Gerlanc, načelnik oddelka za ljudsko izobraževanje, in Ferdo Kozak, minister za prosveto), je vsebovala seznam knjig, izdelan po smernicah Komisije za pregled knjižnic, in navodila za ravnanje z njimi. Na seznamu so bila dela, prepovedana zaradi profašistične naravnosti pisca ali zaradi ideološko oporečne vsebine; medvojni propagandni tisk, usmerjen proti narodnoosvobodilni borbi, ter publikacije, ki so načelno odklanjale novi družbeni red ali širile versko nestrpnost. Tako so se na seznamu prepovedi znašli tiski Misijonske tiskarne v Grobljah, knjižnice Salezijancev z Rakovnika ter drobna propagandna literatura, tiskana v slovenskem, hrvaškem, nemškem ali italijanskem jeziku v času okupacije ali tik pred njo. Med slovenskimi avtorji prepovedanih del so bili na seznamu M. Bajuk, F. Erjavec, A. Gosar, J. Lovrenčič, A. Odar, A. Ušeničnik, N. Velikonja, F. Veber in J. Jalen. Delno ali v celoti je bilo prepovedanih 11 slovenskih časopisov: *Čas*, *Dom in svet*, *Naš list*, *Obisk*, *Obzornik*, *Slovensko domobranstvo*, *Slovenska mladina*, *Vigred*, *Zlatorog*, *Gorenjski domobranec* in *Kmečka žena*. Od prepovedanih tujih avtorjev so seznam vključevali zanimivo mešanico avtorjev različnih svetovnonazorskih opredelitev: nacistov, fašistov, marksistov, iredentistov ter njihovih predhodnikov in simpatizerjev. Prepovedana so bila dela K. Hamsuna, D'Annunzia, Marinettija, Mussolinija, A. Gidea, Hitlerja, Goeringa in Trotzkega. Izposoja in prodaja nemških knjig sta bili prepovedani na ozemlju Štajerske in Koroške. Knjižnice so morale omenjena dela sicer izločiti, vendar so jih smela izposojati v študijske namene. Uporabniki, ki bi jih želeli brati, so morali predložiti ustrezno dovoljenje, ki ga je izdala šolska ali prosvetna oblast oziroma prosvetni referent sindikata. Knjižnicam, ki niso bile dostopne širši javnosti (na primer šolskim knjižnicam), gradiva ni bilo potrebno izločiti. Pač pa je okrožnica opominjala knjižničarje, naj opozorijo na knjige, ki jih ni na seznamu, pa bi jih morali zaradi vsebine ali pisca izločiti.¹⁷⁶

Prvemu seznamu je 22. avgusta 1945 sledila okrožnica z novim seznamom izločenih knjig in revij ter pozivom, naj navedene knjige izročijo javnemu tožilstvu.¹⁷⁷ Temu je 6. septembra 1945 sledil še tretji seznam s srbohrvaškim naslovom *Knjige koje treba hitno (a)obraditi i onemogućiti njihovo daljnje širenje*. Ta seznam naj bi delegati mestnih ljudskih odborov raznesli po ljudskih knjižnicah, pregledali njihove fonde in odnesli knjige s seznama. Zadnja dva seznama sta razširila obseg prepovedanih del. Od slovenskih avtorjev so bili naknadno prepovedani še I. Ahčin, V. Beličič, M. Javornik, M. Jelušič, S. Kociper, L. Puš, škof Rozman, L. Rupnik in Z. Simčič.¹⁷⁸

Prepoved izposojanja nemških knjig na ozemlju bivše Štajerske in Koroške ter madžarskih na ozemlju Prekmurja, ki jo je Ministrstvo za prosveto predpisalo z okrožnico št. 2380 z dne 11. julija 1945,¹⁷⁹ je ostala v veljavi do konca desetletja. Vključeval jo je tudi Pravilnik o ljudskih knjižnicah in čitalnicah leta 1946. Omenjene okrožnice s seznamami prepovedane literature, ki so jo morale knjižnice izločiti iz svojih fondov, knjigotržci pa iz obtoka, so bile z nekaj izjemami

176 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 21, Izločitev leposlovnih knjig, 27. julija 1945.

177 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 21, Okrožnica z dne 22. avgusta 1945.

178 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 21, Knjige koje treba hitno (a)obraditi i onemogućiti njihovo daljnje širenje, 6. september 1945.

179 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 21, Okrožnica št. 2380 z dne 11. julija 1945.

preklicane 16. aprila 1951 z dopisom B. Ziherla, takratnega ministra za znanost in kulturo.¹⁸⁰ Omejitve pri izposoji gradiva so ostajale še naprej, vendar z izjemami za posamezne vrste knjižnic. Za Narodno in univerzitetno knjižnico in za študijske knjižnice ni bilo več omejitev glede nabave in izposoje publikacij, razen v primerih, ko je šlo za vsebine, naperjene »proti socialistični graditvi v naši deželi in vobče proti pridobitvam naše revolucije«, ter za vsebine, ki jih omejuje »naša pozitivna zakonodaja in običajna praksa študijskih knjižnic«. Vsebinsko oporečne knjige so smele hraniti tudi druge večje ljudske knjižnice, vendar le v posebnem oddelku, v katerem naj bi bile na razpolago za potrebe znanstvenega in publicističnega dela. Za manjše ljudske knjižnice in antikvariate pa je prepoved izposojanja in prodaje publikacij, ki »širijo rasno, narodno ali versko sovraštvo in razdor ali sicer žalijo človeško dostojanstvo«, ostala v veljavi. V primeru dvoma je razsojal pristojni okrajni (mestni) Svet za prosveto in kulturo. Izrecno pa so bile odpravljene prepovedi, ki so zadevale jezik publikacije.

V sodobni strokovni literaturi o aktivnostih, ki so jo narekovale omenjene okrožnice, ni bilo poročil. Na ideološko čiščenje knjižničnih fondov je namigoval le B. Gerlanc, ki je leta 1955 zapisal, da ne gre prezreti, »da so naše javne knjižnice v času od 1945 do 1948 nekolikokrat previharile potrebne, a morda tudi neprimerne čistke«.¹⁸¹

Strokovni razvoj ljudskih knjižnic

Kot je določala Uredba o ustanavljanju ljudskih knjižnic, naj bi bile ljudske knjižnice deležne strokovne podpore Zveze ljudskih knjižnic. Prav tako naj bi knjižnicam s strokovnimi nasveti o poslovanju pomagala Narodna in univerzitetna knjižnica. Ker Zveza ljudskih knjižnic s svojimi številnimi nalogami ni zaživela, so v petdesetih letih vznikali različni predlogi o tem, kako podpreti strokovni razvoj ljudskih knjižnic. Med možnimi rešitvami, ki so bile že uspešno vzpostavljene v drugih jugoslovanskih republikah, je bila ustanovitev bibliotečnega centra. Ob njem bi lahko nudile podporo manjšim, predvsem vaškim ljudskim knjižnicam, bolje razvite mestne ali okrajne knjižnice. Vendar do ustanovitve bibliotečnega centra v Sloveniji ni prišlo, pač pa sta v organizacijo in delo ljudskih knjižnic aktivno posegala referata za knjižnice pri Ljudski prosveti LRS z referentko R. Mencin in pri republiškem Ministrstvu za prosveto z referentko M. Šlajpah. Njune aktivnosti so presegale administrativne okvire, saj sta aktivno delovali v strokovnih sekcijah bibliotekarskega društva na slovenski in jugoslovanski ravni. Tako R. Mencin kot tudi M. Šlajpah sta bili predsednici Sekcije za ljudske knjižnice pri Zvezi društev bibliotekarjev F. L. R. Jugoslavije, M. Šlajpah pa tudi slovenske Sekcije za ljudske knjižnice pri Društvu bibliotekarjev Slovenije. Zadnja se je odlikovala tudi s teoretičnim in predavateljskim delom.

Na jugoslovanski ravni je zveza bibliotekarskih društev odpirala širšo pahljačo problemov, povezanih z ljudskimi knjižnicami. Sredi petdesetih let so sicer na vrh prioritete postavljali uvajanje družbenega upravljanja v ljudske knjižnice v obliki knjižničnih odborov, a tudi vzpostavitev bibliotečnih centrov, uvajanje prostega pristopa do gradiva, oblikovanje otroških knjižnic oziroma oddelkov, ureditev šolskih knjižnic, utrjevanje sindikalnih knjižnic in skrb za strokovno izobraževanje bibliotekarjev ljudskih knjižnic.¹⁸² Sekcija za ljudske knjižnice pri Društvu bibliotekarjev Slovenije je bila pri uresničevanju te strategije močno selektivna, saj so šolske knjižnice postale predmet njenega zanimanja šele v začetku šestdesetih let, medtem ko so ostajale sindikalne knjižnice povsem zunaj njene agende.

180 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 21, Knjige izločene iz prometa, navodila, 16. april 1951.

181 Gerlanc, *Slovenske ljudske knjižnice*, 28.

182 Berčič, Izveštaj o radu uprave saveza društava bibliotekara FNRJ u razdolju između III i IV kongresa.

Razvoj ljudskih knjižnic je kljub prizadevanju knjižničarjev in polni politični podpori potekal (pre)počasi. Glavna ovira je bilo pomanjkanje usposobljenih delavcev. Ker naj bi knjižničarji v ljudskih knjižnicah predvsem delali z bralci, je bila vabljiva ideja, da ostala strokovna opravila prevzamejo drugi. Predvsem se jim je zdela odvečna katalogizacija in klasifikacija gradiva, ki sta zahtevali večjo strokovno podkovanost. Zato so v tem obdobju ljudske knjižnice pritiskale na založbe, naj knjigam, kupljenim za knjižnice, priložijo katalogne listke, opremljene z vrstilci univerzalne decimalne klasifikacije (UDK), ter na druge vrste knjižnic, ki naj bi ustrezno obdelale gradivo tudi zanje. Poleg razvoja mreže ljudskih (predvsem okrajnih in mestnih) knjižnic so bila v ospredju prizadevanja za organizacijo pionirskih knjižnic oziroma pionirskih in mladinskih oddelkov ljudskih knjižnic, ob koncu petdesetih let pa že načrti za organizacijo mreže potujočih knjižnic, uvedbo prostega pristopa ter centralne katalogizacije knjižničnega gradiva v obliki katalognih listkov, ki naj bi jih knjižnice prejemale skupaj z nabavljenimi knjigami. Sindikalne knjižnice so bile potisnjene na rob strokovnega zanimanja, prav tako tudi šolske, celo o storitvah ljudskih knjižnic za delavce, kar naj bi bilo glavno poslanstvo ljudskih knjižnic, iz sodobnih strokovnih objav ne izvemo ničesar. Spremembe so se le s težavo uvajale. Leta 1957 sta na primer imeli v Ljubljani gradivo v prostem pristopu le Pionirska knjižnica in ljudska knjižnica v Polju in šele leta 1959 je ljudska knjižnica v Kranju v novih prostorih razporedila gradivo v prostem pristopu po sistemu UDK. V Sloveniji v petdesetih letih z izjemo Pionirske knjižnice v Ljubljani ni bilo samostojnih pionirskih oziroma mladinskih knjižnic. Več uspeha je bilo le pri ustanavljanju pionirskih in mladinskih oddelkov.

Konkretne usmeritve razvoja ljudskih knjižnic v Sloveniji so oblikovali decembra leta 1959 na posvetovanju ljudskih knjižnic, ki ga je organiziral referat za ljudske knjižnice pri Svetu za prosveto in kulturo, v sodelovanju z Društvom bibliotekarjev Slovenije. Referati, predstavljeni na posvetovanju, so povzemali teme kongresov jugoslovanskih bibliotekarjev in osvetlili stanje ljudskih knjižnic, organizacijo potujočih knjižnic, prost pristop ter problematiko katalogov v ljudski knjižnici. Udeleženci so apelirali na okrajne in občinske odbore, naj zagotovijo zadostna finančna sredstva za delovanje ljudskih knjižnic in pozivali inštruktorsko službo pri Svetu za prosveto in kulturo, naj nadaljuje s svojim delom. Orisi knjižnične mreže iz tega obdobja že kažejo piramidalno strukturo s knjižnicami, ki delujejo na sedežih odborov in ki nudijo pomoč manjšim knjižnicam. V večjih krajih naj bi ustanovili samostojne pionirske knjižnice in posebne mladinske oddelke. Občinske knjižnice naj bi poleg tega ustanavljale podružnice in potujoče knjižnice, vendar slednje ne bi smele biti nadomestilo za stacionarno knjižnico. Knjižnice naj bodo nastanjene v ustreznih prostorih, gradivo pa postavljeno v prostem pristopu. Ljudska knjižnica naj vodi inventarno knjigo, abecedni imenski katalog kot glavni katalog in po strokah urejen stvarni katalog. Okrajne in občinske knjižnice naj kataloge razmnožijo tudi za potujoče knjižnice. Za strokovno delo ljudskih knjižnic naj se poskrbi z ustreznim šolanjem strokovnih delavcev. V ta namen naj bi že leta 1959/60 začela delovati dveletna šola za knjižničarje in arhivske pomočnike, okraji pa naj bi študentom zagotovili štipendije. Pouk o knjižničarstvu naj bi uvedli tudi v vseh učiteljskih. Za pomoč pri strokovnem delu pa naj se izda strokovni priročnik o poslovanju ljudskih knjižnic.¹⁸³ Zadnja zahteva je bila od vseh najlažje uresničljiva, saj je po koncu vojne izšlo že več priročnikov za to vrsto knjižnic. Kratka navodila o delu knjižničarja v ljudskih knjižnicah, ki jih je verjetno napisal B. Pregelj, so bila objavljena že v drugi polovici štiridesetih let.¹⁸⁴ Leta 1950 so bila objavljena predavanja B. Preglja *Organizacija ljudskih knjižnic in metode dela v njih*.¹⁸⁵ Istega leta je avtor objavil še priročnik *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*,¹⁸⁶

183 Posvetovanje ljudskih knjižničarjev.

184 *Delo ljudskega knjižničarja v ljudski knjižnici*.

185 Pregelj, *Organizacija ljudskih knjižnic in metode dela v njih*.

186 Pregelj, *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*.

medtem ko je leta 1955 izšla Gerlančeva študija *Slovenske ljudske knjižnice*.¹⁸⁷ Očitno so ljudske knjižnice potrebovale še izčrpnjša navodila, ki jih je leta 1961 prinesel priročnik M. Šlajpah.¹⁸⁸

Sindikalne knjižnice

Sindikalne knjižnice so v obdobju po koncu druge svetovne vojne predstavljale, poleg šolarskih, pomemben del ljudskih knjižnic. Imele so eksplicitno politično podporo, saj je bil med cilji, ki si jih je zastavila Komunistična partija Jugoslavije, razvoj kadrov, potrebnih za industrializacijo dežele; med ukrepi, ki bi ta razvoj omogočili, pa ustanavljanje in organizacija knjižic ter drugih kulturnih ustanov.¹⁸⁹ Ideja o delavskih knjižnicah in njihovi vlogi pri gradnji ideološko ozaveščenega in strokovno podkovanega delavca je prihajala iz Sovjetske zveze, kjer so imele tovrstne knjižnice že dolgo tradicijo. Že leta 1949 je izšel *Priročnik za sindikalne knjižnice* avtorice R. Kibrik, ki ga je v slovenščino prevedla M. Šlajpah. Ob ideoloških napotkih za politično-vzgojno in kulturno delo, kot so bili na primer razvoj novih kadrov in vzgajanje gorečih rodoljubov, sistematična propaganda knjig o socialističnem tekmovanju ter seznanjanje bralcev s članki in govori V. I. Lenina o socialističnem tekmovanju in podobno, ki so postavljali sindikalno knjižnico v vlogo aktivnega pomočnika partijske, sindikalne in komsomolske organizacije, je prinašal tudi kakovostna strokovna navodila. Med njimi je izstopalo predvsem področje dela z bralci. V tem kontekstu so bila predstavljena pravila referenčnega pogovora, načini informiranja bralcev o avtorjih, tehnike navajanja bralcev na zahtevnejšo literaturo (predvsem s področja naravoslovja in tehnike), predlogi aktivnosti za dvig bralne kulture ter načini promocije knjig in knjižnic.¹⁹⁰ Zanimanje za sovjetske teoretične prispevke s področja sindikalnih knjižnic je sicer začelo upadati po resoluciji Informbiroja (Komunistični informacijski biro), ki je leta 1948 obtožil Komunistično partijo Jugoslavije revizionistične politike in sovražnega odnosa do Sovjetske zveze ter jo izključil iz svojih vrst.

Delavske knjižnice so bile na Slovenskem v obdobju med obema vojnama med najbolj razvitimi društvenimi knjižnicami. Delavska knjižnica v Ljubljani (ustanovljena leta 1926) in njena podružnica v Mariboru (ustanovljena leta 1928) sta izstopali s centralizirano nabavo in obdelavo gradiva ter organizacijo premičnih zbirk, ki so bile na voljo delavcem neposredno v podjetjih. Čeprav sta bili namenjeni predvsem delavcem in uslužbencem, sta bili odprti tudi širši javnosti. V prvih letih po ustanovitvi so v ljubljansko Delavsko knjižnico zahajali večinoma delavci, kasneje pa je delež uporabnikov iz te socialne skupine začel upadati. Podobno je bilo tudi v njeni mariborski podružnici. Nabavo in obdelavo gradiva je za obe knjižnici, ljubljansko in mariborsko, izvajala ljubljanska Delavska knjižnica. Bralcem pa sta ponujali gradivo v tiskanih katalogih.

Največ knjižnic, namenjenih delavcem, je bilo v Sloveniji ustanovljenih v obdobju neposredno po koncu vojne, od leta 1945 do leta 1950. Leta 1950 so v Sloveniji evidentirali 378 sindikalnih knjižnic, ki so skupaj z javnimi in šolarskimi knjižnicami tvorile razvejano mrežo ljudskih knjižnic. Povprečna sindikalna knjižnica je bila s 387 zvezki za slabo tretjino manjša od povprečne javne knjižnice s 543 knjigami. Delovale so v sklopu delovnih organizacij, pa tudi zunaj njih pri sindikalnih odborih (na primer na Jesenicah, v Ljubljani, Mariboru in Šoštanju). Prav slednje so bile upoštevanja vredne javne knjižnice. Sindikalnih knjižnic, ki so bile odprte širši javnosti zunaj kolektivov, je bilo leta 1950 39. Ker se po svojih nalogah niso razlikovale

187 Gerlanc, *Slovenske ljudske knjižnice*.

188 Šlajpah, *Ljudske knjižnice: priročnik za knjižničarje*.

189 *V kongres Komunistične partije Jugoslavije*, 534.

190 Kibrik, *Priročnik za sindikalne knjižnice*, 3–10.

Mara Šlajpah Zorn

Slika 11: Mara Šlajpah Zorn (1919–2006).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Mara Šlajpah Zorn (1919–2006) je med drugo svetovno vojno začela z delom v Delavski knjižnici v Ljubljani. Bila je referentka za sindikalne knjižnice in nato, z izjemo kratkega obdobja v začetku petdesetih let, ko je vodila akcisijski oddelek v Narodni in univerzitetni knjižnici, do leta 1970 pokrivala področje knjižničarstva na Sekretariatu za kulturo in prosveto LRS. V letih 1970–1982 je bila vodja Centralne tehniške knjižnice. Vplivala je na razvoj in delovanje vseh vrst knjižnic. Najprej se je teoretično ukvarjala s sindikalnimi, ljudskimi in šolskimi knjižnicami, kasneje pa je tako v praksi kot tudi v teoriji posegla na področje specialnih in visokošolskih knjižnic. Leta 1949 je prevedla *Priročnik za sindikalne knjižnice* in v šestdesetih objavila več priročnikov: *Ljudske knjižnice* (1961), *Navodila za poslovanje strokovnih knjižnic* (1962) in *Priročnik za poslovanje specialnih knjižnic* (1969). Od leta 1946 je predavala in vodila različne bibliotekarske tečaje. Na Pedagoški akademiji je predavala v letih 1964–1982.

od javnih ljudskih knjižnic, so jim bile v začetku petdesetih let močna konkurenca. Tako je v Ljubljani leta 1950 delovalo poleg desetih javnih ljudskih knjižnic (Delavska knjižnica, Mestna ljudska knjižnica, Ljudska knjižnica Bežigrad, Dravljje, Ježica, Moste, Polje, Rakovnik, Šiška in Št. Vid) in 11 bolnišničnih knjižnic še 91 sindikalnih knjižnic. Skupaj so imele 38.816 enot gradiva. Med večjimi sindikalnimi knjižnicami v Ljubljani so bile sindikalne knjižnice Pošte (2.108 zvezkov), Litostroja »Titovih zavodov« (1.215 zvezkov) in Narodne Milice (1.522 zvezkov).¹⁹¹ Delavska knjižnica v Ljubljani (36.717 zvezkov) je uživala poseben status. Imela je daljšo tradicijo od večine sindikalnih knjižnic in je skoraj nepoškodovana preživela vojno ter se je odlikovala po svoji dobri urejenosti. Za uporabnike je občasno tiskala kataloge gradiva, urejene po področjih, od leta 1950 naprej že po sistemu UDK. Njena ureditev je bila vzor ne le drugim sindikalnim knjižnicam v Sloveniji, temveč ljudskim knjižnicam nasploh. Po letu 1945 je postala osrednja sindikalna knjižnica za Slovenjo. Med njenimi nalogami je bila pomoč drugim sindikalnim knjižnicam, zbiranje podatkov o njih in sestavljanje proračuna. Z organizacijo tečajev naj bi skrbela za strokovno usposabljanje knjižničarjev, nabavljala gradivo (vključno z antikvarnim) za druge sindikalne knjižnice, svetovala kolektivom pri nakupu knjig in podobno. Poleg tega je za 33 knjižnic pri sindikalnih odborih fizično opremljala knjige in jim jih dostavljala skupaj s katalognimi listki.

Sindikalne knjižnice velikih podjetij so bile praviloma bolje založene in so v posameznih krajih prevzele vlogo javnih ljudskih knjižnic. Centralna sindikalna knjižnica na Jesenicah je imela preko 10.000 zvezkov, njena podružnica v Javorniku pa 2.409 zvezkov, s čimer je močno prekašala fond skromnih ljudskih javnih knjižnic v okraju Jesenice mesto s po 100 oziroma 187 zvezki. Tudi v Mariboru je med ljudskimi knjižnicami po obsegu zbirke prednjačila Centralna »sindikalna« knjižnica s 6.391 zvezki, med večjimi knjižnicami sta bili tudi sindikalna knjižnica v podjetju »MEPA« z 2.401 zvezki in v Mariborski tekstilni tovarni, ki je premogla 1.872 zvezkov. Na sploh so podjetja odgovorno skrbela za kulturni in strokovni razvoj svojih zaposlenih. Poleg sindikalnih oziroma delavskih knjižnic, namenjenih kulturnemu razvoju in razvedrilu delavcev, njihovih družinskih članov in pogosto tudi prebivalcev lokalne skupnosti, so ustanavljala še strokovne (specialne) in celo šolarske knjižnice. Tak je bil primer kranjske tovarne »Iskra«.¹⁹² Ob sindikalnih knjižnicah so podjetja pogosto uredila »rdeče kotičke«, ki naj bi, bolj kot izobraževanju zaposlenih, služili sprostitvi in kulturnemu udejstvovanju delavcev. V prostoru, namenjenem druženju, so bili delavcem na voljo poleg knjig tudi radio, šah in podobno. Ni jasno, ali je uvajanje rdečih kotičkov doseglo nameravane cilje, vendar je njihovo število pričalo o tem, da je bila njihova organizacija načrtna in vodena. Rdeči kotički so preživeli tudi razkol Jugoslavije s Sovjetsko zvezo, saj najdemo navodilo o ureditvi rdečega kotička še leta 1950 v Preglovem priročniku *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*. V poglavju, namenjenemu prostorski ureditvi knjižnice, je namreč zapisal: »Vsako večje podjetje bo organiziralo svoj rdeči kotiček. Rdeči kotiček služi uslužbencem, da se zbirajo v njem izven delovnega časa, da se tam duševno razvedre in pouče. Zato so njegove naloge širše kakor pa naloge čitalnice in izposojevalne knjižnice. V njem poslušajo uslužbenci radio, igrajo šah, biljard in pd. Soba rdečega kotička se bo ravnala po velikosti podjetja in številu uslužbencev. Biti pa mora še prav posebno prikupna, da bo obdal rdeči kotiček delavca že takoj pri vходу z vzdušjem domačnosti in zbudil v njem dojem ugodja. Nikakor ne gre, da bi postavljali rdeče kotičke v sejne dvorane ali kaj podobnega, kjer diha v prišleca neprijetno pisarniško ozračje. Mere za rdeče kotičke se ravnajo po normah za čitalnice.«¹⁹³

191 *Slovenske knjižnice*, 221–222.

192 *Slovenske knjižnice*.

193 Pregelj, *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*, 18.

Sindikalne knjižnice so se financirale izključno iz sredstev sindikalnih organizacij, razen velikih javnih delavskih knjižnic, kot je bila na primer Delavska knjižnica v Ljubljani, kjer je sredstva prispeval tudi ljudski odbor. Predstavljale so pomemben del kulturno-umetniškega udejstvovanja sindikatov in poročila o številu knjig, številu bralcev in številu prebranih knjig so bila del njihovih trimesečnih statističnih poročil. Sindikati so si prizadevali za razvoj svojih knjižnic in Zveza sindikatov Slovenije je konec štiridesetih let prispevala znatna sredstva za njihov razvoj. Zato so prav sindikalne knjižnice, ki so po ukinitvi dotacij s strani Glavnega odbora Zveze sindikatov Slovenije postale ljudske knjižnice pri ljudskih odborih, predstavljale osnovo za večje okrajne knjižnice in ohranile primat v razvitosti. Glavni odbor Zveze sindikatov Slovenije je celo ustanovil poseben referat pod vodstvom M. Šlajpah, ki jih je v letih 1948–1951 sicer nadziral, vendar tudi nudil strokovno podporo in organiziral tečaje. Sindikalni knjižničarji so se usposabljali na tečajih, ki jih je organizirala Ljudska prosveta Slovenije in njeni pokrajinski odbori ter Društvo bibliotekarjev Slovenije. Poročilo o tečaju za knjižničarje sindikalnih knjižnic iz leta 1949 odkriva velike težave pri usposabljanju strokovnih knjižničarskih kadrov ter pomen njihove ideološke indoktrinacije. Knjižničarska znanja so na tečaju, ki se ga je udeležilo 65 tečajnikov, predstavljala le manjši del tečaja. Deset ur je bilo namenjenih bibliotekarski teoriji in 12 ur praktičnemu delu. Tečajniki so se nadaljnjih sedem ur spoznavali z načini propagande knjige in nadaljnjih 19 ur s slovensko in svetovno književnostjo. Kar 24 ur je bilo namenjenih političnim temam: bibliografiji marksizma in leninizma, delavskemu gibanju v stari Jugoslaviji, vlogi Komunistične partije v narodnoosvobodilnem boju, petletnemu planu in izgradnji socializma v Jugoslaviji, Informbiroju in podobno. Zahtevnost tečaja nakazuje seznam obveznega čtiva, ki so ga morali tečajniki prebrati pred začetkom tečaja: Prešernove *Poezije*, *Pesmi* A. Aškerca, Prežihove *Samorastnike*, J. Vernovo *Potovanje v središče zemlje*, Nušičeve *Humoreske in satire*, Molierovega *Tartufa*, Londonove *Pripovedke z južnega morja* ter delo A. Cesarca *Pankrac in njegove žrtve*. Seznam sta dopolnjevala še Titov referat s V. kongresa Komunistične partije Jugoslavije in *Manifest komunistične partije*. Naloga je bila, predvsem za tečajnike, ki so se šolali med vojno, prezahtevna. Kot je ugotavljala M. Šlajpah, so bili uspešni le udeleženci iz sindikalnih knjižnic, ki so jih vodili izobraženi knjižničarji, ki so začetnikom lahko pomagali pri razumevanju predpisanih del.¹⁹⁴

75

V začetku petdesetih let je na področju kulturno-prosvetnega dela prišlo do preobrata. Prevladala je usmeritev, ki je dajala prednost teritorialni organiziranosti pred sindikalno. Podpora sindikalnih organizacij knjižnicam je po letu 1950 začela upadati in njihovi fondi so se začeli postopoma prelivati v ljudske knjižnice. V slovenski bibliotekarski stroki je prevladovalo mnenje, da sindikalne knjižnice ne morejo zadovoljiti potreb bralcev, ker so slabo urejene, saj jim, ker so v lasti sindikatov, ni bilo treba upoštevati strokovnih navodil.¹⁹⁵ Posebej neracionalen naj bi bil obstoj manjših sindikalnih knjižnic. Njihove fonde naj bi skupaj z bralci prevzele javne ljudske knjižnice. Podpore stroke so bile deležne le sindikalne knjižnice, ki so delovale zunaj podjetij in bile odprte okoliškemu prebivalstvu. Zanimivo je, da je tako stališče stroke naletelo na nasprotovanje (politične) javnosti. Polemika se je odvijala v dnevnem časopisu. Tako je leta 1952 časnik *Ljudske novice* objavil članek s pozivom k ukinjanju sindikalnih knjižnic in prenosu njihovega fonda v ljudske knjižnice. Avtor članka je bil mnenja, da so bile zbirke v sindikalnih knjižnicah »udarniško« sestavljene in zato tudi niso imele bralcev. Knjige v njih naj bi samevale ali pa postale okras »rdečih kotičkov« in upravnih pisarn. Upravnim odborom sindikalnih podružnic je zato predlagal, naj predajo »mrtvoležeče« knjige najbližjim ljudskim knjižnicam. Mreža javnih ljudskih knjižnic naj bi se v večjih mestih že ustalila in naj bi imela,

194 Šlajpah, Organizovanje kurseva za knjižničarje masovnih knjižnic: povodom kursa za sindikalne bibliotekare u Ljubljani.

195 Šlajpah, Razvojne tendence ljudskih knjižnic v Jugoslaviji.

zaradi boljše založenosti, tudi »ogromno« obiskovalcev. Kot primer naj bi služila nameravana združitev sindikalnih knjižnic Litostroja, »E.C.Ž« in drugih sindikalnih knjižnic z ljudsko knjižnico v okviru novoustanovljenega društva Svobode.¹⁹⁶ Nasprotno stališče je zagovarjal R. Albreht v članku *Ali so knjižnice v podjetjih odigrale svojo kulturno vlogo?*, objavljenem v *Delavski enotnosti* leta 1953. Po njegovem naj bi tendence po ukinjanju sindikalnih knjižnic izhajale iz nerazumevanja njihovega poslanstva. Osnovane naj bi bile na statističnih podatkih avtorjev, ki so se zavzemali za velike, centralne knjižnice, katerih razvoj naj bi bil pogojen z ukinjanjem manjših knjižnic. Opozarjal je, da je nizka izposoja gradiva v sindikalnih knjižnicah posledica dejstva, da so vanje vključevali predvsem študijsko gradivo s področja politične ekonomije, delavskega gibanja in seveda klasikov marksizma, medtem ko je bilo leposlovja razmeroma malo. Z razumevanjem je sprejemal odpor sindikalnih podružnic do oddaje svojih knjižnic ljudskim, kar je kazalo na to, da so bili kolektivi ponosni nanje. Ugotavljal je, da knjižnica v podjetju seznanja delavca s knjigo, vzgaja prihodnjega kupca knjige in obiskovalca javne ljudske knjižnice: »Proglasiti take knjige za »zamrznjene« in take knjižne zaloge kot tiste, ki so »odigrale svoje kulturno poslanstvo«, mislim, da je, roko na srce, čisto birokratsko.«¹⁹⁷

Število sindikalnih knjižnic je sredi petdesetih let začelo upadati. Po poročilu Društva bibliotekarjev Slovenije je bila leta 1955 od 430 slovenskih sindikalnih knjižnic polovica mrtvih, kar so opravičevali z domnevo, da so delavci redni obiskovalci ljudskih knjižnic. Vendar argument ni imel trdnih temeljev, saj je bilo med uporabniki ljubljanskih ljudskih knjižnic od 2.500 do 3.000 delavcev, kar je predstavljalo le od 10 do 12 % bralcev ljudskih knjižnic, ki so jih sicer največ obiskovali mladi, gospodinje, uslužbenci in šele na koncu delavci.¹⁹⁸ Posamezne ljudske knjižnice so sicer poročale o večjem obisku delavcev. Osrednja knjižnica občine Kranj je leta 1961 med obiskovalci ljudske knjižnice, ki so si izposojali knjige na dom, zabeležila kar 19.766 delavcev, kar je bilo več kot uporabnikov, evidentiranih v rubrikah »nameščenci« in »mladina« skupaj. Podatek, da je istega leta študijsko knjižnico obiskalo le 89 delavcev, pa meče senco dvoma na priljubljenost knjižnice med delavsko populacijo.¹⁹⁹ Razmeroma nizek delež delavcev, ki so obiskovali ljudske knjižnice v Sloveniji je bil kljub temu enkrat višji od deleža delavcev, ki so obiskovali ljudske knjižnice v drugih republikah Jugoslavije, kjer njihovo število ni preseglo petih odstotkov.²⁰⁰

Ugotovitvam slovenskega društva so nasprotovali podatki, zbrani ob popisu jugoslovanskih knjižnic, nastalem na pobudo Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije. V Sloveniji je še leta 1960 delovala vrsta močnih sindikalnih knjižnic. V Ljubljani na primer so bile poleg Delavske knjižnice s 73.643 zvezki aktivne Knjižnica sindikalne podružnice Državne založbe Slovenije (ustanovljena leta 1956) s 5.573 zvezki, sindikalna knjižnica Ljudske skupščine LRS in Izvršnega sveta (ustanovljena leta 1945) s 3.068 zvezki in sindikalna knjižnica Kurilnice – Ljubljana (ustanovljena leta 1946) s 1.416 zvezki. V Šoštanju je Javna knjižnica občinskega sindikalnega sveta (ustanovljena leta 1948) hranila 2.971 zvezkov, sindikalna knjižnica tovarne Impol v Slovenski Bistrici (ustanovljena leta 1946) 2.447 zvezkov, sindikalna knjižnica Papirnice Vevče (ustanovljena leta 1943) 2.200 zvezkov in Sindikalna delavska knjižnica v Mariboru 38.868 zvezkov.²⁰¹ Njihovega obstoja ni zaobšla niti M. Šlajpah, ki je ljudske knjižnice še leta 1961 delila na javne, splošne ljudske knjižnice, ki so namenjene prebivalstvu vsega kraja pod istimi pogoji (na primer Delavska knjižnica v Ljubljani), ter na specialne sindikalne knjižnice zaprtega tipa, do

196 Z vključevanjem sindikalnih knjižnic v ljudske bo knjigam bolj odprta pot med ljudi.

197 Albreht, *Ali so knjižnice v podjetjih res odigrale svojo kulturno vlogo?*, 13.

198 Begović, *O sindikalnim bibliotekama*, 187.

199 Poročilo o delu in problemih Osrednje knjižnice občine Kranj v letu 1961, 26.

200 Begović, *O sindikalnim bibliotekama*, 187.

201 *Biblioteke u Jugoslaviji*, 267–335.

katerih imajo dostop le delavci in uslužbenci podjetij. Organizacijsko naj bile sindikalne knjižnice vezane na centralne sindikalne knjižnice.²⁰² In medtem ko je interes za razvoj sindikalnih knjižnic v Sloveniji pojemal, se jugoslovanska bibliotekarska stroka šele začela zanimati zanje. Jugoslavija se je industrializirala in je potrebovala izobraženo delovno silo, nenazadnje je dvig izobrazbenega nivoja zahtevalo tudi delavsko (so)upravljanje podjetij. Delavcem pa, ki so večinoma prihajali iz ruralnih okolij, sta manjkali tako strokovna kot tudi splošna kulturna izobrazba. Delovne organizacije so zato zanje organizirale različne oblike izobraževanj, od opismenjevalnih tečajev do izobraževalnih programov srednjih šol in delavskih univerz. Problematiko sindikalnih knjižnic so začeli obravnavati na kongresih Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije od srede petdesetih let, najprej na tretjem kongresu leta 1956. Jugoslovanski bibliotekarji so v splošnem ugotavljali, da delavci ljudskih knjižnic ne uporabljajo, sindikati pa svojim knjižnicam ne posvečajo dovolj pozornosti. Sindikalne knjižnice niso imele dovolj sredstev za nabavo knjig, pa tudi ustanavljali so jih neenakomerno, predvsem v velikih mestih. Tako je na primer v Zagrebu delovalo kar 312 od 473 hrvaških sindikalnih knjižnic. Spraševali so se tudi o smislu izvajanja knjižnične dejavnosti v podjetjih, saj delavci med delom ali malico niso imeli časa, po koncu dela pa so hoteli domov. Knjižnice v podjetjih zato praviloma niso imele čitalnic. Kljub temu so nekateri bibliotekarji podpirali ustanavljanje čitalnic pri podjetjih, s čimer bi okrepili njihovo socializacijsko vlogo. Tako kot v Sloveniji so se tudi po Jugoslaviji sindikalne knjižnice med seboj močno razlikovale: bolj razvite so bile tiste, ki so delovale zunaj podjetij, pokrivale večje območje in bile odprte tudi za zunanje uporabnike. Tě, kot na primer Delavska knjižnica v Ljubljani, so bile »delavske« le po imenu. Slabše je bilo s sindikalnimi knjižnicami v podjetjih. Slovenske sindikalne knjižnice so bile skupaj s sindikalnimi knjižnicami Črne gore med najbolj skromnimi, saj je povprečna slovenska sindikalna knjižnica imela leta 1955 239 knjig, na Hrvaškem pa preko 500. Knjižnični fond je bil praviloma zastarel, delavci knjižnic niso uporabljali, na Hrvaškem na primer so jih bolj kot delavci uporabljali uslužbenci. V nasprotju s Slovenijo pa so nekatere jugoslovanske republike razvijale ljudske knjižnice v delovnih organizacijah. Prednjačila je Srbija, v kateri je mreža ljudskih knjižnic še leta 1976 vključevala 168 izposojevališč v podjetjih, medtem ko jih je bilo istega leta v Sloveniji le še osem.²⁰³ Tudi Zveza sindikatov Jugoslavije je ugotavljala, da število sindikalnih knjižnic upada. Njihove knjižnične fonde so, z izjemo strokovnih knjig, ki naj bi ostale v podjetjih, prevzemale ljudske knjižnice. Trend, ki je bil najbolj opazen v Sloveniji, je rasel iz prepričanja, da izobraževanje delavcev ne more biti le stvar sindikalnih organizacij, temveč je naloga širše družbene skupnosti. Poleg tega se je v Sloveniji uveljavilo načelo, da je kulturno-prosvetno delo treba vezati na mesto bivanja, ne pa na zaposlitev. Če naj bi sindikalna knjižnica že obstala, potem naj služi tako delavcem podjetja kot tudi potrebam okolice. V nasprotju s slovensko usmeritvijo pa je v drugih republikah Jugoslavije ukinjanje sindikalnih knjižnic začelo izgubljati pristaše. Nekatere od republik, na primer Makedonija, so v drugi polovici petdesetih let ponovno začele vzpodbujati ustanavljanje sindikalnih knjižnic. Po njihovem mnenju mestne ljudske knjižnice niso upoštevale dejstva, da delavci nimajo razvitih bralnih navad. Prav tako ljudske knjižnice niso upoštevale specifik izobraževanja delavcev in se niso povezovale z delavskimi univerzami. Do podobnega sklepa so prišli tudi jugoslovanski bibliotekarji na tretjem kongresu Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1956. Poleg slabega stanja na področju sindikalnih knjižnic so izpostavili dejstvo, da reorganizacija sindikalnih knjižnic in prenos njihovih fondov v ljudske knjižnice ni imel pričakovanega učinka, to je večjega števila bralcev med delavsko populacijo. Ljudske knjižnice namreč niso prerasle v kulturne centre, ki bi privlačili širši krog ljudi. Kongres je zato izoblikoval pobudo, da bi večje mestne ljudske knjižnice zagotavljale premične knjižnice v podjetjih, medtem ko bi večja podjetja ohranila lastne sindikalne knjižnice. Utrjevanje

202 Šlajpah, *Ljudske knjižnice*, 18.

203 Korže-Srajnar, *Javne knjižnice v Sloveniji in v Jugoslaviji*, 59.

sindikálnih knjižnic so zato uvrstili med naloge Sekcije za ljudske knjižnice. Pod vplivom jugoslovanskih kolegov se je za razvoj sindikalnih knjižnic zavzela tudi slovenska predstavnik M. Šlajpah. Sindikalnih knjižnic naj po novem ne bi več ukinjali, temveč ob pomoči velikih delavskih knjižnic podprli njihov strokovni razvoj in jim s strani občinskih odborov in uprav podjetij, v katerih so knjižnice delovale, zagotovili materialno podporo.²⁰⁴

Sprejetim načelnim usmeritvam navkljub pa posebnih aktivnosti za razvoj sindikalnih knjižnic ni bilo, saj je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije še naprej favorizirala ljudske knjižnice.²⁰⁵ Potrebna je bila dodatna politična vzpodbuda, ki je leta 1957 prišla s strani Komisije za kulturno-prosvetno delo Centralnega sveta Zveze sindikatov Jugoslavije. Ta je ob razpravi o delavskih knjižnicah pozvala Zvezo društev bibliotekarjev Jugoslavije, naj osnuje Sekcijo za delavske knjižnice, s čimer bi zagotovili njihovo strokovno vodenje in enotno organizacijo. Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije se je leta 1958 odzvala z ustanovitvijo posebne komisije za sindikalne knjižnice. Določili so naloge sindikalnih knjižnic in okvirno strategijo razvoja. Sindikalna knjižnica naj bi za delavce predstavljala neobvezen in brezplačen podaljšek šole, tako v strokovnem kot tudi v splošnoizobraževalnem pogledu. Delavca naj bi spodbujala k samoizobraževanju ter mu pomagala pri izpopolnjevanju v okviru sistema za izobraževanje odraslih oziroma rednega šolanja. Kulturno razvedrilo naj bi izpodrinilo slabe navade in delavcem omogočilo, da ob pomoči knjige postanejo dobri proizvajalci in upravljalci. Da bi sindikalne knjižnice lahko dosegle te cilje, potrebujejo redna sredstva za gradivo, prostore in profesionalnega knjižničarja. Zato je treba izdelati programe in izvajati tečaje za usposabljanje knjižničarjev sindikalnih knjižnic. Za pomoč sindikalnim knjižnicam je treba bodisi usposobiti velike delavske knjižnice ali pa v obstoječe bibliotечne centre nastaviti inštruktorje za sindikalne knjižnice. Majhne kolektive je treba zalagati s knjigami iz centralne delavske knjižnice, pri čemer naj pomagajo tudi ljudske knjižnice. Vsa republiška bibliotekarska društva naj bi osnovala republiške komisije za delavske oziroma sindikalne knjižnice, ki naj bi poskrbele tudi za sodelovanje med ljudskimi in delavskimi knjižnicami pri nabavi gradiva, propagandi in podobnih aktivnostih.²⁰⁶ Zato ne preseneča, da je bilo reševanje problematike sindikalnih knjižnic vključeno v zaključke četrtega kongresa Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1959, z opozorilom, da je treba nuditi večjo strokovno pomoč delavskim knjižnicam, da bi mogle uspešno delati na področju izobraževanja delavcev. Ta pomoč naj bi se realizirala v obliki urejanja knjižnic, usposabljanja strokovnih bibliotekarskih delavcev ter organiziranju bibliografsko-informativne službe v večjih delavskih knjižnicah. Jugoslovanski bibliotekarji so zavzeli stališče, da so sindikalne in ljudske knjižnice ustanove z identičnimi izobraževalnimi nalogami in morajo zato delovati v enakih pogojih. Jugoslovanski zakon o knjižnicah, ki je bil v pripravi, naj bi jih izenačil in povezal v enoten sistem. V velikih industrijskih centrih bi bilo zato smiselno vzpostaviti knjižnično mrežo delavskih knjižnic oziroma mrežo knjižnic mešanega tipa. Mreža delavskih knjižnic naj bi se sicer razvijala pod okriljem centralne delavske knjižnice, ki bi razvijala male knjižnice in čitalnice ter premične knjižnice. Cilj bi lahko dosegli na tri načine: z vzpostavitev centralnih delavskih knjižnic, z združevanjem manjših sindikalnih knjižnic v samostojno knjižnico ali pa z vzpostavitev mešane mreže delavskih in ljudskih knjižnic ter drugih knjižnic. Pri tem bi bila lahko centralna knjižnica ljudska knjižnica, njene podružnice pa delavske knjižnice ali obratno. Predlagali so tudi ustanavljanje delavskih knjižnic v delavskih naseljih (ki bi jih lahko uporabljali tudi družinski člani) in pri velikih delavskih univerzah. Te zadnje naj bi se razvile v centralne delavske knjižnice, ki bi pomagale vsem delavskim knjižnicam območja.²⁰⁷

204 Diskusija po referatu i koreferatima, 199.

205 Filipović, O radničkim bibliotekama.

206 Milosavljević, Posebna uloga sindikalnih knjižnica.

207 Četvrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije.

Društvo bibliotekarjev Slovenije se je le medlo odzvalo na aktualizacijo problematike sindikalnih knjižnic na jugoslovanski ravni. V poročilu Sekcije za ljudske knjižnice pri Društvu bibliotekarjev Slovenije za leto 1956 lahko zasledimo le večkrat ponovljeno oceno, da je sindikalnih knjižnic malo in da imajo vse značaj javnih ljudskih knjižnic. Tudi leta 1958 so ugotavljali, da sindikalnim knjižnicam v zadnjih letih niso nudili nobene strokovne pomoči, pač pa je bila v skladu s politiko Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije v okviru Sekcije za ljudske knjižnice ustanovljena komisija za sindikalne knjižnice. Tudi podatki o stanju sindikalnih knjižnic v petdesetih letih v Sloveniji so skopi in nam ne dajejo vpogleda v stanje teh knjižnic, niti o deležu delavcev, ki bi bili včlanjeni v javne ljudske knjižnice. Zavod za statistiko o delavskih knjižnicah namreč ni poročal ločeno, temveč jih je uvrščal med ljudske knjižnice. Zato se lahko zanesemo le na poročila M. Šlajpah, ki govorijo o njihovem izginjanju in slabi urejenosti, kar pa je v nasprotju s podatki o stanju teh knjižnic leta 1960, zbranimi v pregledu jugoslovanskih knjižnic.

Šolske knjižnice

Šolske knjižnice so, podobno kot ljudske, plačale visok davek vojni in okupaciji. Veliko šolskih knjižnic je bilo uničenih, neposredno po koncu vojne pa so iz fondov učiteljskih in okrajnih profsorskih knjižnic snovali študijske knjižnice. Tako je na primer Študijska knjižnica v Kranju, ustanovljena leta 1950, svoje temeljne fonde črpala iz bivše okrajne učiteljske knjižnice in iz gimnazijske profsorske knjižnice.

S terminom šolska knjižnica so po drugi svetovni vojni označevali dve različni vrsti šolskih knjižnic: profsorske oziroma učiteljske, ki so jih uvrščali med znanstvene in strokovne knjižnice, ter šolarske knjižnice, ki so jih uvrščali med ljudske knjižnice. Obe vrsti knjižnic, ki sta služili različnim uporabnikom, sta za razliko od današnjih fondov šolskih knjižnic vsebovali predvsem leposlovje. Šolske knjižnice je bilo treba zato po vojni vzpostaviti in razviti na novo. Leta 1940 je bilo v osnovnih šolah, gimnazijah in strokovnih šolah evidentiranih 950 mladinskih knjižnic s fondom preko 300.000 enot ter 971 strokovnih knjižnic za učitelje s skoraj 550.000 knjigami. Do leta 1950 so dosegle polovico predvojnega stanja. Šolarskih knjižnic je bilo 463 in so premogle okoli 175.000 knjig, medtem ko je bilo strokovnih knjižnic za učitelje 413 in so premogle okoli 150.000 knjig. Šolarskih in učiteljskih knjižnic skupaj je bilo 876 in so predstavljale kar 37 odstotkov vseh knjižnic. V povprečju so bile za četrtno manjše od javnih ljudskih knjižnic. Te so leta 1950 štejele 543 zvezkov, medtem ko je povprečna šolska knjižnica premogla 379 zvezkov.²⁰⁸

Razlogov za počasno rast fondov šolskih knjižnic je bilo več. Tako kot v ljudskih knjižnicah so neposredno po koncu vojne tudi njihovo gradivo skrbno pregledali in ideološko neustrezne knjige izločili. Posebna skrb za ustreznost knjižničnega gradiva in pomen vloge šolskih knjižnic pri vzgoji in izgradnji socialističnega človeka se razkriva v članku J. Ribičiča *Kako in zakaj moramo skrbeti za šolske knjižnice* iz leta 1948. Avtor se je spraševal, ali se šole dovolj trudijo za branje knjig z napredno vsebino, in se zavzemal za ideološko ozaveščene skrbnike knjižnic, saj lahko le ti ločijo napredno knjigo od reakcionarne. Pozival je šolske inšpektorje, naj se posvetijo tudi knjižnicam, ker je napredna mladinska knjiga dragocen branik pred ideološkim zavajanjem »protiljudske duhovščine in nazadnjaškim domačim vzdušjem«. Ugotavljal je, da so v šolskih knjižnicah še vedno knjige nekdanje Slovenčeve knjižnice in »razne čudežne zgodbe«. V očitnem strahu pred delovanjem zasebnih farnih knjižnic, širjenjem reakcionarne miselnosti ter pred zaostalostjo domačega okolja naj bi šolske knjižnice nudile le knjige napredne vsebine.

Učitelji naj bi se z učenci pogovarjali o njih in preverjali, ali so le-ti razumeli sporočilo.²⁰⁹ Tako kot je bilo treba na novo vzpostaviti knjižnične zbirke šolskih knjižnic, ki naj bi obsegale vsaj eno knjigo na učenca, je bilo treba na novo doreči tudi njihovo poslanstvo in naloge. Vendar teoretičnega razmisleka v tej smeri ni bilo. B. Pregelj je sicer razmišljal o pomenu šolske knjižnice v kontekstu ljudskih knjižnic in pri tem izpostavil njihov pomen za »poglobljanje pouka«. Ugotavljal je, da so ljudske knjižnice v nekaterih drugih državah, pri tem je izpostavil ameriške ljudske knjižnice, po svojih vzgojnih nalogah zelo podobne šolskim. Zato se pojavljajo težnje, da naj bi se šolska knjižnica združila z ljudsko. Vendar je B. Pregelj takšne ideje zavrnil, saj bi po njegovem v taki združeni knjižnici trpela ena ali druga funkcija.²¹⁰

Število šolskih knjižnic je z leti raslo. Leta 1953 jih je bilo po meritvah statističnega urada kar 2.915 (1.471 za učence in 1.444 za učitelje), leta 1957 pa 3.057 (1548 knjižnic za učence in 1509 knjižnic za učitelje).²¹¹ Kakovost šolskih knjižnic s sredine petdesetih let nam odkriva pregled šolskih knjižnic ljubljanskega okraja. Leta 1956 se je v 163 osnovnih šolah in 22 nižjih gimnazijah šolalo 30.000 učencev. Na vseh šolah so bile organizirane šolarske knjižnice, ki so imele skupaj 54.111 enot, od tega je bila velika večina izdana po letu 1945. Učiteljske knjižnice so imele skupaj 68.000 knjig, od tega skoraj 25.000 leposlovnih. V povprečju je torej zbirka šolske knjižnice obsegala 50–60 knjig na učitelja in dve knjigi na učenca. Razlike v založenosti šolarskih knjižnic so bile velike, predvsem zaradi razlike v višini sredstev, ki so jih občine namenjale knjižnicam. Tako je bila povprečna zbirka na učenca v občinah Vič, Šiška in Grosuplje 1,3 knjige, v Logatcu pa 3,4 knjige. K slabi založenosti šolskih knjižnic je prispevalo tudi pomanjkanje primerne poljudnoznanstvene literature v slovenskem jeziku, ki bi jo bilo moč uporabljati pri pouku. Aktualne strokovne literature ni bilo niti v učiteljskih knjižnicah, ki so pogosto hranile še staro gradivo iz časa Avstro-Ogrske oziroma Kraljevine Jugoslavije. Od strokovne periodike je bila na voljo le slovenska, večinoma niso premogle niti pedagoških revij iz drugih republik. Zato je bila izposoja nizka, predvsem so si izposojali leposlovje. Knjižnice na srednjih šolah so delovale v boljših pogojih. Na gimnazijah, kjer se je šolalo 8.200 dijakov, so šolarske knjižnice razpolagale s fondi 37.000 knjig, v povprečju 4,5 knjige na dijaka, medtem ko so profesorske knjižnice hranile okoli 17.000 knjig. Srednje strokovne šole, vključno z učiteljskim, so imele v povprečju sedem knjig na učenca. Najslabša je bila situacija v vajeških šolah, najboljša pa v industrijskih (na primer v Papirnici Vevče). Knjižnice v vrtcih so imele vse slikanice, ki so izšle po vojni, slabše pa je bilo s strokovno literaturo za vzgojiteljice. Najslabše stanje je bilo v internatih. Od 28 jih je le 11 imelo samostojne knjižnice za mladino, knjižnice za vzgojitelje pa le pet. Tako v šolskih knjižnicah kot v ljudskih je primanjkovalo strokovnih delavcev. Večinoma so zanje skrbeli učitelji in profesorji – slavisti. Praviloma so bili brez strokovnega knjižničarskega znanja, pa tudi brez plačila za vodenje knjižnice.²¹²

Poglobljenih študij šolskih knjižnic skoraj ni bilo. Stroka vse do srede petdesetih let ni jasno opredelila ne njihovega poslanstva ne nalog. Obravnavala jih je v kontekstu ljudskih knjižnic in v strokovnih krogih se je celo začel utrjevati stereotip o šolskih knjižnicah kot slabo vodenih mladinskih knjižnicah. Njihova glavna naloga naj bi bila priskrbeti zadostno število enot obveznega čtiva, da učenci s temi zahtevami ne bi obremenjevali ljudskih knjižnic.²¹³ Razpravo o problematiki šolskih knjižnic je spodbudila Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije na tretjem kongresu leta 1956. Bibliotekarji Hrvaške, Srbije in Slovenije so v okviru Sekcije za ljudske knjižnice izpostavili njihovo nerazvitost. Ugotavljali so, da imajo šolske knjižnice posebne cilje,

209 Ribičič, Kako in zakaj moramo skrbeti za šolske knjižnice.

210 Pregelj, Ljubljanske ljudske in študijske knjižnice v številkah.

211 *Statistični letopis SR Slovenije 1955*, 288.

212 Cvetko, Kako je s šolskimi knjižnicami?

213 Glej Bizovičar, Pot do knjige; Berčič, Izveštaj o radu uprave saveza društava bibliotekara FNRJ, 56.

da pa na splošno delujejo v slabih materialnih pogojih, brez ustreznih prostorov in opreme, da v njih primanjkuje knjižničnih delavcev, predvsem pa zadostnega števila gradiva za domače branje. Zato se šolarji vpisujejo v otroške knjižnice in jih z zahtevami po domačem čtivu dodatno obremenjujejo. Bili so mnjenja, da bi morale šolske knjižnice voditi nabavno politiko v skladu s programom šole in izvajati bibliopedagoško delo. Dijake naj bi spoznavale z nalogami knjižnic ter z načinom uporabe šolskih in drugih knjižnic. Posledično je Sekcija za ljudske knjižnice dobila nalogo, naj poskrbi za šolske knjižnice. Zato je tudi Društvo bibliotekarjev Slovenije še istega leta naredilo prve korake v podporo razvoju šolskih knjižnic, predvsem glede urejanja njihove nabavne politike. Inicijativno je podprl Svet za šolstvo LRS, ki je zaprosil za izdelavo strokovnega knjižničarskega priročnika, ki bi bil obvezen za vse šolske knjižnice. Sekcija za ljudske knjižnice je nemudoma začela z delom in priročnik, katerega avtorica naj bi bila M. Šlajpah, naj bi kmalu izšel pri Mladinski knjigi,²¹⁴ vendar načrt ni bil realiziran. Tudi na jugoslovanskem nivoju so se razprave o šolskih knjižnicah nadaljevale. Med sklepi četrtega kongresa jugoslovanskih knjižničarjev leta 1959 je bila izražena zahteva, naj se šolam z večjim številom učencev oziroma šolskim knjižnicam zagotovijo sredstva za nabavo priročne literature in literature, ki je obvezna za učence. Enako pomembna je bila zahteva, naj se v teh knjižnicah zaposlijo strokovni knjižničarski delavci. Vendar so se pojavljala tudi drugačna stališča. Še vedno namreč ni bilo jasne ločnice med pionirskimi in šolskimi knjižnicami. Zato so bili posamezni bibliotekarji mnjenja, naj se v manjših šolah knjižnice ne ustanavljajo, saj bi lahko njihove naloge vršili pionirski oddelki ljudskih knjižnic.

Znanstvene in strokovne knjižnice

Leta 1947 je bilo v pregledu znanstvenih knjižnic, izdelanem za potrebe slovenskega centralnega kataloga, v to kategorijo uvrščenih preko 150 knjižnic. Mednje so bile uvrščene visokošolske, študijske in nekatere specialne knjižnice. Ob knjižnicah ljubljanske univerze (20 knjižnic Filozofske fakultete, 21 knjižnic Pravne fakultete, 23 knjižnic Tehniške fakultete, 1 knjižnica Gospodarske fakultete, 3 knjižnice Teološke fakultete, 1 knjižnica Zavoda za meteorologijo, 26 knjižnic Medicinske fakultete) je delovalo še osem knjižnic znanstvenih zavodov, pet študijskih knjižnic, 17 strokovnih knjižnic ter 22 samostanskih in drugih cerkvenih knjižnic. Od zasebnih knjižnic je bila med znanstvenimi knjižnicami evidentirana tudi knjižnica Bohuslava Lavičke. Med visokošolskimi knjižnicami je bilo le malo takih, katerih fondi so presegali 20.000 enot. V okviru ljubljanske univerze sta poleg Narodne in univerzitetne knjižnice s 450.000 enotami močno odstopali od povprečja le Knjižnica inštituta za slovansko filologijo s 28.568 enotami in Knjižnica juridične fakultete s 32.012 enotami. Prevladovale so knjižnice seminarjev z nekaj sto knjigami, nekatere le z nekaj deset zvezki. Od knjižnic zunaj visokošolskega okolja so se z večjimi zbirkami ponašale Muzejska knjižnica s 18.642 zvezki, Muzejska knjižnica na Ptuj s 40.215 zvezki, Študijska knjižnica v Mariboru s 27.000 zvezki, Slovanska knjižnica v Ljubljani s 17.000 zvezki, od strokovnih knjižnic pa Centralna knjižnica Ministrstva za pravosodje z 12.000 zvezki. Med cerkvenimi knjižnicami so imele večje zbirke Semeniška knjižnica (19.543 zvezkov) ter frančiškanski knjižnici v Ljubljani (22.173 zvezkov) in Novem mestu (12.000 zvezkov).²¹⁵ Tri leta kasneje, leta 1950, pa je bilo evidentiranih že 260 znanstvenih in strokovnih knjižnic.²¹⁶ Le redke javne znanstvene in strokovne knjižnice so se ponašale z daljšo tradicijo: poleg Narodne in univerzitetne knjižnice še Muzejska knjižnica, Študijska knjižnica v Mariboru in visokošolske knjižnice ljubljanske univerze. Njihovo število je začelo

214 Šlajpah, Šolarske knjižnice.

215 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 14, Organizacija centralnega kataloga.

216 Slovenske knjižnice, 221.

rasti po letu 1945. Med novoustanovljenimi knjižnicami je bila večina študijskih knjižnic, vrsta visokošolskih in specialnih knjižnic, ki so nastajale z rastjo števila seminarjev in inštitutov na ljubljanski univerzi, ter specialne knjižnice podjetij in organov državne uprave. Med njimi velja posebej omeniti Centralno medicinsko knjižnico, ustanovljeno leta 1945, ter Centralno tehniško knjižnico, ustanovljeno leta 1949 pri Tehniški visoki šoli. Posamezne znanstvene knjižnice so bile osnovane s posebnimi uredbami in odloki, vendar je bila večina nesamostojnih, ker so delovale v okviru visokošolskih in državnih ustanov ter podjetij.

Znanstvene in strokovne knjižnice so bile od leta 1945 naprej nosilke razvoja slovenskega in jugoslovanskega bibliotekarstva. Čeprav z izjemo specialnih tehniških knjižnic niso imele eksplicitne politične podpore, so uspele razviti in uveljaviti sodobne bibliotekarske metode ter pri tem nuditi strokovno in razvojno pomoč ljudskim knjižnicam. V petdesetih letih so bili prav v krogih znanstvenih in strokovnih knjižnic vzpostavljeni napredni sodobni instrumenti, kot so medknjižnična izposoja, jugoslovanski in slovenski centralni katalogi ter izdelava bibliografij. Uvajale so enotna katalogizacijska pravila, začele s poskusi koordinirane nabave tujega gradiva in razvoja postopkov za varovanje knjižničnega gradiva. Ker so bili za zahtevnejša bibliotekarska dela, med katere sta sodili tudi katalogizacija in klasifikacija gradiva, usposobljeni predvsem bibliotekarji znanstvenih in strokovnih knjižnic, so objavljale priročnike za katalogizacijo različnih vrst gradiv, razvile in izvajale programe usposabljanja in izobraževanja knjižničarskih delavcev ter skrbale za njihovo praktično usposabljanje. Razen redkih izjem so bili prav uslužbenci znanstvenih in strokovnih knjižnic nosilci društvene dejavnosti, tako na republiški kot na zvezni ravni. V prvem letu po ustanovitvi je bila tako večina od 70 članov Društva bibliotekarjev Slovenije iz vrst visokošolskih, študijskih in specialnih knjižnic. Tudi na kongresih Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije je bil prevladujoč strokovni prispevek predstavnikov znanstvenih knjižnic. Kljub temu se jim bibliotekarska stroka ni posebej posvečala. Da znanstvene oziroma visokošolske knjižnice, z izjemo Narodne in univerzitetne knjižnice, Centralne tehniške knjižnice in mariborske Študijske knjižnice, v obdobju 1945–1960 niso bile predmet strokovne obravnave, dokazuje tudi bibliotekarska bibliografija B. Pleničar, kjer člankov s tega področja praktično ni.²¹⁷ Šele konec petdesetih let so na posvetovanju, ki ga je leta 1958 organizirala Narodna in univerzitetna knjižnica, oblikovale smernice za svojo notranjo organizacijo in razvoj. V prvi vrsti so pozvale k zadostnemu financiranju. Pri tem so naslavljale predvsem okraje, ki so s pre nizkimi dotacijami ovirali razvoj študijskih knjižnic. Da bi olajšali delovanje nesamostojnim knjižnicam, so predlagali, da organizacije, v okviru katerih delujejo, zanje oblikujejo ločene finančne postavke, zlasti za nabavo knjig. Določeni so bili tudi minimalni pogoji za njihovo poslovanje in strokovno ureditev. Vsaka knjižnica naj bi imela objavljen knjižnični red in vsaj dva kataloga: abecednega imenskega in stvarnega (predmetnega ali sistematskega). Ko doseže njena zbirka 6000 enot, naj dobi kvalificiranega vodjo (bibliotekarja), pri 15.000 enotah pa še knjižničarja. Večje znanstvene knjižnice naj bi imele čitalnice, manjše pa študijska mesta. Razvijejo naj kakovostno informacijsko službo in promovirajo svoje delo ter pod posebnimi pogoji omogočajo dostop do gradiva tudi zunanjim uporabnikom. Podpreti je treba strokovne knjižnice v podjetjih ter razviti sodelovanje med znanstvenimi in strokovnimi knjižnicami. V ta kontekst so sodili vzpostavitev medknjižnične izposoje, razvoj in uporaba enotnih katalogizacijskih pravil in koordinirana nabava tuje strokovne literature. Za začetek naj bi objavili seznam tujih revij, ki so jih prejemale ljubljanske znanstvene in strokovne knjižnice. Za redakcijo in objavo naj bi poskrbela Narodna in univerzitetna knjižnica. Ta naj bi za vsako slovensko knjigo izdelala in razmnožila katalogne listke, medtem ko naj bi založbe opremljale knjige z vrstilci univerzalne decimalne klasifikacije. Znanstvene knjižnice so prevzele tudi skrb za razvoj bibliografije in za varovanje pisne kulturne dediščine. Ker so se bibliotekarji zavedali pomena bibliografij za znanstveno delo, so

217 Pleničar, *Slovenska bibliotekarska bibliografija*.

predlagali, naj se na podiplomskem študiju uvedejo predavanja iz bibliografije in specialne bibliografije. Na področju varovanja pisne kulturne dediščine so predlagali oblikovanje enotnih pravil za katalogizacijo rokopisnega gradiva in vzpostavitev centralnega kataloga tega gradiva v Narodni in univerzitetni knjižnici.²¹⁸ Posvetovanje znanstvenih in strokovnih knjižnic je bilo ponovno organizirano naslednje leto. Udeležilo se ga je 70 zastopnikov znanstvenih in strokovnih knjižnic vseh vrst. V uvodnem referatu se je M. Rupel med drugim dotaknil tudi izobrazbe bibliotekarjev ter izpostavil, naj bo vsak bibliotekar znanstvene knjižnice najprej specialist za znanstveno področje, ki ga pokriva knjižnica. Temeljno strokovno izobrazbo pa naj bi nadgradil še z znanji s področja bibliotekarstva.²¹⁹ V zaključku so sodelujoči oblikovali 25 sklepov oziroma priporočil, v katerih so povzemali ugotovitve, ki so bile oblikovane na predhodnih sestankih.²²⁰

Delovanje znanstvenih in strokovnih knjižnic je ostajalo normativno neurejeno. V začetku petdesetih let je sicer začel nastajati osnutek predpisa, ki bi enotno uredil to področje, saj so načrtovali sprejem ločenih zakonov za znanstvene in strokovne ter za ljudske knjižice. Izjema je bila le Narodna in univerzitetna knjižnica, katere status je bil leta 1957 urejen z Zakonom o Univerzi v Ljubljani, njeno delovanje pa podrobneje določeno v Pravilih Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani leto kasneje. Ob tem so znanstvene knjižnice, vključno z Narodno in univerzitetno knjižnico, zamujale tudi pri uvajanju družbenega upravljanja, ki ga je predpisal odlok leta 1955.²²¹

Kljub temu, da so delovale v senci ljudskih knjižnic, so se predvsem znanstvene knjižnice hitro razvijale. Ob koncu leta 1940 je imelo 26 znanstvenih in strokovnih knjižnic 800.000 enot knjižničnega gradiva, medtem ko je celotni fond v 35 znanstvenih knjižnicah leta 1956 obsegal že 1.900.000 enot. Izreden razmah je doživela Narodna in univerzitetna knjižnica, ki je leta 1940 štela 165.000 zvezkov, leta 1956 pa že 654.000, in medtem ko je pred drugo svetovno vojno izposoja dosegala nekaj 100 zvezkov letno, je bila leta 1956 zabeležena izposoja preko 100.000 knjig 5.614 bralcem.²²²

83

Razvoj študijskih knjižnic

Posebno mesto med znanstvenimi knjižnicami so zavzemale študijske knjižnice. Po koncu vojne so bile leta 1945 ustanovljene z Uredbo Ministrstva za prosveto o ustanovitvi okrožnih študijskih knjižnic,²²³ ki ji je leto kasneje sledila Uredba o ustanovitvi okrožnih študijskih knjižnic za celjsko, mariborsko in novomeško okrožje.²²⁴ Z uvedbo študijskih knjižnic je slovensko knjižničarstvo poseglo po tradicionalni vrsti knjižnic, ki se je v slovenskih deželah razvijala od

218 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 45, Zapisnik o posvetovanju knjižničarjev in zastopnikov knjižnic univerzitetnih ustanov z dne 23. maj 1958.

219 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 33, Zapisnik republiškega posvetovanja vodij znanstvenih in strokovnih knjižnic, ki ga je 10. VI. 1959 priredila NUK.

220 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 33, Sklepi in priporočila republiškega posvetovanja o problemih znanstvenih in strokovnih knjižnic pri NUK v Ljubljani (10. junija 1959).

221 Odlok o vodstvu kulturno-prosvetnih, umetniških in znanstvenih zavodov, *UL LRS* 12, št. 49 (1955): 995–997.

222 *Naši uspehi na šolskem, znanstvenem in kulturno-prosvetnem področju*, 38–39.

223 Uredba Ministrstva za prosveto o ustanovitvi okrožnih študijskih knjižnic, *UL Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije* 2, št. 37 (1945): 168–169.

224 Uredba o ustanovitvi okrožnih študijskih knjižnic za celjsko, mariborsko in novomeško okrožje, *UL LRS* 3, št. 19 (1946): 53–54.

srede devetnajstega stoletja. Študijska knjižnica je bila kot javna splošna znanstvena knjižnica na Slovenskem, tako kot tudi v drugih avstrijskih deželah, uvedena leta 1850 po reformi visokega šolstva. Po imenu, ne pa tudi po funkcijah, so bile specifične za avstrijske dežele, na Nemškem na primer so podobne naloge izvajale deželne knjižnice (nem. Landesbibliothek). Naziv študijska knjižnica so po letu 1850 prevzele nekdanje licejske knjižnice v provincialnih mestih z 20–50.000 prebivalci, to je v Linzu, Salzburgu, Olomucu, Celovcu, Ljubljani in v Gorici. Po velikosti so si bile različne, saj so njihovi fondi obsegali od 82.000 zvezkov v Salzburgu do 22.000 v Gorici. Ljubljanska študijska knjižnica, predhodnica današnje Narodne in univerzitetne knjižnice, je bila z 52.502 zvezki umeščena v sredino. Razlike so bile tudi v višini dotacij, ki so jih študijske knjižnice prejemale: v letu 1880 na primer je znašala najvišja, ki jo je prejela študijska knjižnica v Salzburgu, 4811 goldinarjev, najnižja, ki jo je prejela knjižnica v Linzu, pa 1480 goldinarjev. Ljubljanska študijska knjižnica je bila s 4.669 goldinarji med boljše financiranimi.²²⁵

Študijske knjižnice so imele trojni značaj. Osnovna naloga je bila podpirati izobraževalno dejavnost v svojem okolju. Njihove knjižnične zbirke so služile vsem izobraževalnim ustanovam v mestu, pri čemer naj bi predvsem učnemu osebju zagotavljale vso potrebno literaturo z njihovega področja. Ob tem so delovale kot deželne knjižnice, saj je bila njihova naloga graditi domoznansko zbirko, pri čemer so bile upravičene do obveznega izvoda tiskov iz svoje dežele. Bile so javne ustanove, namenjene javni uporabi. Kot samostojne državne institucije so bile v pristojnosti Ministrstva za šolstvo in neposredno podrejene deželnim oblastem. Njihova samostojnost je bila okrnjena le pri nakupu knjižničnega gradiva, saj so morale državnim višjim šolam posredovati sezname knjig, ki so jih pridobile v preteklem šolskem letu in upoštevati njihove želje. Zaposleni v študijskih knjižnicah so bili državni uradniki, njihove plače pa določene glede na njihov strokovni naziv oziroma delovno mesto ter knjižnico oziroma deželo, v kateri se je knjižnica nahajala. Ker so bile študijske knjižnice v prvi vrsti splošne znanstvene knjižnice, namenjene srednjim šolam in višješolskih ustanovam, je bila temu prilagojena tudi predpisana nabavna politika. Bibliotekarji so znanstvena in strokovna dela izbirali na osnovi strokovnih bibliografij in strokovne periodike. Za študente in učence naj bi študijske knjižnice zagotavljale le učbenike in osnovne priročnike, ne pa na primer literature, potrebne za študij in raziskave. To zadnje je bila naloga univerzitetnih knjižnic. V funkciji deželne knjižnice pa so morale zbirati domoznansko gradivo, pomembnejša dela, ki obravnavajo zgodovino in statistiko monarhije, ter zbirke zakonov. Študijske knjižnice naj bi naročale znanstveno periodiko, medtem ko jim je bil nakup političnih časnikov, z izjemo *Wiener Zeitung*a, prepovedan. Sredstva za nakup gradiva so črpale iz redne letne dotacije. Poleg tega so lahko računale na redni dotok obveznega izvoda ter na brezplačne izvode publikacij, ki so bile izdane s podporo javnih sredstev. Gradivo je moralo biti obdelano po enotnih strokovnih predpisih ter vključeno v predpisane kataloge. Predpisan je bil tudi čas odprtosti ter način uporabe gradiva in katalogov.²²⁶

Podoba študijske knjižnice, oblikovana na osnovi uradnih določil in predpisov, je bila v resnici kaj daleč od resničnega stanja. Če je verjeti analizi, ki jo je leta 1897 avstrijskemu združenju za bibliotekarstvo predstavil M. Ortner, knjižničar v celovski študijski knjižnici, je bila študijska knjižnica tega časa vse kaj drugega. Predvsem ni dobivala zadostnih finančnih sredstev za nabavo gradiva, ki bi ga morala kupovati, še zdaleč pa ne dovolj za vse gradivo, ki so si ga želeli predavatelji učnih ustanov. Večina uporabnikov si je dela izposojala na dom in knjižnica, ki je bila namenjena študiju, je postala kraj za izdajo razvedrilnega branja ter pripomoček tistim, ki so študirali doma. Večino obiskovalcev so predstavljali uradniki, upokojenci in gospodinje. Razlog za to je bil med drugim tudi v času odprtosti, saj je med deveto in dvanajsto ter štirinajsto in šestnajsto oziroma

225 Grassauer, *Handbuch für Universität- und Studien-Bibliotheken*, 38–40.

226 Grassauer, *Handbuch für Universität- und Studien-Bibliotheken*, 38–40.

med petnajsto in sedemnajsto njeni potencialni uporabniki, uradniki, delavci, profesorji, zdravniki, častniki in delavci, preprosto niso mogli obiskati. Da bi študijska knjižnica ponovno postala pomemben kulturni dejavnik v svojem okolju, bi po mnenju sodobnikov potrebovala višjo dotacijo, spremenjen čas odprtosti, pomaknjen v večerne ure, in spremenjeno notranjo ureditev. Ločiti bi morala študente od odraslih obiskovalcev, uvesti listkovni stvarni katalog ter vsem spodobnim prebivalcem nad določeno starostno mejo omogočiti lažjo uporabo in dostop do gradiva.²²⁷

Kljub pomanjkljivostim je študijska knjižnica na Slovenskem ostala prototip javne znanstvene knjižnice tudi po razpadu Avstro-Ogrske. Med obema vojnama je poleg Državne študijske knjižnice v Ljubljani povzela funkcije, način delovanja in poslanstvo študijske knjižnice še knjižnica Zgodovinskega društva v Mariboru, predhodnica današnje Univerzitetne knjižnice Maribor. Ustanovljena leta 1903 je med leti 1918 in 1925 prejela obvezni izvod publikacij ter zbirala domoznansko literaturo, pridobivala referenčna dela ter zapolnjevala vrzeli v zbirki starejših slovenskih periodičnih publikacij in bila leta 1925 tudi formalno preimenovana v Študijsko knjižnico. Pri tem ni uživala le podpore zgodovinskega društva, temveč tudi mestnega magistrata, ki jo je od leta 1923 finančno podpiral.²²⁸

Tako so bile študijske knjižnice (z izjemo Študijske knjižnice v Mariboru in Slovanske knjižnice v Ljubljani, ki sta delovali že pred drugo svetovno vojno) v Celju, Kopru, Kranju, Novi Gorici, Novem mestu, Ptuj, Postojni in Ravnah (na Koroškem) ustanovljene po koncu druge svetovne vojne. Čeprav je bila poimenovana drugače, je v to skupino, glede na svoje funkcije, sodila tudi ljubljanska Slovanska knjižnica. Uredba o študijskih knjižnicah leta 1945 je sledila okvirom tradicionalnih nalog študijskih knjižnic 19. stoletja in vzoru mariborske Študijske knjižnice. Študijske knjižnice so bile zamišljene kot splošne znanstvene pokrajinske knjižnice, ki naj bi upravnim strukturam, ustanovam in društvom okrožij zagotavljale potrebno strokovno literaturo in pripomočke za kulturno delo, individualnim uporabnikom pa gradivo za izobraževanje in znanstveno-strokovno delo. Zbirale naj bi slovstveno, zgodovinsko in narodopisno tiskano ter rokopisno gradivo, ki se po vsebini nanaša na območje njihovega delovanja. Imele naj bi pravico do izvoda vseh tiskanih in grafičnih izdelkov, ki so izhajali v Sloveniji, njihov fond pa naj bi se izpopolnjeval tudi z nabavo knjig, izdanih v drugih federalnih enotah in v inozemstvu. Do ustanovitve državnega arhiva Slovenije je bila njihova dolžnost prevzemati arhivsko gradivo krajevnega značaja, ki je imelo zgodovinsko vrednost, predvsem zemljiške knjige, sodniške spise in dokumentacijo civilne uprave. Študijske knjižnice naj bi ustanovilo Ministrstvo za prosveto, v čigar pristojnosti so bile tudi zaposlitve strokovnih delavcev, medtem ko naj bi njihovo delovanje financirala okrožja. 1. marca leta 1946 so bile z odlokom Ministrstva za prosveto ustanovljene okrožne študijske knjižnice za celjsko, mariborsko in novomeško okrožje.²²⁹ Odlok je podrobneje določal njihovo poimenovanje, naloge, ureditev, ustanovne fonde, zaposlovanje strokovnih delavcev in podobno. Knjižnice naj bi iz svojih fondov izločile gradivo, ki ustreza dejavnosti ljudskih knjižnic. Imele naj bi čitalnico, opremljeno s priročniki, opravljale informacijsko dejavnost ter organizirale strokovne tečaje in razstave knjig. Omogočale naj bi medknjižnično izposajo gradiva iz drugih študijskih knjižnic, vodile centralni katalog vsega knjižnega gradiva v strokovnih in znanstvenih knjižnicah ter knjižnega gradiva, ki se nahaja v državnih uradih, ustanovah in podjetjih okrožja. Poleg tega naj bi zbirale tudi podatke o zasebnih znanstvenih knjižnih zbirkah. Od knjižničnih evidenc naj bi študijske knjižnice vodile inventarne knjige, abecedni imenski katalog, strokovni katalog, katalog prirasta in popravil, katalog časnikov in

227 Ortner, *Unsere Studienbibliotheken*.

228 Sapač, *Mejniki v razvoju Univerzitetne knjižnice Maribor od leta 1903 do leta 2002*.

229 Uredba o ustanovitvi okrožnih študijskih knjižnic za celjsko, mariborsko in novomeško okrožje, *UL LRS* 3, št. 19 (1946): 53–54.

revij, seznam dvojnic, seznam knjig v knjižnicah državnih uradov, ustanov in podjetij okrožja ter seznam knjig v zasebnih strokovnih in znanstvenih knjižnicah. Nekatere od teh evidenc naj bi izdelovale v dveh izvodih, od katerih je bil eden namenjen Narodni in univerzitetni knjižnici, s čimer je zamisel slovenskega centralnega kataloga že dobivala normativne podlage. Študijske knjižnice so morale biti odprte šest ur na dan, 44 tednov na leto. Njihova uporaba je bila brezplačna. Zahtevnim nalogam, ki naj bi jih opravljale, so bili lahko kos le visoko izobraženi delavci, zato so morali imeti upravniki in knjižničarji fakultetno izobrazbo in knjižničarski izpit. Zaposlene je nastavljalo Ministrstvo za prosveto kot svoje uradnike.

Istega dne, kot so bile ustanovljene študijske knjižnice v Mariboru, Celju in v Novem mestu, je bila ustanovljena tudi Slovanska knjižnica.²³⁰ Knjižnica, naslednica Mestne študijske knjižnice, ki se je razvila ob ljubljanskem mestnem arhivu, je opravljala naloge ljubljanske študijske knjižnice. Uredba ji je določala domoznansko funkcijo za področje Ljubljane ter specializacijo na področju slovanskih literatur, izostala pa je podpora znanstvenemu in strokovnemu delu ter privilegij obveznega izvoda tiska, saj zanj, ob bližnji Narodni in univerzitetni knjižnici, ni bilo potrebe. To so bile tudi edine študijske knjižnice, ki jih je ustanovilo Ministrstvo za prosveto. V naslednjih letih so ustanoviteljsko vlogo prevzeli okrajni odbori in ustanovili še študijske knjižnice na Ptuj in v Postojni (1948), v Novi Gorici (1949), Ravnah na Koroškem (1949), v Kranju (1950), Kopru (1956) in Murski Soboti (1956). Marsikatera od njih še dalj časa po ustanovitvi ni bila odprta za javnost. Tako lahko na primer v letu 1950 zasledimo podatek, da študijski knjižnici v Novi Gorici in Kranju poslujeta interno, ker še nista urejeni.²³¹

86

Ustanovitelji in financerji študijskih knjižnic so bili torej različni: Ministrstvo za prosveto, okrajni ljudski odbori, v primeru Slovanske knjižnice pa Ministrstvo za prosveto in mestni ljudski odbor. Tudi med študijskimi knjižnicami so obstajale velike razlike. Te niso bile le posledica dolžine njihovega delovanja, razvitosti in števila zaposlenih, temveč tudi nalog, ki so jih izvajale za specifične potrebe uporabnikov. Po razvitosti sta izstopali Študijska knjižnica v Mariboru in Študijska knjižnica v Celju. Prva je pod vodstvom J. Glazerja, ki jo je vodil vse od leta 1931 do 1959, že pred drugo svetovno vojno razvila značilne funkcije deželne knjižnice.²³² Med prioriteta mi njene nabavne politike so bili styriaci in učbeniki, saj so dijaki in študentje sestavljali večino njenih uporabnikov. Ker so bile štajerske ljudske in šolske knjižnice med drugo svetovno vojno povečini uničene, je mariborska Študijska knjižnica več let predstavljala bralcem edino možnost za branje slovenske knjige. Zato je izposojala tudi leposlovje, čeprav je bila to sicer primarna naloga ljudskih knjižnic. Odzvala se je tudi na nove naloge, ki sta jih knjižnici nalagali uredbi o ustanovitvi študijskih knjižnic. Knjižnica je načrtovala koordiniran razvoj strokovnih knjižnic po podjetjih: nudila naj bi jim strokovno pomoč, organizirala tečaje za knjižničarje mariborskih strokovnih knjižnic ter prevzemala fonde opuščenih strokovnih knjižnic. Ker naj bi strokovne knjižnice v Mariboru premogle okoli 40.000 knjig, je načrtovala izgradnjo centralnega kataloga, ki naj bi služil tudi za koordinacijo nabave gradiva. Leta 1960 je bila s 100.000 zvezki med največjimi in kadrovsko najboljše zasedenimi knjižnicami, saj je zaposlovala 20 delavcev.²³³

230 Uredba o ustanovitvi Slovanske knjižnice v Ljubljani, *UL LRS* 3, št. 19 (1946): 51–53.

231 *Slovenske knjižnice*, 18 in 25.

232 Glazer, Domoznastvena tradicija in naloge pokrajinskih knjižnic.

233 Problematika pokrajinskih študijskih knjižnic, 132–134.

Janko Glazer

Slika 12: Janko Glazer (1893–1975).

Avtor: Mirko Japelj. Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Janko Glazer (1893–1975) se je leta 1926 zaposlil v mariborski Študijski knjižnici, kjer je bil od leta 1931 do leta 1959 njen ravnatelj. V obdobju med obema vojnama je objavljaj bibliografije, prispevke o zgodovini tiskarstva ter knjižnic v Mariboru in njegovi okolici. V bibliotekarskih zadevah je tesno sodeloval z J. Šlebingerjem. Po vojni je poskrbel za obnovo med vojno uničenih evidenc Študijske knjižnice v Mariboru ter za sortiranje in evidentiranje vrnjenih knjig, ki so bile knjižnici odtujene leta 1941. Zagovarjal je pomen domoznanske funkcije študijskih knjižnic in v podporo v Mariboru nastajajočih visokošolskih zavodov utrjeval splošnoznanstveni značaj knjižnice. Po upokojitvi je vodil rokopisni oddelek in objavil več bibliografskih prispevkov o rokopisnem gradivu in starih mariborskih tiskih.

Prioritete Študijske knjižnice v Celju pa so bile drugačne. Na pobudo družbenopolitičnih organizacij je začela s sistematičnim pridobivanjem literature s področja družbenih ved za potrebe idejno-političnih tečajev, študijskih krožkov in predavateljskih aktivov delavskih univerz. Konec leta 1959 je obsegala preko 60.000 zvezkov, imela je 11 zaposlenih, od tega tri bibliotekarje, s čimer je bila v celjskem okraju edina znanstvena in strokovna knjižnica, ki je zaposlovala strokovne delavce. Zato je upravičeno načrtovala pomoč vsem strokovnim knjižnicam okraja, ki jih je bilo leta 1962 kar 32. V. Novak, predstojnik knjižnice, je celo razmišljal o vzpostavitvi dokumentacijskega centra za celjski okraj. Po vzoru Jugoslovanskega centra za tehniško in znanstveno dokumentacijo v Beogradu je načrtoval dokumentacijsko kartoteko za prirodoslovne, uporabne in družbene vede, ob tem pa naj bi knjižnica sistematično zbiralala tudi bibliografsko dokumentacijo o celjskem območju.²³⁴

Večina študijskih knjižnic je težila k oblikovanju domoznanskih zbirk. Poleg že omenjene nabavne politike mariborske študijske knjižnice so se zbiranju pisne kulturne dediščine eksplicitno zavezale še Študijska knjižnica na Ravnah z zbiranjem carinthiace; študijska knjižnica v Kopru z zbiranjem gradiva, ki je obravnavalo Jadran, koprski okraj, Trst in Primorsko na splošno; študijska knjižnica v Murski Soboti, ki je zbiralala in hranila vse tiske, ki so izšli na področju Pomurja oziroma so se po vsebini nanašali nanj; ter študijska knjižnica v Kranju, ki je zbiralala gradivo za gorenjsko območje in še posebej prešerniano. Uporabniki študijskih knjižnic so bili iz vrst dijakov, študentov, prosvetnih delavcev in uradnikov, medtem ko je bil obisk kmetov in delavcev zanemarljiv.²³⁵

88

Študijske knjižnice so svoje začetne fonde črpale iz gradiva svojih predhodnic, proforskih knjižnic oziroma iz gradiva, zbranega v federalnih zbirnih centrih. Distribucijo knjižničnega gradiva iz osrednjega federalnega zbirnega centra, ki je bilo v prvi vrsti namenjeno ljudskim in študijskim knjižnicam, je prevzela Narodna in univerzitetna knjižnica. Od začetka petdesetih let je študijskim knjižnicam ponujala gradivo v obliki seznamov,²³⁶ njene delavke pa so sodelovale tudi pri urejanju gradiva v zbirnih centrih zunaj Ljubljane.²³⁷ Sodeč po ohranjenih evidencah Narodne in univerzitetne knjižnice je bilo število knjig, ki so jih iz tega vira prevzele študijske knjižnice, razmeroma skromno, od le nekaj deset do nekaj sto knjig na posamezno knjižnico. Gotovo pa je bilo drugače s prevzemom gradiva iz lokalnih zbirnih centrov.

Razvoj zbirk študijskih knjižnic je podpiral tudi instrument obveznega izvoda tiska, do katerega so imele pravico posamezne študijske knjižnice. Študijske knjižnice v Mariboru, Celju in Novem mestu so obvezni izvod slovenskih publikacij prejemale od svoje ustanovitve do leta 1954, ko so to pravico izgubile. Privilegij je izhajal iz jugoslovanske Uredbe o obveznem pošiljanju tiskanih stvari,²³⁸ ki ga je povzemala slovenska uredba. Ta je določala, da mora vsak tiskar dostaviti Narodni in univerzitetni knjižnici po 17 izvodov vsakega tiska. Od tega naj bi nacionalna knjižnica obdržala dva izvoda, 15 pa naj bi jih posredovala državnim centralnim knjižnicam v Beogradu. Dodatnih pet izvodov naj bi tiskarji dostavljali še petim študijskim knjižnicam. Do ustanovitve državne centralne knjižnice in študijskih knjižnic, naj bi njim namenjene izvode dobivala Narodna in univerzitetna knjižnica.²³⁹ Ker državna centralna knjižnica ni bila ustanovljena, je nacionalna knjižnica njej namenjene izvode posredovala okrožnim študijskim

234 Novak, Znanstvene in strokovne knjižnice v celjskem okraju, 165–166.

235 Problematika pokrajinskih študijskih knjižnic.

236 *Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani 1947-1960.*

237 *Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani NUK 1950*, 11.

238 Uredba o obveznem dostavljanju tiskanih stvari, *UL DFJ* 1, št. 52(1945): 449.

239 Uredbe o obveznem pošiljanju tiskanih stvari, *UL Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije* 1-2, št. 45 (1945): 210.

knjižnicam v Mariboru, Celju in Novem mestu, po en izvod pa je hranila za študijski knjižnici v Trstu in Celovcu. Do leta 1953, ko je izšla nova zvezna uredba o obveznem izvodu, je Narodna in univerzitetna knjižnica od nadšteviličnih izvodov po en izvod namenila še Študijski knjižnici na Ravnah in v Novi Gorici, preostanek pa razdelila med študijski knjižnici v Postojni in Murski Soboti.

Po letu 1953, ko je izšla nova zvezna uredba o obveznem pošiljanju tiskov,²⁴⁰ je bil obvezni izvod za študijske knjižnice do nadaljnjega ukinjen. Oblastem se ni mudilo s sprejemom novega predpisa. Predstavniki tiskarjev in založnikov so eventualni širitvi prejemnic obveznega izvoda nasprotovali, medtem ko so si študijske knjižnice prizadevale za ponovno pridobitev privilegija. Mariborska knjižnica je potrebo po obveznem izvodu utemeljevala z nevarnostjo, da bi bila edina zbirka slovenskega obveznega izvoda v Narodni in univerzitetni knjižnici lahko (ponovno) uničena zaradi vojne oziroma elementarnih nesreč, in kot dodaten argument navajala potrebe decentraliziranega visokega in višjega šolstva v Sloveniji. Na posvetovanju upravnikov študijskih knjižnic, ki ga je leta 1957 organiziral republiški Svet za kulturo in prosveto, so predlagali obvezni izvod vsaj za štiri študijske knjižnice, v alternativnih predlogih pa so pravico razširili na vse študijske knjižnice.²⁴¹

Novi republiški odlok o obveznem pošiljanju tiskov je leta 1960²⁴² dodelil obvezne izhode vseh slovenskih tiskov študijskim knjižnicam v Mariboru, Celju, Kopru in Novem mestu. Kranjska, murskosoboška in novogoriška študijska knjižnica so bile upravičene do periodike, medtem ko študijski knjižnici v Ravnah na Koroškem in na Ptuj ter Slovanska knjižnica niso prejemale obveznega izvoda tiskov. Razlog za to je bila bližina večjih knjižnic (Študijska knjižnica v Mariboru in Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani), prejemnic obveznega izvoda. Knjižnice v Mariboru, Celju, Novem mestu in Kopru, torej v središčih širših in zaokroženih območij, ki so pridobile pravico do obveznega izvoda, so bile obenem tudi organizacijsko in strokovno najbolj razvite študijske knjižnice v Sloveniji. Hkrati pa je bila njihova medsebojna geografska oddaljenost zagotovilo, da bi se slovenski tisk v primeru elementarne ali druge nesreče zagotovo vsaj kje ohranil.²⁴³ Predpis je bil razveljavljen leta 1965, za nekaj desetletij pa je problematiko obveznega izvoda razrešil šele Zakon o obveznem izvodu tiskov leta 1972, ki je obvezne izhode v celoti pripisal vsem študijskim knjižnicam in slovenskima zamejskima knjižnicama v Trstu (Narodna in študijska knjižnica) in Celovcu (Slovenska študijska knjižnica).

Študijske knjižnice so zaposlovale strokovne delavce, zato so zelo hitro same artikulirale svoje cilje in začele opozarjati na probleme. Na posvetovanju o problematiki študijskih knjižnic, ki ga je 10. decembra 1957 organiziral Svet za prosveto in kulturo LRS, je njihove naloge predstavil V. Novak, direktor celjske študijske knjižnice. Študijsko knjižnico je predstavil kot ustanovo splošnoznanstvenega značaja, ki zaposluje ustrezno usposobljene delavce. Predlagal je enotno nabavno politiko študijskih knjižnic. Zbirale in hranile naj bi vso sloveniko ter izbor jugoslovanske in inozemske literature. Zato bi morale dobivati obvezni izvod, če že ne s področja cele republike, pa vsaj obvezni izvod tiska z območja, na katerem delujejo. Študijske knjižnice je pojmoval kot nadgradnjo ljudskih knjižnic, podobno kot je gimnazija nadgradnja osnovni šoli. Ljudskim knjižnicam naj bi bile v pomoč, sodelovale naj bi s šolskimi knjižnicami ter s pokrajinskimi znanstvenimi ustanovami, zlasti s pokrajinskimi muzeji in arhivi, kar bi utrdilo njihov znanstveni značaj. Po njegovem mnenju je večina študijskih knjižnic »zdrknila v preveliko poljudnost«, opozarjal pa je tudi, da si dijaki v študijski knjižnici prepogosto izposojajo gradivo, ki bi ga

240 Uredba o obveznem pošiljanju tiskov, *UL FLRJ* 9, št. 27 (1953): 264–265.

241 Šlajpah, Stanje in delo študijskih knjižnic v letu 1968.

242 Odlok o obveznem pošiljanju tiskov študijskim knjižnicam, *UL LRS* 17, št. 33 (1960): 421.

243 Šlajpah, Stanje in delo študijskih knjižnic v letu 1968, 84.

morali dobiti v šolski knjižnici. Med perečimi problemi je bilo tudi zaposlovanje usposobljenih delavcev. Očitno ni potekalo v skladu s potrebami, saj je predlagal republiško nadzorstvo in oblikovanje kriterijev za nameščanje »tako glede na strokovno usposobljenost, kakor tudi na moralnopolitične kvalitete«. Mnenja je bil, da je mreža študijskih knjižnic zadostna in obenem ostro nasprotoval združevanju ljudskih in študijskih knjižnic, do katerega je v tem času že prišlo v Postojni in Kranju.²⁴⁴ Ideja o združevanju študijskih in ljudskih knjižnic je namreč v petdesetih letih preteklega stoletja predstavljala pravi strokovni izziv. V začetku desetletja je uvrščanje študijskih knjižnic med znanstvene problematiziral B. Pregelj. Čeprav sta bili tudi po njegovem glavni nalogi teh knjižnic prebivalcem večjih krajev omogočiti samoizobraževanje ter gradnjo domoznanske zbirke, jih je opredelil kot vmesen tip med ljudsko in znanstveno oziroma strokovno knjižnico.²⁴⁵ Delitev na ljudske knjižnice, ki opravljajo predvsem razvedrilno, in študijske knjižnice s strokovno-znanstveno funkcijo je izhajala iz tradicije slovenskega knjižničarstva. Trdno je bila zasidrana v razumevanju poslanstva teh knjižnic in razumljivo je, da bibliotekarji sprva niso bili naklonjeni združevanju študijskih in ljudskih knjižnic. Ko je leta 1956 v Postojni prišlo do združitve študijske in ljudske knjižnice, je stroka takšne poskuse zavrnila. M. Šlajpah je ugotavljala, da je bolje obdržati ločene knjižnice študijskega in ljudskega tipa.²⁴⁶ Še bolj kritičen je bil V. Novak, ki je obsodil tendence po združevanju ljudskih in študijskih knjižnic kot nezrele in diletantske poskuse ter zagovarjal študijske knjižnice kot samostojne ustanove splošnega znanstvenega značaja. Mešani tip knjižnice z dvema ločenima oddelkoma, študijskim in ljudskim, se mu je zdel sprejemljiv le začasno in le tam, kjer ni bilo na voljo kvalificiranih knjižničarjev. Sicer pa je predlagal uvedbo okrajnega obveznega izvoda in bil kritičen do izposoje gradiva na dom, ker je dajal prednost študiju v knjižnici.²⁴⁷

Tudi J. Dolar, takratni ravnatelj mariborske študijske knjižnice, je še leta 1960 podpiral ločeni vrsti knjižnic. Študijsko knjižnico je videl bliže visokošolskemu okolju in bil mnenja, da mora Študijska knjižnica v Mariboru opustiti vse elemente ljudskega knjižničarstva. Svojo nabavno politiko mora usmerjati na področje naravoslovnih, družbenih in uporabnih ved, ter biti z ustreznostjo znanstveno literaturo na voljo razvijajočemu se mariborskemu visokemu šolstvu.²⁴⁸

Večje študijske knjižnice so sprejele zamisel o matičnem značaju študijskih knjižnic. Jeseni leta 1959 so na zborovanju slovenskih knjižničarjev v Mariboru v okviru koncepta organizacije knjižnične dejavnosti v občini njihov delokrog še razširili. Študijskim knjižnicam je bila naložena skrb za razvoj vseh vrst knjižnic (ljudskih, strokovnih in šolskih), ki so delovale na njihovem območju. Knjižnice naj se združijo v funkcionalno omrežje in koordinirajo nabavno politiko, tako da bo nabavljene dovolj tehnične in druge strokovne literature, za izpopolnjevanje posebnih področij pa naj se obračajo po materialno pomoč na gospodarske in družbenopolitične organizacije s tega področja. Med njihovimi nalogami je bila tudi vzpostavitev in vodenje centralnih katalogov, kjer bi študijske knjižnice po predlogu M. Rupla odigrale pomembno nalogo posrednikov med knjižnicami svojega območja in nacionalno knjižnico.²⁴⁹ Študijske knjižnice naj bi zbirale katalogne listke knjižnic s svojega območja, in sicer v treh izvodih. Enega naj bi obdržale same za pokrajinski centralni katalog, dva pa naj bi posredovale Narodni in univerzitetni knjižnici. Ta bi enega uporabila za centralni katalog slovenskih knjižnic, drugega pa bi posredovala ustreznemu centralni knjižnici (na primer tehniški ali medicinski), ki gradi strokovni centralni katalog. Alternativen koncept enotne organizacije knjižnične dejavnosti v

244 Novak, Problemi pokrajinskih študijskih knjižnic v Sloveniji.

245 Pregelj, *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*, 16.

246 Šlajpah, Stanje in osnovna vprašanja ljudskih knjižnic v LR Sloveniji, 19.

247 Novak, Problemi pokrajinskih študijskih knjižnic v Sloveniji, 17.

248 Sapač, Mejniki v razvoju Univerzitetne knjižnice Maribor od leta 1903 do leta 2002, 38.

249 Resolucija zborovanja slovenskih knjižničarjev (1960).

Vlado Novak

Slika 13: Vlado Novak (1916–1994).

Vir: Arhiv Osrednje knjižnice Celje.

Vlado Novak (1916–1994) je leta 1946 osnoval Študijsko knjižnico v Celju, postal njen dolgoletni ravnatelj in kasneje vodja domoznanske zbirke. Bil je zaslužen za gradnjo njenih novih prostorov, prvih namensko grajenih knjižničnih prostorov po koncu druge svetovne vojne. Razmišljanja o pomenu in nalogah študijskih knjižnic je leta 1958 predstavil v članku *Problemi pokrajinskih študijskih knjižnic v Sloveniji*. Leta 1961 je objavil izčrpen pregled *Znanstvene in strokovne knjižnice v celjskem okraju* in leto kasneje skupaj z M. Šlajpah priročnik *Navodilo za poslovanje strokovnih knjižnic*. V petdesetih in šestdesetih letih je bil član različnih inštruktorskih skupin in komisij za knjižnice. Leta 1967 mu je Društvo bibliotekarjev Slovenije podelilo posebno bibliotekarsko nagrado za dolgoletno delo na področju razvoja knjižničarstva na Celjskem.

občini, ki se je izkazal za bolj sprejemljivega, pa je predstavil S. Bohanec. Osrednja knjižnica občine, ki naj jo, po vzoru Osrednje knjižnice v Kranju, sestavljajo ljudski, študijski in mladinski oddelek, naj bi služila svojim uporabnikom in obenem skrbela za organizacijo in delovanje drugih vrst knjižnic v občini. Oddelek ljudske knjižnice naj bi skrbel za mrežo ljudskih knjižnic (potujoče knjižničarstvo, vaške in druge knjižnice splošnega tipa), študijski oddelek pa za vse strokovno knjižničarstvo v občini (tovarniške, učiteljske, zdravniške in druge knjižnice). Po en uslužbenec ljudskega in študijskega oddelka naj bi nudila sorodnim knjižnicam praktično in teoretično strokovno pomoč, jim posredovala izkušnje drugih knjižnic, pomagala v materialnih težavah ter skrbela za obstoj zadostnega števila knjižnic. Oddelek za mladinsko knjižničarstvo pa bi moral poskrbeti za uvajanje estetskega izobraževanja v pionirsko knjižnico in v vse šolarske knjižnice. Pri tem naj se dejavnost osrednje knjižnice povezuje in dopolnjuje z obveznostmi drugih prosvetnih ustanov. Za celotno občino naj bi izdelali tudi enotna načela nabavne politike. Osrednja knjižnica bi tako združevala velike občinske knjižnice z manjšimi knjižnicami najrazličnejših ustanoviteljev.²⁵⁰

Knjižnice v skrbi za pisno kulturno dediščino

Presenetljivo je, da po koncu druge svetovne vojne uničenju knjižnic in knjižničnega gradiva navkljub, varovanje knjižničnega gradiva kot kulturne dediščine ni bilo med prioritetskimi nalogami knjižnic. Knjižničarska posvetovanja na državni in na republiški ravni sicer tega področja niso obšla. Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije je teme, povezane s konserviranjem in restavriranjem dragocenega knjižničnega gradiva, pogosto uvrščala na dnevni red svojih kongresov in skupščin. Tako je M. Rojnic že na prvem kongresu Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1949 opozoril, da knjižnice potrebujejo knjigovезnice in fotolaboratorije, da bi bolje zaščitile gradivo. Predlagal je izdelovanje kopij, z uporabo katerih bi obranili dragoceno gradivo pred poškodbami, ki jih prinaša uporaba ter mikrofilmanje časnikov. Knjižnice bi morale po njegovem zaposlovati strokovnjake za restavriranje dragocenih rokopisov. Jugoslovanski bibliotekarji so tudi na drugem kongresu leta 1953 pozvali k usposabljanju strokovnjakov za popravilo starih knjig in rokopisov ter predlagali sistematično fotografiranje pomembnih gradiv. Ob tem so pozivali k oblikovanju enotnih pravil za obdelavo rokopisnega gradiva in starih tiskov ter predlagali vzpostavitev centralnih katalogov rokopisnega gradiva in redkih tiskov. V Sloveniji so v petdesetih letih uspešno izvedli popis inkunabul in projekt v začetku šestdesetih let razširili tudi na druge jugoslovanske republike.

Področje pisne kulturne dediščine je bilo kljub temu obstranskega pomena. Knjižnice oziroma knjižnično gradivo, ki je imelo kulturnozgodovinsko vrednost, je bilo sicer zaščiteno s predpisi, ki so urejali varovanje naravne in kulturne dediščine. Na tej podlagi je bilo leta 1951 dvanajst slovenskih knjižnic razglašeno za kulturne spomenike: devet samostanskih in cerkvenih knjižnic (knjižnice frančiškanskih samostanov v Ljubljani, Kamniku in v Novem mestu, Kapucinski knjižnici v Krškem in v Škofji Loki, kartuzijanska knjižnica v Pleterjah, Semeniška knjižnica v Ljubljani, Škofijska knjižnica v Ljubljani, Minoritska knjižnica na Ptuj) ter tri osebne knjižnice (knjižnica Petra Pavla Glavarja v Komendi, knjižnica ljubljanskega župana Ivana Hribarja in knjižnica dr. Ivana Vidica iz Kamnika).²⁵¹ Istega leta je bila s posebno odločbo zavarovana tudi knjižnica Otona Župančiča.²⁵²

250 Bohanec, Komuna Kranj in njeno knjižničarstvo.

251 Odločba o zavarovanju kulturnozgodovinsko pomembnih knjižnic, *UL LRS* 8, št. 12 (1951): 79–80.

252 Odločba o zavarovanju Župančičeve rojstne hiše na Vinici, spomenika pri hiši ter delovne sobe in knjižnice v Ljubljani, *UL LRS* 8, št. 36 (1951): 185–186.

Društvo bibliotekarjev Slovenije je, tako kot Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, sicer že na prvih občnih zborih obravnavalo zaščito knjig in rokopisnih zbirk, fotografranje pomembnih gradiv in usposabljanje strokovnjakov za delo s starim in redkim gradivom ter rokopisi. Vodilni strokovnjak na tem področju v Sloveniji in v Jugoslaviji je bil A. Gspan, vodja rokopisne zbirke v Narodni in univerzitetni knjižnici. Leta 1957 se je s podporo Unesca štiri mesece izpopolnjeval na Gallovem inštitutu za patologijo knjige v Rimu. Na osnovi teh izkušenj je pripravil predlog za organizacijo konservatorsko restavratorske službe za knjižnično gradivo v državi. Načrtoval je, da bi vsaj ena od jugoslovanskih osrednjih znanstvenih knjižnic sistematično zbirala in zasledovala literaturo s področja konservacije gradiva in restavratorstva ter nudila knjižničarjem stalno izpopolnjevanje. Pri nacionalnih knjižnicah republik oziroma pri zavodih za spomeniško varstvo bi se morali osnovati centralni republiški konservatorsko-restavracijski laboratoriji, ki bi jih vodili posebej za to usposobljeni bibliotekarji. Ugotavljal je, da Slovenija na tem področju zaostaja za drugimi republikami Jugoslavije, in razmišljal, da bi na temelju že obstoječe knjigoveznice v Narodni in univerzitetni knjižnici razvili laboratorij za restavriranje knjižničnega gradiva. Predlagal je, da se pri zavodih za zaščito kulturnih spomenikov osnujejo referati za knjižnice, ki bi vodili evidenco starih in redkih knjig, ki se hranijo zunaj javnih knjižnic. Društvo bibliotekarjev Slovenije ga je pri tem podprlo in leta 1958 med svoje naloge uvrstilo tudi sodelovanje s pristojnimi organi za namestitve referentov za pisno kulturno dediščino pri okrajnih zavodih za varstvo kulturnih spomenikov.²⁵³ Interes za zaščito gradiva je bil tudi na jugoslovanskem nivoju tolikšen, da so proti koncu petdesetih let v okviru Sekcije za znanstvene knjižnice Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije osnovali komisijo za zaščito knjižničnega gradiva, predstavniki zveze pa so sodelovali z Zvezo muzejsko konservatorskih društev.

V petdesetih letih so bile Gspanove ideje o konservatorsko-restavratorskih laboratorijih še neuresničljive. Zato pa je lahko svoje ideje uresničil na drugih področjih: konservacija in restavracija knjig in rokopisov (oziroma biblioterapija, kot so v tem času poimenovali ta predmet) sta postali obvezen predmet pri usposabljanju knjižničarjev za strokovne izpite in sestavni del predlogov predmetnika za višješolski oziroma visokošolski študij bibliotekarstva. A. Gspan je na osnovi predavanj za strokovni izpit leta 1958 objavil tudi skripta *Konserviranje in restavriranje bibliotечnega in arhivskega gradiva*²⁵⁴ in patologija knjige je postala del znanstvenega bibliotekarskega dela v knjižnici. A. Gspan je leta 1958 sodeloval tudi pri izdelavi posebnih navodil za organizacijo in opravljanje konservacijsko-restavracijske službe v bibliotekah in arhivih pri Zveznem izvršnem svetu. Navodila so ustanovam, ki hranijo arhivsko gradivo, predpisovala zaposlitev delavca, ki je teoretično in praktično podkovan na tem področju in ki se na tem področju tudi izpopolnjuje. Vsaka republika naj bi pri zavodih za spomeniško varstvo ali v okviru katere od velikih ustanov, ki hranijo predmete pisne kulturne dediščine, organizirala konservatorsko-restavratorski center. Ta naj bi predvsem evidentiral ogroženo gradivo, nadziral stanje spomeniško pomembnih objektov, nudil strokovno pomoč in vzdrževal laboratorij za konzerviranje oziroma restavriranje gradiva. Navodila so vsebovala tudi konkretne zahteve za klimatske, tehnične in higienske pogoje v skladiščih ter praktične napotke, kako gradivo nadzirati in zdraviti.²⁵⁵

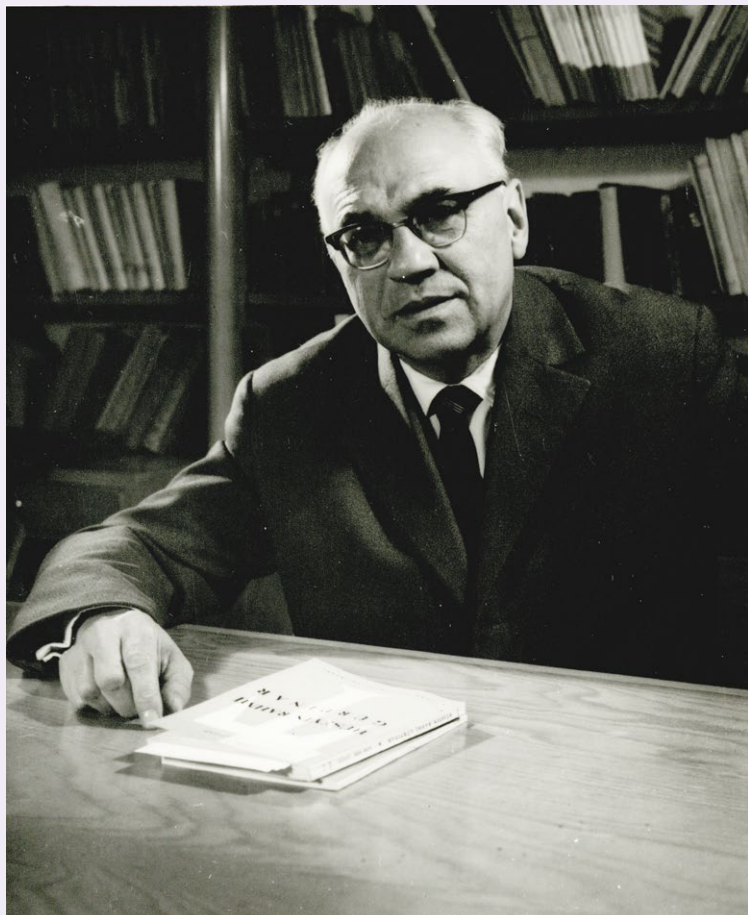
Tako kot konservatorsko-restavratorski posegi in zaščita gradiva se je zdela bibliotekarjem pomembna evidenca starih in redkih knjig ter rokopisov. Leta 1959 sta tako Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije in kot tudi Društvo bibliotekarjev Slovenije izražali potrebo po

253 Glej Gspan, Delo referata za knjižnice od ustanovitve do konca leta 1952 in Bodoča organizacija konservacijsko-restavracijske službe v bibliotekah in arhivih Slovenije in Vtisi in razmišljanja ob študiju v Gallovem inštitutu v Rimu.

254 Gspan, *Konserviranje in restavriranje bibliotечnega in arhivskega gradiva*.

255 Gspan, Bodoča organizacija konservacijsko-restavracijske službe v bibliotekah in arhivih Slovenije.

Alfonz Gspan

Slika 14: Alfonz Gspan (1904–1977).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Alfonz Gspan (1904–1977) se je v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani zaposlil leta 1946 in vzpostavil delovanje rokopisne zbirke. Ukvarjal se je s sistematičnim zbiranjem rokopisov in redkih tiskov ter s problematiko konserviranja in restavriranja knjižničnega gradiva, o čemer je predaval na bibliotekarskih tečajih in na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Leta 1957 je s podporo Unesca štiri mesece opravljal študijsko prakso na Gallovem institutu za patologijo knjige v Rimu, kar ga je vzpodbudilo k izdelavi načrta organizacije centrov za varovanja pisne kulturne dediščine v knjižnicah in arhivih. Istega leta je v sodelovanju s hrvaškim strokovnjakom J. Badaličem izdal popis prvotiskov *Inkunabule v Sloveniji*.

ustanovitvi centralnih katalogov rokopisov in starih knjig. Na jugoslovanskem nivoju je dala iniciativo za izdelavo centralnih katalogov starih knjig in enotnih pravil za njihov bibliografski popis Sekcija za bibliografijo, katere vodenje je leta 1958 prevzel J. Logar. V Sloveniji se je na tem področju angažirala predvsem Sekcija za znanstvene knjižnice Društva bibliotekarjev Slovenije. Leta 1959 si je zadala nalogo izdelati pravila za katalogizacijo rokopisov in avtografov, kar je bil predpogoj za vzpostavitev centralnega kataloga rokopisov. Tudi na posvetovanju znanstvenih in strokovnih knjižnic, ki ga je istega leta organizirala Narodna in univerzitetna knjižnica, so bibliotekarji obravnavali problematiko kulturne dediščine. Ugotavljali so, da je potrebno sodelovanje varuhov rokopisnih zbirk v knjižnicah in arhivih, izdelava enotnih pravil za katalogizacijo tega gradiva in njegova centralna evidenca. M. Rupel je skrb za pisno kulturno dediščino pripisal nacionalni knjižnici, ki naj bi skrbela za ohranitev literarno in kulturno pomembnega rokopisnega gradiva, vzdrževala pregled nad vsemi pomembnimi ohranjenimi rokopisi ter skrbela za izdelavo specialnih bibliografij rokopisov in inkunabul. Zavzel se je za ohranjanje historičnih knjižničnih zbirk, ki jih po njegovem knjižnice ne bi smeli razdirati. Da bi zaščitili gradivo pred poškodbami, ki jih povzroča pogosta raba, naj bi postopoma fotografirali vse redke in dragocene knjige. Nacionalna knjižnica naj bi skrbela za konservacijo in restavriranje knjig in rokopisov za celo Slovenijo, zato pa bi morala imeti restavratorsko delavnico z usposobljenim strokovnjakom.²⁵⁶

Večina aktivnosti, ki so jih načrtovala društva in nacionalna knjižnica na področju varstva pisne kulturne dediščine v petdesetih letih, ni bilo realiziranih. Zakon o knjižnicah je to področje obšel, knjižničarstvo pa sta zapustila tudi glavna protagonista tega področja, A. Gspan in M. Rupel. Kljub temu so petdeseta leta zaznamovana s pomembnim dosežkom na področju evidentiranja pisne kulturne dediščine. Leta 1957 je A. Gspan v sodelovanju s hrvaškim strokovnjakom J. Badalićem izdal popis prvotiskov *Inkunabule v Sloveniji*²⁵⁷ in v šestdesetih letih prevzel še koordinacijo popisa jugoslovanskih inkunabul.

Strokovne knjižnice in razvoj dokumentacijske dejavnosti

Po koncu druge svetovne vojne je začelo rasti tudi število specialnih strokovnih knjižnic, ki so jih ustanavljali državni uradi in ustanove, znanstvene in kulturne organizacije, društva in razvijajoča se podjetja. Samo v Ljubljani je bilo leta 1950 evidentiranih 25 knjižnic pri različnih zavodih, inštitutih, muzejih in drugih kulturnih ustanovah, 32 pri državnih uradih in ustanovah, 20 pri društvih, organizacijah in podjetjih ter 6 knjižnic cerkvenih ustanov.²⁵⁸ Porast znanstvenih raziskav po letu 1945 je skupaj s hitro razvijajočo se industrijo zahteval ažuren vsebinski pregled objav v znanstvenem in strokovnem tisku, predvsem v revijah in v sivi literaturi. Odgovor na to je ponudila dokumentalistika: dejavnost, ki je temeljila na analitični obdelavi dokumentov, izdelavi povzetkov in anotacij, usmerjeni informacijski dejavnosti ter izdelavi tiskanih informativnih biltenov za diseminacijo informacij. Kljub očitni sorodnosti z bibliotekarstvom in izvorom v bibliografski dejavnosti (dokumentalistko so opisovali kot kvantitativno in kvalitativno stopnjevano bibliografijo)²⁵⁹ so dokumentacijsko dejavnost predstavljali kot posebno delovno področje, vezano predvsem na postopke ekstrahiranja in posredovanja informacij. Vključevala je še zbiranje, selekcijo in klasifikacijo primarnih dokumentov (članki, knjige, standardi, patenti), izdelavo in hranjenje sekundarnih dokumentov (referatni časopisi, strokovne bibliografije z

256 Rupel, Posebne naloge narodnih knjižnic in njih pomen za znanstveno delo, 8.

257 Gspan in Badalić, *Inkunabule v Sloveniji*.

258 *Slovenske knjižnice*, 33–41.

259 Ledinek, Dokumentacija in knjižničarstvo, 36.

anotacijami) ter uporabo in razširjanje informacij.²⁶⁰ Dokumentalistika naj bi bila zato bolj kot knjižničarstvu sorodna dejavnosti muzejev in arhivov.

Začetki dokumentacijske dejavnosti so bili vezani na področje tehnike in naravoslovja. Sprva se je dokumentalistika razvijala vzporedno s knjižničarstvom, praviloma v specializiranih ustanovah in pod okriljem organizacij tehnikov in inženirjev. V Jugoslaviji se je z dokumentacijsko dejavnostjo od konca štiridesetih let ukvarjal Jugoslovanski center za tehnično in znanstveno dokumentacijo (Jugoslovanski center za tehnično i naučno dokumentacijo) v Beogradu, ki ga je leta 1949 ustanovil Boris Kidrič. Center je že leta 1953 izdal izčrpen priročnik *Dokumentacija u preduzećima i ustanovama*,²⁶¹ s pregledom virov in dokumentacijskega gradiva ter konkretnimi navodili za organizacijo dokumentacijske službe oziroma birojev za dokumentacijo v podjetjih, vključno z navodili za katalogizacijo in uporabo sistema univerzalne decimalne klasifikacije. V posebnem poglavju je bila predstavljena jugoslovanska mreža tehnične in znanstvene dokumentacije, ki sta jo poleg jugoslovanskega centra za tehnično in znanstveno dokumentacijo v Beogradu dopolnjevala republiška centra za dokumentacijo v Zagrebu in v Ljubljani, kjer je vlogo dokumentacijskega centra prevzela Centralna tehniška knjižnica pri Tehnični visoki šoli. Med naloge centrov se je uvrščalo zbiranje strokovne literature, izdajanje biltena dokumentacije strokovne literature, vzpostavitev dokumentacijske kartoteke in posredovanje informacij o strokovni literaturi. Tako je od leta 1950 Jugoslovanski center za tehnično in znanstveno dokumentacijo izdajal tudi *Bilten dokumentacije* oziroma *Zeleni bilten*, ki je leta 1961 že vključeval informacije o člankih iz 2700 tujih in 300 domačih časopisov, urejenih po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije. Zanimanje zanj je bilo veliko, saj je leta 1953 izhajal v nakladi 26.508 izvodov. Po letu 1952 so obdelavo znanstvenih in strokovnih revij prevzeli po republikah v koordinaciji centra v Beogradu, ki je skrbel tudi za naročanje revij. Duplikate revij je pošiljal v obdelavo republiškim centrom, ki so jih obdržali oziroma posredovali knjižnicam. V slovenskem primeru jih je prevzela Centralna tehniška knjižnica. Z letom 1954 je zvezni center v obdelavo vključil tudi revije, ki so jih naročala podjetja. Strokovno jedro centra je predstavljal oddelek za informacije, ki ga je sestavljalo več skupin inženirjev dokumentalistov. Ti so skrbeli za redakcijo Biltena, izbor gradiva za obdelavo, izdelavo dokumentacijske kartoteke in posredovanje informacij. Za nabavo, urejanje in hranjenje gradiva je skrbela knjižnica centra. V okviru centra je bil vzpostavljen tudi foto laboratorij za izdelavo mikrofilmov oziroma fotografskih kopij dokumentov. O zanimanju za gradivo priča število izdelanih kopij: leta 1953 so izdelali preko 82.000 mikrofilmskih posnetkov in preko 32.000 fotografskih kopij.²⁶²

Za ustrezno dokumentacijsko službo, ki naj bi podpirala sodoben tehnološki razvoj, naj bi poskrbela tudi podjetja z ustanavljanjem birojev za dokumentacijo. Ti naj bi bili sestavljeni iz treh delov: strokovne knjižnice (ki naj bi skrbela za knjige, periodiko, standarde in drugo knjižnično gradivo), dokumentacijske kartoteke (ki naj bi jo sestavljali kartoteka, referalni časopisi in priročniki) ter specialne dokumentacije (v okviru katere naj bi skrbeli za patente, strokovna poročila in tehnični arhiv podjetja).²⁶³ Raziskovalno delo in praktična uporaba raziskovalnih in znanstveno tehničnih dosežkov je bila ena izmed prioritet tedanjega časa in znanstveno-tehnična dokumentacija je uživala vso podporo političnih in gospodarskih struktur. V Sloveniji je iniciativo na področju razvoja dokumentalistike prevzela Zveza inženirjev in tehnikov LR Slovenije. V razvoju dokumentacijske dejavnosti so prednjačila podjetja s področja elektroindustrije. V kranjski tovarni Iskra so zasnovale oddelka za tehnično dokumentacijo segale v leto 1954, druga podjetja, kot na primer Elektrokovina in Loške tovarne hladilnikov, pa so

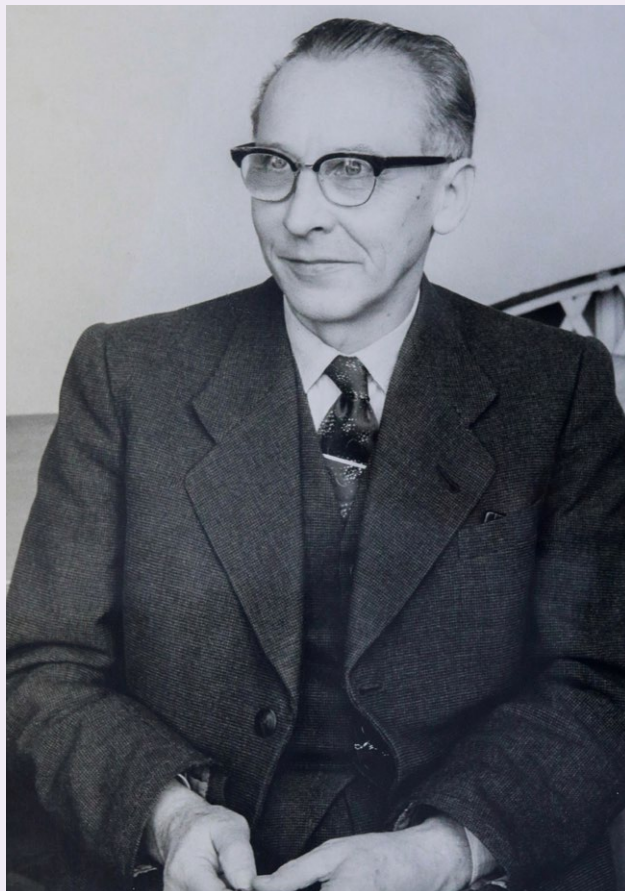
260 Melihar, Osnove, pomen in problemi znanstvene in tehnične dokumentacije.

261 *Dokumentacija u preduzećima i ustanovama*.

262 *Dokumentacija u preduzećima i ustanovama*, 33.

263 *Dokumentacija u preduzećima i ustanovama*, 35.

Kajetan Kavčič

Slika 15: Kajetan Kavčič (1903–1972).

Vir: Arhiv Centralne tehniške knjižnice.

Kajetan Kavčič (1903–1972) je bil od leta 1953 do leta 1966 ravnatelj Centralne tehniške knjižnice. Od leta 1956 se je posvečal skrbi za formiranje in delovanje INDOK službe. Že leta 1956 je začel organizirati centralni katalog tehniške literature v knjižnicah tehniških fakultet in sestavil navodila za izdelavo katalognih listkov centralnega kataloga. Pod njegovim vodstvom je knjižnica leta 1963 izdala *Katalog pomembnejših inozemskih tehničnih revij Centralne tehniške knjižnice v Ljubljani*. Zavedal se je pomena koordinacije nabave literature in je k izboru periodičnih publikacij za knjižnico pritegnil širok krog univerzitetnih učiteljev in inženirjev. S prevzemom nalog republiške matične službe za specialne tehniške knjižnice je spodbudil pregled stanja knjižnic po okrajih. Izdelal je programske osnove za gradnjo nove Centralne tehniške knjižnice. Pisal je o pomenu, organizaciji, razvoju in opremljenosti tehniških knjižnic in bil med pobudniki izdelave bibliografije tehniških knjig in periodik Slovenije ter bibliografije doktorskih disertacij Univerze v Ljubljani.

dokumentacijsko dejavnost izvajale v okviru strokovnih knjižnic, ki so večinoma že uvedle sistem univerzalne decimalne klasifikacije. Med prvimi, ki so vzpostavili dokumentacijsko službo, so bili še Zavod za raziskavo materialov v Ljubljani, na področju kemične industrije podjetje Kamnik in Tovarna dušika Ruše, na področju motorne industrije Tomos in TAM, na področju tekstilne industrije pa Tekstilni inštitut v Mariboru. Po letu 1960 je marsikatero podjetje začelo izdajati lastne dokumentacijske biltene (na primer *Bilten zavoda za hladilno tehniko*).²⁶⁴

S področjem dokumentalistike so se že zgodaj srečale tudi fakultetne knjižnice. M. Šlajpah je leta 1955 omenjala, da so dokumentacijske centre obravnavali knjižnični odbori v fakultetnih knjižnicah, vendar je bila dokumentacijska dejavnost na fakultetah in inštitutih s področja naravoslovja, tehnike in medicine še v začetku šestdesetih let le v povojih. Večinoma so jo izvajali v okviru knjižnic in je obsegala nabavo sekundarnih dokumentov (na primer *Zelenega biltena*), redkeje pa samostojno izdelavo dokumentacijskih izvlečkov.²⁶⁵ Med knjižnicami v Sloveniji je pri uvajanju dokumentacijske dejavnosti prednjačila Centralna tehniška knjižnica. Že leta 1960 jo je njen ravnatelj K. Kavčič predstavljal kot enega izmed jugoslovanskih dokumentacijskih centrov. Knjižnica je vzpostavila dokumentacijski oddelek in dokumentacijsko službo, ki je povzemala kratke izvlečke člankov iz periodičnega tiska.²⁶⁶

Čeprav je dokumentacijska služba, vsaj tista, ki je bila organizirana v podjetjih, večinoma delovala v okviru knjižnic, je bilo v začetku šestdesetih let aktualno vprašanje, ali gre pri dokumentalistiki za samostojno stroko ali le za poseben del bibliotekarstva. Argumenti, s katerimi so na strani dokumentacijske dejavnosti poudarjali razlike, so pogosto izhajali iz pomanjkljivega poznavanja bibliotekarstva. S strani bibliotekarjev so naleteli na zadržan odziv. Analitična obdelava gradiva na primer je bila že dolgoletna praksa Narodne in univerzitetne knjižnice. Časopisne članke sta v obdobju med obema vojnama popisovala J. Puntar in J. Rus, pa tudi J. Šlebinger je v svojem elaboratu o stanju slovenske bibliografije leta 1943 opozoril na nujnost bibliografske obdelave člankov za sodobno znanstveno in strokovno delo. Predvsem pa je Narodna in univerzitetna knjižnica že od leta 1951 sodelovala pri popisu člankov za jugoslovansko bibliografijo periodičnih publikacij, katere izdelavo je vodil Jugoslovanski leksikografski zavod. Knjižnica je kot prva v Sloveniji začela graditi sistematski katalog gradiva, urejen po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije. Tudi raznovrstno gradivo (rokopisi, kartografsko in slikovno gradivo, drobni tiski in sive publikacije) je bilo že od nekdaj predmet obdelave v knjižnicah. Ljudske knjižnice so zahtevale katalogne listke z anotacijami, na osnovi katerih bi lahko naročale gradivo, medtem ko so različne knjižnice redno objavljale sezname novih pridobitev. Poenostavitve dokumentalistov je poskušal zavrnil J. Logar. Leta 1960 je v članku o *Problematiki bibliografskega oddelka v specializirani znanstveni ustanovi*²⁶⁷ opisal dokumentalistično dejavnost, ki se, predvsem v obliki specialne bibliografije, izvaja tudi na področjih družboslovnih znanosti in humanistike. Natančno je popisal vse značilnosti bibliografske obdelave gradiva s področja zgodovine delavskega gibanja: opozoril je na nujnost sodelovanja strokovnjakov za obravnavana področja, opisal različne vrste gradiva, vključno z dokumentarnim gradivom, ki ga obdeluje knjižnica, ter pomen poglobljenega analitičnega popisa periodike. Izpostavil je problem določanja stvarnih gesel in vsebinskih pojasnil, ki jih mora bibliotekar zapisati v bibliografskih opombah, če iz naslova dela, članka ali prispevka ni razvidna njegova vsebina dela. Tudi periodične publikacije je treba podrobneje obdelati, raziskati njihovo zgodovino, ugotoviti urednike in sodelavce, razrešiti šifre in psevdonime, podati podroben sistematičen pregled vsebine, ne nazadnje tudi informacijo o tem, kje se gradivo nahaja.

264 Levovnik, Elektroindustrija.

265 Gogala, Ljubljanske fakultete in inštituti.

266 Kavčič, Vloga in pomen Centralne tehniške knjižnice v Ljubljani v dokumentacijski službi.

267 Logar, Problematika bibliografskega oddelka v specializirani znanstveni ustanovi.

Ob tem, ko je opisal temeljne naloge dokumentalistov, ki jih izvajajo knjižnice, je izpostavil, da je bibliografija posebna stroka, s katero se ukvarja strokovnjak bibliograf. Logarjeve misli so bile spregledane in dokumentalistika s specializiranimi centri je ohranila samostojno pot razvoja. Kljub temu je pospešila implementacijo modernih bibliotekarskih metod in z uvedbo novih pojmov in terminologije²⁶⁸ omogočila bibliotekarstvu konceptualni premik v definiranju svojih nalog ter dolgoročno delovala kot protiutež prevladujočim zahtevam ljudskih knjižnic.

Ustanovitev slovenske nacionalne knjižnice

Po drugi svetovni vojni je napočil čas, da tudi Slovenci ustanovimo nacionalno knjižnico. Čeprav je pridevnik »nacionalna« sprva označeval lastništvo (kot prva nacionalna knjižnica je bila ustanovljena Bibliothèque National de France, v katero se je med francosko revolucijo preobrazila kraljeva knjižnica Bibliothèque de Roi), so se nacionalne knjižnice razvile v nacionalne kulturne institucije, katerih temeljna naloga je zbirati vse tiskano gradivo države ali naroda. Sčasoma in v odvisnosti od specifičnega kulturnega razvoja konkretnega okolja so se njihove dejavnosti poleg področja nacionalne kulturne dediščine (s poudarkom na zbiranju in hranjenju nacionalne pisne produkcije) pogosto usmerile v razvoj knjižnične infrastrukture (s poudarkom na koordinaciji, spodbujanju, vodenju in izvajanju storitev za knjižnice) ter izvajanje posameznih knjižničnih storitev za celo državo. Ker sta temeljni nalogi nacionalnih knjižnic gradnja nacionalne zbirke in izdelava nacionalne bibliografije, imajo praviloma pravico do obveznega izvoda publikacij s področja države. Nacionalne knjižnice so namreč v primerjavi z drugimi nacionalnimi kulturnimi institucijami izjemne tako po svojem fondu kot po svojih nalogah. Če druge nacionalne kulturne institucije zbirajo in prezentirajo predvsem značilne oziroma ekskluzivne primerke (muzeji, arhivi, galerije) oziroma dokazujejo svoj nacionalni pomen s kvaliteto svojih storitev (filharmonija, opera, gledališče), nacionalne knjižnice na osnovi zakonov o obveznem izvodu publikacij zbirajo vso pisno produkcijo svojega naroda. Tako gradijo izjemno, izčrpno in unikatno zbirko nacionalne kulture. Pogosto delujejo kot univerzalne znanstvene knjižnice ter koordinatorke in nosilke razvoja državnih knjižničnih sistemov. Nacionalne države imajo praviloma eno nacionalno knjižnico, medtem ko je v večnacionalnih državah prav obstoj posameznih nacionalnih knjižnic pokazatelj stopnje avtonomije posameznih narodov.

Prvi obotavljivi koraki, s katerimi so oblasti podprle dejavnosti Univerzitetne biblioteke kot nacionalne institucije, so bili storjeni med drugo svetovno vojno. Na to kaže dopis šefa pokrajinske uprave v Ljubljani, generala L. Rupnika, ki je oktobra 1944 pozival organizacijski štab slovenskih narodnih varnostnih straž na Jadranskem Primorju, naj prevzame zbiranje obveznega izvoda primorskih tiskov, ker »Univerzitetna biblioteka v svojstvu Narodne biblioteke (podčrtala avtorica) zaradi izrednih razmer tega ne more.«²⁶⁹ Obenem so podprli tudi izdelavo tekoče slovenske nacionalne bibliografije. Formalno priznanje vloge in funkcij nacionalne knjižnice, ki so jih njene predhodnice (Licejska knjižnica, Študijska knjižnica, Državna študijska knjižnica, Univerzitetna biblioteka) že desetletja postopoma gradile, pa je bilo mogoče šele po drugi svetovni vojni. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani je bila kot centralna knjižnica Slovenije ustanovljena 13. oktobra 1945 z uredbo Narodne vlade.²⁷⁰ Uredba je bila v veljavi le nekaj let, saj skupščina njene veljavnosti leta 1948 ni podaljšala. Izdana je bila na podlagi

268 Dokumentacijska strokovna terminologija.

269 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, Dopis Šefa pokrajinske uprave v Ljubljani Organizacijskemu štabu slovenskih narodnih varnostnih straž na Jadranskem primorju, 27. oktobra 1944.

270 Uredba Narodne vlade Slovenije o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, *UL Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in narodne vlade Slovenije* 1-2, št. 46 (1945): 225–226.

jugoslovanske Uredbe o Državni centralni knjižnici Demokradske federativne Jugoslavije.²⁷¹ Ta je določala, da morajo federalne enote ustanoviti oziroma imenovati svoje centralne knjižnice. Tako je bila z Uredbo, ki danes velja za ustanovitveni akt slovenske nacionalne knjižnice, »Univerzitetna biblioteka v Ljubljani« preimenovana v »Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani«. Naloge in notranja organizacija knjižnice so povzemale določila Uredbe o Državni centralni knjižnici DFJ ob upoštevanju piramidalne strukture mreže centralnih knjižnic, ki jo je ta predpis prinašal. Uredba je določala, da je primarna naloga Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani zbiranje, obdelava in hranjenje vseh tiskanih oziroma grafičnih izdelkov, izdelanih v Sloveniji in v drugih federalnih enotah Jugoslavije, ter dopolnjevanje knjižnične zbirke z znanstveno literaturo po potrebah univerze. Knjižnica naj bi sestavljala knjižno in strokovno bibliografijo vsega slovenskega tiska in vzdrževala pregled nad vsemi tiskarskimi in grafičnimi podjetji v Sloveniji. Knjižnicam v Sloveniji naj bi pomagala z navodili o poslovanju in skrbela za strokovno izobrazbo njihovih nameščencev. Državni centralni knjižnici DFJ je bila dolžna pošiljati obvezne izvide tiskov iz Slovenije in ji dajati vsa potrebna pojasnila o knjižničnih in drugih vprašanjih v republiki. Z uredbo je bila predpisana tudi notranja organizacija knjižnice, ki jo je, spet po vzoru državne centralne knjižnice, sestavljalo 11 oddelkov: splošna čitalnica s priročno knjižnico in javnimi katalogi ter posebno čitalnico; oddelek za katalogizacijo z inventarnim in matičnim listkovnim katalogom; oddelek za rokopise; časopisni oddelek z malo čitalnico; »grafični«, kartografski in glasbeni oddelek; oddelek za zbiranje vsega tiska, izdanega v času okupacije, zlasti tiska Osvobodilne fronte; bibliografski in informativni oddelek; oddelek za reprodukcije (oziroma fotografski oddelek); oddelek za dolžnostne (obvezne) izvide; evidentiranje dvojnikov ter knjigoveznica. Knjižnica naj bi na osnovi zveznega zakona o obveznem izvodu iz Državne centralne knjižnice DFJ v Beogradu prejela po dva izvoda tiskov iz drugih republik Jugoslavije, slovenske obvezne izvide pa neposredno od tiskarjev. Pri tem je imela pravico zbirati tudi publikacije, katerih razpečevanje je bilo prepovedano.

Vendar korak v formalno priznanje nacionalne institucije ni bil preprost. V Uredbi je zaznati odmev predvojnih predlogov knjižničnih zakonov, kjer je izraz narodna knjižnica uporabljen v pomenu javne oziroma ljudske knjižnice.²⁷² Predpis, na osnovi katerega je bila uredba izdana, namreč ni omenjal nacionalnih knjižnic, temveč je govoril o centralni oziroma osrednji knjižnici države in republik. Tudi v strokovnih krogih so govorili predvsem o nalogah osrednjih knjižnic. Celo naloge knjižnice, predpisane v Uredbi, in njihov vrstni red kažejo, da je bila knjižnica, bolj kot slovenska nacionalka, koncipirana kot ena izmed osrednjih republiških (in univerzitetnih) knjižnic. Seveda pa so vsaj tri od v uredbi zapisanih nalog (zbiranje slovenskih publikacij, izdelava bibliografije slovenskega tiska in odgovornost za razvoj drugih knjižnic v Sloveniji), četudi niso bile navedene kot prioritete, knjižnico de facto postavljale v vlogo slovenske nacionalne institucije. Narodna in univerzitetna knjižnica je na osnovi te uredbe prešla izpod okrilja ljubljanske univerze neposredno pod Ministrstvo za prosveto, ki ji je zagotavljalo sredstva na posebni proračunski postavki. Kljub temu so bile ohranjene trdne vezi z ljubljansko univerzo. Ta je ohranila nadzor nad delovanjem knjižnice in vpliv na kadrovskem področju. Upravnika knjižnice in strokovno osebje je sicer imenovalo oziroma nameščalo Ministrstvo za prosveto, vendar šele po posvetu z univerzitetnim senatom. Le upravno in tehnično osebje je bilo lahko nastavljeno na predlog upravnika knjižnice brez predhodnega posvetovanja z univerzo. Neposredni nadzor nad delom knjižnice je vršil univerzitetni knjižnični odbor, ki so ga sestavljali po en predstavnik vsake fakultete, predstavnik prosvetnega ministrstva ter upravnik knjižnice.

271 Uredba o Državni centralni knjižnici Demokradske federativne Jugoslavije, *UL DFJ* 1, št. 52 (1945): 450.

272 Prim. Kodrič-Dačić, Neuspešni poskusi za sprejem zakona o javnih knjižnicah v Kraljevini Jugoslaviji v letih 1929-1935.

Knjižnica je razvijala svojo notranjo organizacijo postopoma, kolikor so ji to dopuščali prostorski in kadrovski viri. Do leta 1951 jo je po vzpostavitvi fotografskega laboratorija dokončno uskladila z Uredbo ter zasnovala centralni katalog in restavratorsko delavnico. Nova notranja organizacija knjižnice je bila zaključena že po tem, ko je Uredbi, na osnovi katere je bila izvedena, potekla veljavnost. Njen pravni status naj bi uredil zakon o knjižnicah oziroma uredba o znanstvenih knjižnicah, vendar se je sprejem teh predpisov zamikal. To je zapletalo odnose z univerzo, posebej še, ker njuno razmerje po sprejemu Uredbe leta 1945 ni bilo v celoti razčiščeno. Naloge, ki naj bi jih izvajala kot »centralna knjižnica federalne Slovenije«, so presegale potrebe univerze. Knjižnica je formalno dobila lasten proračun, z univerzo naj bi jo je povezoval le knjižnični odbor ter posvetovalna vloga univerzitetnega senata pri nameščanju strokovnih delavcev. Ker tudi novi zvezni zakon o univerzah, sprejet leta 1954, ni prinesel podrobnejših določb o knjižnicah,²⁷³ je M. Rupel, ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice, leta 1954 predlagal univerzi osnutek knjižničnega statuta. V skladu z določili Uredbe iz leta 1945 in z aktualnim osnutkom zakona o znanstvenih knjižnicah naj bi bila Narodna in univerzitetna knjižnica samostojna ustanova. Prevzela naj bi vse administrativne naloge, ki jih je do tedaj za knjižnico opravljala univerza. Univerza naj bi bila knjižnici »drugostopna oblast«, za strokovno povezovanje med obema institucijama pa naj bi skrbel knjižnični odbor.²⁷⁴ Univerza predloga ni podprla in pravni status knjižnice je bil razrešen šele leta 1957 z Zakonom o Univerzi v Ljubljani.²⁷⁵ Knjižnica je bila spet priključena univerzi in je poleg nalog, ki so izhajale iz univerzitetne funkcije, opravljala tudi naloge osrednje slovenske študijske knjižnice. Nalog nacionalne knjižnice zakon ni omenjal. Bolj podrobno je bilo njeno delovanje določeno šele z dokumentom *Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*,²⁷⁶ ki ga je na podlagi *Statuta Univerze v Ljubljani* sprejel upravni odbor knjižnice 19. decembra 1958. Pravila so stopila v veljavo s potrditvijo univerzitetnega senata 2. februarja 1959. Narodna in univerzitetna knjižnica je bila kot pravna oseba in samostojni zavod univerze določena za »osrednjo splošno znanstveno knjižnico LR Slovenije (narodno knjižnico)« in hkrati za osrednjo knjižnico Univerze v Ljubljani. V skladu s tem je bila njena primarna naloga nuditi univerzi, fakultetam in njihovim ustanovam pomoč pri znanstvenem delu in pri univerzitetnem študiju. Nacionalna funkcija knjižnice je v tem dokumentu ostala zabrisana in nedefinirana. Zgovoren je že vrstni red prioritet, ki je na prvo mesto uvrščal naloge »pomoč pri spoznavanju FLR Jugoslavije in njenih narodov«, medtem ko je bilo »spoznavanje LR Slovenije in spoznavanje slovenskega naroda« šele na drugem mestu.²⁷⁷ Knjižnica naj bi skrbela še za razvoj bibliotekarske stroke, bibliotekarske znanosti in bibliografskega dela v LR Sloveniji. Kakšne naloge naj bi opravljala kot osrednja slovenska študijska knjižnica, pa pravila eksplicitno niso določala. Tudi izhodišča za nabavno politiko knjižnice so postavljala na prvo mesto zbiranje tiskanih in rokopisnih del trajne vrednosti s področja znanosti, književnosti in umetnosti ter vsega, kar se tiska ali s kakršnim koli grafičnim sredstvom razmnožuje v FLRJ in sodi po obstoječih predpisih med dolžnostne izvode; kar je v tujini natisnjeno o FLRJ in njenih narodih; kar je v tujini natisnjeno v slovenskem jeziku, in kar je v katerem koli jeziku izdal slovenski avtor. V zbirko knjižnice sodijo še rokopisi v slovenskem in v drugih jezikih, če imajo znanstveni in kulturni pomen; izvirna in reproducirana grafika, avdiovizualno gradivo ter kopije (filmi in fotografski posnetki knjig, rokopisov ipd.) knjižničnega gradiva. Poseben člen je izpostavljal tudi dovoljenje za zbiranje in hranjenje knjižničnega gradiva, katerega razpečevanje je iz kakršnega koli vzroka prepovedano, a je pomembno za »znanstveno dokumentacijo«.

273 Splošni zakon o univerzah, *UL FLRJ* 10, št. 27 (1954): 445–450.

274 *Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani* 1954, [3–4].

275 Zakon o univerzi v Ljubljani, *UL LRS* 14, št. 23 (1957): 341.

276 *Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani* [1958].

277 *Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani* [1958], 2.

Med nalogami, ki naj jih izvaja knjižnica, je bilo na prvem mestu izdelovanje in objavlanje bibliografij (splošne in posebnih), posredovanje bibliografskih informacij ter objavlanje publikacij, ki obravnavajo knjižnico, bibliotekarsko stroko ter bibliotekarsko in bibliografsko znanost. Pravila so jo zavezovala tudi k urejanju in vodenju centralnih katalogov knjižnic Slovenije in drugih centralnih katalogov. V okviru univerze naj bi skrbela za koordinacijo pri naročanju knjig ter fakultetnim knjižnicam nudila strokovno in organizacijsko pomoč. To naj bi zagotavljala tudi drugim znanstvenim knjižnicam v Sloveniji, poleg tega naj bi koordinirala zamenjavo knjig med slovenskimi knjižnicami ter med knjižnicami v Sloveniji in v drugih jugoslovanskih republikah. Posredovala naj bi pri medknjižnični izposoji med knjižnicami v Sloveniji, Jugoslaviji in v tujini. Skupaj z zavodi, ki skrbijo za varstvo kulturnih spomenikov, naj bi skrbela za varovanje knjižničnega gradiva. Poleg tega naj bi skrbela za napredek bibliotekarske stroke, bibliotekarske znanosti, posredovala informacije s področja bibliotekarstva in skrbela za strokovno usposabljanje uslužbencev bibliotekarske stroke.

Knjižnici so bile končno pripisane naloge, ki jih je že sicer opravljala za univerzo in za slovenski knjižnični sistem. Predvsem je bilo pomembno priznanje njenega razvojnega potenciala na področju bibliotekarstva, saj so ji Pravila poleg strokovnega usposabljanja uslužbencev bibliotekarske stroke tudi formalno nalagala razvojno-raziskovalno delo na področju bibliografije in bibliotekarstva. Težko razumljivo pa je zatajevanje njene nacionalne funkcije. Ni namreč mogoče obiti prioriteta pri zbiranju gradiva, kjer so se publikacije z atributi slovenike utopile v zbirki tiskov FLRJ, ter zabrisanih nalog na področju bibliografije, med katerimi predpis ni eksplicitno omenjal nacionalne bibliografije. Taka rešitev je še posebej nenavadna, če jo primerjamo z zakoni o knjižnicah, ki so jih v tem času sprejemale druge jugoslovanske republike. Zakon o knjižnicah, ki ga je sprejela republika Bosna in Hercegovina na primer, je jasno določil nacionalne naloge osrednje knjižnice: tako gradnjo nacionalne zbirke kot tudi izdelavo tekoče in retrospektivne bibliografije.

Nacionalne funkcije Narodne in univerzitetne knjižnice so kljub temu, da jih je uvedla že uredba o ustanovitvi knjižnice leta 1945, le počasi in obotavljivo prodirale v zakonodajo. Zaobšla sta jih tudi prvi slovenski Zakon o knjižnicah leta 1961²⁷⁸ in njegova dopolnitev leta 1965.²⁷⁹ Bolj jasno so bile zapisane šele v Zakonu o knjižničarstvu leta 1982,²⁸⁰ medtem ko je bil izraz slovenika, ki označuje knjižnično gradivo s slovenskimi atributi, vključen šele v Zakon o knjižničarstvu leta 2001.²⁸¹

Zakon o knjižnicah iz leta 1961, ki ga danes predstavljamo kot prvi slovenski zakon, ki ureja delovanje vseh vrst knjižnic, nalog nacionalne knjižnice ni definiral. Narodni in univerzitetni knjižnici je pripisal le status in naloge republiške matične knjižnice. Posledično je univerzitetni svet Univerze v Ljubljani leta 1962 sprejel nov statut knjižnice *Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*,²⁸² ki je knjižnici pripisal štiri temeljne naloge: pomoč pri spoznavanju duhovne in materialne kulture slovenskega naroda, narodov Jugoslavije in drugih narodov; pomoč pri znanstvenem delu in visokošolskem študiju; matične naloge za območje Ljudske republike Slovenije ter skrb za razvoj bibliotekarske in bibliografske stroke v Sloveniji, s čimer so bila okvirno določena temeljna področja in nabor nalog, ki jih je knjižnica izvajala v naslednjih desetletjih.

278 Zakon o knjižnicah, *UL LRS* 18, št. 26 (1961): 391–394.

279 Zakon o knjižnicah, *UL SRS* 22, št. 11 (1965): 173–175.

280 Zakon o knjižničarstvu, *UL SRS* 39, št. 27 (1982): 1747–1752.

281 Zakon o knjižničarstvu, *UL RS* 11, št. 87 (2001): 8685–8693.

282 *Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani* [1962].

Mirko Rupel in koncept slovenske nacionalne knjižnice

Čeprav je po koncu druge svetovne vojne Narodna in univerzitetna knjižnica tudi formalno začela izvajati naloge nacionalne knjižnice, je bilo treba koncept slovenske nacionalne knjižnice šele izdelati in to nalogo je opravil M. Rupel. V Narodno in univerzitetno knjižnico je bil premeščen 4. maja 1946, s posredovanjem svojega univerzitetnega profesorja in mentorja F. Kidriča.²⁸³ Že 13. novembra 1946 je zasedel mesto upravnika in nato vodil knjižnico vse do svoje smrti leta 1963. M. Rupel se je odlikoval z izjemnim bibliotekarskim znanjem, ki ni zaostajalo za njegovimi dosežki na področju raziskav slovenskega jezika in protestantike. Njegovo razumevanje knjižničnega sistema, pomena nacionalne funkcije knjižnice, nalog univerzitetne knjižnice in knjižničnega sistema na sploh je dolgoročno zaznamovalo razvoj slovenskega knjižničarstva. Pri tem so izjemnega pomena njegova razmišljanja o pomenu in nalogah nacionalne knjižnice kot osrednje nacionalne institucije. Novosti, ki jih je uvedel v Narodni in univerzitetni knjižnici, so bile tako daljnosežne, da jih lahko primerjamo le z reformami, ki jih je dobro stoletje pred njim v Licejsko knjižnico vpeljal njegov predhodnik M. Čop. M. Rupel je svoje razumevanje nacionalne knjižnice in njenih nalog predstavil v različnih prispevkih, najbolj temeljito v članku *Posebne naloge narodnih knjižnic in njih pomen za znanstveno delo*, ki ga je leta 1959 objavil v reviji Knjižnica.²⁸⁴ Pri tem se je oprl na sodobne strokovne usmeritve ter na praktične izkušnje, ki jih je pridobil v tujih knjižnicah in doma. Domačih teoretičnih osnov skoraj ni imel. V medvojnih prispevkih A. Pirjevca, J. Glonarja, M. Pivec-Stein in J. Rusa sicer srečamo opise posameznih nalog, specifičnih za nacionalne knjižnice, vendar administrativna ureditev države in politični projekt troedinega naroda Kraljevine Jugoslavije pred drugo svetovno vojno še nista dopuščala eksplicitnega razmišljanja bibliotekarjev o slovenski nacionalni knjižnici. Poleg praktičnih izkušenj s knjižnicami v tujini, ki jih je spoznal na večmesečni specializaciji v Franciji, Belgiji in Švici v začetku petdesetih let, je aktivno sodeloval v mednarodnem strokovnem okolju. Odločilnega pomena je bila udeležba na tritedenskem simpoziju o nacionalnih knjižnicah, ki ga je organiziral Unesco leta 1958 na Dunaju, na katerem so razpravljali o temeljnih nalogah nacionalnih knjižnic: gradnji nacionalne zbirke in izdelavi tekoče nacionalne bibliografije, vodenju centralnih katalogov, izdelavi katalognih listkov za druge vrste knjižnic, izobraževanju bibliotekarjev, medknjižnični izposoji ter raziskovalnem delu na področju bibliotekarstva.²⁸⁵

M. Rupel je ideje prevzel in jih začel uresničevati v praksi. Njegova razmišljanja o nacionalni zbirki in nacionalni bibliografiji so nadaljevala tradicijo, ki so jo izoblikovali njegovi predhodniki. M. Rupel je namreč postavil pravilo, da mora knjižnična zbirka nacionalne knjižnice, ki je v svoji osnovi znanstvena knjižnica, odražati tako njene nacionalne kot tudi znanstvene funkcije. Jedro nacionalne zbirke naj predstavlja obvezni izvod. Zavračal je ideje o selekcioniranju obveznega izvoda in vztrajal na stališču, da mora knjižnica zbirati in hraniti celotno tiskano nacionalno produkcijo brez izjeme. Ob tem je izpostavil tudi potrebo po zbiranju neknjižnega gradiva, med drugim tudi vinilskih plošč in fotografij, ki so jih objavljale časopisne agencije. Od tujih tiskov naj bi knjižnica zbirala vse, kar zadeva domačo deželo, vse kar je v tujini natisnjeno v domačem jeziku in kar so v tujini izdali domači avtorji v katerem koli jeziku. Ob tem naj bi knjižnica zbirko sistematično dopolnjevala s starejšimi slovenskimi tiski, tudi s kopijami, če ni mogoče pridobiti originalov. Naloga nacionalne knjižnice je tudi zbiranje »kulturno in literarno pomembnih«
rokopisov. Vendar je nasprotoval vzpostavitvi centrale nacionalne zbirke rokopisnega gradiva v nacionalni knjižnici, saj se je zavzemal za ohranitev "zgodovinsko nastalih zbirk". Namesto tega naj bi nacionalna knjižnica vodila popis pomembnega rokopisnega gradiva, ne oziraje se na mesto

283 Kalan, Ob petdesetletnici Mirka Rupla.

284 Rupel, Posebne naloge narodnih knjižnic in njih pomen za znanstveno delo.

285 Stummvoll, The role of the national library in the library system of a country.

njegove hrambe. Od drugega gradiva naj bi knjižnica pridobivala draga enciklopedična dela ter temeljna in splošna dela z vseh področij znanosti. Prav tako naj bi dopolnjevala pomembnejše specialne zbirke, ki jih je že ustvarila. Po nemškem vzoru je celo predlagal, da naj bi nacionalne knjižnice v okviru Jugoslavije koordinirale nabavo gradiva za posamezna strokovna področja. Ta predlog je predstavil tudi na prvem sestanku Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih bibliotek, vendar je bila zamisel takratnemu okolju tuja in ni dobila podpore.

Nacionalna knjižnica naj gradivo trajno hrani in priporočal je, da naj ima knjižnica po dva izvoda slovenike. Medtem ko naj bi bil prvi izvod na voljo uporabnikom, naj bi drugi, arhivski izvod hranili za zanamce. Ker je bila taka nabavna politika za knjižnico v petdesetih letih še novost, saj jo je knjižnica začela uvajati po požaru, se je zavzemal tudi za dopolnitev starejših del z arhivskim izvodom. Vrzeli v zbirki slovenike naj bi zapolnili s kopijami, predvsem z mikrofilmi slovenskih protestantskih del. In res je knjižnici z izjemo Trubarjeve Cerkovne ordninge (za katero je v tem času veljalo prepričanje, da je bil zadnji izvod uničen med vojno) uspelo pridobiti kopije vseh manjkajočih del slovenskih protestantskih piscev. Gradivo v nacionalni knjižnici je treba posebej varovati, zato je namenjeno le prezenčni izposoji in če naj bi ga knjižnica že izposojala, potem le drugim knjižnicam. Ker pa je funkcija nacionalne knjižnice v primeru Narodne in univerzitetne knjižnice združena z univerzitetno, je dopuščal izposajo domačih strokovnih publikacij, ki niso dostopne v drugih knjižnicah. V nobenem primeru pa naj ne bi izposojali leposlovja. V tej točki je M. Rupel na nacionalno knjižnico prenesel tradicionalno prakso študijske in univerzitetne knjižnice, ki naj podpira znanstveno delo, ne pa prostočasnega branja.

Temeljno nalogo zbiranja slovenike mora nacionalna knjižnica nadgraditi z izdajanjem tekoče nacionalne bibliografije. M. Rupel sam ni bil bibliograf, bil pa je prvi slovenski bibliotekar, ki je izpostavil vrednost nacionalne bibliografije v kontekstu slovenske nacionalne identitete. Nacionalno bibliografijo je uvrstil med temeljne nacionalne publikacije, ob bok slovenskemu biografskemu leksikonu in slovarju slovenskega knjižnega jezika. Prvi med slovenskimi bibliotekarji je razmišljal o bibliografiji kot o referenčnem viru, katere izdelava je izvorna naloga nacionalne knjižnice, ter o nacionalni bibliografiji, kot o publikaciji, ki predstavlja enega od temeljev nacionalne kulture. Nacionalna knjižnica je središče za nacionalne bibliografske informacije in le zanesljivo bibliografsko delo v nacionalnem merilu je osnova za mednarodno bibliografsko dejavnost. Naloga nacionalne knjižnice je izdelava splošne nacionalne bibliografije, tako tekoče kot retrospektivne, od specialnih bibliografij pa naj bi nacionalna knjižnica vodila seznam tekočih periodičnih publikacij (letni seznam živih periodičnih publikacij in tistih, ki so med letom prenehale izhajati), bibliografijo bibliografij ter razvide redkega gradiva z bibliografskimi pregledi (na primer katalog inkunabul). Bibliografsko delo naj se na nacionalnem nivoju izvaja koordinirano. Te naloge naj izvaja poseben oddelek nacionalne knjižnice, saj je samostojen bibliografski inštitut smiselno ustanoviti le tam, kjer to zahtevajo posebne razmere. Nacionalna knjižnica bi morala voditi tudi razvid specialnih bibliografij, ki jih izdelujejo druge institucije oziroma posamezniki. S svojim delom naj bi prispevala k poenotenju bibliografskih zapisov, skrbela za vzgojo bibliografov, kjer za to ni posebnih šol, ter tiskala katalogne listke in jih razpošiljala drugim knjižnicam in interesentom. Nacionalne knjižnice naj delujejo kot informacijski centri za bibliografske informacije, saj imajo za to potrebne referenčne vire: kataloge (tudi centralne) ter stike z institucijami, ki izdelujejo specialne bibliografije ter zbirke tiskanih bibliografij. Opozoril je na potrebo po novitem pristopu k izdelavi nacionalnih bibliografij, za kar bi bilo treba poenotiti pravila za katalogizacijo, medtem ko bi bilo mogoče podoben problem na področju vsebinske obdelave rešiti z uvedbo univerzalne decimalne klasifikacije. Nacionalna knjižnica naj vzdržuje povezave z mednarodnimi strokovnimi združenji, ki skrbijo za organizacijo bibliografske in informacijske službe. Poleg tega lahko skrbi za zamenjavo bibliografskih publikacij, za informacije o knjigah in člankih, ki bi bile zanimive

za druge nacionalne bibliografije, izmenjavo seznamov ustanov, ki se ukvarjajo z bibliografskim delom, informira o načrtovanih bibliografskih delih in podobno.²⁸⁶ Na teh osnovah je M. Rupel izoblikoval načrt bibliografske dejavnosti slovenske nacionalne knjižnice, ki ga je strokovni javnosti predstavil na posvetovanju Društva bibliotekarjev Slovenije v Mariboru leta 1963. Opozoril je tudi na nujnost dokončanja retrospektivne nacionalne bibliografije ter centralno katalogizacijo slovenskega tiska, ki bi lahko nastajala kot stranski produkt bibliografije.²⁸⁷

Primarnim nalogam nacionalne knjižnice (zbiranje slovenike in izdelava nacionalne bibliografije) je dodal še sklop sekundarnih nalog, ki naj jih knjižnica opravlja za knjižnični sistem. Že uredba o ustanovitvi nacionalne knjižnice je ustanovi predpisala svetovanje in izobraževanje zaposlenih v knjižnicah. Glede na slabo strokovno usposobljenost knjižničnih nameščencev, posebej delavcev v ljudskih knjižnicah, so bile takšne zadolžitve smiselne in celo nujne. M. Rupel je ta izhodišča še nadgradil, saj je razumel, da zahteva kompleksno bibliotekarsko delo specialiste različnih strok, ki morajo teoretično in znanstveno raziskovati področje bibliotekarstva, o tem predavati in objavljati.

Med nalogami, ki naj bi ju izvajala nacionalna knjižnica v knjižničnem sistemu, sta bili še gradnja centralnih katalogov ter izvajanje nalog republiške matične knjižnice, ki jih je knjižnici predpisal Zakon o knjižnicah leta 1961. M. Rupel je dobro poznal praktično vrednost centralnih katalogov, saj jih je uporabljal, ko je na svojem študijskem potovanju iskal slovenske protestantske tiske. V švicarskem centralnem katalogu je našel vrsto slovenskih tiskov iz 16. stoletja, v münchenskem centralnem katalogu pa informacijo o tem, kje je shranjen Čandkov katekizem iz leta 1615.²⁸⁸ Koncept centralnega kataloga je zasnoval že leta 1947, vendar predlog ni bil deležen zaslužene pozornosti pristojnih ministrstev. Zato je M. Rupel podprl sodelovanje v jugoslovanskem centralnem katalogu in poskrbel za ureditev njegove kopije v Narodni in univerzitetni knjižnici. Priložnost za vzpostavitev centralnega kataloga slovenskih knjižnic se je ponudila šele po sprejemu Zakona o knjižnicah leta 1961. Slovenski centralni katalog, kot si ga je zamislil M. Rupel, naj bi vključeval fonde večjih a tudi manjših knjižnic, katerih zbirke se med seboj dopolnjujejo. Gradile naj bi ga vse znanstvene, strokovne in študijske knjižnice. Večina od 278 strokovnih in znanstvenih knjižnic, ki naj bi bile v katalog vključene, je bila z območja Ljubljane (kar 185), drugi slovenski okraji so bili zastopani z manjšim številom knjižnic (15 kranjski, 26 mariborski, 16 celjski, 6 murskosoboški, 6 goriški, 16 koprski, 8 novomeški). Posebno mesto je namenil študijskim knjižnicam (Maribor, Celje, Murska Sobota, Novo mesto, Gorica, Koper), ki naj bi v sistemu delovale kot posredniki med knjižnicami svojega območja in nacionalno knjižnico. Njihova naloga je bila zbirati katalogne listke knjižnic s svojega območja, in sicer v treh izvodih. Enega naj bi obdržale same za pokrajinski centralni katalog, dva pa naj bi posredovale Narodni in univerzitetni knjižnici. Ta bi enega uporabila za centralni katalog slovenskih knjižnic, drugega pa bi posredovala ustrezni centralni knjižnici (na primer tehniški ali medicinski) za strokovni centralni katalog. Tako bi dobili kar tri vrste centralnih katalogov: splošnega v Narodni in univerzitetni knjižnici, pokrajinskega pri študijskih knjižnicah in strokovnega pri centralnih znanstvenih knjižnicah. Centralni katalog slovenskih knjižnic v Narodni in univerzitetni knjižnici naj bi bil urejen po abecednem redu značnic in sestavljen iz dveh delov: kataloga monografskih in kataloga periodičnih publikacij. Kot referalni vir naj bi služil predvsem knjižničarjem, zato uporabnikom ne bo dostopen. Pač pa bo uporabnikom namenjen tiskani seznam tujih periodičnih publikacij. Kooperativnemu pristopu h gradnji centralnih katalogov je dal prednost tudi v državnih okvirih, saj je bil mnenja, da bi bil centralni

286 Rupel, Bibliografska dejavnost narodnih knjižnic, 14–15.

287 Rupel, Knjižnice in bibliografija.

288 Rupel, O centralnem katalogu, 42.

katalog tujih publikacij v knjižnicah Jugoslavije, ki ga je vodil Jugoslovanski bibliografski inštitut, kakovostnejši, če bi nastajal na osnovi republiških centralnih katalogov.²⁸⁹ Centralni katalog je bil kot posebna enota nacionalne knjižnice ustanovljen leta 1961. Narodna in univerzitetna knjižnica je za leto 1960 že izdala seznam tujih revij v ljubljanskih knjižnicah, leta 1962 pa je sledil seznam tujih periodičnih publikacij, ki jih prejema knjižnice v Sloveniji.²⁹⁰

M. Rupel je dodelal tudi pojem matične knjižnice in definiral njene naloge. V Franciji je spoznal pozitivne učinke delovanja Direkcije za knjižnice, prav tako je poznal poskuse jugoslovanskih knjižničnih centrov, ki so bili v petdesetih letih že ustanovljeni v drugih republikah Jugoslavije. Že leta 1954 je ugotavljal, da ljudske knjižnice nimajo enotnega vodstva v smislu nadzora in strokovne pomoči ter predlagal ustanovitev »knjižnega centra« tudi v Sloveniji. Republiški knjižnični center, v katerem naj bi bilo zaposlenih več dobrih knjižničarjev, naj bi deloval kot samostojen organ v sklopu večje knjižnice. Njegova naloga bi bila voditi razvid ljudskih knjižnic, nuditi strokovno pomoč ter skrbeti za izobrazbo poklicnih in nepoklicnih knjižničarjev. Pristojnosti centra, kot si ga je zamislil M. Rupel, so presegle zgolj področje strokovne podpore, saj naj bi center izvajal inšpekcijski nadzor in celo predlagal višino republiške finančne podpore knjižnici.²⁹¹ Bil je skeptičen do rešitev, ki jih je glede izvajanja matičnih nalog prinesel Zakon o knjižnicah leta 1961. Opozarjal je na probleme, ki bi utegnili nastati pri njihovi realizaciji, in ugotavljal, da bi bile za to primerne študijske knjižnice, ki bi lahko opravljale matične naloge za več občin.

Opozarjal je na nedorečeno vlogo znanstvenih knjižnic v okviru matične dejavnosti ter se spraševal, ali bo v občini, kjer je razvita znanstvena knjižnica, le-ta kot matična skrbela za ljudske ali obratno. M. Rupel se je namreč dobro zavedal prevelike teže, ki jo je zakonodaja, upoštevajoč politične preference pred strokovnimi argumenti, dajala ljudskim knjižnicam. Ob skromnih strokovnih potencialih, ki so jih v tedanjih razmerah premogle ljudske knjižnice, ki naj bi opravljale matične naloge, je bila toliko pomembnejša vloga republiške matične knjižnice. Zato naj bi ta po njegovem izvajala temeljne raziskave in razvojne naloge na področju knjižničarstva, predvsem pa skrbela za uveljavljanje enotnih katalogizacijskih pravil (tako pri formalni kot tudi pri vsebinski obdelavi) ter izdajanje priročnikov. Knjižnicam naj bi nudila individualno strokovno pomoč, skrbela za opremo knjižnic ter analizirala njihovo nabavno politiko. Zalagala naj bi jih s priporočilnimi seznammi za nakup knjig, izdelovala katalogne listke za slovenske publikacije ter pripravljala anotirane bibliografije.²⁹²

Slovenska nacionalna bibliografija

Kljub prizadevanjem J. Šlebingerja in drugih bibliotekarjev ob koncu druge svetovne vojne še vedno ni bila popolnoma vrzel, ki je v slovenski nacionalni bibliografiji zevala po objavi Simoničeve in Šlebingerjeve bibliografije slovenskih monografskih publikacij. Bibliotekarji so opozarjali na pomanjkljivost Simoničeve bibliografije, ki so ji manjkala kazala, pomanjkljiv pa je bil tudi popis tiskov, ki so izšli zunaj Kranjske. Dopolnitev so bile potrebne tudi Šlebingerjeve letne bibliografije za obdobje 1902–1907, ki so izhajale v *Zbornikih* Slovenske matice, in njegov popis slovenskega časopisja za obdobje 1797–1936 (*Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797-1936*), ker so bili vanj vključeni le tiski v slovenskem jeziku. Nacionalna bibliografija

289 Rupel, O centralnem katalogu in Centralni katalog Slovenije.

290 *Seznam inozemskih časopisov, ki jih prejema znanstvene in strokovne knjižnice v Ljubljani in Seznam tujih periodik, ki jih prejema knjižnice v Sloveniji.*

291 Rupel, Naše ljudske knjižnice, 7.

292 Rupel, Republiška matična knjižnica.

Mirko Rupel

107

Slika 16: Mirko Rupel (1901–1963).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dr. Mirko Rupel (1901–1963) je bil 13. novembra 1946 imenovan za upravnika Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Na tem delovnem mestu je ostal vse do svoje smrti leta 1963. Teoretično je utemeljil nacionalno funkcijo novo ustanovljene Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, pri čemer je izpostavil predvsem pomen nacionalne bibliografije. Moderniziral je delo v knjižnici, izdelal koncept republiških centralnih katalogov in vzpostavil centralni katalog tujih publikacij v slovenskih knjižnicah, zasnoval matično službo, poskrbel za izdelavo novih listkovnih katalogov ter za uvedbo kataloga UDK. Zavzemal se je za knjižnični sistem z razvito knjižnično mrežo in si prizadeval za ustanovitev šole za knjižničarje. Bil je prvi predsednik Društva bibliotekarjev Slovenije ter soustanovitelj Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije in Zveze jugoslovanskih nacionalnih bibliotek.

je tako obdobje od leta 1913 do leta 1940 pokrivala le fragmentarno. Leta 1940 je imel J. Šlebinger praktično že pripravljeno historično bibliografijo knjig in člankov za obdobje 1919–1939. O tem pričajo zapisi M. Pivec-Stele, ki je leta 1940 omenjala, da je delo celotne povojne bibliografije že skoraj končano ter da je edina ovira vprašanje založnika. Opomnila pa je, da bi bilo smiselno pregledati gradivo od 16. stoletja dalje.²⁹³ Prizadevanjem za izpopolnitev vrzeli sta se v tem obdobju pridružila tudi A. Pirjevec s prispevkom *Doneski k slovenski bibliografiji*,²⁹⁴ s katerim je dopolnil Simoničevo bibliografijo, in J. Glonar z bibliografijo literature o Sloveniji in Slovencih *Die Slowenen in Schrifttum: 1914-1940*, objavljeno leta 1944.²⁹⁵ Navkljub očitnim prizadevanjem za izdajanje nacionalne bibliografije in poskusom zapolniti vrzeli od leta 1913 naprej, aktivnosti v obdobju pred drugo svetovno vojno niso bile deležne širše podpore. Univerza izdelavi tekoče nacionalne bibliografije sprva ni bila posebej naklonjena, pač pa je Univerzitetna biblioteka dobila podporo pri novoustanovljeni Akademiji znanosti in umetnosti. Za področje bibliografije je bila leta 1942 celo osnovana posebna bibliografska komisija, ki so jo sestavljali F. S. Finžgar, J. Hadži, J. Polec, F. Ramovš, F. Stele, J. Šlebinger in njegova pomočnica Š. Bulovec.²⁹⁶ Leta 1942 je J. Šlebinger v elaboratu *Sedanje stanje in naloge slovenske bibliografije* Akademiji predlagal izdelavo retrospektivne slovenske bibliografije od leta 1919 naprej ter ločeno dopolnitev Simoničeve bibliografije. Predlagal je tudi, da bi bibliografijo veljalo dopolniti s strokovnimi članki, saj so, raztreseni po strokovnih revijah, težko pregledni, vendar nujno potrebni za znanstveno delo. Bibliografsko delo naj bi zaokrožile še tematske strokovne bibliografije za leposlovje ter biografska bibliografija vseh pomembnejših slovenskih osebnosti.²⁹⁷

Elaborat je konec leta 1942 obravnavala bibliografska komisija, ki jo je imenovala Akademija, in sprejela odločitev, da naj se za obdobje 1919–1942 izdelata splošna knjižna in strokovna bibliografija. Izhajali naj bi v dveh ločenih serijah. Kot letna, knjižna, ki naj bi poleg knjig vključevala tudi vse ocene in poročila, ter strokovna, ki naj bi izhajala v posameznih snopičih, razdeljena po skupinah strok. Ob tem bi bilo potrebno dopolniti Simoničevo bibliografijo in vrzel iz obdobja 1912–1919. Ker bo delo do leta 1919 zahtevalo več časa, naj se začne s pripravo tekoče bibliografije. Vanjo naj bodo vključeni vsi prispevki, ki so tiskani v slovenskem jeziku, iz tujejezičnih revij pa tisti, ki se nanašajo na Slovenijo.²⁹⁸ J. Šlebinger, ki mu je Akademija poverila izdelavo bibliografij, se je naloge lotil ob pomoči honorarne sodelavke Š. Bulovec, s katero je sodeloval že od leta 1941. Formalno je izdelovanje tekoče nacionalne bibliografije postalo naloga Univerzitetne biblioteke šele januarja leta 1945. Tako je na svoji prvi seji odločil direktorij – novo kolektivno vodstvo knjižnice. Tekočo slovensko bibliografijo naj bi od leta 1940 dalje izdajala Univerzitetna biblioteka, medtem ko naj bi izdelavo splošne slovenske bibliografije za obdobje od leta 1913 do 1940 dokončal J. Šlebinger ob podpori Akademije. Tekoča bibliografija naj bi bila urejena po abecednem redu naslovov. Po več letnih snopičev bi občasno združevali v zbornik, ki bi ga opremili s strokovnim indeksom. Stroške za tisk letnih bibliografskih snopičev naj bi prevzela pokrajinska uprava. Knjižnica naj bi takoj začela z redakcijo bibliografije za leto 1944.²⁹⁹ Konec leta 1944 je bil J. Šlebinger na željo Akademije za eno leto razrešen obveznosti vodenja Univerzitetne biblioteke, da bi lahko zaključil delo na retrospektivni bibliografiji

293 Pivec-Stele, *Zgodovina tiskarstva, knjigarstva in knjižničarstva*, 138 in *Stanje slovenske historične bibliografije*, 210.

294 Pirjevec, *Doneski k slovenski bibliografiji*.

295 Glonar, *Die Slowenen in Schrifttum: 1914-1940*.

296 *Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani*, 314.

297 Šlebinger, *Sedanje stanje in naloge slovenske bibliografije*.

298 Bibliografska komisija, 343.

299 ANUK, *Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke*, mapa 8, Zapisnik 1.seje direktorija z dne, 10. januar 1945.

1913–1945. Vendar dobrim namenom navkljub ne tekoča ne retrospektivna bibliografija nista bili izgotovljeni pred koncem vojne. O poteku dela je po koncu vojne podrobno poročala Š. Bulovec v dokumentu *Delo za slovensko bibliografijo 1913–1945*. Pripravljalna dela so potekala od septembra 1941 do septembra 1942, nakar so po ocenah popisali 80 odstotkov monografij in 90 odstotkov časnikov in časopisov. Izostal naj bi velik del nabožne literature, predvsem molitveniki, muzikalije, inozemski slovenski tisk (predvsem ameriški), dijaški listi, koledarji, zakoni ter partizanska literatura.³⁰⁰ Tudi v poročilih F. Ramovša o delu Akademije v letih 1946–1947³⁰¹ lahko beremo o napredku na tem področju. Optimistično so poročali, da delo za izdajo Slovenske knjižne bibliografije za obdobje 1913–1945 dobro napreduje in prva knjiga, ki bo vključevala periodični tisk, zbornike, bibliografska dela in področje knjižničarstva, naj bi bila v kratkem zaključena. Vanjo naj bi bilo vključeno tudi gradivo iz obdobja okupacije in tiski Osvobodilne fronte od leta 1941 naprej. Tudi bibliografija Franceta Prešerna, katere izdelavo je naročila Akademija, naj bi bila dokončana v kratkem. Vendar napovedani zvezek retrospektivne bibliografije leta 1947 ni izšel. Z delom na retrospektivni bibliografiji pa so v Narodni in univerzitetni knjižnici nadaljevali. Kot izvemo iz poročila knjižnice za leto 1949, naj bi zanj izdelali dodatnih 486 listov. Ukvarjali so se tudi že s klasifikacijo gradiva, saj je D. Ludvik omenjal, da naj bi bilo gradivo za retrospektivno bibliografijo razdeljeno na 24 oziroma 26 skupin.³⁰² Kljub temu se je z objavo retrospektivne bibliografije nerazumno zavlačevalo. Leta 1950 so spremenili še obseg celotnega dela, ker naj bi retrospektivna bibliografija zapolnila tudi vrzeli Simoničeve bibliografije in zajela vse tiske od leta 1551 do leta 1945. V ta namen je bilo izdelanih kar 1669 katalognih listov. Tudi leta 1951 so poročali o 4637 glavnih in 2510 pomožnih listih, izdelanih za tekočo retrospektivno bibliografijo. Delo se je sodeč po poročilih nadaljevalo vsaj še do srede petdesetih let, ko so informacije o delu za retrospektivno bibliografijo izginile iz letnih poročil Narodne in univerzitetne knjižnice in retrospektivna bibliografija je do danes ostala nedokončana.

109

Glavni razlog, da knjižnica ni dokončala retrospektivne bibliografije, je bil gotovo umik J. Šlebingerja, ki se je upokojil leta 1946. Njegova naslednica, Š. Bulovec, ki je nadaljevala bibliografsko delo v na novo ustanovljenem bibliografskem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice, sama ni zmogla opraviti obsežnega dela. Po koncu vojne je sicer postalo delo, ki sta ga dotlej samoiniciativno in ob podpori Akademije znanosti in umetnosti opravljala J. Šlebinger in Š. Bulovec, ena izmed temeljnih nalog nacionalne knjižnice. Ob tem so se razširili tudi obseg in vrste bibliografskega dela. Dotedanjemu zbiranju gradiva za retrospektivno bibliografijo in prizadevanjem za tekoče izdajanje nacionalne bibliografije so se pridružili še projekti izdelave tekoče jugoslovanske bibliografije, jugoslovanske bibliografije bibliografij in jugoslovanske bibliografije člankov. Š. Bulovec, ki je bila od leta 1945 do leta 1948 edina uslužbenka bibliografskega oddelka, se je posvetila izdelavi tekoče nacionalne bibliografije. Prvi zvezek *Slovenske bibliografije* s popisom gradiva za leta 1945, 1946 in 1947 je izšel leta 1949 (z letnico 1948). Razlog za zamudo je iskati v pomanjkanju papirja, saj je bilo gradivo za leti 1945 in 1946 pripravljeno že marca 1947. Prvi zvezek tekoče nacionalne bibliografije je vključeval vse knjige, periodične publikacije in muzikalije, ki so izšle v Sloveniji, vključno s tistimi, ki so bile natisnjene v tujem jeziku. Upoštevani so bili tudi slovenski tiski, ki so izšli zunaj Slovenije, vključno s prevodi iz slovenščine. Publikacije so bile razvrščene po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije, kjer je avtorici pri določanju vrstilcev ter pri preverjanju le-teh pomagal D. Ludvik. Popis je bil izdelan v skladu s katalogizacijskimi pravili, ki so bila določena v Kalanovem

300 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1431, Šlebinger, Janko. Zapuščina, IV. Bibliografsko gradivo, Štefka Bulovec, *Delo za slovensko bibliografijo 1913–1945*.

301 Ramovš, Poročilo podano na svečani seji Glavne skupščine dne 8. februarja 1946, 142.

302 Ludvik, Slovenska bibliografija in decimalna klasifikacija, 615.

Abecednem imenskem katalogu. Avtorici se je zato zdelo umestno v uvodu posebej izpostaviti, da so pri abecednem razvrščanju anonimnih del opustili dotedanjo prakso razvrščanja po vodilnem samostalniku in upoštevali prvo besedo v naslovu. Bibliografija je vsebovala še kazala avtorjev, urednikov, stvarni register ter statistiko izdaj po vrstah publikacij, po tematiki in po kraju natisa.³⁰³ Izid prvega zvezka *Slovenske bibliografije* je z recenzijo pospremil D. Ludvik. Nacionalno bibliografijo je predstavil kot znanstveno pomagalo, dopolnitev katalogov in izvrstno propagando za slovensko knjigo, seveda pod pogojem, da je izčrpna, natančna in praktično klasificirana.³⁰⁴ Bibliografsko delo Š. Bulovec ni ostalo neopaženo in je odmevalo preko meja Slovenije. Po ustanovitvi Bibliografskega inštituta v Beogradu je bila 1. februarja 1950 napotena v Beograd, kjer je inštruirala zaposlene in organizirala delo za jugoslovansko bibliografijo.³⁰⁵ Naslednji zvezki slovenske tekoče bibliografije za leto 1948, 1949 in 1950 so bili sestavljeni na enak način kot prvi zvezek, le da sta bila kot sodelavca Š. Bulovec navedena še V. Bohinec in J. Logar. Od leta 1952 do leta 1960 so tekočo nacionalno bibliografijo sestavljali J. Logar v sodelovanju s Š. Bulovec in A. Posavec. Kljub predanemu delu niso uspeli skrajšati začetnega zamika pri izhajanju. Tudi bibliografija za leto 1960 je izšla šele leta 1964.

Izdelovanje in objavljanje tekoče slovenske nacionalne bibliografije kot samostojne publikacije po koncu druge svetovne vojne ni bilo samoumevno. Čeprav je bilo bibliografsko delo ena izmed nalog nacionalne knjižnice, predpisanih v uredbi o njeni ustanovitvi leta 1945, je taka odločitev Narodne in univerzitetne knjižnice podvajala delo Bibliografskega inštituta v Beogradu, ki je bil zadolžen za zbiranje jugoslovanske bibliografije. Slovenski bibliotekarji (na čelu z M. Ruplom) so se skupaj s hrvaškimi (M. Rojnić) zavzemali za republiške nacionalne bibliografije. Nacionalne bibliografije naj bi sestavljali bibliografi domačih republik, ki poznajo domačo založniško produkcijo in nacionalne potrebe, na osnovi katerih oblikujejo relevantne kriterije za vključevanje gradiva. Bibliografski inštitut zato ne bi smel posegati v nacionalne bibliografije, saj ni imel zanesljivih podatkov o knjižni produkciji po republikah, pa tudi kriteriji za vključevanje gradiva v jugoslovansko bibliografijo so bili ohlapnejši od nacionalnih.³⁰⁶ Slovenska bibliografija za leto 1951 je namreč poleg knjig, periodičnih publikacij in muzikalij prvič vključila tudi popis člankov. Izbor člankov, razprav in leposlovja, objavljenega v časopisju in zbornikih, je bil namenjen predvsem znanstvenemu, strokovnemu in publicističnemu delu. Popis so uvedli kot odgovor na ponavljajoče se zahteve po tovrstnih bibliografskih informacijah. Vključevanje člankov v bibliografijo je sicer priporočal že J. Šlebinger, vendar so začeli s sistematičnim izpisovanjem člankov iz vseh slovenskih časnikov in časopisov šele leta 1947. Popis so razširili na leto 1945 in 1946 ter načrtovali še popis vseh člankov za obdobje zadnjih 100 let. Delo na bibliografiji člankov je bilo obsežno: leta 1948 so v Narodni in univerzitetni knjižnici izdelali, alfabetalirali in vložili v kataloge 10.799 listkov, v prihodnjih letih pa od 7 do 8 tisoč listkov letno.³⁰⁷ Bibliografija člankov in leposlovnih prispevkov v časopisju in zbornikih za leta 1945–1950 je izšla leta 1963,³⁰⁸ založila pa jo je Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Knjižnica je delo predstavila kot primer dokumentacije, ki so jo sicer v petdesetih letih že uvajali v specialne knjižnice s področja gospodarstva, tehnike in naravoslovja.

303 *Slovenska bibliografija*.

304 Ludvik, Slovenska bibliografija in decimalna klasifikacija.

305 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1851, Mirko Rupel: ostalina, III. Korespondenca A-S, Korespondenca Š. Bulovec od 6. 2. 1950 do 5. 3. 1950.

306 Ludvik, Poročila - Slovenska bibliografija 1952, 384.

307 *Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani 1947-1948*.

308 Logar, Bulovec in Posavec, *Slovenska bibliografija. Članki in leposlovje v časopisju in zbornikih 1945-1950*.

Štefka Bulovec

111

Slika 17: Štefka Bulovec (1901–1984).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Štefka Bulovec (1901–1984) je začela leta 1941 delati v Univerzitetni biblioteki kot honorarna sodelavka in pomočnica J. Šlebingerja pri administrativnem delu ter pri delu na slovenski retrospektivni bibliografiji za obdobje 1913–1940. Uresničila je načrt izdajanja tekoče slovenske bibliografije, zbrala in uredila letnike 1945 do 1950 ter sodelovala pri njeni izdelavi do svoje upokojitve. Sodelovala je pri pripravi *Bibliografije jugoslovanskih bibliografij 1945-1955* in izdelala *Bibliografijo slovenskih bibliografij: 1561-1973*. Od specialnih bibliografij izstopata še *Bibliografija Edvarda Kardelja* in *Prešernova bibliografija*.

Popis člankov v slovenskem časopisu ni služil le izdelavi slovenske nacionalne bibliografije, temveč predvsem vsejugoslovanskemu projektu, ki ga je vodil Jugoslovanski leksikografski zavod v Zagrebu. Ta je od leta 1951 pripravljala jugoslovansko retrospektivno bibliografijo razprav, člankov in književnih del.³⁰⁹ Bibliografski oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice je že leta 1951 posredoval prve sezname periodik (od leta 1797 naprej), popis pa so zaključili konec leta 1957. Knjižnica je obdržala kopijo vsakega od približno 250.000 v Ljubljani izdelanih listkov in jih nato s finančno pomočjo Slovenske akademije znanosti in umetnosti uredila in alfabetalirala. Bibliografski oddelek je sodeloval tudi pri izdelavi *Bibliografije jugoslovanskih bibliografij* za obdobje 1945–55, ki jo je leta 1958 objavil Bibliografski inštitut.³¹⁰ Od slovenskih specialnih bibliografij velja omeniti še *Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev*, ki jo je od leta 1957 sestavljal J. Logar. J. Logar, dolgoletni vodja bibliografskega oddelka v Narodni in univerzitetni knjižnici, se je uveljavil tudi kot eden redkih slovenskih bibliotekarjev, ki je o bibliografiji razmišljal teoretično³¹¹ ter o njej predaval na bibliotekarskih tečajih in na ljubljanski Pedagoški akademiji (1964–1969). Leta 1955 in 1965 je objavil skripta³¹² in leta 1970 še obsežno monografijo z naslovom *Uvod v bibliografijo*.³¹³

Katalogizacijska pravila in vsebinska obdelava gradiva

Društvo bibliotekarjev Slovenije se je v okviru svojih komisij zavzelo za izdajanje priročnikov. Večina tistih, ki so obravnavali obdelavo gradiva, je nastala v nacionalni knjižnici. Med prvimi so bila nova pravila za katalogizacijo, ki so nastala pod vodstvom P. Kalana, vodje oddelka za katalogizacijo v Narodni in univerzitetni knjižnici. Ta si je prizadevala za vzpostavitev enotnih katalogizacijskih pravil tako za lastno tekočo obdelavo gradiva in izdelavo nacionalne bibliografije, kot tudi zaradi vzpostavitve centralnih katalogov. Priročnik je bil dokončan leta 1947³¹⁴ in nova pravila so bila že z letom 1948 implementirana v Narodni in univerzitetni knjižnici ter uporabljena pri izdelavi tekoče nacionalne bibliografije. Zgledovala so se po anglosaški praksi in pri značnici za anonimna dela opuščala prusko pravilo vodilnega samostalnika (substantivum regens). Leta 1967³¹⁵ je izšla nova izdaja priročnika in pravila so ostala v veljavi vse do uvedbe mednarodnih standardov za bibliografski opis v sedemdesetih letih. Delo P. Kalana ni ostalo neopaženo. Kot predstavnik Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije je P. Kalan postal član komisije za katalogizacijo pri IFLA in sodeloval pri pripravi Pariških načel. Njegovo mesto v komisiji za katalogizacijo je nasledila znamenita hrvaška bibliotekarka E. Verona.

Poleg sodobnih pravil za katalogizacijo je bilo treba razviti tudi pravila za vsebinsko obdelavo gradiva. Teoretična izhodišča za stvarni katalog je oblikoval D. Ludvik, bibliotekar v Narodni in univerzitetni knjižnici. Ohranjena so njegova skripta za bibliotekarski tečaj leta 1947³¹⁶ ter glavna pravila in navodila za *Abecedni stvarni katalog (ASK)*, ki jih je prav tako zbral za predavanja³¹⁷. Njegovo delo sta nadaljevala L. Šmalc, predstojnik Centralne pravosodne knjižnice, ki je leta

309 *Bibliografija rasprava, članaka in književnih radova*.

310 *Bibliografija jugoslovanskih bibliografija: 1945-1955*.

311 Glej Logar, Problematika bibliografskega oddelka v specializirani znanstveni ustanovi in Problematika dela za slovensko retrospektivno bibliografijo in *Uvod v bibliografijo* in *Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev*.

312 Glej Logar, *Uvod v bibliografijo* [1955] in *Bibliografija*.

313 Logar, *Uvod v bibliografijo*.

314 *Abecedni imenski katalog*.

315 Kalan, *Abecedni imenski katalog*.

316 Ludvik, *Abecedni stvarni katalog : skripta po predavanjih na bibliotekarskem tečaju MP LRS od januarja do maja 1947*.

317 Rozman, Oddelek za vsebinsko obdelavo, 89.

Janez Logar

Slika 18: Janez Logar (1908–1987).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Janez Logar (1908–1987) se je leta 1950 zaposlil v Narodni in univerzitetni knjižnici, kjer je do svoje upokojitve leta 1965 vodil bibliografski oddelek. V letih 1951–1966 je vodil izdelavo tekoče Slovenske bibliografije in vanjo vključil popis člankov. Vodil je tudi zbiranje slovenskih prispevkov za jugoslovansko *Bibliografijo rasprava, članaka i književnih radova*. V letih 1957–1966 je urejal bibliografijo *Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev univerze v Ljubljani*. O bibliografiji je predaval na bibliotekarskih tečajih in na ljubljanski Pedagoški akademiji (1964–1969). Leta 1970 je izdal obsežno monografijo z naslovom *Uvod v bibliografijo*. Ljubiteljsko se je ukvarjal z exlibrisi in jih leta 1974 z Emilijanom Cevcem predstavil v publikaciji *Slovenski ekslibris*.

Pavle Kalan

Slika 19: Pavle Kalan (1900–1974).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Pavle Kalan (1900–1974) je bil v letih 1939–1941 bibliotekar v Mestni, danes Slovanski knjižnici. Od leta 1946 do leta 1969 je delal v Narodni in univerzitetni knjižnici kot vodja oddelka za katalogizacijo. O katalogizaciji je predaval na knjižničarskih tečajih ter na Pedagoški akademiji. Njegov najpomembnejši prispevek je priročnik za katalogizacijo *Abecedni imenski katalog*. Po njem se imenuje Kalanov sklad, ki je bil leta 1974 ustanovljen v podporo strokovnemu, teoretičnemu in raziskovalnemu delu slovenskih bibliotekarjev.

1952 objavil splošna navodila za izdelavo abecednega stvarnega kataloga,³¹⁸ in D. Kermavner, ki je od leta 1949 v Narodni in univerzitetni knjižnici vodil oddelek za vsebinsko obdelavo. Leta 1953 sta v soavtorstvu izdelala osnutek pravilnika.³¹⁹ D. Ludvik je poleg tega opravil tudi pionirsko delo pri uvajanju sistema univerzalne decimalne klasifikacije v slovenske knjižnice. Leta 1948 so v Narodni in univerzitetni knjižnici, kot prvi v Sloveniji, zasnovali sistematski katalog, voden po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije. Ta je bila po drugi svetovni vojni v slovenskih knjižnicah še novost, čeprav je bil že leta 1942 predstavljen v Elektrotehniškem vestniku in ga je revija od leta 1946 uporabljala tudi za klasifikacijo znanstvenih in strokovnih člankov.³²⁰ Poleg tega je nacionalna knjižnica začela z vrstilci univerzalne decimalne klasifikacije opremljati tudi bibliografske zapise v tekoči slovenski bibliografiji. Leta 1950 so prevedli in redigirali skrajšane tablice univerzalne decimalne klasifikacije. D. Ludvik je postal promotor tega sistema in je do srede petdesetih let, ko se je posvetil germanistiki na Filozofski fakulteti, o njem tudi predaval in pisal.³²¹

Vsebinska obdelava gradiva se v povojnih letih ni izognila ideološkim vplivom. Po vzoru sovjetskega bibliotekarstva je bila tudi v Jugoslaviji predstavljena prilagojena varianta univerzalne decimalne klasifikacije s posebnimi vrstilci za področja marksizma, leninizma ter aktualne družbeno-politične ureditve. Poenostavljeno sovjetsko različico univerzalne decimalne klasifikacije naj bi uporabljali predvsem v ljudskih knjižnicah. Vendar ideja o jugoslovanski varianti v strokovnih krogih ni bila sprejeta. Konec štiridesetih in v začetku petdesetih let je predstavljala predmet diskusij. Nasprotoval ji je predvsem D. Kermavner, ki je svoje stališče argumentirano utemeljil leta 1951 v elaboratu o jugoslovanski varianti decimalne klasifikacije, ki ga je izdelal za Bibliografski inštitut FLRJ.

Dolga pot do slovenskega centralnega kataloga

115

Poleg priročnikov za obdelavo gradiva, ki so predstavljali prepotrebno teoretično osnovo za delo slovenskih knjižnic, so bili centralni katalogi, ki jih je v petdesetih letih začela graditi Narodna in univerzitetna knjižnica, prvi otipljivi element slovenskega knjižničnega sistema. Neposredno po drugi svetovni vojni, že leta 1947, je o centralnem katalogu kot pomembnem informacijskem pripomočku knjižnice pisal D. Ludvik,³²² medtem ko je upravnik knjižnice M. Rupel izdelal kompleksen predlog slovenskega centralnega kataloga. Predpogoj za vzpostavitev in delovanje centralnega kataloga sta bila ažuren pregled knjižnic ter upoštevanje enotnih katalogizacijskih pravil. Narodna in univerzitetna knjižnica je do leta 1947 izdelala pregled znanstvenih in strokovnih knjižnic, ki bi lahko sodelovale v centralnem katalogu, ter izdelala pravila za katalogizacijo gradiva. Vendar bi po mnenju M. Rupla uspešno delovanje kataloga zagotovila šele ustrezna uredba. Zato je aprila 1947 poslal Oddelku za kulturo Ministrstva za prosveto LRS osnutek *Uredbe o Osrednjem katalogu Slovenije (OKS) pri Narodni in univerzitetni knjižnici*. Dokument, katerega končni cilj je bil olajšati znanstveno delo, je predstavljal podlago za vzpostavitev pregleda knjižnih fondov v vseh znanstvenih in strokovnih knjižnicah Slovenije. Katalog naj bi vzajemno gradile vse znanstvene in strokovne knjižnice, vključeval pa naj bi vse njihovo gradivo z izjemo drobnih tiskov in tiskov, ki so izšli v mejah Jugoslavije oziroma Slovenije po letu 1945. Knjižnice bi Narodni in univerzitetni knjižnici pošiljale katalogne listke, opremljene z identifikacijsko številko (siglo), ki bi jo knjižnicam predhodno določila nacionalna

318 Šmalc, *Abecedni stvarni katalog: splošna navodila*.

319 Šmalc in Kermavner, *Abecedni stvarni katalog (osnutek pravilnika)*.

320 Dobrovoljc, Kdaj so se Slovenci prvič seznanili z decimalno klasifikacijo?, 77.

321 Ludvik, Slovenska bibliografija in decimalna klasifikacija.

322 Ludvik, Sovjetsko knjižničarstvo in naloge naših knjižničarjev, 1127.

Dušan Ludvik

Slika 20: Dušan Ludvik (1914–2001).
Vir: Osebni arhiv Kristine Ludvik Hacin.

Dr. Dušan Ludvik (1914–2001) je začel z delom v Narodni in univerzitetni knjižnici kot pripravnik leta 1944. Leta 1945 se je v njej tudi redno zaposlil kot prvi od bibliotekarjev s teoretičnim poznavanjem bibliotekarstva, ki ga je študiral na Karlovi univerzi v Pragi. Leta 1947 je v članku *Sovjetsko knjižničarstvo in naloge naših knjižničarjev* pozval k modernizaciji slovenskega knjižničarstva po sovjetskih in ameriških vzorih ter predlagal uvedbo normativnih pravil, centralno katalogizacijo, vzpostavitev centralnega kataloga ter opozoril na pomen knjižničarskega izobraževanja in šol ter zbirk strokovnega bibliotekarskega gradiva. V Narodni in univerzitetni knjižnici je oblikoval navodila za abecedni stvarni katalog, opremil prvi zvezek slovenske bibliografije (1945–1947) z vrstilci univerzalne decimalne klasifikacije ter leta 1948 vzpostavil sistematski katalog. V štiridesetih letih je bil med vodilnimi bibliotekarji na področju uvajanja in razvoja univerzalne decimalne klasifikacije v Sloveniji in Jugoslaviji.

knjižnica.³²³ Odziva na predlog ni bilo, zato je ravnatelj knjižnice slabo leto kasneje ponovno posredoval pri Ministrstvu za prosveto LRS in predlagal sprejem omenjene uredbe, ki bi ji dodali še uredbo o obvezni uporabi novih pravil za katalogizacijo v znanstvenih knjižnicah. Ministrstvo je predlog zavrnilo z opozorilom, da aktualni normativni dokumenti s področja knjižničarstva ne vključujejo znanstvenih in strokovnih knjižnic. Veljavne uredbe so namreč v tem času urejale le delovanje ljudskih in okrožnih študijskih knjižnic, Narodne in univerzitetne knjižnice ter Slovanske knjižnice. Predlagali pa so, naj se uredbi o katalogizacijskih pravilih in osrednjem katalogu slovenskih knjižnic združita v enoten normativni dokument. Osnutek nove odredbe, ki ga je pripravila nacionalna knjižnica, je bil zato še bolj konkreten. Centralni oziroma osrednji katalog naj bi gradile knjižnice fakultet, inštitutov in seminarjev Univerze v Ljubljani, knjižnice inštitutov Medicinske fakultete v Ljubljani ter znanstvene strokovne knjižnice LRS, katerih fond obsega najmanj 5000 enot. Pri obdelavi gradiva bi morale upoštevati enotna katalogizacijska pravila, ki so bila objavljena leta 1947 v priročniku *Abeceadni imenski katalog*.³²⁴ Nabor knjižnic, ki bi ob predpisanih pogojih lahko sodelovale pri vzpostavitvi kataloga, je bil majhen, saj je poleg že navedenih knjižnic Univerze v Ljubljani in Medicinske fakultete vključeval le še študijske knjižnice, knjižnico Akademije znanosti in umetnosti, Slovansko knjižnico, knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani, Muzeja na Ptuj, Muzeja narodne osvoboditve, Predsedstva vlade LRS, Centralno knjižnico Ministrstva za pravosodje, Knjižnico Akademije za glasbo v Ljubljani ter knjižnico Glasbeno-narodopisnega inštituta v Ljubljani. Predlog tudi v tej obliki ni bil deležen podpore. Čeprav so bili izpolnjeni temeljni strokovni pogoji za oblikovanje centralnega kataloga (nacionalna knjižnica kot nosilec in koordinator izgradnje centralnega kataloga, enotna katalogizacijska pravila in evidenca knjižnic, potencialnih sodelavk pri gradnji kataloga) in izkazana potreba po njegovi realizaciji, pa konec štiridesetih let do oblikovanja centralnega kataloga slovenskih znanstvenih in strokovnih knjižnic še ni prišlo. M. Rupel je iskal strokovno podporo in je svoj predlog predstavil na posvetovanju Društva bibliotekarjev Slovenije leta 1950. Društvo je predlog podprlo in med strokovnimi komisijami, ki so jih imenovali na tem posvetovanju, je bila tudi komisija za centralni katalog, ki jo je vodil V. Novak. Komisiji je v naslednjih letih uspelo, da je Svet za prosveto in kulturo LRS imenoval posebno komisijo, ki naj bi izdelala osnutek uredbe o centralnem katalogu. Vendar je propadla tudi ta iniciativa in formalna vzpostavitev centralnega kataloga je bila do konca petdesetih let zamrznjena.

117

Več posluha za to problematiko je bilo na zvezni ravni. Centralni katalog tuje literature v knjižnicah Jugoslavije je osnoval Bibliografski inštitut v Beogradu že v začetku petdesetih let. Sestavljen je bil iz dveh delov, iz kataloga tujih časopisov in iz kataloga tujih monografij. Centralni katalog tujih časopisov, ki so jih prejemale jugoslovanske knjižnice, je začel delovati leta 1951. Leto kasneje so vzpostavili še centralni katalog tujih monografij, izdanih po letu 1919. Narodna in univerzitetna knjižnica je začela pošiljati sezname tujih publikacij Bibliografskemu inštitutu leta 1950. V zameno je prejemale kopije katalognih listkov tuje literature v drugih knjižnicah Jugoslavije. Z veliko težavo jih je začela urejati šele sredi petdesetih let, saj za to nalogo ni imela niti zaposlenih, niti ustreznega prostora, primanjkovalo je celo katalognih omaric. Urejanju ljubljanskega dvojnika jugoslovanskega centralnega kataloga se je posvetil A. Bajt leta 1955. O obsegu kataloga priča poročilo knjižnice za leto 1957, iz katerega je razvidno, da je od Bibliografskega inštituta prejela okoli 550.000 kopij katalognih listkov tujih knjig, izdanih po letu 1918. Tega leta je A. Bajt uspel urediti in alfabetirati črko A, pri čemer je uredil

323 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 13, Organizacija centralnega kataloga, Osnutek Uredbe o Osrednjem katalogu Slovenije (OKS) pri Narodni in univerzitetni knjižnici z dne, 17. april 1947.

324 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 14, Organizacija centralnega kataloga, Pravilnik o Centralnem katalogu knjižnic LRS.

90.500 in vložil 37.047 listkov.³²⁵ V naslednjih letih se je število vloženih listkov povečevalo in leta 1960 je bil katalog urejen do črke »H« ter tako po mnenju bibliotekarjev že uporaben pri informacijskem delu.

Konec petdesetih let je končno tudi v Sloveniji dozorelo prepričanje, da je centralni katalog nujno potreben za znanstveno delo. Pobudo zanj je dal leta 1959 Republiški svet za znanost. V tem času je bil v Narodni in univerzitetni knjižnici že vzpostavljen dvojnik jugoslovanskega centralnega kataloga, knjižnica pa je gradila tudi centralni katalog tujih serijskih publikacij v knjižnicah ljubljanske univerze. M. Rupel je ponovno izdelal osnutek uredbe ter opozoril, da bo treba v ta namen zaposliti dodatne delavce, tako v nacionalni kot tudi v Centralni medicinski knjižnici in Centralni tehniški knjižnici. Kljub temu, da je še vedno vztrajal na stališču, da bi za ustanovitev in delovanje centralnega kataloga potrebovali pravilnik, je pragmatično ugotavljal, da bi bilo mogoče ob ustreznih materialnih sredstvih organizirati centralni katalog tudi brez posebne uredbe. Sledil je še tretji predlog pravilnika (*Osnutek pravilnika o centralnem katalogu knjižnic LRS*)³²⁶, ki je predvideval vzpostavitev enotne evidence vseh znanstvenih in za znanost relevantnih del v knjižnicah na ozemlju Slovenije ter načine informiranja o teh delih. Katalog naj bi gradili dvostopenjsko. Njegov temelj bi tvorilo sedem knjižnic z različnih strokovnih področij (Centralna tehniška knjižnica, Centralna medicinska knjižnica, Centralna ekonomska knjižnica, Centralna knjižnica Fakultete za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo, Knjižnica Pravne fakultete Univerze v Ljubljani, Knjižnica Narodnega muzeja, Knjižnica Državnega arhiva) in študijske knjižnice. Vsaka od njih bi prispevala katalogne listke publikacij s svojega strokovnega področja oziroma geografskega območja. Manjše knjižnice naj bi centralnim knjižnicam za svoje področje posredovale po dva izvoda listkov svojih novitet, centralne knjižnice pa bi po en izvod katalognih listkov svojega gradiva in gradiva knjižnic svojega strokovnega kroga posredovale centralnemu katalogu pri Narodni in univerzitetni knjižnici. Tako bi poleg republiškega centralnega kataloga nastajali še področni centralni katalogi pri študijskih knjižnicah ter strokovni centralni katalogi pri osrednjih znanstvenih knjižnicah. Katalogne listke monografij naj bi knjižnice pošiljale tekoče, vsaj štirikrat letno za monografije in enkrat letno za periodiko. Pri zbiranju gradiva za centralni katalog naj bi se upoštevali vsi tiski, razen tistih, ki so nastali na ozemlju Jugoslavije po 1. januarju 1946, in drobnih tiskov, do nadaljnjega pa bi bili izločeni tudi zemljevidi, grafike in muzikalije. Staro gradivo naj bi v centralni katalog vključevali postopoma. Nacionalna knjižnica naj bi za vsako knjižnico določila stalno evidenčno številko (siglo). Predpisane so bile dimenzije listkov, oblika zapisa podatkov ter upoštevanje katalogizacijskih pravil, določenih v publikaciji *Abecedni imenski katalog*.

Osnutek so leta 1960 usklajevali z osrednjimi strokovnimi, s študijskimi in z večjimi specialnimi knjižnicami. Usklajeni *Pravilnik o centralnem katalogu knjižnic SRS* je povzegal Ruplov osnutek. Listke naj bi pošiljale knjižnice sproti, od 1. januarja 1961 naprej, gradivo, ki je bilo katalogizirano pred 31. avgustom 1960, pa postopoma, in sicer najprej periodiko iz obdobja 1946–1960, ki ni izhajala v Jugoslaviji, nato knjige iz obdobja 1946–1960, ki so izšle zunaj Jugoslavije, nato periodiko in knjige, ki so izšle pred letom 1946.³²⁷ Kljub dolgoletnim prizadevanjem, usklajevanju in pripravam tudi usklajeni pravilnik ni bil sprejet. Celo Zakon o knjižnicah, ki je bil sprejet naslednje leto in je med nalogami knjižnic navajal sodelovanje pri centralnih katalogih ter matičnim knjižnicam nalagal evidenco knjižničnega gradiva na območju, te naloge ni eksplicitno pripisal republiški matični knjižnici, prav tako tudi ne zakon iz leta 1965. Pač pa

325 Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani 1957, 15.

326 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 14, Centralni katalog, Osnutek pravilnika o centralnem katalogu knjižnic LRS.

327 ANUK, Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke, mapa 14, Pravilnik o Centralnem katalogu knjižnic LRS.

Anton Bajt

Slika 21: Anton Bajt (1913–1998).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Anton Bajt (1913–1998) se je leta 1955 zaposlil v Narodni in univerzitetni knjižnici in začel urejati dvojnik jugoslovanskega centralnega kataloga. Leta 1964 je postal vodja centralnih katalogov, ki jih je vodil do leta 1976. Odlikoval se je s praktičnim delom in ob Justini Podpac opravil pionirsko delo pri organizaciji slovenskega centralnega kataloga tujih publikacij.

se je centralni katalog znašel med cilji *Sedemletnega načrta razvoja knjižničarstva* leta 1963, a ne v okviru nalog nacionalne knjižnice, temveč med strokovnimi dejavnostmi občinskih matičnih knjižnic, med katerimi sta bili tudi evidenca knjižničnega fonda in sodelovanje pri centralnem katalogu knjig SR Slovenije.³²⁸ Centralni katalog se je kot samostojen oddelek že leta 1957 pojavil v letnih poročilih Narodne in univerzitetne knjižnice, formalno pa je bil ustanovljen šele leta 1961. Konec leta 1962 je v njem sodelovalo 321 slovenskih knjižnic (od tega 171 iz ljubljanskega okrožja). Sprva je centralne kataloge vodila J. Podpac, leta 1964 jo je nasledil A. Bajt, ki jih je vodil do leta 1976, ko ga je nadomestil J. Kokole.

Neuspešni poskusi ustanovitve bibliotečnega centra in uvajanje matičnih nalog

Naloge, namenjene usklajenemu delovanju in razvoju knjižnic in knjižničnih sistemov, niso nujno vezane na knjižnice in po svetu jih izvajajo različni subjekti. Obseg teh dejavnosti in pristojnosti organov, ki jih izvajajo, se med seboj razlikujejo. Njihovo težišče je lahko na administrativnem ali na strokovnem delu, odvisno od področja, na katerem subjekt deluje. V nekaterih državah skrbi zanje državna administracija (na primer Francija), druge opravljajo te naloge nacionalne knjižnice (predvsem v deželah bivše Vzhodne Evrope – Češka, Madžarska, Slovenija, Hrvaška ...) ali pa jih izvajajo samostojni subjekti (na primer na Danskem). Skrb za koordiniran razvoj knjižnic oziroma knjižničnega sistema ima na Slovenskem že dolgo tradicijo. Od začetkov uvajanja javnega knjižničarstva v avstrijskem cesarstvu v drugi polovici 18. stoletja je za javne knjižnice skrbela Študijska dvorna komisija (Studien Hof-Commission), poseben državni organ, ki je sicer bdel nad področjem šolstva. V njeni pristojnosti ni bilo le odločanje o financiranju javnih knjižnic, temveč tudi spremljanje in usmerjanje njihovega strokovnega dela. Komisija je namreč že leta 1778 izdala prve strokovne standarde za univerzitetne in licejske knjižnice avstrijskih dežel. Po razpustu Študijske dvorne komisije je njene naloge v drugi polovici 19. stoletja prevzelo Ministrstvo za uk in bogočastje. Tudi po I. svetovni vojni se je v strokovnih bibliotekarskih krogih ohranila živa ideja o organu, ki naj bi usmerjal delo javnih knjižnic. A. Pirjevec je v svojem delu *Knjižnice in knjižničarsko delo* predstavil koncept svetovanja in pomoči knjižnicam. Predlagal je, da naj bi to nalogo prevzele okrajne knjižnice, ki naj bi v okviru svojih služb izvajale posebne naloge tako za uporabnike (na primer medknjižnično izposajo) kot za knjižnice. Delovale naj bi kot posvetovalnice za knjižnice in knjižničarje svojega okraja. Pomagale naj bi pri ureditvi poslovanja novoustanovljenih knjižnic, jih usmerjale pri pridobivanju knjižničnega gradiva, postavitvi in opreми, pri vodenju katalogov in inventarja, jim pomagale pri računovodskih poslih, pri poslovanju s strankami in pri načrtovanju prostorov za knjižnico ter pri njihovi opreми. Za manjše knjižnice naj bi opravljale tudi knjigoveške storitve, predvsem pa naj bi skrebele za izobraževanje knjižničarjev z organizacijo tečajev, sestankov in predavanj ter izdajale navodila o delu v obliki okrožnic. Posvetovalnica naj bi zbiralala tudi statistično gradivo o delovanju knjižnic in s pomočjo inštruktorjev oziroma potovalnih učiteljev izvajala svetovalno službo na terenu.³²⁹

Vendar je bilo potrebno za uvedbo matične dejavnosti in matičnih knjižnic poleg izdelanih strokovnih konceptov tudi vzpodbudno družbeno okolje. Prvi normativni akti o ustanovitvi samostojnih javnih knjižnic, ki segajo v leto 1945 in 1946, so matične naloge pripisali nacionalni knjižnici in Zvezi ljudskih knjižnic. Predvsem hitra in nenadzorovana rast ljudskih knjižnic, njihove skromne knjižnične zbirke in pomanjkanje strokovnih delavcev so klicali po ureditvi

328 Sedemletni načrt razvoja knjižničarstva, 93.

329 Pirjevec, *Knjižnice in knjižničarsko delo*, 304–306.

razmer. Vendar Zveza ljudskih knjižnic ni bila ustanovljena in skrb za njihov razvoj so prevzeli drugi subjekti. Prve matične naloge so bile sicer že z ustanovno uredbo predpisane Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, ki naj bi pomagala knjižnicam v Sloveniji z navodili o poslovanju in skrbela za strokovno izobrazbo njihovih nameščencev. Ob njej sta v povojnih letih zavzeto delovala še dva subjekta: v okviru državne uprave je bilo to Ministrstvo za prosveto, intenzivno in z velikim uspehom pa je razvoj knjižničarstva podprlo Društvo bibliotekarjev Slovenije, ustanovljeno leta 1947. Naloge med temi tremi subjekti niso bile jasno razmejene, njihove aktivnosti so se na posameznih področjih prekrivale, enotni niso bili niti njihovi pogledi na razvoj knjižnic.

Slovensko bibliotekarsko društvo se je lotevalo vseh problemov, povezanih z delom knjižnic. Že na prvem občnem zboru si je društvo zadalo skrb za šolanje kadrov, zbiranje gradiva za informativni pregled slovenskih knjižnic in utrjevanje mreže ljudskih knjižnic. V petdesetih letih je društvo te sistemske naloge tudi uspešno izvajalo: izdelalo in izdalo je pregled slovenskih knjižnic,³³⁰ sodelovalo je pri oblikovanju statističnih vprašalnikov o delu knjižnic, svetovalo je knjižničarjem in v okviru strokovnih komisij izdelalo priročnike za posamezna strokovna področja. Ob tem se je društvo angažiralo tudi na področju zakonodaje in uvajanja strokovnega bibliotekarskega izobraževanja. Obravnavalo je vrsto osnutkov zakonov in predpisov (zakon o bibliotekah, uredbo o bibliotekarski stroki, načrt uredbe o znanstvenih in strokovnih knjižnicah, osnutek uredbe o centralnem katalogu, osnutek zakona o Narodni in univerzitetni knjižnici, načrt zveznega pravilnika za medknjižnično izposojanje knjig), si prizadevalo za zakonsko ureditev ljudskega knjižničarstva ter obravnavalo splošno problematiko društvenega upravljanja v knjižnicah. Na področju strokovnega izobraževanja je sestavilo načrt in program tečajev za nižje bibliotekarje, knjižničarje in bibliotečne tehnike, si prizadevalo za ustanovitev oddelka za knjižničarstvo na Višji pedagoški šoli in za uvedbo knjižničarstva kot predmeta na učiteljskih. Posebej intenzivno je društvo delovalo na področju ljudskega knjižničarstva. Že marca 1950 je bila ustanovljena Sekcija za ljudske knjižnice, ki svoje dejavnosti ni omejevala le na področje Slovenije, temveč je aktivno posegala tudi v delo Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije. Prav Društvo bibliotekarjev Slovenije je leta 1955 izdelalo predlog bibliotečnega centra za Slovenijo, predhodnika matične službe za ljudske knjižnice.

Ideja o bibliotečnih centrih seveda ni bila originalna. Prevzeta je bila po že obstoječih jugoslovanskih bibliotečnih centrih, ki so jih organizirali po zunanjih vzorih (na primer po sovjetskih metodičnih kabinetih za knjižnice pri državno-upravnih organih za kulturo in prosveto oziroma po francoski direkciji za razvoj knjižničarstva). Iniciativa za ustanavljanje bibliotečnih centrov je bila dana že na prvem kongresu Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1949. Med smernicami za prihodnje delo je bila sprejeta odločitev, da Zveza pomaga pri izgradnji mreže ljudskih knjižnic, še posebej v kulturno bolj zaostalih republikah in krajih. Posebno skrb naj bi v obliki bibliotečnih centrov namenili vaškim knjižnicam, ki naj bi jim pomagali pri njihovi strokovni ureditvi, izobraževanju knjižničnih delavcev in, v skladu s tedanjo ideološko usmeritvijo, okrepljenem delu na ideološko-političnem, kulturno-prosvetnem in strokovnem razvoju širokih ljudskih množic.³³¹ Predlog je bil deležen splošne podpore in republiški knjižnični centri za pomoč ljudskim knjižnicam so bili vključeni tudi v nastajajoče osnutke knjižničnih zakonov iz tega obdobja. Osnovna naloga centrov je bila oblikovanje mreže ljudskih knjižnic in skrb za njihovo enotno ureditev. Center naj bi jim nudil strokovno pomoč, jim dajal nasvete in navodila za delo ter skrbel za strokovno izpopolnjevanje knjižničarjev. V njegovo pristojnost so sodile tudi sindikalne knjižnice, katerih vključevanje v enotno mrežo

330 *Slovenske knjižnice*.

331 Smernice za budučí rad, 88–89.

Ljudskih knjižnic se je v tem času že začelo. Bibliotečni centri naj bi bili strokovno neodvisni, zato naj bi delovali samostojno ali kot enote večjih knjižnic. Republiški bibliotečni center, ki bi nadzoroval občinske knjižnice, naj bi bil organiziran pri osrednji republiški knjižnici. V okrajnih središčih pa naj bi ob mestnih knjižnicah ustanovili še okrajne knjižnične centre kot manjše strokovno-svetovalne organe za svoje področje.

Pobuda Društva bibliotekarjev Slovenije je bila zato smiselna, saj smo Slovenci v tem času zaostajali za razvojem v Jugoslaviji. Bibliotečni centri so v prvi polovici petdesetih let že delovali v drugih republikah. Kot prvi je bil leta 1951 ustanovljen bibliotečni center pri Matici Srbski v Novem Sadu, leta 1953 je bil ustanovljen center v Bosni in Hercegovini in leta 1954 v Makedoniji. Do druge polovice petdesetih let se je tako v strokovnih krogih že uveljavilo prepričanje, da se ljudske knjižnice ne morejo razvijati brez stalne strokovne pomoči. Leta 1956 je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije pozvala k ustreznemu financiranju obstoječih republiških centrov in ustanovitvi centrov v republikah, kjer ti še ne obstajajo. Priporočilo so poskušali uresničiti tudi v Sloveniji, o čemer priča osnutek Odloka o ustanovitvi Bibliotečnega centra LRS. Center s sedežem v Ljubljani naj bi pod nadzorom Sveta za prosveto in kulturo LRS izvajal razvojno delo na področju ljudskih knjižnic, dajal pobude za njihovo ustanavljanje, nadzoroval strokovno delo, skrbel za izobraževanje knjižničarjev ter vodil evidenco in statistiko knjižnic.³³² Tudi Društvo bibliotekarjev Slovenije je ponovno zahtevalo ustanovitev takega centra v Sloveniji. Za razliko od drugih republik, kjer so bili centri samostojni oziroma so delovali v okviru nacionalnih knjižnic, pa naj bi slovenski bibliotečni center deloval v okviru državne uprave, pri Svetu za prosveto in kulturo Ljudske Republike Slovenije. Tako spremenjenemu konceptu so bile oblasti bolj naklonjene in leta 1957 je bil ustanovljen Referat za ljudske knjižnice, ki ga je vodila M. Šlajpah. Poleg pristojnosti upravnega in nadzornega značaja so bile v njegovem delokrogu tudi naloge, s katerimi je posegal na področje strokovnega dela knjižnic. Referat naj bi razlagal obstoječe uredbe, ki se nanašajo na knjižnice kot ustanove ter na zaposlene v njih, v sodelovanju z Zavodom za statistiko naj bi zbiral podatke o znanstvenih in ljudskih (oziroma popularnih) knjižnicah, sestavljal pravilnike za študijske in ljudske knjižnice, organiziral sestanke republiške bibliotekarske inštruktorske skupine, sestavljal komisije za koordinacijo nakupa tujih knjig in časopisov v znanstvenih in strokovnih knjižnicah ter obiskoval knjižnice in opozarjal na njihove probleme. V njegovi pristojnosti naj bi bila tudi organizacija strokovnega izobraževanja in izpopolnjevanja, saj naj bi referat izdelal program in organiziral enoletno šolo za bibliotekarje in arhivske pomočnike ter v sodelovanju z Narodno in univerzitetno knjižnico organiziral strokovne tečaje za zaposlene, ki morajo opraviti državni strokovni izpit. Spremljal naj bi razvoj knjižničarstva tako, da bi zbiral dokumentacijo o različnih problemih s področja bibliotekarstva, proučeval knjižnic pripravljaval analize o stanju bibliotekarstva. Administrativno dejavnost bibliotečnega centra naj bi dopolnjevala posebna inštruktorska oziroma inšpekcijska služba, sestavljena iz strokovnjakov nacionalne knjižnice ter knjižničarjev iz ljudskih in študijskih knjižnic.³³³ Vanjo so bili še istega leta imenovani vodilni slovenski bibliotekarji: B. Berčič, bibliotekar Narodne in univerzitetne knjižnice; L. Erjavec, upravnik Mestne knjižnice v Kranju; V. Hribernik, upravnik Delavske knjižnice v Mariboru; V. Novak, upravnik Študijske knjižnice v Celju; B. Pregelj, upravnik Mestne knjižnice v Ljubljani; M. Šlajpah, referentka za ljudske knjižnice pri Svetu za kulturo in prosveto LRS; M. Veselko, bibliotekar Narodne in univerzitetne knjižnice; in A. Vižintin, upravnik Delavske knjižnice v Ljubljani.³³⁴ Skupina naj bi ugotavljala stanje knjižnic na terenu, jim nudila strokovno pomoč ter v praksi izvedla organizacijo ljudskega knjižničarstva na območju Slovenije. Pomembna naloga inštruktorjev

332 ANUK, Arhiv NUK po 1945 III, Odlok o ustanovitvi Bibliotečnega centra LRS.

333 Stevin, Bibliotečni centri i njihov značaj za prosvetni rad narodnih knjižnica, 233–234.

334 Inšpekcija ljudskih knjižnic.

naj bi bila tudi posredovanje pri upravnih organih in družbenih organizacijah za rešitev problemov, povezanih z razvojem ljudskih knjižnic. Inštruktorska oziroma inšpekcijska skupina je nemudoma začela z delom in že leta 1957 pregledala knjižnice na sedežih okrajnih ljudskih odborov.

Vendar bi lahko urejanje ljudskih knjižnic in usposabljanje knjižničarjev brez sistematičnega razvojno-raziskovalnega dela na področju knjižničarstva zvedenelo v kratkoročnem aktivizmu. To nevarnost so oblasti v svojih načrtih razvoja ljudskih knjižnic prezrle, posamezni bibliotekarji,³³⁵ društvo in nacionalna knjižnica pa so vedno znova opozarjali na pomen teoretičnega raziskovalnega dela. Ravnatelj nacionalne knjižnice M. Rupel je v članku iz tega časa³³⁶ zapisal, da je nacionalna knjižnica sicer poklicana, da daje organizacijsko in strokovno pomoč drugim knjižnicam, a poleg tega mora gojiti bibliotekarsko stroko in znanost ter vzgajati bibliotekarske specialiste, ki bi lahko predavali na strokovnih tečajih in na univerzi. V tej smeri je delovala tudi Znanstvena sekcija pri Društvu bibliotekarjev Slovenije, ki si je med drugimi nalogami zadala tudi dokumentirati razvoj knjižnic in raziskovalno delo.

Ker sta referat in inštruktorska skupina omejila svoje delo le na področje ljudskih knjižnic, je Društvo bibliotekarjev Slovenije v začetku leta 1959 pozvalo oblasti, naj čimprej ustanovijo republiški svet za knjižničarje, ki bo obravnaval problematiko vseh vrst knjižnic v Sloveniji, torej znanstvenih, strokovnih in ljudskih. Obenem je ponovno opozorilo, da bi bil nujno potreben tudi knjižničarski center, ki bi skrbel za inštrukcije in za strokovno nadzorstvo vseh vrst knjižnic. Svet za kulturo in prosveto LRS se je ponovno izognil oblikovanju profesionalne strokovne organizacije in je namesto tega 29. septembra 1959 imenoval Komisijo za knjižnice, ki jo je vodil J. Liška, direktor gimnazije v Murski Soboti.³³⁷ Komisija je svoje delo usmerila v obravnavo in reševanje sistemskih problemov: obravnavala je problematiko obveznega izvoda tiska za študijske knjižnice, pregledala je predmetnik in učni načrt knjižničarske skupine na Višji pedagoški šoli v Ljubljani, obravnavala anketiranje šolskih knjižnic ter opremljanje knjig z vrstilci univerzalne decimalne klasifikacije in pregledala osnutek republiškega zakona o knjižnicah.

123

Kljub poskusom Ministrstva za prosveto, da bi učinkovito spremljalo in usmerjalo razvoj slovenskega knjižničarstva, je bibliotekarsko društvo konec petdesetih let še vedno ohranjalo nesporen primat pri oblikovanju iniciativ za razvoj knjižničnega sistema. Med pomembnimi iniciativami društva je bil na primer tudi predlog uvedbe kartoteke znanstvenih, strokovnih in ljudskih knjižnic, ki naj bi jo začelo voditi Društvo oziroma Svet za kulturo in prosveto LRS, jeseni leta 1959 pa oblikovanje koncepta organizacije knjižnične dejavnosti v občini. Ta je postavljala v središče študijsko knjižnico, ki ji je bila naložena skrb za razvoj vseh vrst knjižnic (ljudskih, strokovnih in šolskih), ki so delovale na njihovem območju. Rastoče število knjižnic, potrebe po njihovem uravnoteženem razvoju in sodelovanju ter nenazadnje uspešni poskusi z bibliotečnimi centri v drugih republikah Jugoslavije so spodbujali potrebo po profesionalnem telesu. Vendar je bilo treba na realizacijo teh idej počakati do sprejema Zakona o knjižnicah.

Čeprav do konca petdesetih let Sloveniji ni uspelo ustanoviti knjižničnega centra (v tem času so že uporabljali poslovenjeno obliko za bibliotečni center) pa je na jugoslovanskem nivoju obveljalo prepričanje, da je mogoče razvijati ljudske knjižnice le na tak način. Koncept knjižničnega centra se je v teoriji nadgrajeval in njegove dejavnosti so postajale vedno bolj jasno ločene od nalog, ki so v pristojnosti upravnih organov, medtem ko je bil del njegovih obveznosti prenešen na knjižnice v mreži. Prevzele naj bi jih občinske in okrajne ljudske knjižnice. Leta

335 Šmalc, Organizacija in koordinacija znanstvenega dela v knjižnicah.

336 Rupel, Posebne naloge narodnih knjižnic in njih pomen za znanstveno delo.

337 Ustanovitve novega organa za knjižnice.

1959 so bili na IV. kongresu jugoslovanskih knjižničarjev že sprejeti sklepi, ki so v strokovnem smislu odprli pot matičnim knjižnicam, mreži ljudskih knjižnic in matični službi. Pri pristojnih oblastnih telesih naj bi se oblikovali strokovni knjižničarski organi za evidenco in koordiniranje dela knjižnic ter nadzorstvo nad njihovim delom. Že obstoječe knjižnične centre je treba materialno podpreti, da bodo lahko uspešno izvajali svoje naloge. Okrajne in občinske knjižnice pa naj se razvijajo kot knjižničarski centri za razvoj knjižnic v okraju oziroma občini, pri čemer sta ključnega pomena strokovna pomoč knjižnicam pri delu in oskrbi s knjigami.³³⁸

Društvo bibliotekarjev Slovenije

Kmalu po koncu druge svetovne vojne je bila v knjižnicam naklonjenem okolju vzpostavljena tudi društvena dejavnost. Iniciativni odbor za organizacijo društva bibliotekarjev, ki so ga sestavljali D. Ludvik, M. Pivec-Stele (oba iz Narodne in univerzitetne knjižnice) in Vasilij Melik, asistent historičnega instituta Univerze v Ljubljani, je konec leta 1946 Ministrstvu za notranje zadeve predložil v odobritev društvena pravila. Potem ko je ministrstvo pravila začasno odobrilo, je bil 21. decembra 1947 organiziran občni zbor Društva bibliotekarjev Slovenije, na katerem je bil za predsednika izvoljen M. Rupel. Društvo je formalno začelo delovati po odobritvi ministrstva 17. aprila 1948. V prvem letu je imelo 70 članov, večinoma iz znanstvenih, študijskih in strokovnih knjižnic. Delo Društva bibliotekarjev Slovenije je bilo tesno povezano in praviloma usklajeno z delom leta 1949 ustanovljene Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije. S krajšim časovnim zamikom je povzemalo in promoviralo ideje, ki so se porajale na zvezni ravni. Sprva je bilo delovanje društva usmerjeno predvsem v razvoj teoretičnih strokovnih osnov dela v knjižnicah, v prizadevanja za usposabljanje knjižničnih delavcev ter v vzpostavitev mreže ljudskih knjižnic. Močno pa je bilo vpeto tudi v oblikovanje knjižničarske zakonodaje. Med leti 1954 in 1959 je opravljalo tudi sindikalne naloge. V ospredju so bila prizadevanja za razvoj ljudskih knjižnic, medtem ko je problematika visokošolskih, specialnih in šolskih knjižnic ter nacionalne knjižnice ostajala v ozadju. Strokovno delo društva se je odvijalo predvsem v okviru sekcij in komisij. Najprej, leta 1950, je bila ustanovljena sekcija za ljudske knjižnice, katere prva predsednica je bila R. Mencin, inštruktorica pri izvršnem odboru Ljudske prosvete. Sledila je ustanovitev sekcije za bibliografijo leta 1954, katere predsednik je bil J. Logar, vodja bibliografskega oddelka v Narodni in univerzitetni knjižnici, in istega leta še sekcije za znanstvene knjižnice, ki jo je vodil D. Kermavner, prav tako znanstveni svetnik v nacionalni knjižnici. Sekcija za znanstvene knjižnice je v okviru različnih komisij (komisije za katalogizacijo atlantov in zemljevidov, komisije za grafične zbirke, komisije za abecedno imensko katalogizacijo, komisije za abecedni imenski stvarni katalog, komisije za katalogizacijo muzikalij ter komisije za centralni katalog) skrbela za izdelavo priročnikov za katalogizacijo, za organizacijo zbirk in za vzpostavitev centralnega kataloga. Med prvimi nalogami, ki si jih je zadalo društvo, pa je bila izdelava pregleda slovenskih knjižnic.³³⁹ Sekcija za ljudske knjižnice si je med nalogami ambiciozno zadala oblikovanje in sprejem Zakona o ljudskih knjižnicah, razvoj mreže ljudskih knjižnic, vključno z vzpostavitvijo bibliotečnega centra, ter strokovno izpopolnjevanje ljudskih knjižničarjev. Pri realizaciji strokovnih nalog se je zanašala na sekcijo za znanstvene knjižnice, ki naj bi poskrbela za izdelavo potrebnih strokovnih priročnikov, in na Narodno in univerzitetno knjižnico, ki naj bi organizirala in izvajala tečaje za ljudske knjižničarje. V skrbi za javne ljudske knjižnice je zanemarjala druge vrste knjižnic, ki so sodile v njen delokrog. Tako je šele na pobudo Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1958 ustanovila komisijo za sindikalne knjižnice in začela obravnavati problematiko šolskih knjižnic. Vendar načrtovani priročnik za šolske knjižnice, ki

338 IV. Kongres knjižničarjev Jugoslavije, 137.

339 Pivec-Stele, Bibliotekarstvo Slovenije, 129.

naj bi ga napisala M. Šlajpah, ni bil objavljen. Sekcija za znanstvene knjižnice se je poleg priprave omenjenih priročnikov ukvarjala še z zbiranjem podatkov o razvoju slovenskih knjižnic, se zavzemala za koordinacijo nakupa tujih publikacij ter za sprejem pravilnika o medknjižnični izposoji. Poskrbela je za objavo skript za knjižničarske tečaje in vzpostavila evidenco inštitutskih in seminarskih knjižic, ki je bila potrebna za načrtovano koordinirano nabavo tujih revij. Člani sekcije so se angažirali tudi na področju zaščite kulturne dediščine in sodelovali pri pripravi navodil za konserviranje in restavriranje bibliotečnega gradiva v okviru zveznega sekretariata za prosveto in kulturo. Sekcija za bibliografijo je prevzela izdelavo slovenske bibliografije bibliografij, izdanih po letu 1945, sodelovala pa je tudi pri pripravi jugoslovanske bibliografije bibliografij. Zbrali so slovensko bibliografijo bibliografij za leta 1945–1952 in 1954–1955 ter popisali bibliografije za obdobje pred letom 1945. Slovenski bibliografi so aktivno sodelovali v zvezni sekciji za bibliografijo. J. Logar in F. Dobrovoljc sta bila celo njena predsednika.

Med nalogami, ki si jih je neposredno po ustanovitvi zadalo Društvo bibliotekarjev Slovenije, je bilo izdajanje strokovnih publikacij, med njimi tudi glasila Slovenski knjižničar. Načrta zaradi pomanjkanja papirja in premajhnega števila pišočih bibliotekarjev konec štiridesetih let še ni bilo mogoče izpeljati. Zato so se bibliotekarji zavzemali za sodelovanje z revijami s področja založništva, kjer bi lahko objavljali svoje prispevke (na primer v reviji *Knjiga*). Leta 1950 so se postavili proti ukinitvi glasila *Slovenski knjižni trg*, v katerem so želeli objavljati tekočo bibliografijo. Sicer pa so slovenski bibliotekarji objavljali v tujih strokovnih revijah. Največ v srbski bibliotekarski reviji *Bibliotekar*, ki je začela izhajati že leta 1948. V njej zasledimo članke M. Rupla, B. Preglja ter M. Šlajpah. Slovensko bibliotekarstvo je v primerjavi z drugimi republikami Jugoslavije na tem področju zamujalo, saj so, razen v Črni Gori, že vsa republiška društva bibliotekarjev ustanovila svoje revije. Kljub temu slovenski knjižničarski delavci še niso čutili potrebe po teoretičnih temah in v društvu so ugotavljali, da med članstvom za strokovno revijo ni pretiranega zanimanja. Prva slovenska strokovna revija s področja knjižničarstva, revija *Knjižnica*, je začela izhajati šele leta 1957. Društvo se je izkazalo s pripravo in objavo monografskih publikacij, čeprav ni vedno nastopalo v vlogi njihovega založnika. Že omenjeni pregled *Slovenske knjižnice*³⁴⁰ je Društvo izdalo leta 1951 v počastitev 400-letnice prve slovenske knjige. Uredila sta ga J. Rijavec in M. Zidar. Popisanih je bilo 2359 knjižnic vseh vrst, vključno s cerkvenimi knjižnicami oziroma knjižnicami cerkvenih redov, ki so bile razporejene po krajih njihovega delovanja, s podatki o njihovem nastanku, fondu ter zaposlenih. Posebej uspešno je bilo pri pripravi priročnikov. Načrtovali so priročnike za ljudske in šolske knjižnice. Sledili so priročniki za katalogizacijo neknjižnega gradiva: atlantov in zemljevidov, grafičnih zbirk in muzikalij. Priročnik za katalogizacijo atlantov in zemljevidov, ki ga je pripravil V. Bohinec, je bil razmnožen leta 1952,³⁴¹ B. Pregelj je pripravil pravilnik za katalogizacijo grafičnih zbirk,³⁴² pod vodstvom J. Rijavca pa so nastajala pravila za abecedni stvarni katalog. Sledila je priprava gradiva za novo izdajo pravilnika za abecedni imenski katalog, kar so zaupali P. Kalanu, ter tablic decimalne klasifikacije za ljudske knjižnice, priprava pravil za organizacijo stvarnega kataloga v ljudskih knjižnicah ter priročnik s področja konserviranja in restavriranja gradiva. Razmnožena so bila predavanja, ki so jih člani društva izvedli na tečaju za nižje bibliotekarje leta 1950 v Narodni in univerzitetni knjižnici. Litografirana skripta so pokrivala področja zgodovine knjižnic (V. Bohinec), paleografije (G. Čremošnik), bibliografije (F. Dobrovoljc) ter organizacije ljudskih knjižnic in njihovih metod dela (B. Pregelj). Istega leta je izšel še Pregljev priročnik *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*.³⁴³ Leta 1956 je bila izdana razprava B. Gerlanca *Slovenske ljudske*

340 *Slovenske knjižnice*.

341 Bohinec, *Navodila za katalogizacijo zemljevidov in atlantov*.

342 Pregelj, *Pravila za katalogizacijo v grafičnih zbirkah*.

343 Pregelj, *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*.

knjižice,³⁴⁴ predavanje J. Logarja s tečaja za bibliotekarje pripravnike *Uvod v bibliografijo*³⁴⁵ in leta 1958 gradivo A. Gspana *Konserviranje in restavriranje bibliotečnega in arhivskega gradiva*.³⁴⁶ Leta 1961 je izšel še priročnik M. Šlajpah *Ljudske knjižnice*.³⁴⁷ Nekatere od publikacij niso bile deležne splošnega odobranja. Osrednja knjižnica Kranj je leta 1960 v počastitev 20-letnice ljudske vstaje izdelala popis tekstov, primernih za proslave.³⁴⁸ V Društvu so ugotavljali, da je bil seznam pri nekaterih ustanovah, šolah in celo knjižnicah sprejet z nerazumevanjem.

Rastoče število knjižnic, potrebe po njihovem uravnoteženem razvoju in sodelovanju ter nenazadnje uspešni poskusi z bibliotečnimi centri v drugih republikah Jugoslavije so spodbujali zahteve po profesionalnem telesu, ki bi vodilo in nadziralo razvoj slovenskih knjižnic. Zato se je Društvo bibliotekarjev Slovenije konec petdesetih let zavzelo za ustanovitev republiškega knjižničarskega sveta, ki bi obravnaval probleme znanstvenih in ljudskih knjižnic, ter za organizacijo centra, ki bi skrbel za svetovanje in strokovni nadzor vseh vrst knjižnic. Že leta 1956 so Svetu za prosveto in kulturo LRS predložili načrt bibliotečnega centra za Slovenijo. S predlogom takrat niso prodrli, pač pa je septembra leta 1959 Svet za prosveto in kulturo LRS ustanovil posebno komisijo za vprašanja s področja knjižničarstva.³⁴⁹ Društvo je bilo tesno vpeto v pripravo normativnih predpisov s področja knjižničarstva. Že leta 1948 je predlagalo spremembe k osnutku jugoslovanskega zakona o bibliotekah. V letih 1950 do 1952 se je ukvarjalo z načrtom uredbe o znanstvenih in strokovnih knjižnicah, z osnutkom zakona o ljudskih knjižnicah, o Narodni in univerzitetni knjižnici ter z osnutkom uredbe o centralnem katalogu. Konec petdesetih let, ko je postalo jasno, da zvezni zakon o knjižnicah ne bo sprejet, je Društvo aktivno sodelovalo pri pripravi republiškega zakona o knjižnicah. Zavzemalo se je tudi za novo uredbo o bibliotekarski stroki, s katero bi izenačili knjižnične delavce z drugimi delavci na področju šolstva in znanosti. Obravnava ustreznega vrednotenja knjižničarskih del, različnih osnutkov zakonov o knjižnicah ter pravilnika o medknjižnični izposoji je zaznamovala celo desetletje. Sekcija za ljudske knjižnice, ki se je ukvarjala predvsem s pripravo zakona o ljudskih knjižnicah, je naredila korak naprej in še pred sprejetjem Zakona o knjižnicah pripravila pravilnika za družbeno upravljanje knjižnic,³⁵⁰ ki sta predstavljala vzorec za ureditev ljudskih knjižnic po načelih družbenega upravljanja. Ključni del teh pravilnikov so bile določbe o uvajanju, nalogah in sestavi družbenih organov upravljanja, to je knjižničnih oziroma upravnih odborov, ki so bili sestavljeni iz predstavnikov ustanoviteljev, zaposlenih in drugih deležnikov.

Med leti 1954 in 1959 je Društvo vključevalo tudi sindikalno dejavnost, ki se je izvajala v treh podružnicah: ljubljanski, mariborski in celjski. Vendar je bila sindikalna dejavnost leta 1959 opuščena in knjižničarji so se priključili sindikatu prosvetnih delavcev.

344 Gerlanc, *Slovenske ljudske knjižnice*.

345 Logar, *Uvod v bibliografijo* [1955].

346 Gspan, *Konserviranje in restavriranje bibliotečnega arhivskega gradiva*.

347 Šlajpah, *Ljudske knjižnice*.

348 *Seznam gradiva za proslave : ob 20. obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte*.

349 Ustanovitev novega organa za knjižnice.

350 Glej Šlajpah, Osnutek pravilnika za ljudske knjižnice in Osnutek pravilnika za ljudske knjižnice: ustanove s samostojnim financiranjem.

Josip Rijavec

127

Slika 22: Josip Rijavec (1904–1971).

Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Josip Rijavec (1904–1971) se je po zaključku vojaške in diplomatske kariere leta 1948 zaposlil v Narodni in univerzitetni knjižnici, kjer je delal do leta 1965. V sodelovanju z M. Zidar je uredil pregled knjižnic *Slovenske knjižnice* in bil pobudnik ustanovitve revije *Knjižnica*. S področja vsebinske obdelave je objavil prispevek *Stvarni naslov v ljudskih knjižnicah* in *Decimalna klasifikacija v ljudskih knjižnicah*. Skupaj z D. Ludvikom je v Narodni in univerzitetni knjižnici vzpostavil klasifikacijo gradiva po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije, o tem predaval in na tem področju deloval tudi v Zvezi društev bibliotekarjev Jugoslavije. Leta 1967 je objavil navodila o delu s periodičnimi publikacijami *Periodični tisk v knjižnicah*. Skupaj z V. Bohincem je uredil *Seznam inozemskih časopisov, ki jih prejemajo znanstvene in strokovne knjižnice v Ljubljani*.

Jugoslovanski knjižnični sistem

Slovenske knjižnice so po drugi svetovni vojni delovale v okvirih enotnih jugoslovanskih normativnih in strokovnih osnov ter institucij. Na temeljih jugoslovanskih predpisov so nastajale slovenske uredbe o nacionalni knjižnici, obveznem izvodu in strokovnih nazivih, medtem ko so v okvirih Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije nastajale strokovne usmeritve razvoja knjižnic. Tako je bila Narodna in univerzitetna knjižnica ustanovljena na temelju Uredbe o Državni centralni knjižnici.³⁵¹ Z njo je bila formalno ustanovljena osrednja državna knjižnica Jugoslavije, ki naj bi kot jugoslovanska nacionalna knjižnica predstavljala vrh jugoslovanskega knjižničnega sistema. Njen osnovni namen je bil zbirati gradivo o jugoslovanskih narodih, omogočati znanstveno delo na vseh področjih znanosti ter podpirati knjižnice in razvoj knjižničarstva v državi. Predpis je povzemal koncept osrednje oziroma glavne državne knjižnice, ki je bila zasnovana že v predlogu zakona o knjižnicah leta 1929.³⁵² Njena zbirka gradiva naj bi obsegala vse tiske, ki so bili od začetka narodnoosvobodilne borbe objavljeni na ozemlju Jugoslavije, a tudi vse, kar je bilo objavljeno v tujini in se je po vsebini nanašalo na jugoslovanske narode in jugoslovansko državo. Pri tem ni bilo omejitev, saj je imela knjižnica pravico zbirati tudi gradivo, ki je bilo iz kakršnih koli razlogov prepovedano. Če ni bilo mogoče pridobiti originalnih del z omenjenimi atributi, naj bi si knjižnica zagotovila vsaj kopije. Dolžnost državne centralne knjižnice je bila tudi sestavljanje in izdajanje tekoče bibliografije vseh del, ki so bila objavljena v Jugoslaviji, ter sestavljanje zbirke biografskih podatkov o domačih pisateljih, pri čemer naj bi ji pomagala tiskarska podjetja oziroma založbe. Med nalogami, ki naj bi jih opravljala za druge knjižnice, je bila na prvem mestu distribucija obveznih izvodov osrednjim knjižnicam republik, gradnja centralnega kataloga s popisom vseh knjig, ki jih imajo knjižnice na ozemlju Demokratične federativne Jugoslavije ter razvoj jugoslovanskih knjižnic in knjižničarstva. Skrbela naj bi za strokovno pripravo in izobrazbo zaposlenih v knjižnicah, ustno in pisno obveščala o vseh knjižničnih vprašanjih, zbirala podatke o organizaciji in strokovnem knjižničarskem delu v inozemstvu, sestavljala načrte in navodila za knjižnice ter izdajala strokovni časopis in druge strokovne publikacije. Republike naj bi na osnovi te uredbe ustanovile svoje osrednje knjižnice, ki bi skupaj z osrednjo knjižnico tvorile strokovni in organizacijski vrh piramide jugoslovanskih knjižnic. Delovanje osrednje knjižnice je bilo podrobneje urejeno s pravilnikom. Ta je določal notranjo organizacijo, strokovne naloge, ravnanje s prepovedanimi deli ter pravila za izposajo gradiva. Knjižnica naj bi zaposlovala strokovne, administrativne, tehnične in pomožne delavce, pri čemer so morali imeti strokovni delavci (vključno s knjižničarji pripravniki) visoko izobrazbo.³⁵³

Z uredbo je bila de iure ustanovljena jugoslovanska nacionalna knjižnica, ki pa v praksi nikoli ni zaživela, prav tako tudi ne sodoben strokovni koncept osrednje državne knjižnice z vencem republiških osrednjih knjižnic in vzajemnim izvajanjem nalog, vključno s centralnimi katalogi in bibliografijo z instrumenti bibliografske kontrole. Pač pa je predpisana triada nalog (izgradnja nacionalne zbirke, izdelava bibliografije in vodenje centralnega kataloga ter podpora razvoju drugih knjižnic oziroma knjižničnega sistema) postala model za delovanje osrednjih knjižnic jugoslovanskih republik. Preostale naloge so prevzeli drugi subjekti. Za izdajanje jugoslovanske bibliografije in vodenje jugoslovanskih centralnih katalogov je bil leta 1949 ustanovljen

351 Uredba o Državni centralni knjižnici Demokratične federativne Jugoslavije, *UL DFJ I*, št. 52 (1945): 450.

352 Kodrič-Dačić, Neuspešni poskusi za sprejem zakona o javnih knjižnicah v Kraljevini Jugoslaviji v letih 1929-1935.

353 Pravilnik o notranji organizaciji in delu Državne osrednje knjižnice Demokratične federativne Jugoslavije, *UL DFJ I*, št. 90 (1945): 962-966.

Jugoslovanski bibliografski inštitut, razvoj strokovnih osnov so prevzela bibliotekarska društva, medtem ko je izobraževanje strokovnih delavcev postalo odgovornost osrednjih republiških knjižnic.

Uredba je osrednji državni knjižnici nalagala distribucijo obveznega izvoda tiska, saj naj bi bili vsi tiski, izdani v Jugoslaviji, dostopni v vsaki od osrednjih republiških knjižnic, kar je potrdila tudi Uredba o obveznem dostavljanju tiskanih stvari, izdana julija 1945.³⁵⁴ Osrednja državna knjižnica v Beogradu je imela pravico do 15 izvodov vsakega tiska, izdelanega v Jugoslaviji. Pri tem ni bilo izjem, saj je smela prejemati in hraniti tudi prepovedane tiske. Po dva izvoda naj bi pošiljala osrednjim knjižnicam federalnih enot, v katerih delo ni bilo objavljeno. Za svojo uporabo bi smela pridržati pet izvodov: tri bi obdržala zase (eden je imel status »muzejskega« (arhivskega) izvoda in bi se hranil v posebnem skladišču), dva pa naj bi služila zamenjavi gradiva z drugimi knjižnicami. Sicer pa je Uredba prepuščala dokončno odločitev o številu obveznih izvodov ministrstvu za prosveto vsake od federalnih enot. Te so lahko za potrebe svojih območnih knjižnic določile še dodatno število izvodov. Poleg predpisanega števila izvodov so bili zavezanci dolžni osrednji državni knjižnici pošiljati še izčrpana poročila o vsakem izdanem delu (tako imenovane bibliografske in biografske pole), kjer so morali tiskarji poleg bibliografskih podatkov navesti tudi ceno knjige in informacijo o tem, kje se nahaja rokopis dela. Nabor podatkov je bil predpisan s posebnim navodilom o izvajanju uredbe o obveznem izvodu³⁵⁵ in se je razlikoval glede na vrsto publikacij. Obvezne izvide tiska naj bi zbiral krajevna narodna prosvetna oblastva, ki so zbrane izvide pošiljala osrednji knjižnici republike, ta pa jih je posredovala naprej osrednji državni knjižnici. Tiskarji so smeli razpečevati tiske šele po prejemu potrdila narodnega prosvetnega oblastva o oddaji obveznega izvoda.

Slovenski predpis o obveznem izvodu³⁵⁶ iz leta 1945 je v primerjavi z zveznim znatno povišal število obveznih izvodov. Število obveznih izvodov, ki jih je tiskarjem predpisala Slovenija, je bilo visoko, saj sta bili v enem odloku združeni cenzurna in študijska funkcija tega instrumenta. Tiskarji so morali oddati 26 izvodov vsake natisnjene publikacije: 17 jih je prejela Narodna in univerzitetna knjižnica (ki je obdržala dva izvoda, 15 pa je bilo namenjenih osrednji državni knjižnici), pet izvodov je bilo namenjenih okrožnim študijskim knjižnicam, trije tiskovnemu uradu pri predsedstvu Narodne vlade Slovenije in en izvod javnemu tožilcu Slovenije v Ljubljani. Poenostavljena pa je bila distribucija obveznih izvodov, saj so jih zavezanci v Sloveniji morali pošiljati neposredno prejemnikom.

Leta 1953 je izšla nova jugoslovanska uredba o obveznem izvodu tiska, ki je urejala oddajo obveznega izvoda tiska neposredno republiškim osrednjim knjižnicam, saj osrednja jugoslovanska knjižnica ni bila ustanovljena. V uredbo je bila vključena tudi pravica Bibliografskega inštituta FLRJ do obveznega izvoda s področja cele Jugoslavije, ki jo je sicer užival že od svoje ustanovitve leta 1949.³⁵⁷

Na jugoslovanskem nivoju so bili leta 1947 poenoteni tudi bibliotekarski nazivi (oziroma poklici) ter nabor strokovnih delovnih nalog, ki naj bi jih izvajali strokovni delavci v knjižnicah. *Temeljna uredba o bibliotekarsko-arhivistični stroki* je delovno področje bibliotekarske stroke opredelila kot načrtno zbiranje, hranjenje, razvrščanje, označevanje (signiranje), popisovanje in izposojanje knjig, rokopisov, grafik in drugega gradiva, ki ga zbirajo knjižnice. Knjižnični delavci,

354 Uredba o obveznem dostavljanju tiskanih stvari, *UL DFJ* 1, št. 52 (1945): 449.

355 Navodilo za izvajanje in uporabo uredbe o obveznem dostavljanju tiskanih stvari, *UL DFJ* 1, št. 89 (1945): 949–950.

356 Uredba Narodne vlade Slovenije o obveznem pošiljanju tiskanih stvari, *UL Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije* 1-2, št. 45 (1945): 210.

357 Uredba o obveznem pošiljanju tiskov, *UL FLRJ* 9, št. 27 (1953): 264–265.

ki so bili razvrščeni v tri nazive (nižji bibliotekar, bibliotekar in višji bibliotekar), so bili državni uslužbenci. Bibliotekarji naj bi v znanstvenih knjižnicah opravljali vsa znanstvena in vodstvena dela s področja bibliotekarstva, skrbeli za ureditev knjižnice ter za razvoj bibliotekarske stroke. V ljudskih in strokovnih knjižnicah naj bi poleg vodstvenih del opravljali še naloge, povezane z izobraževanjem uporabnikov. Višjim bibliotekarjem je bilo pridržano vodstvo strokovnih in organizacijskih enot, medtem ko naj bi nižji bibliotekarji samostojno ali pod vodstvom bibliotekarja opravljali vsa tekoča strokovna dela v knjižnici.³⁵⁸ V prihodnjih letih je bil nabor nazivov dopolnjen še z nazivoma bibliotekarski tehnik in knjižničar. Kandidati za strokovne nazive so morali opravljati pripravniški staž in strokovni izpit. Slovenski predpisi so sledili jugoslovanskim in *Uredba o bibliotekarsko-arhivistični stroki*, sprejeta 20. septembra 1947,³⁵⁹ je povzemala določbe zveznega predpisa. Podrobni pogoji glede kvalifikacij za bibliotekarske nazive so bili določeni s *Pravilnikom o pripravniškem stažu, strokovnih izpitih in tečajih za zvezne uslužbenke v bibliotekarsko-arhivski stroki* leta 1949 in posebnim navodilom, objavljenim leto kasneje.³⁶⁰ Za bibliotekarske poklice (nižji bibliotekar, bibliotekar in višji bibliotekar) je bila potrebna fakultetna izobrazba, opravljen pripravniški staž in strokovni izpit. Pripravniški staž je v ljudskih, znanstvenih in strokovnih knjižnicah trajal dve leti. Kandidat je moral v tem času opravljati dela, ki so ga usposobila za samostojno vodenje bibliotekarskih del. Po opravljenem stažu je sledil strokovni izpit, ki je obsegal splošni in strokovni del. Splošni del izpita je predpisal komite za zakonodajo in izgraditev ljudske oblasti pri vladi FLRJ in se je opravljal ločeno od strokovnega dela. Strokovni del izpita je bil sestavljen iz pisnega in ustnega dela. V ustnem delu se je moral kandidat izkazati s poznavanjem paleografije, zgodovine knjige, zgodovine knjižnic, bibliografije, poslovanja knjižnic, organizacije in metod dela v ljudskih knjižnicah, varovanja in konzerviranja knjig ter z znanjem tujega jezika, ki ga je lahko kandidat sam izbral. V pisnem delu pa je moral predstaviti temo s področja zgodovine knjige, knjižnic oziroma bibliografije. Kvalifikacije za nižje bibliotekarske poklice (bibliotekarski tehnik, knjižničar), za katere je bila potrebna sedemletna osnovna oziroma srednja šola, je bilo mogoče pridobiti na osnovi strokovnega tečaja. Trimesečni tečaj za bibliotekarskega tehnika in devetmesečni tečaj za knjižničarja se je izvajal med obvezno prakso, ki je trajala eno leto. Učni predmeti za bibliotekarskega tehnika so obsegali kratek pregled sodobne založniške dejavnosti, osnove katalogiziranja, signiranja in inventarizacije, hranjenja knjig ter osnovna dela pri popravilu, čuvanju in konserviranju knjižničnega gradiva. Predmetnik tečaja za naziv knjižničarja je bil dopolnjen še s predavanji s področja zgodovine knjižnic, njihovega družbenega pomena, nabave knjižničnega gradiva, dela z bralcem (razne oblike vzgojnega delovanja in propaganda knjige) in temeljnimi znanji iz bibliografije. Enotnemu sistemu nazivov oziroma kvalifikacij na področju strokovnega dela navkljub pa so bili strokovni poklici v knjižnicah po prepričanju bibliotekarjev neustrezno uvrščeni v sistem plač državnih uslužbencev in podcenjeni v primerjavi s pedagoškimi delavci z enako izobrazbo.

Oblasti so upoštevale strokovna stališča bibliotekarjev in temeljne usmeritve razvoja povojnega knjižničarstva so nastajale z njihovim sodelovanjem. O tem priča sestanek predstavnikov vseh osrednjih narodnih in univerzitetnih knjižnic, ki so se srečali na poziv komiteja za znanost in šole pri vladi FLRJ 18. in 19. septembra 1946. Čeprav naj bi razpravljali le o problematiki znanstvenih knjižnic in njihovem medsebojnem sodelovanju, so udeleženci izpostavili

358 Temeljna uredba o bibliotekarsko-arhivistični stroki, *UL FLRJ* 3, št. 67 (1947): 866–868.

359 Uredba o bibliotekarsko-arhivistični stroki, *UL LRS* 3, št. 40 (1947): 304–306.

360 Pravilnik o pripravniškem stažu, strokovnih izpitih in tečajih za zvezne uslužbenke v bibliotekarsko-arhivski stroki. *UL FLRJ* 5, št. 18 (1949): 277–280 in Navodilo za izvajanje pravilnika o pripravniškem stažu, strokovnih izpitih in tečajih za zvezne uslužbenke v bibliotekarsko-arhivski stroki, *UL FLRJ* 6, št. 5 (1950): 75–76.

probleme in predlagali rešitve za celotno področje knjižničarstva. Opozorili so, da je treba obenem z organiziranjem znanstvenih knjižnic poskrbeti tudi za razvoj ljudskih knjižnic. Izobraziti bi bilo treba strokovne delavce za delo v teh knjižnicah in poskrbeti za osamosvajanje ljudskega knjižničarstva, pri čemer bi jim bili v pomoč bibliotekarji znanstvenih knjižnic. Čim hitreje bi bilo treba v sodelovanju s strokovnimi bibliotekarskimi delavci sprejeti zakon o javnih knjižnicah ter na osnovi zakona o državnih uslužbencih izdelati uredbo o bibliotekarski stroki. Zavzeli so se tudi za ustrezen status bibliotekarjev osrednjih narodnih in univerzitetnih knjižnic, ki so znanstvene ustanove, zato bi bilo treba tudi bibliotekarje obravnavati enako kot strokovno osebje drugih znanstvenih ustanov. Priporočali so spremembe predpisa o obveznem izvodu, predlagali zamenjavo knjig in vzpostavitev medknjižnične izposoje med knjižnicami v FLRJ in v tujini ter izdelavo tekoče periodične splošne bibliografije Jugoslavije, ki naj jo izdelujejo bibliotekarji. Predlagali so, naj se v učne načrte osnovnih in srednjih šol uvede predstavitev osnovnih pojmov uporabe knjige in knjižnic. Učitelje naj bi za to usposobili na počitniških tečajih. Da bi pospešili razvoj knjižničarstva v državi, so priporočili izmenjavo bibliotekarjev med knjižnicami v državi in v tujini, predvsem s slovanskimi državami. Organizirati bi bilo treba društva bibliotekarjev in jih povezati v enotno knjižnično zvezo, ki bi stroko predstavljala tudi navzven.³⁶¹ V knjižnicam naklonjenem okolju so bila zato v večini republik že kmalu po koncu vojne ustanovljena društva bibliotekarjev in leta 1949 je bila ustavljena še Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije (Savez društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije), ki je vsebinsko in formalno nadaljevala delo predvojnega Društva bibliotekarjev Jugoslavije. Šele leta 1962 je z ustanovitvijo Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih bibliotek (Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka) ob njej vzniknila nova organizacija, ki je svoje aktivnosti usmerjala predvsem na področje razvoja znanstvenih knjižnic in knjižničnega sistema. Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije je predstavljala gonilno silo poveljnega jugoslovanskega knjižničarstva. S sodelovanjem najboljših bibliotekarjev je gradila široko strokovno platformo, na kateri so v prihodnjih desetletjih vzniknili in se realizirali sodobni bibliotekarski koncepti. Slovenskim bibliotekarjem je omogočala širši vpogled v razvoj stroke, močno strokovno zaledje in podporo, možnost vplivanja na politične odločitve in na normativne rešitve na področju knjižničarstva ter vstop v mednarodne strokovne organizacije. V njenih okvirih so bili bibliotekarji deležni potrditve svoje strokovnosti, podpore svojemu delu ter možnosti sodelovanja v jugoslovanskih in mednarodnih projektih, kar so v poldrugem desetletju po koncu vojne dodobra izkoristili. Od slovenskih bibliotekarjev, ki so v prvem desetletju aktivno delovali v organih, komisijah oziroma sekcijah zveze, so bili vsi vodilni bibliotekarji Narodne in univerzitetne knjižnice (M. Rupel, A. Gspan, J. Rijavec, P. Kalan, J. Logar), od drugih slovenskih bibliotekarjev oziroma strokovnjakov s področja knjižničarstva pa R. Mencin, B. Pregelj, M. Šlajpah in A. Vižintin. Prva dva kongresa Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije sta bila organizirana v Sloveniji. Prvi kongres je bil organiziran leta 1949 v Narodni in univerzitetni knjižnici, drugi kongres pa leta 1951 v Študijski knjižnici v Mariboru. Strokovno delo Zveze se je v prvih letih po ustanovitvi odvijalo predvsem v okviru kongresov, šele proti koncu petdesetih let so bila organizirana posvetovanja posameznih sekcij oziroma vrst knjižnic. Ton razpravam so sprva dajali vodilni bibliotekarji jugoslovanskih znanstvenih knjižnic, po letu 1951 pa je prevladal vpliv predstavnikov ljudskih knjižnic. Dejavnosti Zveze so vključevale širok nabor aktivnosti, ki so segle vse od razvoja posameznih strokovnih bibliotekarskih področij do političnih aktivnosti za razvoj knjižnic in izboljšanja statusa knjižničarjev. Dotikale so se področja nabave gradiva, razvoja ljudskih knjižnic, medknjižnične izposoje in gradnje centralnih katalogov ter izdajanja jugoslovanske bibliografije. Glede razvoja knjižničnih zbirk so se bibliotekarji zavzemali za ustrezno nabavo

361 Rojnić, Naši prvi stručni sastanci.

tuje strokovne literature za znanstvene knjižnice (ki pa naj bi bila koordinirana in prilagojena potrebam posameznih republik in knjižnic), za dopolnitev predpisa o obveznem izvodu ter za vzpostavitev republiških distribucijskih centrov za domačo knjigo. Knjižnice naj bi prednostno zbirale gradivo, nastalo v obdobju narodnoosvobodilnega boja, osrednjim knjižnicam pa naj bi zagotovili predkupno pravico pri odkupu pomembnih zasebnih knjižnic. Prizadevala si je za izgradnjo mreže ljudskih knjižnic, ki naj bi se vzpostavila ob pomoči republiških knjižničnih centrov, ki bi razvijali predvsem »ljudsko vaško knjižničarstvo«. Poleg tega se je zavzemala za načrtno preskrbo knjižnic s policami, aparati za reproduciranje mikrofilmov ter s papirjem za kataloge, saj je v povojnih letih manjkalo tudi najbolj osnovnih pripomočkov za delo knjižnic. Poskušala je okrepiti medknjižnično izposojno med knjižnicami v državi in zunaj nje, pri čemer naj bi le-ta potekala s posredovanjem osrednjih knjižnic posameznih republik, ter podpirala vzpostavitev republiških centralnih katalogov, ki bi bili osnova za jugoslovanski centralni katalog ter periodično izdajanje jugoslovanske bibliografije. Ob tem so načrtovali tudi izdelavo priporočilnih seznamov za ljudske knjižnice. V prvi vrsti pa se je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije usmerila v pripravo prepotrebnih normativnih aktov. Sprva so načrtovali sprejem dveh zakonov, ki naj bi vsak posebej urejala področji ljudskih ter znanstvenih in strokovnih knjižnic. Od pomembnejših predpisov so obravnavali predlog pravilnika o medknjižnični izposoji. Vendar pri uveljavljanju svojih predlogov niso bili uspešni, saj jim do konca petdesetih let ni uspelo uveljaviti nobenega od načrtovanih predpisov. Drugače pa je bilo na strokovnem področju. Začeli so pripravljati priročnik za knjižničarje ljudskih knjižnic ter jugoslovansko izdajo tablic decimalne klasifikacije. Predlagali so mikrofilmanje redkih knjig, časopisov in časnikov, kar je podprl tudi Zvezni svet za znanost in kulturo, in po državi so začeli sistematičnim mikrofilmanjem knjižničnega gradiva. Uspešna je bila tudi Sekcija za bibliografijo, ki je pripravila bibliografijo bibliografij za obdobje 1945–1955 in v ta namen izdelala kratka navodila za enoten popis bibliografskih enot.³⁶² V drugi polovici petdesetih let je bila ustanovljena še Sekcija za znanstvene knjižnice, ki se je posvetila izdelavi strokovnega priročnika za bibliotekarje, pravilnika o medknjižnični izposoji, zaščiti knjižničnega gradiva in organizaciji izobraževalnih tečajev. V njenem okviru so delovale tudi komisije za katalogizacijo, nabavo in zaščito knjižničnega gradiva, v katerih sta pomembno vlogo odigrala P. Kalan in A. Gspan.³⁶³ Konec petdesetih let pa je Zveza postavila v ospredje predvsem koordinirano izdelavo bibliografij, centralnih katalogov in problematiko nabave gradiva. Da bi lahko znanstvene knjižnice uspešneje posredovale bibliografske informacije, so predlagali Bibliografskemu inštitutu v Beogradu, naj natisne centralni katalog tujih časopisov v knjižnicah Jugoslavije, in pozvali Jugoslovanski leksikografski zavod v Zagrebu k izdelavi centralnega kataloga domače periodike v knjižnicah Jugoslavije. Po republikah naj bi ustanovili centralne republiške kataloge domačih knjig, s čimer bi bila dana osnova za izdelavo centralnega kataloga jugoslovanske knjige. Pospešili naj bi tudi izdelavo retrospektivnih bibliografij posameznih republik, velike knjižnice pa naj bi poskrbele za razvoj svojih bibliografsko-informacijskih služb.

Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije je bila članica mednarodnih knjižničarskih in drugih organizacij oziroma združenj in je pri njihovem delu tudi aktivno sodelovala. Slovenski bibliotekarji so prav preko članstva v Zvezi vstopali v mednarodne organizacije (IFLA, UNESCO) in tudi v mednarodnem okolju sooblikovali razvoj knjižničarstva. P. Kalan je postal član komisije IFLA za katalogizacijo in sodeloval pri pripravi Pariških načel, medtem ko se je M. Rupel leta 1958 udeležil enomesečnega seminarja o delu nacionalnih knjižnic na Dunaju v organizaciji Unesco, kjer je bil vodja delovne skupine za bibliografska vprašanja.

362 Glej *Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije; Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije*.

363 Berčič, Izveštaj o radu uprave Saveza Društava bibliotekara Jugoslavije, 65–70.

Unescova štipendija pa je A. Gspanu omogočila študijsko izpopolnjevanje na Inštitutu za patologijo knjige v Rimu leta 1955.

Kljub nespornim dosežkom, ki jim je na področju razvoja knjižnic in knjižničarstva botrovala Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, pa do konca petdesetih let ni uspela izboljšati statusa knjižničarjev in bibliotekarjev v sistemu nagrajevanja državnih uslužbencev, niti sprejeti pravilnika o medknjižnični izposoji in zveznega zakona o knjižnicah. Za sprejem zadnjega si je Zveza prizadevala vse od svoje ustanovitve, vendar so njegov sprejem ovirale sredobežne sile, ki so nastajale v društvu zaradi pritiskov posameznih vrst knjižnic. Sredi petdesetih let so sicer oblikovali predlog zakona, ki je poleg splošnih določb (ustanavljanje, upravljanje in financiranje knjižnic, brezplačna izposoja in podobno) vključeval tudi posebna poglavja o znanstvenih, strokovnih, šolskih in ljudskih knjižnicah. Predlog je z vzpostavitvijo republiških komisij za bibliotekarsko stroko in koordinacijo dela med knjižnicami, ki naj bi jo sestavljali predstavniki vseh vrst knjižnic, društva bibliotekarjev, univerze, akademije znanosti, zveze prosvetnih društev in republiškega sveta za prosveto in kulturo, že uvajal elemente regulacije knjižničnega sistema.³⁶⁴ Vendar je bil zavrnjen kot preveč podroben in konec petdesetih let je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije načrt enotnega zakona opustila in zakonska ureditev knjižničarstva je bila prepuščena posameznim republikam. Te so od leta 1957 sprejemale svoje zakone, pri čemer so se bolj ali manj naslanjale na strokovne rešitve, izoblikovane v predlogih skupnega jugoslovanskega zakona. Med zadnjimi je leta 1961 svoj Zakon o knjižnicah sprejela tudi Slovenija.

Izmed gradnikov, ki so tvorili jugoslovanski knjižnični sistem, je bila dolgoročno gotovo med najpomembnejšimi ustanovitev Bibliografskega inštituta FLRJ. Formalno je nastal leta 1949 na temeljih srbskega bibliografskega inštituta, kot institucija, ki bi skrbela za izdajanje jugoslovanske bibliografije in vzdrževanje centralnega kataloga Jugoslavije. Delokrog inštituta je bil sicer širši, saj je vključeval tudi raziskovalne in razvojne naloge (opravljanje, organiziranje in podpiranje bibliografskih raziskovanj, strokovna pomoč pri ureditvi knjižnic, sodelovanje pri vzgoji bibliografskih in knjižničnih delavcev), publicistično dejavnost (izdajanje publikacij s področja bibliografije, izdajanje tekoče jugoslovanske bibliografije) in informacijske storitve (posredovanje bibliografskih informacij ustanovam, strokovnjakom in znanstvenikom).³⁶⁵ Da bi inštitut lahko opravljal svoje dolžnosti, je še istega leta dobil pravico do obveznega izvoda tiskov.³⁶⁶ Založbe in tiskarne so morale inštitutu pošiljati po en izvod vsake natisnjene publikacije, poleg tega pa še mesečne sezname natisnjenih del. Leta 1950 je začel izdajati *Bibliografijo Jugoslavije*,³⁶⁷ ki je vključevala tudi slovenske publikacije. Izhajala je v treh serijah: prva je popisovala knjige in brošure; druga članke v periodičnem tisku in prispevke v zbornikih; tretja časnike in časopise. Pri vzpostavitvi jugoslovanske bibliografije je bila ključnega pomena pomoč slovenskih bibliografov. Inštitut je namreč z bibliografskim delom začel na novo in čeprav so si na podlagi angleških, ameriških in drugih priročnikov izdelali navodila za delo, jim je primanjkovalo praktičnih izkušenj. Pri uvajanju v delo jim je zato pomagala slovenska bibliografinja Š. Bulovec, ki se je v Narodni in univerzitetni knjižnici že izkazala z objavo tekoče slovenske bibliografije. Februarja in marca leta 1950 je inštruirala zaposlene na Bibliografskem inštitutu ter jih usposabljala za delo. Sporočila, ki jih je pošiljala M. Ruplu,³⁶⁸ pričajo o težkih začetkih, skromnih razmerah in velikem pomanjkanju povojnih let. Njeni prvi vtisi so bili skrb vzbujajoči: »Delo

364 Berčič, Kaj je z zakonom o knjižnicah?

365 Uredba o ustanovitvi in delu bibliografskega inštituta FLRJ, *UL FLRJ* 5, št. 77 (1949): 1078–1079.

366 Odredba o obveznem pošiljanju tiskanih izdaj bibliografskemu inštitutu FLRJ, *UL FLRJ* 5, št. 109 (1949): 1531–1532.

367 *Bibliografija Jugoslavije*.

368 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1851, Mirko Rupel. Ostalina, III. Korespondenca A-S, Korespondenca Š. Bulovec, 6. 2. 1950.

je neverjetno neorganizirano in skoro ne vem, če se splača začeti kako reorganizacijo... kajti nimajo ne papirja ne šatulj ne nič...»³⁶⁹ V svojem poročilu je zato predlagala, naj bi sodelavec Bibliografskega inštituta odšel v Narodno in univerzitetno knjižnico, kjer bi ga lahko naučili podrobnosti bibliografskega dela in pomagali pri organizaciji rastoče knjižnice, ki je na osnovi obveznega izvoda tiska nastajala na inštitutu. Š. Bulovec je opozarjala na težave, povezane z določanjem značnic, ki bi lahko ovirale vzajemno pripravo bibliografije. V inštitutu so se namreč oklepali cirilske fonetične transkripcije tujih avtorjev in niso hoteli sprejeti originalnih zapisov. Problem zase je predstavljala še decimalna klasifikacija, kjer so si obetali pomoč D. Ludvika, ki je z vrstilci univerzalne decimalne klasifikacije že opremil slovensko bibliografijo in vzpostavil sistematski decimalni katalog v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Neizkušenosti in zaprekam navkljub je prvi zvezek *Bibliografije Jugoslavije. Knjige, brošure i muzikalije* izšel že leta 1950. Vendar so bili slovenski bibliotekarji do bibliografije kritični in so skupaj s Hrvati zagovarjali sočasen obstoj nacionalnih republiških bibliografij, ki so jim pripisovali večjo kakovost.

Tekoča jugoslovanska bibliografija pa ni bila edini skupni projekt jugoslovanskih knjižnic. Na iniciativo in ob podpori Zveze bibliotekarskih društev Jugoslavije je nastala tudi bibliografija jugoslovanskih bibliografij za obdobje 1945–55,³⁷⁰ ki jo je objavil Bibliografski inštitut leta 1958. Pobudo zanjo je dala Sekcija za bibliografijo, izdelavo pa so prevzele republiške sekcije. Slovenske bibliografije so popisali Š. Bulovec, F. Dobrovoljc in J. Logar. Zadnji je bil tudi član redakcijskega odbora. Od 1141 registriranih enot, zbranih za bibliografijo, je bila kar četrtina slovenskih.

Poleg Bibliografskega inštituta FLRJ in Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije je pri izdelavi jugoslovanskih bibliografij odigral pomembno vlogo tudi Jugoslovanski leksikografski zavod v Zagrebu. Od leta 1951 je pripravljaj *Bibliografijo rasprava, članaka i književnih radova*.³⁷¹ Ambiciozni projekt je predvideval retrospektivno bibliografijo člankov in književnih del, ki so bili objavljeni v jugoslovanskem periodičnem tisku in zbornikih od konca 18. stoletja do leta 1945. V popis so bili vključeni vsi tiski, ki so v katerem koli jeziku izhajali na ozemlju Jugoslavije, ter tiski, ki so v jugoslovanskih jezikih izhajali zunaj njenih meja. Seznam publikacij (vključno s knjižnicami, v katerih se nahajajo), ki so tvorile osnovo za popis, je bil leta 1955 objavljen v samostojni publikaciji *Grada za bibliografiju jugoslavenske periodike*. Periodične publikacije, ki so prišle v poštev za popis, so bile locirane v več kot 50 knjižnicah različnih vrst: od znanstvenih, študijskih in specialnih, pa do šolskih knjižnic. V posebnem poglavju je bil obdelan tudi partizanski tisk. Pri sestavljanju bibliografije sta sodelovala večja republiška centra v Ljubljani in Beogradu ter vrsta manjših centrov po Hrvaški in v drugih republikah. Ljubljanski center, ki ga je vodil J. Logar, je glavni popis, v katerega je vključil tudi pomembnejše dijaške rokopisne liste, zaključil konec leta 1957. Prvih pet knjig bibliografije je izšlo leta 1960, popis člankov v listkovni obliki, ki jih je zbral center v Ljubljani, pa se v obliki listkovnega kataloga hrani v Narodni in univerzitetni knjižnici.

Bibliografijam, ki so jih po koncu druge svetovne vojne začele vzajemno izdelovati znanstvene knjižnice, je treba kot izjemen strokovni dosežek dodati še centralne kataloge. Vzpostavitev centralnega kataloga knjig in revij, ki jih hranijo knjižnice v Jugoslaviji, je bila sicer že leta 1945 poverjena osrednji državni knjižnici v Beogradu. Vendar pogojev za njegovo vzpostavitev v resnici ni bilo: osrednja državna knjižnica ni zaživela, knjižnice v državi niso uporabljale enotnih

369 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1851, Mirko Rupel. Ostalina, III. Korespondenca A-S, Korespondenca Š. Bulovec, 19. 2. 1950.

370 *Bibliografija jugoslovenskih bibliografija: 1945-1955*, prim. Munda, Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1945-1955.

371 *Bibliografija rasprava, članaka in književnih radova*, prim. Munda, Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova, 1-5.

katalogizacijskih in klasifikacijskih pravil, obstajal ni niti razvid znanstvenih in strokovnih knjižnic. Ob vsem tem so knjižnice delale v različnih jezikovnih okoljih in uporabljale različne pisave. Vsaka knjižnica se je z obdelavo gradiva spoprijemala po svoje. Medtem ko so bila v knjižnicah na severu države še v uporabi pruska pravila za katalogizacijo, so se knjižnice na vzhodu države naslanjale na angleške in francoske vzore. Že na prvem kongresu Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije je ta problem naslovil M. Rupel. Znanstvene in strokovne knjižnice bi morale uvesti enotna katalogizacijska pravila, vendar bi to pomenilo, da bi morale kataloge pisati na novo.³⁷² Zato se je zdel sprejemljiva kompromisna rešitev, po kateri bi centralni katalog gradili na osnovi republiških katalognih lističev, pri čemer bi se redakcijski posegi omejili le na značnice.³⁷³ Gradnjo jugoslovanskih centralnih katalogov so načrtovali večplastno in decentralizirano: Bibliografski inštitut v Beogradu naj bi skrbel za centralni katalog tuje periodike in tujih knjig, Leksikografski zavod v Zagrebu naj bi izdajal katalog domače periodike v knjižnicah Jugoslavije, ob tem pa bi po republikah vzpostavili republiške centralne kataloge domače knjige, ki bi tvorili osnovo za oblikovanje centralnega kataloga jugoslovanske knjige.

Centralni katalogi jugoslovanskih knjižnic so začeli nastajati šele po ustanovitvi Bibliografskega inštituta FLRJ in sprejemu ustreznega pravilnika.³⁷⁴ Bibliografski inštitut si je prizadeval pritegniti čim širši krog znanstvenih in strokovnih knjižnic, v prvi vrsti pa univerzitetne in nacionalne knjižnice, ker so imele največje fonde in urejene kataloge. Sodelovanje pri gradnji centralnih katalogov ni bilo obvezno. Knjižnice se iz različnih razlogov zanj niso odločale in v začetku šestdesetih let je katalogne listke prispevalo le 270 oziroma slaba četrtnina od 1223 jugoslovanskih znanstvenih knjižnic. Leta 1951 je Bibliografski inštitut začel graditi centralni katalog tujih časopisov in leta 1952 centralni katalog tujih monografij. Zadnji je vključeval vse tuje monografije, izdane po letu 1919. Čeprav naj bi katalog služil znanstveno-strokovnemu delu, vsebinskih omejitev pri vključevanju gradiva v katalog ni bilo. Vanj so bila vključena vsa tuja dela, ne glede na vsebino, vključno z leposlovjem. Večjih redakcijskih posegov Bibliografski inštitut ni opravljal, saj se je, ker ni imel gradiva, moral zanašati na pravilno katalogizacijo knjižnic. Njegova vloga je bila predvsem v določanju ustreznih značnic. Pri tem je Bibliografski inštitut sledil ameriškim vzorom in med drugim začel upajati tudi korporativno značnico, ki je za jugoslovanske razmere predstavljala veliko novost. Različni pisavi (cirilica in latinica) ter različni jeziki, ki so jih uporabljale jugoslovanske knjižnice, gotovo niso olajšali dela. Katalog je bil urejen po avtorjih oziroma po naslovih (pri anonimnih delih), in sicer po latinski abecedi, pri čemer so za karakteristične cirilske črke uporabljali hrvaški črkopis. Katalog je bil brez sistematskega registra, zato ni bilo mogoče dobiti informacij o literaturi po znanstvenih disciplinah.³⁷⁵ Ker so katalogne listke izdelovali v štirih izvodih, sta po enega prejeli tudi narodni in univerzitetni knjižnici v Zagrebu in Ljubljani. Tako so imeli slovenski raziskovalci dostop do informacij o tujih knjigah v knjižnicah Jugoslavije že od srede petdesetih let naprej.

Tudi centralni katalog tujih časopisov v knjižnicah Jugoslavije, s katerim so začeli leta 1951, je bil urejen po latinski abecedi naslovov. Leta 1955 je podatke zanj prispevalo 814 knjižnic z okoli 40.000 naslovi tujih časopisov. Do začetka šestdesetih let je število sodelujočih knjižnic močno upadlo (podatke naj bi redno pošiljalo le še 300 knjižnic) in ocenjevali so, da je ostajalo neevidentiranih kar 70 odstotkov tujih periodičnih publikacij.³⁷⁶ Leta 1963 je bil objavljen tudi prvi tiskani zvezek.³⁷⁷ Podatke o periodičnih publikacijah je zanj prispevalo 460 knjižnic, od

372 Glej Rupel, Naše bibliotekarstvo in Zveza bibliotekarskih društev Jugoslavije, 42.

373 Rojnić, O naučnim bibliotekama, 69.

374 Naredba o vodenju centralnega kataloga tujih knjig in časopisov, *UL FLRJ* 8, št. 9 (1952): 133.

375 Hodorović, Centralni katalog.

376 Prav tam, 116.

377 *Katalog tekuće strane periodike u bibliotekama Jugoslavije 1957-1961.*

tega okoli 80 slovenskih visokošolskih, specialnih in študijskih knjižnic. Uredniki kataloga se pri sestavljanju niso zanašali le na poročila knjižnic, temveč so jih dopolnjevali s podatki iz že obstoječih tiskanih katalogov, tudi iz slovenskega.³⁷⁸

Neuresničena pa sta ostala projekta centralnega kataloga rokopisov in dokumentov, ki se nahajajo v znanstvenih knjižnicah, ter republiškega in centralnega kataloga starih knjig. V okviru Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije si je Sekcija za bibliografijo pod vodstvom J. Logarja že zadala pripravo enotnih pravil za bibliografski popis starih knjig, vendar dalj od tega ni prišlo.

Bibliotekarska stroka je v petdesetih letih prepoznala pomen centralnih katalogov za znanstveno delo. Bili so pomemben instrument za pridobivanje informacij o dostopnosti novejšje tuje literature, predpogoj za koordinirano nabavo gradiva in pripomoček za izdelavo retrospektivne bibliografije. V posameznih jugoslovanskih republikah so zato začeli nastajati tudi neodvisno od Bibliografskega inštituta in nacionalnih knjižnic. V Univerzitetni knjižnici Svetozar Marković v Beogradu so tako vodili centralni katalog 181 knjižnic beograjske univerze,³⁷⁹ knjižnica Matice Srbske v Novem Sadu je v sodelovanju z Zavodom za zaščito kulturnih spomenikov začela vzpostavljati centralni katalog redkih tiskov, v Sloveniji pa je centralni katalog tuje tehniške literature od leta 1952 oziroma 1956 snovala Centralna tehniška knjižnica.³⁸⁰ Pač pa se je v Sloveniji nerazumno zatikalo z vzpostavitvijo republiškega centralnega kataloga. Čeprav je Narodna in univerzitetna knjižnica že leta 1947 pripravila vse potrebno za njegovo izgradnjo, ta kljub načelni podpori knjižnic ni začel delovati vse do leta 1961.

Usposabljanje in izobraževanje knjižničnih delavcev

136

V desetletju po koncu druge svetovne vojne je slovenske knjižnice ob splošnem slabem materialnem stanju pestilo predvsem pomanjkanje strokovnih delavcev. Med visoko izobraženimi bibliotekarji, ki so bili zaposleni v znanstvenih in strokovnih knjižnicah, predvsem v Narodni in univerzitetni knjižnici, in ljubiteljskimi knjižničnimi delavci ljudskih knjižnic je bila nepremostljiva razlika. Število usposobljenih knjižničnih delavcev je bilo treba zato čimprej povečati. Prizadevanja za dvig strokovnih kvalifikacij so vključevala različne pristope. Kratkoročno naj bi s tečaji za delo v knjižnicah usposabljali volonterje, izpopolnjevali in poglobljali znanja bibliotekarjev na specifičnih področjih ter organizirali obsežnejše in zahtevnejše tečaje za pripravo kandidatov na strokovni izpit. Vzporedno s tem so tekla prizadevanja za uvedbo formalnega izobraževanja knjižničarstva v različnih šolah in na različnih ravneh. Med organizatorji in izvajalci usposabljanja so bili Ljudska prosveta Slovenije oziroma Zveza Svobod in prosvetnih društev Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica, Društvo bibliotekarjev Slovenije, Ministrstvo za prosveto ter Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije.

Tečaji, ki so jih izvajali prva leta po osvoboditvi, so bili namenjeni volonterskim knjižničarjem. Prvi tečaj za knjižničarje ljudskih knjižnic je že septembra 1945 v Narodni in univerzitetni knjižnici organiziral B. Pregelj. Izobrazbena raven udeležencev je bila nizka. Tudi na daljših tečajih, ki jih je prirejela Ljudska prosveta Slovenije za poklicne knjižničarje, večina udeležencev ni imela končane srednje šole.³⁸¹ Ljudska prosveta Slovenije je celo organizirala tečaje o ureditvi ljudskih knjižnic za dijake, ki pa niso bili deležni pričakovanega odziva. Tudi sicer pretiranega

378 *Seznam inozemskih časopisov, ki jih prejema znanstvene in strokovne knjižnice v Ljubljani.*

379 *Popis tekućih stranih časopisa koje primaju biblioteke naučnih ustanova i stručnih društava u Beogradu.*

380 Glej Čučnik-Majcen in Oberman Žnidarčič, *Značilnosti razvoja in delovanja Centralne tehniške knjižnice Univerze v Ljubljani*, 126; Ludvik, *Dvajset let Centralne tehniške knjižnice*, 87.

381 Šlajpah, *Priprave na ustanovitev šol za knjižničarje in arhivske pomočnike*, 29.

zanimanja za knjižničarske tečaje ni bilo in društvo bibliotekarjev je pozivalo okraje, naj potencialnim kandidatom priskrbijo štipendije za čas obiskovanja tečaja.

Zahtevnejše tečaje, namenjene usposabljanju bibliotekarjev, je organizirala Narodna in univerzitetna knjižnica. Knjižnica je, večinoma pod patronatom Društva bibliotekarjev Slovenije, organizirala in izvajala tečaje za pripravo na strokovni izpit, ki so knjižničarjem in bibliotekarjem omogočili imenovanje v strokovni naziv. Občasno je organizirala tudi zahtevnejše strokovne tečaje za bibliotekarje posameznih vrst knjižnic ter za izpopolnjevanje bibliotekarjev na posameznih strokovnih področjih. Prvi zahtevnejši tečaj je organizirala v prvi polovici leta 1947. Petmesečni tečaj, ki je potekal od januarja do maja, je obsegal 172 ur predavanj. Predavanja so bila vsak dan, razen sobote in nedelje, v večernem času. Prijavilo se je 55 kandidatov, redno pa ga je obiskovalo 45 udeležencev, večinoma uslužbencev knjižnic. Predavali so bibliotekarji nacionalne knjižnice, ki so se jim pridružili še profesorji Filozofske fakultete in drugi vodilni strokovnjaki s svojih področij. Tako je dr. V. Bohinec predaval predmeta Knjižničarstvo in zgodovina knjižnic (20 ur) ter Geografska zbirka (3 ure), dr. M. Pivec-Stele predmet Zgodovina slovanskih in posebej slovenskih knjižnic (14 ur), dr. M. Kos Paleografijo (16 ur), dr. J. Šlebinger predmeta Bibliografija ter Slovenski tiskarji in založniki (30 ur), D. Ludvik predmet Katalogi in katalogizacija (40 ur), B. Pregelj predmeta Poslovanje knjižnic in zakonodaja (8 ur) ter Grafična zbirka (7 ur), J. Udovič predmet Narodnoosvobodilni tisk (6 ur), dr. M. Miklavčič predmet Rokopisi (5 ur), P. Kalan predmet Muzikalije (7 ur), I. Matičič predmet Tiskarstvo (10 ur), Š. Tausig Knjigotrštvo (3 ure), medtem ko je G. Škerlj predstavil predmet Osnove vezave (3 ure). Teoretični del je dopolnjevala obvezna praksa, ki so jo udeleženci tečaja lahko opravljali v Narodni in univerzitetni knjižnici. Po koncu tečaja so udeleženci opravljali izpite iz štirih oziroma petih predmetov. Le 34 tečajnikov je opravilo izpite in uspešno zaključilo tečaj.³⁸² Z nekoliko spremenjenim predmetnikom in obsegom ur so bibliotekarski tečaj ponovno izvedli leta 1949. Pogoj za udeležbo je bila opravljena gimnazijska matura. Na novo so bili oblikovani oziroma dodani predmeti Razvoj in naloge knjižničarstva in knjižnic (22 ur – predavatelj dr. V. Bohinec), Literatura marksizma in leninizma (20 ur – predavatelj dr. G. Čremošnik) ter Stvarni in sistematični katalog (25 ur – predavatelj P. Kalan). Tečaj je obiskovalo 24 rednih in 14 izrednih slušateljev. Obvezne izpite iz sedmih predmetov je opravilo le devet udeležencev.³⁸³ Tečaje, namenjene pripravi za strokovne izpite, je knjižnica organizirala tudi v naslednjih letih. Poleg splošnih tečajev so bili organizirani tečaji za katalogizacijo ter tečaji, namenjeni knjižničarjem sindikalnih ter znanstvenih in strokovnih knjižnic.³⁸⁴

Skromno število udeležencev tečajev kaže, kako počasi in s težavo je raslo število usposobljenih knjižničarjev in bibliotekarjev. Očitno v tem obdobju med delavci knjižnic ni bilo pretiranega interesa za strokovno izpopolnjevanje. Dolgoročno bi bilo zato mogoče rešiti problem pomanjkanja strokovnih delavcev knjižnic le z uvedbo formalnih izobraževalnih programov. Inicativo za vzpostavitev formalnega izobraževanja je prevzelo Društvo bibliotekarjev Slovenije, medtem ko so načrtovanje, organizacijo in izvedbo izobraževanja prevzeli bibliotekarji nacionalne knjižnice, predvsem M. Rupel ter njegov sodelavec B. Berčič. Njuna prizadevanja v petdesetih letih še niso obrodila pričakovanih rezultatov, vendar so bili v tem obdobju izoblikovani predmetniki in programi izobraževanja knjižničarjev na srednji, višji in visoki stopnji. V začetku petdesetih let je Društvo bibliotekarjev Slovenije, sledeč praksi drugih jugoslovanskih republik, sestavilo program in izbralo predavatelje za srednjo knjižničarsko šolo. Tak program je že deloval v Srbiji, vendar so bili bibliotekarji na čelu z M. Ruplom zadržani do

382 *Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani 1947*, [12–13].

383 *Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani 1949*, Povzetek, 4–5.

384 *Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani 1950-1957*.

knjižničarskega izobraževanja na srednješolski ravni. Ta nivo izobrazbe po Ruplovem mnenju ni zadoščal za knjižničarski poklic, ki potrebuje široko splošno razgledanost. Za poklic knjižničarja bi bila po njegovem potrebna vsaj višja izobrazba. Program za bibliotekarje naj bi izvajali ločeno, vendar se je M. Ruplu konec petdesetih let zdelo, da je še prezgodaj za ustanovitev bibliotekarske stolice na univerzi. Po njegovem je bila potreba po bibliotekarjih majhna, pa tudi predavateljev za tak program ni bilo dovolj.³⁸⁵

Hitreje uresničljive in zato bolj sprejemljive so bile pomožne rešitve. Ker je bilo kar 45 odstotkov od 600 ljubiteljskih knjižničarjev v Sloveniji učiteljev, se je zdela smiselna uvedba pouka knjižničarstva na učiteljskih. Ker med dijaki ni bilo posebnega zanimanja za neobvezne popoldanske tečaje, ki jih je organizirala Ljudska prosveta Slovenija in ki so udeležencem prinašali le teoretična znanja, je prevladalo mnenje, naj bo knjižničarstvo reden predmet, združen s prakso v (šolski) knjižnici. Društvo bibliotekarjev Slovenije je zato skupaj z Zvezo delavsko-prosvetnih društev Svoboda izdelalo načrt predavanj bibliotekarstva na učiteljskih. V 20 urah naj bi učenci spoznali vrste knjižnic, ureditev ter delo v ljudski knjižnici, vključno s katalogizacijo in decimalno klasifikacijo.³⁸⁶ Vendar je bibliotekarski program v šolskem letu 1956/57, ko je bil prvič uveden kot izbirni predmet, naletel na slab odziv. Dijaki so se raje kot za knjižničarstvo odločali za druga področja.

138

Prvi korak na poti k vzpostavitvi formalnega knjižničarskega izobraževanja je bila organizacija enoletne šole za knjižničarje in arhivske pomočnike. Leta 1956 je Svet za kulturo in prosveto LRS odobril program za usposabljanje knjižničarjev v ljudskih knjižnicah. Ta profil knjižničnega delavca bi bil potreben tudi pri izvajanju novih nalog osrednjih in okrajnih ljudskih knjižnic, ki jih je prinašal tedaj aktualni predlog Zakona o knjižnicah, nalog, ki jih brez strokovnega osebja le-te ne bi mogle izvajati. Pogoj za udeležbo je bila opravljena matura na gimnaziji, učiteljski ali na srednji strokovni šoli. Predavanja so pokrivala področja zgodovine svetovne književnosti, zgodovinopisja, zgodovine knjige in knjižnic, zgodovine arhivov, bibliografije, poslovanja ljudskih knjižnic, poslovanja arhivov, poslovanja znanstvenih knjižnic, konservacije in restavriranja knjig in rokopisov, temelje državne in družbene ureditve, nemški jezik ter vaje in prakso v ljubljanskih knjižnicah. Program je bil v organizaciji Narodne in univerzitetne knjižnice prvič izveden v šolskem letu 1957/58. Šolo je redno obiskovalo 13 rednih in 9 izrednih slušateljev (17 knjižničarjev in 5 arhivskih pomočnikov). Udeležence šole so privabili le s težavo in šele potem, ko so slušatelji dobili občinske oziroma okrajne štipendije.³⁸⁷ Ker enoletni program ni zadoščal za priznanje višješolske izobrazbe, so si M. Rupel in Društvo bibliotekarjev Slovenije prizadevali za dvoletni program. Svetu za prosveto in kulturo so priporočili, naj že za leto 1959/60 ustanovi dvoletno šolo, na okraje pa naslovili priporočilo, da knjižničarjem s štipendijami omogočijo udeležbo. Enoletna šola za knjižničarje je bila tako izvedena še v šolskem letu 1963/64.

Ob tem so poskušali vzpostaviti tudi program za knjižničarstvo na Višji pedagoški šoli v Ljubljani. Zanj si je prizadeval predvsem referat za knjižnice pri republiškem Svetu za prosveto in kulturo. V sodelovanju s Sekcijo za znanstvene knjižnice so izdelali program za enopredmetno smer, ki so mu kasneje dodali še program za dvopredmetno študijsko skupino; in sicer knjižničarstvo v kombinaciji z nemščino in angleščino. V predmetniku tako enopredmetne kot tudi dvopredmetne smeri so bili poleg splošnih predmetov (pedagogike, psihologije, sociologije, predvojaške vzgoje in tujega jezika) strokovni knjižničarski predmeti: poslovanje ljudskih

385 Rupel, Občasna šola za knjižničarje in arhivske pomočnike.

386 Glej Šlajpah-Zorn, Vzgoja prostovoljnih knjižničarjev na učiteljskih in Priprave na ustanovitev šol za knjižničarje in arhivske pomočnike.

387 XI. redni letni občni zbor Društva bibliotekarjev Slovenije, 96; V šoli za knjižničarje se je začel pouk.

Branko Berčič

Slika 23: Branko Berčič (1927–2013).
Vir: Arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice.

Dr. Branko Berčič (1927–2013) se je leta 1951 zaposlil v rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice. Leta 1974 je postal pomočnik ravnatelja, v letih 1976–1980 njen ravnatelj in v letih 1980–1983 vodja znanstvenoraziskovalnega centra. Od leta 1981 je predaval na katedri za knjižničarstvo Pedagoške akademije v Ljubljani. Leta 1987 je ustanovil Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze in postal njegov predstojnik. Aktivno je sodeloval pri delu slovenskih in jugoslovanskih strokovnih bibliotekarskih organizacij. Zasal in uredil je prve zvezke *Kataloga rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*. V prispevku *Razvoj slovenske nacionalne knjižnice* je predstavil kompleksen in domišljen opis nalog Narodne in univerzitetne knjižnice, v katerem je izpostavil njene nacionalne funkcije ter pomen znanstveno-raziskovalnega dela za razvoj stroke. Bil je strokovni urednik in soavtor gesel s področja bibliotekarstva v Enciklopediji Jugoslavije in Enciklopediji Slovenije ter sodelavec Bibliotekarske terminološke komisije. Po njem se imenuje nagrada za najboljše študentsko zaključno delo (Berčičeva nagrada) na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete v Ljubljani.

knjižnic s posebnim ozirom na pionirske in šolske knjižnice, poslovanje znanstvenih knjižnic s posebnim ozirom na učiteljske knjižnice, pedagoški temelji dela z bralci, pregled svetovne znanosti in umetnosti, pregled jugoslovanske književnosti s posebnim poudarkom na novejšem obdobju, zgodovina knjige in knjižnic, knjigoznanstvo, razvoj jugoslovanskega tiskarstva in založništva, bibliografija in bibliotečna pomagala ter konserviranje in restavriranje knjižničnega gradiva. Izobraževalni program naj bi usposobil knjižničarske delavce »srednjega ranga« za potrebe ljudskih, strokovnih in znanstvenih knjižnic. Predlog je bil preuranjen in maja 1961 je vodstvo Višje pedagoške šole ustanovitev oddelka za knjižničarstvo odklonilo.³⁸⁸ Vendar ne za dolgo, saj je bil študij knjižničarstva razpisan v šolskem letu 1964/65 in v naslednjih desetletjih so se v njegovem okviru izobrazile generacije višjih knjižničarjev.

Več težav pa je bilo z razvojem univerzitetnega študija bibliotekarstva. B. Berčič je leta 1961 v reviji Knjižnica objavil načrt visokošolskega izobraževanja. Za študij bibliotekarstva, ki so ga v tem času še uvrščali med humanistične stroke, je bila naravna izbira Filozofska fakulteta. Sistem študija na tej fakulteti bi omogočal izobraževanje različnih profilov knjižničarskih delavcev: od knjižničarjev (prva, dvoletna stopnja študija), do bibliotekarjev (druga, štiriletna stopnja študija) in visokokvalificiranih bibliotekarjev (postdiplomski študij). Dodatna prednost je bila možnost dvopredmetnega študija, ki ga je omogočala fakulteta. Pripravljeni predmetnik visokošolskega študija se ni bistveno razlikoval od programa, oblikovanega za Višjo pedagoško šolo, vendar je bil njegov domet opazno širši in bolj poglobljen. Od strokovnih predmetov bi študentje bibliotekarstva poslušali predavanja iz zgodovine knjige, knjižnic in knjižničarstva (razvoj pisave, zgodovina knjige do tiska, zgodovina knjižnic v kulturni zgodovini človeštva, zgodovina knjižnic pri nas, zgodovinski razvoj bibliotekarstva), bibliotekonomije (vrste knjižnic in njihove naloge, organizacija knjižnic različnih vrst, knjigoznanstvo, obdelava knjižničnega gradiva in knjižnično poslovanje v raznih vrstah knjižnic), bibliografije in dokumentacije (razvoj tiskarstva in založništva, razvoj znanstvenih disciplin, bibliografska teorija in delo ter njen razvoj, vrste bibliografij, teoretične osnove dokumentacije, dokumentacijsko delo in služba), biblioterapije (knjiga kot objekt, knjižnica kot hranilišče knjig, hranjenje, konserviranje in restavriranje knjižničnega gradiva) in paleografije (osnove latinske in slovanske paleografije). Študij bibliotekarstva bi bilo mogoče povezovati z vrsto predmetov: zgodovino, umetnostno zgodovino, geografijo, slovenskim jezikom s književnostjo, tujim jezikom s književnostjo, svetovno književnostjo in muzikologijo. Študij bi vključeval tudi praktični del, ki bi ga bilo mogoče izvajati v nacionalni knjižnici, kjer so si po izselitvi seminarjev Filozofske fakultete obetali pridobitev prostorov za predavalnico. Obenem so bili v knjižnici zaposleni tudi strokovnjaki, ki bi lahko predavali strokovne bibliotekarske predmete. To so bili dr. V. Bohinec za zgodovino, prof. P. Kalan za bibliotekonomijo, prof. J. Logar za bibliografijo in dokumentacijo ter prof. A. Gspan za biblioterapijo. Vsi so bili že dolgoletni predavatelji in stalni člani izpitnih komisij za opravljanje državnih izpitov iz bibliotekarske stroke.³⁸⁹ Predlog je bil s posredovanjem Društva bibliotekarjev Slovenije predložen Filozofski fakulteti ljubljanske univerze, s čimer je bil začel skoraj tri desetletja dolg proces ustanavljanja stolice za bibliotekarstvo.

388 Berčič, Prizadevanja za uvedbo rednega bibliotekarskega šolanja, 158.

389 Berčič, Prizadevanja za uvedbo rednega bibliotekarskega šolanja.

Prvi slovenski Zakon o knjižnicah in smeri razvoja v šestdesetih

Zakon o knjižnicah

Leta 1961 je bilo v Sloveniji evidentiranih 2175 knjižnic, od tega 100 znanstvenih, 138 strokovnih, 525 ljudskih in 1412 šolskih. Večina ljudskih in strokovnih knjižnic ter polovica znanstvenih je bila ustanovljenih po letu 1945. Skupaj so premogle skoraj 4,5 milijonov knjig. Najbolje so bile založene znanstvene knjižnice, na katere je odpadlo skoraj 36 odstotkov knjižnega fonda, sledile so šolske s tretjinskim deležem in ljudske, ki so razpolagale s slabo četrtno skupnega fonda.³⁹⁰ Slovenske ljudske knjižnice so v primerjavi z jugoslovanskimi izstopale po razvitosti, saj je tega leta ena ljudska knjižnica služila 3018 prebivalcem, medtem ko je v Jugoslaviji v povprečju delovala ena ljudska knjižnica na 6050 prebivalcev. Kljub temu je Slovenija z 2,2 zvezka na prebivalca zaostajala za drugimi državami. Leta 1957 je na primer Avstrija dosegala 2,3 zvezka na prebivalca, Danska 2,4, Romunija 2,6, Madžarska 3 in Sovjetska zveza celo 3,9 zvezkov. Dobro založene knjižnice so bile v mestih, kjer so bile prebivalcem poleg razvitih ljudskih knjižnic dostopne tudi številne znanstvene in strokovne knjižnice. Zato ne preseneča, da je med občinami po številu knjig na prebivalca s skoraj 4,4 enotami izstopala občina Ljubljana Center, medtem ko so druge (mestne) občine (Celje, Ljubljana Vič-Rudnik, Novo mesto, Maribor Center, Ravne na Koroškem) dosegale v povprečju le dve do tri knjižne enote na prebivalca. V podeželskih okoljih je bilo stanje slabše. Kar 41 občin v vseh knjižnicah svojega območja ni premoglo niti ene knjige na prebivalca. Knjižnice je na splošno pestila prostorska problematika, saj po letu 1945 ni bila zgrajena nobena nova knjižnična stavba, potrebe po prostem pristopu do gradiva pa so bile vedno večje. Celo čitalnic za prezenčno uporabo gradiva je bilo malo. Imelo jih je 49 ali manj kot polovica znanstvenih knjižnic ter le 26 strokovnih in 69 ljudskih knjižnic. Nezaodstno je bilo tudi število strokovnih delavcev. Od skupaj 467 jih je bilo največ, 220 (od tega 90 bibliotekarjev), zaposlenih v znanstvenih knjižnicah, kjer so predstavljali 60 odstotkov zaposlenih. V drugih vrstah knjižnic je bil njihov delež nižji. V strokovnih knjižnicah je bilo zaposlenih 15 bibliotekarjev in le 11 v ljudskih knjižnicah. Zadnje so zaposlovale največ knjižničarjev.³⁹¹ Ocenjevali so, da je v knjižnicah vsaj 700 knjižničarjev premalo.³⁹² Primanjkljaj so načrtovali znižati z uvedbo rednega študija knjižničarstva v letu 1964/65 in z enoletno šolo (tečajem) za knjižničarje in knjigotrške delavce v organizaciji Narodne in univerzitetne knjižnice.

141

390 Šlajpah, Knjižnična mreža v Sloveniji, 762-763; prim. Knjižnice v LR Sloveniji 1961.

391 Knjižnice v LR Sloveniji 1961, 103.

392 Osnutek perspektivnega razvoja kulture in prosvete za obdobje 1964-1970, 26.

Za razvoj knjižnic so bili nujno potrebni ustrezni normativni akti. Zakoni, ki so urejali področje izobraževanja, so sicer omenjali knjižnice, vendar le sporadično. Veljavni zakon o osnovni šoli se je šolske knjižnice dotikal le posredno v zvezi z določanjem njenega varuha.³⁹³ Zakon o visokem šolstvu, sprejet leta 1960, visokošolskih knjižnic sploh ni omenjal.³⁹⁴ Konkretnejši je bil Zakon o Univerzi v Ljubljani³⁹⁵ iz leta 1957, ki je določal, da imajo fakultete lahko knjižnice, ki pa ne morejo biti samostojni zavodi. Izjema je bila le Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, saj je 47. člen zakona določal, da je knjižnica zavod Univerze v Ljubljani, ki opravlja tudi naloge osrednje študijske knjižnice v Ljudski republiki Sloveniji.

Svet za prosveto in kulturo LRS je že v začetku petdesetih let oblikoval posebno komisijo za pripravo osnutkov zakona o javnih knjižnicah in drugih zakonskih predpisov, ki so jo sestavljali predsednik M. Rupel ter člani H. Menaše, P. Kalan, B. Pregelj, L. Šmalc in M. Šlajpah. Komisija naj bi pripravila osnutke splošnega zakona o javnih knjižnicah LRS, ter uredbe o znanstvenih in strokovnih knjižnicah, Narodni in univerzitetni knjižnici, ljudskih knjižnicah, centralnem katalogu in obveznem izvodu. Leta 1951 so obravnavali osnutka predpisov o ljudskih knjižnicah in čitalnicah, ki sta jih pripravila odbor Ljudske prosvete in B. Pregelj. Prav tako je bil na dnevnem redu osnutek predpisa o znanstvenih in strokovnih knjižnicah, ki je podrobno določal naloge Narodne in univerzitetne knjižnice, študijskih knjižnic, visokošolskih in drugih nesamostojnih znanstvenih knjižnic ter strokovnih knjižnic.³⁹⁶ Vendar je delo republiške komisije zastalo in v ospredje so stopila prizadevanja za sprejem jugoslovanskega zakona o knjižnicah. Konec petdesetih let pa je postalo očitno, da zvezni zakon o knjižnicah ne bo sprejet in Društvo bibliotekarjev Slovenije se je usmerilo v sprejem republiškega zakona. V obravnavi so bili različni osnutki, od takih, ki so celostno urejali področje knjižnic, do ločenih zakonov za znanstvene in ljudske knjižnice. Predlog, ki je bil po strokovnih razpravah predložen v zakonodajni postopek, pa je bil presenetljivo splošen in je urejal predvsem področja ustanavljanja in delovanja knjižnic ter vlogo matičnih knjižnic. Proces priprave predloga slovenskega zakona ob koncu petdesetih let je slabo dokumentiran. Pomenljivo je, da sta bila iz postopkov priprave predloga izključena vodilna slovenska bibliotekarja, M. Rupel in B. Berčič, ki sta sodelovala pri pripravi prvih osnutkov slovenskega in jugoslovanskega zakona o knjižnicah. Svet za kulturo in prosveto LRS je namreč 29. septembra 1959 imenoval komisijo za knjižnice, sestava katere je že nakazovala vsebino zakona. Predsednik komisije je bil J. Liška, direktor gimnazije v Murski Soboti in član Sveta za kulturo in prosveto LRS, člani pa J. Dolar, upravnik Študijske knjižnice v Mariboru in član Sveta za znanost LRS, U. Kraigher, urednik pri založbi Mladinska knjiga, V. Novak, upravnik študijske knjižnice v Celju, J. Rijavec, predsednik DBS in član Sveta za kulturo in prosveto LRS, ter A. Vižintin, upravnik Delavske knjižnice v Ljubljani. Za administrativne posle je skrbela M. Šlajpah, referentka na sekretariatu Sveta za kulturo in prosveto LRS.³⁹⁷ Predlog zakona, ki je bil leta 1961 predložen v skupščinsko obravnavo, je namenoma opuščal definiranje in razmejitve posameznih vrst knjižnic, saj naj bi po mnenju predlagateljev knjižnice v tem obdobju občutno spreminjale sestavo svojih knjižnih zbirk, s tem pa tudi svoj značaj, naloge in obseg delovanja. Izjema so bile le matične knjižnice, za katere so bile naloge v predlogu zakona natančno popisane. V predstavitvi zakonskega predloga republiškem zboru ljudske skupščine je predstavnik izvršnega sveta B. Zupančič izpostavil, da zakon postavlja knjižnice

393 Zakon o osnovni šoli, *UL LRS* 32, št. 32 (1959): 337–350.

394 Zakon o visokem šolstvu v Ljudski republiki Sloveniji, *UL LRS* 17, št. 39 (1960): 489–495.

395 Zakon o univerzi v Ljubljani, *UL LRS* 14, št. 23 (1957): 337–352.

396 ANUK, Arhiv po letu 1945 II, Komisija za sestavo osnutkov zakona in drugih zakonskih predpisov o javnih knjižnicah v LR Sloveniji pri Svetu za prosveto in kulturo LRS v Ljubljani, Zapisniki o sejah z dne 27. 9. 1951; 30. 10. 1951; 5. 11. 1951; 8. 11. 1951.

397 Sklepi 6. redne seje Sveta za kulturo in prosveto LRS, 14.

v upravljanje in skrb neposrednim interesentom, to je lokalnim skupnostim, zavodom ter gospodarskim in družbenim organizacijam, ter ureja financiranje knjižnic na osnovi pogodbe med ustanoviteljem in izvajalcem knjižnične dejavnosti. Ohlapne določbe naj bi ustanoviteljem knjižnic omogočale potrebno fleksibilnost pri ustanavljanju knjižnic. Z zakonom naj bi bila urejena le za vse knjižnice skupna področja, s čimer bi se izognili uniformiranosti knjižnic in uvajanju birokratske hierarhije med njimi. Pri tem je sicer opomnil na problematiko vzpostavljanja centralnega knjižnega kataloga in spreminjanja strukture študijskih knjižnic, na potrebe po informativni in dokumentacijski službi za vsa področja znanosti in postopnem spreminjanju vsebine knjižnega fonda v korist zapostavljenim področjem učne in znanstvene literature.³⁹⁸ Predlog zakona je bil 28. septembra 1961 sprejet soglasno in brez pripomb.

Prvi slovenski Zakon o knjižnicah je tako vzpostavil knjižnice kot javne kulturno-prosvetne ustanove, ki lahko delujejo kot samostojne pravne osebe ali kot posebne organizacijske enote ustanoviteljev: državnih organov, zavodov, šol, gospodarskih ali družbenih organizacij. Državlani imajo pravico uporabljati knjižnično gradivo pod enakimi pogoji. Dostop do gradiva lahko knjižnica po potrebi sicer omeji, vendar mora omogočiti uporabo v študijske namene. Osnovne naloge, ki naj jih po zakonu izvajajo knjižnice, so bile zbiranje, strokovna obdelava in hranjenje knjižničnega gradiva ter omogočanje njegove uporabe. Poleg tega je bila dolžnost knjižnic še organiziranje javnih čitalnic, pomoč bralcem pri razvijanju njihove splošne in strokovne izobrazbe, skrb za kulturno vzgojo in razvedrilo državljanov, pomoč pri znanstvenem in umetniškem delu, izvajanje informativne in dokumentacijske službe za znanstveno in strokovno delo ter sodelovanje pri sestavljanju centralnih katalogov. Ob tem naj bi knjižnice z organiziranjem razstav, kulturnih prireditev in izdajanjem katalogov oziroma publikacij popularizirale knjižnično gradivo ter skrbele za napredek knjižničarske službe. Glavnina zakonskih členov se je nanašala na ustanavljanje, združevanje in prenehanje delovanja knjižnic ter na njihovo vodenje, upravljanje in financiranje. Tako naj bi samostojne knjižnice vodila svet knjižnice in upravnik, v večjih knjižnicah tudi upravni odbor. Svet knjižnice naj bi sestavljalo od 3 do 15 članov, ki jih je imenoval ustanovitelj izmed predstavnikov za knjižnico zainteresiranih organov, zavodov in organizacij ter predstavnikov kolektiva knjižnice. Število zadnjih ni smelo presegati tretjine vseh članov sveta. Zakon je za knjižnice z razvito notranjo organizacijo predvideval tudi strokovni kolegij kot posvetovalni organ upravnika knjižnice. Zakonitost dela samostojne knjižnice naj bi nadzoroval občinski upravni organ. Strokovno delo v knjižnicah naj bi po zakonu opravljali strokovno usposobljeni uslužbenci oziroma osebe s primerno splošno izobrazbo in prakso. Čeprav se zakon namenoma ni ukvarjal s posameznimi vrstami knjižnic, pa je uvedel novo vrsto knjižnice: matično knjižnico. Tem knjižnicam je zakon poleg rednih nalog predpisal še organizacijo in pospeševanje knjižničarske službe in stroke, posredovanje pri izposoji knjižničnega gradiva, registracijo knjižnic in evidenco njihovega knjižničnega gradiva, pomoč pri strokovnem delu knjižničarskega osebja in skrb za njegovo vzgojo in strokovno izpopolnjevanje. Matične knjižnice naj bi pokrivale območje ene ali več občin. Naloge republiške matične knjižnice so bile dodeljene Narodni in univerzitetni knjižnici, ki bi lahko del svojih matičnih nalog prenesla na druge ustrezne knjižnice. Vsaka knjižnica je morala biti vpisana v register knjižnic pri pristojni matični knjižnici ter v osrednji register pri Narodni in univerzitetni knjižnici. Zakon je urejal financiranje teh nalog na občinski ravni, obšel pa je problem financiranja matičnih dejavnosti na republiškem nivoju. Zakon pa se je izognil opredeljevanju kulturne dediščine na področju knjižnic in prepustil problematiko kulturno-zgodovinsko pomembnih knjižničnih gradiv, zbirk in knjižnic zakonodaji s področja varstva kulturnih spomenikov.³⁹⁹

398 *Sejni zapiski ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije (četrti sklic)*, Republiški zbor, 21. seja, 12–14.

399 Zakon o knjižnicah, *UL LRS* 18, št.26 (1961): 391–394.

Že naslednje leto je bil na podlagi Zakona uveljavljen tudi *Pravilnik o sestavi in vodenju registra knjižnic*, s katerim je bila predpisana knjižna oblika registra in način vpisovanja knjižnic, kartoteka knjižnic ter zbirka listin. V register knjižnic so bile vpisane samostojne in nesamostojne knjižnice, tako pri matični knjižnici svojega območja kot tudi pri republiški matični knjižnici.⁴⁰⁰ Ob tem so bili določeni pogoji, ki so jih za vpis morale izpolnjevati knjižnice. Določali so obseg knjižnične zbirke in njeno ureditev, finančna sredstva, strokovne delavce ter prostore in opremo. Tako naj bi imeli ljudska in strokovna knjižnica v svoji zbirki vsaj 500 knjižnih enot, medtem ko naj bi jih imela znanstvena knjižnica vsaj 1000. Poleg tega naj bi strokovna knjižnica tekoče naročala vsaj še deset naslovov periodičnih publikacij. Evidenco in informacije o gradivu naj bi zagotavljali inventarna knjiga in abecedni imenski katalog ter po možnosti še sistematski stvarni katalog. Finančna sredstva naj bi knjižnici zadostovala za plače zaposlenih in materialne stroške. Število zaposlenih je bilo odvisno od velikosti knjižnične zbirke in števila izposoj. Tako naj bi znanstvene in strokovne knjižnice zaposlovale enega strokovnega delavca na 5000 enot, ljudske pa enega strokovnega delavca na 2500 enot oziroma na 10.000 do 15.000 izposojenih enot. Manjše, predvsem ljudske knjižnice, pa bi lahko vodili volonterji. Knjižnice naj bi delovale v prostorih, ki so namenjeni izključno za njihove potrebe. Večje knjižnice naj bi imele čitalnice in ločena skladišča ter primerno pohištvo za obdelavo, hranjenje in uporabo gradiva.⁴⁰¹ Matične knjižnice, ki naj bi predstavljale vzor za ureditev knjižnic na svojem območju, naj bi razpolagale z vsaj 3000 knjižnimi enotami.⁴⁰² Leta 1964 je bila glede knjižničnih zbirk ljudskih knjižnic dodana še zahteva, da morajo vključevati 30 odstotkov poučne literature.

Ne da bi Zakon o knjižnicah to izrecno določal, je bilo na njegovi podlagi izdano tudi *Navodilo o izposojanju knjig med knjižnicami v Ljudski republiki Sloveniji*, s katerim je bila urejena medknjižnična izposoja med knjižnicami v Sloveniji oziroma v Jugoslaviji in tujini. V medknjižnično izposajo so se lahko vključile le registrirane knjižnice. Za republiškega koordinatorja je bila določena Narodna in univerzitetna knjižnica, ki je vodila tudi seznam knjižnic, vključenih v medknjižnično izposajo. Ker je le nacionalna knjižnica razpolagala s potrebnimi centralnimi katalogi, je bila medknjižnična izposoja knjig iz drugih republik Jugoslavije in tujine mogoča le z njenim posredovanjem. Sicer pa je navodilo natančno predpisovalo dolgotrajne postopke poizvedb, ki so bili nujni zaradi nepopolnih in neažurnih centralnih katalogov.⁴⁰³

Zakon o knjižnicah je bil leta 1965 dopolnjen z implementacijo elementov samoupravljanja. Urejal je le še delovanje samostojnih knjižnic, uvedel statut knjižnice in omejil pristojnosti predstavnikov družbene skupnosti v svetu delavcev. Zaostrena so bila tudi določila glede strokovne usposobljenosti knjižničnih delavcev, saj naj bi strokovna dela smeli opravljati le strokovno usposobljeni delavci. V vsebinskem smislu sicer ni prinesel novosti, predpisal pa je nov podzakonski akt, ki bi urejal način izposojanja knjig med knjižnicami v SR Sloveniji.⁴⁰⁴

400 Pravilnik o sestavi in vodenju registra knjižnic, *UL LRS* 19, št. 15 (1962): 105–106.

401 Pogoji za ustanovitev knjižnice.

402 K ustanavljanju matičnih knjižnic.

403 Navodilo o izposojanju knjig med knjižnicami v Ljudski republiki Sloveniji, *UL LRS* 19, št. 15 (1962): 106–107.

404 Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o knjižnicah, *UL SRS* 22, št. 11 (1965): 173–175.

Razvoj matičnih knjižnic

Ključna novost Zakona o knjižnicah je bila uvedba matičnih knjižnic in matičnih nalog. Čeprav so bile posamezne matične naloge predpisane knjižnicam že v prvih odlokih leta 1945, je bil sam izraz matičnost v času sprejemanja zakona v slovenskem knjižničarstvu slabo poznan. V slovenski strokovni bibliotekarski literaturi se je pojavil šele leta 1960, ko ga zasledimo v resoluciji zborovanja slovenskih knjižničarjev v Mariboru.⁴⁰⁵ Takrat so bile pri nas prvič predstavljene matične knjižnične ustanove, ki naj bi skrbele za splošen napredek knjižničarstva ter povezovanje knjižnic v funkcionalno omrežje. Matične naloge naj bi prevzele pokrajinske študijske knjižnice in jih izvajale za vse vrste knjižnic na svojem območju: torej za ljudske, strokovne in šolske. V primerjavi z bibliotječnimi centri, ki naj bi skrbeli le za mrežo ljudskih knjižnic, so torej matične knjižnice v interpretaciji bibliotekarskega društva že predstavljale konceptualen premik v smeri oblikovanja knjižničnega sistema.

Po sprejemu Zakona o knjižnicah naj bi postale občinske matične knjižnice vse študijske knjižnice in bolj razvite ljudske knjižnice, medtem ko je na republiškem nivoju vlogo matične knjižnice prevzela Narodna in univerzitetna knjižnica, ki je del svojih matičnih nalog poverila Centralni tehniški knjižnici in Pionirski knjižnici. Vendar zakon glede nosilcev matične dejavnosti in njihovih nalog ni bil dovolj jasen. Ne le, da je naloge matične službe opredeljeval le na splošno, tudi glede nosilcev matične dejavnosti je ostajal nedorečen. Zakon namreč ni eksplicitno predpisal, na katere vrste knjižnic se matične naloge nanašajo. Na republiškem nivoju na primer je Narodna in univerzitetna knjižnica že od konca petdesetih let v skladu z določbami Pravil Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, sprejetimi leta 1958, v praksi izvajala določene matične dejavnosti (strokovna in organizacijska pomoč knjižnicam v okviru univerze in fakultet, skrb za koordinacijo pri naročanju knjig, koordinacija organizacije in poslovanja knjižnic univerze) za visokošolske knjižnice. Matične dejavnosti za področje ljudskih knjižnic pa so bile do leta 1963, ko je bila v nacionalni knjižnici ustanovljena matična služba, v domeni Referata za knjižnice pri Svetu za kulturo LRS.

Za različne interpretacije pojma matičnosti so bila zaslužna tudi neusklajena hotenja odločujočih subjektov, ki niso ločevali med državno administrativnimi nalogami, potrebnimi za razvoj in vzdrževanje javnega sistema na eni, ter razvojem in vzdrževanjem strokovnih osnov sistema na drugi strani. Neposredno po sprejemu zakona je na primer A. Vižintin med naloge matične službe poleg strokovnega izobraževanja knjižničnih delavcev ter skrbi za razvoj knjižnic in knjižničarske stroke, ki jih je predpisal zakon, uvrstil še svetovanje knjižnicam, spremljanje njihove dejavnosti, vključno z izvajanjem statističnih raziskav, pripravo strokovnih osnutkov zakonskih predpisov, ki se nanašajo na knjižnice, inštruktorsko službo, organizacijo centralnega kataloga in centralno katalogizacijo slovenskega tiska.⁴⁰⁶ Tudi porajajoči se koncept knjižničnega sistema je anticipiral delitev matičnih dejavnosti na republiški ravni. Temelječ na vzhodnonemških vzorih je bil osnovan na mreži knjižnic ter na njihovih horizontalnih in vertikalnih povezavah. Po mnenju vodilnih teoretikov ljudskega knjižničarstva tega obdobja, A. Vižintina⁴⁰⁷ in A. Korže,⁴⁰⁸ naj bi se namreč na horizontalnem nivoju vse vrste knjižnic določenega območja povezale z matično območno knjižnico, obenem pa naj bi bile vpete tudi v vertikalno linijo povezav s knjižnicami, ki bi izvajale matične dejavnosti za posamezne vrste knjižnic. Ljudske knjižnice naj bi bile tako povezane z republiško matično ljudsko knjižnico (Narodno in univerzitetno

⁴⁰⁵ Resolucija zborovanja slovenskih knjižničarjev [1960], 6.

⁴⁰⁶ Vižintin, O nekaterih problemih slovenskega knjižničarstva, 16–18.

⁴⁰⁷ Vižintin, O nekaterih problemih slovenskega knjižničarstva, 18.

⁴⁰⁸ Korže, Matična knjižnica v občini, 50.

knjižnico), strokovne tehniške knjižnice s Centralno tehniško knjižnico, pionirske in mladinske pa z republiško pionirsko matico (Pionirsko knjižnico oziroma s knjižnico Zavoda za napredek šolstva). Ker teh republiških matičnih knjižnic zakon ni predvideval, naj bi Centralna tehniška knjižnica in Pionirska knjižnica v Ljubljani oziroma knjižnica Zavoda za napredek šolstva Socialistične Republike Slovenije v Ljubljani z Narodno in univerzitetno knjižnico sklenile pogodbo za opravljanje matičnih nalog. Deljeno izvajanje matičnih dejavnosti na republiškem nivoju je podpiral tudi Referat za knjižnice pri Svetu za kulturo LRS, a s to razliko, da je ohranjal skrb za mrežo javnih ljudskih knjižnic v Sloveniji v svoji pristojnosti. Po mnenju referata naj bi nacionalna knjižnica skrbela predvsem za strokovno delo fakultetnih in drugih sorodnih knjižnic, skratka matične naloge naj bi izvajala le za znanstvene knjižnice.⁴⁰⁹

146 Narodna in univerzitetna knjižnica je nasprotovala delitvi matičnih nalog na republiški ravni. Njen ravnatelj M. Rupel je funkcije republiške matične knjižnice razumel kot nedeljive, saj jih je postavljaj v širši, strokovni kontekst. Predpisani obseg matičnih nalog je razširil z dejavnostmi, potrebnimi za strokovno in koordinirano delovanje knjižničnega sistema. Republiška matična knjižnica naj bi zbirala strokovno bibliotekarsko literaturo, proučevala stanje slovenskih knjižnic na terenu, analizirala nabavno politiko knjižnic in evidentirala knjižnično gradivo, izdajala anotirane bibliografije, poskrbela za koordinirano nabavo gradiva v strokovnih knjižnicah, propagirala knjige, izvajala bibliografsko delo, skrbela za katalogizacijska pravila in za izdajanje priročnikov, uvedla osrednje tiskanje ali razmnoževanje katalognih listkov za slovenske publikacije, posredovala pri medknjižnični izposoji gradiva iz drugih republik in iz tujine, skrbela za ustrezno opremo knjižnic ter opravljala fotografske in konzervatorske storitve za knjižnice. Ugotavljal je, da je Narodna in univerzitetna knjižnica že doslej opravljala matične naloge (vodila je centralni katalog tujega tiska, skrbela za vzgojo knjižničnega osebja in za njegovo strokovno izpopolnjevanje), vendar ji je za nove, z zakonom določene naloge poleg sredstev primanjkovalo tudi delavcev. Republiška matična knjižnica naj bi po njegovem povezovala in usklajevala delo občinskih matičnih knjižnic, svojih matičnih nalog pa naj ne bi delegirala drugim knjižnicam. Po potrebi bi jim prepuščala le izvedbo tečajev, izdelavo bibliografij in specialno svetovanje za posebne vrste knjižnic (na primer za bolniške oziroma tehniške knjižnice). M. Rupel se je zavedal tudi problemov, ki so izhajali iz individualne pomoči knjižnicam, zato je predlagal že preizkušene rešitve, ki so bile uspešne v primeru Referata za knjižnice: to je pomoč inštruktorjev, ki naj bi knjižnice obiskovali na terenu in po potrebi intervenirali pri občinskih organih za kulturo.⁴¹⁰ Stališča M. Rupla so temeljila na izkušnjah, ki jih je imela Narodna in univerzitetna knjižnica z izvajanjem koordinacijskih nalog v okviru ljubljanske univerze. Knjižnica jih je s soglasjem univerze in Sveta za znanost LRS začela uresničevati leta 1958. Vključevale so gradnjo centralnega kataloga, koordinirano naročanje tujih knjig, organizacijo strokovnih tečajev ter uvajanje enotnega knjižničnega reda v knjižnicah univerze. V knjižnici so za ta namen zaposlili tudi svetovalca. Knjižnica je organizirala več srečanj zastopnikov knjižnic, na katerih so obravnavali omenjene teme, sodelovanje pa so razširili še s pobudami o oblikovanju enotnih formularjev za izposajo, o statističnih poročilih in izvedbi strokovnega tečaja. Sodelovanje je bilo uspešno. Tečaj za visokošolske knjižničarje je bil izveden že v novembru leta 1958, medtem ko je univerzitetna uprava aprila 1959 odobrila *Knjižnični red za knjižnice v okviru Univerze in fakultet*. Uspešen je bil tudi poziv za posredovanje podatkov o tekoče naročenih revijah, manj uspeha je bilo le pri koordiniranem naročanju tujih monografij.⁴¹¹

Pristojni republiški organi niso hiteli z materialno podporo matični dejavnosti. Na zborovanju

409 Stevin, Matične biblioteke, 107.

410 Rupel, Republiška matična knjižnica.

411 ANUK, Nepopisani fond Narodne in univerzitetne knjižnice, mapa 33, Poročilo o koordinaciji dela in nabav v knjižnicah v okviru Univerze in fakultet, 10. marec 1959.

slovenskih knjižničarjev v Kranju leta 1962 so tako ugotavljali, da Narodna in univerzitetna knjižnica zaradi objektivnih in subjektivnih ovir še ni začela z izvajanjem vseh matičnih nalog. V resoluciji, ki je bila sprejeta na posvetovanju, so knjižničarji izrazili zahtevo, naj republiški organi materialno podprejo izvajanje matičnih nalog.⁴¹² Poziv je obrodil sadove, saj je leta 1963 začel z delom Oddelek za matično službo pri Narodni in univerzitetni knjižnici. Ta je nemudoma ustanovil inštruktorsko skupino, v kateri so poleg dveh inštruktorjev matične službe, M. Veselka in A. Korže, sodelovali B. Berčič (bibliotekar Narodne in univerzitetne knjižnice), M. Breclj (knjižničar knjižnice v Novi Gorici), B. Komelj (upravnik knjižnice v Novem mestu), S. Kos (bibliotekar Študijske knjižnice v Mariboru), V. Novak (upravnik študijske knjižnice v Celju), J. Podpac (višja bibliotekarka Centralne tehniške knjižnice), A. Vižintin (upravnik Delavske knjižnice v Ljubljani) in A. Žnidar (bibliotekarka Pionirske knjižnice). Skupina naj bi obiskala vse občinske matične knjižnice in jim nudila potrebno strokovno pomoč.⁴¹³

V skladu z Zakonom o knjižnicah je republiška matična knjižnica od leta 1963 matične naloge delila s Centralno tehniško knjižnico, ki je prevzela matično dejavnost za knjižnice s področja tehnike, ter s Pionirsko knjižnico, ki je skrbela za razvoj pionirskih, mladinskih in šolskih knjižnic. Do konca šestdesetih let so optimistično načrtovali znatno kadrovsko okrepitev na tem področju, in sicer zaposlitev štirih dodatnih delavcev v matični službi Narodne in univerzitetne knjižnice in po dveh delavcev v Pionirski in v Centralni tehniški knjižnici. V tem obdobju naj bi letno izvedli okoli 200 ur izobraževanja, v Narodni in univerzitetni knjižnici uredili predavalnico ter kupili vozilo za obiske na terenu. Glavni cilj delovanja matičnih služb v šestdesetih letih je bila sicer registracija knjižnic, vendar so v okviru dejavnosti matične službe načrtovali tudi nakup tiskarskega stroja za tiskanje katalognih listkov za vse knjižnice ter različnih objav in obvestil. Načrtovana nabava tiskarskega stroja posredno odkriva zamisel o centralni katalogizaciji slovenskega tiska. Vendar ta dejavnost ni bila eksplicitno načrtovana, podobno kot tudi ne centralni katalogi, pri izdelavi katerih naj bi sodelovala dva od štirih na novo zaposlenih delavcev matične službe v Narodni in univerzitetni knjižnici. Do konca desetletja so načrtovali še izdelavo tipskih načrtov za opremo prostorov ter načrtov za gradnjo malih in srednjih ljudskih knjižnic, saj so bile prostorske razmere, v katerih so ljudske knjižnice delovale, vse prej kot primerne. Načrt je vključeval tudi raziskovalno delo (izdelavo elaboratov in opravljanje anket) ter specializacijo strokovnjakov v matični službi.⁴¹⁴

Matične dejavnosti oziroma matične knjižnice niso bile slovenska posebnost. Do srede šestdesetih let so bile vključene v zakone o knjižnicah v vseh jugoslovanskih republikah. Večina republiških zakonov je imenovala nacionalno knjižnico za osrednjo matično knjižnico republike. Nacionalne knjižnice v Beogradu, Skopju in na Cetinju, od leta 1963 naprej pa tudi nacionalna knjižnica v Sarajevu, so že imele organizirane matične oddelke po zgledu bibliotečnih centrov. Jugoslovanski bibliotekarji (N. Stevin, A. Blaca in M. Rojnić)⁴¹⁵ so v svojih poročilih in razmišljanjih o matični službi na posvetovanjih Zveze jugoslovanskih nacionalnih bibliotek in Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1965 in 1966 področje dela matične službe konkretizirali in umestili v podoben okvir, kot ga je pred njimi v Sloveniji že M. Rupel. Po njihovem mnenju so bile matične dejavnosti v prvi vrsti namenjene ljudskim knjižnicam, pri čemer so izpostavljali pomen stikov matične službe z ljudskimi oblastmi in njeno tesno

412 Resolucija zborovanja slovenskih knjižničarjev [1962], 204–205.

413 Republiška inštruktorska skupina.

414 *Osnutek perspektivnega razvoja kulture in prosvete za obdobje 1964–1970*, 137–138.

415 Glej Stevin, Matične biblioteke in Matična služba i organizacija matične službe nacionalnih biblioteka Jugoslavije; Blaca, Organizacija matične službe u nacionalnim bibliotekama sa osvrtom na matičnu službu Narodne biblioteke SR Srbije; Rojnić, Neka pitanja organizacije i unapređenja rada nacionalnih biblioteka.

sodelovanje z republiški organi za kulturo. Obseg matičnih nalog in njihova zahtevnost so avtorje pripeljali do smiselnega zaključka, da matičnih nalog ne more izvajati le oddelček s po enim svetovalcem za posamezno vrsto knjižnic, ki bi deloval v okviru nacionalne knjižnice. Enota matične službe naj bi le zaznavala problematiko in koordinirala izvajanje rešitev, na katerih bi delali specialisti nacionalne knjižnice. Nacionalna knjižnica bi morala zato kot celota izvajati matične naloge in na področju bibliotekarske dejavnosti postati vzor drugim knjižnicam. Misel o nacionalni knjižnici, ki je dolžna kot celota služiti izvajanju matičnih nalog, je v Sloveniji padla na plodna tla. Dolgoročno je negativno vplivala na delovanje Narodne in univerzitetne knjižnice. Prepričanje, da je nacionalna knjižnica dolžna reševati vse sistemske strokovne probleme, ne da bi bila za to ustrezno kadrovska in materialno podprta, je ustvarjalo stalen pritisk na delo knjižnice. Pomoč knjižnicam je imela prednost pred drugimi nalogami. Zaradi absolutne prioritete, ki jo je uživala na primer centralna katalogizacija slovenskega tiska, so se kopičili zaostanki pri obdelavi drugega gradiva in izdelavi retrospektivne bibliografije, okrnjene pa so bile tudi druge naloge, povezane z nacionalno funkcijo knjižnice.

Način reševanja sistemskih vprašanj, ki je vse breme prenesel na nacionalne knjižnice, seveda ni imel realnih osnov v številu zaposlenih v nacionalnih knjižnicah. Med prvimi so se zato pojavili pomisleki o smiselnosti vključevanja razvojno-teoretičnega dela v matično službo, saj naj bi ta skrbela le za reševanje konkretnih problemov, teoretični problemi pa naj bi se reševali v (neobstoječih) inštitutih za bibliotekarstvo. Na premajhno število delavcev v slovenski nacionalni knjižnici ter na nedorečenosti zakonskih določb na tem področju je opozoril tudi J. Dolar, ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice. Opozarjal je, da je slovenski Zakon o knjižnicah sicer matične dejavnosti predpisal nacionalni knjižnici, ni pa zavezal drugih knjižnic, da bi sodelovale z republiško matično službo. Ker nacionalna knjižnica ni dobivala zadostnih sredstev za matično dejavnost, jih je izvajala na račun svojih drugih nalog. Izpostavil pa je pomen teoretičnega dela matične službe, ki se po njegovem ne bi smela ukvarjati le z akutnimi problemi, in opozoril na dejstvo, da na področju matične dejavnosti v Sloveniji nekoordinirano deluje več subjektov.⁴¹⁶

Kljub pomislekom se je ideja o nacionalni knjižnici, ki v celoti deluje kot matična in vzorčna knjižnica, uveljavila tudi v Sloveniji. Ustrezala je občinskim matičnim knjižnicam, ki so lahko svoje matične naloge preložile na nacionalno knjižnico, sprejemljiva je bila za nacionalno knjižnico, saj ji je, sicer brez formalnih pristojnosti, priznala primat na strokovnem bibliotekarskem področju, dobrodošla pa je bila tudi oblastem, ki so s tem argumentom lahko zavračale upravičene zahteve po dodatnih delavcih v republiški matični službi. Ta je še naprej ostajala kadrovska podhranjena in še leta 1966 je bil v njej zaposlen le en delavec. Kljub temu je B. Berčič leta 1965 poročal o izvedbi številnih akcij ter izdelavi potrebnih bibliotekarskih strokovnih navodil za organizacijsko in strokovno ureditev šolskih knjižnic in strokovnih knjižnic delovnih organizacij, da bi se lahko tudi te enakopravno vključile v republiško mrežo javne knjižničarske službe. Enaka akcija je tekla tudi med specialnimi znanstvenimi knjižnicami.⁴¹⁷ Vendar pa prizadevanja matične službe niso mogla pokriti vseh zahtev vedno bolj razvitega knjižničnega sistema. Samostojne študijske in ljudske knjižnice so se poleg strokovnih problemov ubadale tudi s težavami poslovno-organizacijske narave in konec leta 1968 so pokrajinske študijske knjižnice ustanovile skupnost, v kateri so medsebojno usklajevale svoje delo in razreševale tovrstne probleme.

Kljub pomanjkanju sredstev in delavcev, organizacijski nedorečenosti in ohlapno opredeljenim nalogam je republiška matična služba v šestdesetih letih uspela izvajati večino zakonskih nalog. Med drugim je vzpostavila register knjižnic in redno objavljala statistične podatke o delu

⁴¹⁶ Zapisnik XIV sastanka Predsjedništva Zajednice jugoslavenskih nacionalnih biblioteka, 34–35.

⁴¹⁷ Berčič, Slovensko knjižničarstvo dvajset let po osvoboditvi.

javnih (ljudskih) knjižnic. Tudi leta 1967 ustanovljena Komisija za priznavanje kvalifikacij bibliotekarske stroke, ki naj bi bdela nad strokovnim usposabljanjem in strokovnimi nazivi knjižničarjev, je odtlej delovala v okviru matične službe Narodne in univerzitetne knjižnice. Leta 1968 je začela izdajati *Obvestila Republiške matične službe*, ki so vse do leta 1990 prinašala informacije o njenih aktivnostih. Istega leta je uvedla in kasneje v okviru kolegija republiške matične službe koordinirala danes že povsem pozabljen sistem centralne katalogizacije slovenskega tiska. To je bila po uvedbi centralnega kataloga tujih publikacij v slovenskih knjižnicah v začetku šestdesetih let že druga od velikih sistemskih nalog, ki jih je začela v okviru matičnih dejavnosti izvajati nacionalna knjižnica.

V skladu z določili Zakona o knjižnicah sta del matičnih dejavnosti za tehniške, mladinske in šolske knjižnice prevzeli Centralna tehniška in Pionirska knjižnica. Republiške matične dejavnosti so sprva ob namenskem financiranju izvajali koordinirano, vendar je enotno načrtovanje, skupaj s financiranjem, v naslednjih desetletjih zamrlo.

Uvajanje matičnih knjižnic in matičnih dejavnosti tudi na lokalnem nivoju ni teklo brez zapletov. Zaradi splošne slabe razvitosti ljudskih knjižnic, predvsem zaradi pomanjkanja strokovnih delavcev v njih, preprosto ni bilo dovolj knjižnic, ki bi bile sposobne opravljati matične funkcije. Temu se je pridružilo še nezaupanje lokalnih oblasti, ki so le nerade priznavale študijskim knjižnicam status matične knjižnice, saj so se jim zdele v obdobju prisilnega egalitarizma preveč ekskluzivne. Pristojni občinski organi so za matične imenovali ljudske knjižnice, ker so bile po njihovem mnenju bližje interesom širših plasti delovnih ljudi, ne pa strokovno bolje organiziranih študijskih knjižnic. Neposredno po sprejemu Zakona o knjižnicah so bila namreč izdelana priporočila za pravičen izbor in imenovanje matičnih knjižnic. Ta so predpisovala, da mora matična knjižnica imeti v svoji zbirki vsaj 3000 zvezkov, primerne prostore, ustrezno strokovno ureditev ter strokovno izobražen poklicni kader.⁴¹⁸ V primeru, da v občini ni bilo take knjižnice, naj bi naloge matične knjižnice prevzela druga knjižnica, ki bi izvajala matične dejavnosti za več občin skupaj. Matične knjižnice naj bi postale tudi vse študijske knjižnice. Kljub tem skromnim zahtevam leta 1962 več kot polovica od 62 slovenskih občin ni imela pogojev za razvoj matične dejavnosti.⁴¹⁹ V republiški register knjižnic pri Narodni in univerzitetni knjižnici se je tega leta vpisalo le 15 od 2137 knjižnic, od tega le štiri matične knjižnice.⁴²⁰ Število registriranih matičnih knjižnic je do konca leta 1963 naraslo na 22.⁴²¹ Leta 1964 je imelo matično službo na področju knjižnic urejenih že 31 od 62 občin, vendar je le 13 matičnih knjižnic izpolnjevalo zahtevane pogoje.⁴²² Kljub temu je leto kasneje B. Berčič ugotavljal, da je že 45 občinskih knjižnic sposobnih opravljati naloge matične službe, kar je pomenilo, da je ta zajemala kar 75 odstotkov celotnega slovenskega ozemlja.⁴²³

Čeprav so v nekaterih okoljih izvajanje matičnih nalog vzeli na moč resno, v kranjski osrednji območni knjižnici naj bi za razvoj knjižnične mreže na svojem področju zaposlili kar tri inštruktorje, pa knjižnice praviloma niso dobile potrebne finančne podpore za izvajanje novih dejavnosti. Poleg tega je občinske matične knjižnice pestilo hudo pomanjkanje strokovnih delavcev. O tem priča tudi vsebina tečaja, ki ga je za matične knjižnice ljubljanskega okraja leta 1963 organiziral Svet Svobod in prosvetnih društev okraja Ljubljana. Večina petdnevnega tečaja je bila namenjena temeljnim strokovnim znanjem: delu z gradivom in bralcem v ljudski

418 K ustanavljanju matičnih knjižnic, 61.

419 Korže, Nekateri problemi ob razvijanju matične službe, 33.

420 Rupel, Republiška matična knjižnica, 112–113.

421 *Osnutek perspektivnega razvoja kulture in prosvete za obdobje 1964–1970*, 136.

422 Veselko, Matične knjižnice, centri za razvoj knjižničarstva v občini, 92.

423 Berčič, Slovensko knjižničarstvo dvajset let po osvoboditvi, 7.

knjižnici, medtem ko so udeleženci v zvezi z matičnimi nalogami dobili le osnovna navodila za delo, predvsem za registracijo knjižnic.⁴²⁴ Kljub načelni podpori se ljudske knjižnice niso razvijale dovolj hitro. Njihove knjižne zbirke so ostajale skromne. Leta 1964 so dosegale 0,75 knjige na prebivalca, 1969 pa 0,82, s čimer niso dosegale Unescovega normativa ene knjige na prebivalca. A. Korže-Strajnar je še leta 1970 ugotavljala, da je nabavna politika občinskih matičnih knjižnic neustrezna, saj so v letu 1968 dosegale le 25-odstotni delež mednarodnega normativa, ki je določal prirast ene knjige na pet prebivalcev. Avtorica je ugotavljala, da primanjkljaj fonda blažijo študijske knjižnice, ki izvajajo naloge matičnih knjižnic. Fondi teh knjižnic so na primer v devetih občinskih središčih predstavljali tretjino fonda omrežja javnih knjižnic. Še konec šestdesetih let jih je od 46 matičnih knjižnic le 16 (od tega 9 študijskih in 7 ljudskih) ustrezalo postavljenim normativom.⁴²⁵

S podobnimi težavami so se spopadale tudi strokovne knjižnice. Težnja po industrializaciji in gospodarski rasti po koncu druge svetovne vojne je vzpodbudila predvsem razvoj tehniških strokovnih knjižnic. Med njimi je osrednja vloga pripadla Centralni tehniški knjižnici, ustanovljeni leta 1949. Že od začetka so bile njene naloge večplastne, saj je delovala kot visokošolska knjižnica, kot strokovna knjižnica za tehniško literaturo ter kot jugoslovanski dokumentacijski center. Po sprejetju Zakona o knjižnicah leta 1961 pa je prevzela tudi vlogo republiške matične službe za tehniške knjižnice. Knjižnica si je prizadevala predvsem za razvoj tehniške dokumentacijske službe, katere osnova je bila izdelava sistematskega stvarnega kataloga, urejenega po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije, ter za izdelavo centralnega kataloga tehniške literature Slovenije. Ob gradnji le-tega naj bi knjižnica poskrbela tudi za enotno ureditev drugih strokovnih knjižnic.⁴²⁶

150

Kot je razvidno iz poročil, ki so jih izdelale študijske knjižnice v začetku šestdesetih let, so bile strokovne knjižnice vezane predvsem na industrijska središča. Konec leta 1961 je bilo na primer v novomeškem okraju evidentiranih kar 37 strokovnih knjižnic in sredstva, s katerimi so razpolagale, so bila več kot štirikrat višja od sredstev, ki so bila na voljo 49 ljudskim knjižnicam.⁴²⁷ Če je leta 1961 Zavod LRS za statistiko poročal o 138 strokovnih knjižnicah, je Centralna tehniška knjižnica leta 1963 evidentirala že 281 tovrstnih knjižnic. Številke morda niso primerljive, saj v tem obdobju še niso oblikovali povsem jasne meje med specialnimi knjižnicami ustanov in strokovnimi tehniškimi knjižnicami podjetij oziroma inštitutov. Prav tako pri evidenci tehniških knjižnic niso vedno upoštevali minimalnega pogoja 500 enot zbirke, kar je bil sicer pogoj Zavoda LRS za statistiko. Večina teh knjižnic je bila neurejenih, kar je povzročalo težave pri njihovi registraciji, sodelovanju v centralnem katalogu in pri medknjižnični izposoji.

Centralna tehniška knjižnica je tako kot Narodna in univerzitetna knjižnica že pred sprejemom Zakona o knjižnicah in formalnim prevzemom nalog republiške matične službe za strokovne tehnične knjižnice leta 1963 opravljala nekatere matične oziroma sistemske naloge. Leta 1953 je začela koordinirati nabavo tuje literature, predvsem periodike, v okviru tehniških fakultet, leta 1956 je izdala *Navodila za katalogizacijo knjižničnih fondov knjižnic tehničnih fakultet Univerze v Ljubljani za Centralni katalog*,⁴²⁸ leta 1957 pa je začela graditi centralni katalog tehniških fakultet in usposabljati knjižnične delavce. Pri tem je tesno sodelovala z Zvezo inženirjev in tehnikov, saj so soglašali, da je napredek gospodarstva mogoč le ob povečanem

424 Tečaji za matične knjižnice v okraju Ljubljana, 194.

425 Korže-Strajnar, Poslovanje občinskih matičnih knjižnic in sodobni normativi, 34.

426 Kavčič, O pomenu, razvoju in organizaciji tehniških knjižnic, 40–41.

427 Komelj, Stanje knjižnic v novomeškem okraju, 62.

428 *Navodila za katalogizacijo knjižničnih fondov knjižnic tehničnih fakultet Univerze v Ljubljani za Centralni katalog*.

raziskovalnem delu, ki ne more uspevati brez dokumentacijske službe in urejenih strokovnih tehniških knjižnic. Centralna tehniška knjižnica je sodelovala z Zvezo inženirjev in tehnikov pri organizaciji prvega simpozija o znanstveni dokumentaciji leta 1962 ter pri organizaciji in izvedbi okrajnih posvetovanj o ureditvi strokovnih tehniških knjižnic. Pregled stanja so na osnovi ankete pripravile študijske knjižnice. Posvetovanja so bila organizirana leta 1962 v Kranju, Mariboru, Celju, Kopru in Ljubljani, leta 1963 pa še v Murski Soboti, Novi Gorici in Novem mestu. Zaključki in priporočila, ki so se izoblikovali na teh posvetovanjih, so se nanašali na ustanovitev stalne bibliotekarske in dokumentacijske šole, organizacijo strokovne knjižnice v gospodarskih organizacijah kot samostojne organizacijske enote, potrebo po redno zaposlenih inštruktorjih v matičnih knjižnicah, koordinirano nabavno politiko pri naročanju inozemske literature ter nujnost opremljanja knjig in pomembnejših člankov z vrstilci univerzalne decimalne klasifikacije in izvlečki. Centralna tehniška knjižnica je za izvajanje matičnih nalog predvidela mesto višjega bibliotekarja z večletno prakso, v okviru matičnih nalog pa naj bi organizirala dvodnevne seminarje za ureditev strokovnih knjižnic po okrajih, komunah in občinah. Udeležence seminarjev naj bi seznanjali z osnovnimi bibliotekarskimi metodami (inventarizacija in katalogizacija, vodenje stvarnega kataloga in uporaba decimalne klasifikacije) in smernicami za ureditev dokumentacijske službe. Organizacijo in izvajanje matičnih nalog pri Centralni tehniški knjižnici naj bi vodil poseben kolegij matične službe za tehniške knjižnice SRS, ki bi ga sestavljali ravnatelj Centralne tehniške knjižnice, referent za matičnost tehniških knjižnic, vodje oddelkov in zastopniki občinskih matičnih knjižnic.⁴²⁹

Koncept horizontalnih in vertikalnih povezav med knjižnicami, po katerem naj bi se tehniške knjižnice horizontalno povezovala z matično občinsko knjižnico, pri kateri naj bi se registrirale, vertikalno pa z republiško matično knjižnico ter osrednjo tehniško knjižnico, je bil v praksi težko uresničljiv. Občinske matične knjižnice, ki bi morale nuditi pomoč strokovnim tehniškim knjižnicam, tega niso zmogle, zato naj bi jim pomagale študijske knjižnice. Vendar so podjetja, ki so hotela urediti svoje knjižnice, iskala pomoč pri Centralni tehniški knjižnici,⁴³⁰ ki je leta 1962 izdala navodila za poslovanje strokovnih knjižnic. V prvem delu priročnika so bili predstavljeni poslovanje strokovnih knjižnic in pravila abecednega imenskega kataloga, v drugem delu pa strokovnim knjižnicam prilagojene tablice univerzalne decimalne klasifikacije.⁴³¹ Skrajšano slovensko izdajo tablic je Centralna tehniška knjižnica objavila leta 1967⁴³² in leta 1969 še *Priročnik za poslovanje specialnih knjižnic*⁴³³

Razvita dokumentacijska služba v povezavi z urejenimi knjižnicami je postala na področju strokovnih tehniških knjižnic glavni cilj planskega obdobja 1964–1970. V tem obdobju naj bi z gradnjo nove stavbe rešili tudi prostorsko stisko Centralne tehniške knjižnice. Sicer pa naj bi knjižnica v tem obdobju razvijala predvsem informacijsko in dokumentacijsko službo za tehnične vede ter pomagala pri urejanju strokovnih tehniških knjižnic. Ob tem naj bi podpirala usposabljanje strokovnih delavcev tehniških knjižnic z izvedbo tečajev, prakso v knjižnici in z izdajanjem strokovnih publikacij.⁴³⁴ Vendar je bilo na rezultate treba še počakati. Od 58 knjižnic, ki jih je matična služba obiskala v letih 1965 in 1966, jih je bilo le 12 vpisanih

429 Kavčič, Matičnost strokovnih tehniških knjižnic v SR Sloveniji; glej tudi *Posvetovanje o tehniških knjižnicah*.

430 Šlajpah, Stanje, problematika in perspektive strokovnih tehniških knjižnic na področju ljubljanskega okraja.

431 Novak in Šlajpah, *Navodila za poslovanje strokovnih knjižnic. 1. del*; *Navodila za poslovanje strokovnih knjižnic. 2. del*.

432 *Univerzalna decimalna klasifikacija*.

433 *Priročnik za poslovanje specialnih knjižnic*.

434 Kavčič, Tehniške knjižnice v perspektivnem razvoju 1964–1970.

v register, še nadaljnjih 28 pa je izpolnjevalo pogoje za registracijo. Slabo urejene strokovne knjižnice so predstavljale resen problem za gradnjo centralnega kataloga tehniških publikacij. Leta 1966 je na primer pošiljalo podatke o svojih fondih v centralni katalog tehniških publikacij le 39 od 86 evidentiranih ljubljanskih tehniških knjižnic. Ker je bil nepopolni centralni katalog glavna prepreka za koordinirano nabavo gradivo in medknjižnično izposojlo,⁴³⁵ je Centralna tehniška knjižnica posegla tudi na področje visokošolskih knjižnic tehniških fakultet. Leta 1967 je z njimi dosegla dogovor o sodelovanju v centralnem katalogu, tako da bi Centralna tehniška knjižnica, tako kot Narodna in univerzitetna knjižnica, od njih neposredno prejemale izvod katalognih listkov tuje strokovne literature. Ob tem naj bi poskrbeli tudi za koordinirano nabavo, in sicer tako, da bi knjižnice kupovale le specialno literaturo, medtem ko bi Centralna tehniška knjižnica pridobivala splošne in referenčne publikacije s tehniškega področja. Knjižnice naj bi o svojih naročilih obveščale Centralno tehniško knjižnico, ki bi vodila enoten katalog naročil, s čimer bi se izognili nakupu dvojnic.⁴³⁶ Drugače pa je bilo s strokovnimi tehniškimi knjižnicami v delovnih organizacijah. Leta 1968 je matična služba Centralne tehniške knjižnice anketirala 194 delovnih organizacij in ugotovila vse prej kot zadovoljujoče stanje. Le 107 specialnih tehniških knjižnic je imelo več kot 500 knjižnih zvezkov, vsaj delno urejene kataloge ter ustrezno vodstvo in prostor. V 50 delovnih organizacijah sta knjižnica in dokumentacijsko-informacijska služba delovali v istem oddelku, devet podjetij pa je imelo poslovanje dokumentacijsko-informacijske službe organizirano ločeno. Četrtno knjižnic so vodili knjižničarji ali bibliotekarji, ki so obiskovali knjižničarski tečaj, le 11 jih je imelo strokovni izpit. V večini knjižnic so delali zaposleni, ki jim je bilo vodenje knjižnice postransko opravilo, saj so bili sistemizirani na drugih delovnih mestih. Zato ne preseneča, da je v centralni katalog inozemske literature redno pošiljala prepise listkov le slaba polovica anketiranih knjižnic.⁴³⁷

152

Šolske in visokošolske knjižnice po sprejemu Zakona o knjižnicah

Šolske knjižnice

Zakon o knjižnicah ni eksplicitno omenjal šolskih knjižnic, vendar so po sprejemu zakona tudi šolarske knjižnice postale predmet teoretičnega razmisleka. V tem pogledu je bilo prelomno delovanje Zavoda za napredek šolstva LRS, ki je leta 1961 objavil pregled šolskih knjižnic⁴³⁸ in dve leti kasneje tudi analizo šolarskih in učiteljskih knjižnic v osnovnih šolah.⁴³⁹ Za področje šolskih knjižnic so se obenem začeli zanimati tudi knjižničarji.⁴⁴⁰ Do konca petdesetih let je bilo namreč zaslediti le redka razmišljanja o njihovem poslanstvu in nalogah. Še leta 1960 so bile šolske knjižnice obravnavane v kontekstu knjižnične dejavnosti za mladino oziroma v okvirih humanistične in estetske vzgoje. Na tem področju naj bi primat prevzele pionirske knjižnice, ki bi morale dopolnjevati šolsko vzgojo in postati organizatorji in vodje estetskega izobraževanja v okviru svobodnih aktivnosti v šolah in izven njih. Tovrstno vzgojo naj bi v obliki krožkov izvajale

435 Gašperšič in Dernulc, O stanju nekaterih specialnih tehniških knjižnic v Ljubljani v letih 1965 in 1966, 43.

436 Pogovor s predstavniki knjižnic tehniških fakultet na Univerzi v Ljubljani, 222.

437 Gašperšič, Stanje specialnih tehniških knjižnic v Sloveniji in analiza njihovih problemov.

438 *Popis stanja šolarskih in učiteljskih knjižnic v LR Sloveniji*.

439 *Šolske in učiteljske knjižnice v osnovnih šolah v letu 1961*.

440 Glej Šlajpah, Šolarske knjižnice in Šolske knjižnice v Sloveniji.

vse šolarske knjižnice.⁴⁴¹ Poleg uveljavljenega stališča, da šolske knjižnice v prvi vrsti podpirajo pouk in druge naloge, ki jih ima šola, so se še vedno pojavljala mnenja, da lahko urejena šolska knjižnica izposoja knjige vsem ljudem v svojem okolišu. Do neke mere je tako gledanje podpirala tudi klasifikacija knjižnic, saj so v tem obdobju dijaške oziroma šolarske knjižnice še uvrščali med ljudske knjižnice, medtem ko so učiteljske knjižnice, ki so bile namenjene strokovnemu in pedagoškemu izpopolnjevanju pedagoških delavcev, uvrščali med strokovne knjižnice.

Šolske knjižnice so bile najštevilčnejše knjižnice v Sloveniji. Leta 1961 je 1412 šolskih knjižnic razpolagalo z 1.477.205 enotami gradiva. Njihov fond je predstavljal 33 odstotkov fonda vseh knjižnic. Vendar so bile slabo urejene. Zaskrbljujoče je bilo predvsem stanje osnovnošolskih šolarskih knjižnic. Več kot tri četrtine jih ni imelo katalogov, lastni prostor je imelo le 17 odstotkov šolarskih knjižnic, le ena učiteljska knjižnica je imela čitalnico. Tudi knjižnične zbirke niso bile prilagojene učno-vzgojnemu procesu. Preko 84 odstotkov njihovega gradiva je, podobno kot v ljudskih knjižnicah, predstavljalo leposlovje. Delež leposlovja je bil 30 odstoten celo v učiteljskih knjižnicah. Nobene od knjižnic ni vodil poklicni knjižničar, kar 32 odstotkov knjižnic pa so urejali učenci ob pomoči učitelja ali knjižničarja. Učitelji, ki so skrbeli za knjižnice, za to delo večinoma niso bili posebej nagrajeni. Šolske knjižnice ob tem niso mogle računati na pomoč matičnih knjižnic in sprva je bilo nedoločeno tudi izvajanje matičnih nalog na republiški ravni.⁴⁴² Na neurejeno stanje so kazala tudi poročila s terena. S.Vilhar je na primer leta 1961 ugotavljal, da večina šol na Primorskem knjižnico sicer ima, vendar so različno organizirane. Ponekod sta bili strokovna in dijaška knjižnica združeni v eno, drugod pa sta delovali vsaka zase. Opozoril je tudi na dejstvo, da so z ukinjanjem manjših osnovnih šol njihove knjižnice prešle v večje. S tem so se knjižne zbirke slednjih močno povečale in zahtevale večji angažma učiteljev.⁴⁴³

Rešitve za nezavidljivo situacijo je oblikovala M. Šlajpah. V skladu z Zakonom o knjižnicah je predlagala, naj se šolske knjižnice strokovno uredijo, registrirajo pri Narodni in univerzitetni knjižnici in vključijo v medknjižnično izposajo. Povežejo naj se z matičnimi knjižnicami, ki so jim dolžne nuditi organizacijsko in strokovno pomoč. Matične naloge zanje bi sčasoma lahko začela izvajati Centralna pedagoška knjižnica pri Zavodu za napredek šolstva LRS. Šolarske knjižnice naj se organizirajo kot osrednje šolarske in ne kot razredne knjižnice po vzoru pionirskih knjižnic. Šolarske knjižnice v gimnazijah in srednjih strokovnih šolah naj posnemajo organizacijo ljudskih knjižnic, strokovne učiteljske knjižnice pa organizacijo strokovnih knjižnic. Gradivo naj bo urejeno po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije. V šolarske knjižnice bi bilo potrebno vključiti več poljudnoznanstvenih del, v učiteljske pa več strokovnih del in manj leposlovja. Strokovno literaturo za pedagoške delavce naj bi zagotavljale osrednje učiteljske knjižnice, najnujnejše strokovno gradivo pa bi bilo prisotno tudi v šolskih knjižnicah. Šolske knjižnice morajo imeti primeren prostor, kar je treba upoštevati tudi pri novogradnjah. Učitelje je treba za delo v knjižnici usposobiti, delovne ure v šolski knjižnici pa naj se vrednotijo kot učne ure. V knjižničarsko delo naj se vključi tudi dijake. V učiteljiščih naj se odpro delovna mesta za knjižničarja in predavatelja knjižničarstva. Zavod za statistiko pa naj še naprej popisuje šolarske knjižnice kot ljudske, učiteljske knjižnice pa kot strokovne knjižnice.⁴⁴⁴ Vendar je razvoj šolskih knjižnic stekel v drugo smer. Na osnovi opravljenih analiz je republiška matična služba skupaj s Sekretariatom za kulturo in prosveto SRS, Sekretariatom za šolstvo SRS in Zavodom za napredek šolstva SRS leta 1964 izdala *Navodilo o delu in ureditvi šolskih knjižnic*. Ta so opredelila dvojno poslanstvo šolske knjižnice, ki je aktualno še danes. Šolska knjižnica naj zagotavlja pedagoškemu delavcu strokovno in pedagoško literaturo (dela s splošno

⁴⁴¹ Bohanec, Komuna Kranj in njeno knjižničarstvo, 25–26.

⁴⁴² Šlajpah, Šolske knjižnice v Sloveniji.

⁴⁴³ Vilhar, Nekateri problemi knjižnic in knjižničarstva na Primorskem, 106.

⁴⁴⁴ Šlajpah, Šolske knjižnice v Sloveniji.

pedagoško tematiko ter specialno strokovno literaturo za posamezne predmete), učencem pa omogoča dostop do literature, ki dopolnjuje pouk posameznih predmetov in širi splošno izobrazbo. V osnovni šoli zato sestavljata šolsko knjižnico oddelka za strokovno učiteljsko in šolarsko knjižnico, medtem ko imajo srednje šole enotno knjižnico s čitalnico. Dvojno poslanstvo se je odražalo tudi v nabavni politiki knjižnice, ki je določala, da v šolsko knjižnico sodijo leposlovje in poljudnoznanstvene knjige, ki dopolnjujejo učni program, obvezno čtivo ter izbor priročnikov, kot so leksikoni, slovarji, bibliografije in podobno. Šolska knjižnica naj ima poleg abecednega imenskega kataloga tudi sistematski katalog, urejen po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije. Tudi poljudnoznanstvene knjige za učence in strokovna literatura za učitelje naj bodo razvrščene po tem sistemu. Knjižnico lahko vodijo ustrezno usposobljeni pedagoški delavci, v knjižnicah z več kot 5000 enotami pa mora biti zaposlen knjižničar s polno zaposlitvijo in opravljenim strokovnim knjižničarskim izpitom. Knjižničar opravlja bibliopedagoško delo in skrbi za razvoj kulture. Na šoli je enakovreden predmetnemu učitelju. Da bi stimulirali delo pedagoških delavcev v knjižnici, naj bo ura dela v knjižnici enaka redni učni uri. Knjižnica naj ima na šoli poseben prostor s čitalnico in s prostim pristopom do knjig. Šolske knjižnice, ki imajo več kot 500 knjig, naj se registrirajo pri občinski matični knjižnici in pri Narodni in univerzitetni knjižnici, s čimer pridobijo pravico do medknjižnične izposoje. Pri urejanju knjižnic pa naj se šole obračajo za strokovno pomoč na Pionirsko knjižnico v Ljubljani, na Pedagoško knjižnico Zavoda za napredek šolstva SRS, občinsko matično knjižnico in Narodno in univerzitetno knjižnico.⁴⁴⁵

Matične naloge za šolske knjižnice je v praksi prevzela Pionirska knjižnica. Poleg oblikovanja navodil za urejanje pionirskih knjižnic in šolarskih knjižnic na osemletkah⁴⁴⁶ je prevzela tudi skrb za usposabljanje delavcev v šolskih knjižnicah. Že v letu 1963 je organizirala dva seminarja za knjižničarje šolarskih knjižnic na osnovnih šolah, ki se ju je udeležilo 78 prosvetnih delavcev. Udeleženci seminarjev so se spoznali z vlogo in pomenom šolarskih knjižnic, njihovo ureditvijo, z inventarizacijo in opremo knjig, katalogizacijo, literarno vzgojo in oblikami dela z bralci v šolarskih knjižnicah, pregledom zgodovine slovenskega mladinskega slovstva, z nabavno politiko v šolarskih knjižnicah ter z ilustracijami in mladinsko književnostjo.⁴⁴⁷ Za knjižničarje ljubljanskih osnovnih šol je prirejala mesečne sestanke, s posebnimi oznakami za starostne skupine je opremljala mesečno bibliografijo, ki jo je izdajala Narodna in univerzitetna knjižnica v publikaciji *Knjiga* in načrtovala izdelavo kataloga temeljnega knjižničnega fonda za šolarske knjižnice na osnovnih šolah.

Dobrim teoretičnim rešitvam navkljub se je stanje v šolskih knjižnicah le počasi spreminjalo. Še leta 1965 je M. Sepe poročala o ljubljanskih šolskih knjižnicah, ki so bile neenotno urejene. Na posameznih šolah je delovalo po več knjižnic brez skupnih katalogov. Zbirke obveznega čtiva so bile preskromne, da bi zadostile vsem potrebam, medtem ko je učiteljem primanjkovalo aktualne in tuje strokovne literature. V šolarskih knjižnicah so bile velike vrzeli pri poljudnoznanstveni literaturi, medtem ko je gradivo za razvedrilno branje le deloma dopolnjevalo pouk slovenskega jezika, večine drugih predmetov pa sploh ne. Nakup gradiva se je celo zmanjševal. Čeprav je bila večina knjižnic še vedno brez profesionalnih knjižničarjev, so v občini Ljubljana Center šole že zaposlovale štiri poklicne šolske knjižničarje. Neustrezno stanje naj bi izboljšali z izločanjem zastarelega gradiva, gradnjo ustrezne strokovne knjižnice in zagotavljanjem zadostnega števila izvodov domačega branja, kar naj bi izvedli ob pomoči matične službe občinskih matičnih knjižnic in republiške matične službe v Pionirski knjižnici. Predvsem pa bi se morale šolske

⁴⁴⁵ Navodilo o ureditvi in delu šolskih knjižnic.

⁴⁴⁶ Navodilo o ureditvi in delu šolskih knjižnic, 78.

⁴⁴⁷ Seminarji za knjižničarje šolarskih knjižnic na osnovnih šolah.

Martina Šircelj

Slika 24: Martina Šircelj (1930–2024).
Vir: Arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice.

Martina Šircelj (1930–2024) se je leta 1954 zaposlila v Pionirski knjižnici v Ljubljani in jo vodila v letih 1960–1975. Na Pedagoški akademiji je v letih 1964–1974 predavala mladinsko literaturo in leta 1977 objavila monografijo *O knjigah in knjižnicah za mladino*. Posvečala se je vlogi šolskega knjižničarja in šolskih knjižnic v vzgojno-izobraževalnem procesu in v knjižničnem informacijskem sistemu ter leta 1971 objavila *Osnutek standardov šolskih knjižnic*. Med letoma 1979 in 1992 je bila pomočnica ravnatelja v Narodni in univerzitetni knjižnici. Sodelovala je pri pripravi načrtov za novo knjižnično zgradbo ter pri uvajanju računalniške obdelave in vzajemne katalogizacije knjižničnega gradiva v Sloveniji in Jugoslaviji.

knjižnice povezati med seboj ter sodelovati z ljudskimi, strokovnimi in znanstvenimi knjižnicami. Zato je predlagala ustanovitev zveze šolskih knjižnic in povečanje sredstev zanje.⁴⁴⁸ Vendar se situacija na tem področju ni izboljšala tako hitro, kot bi si knjižničarji želeli. Med drugim tudi zato, ker šolske knjižnice niso bile vključene v temeljne razvojne dokumente. Strateški načrt razvoja šolstva za obdobje 1964–1970 je šolske knjižnice namreč zaobšel.⁴⁴⁹

Znanstvene (visokošolske) in strokovne knjižnice

Sprejetje Zakona o knjižnicah ni bistveno vplivalo na delovanje visokošolskih knjižnic. Naloge matične knjižnice za ljubljansko univerzo je, tako kot pred sprejemom zakona, izvajala Narodna in univerzitetna knjižnica, ki je za visokošolske knjižnice že organizirala izobraževalne tečaje ter začela vzpostavljati centralni katalog in koordinirano nabavo. Naknadno je s svojimi matičnimi dejavnostmi posegla v delovanje visokošolskih knjižnic s tehničnega področja še Centralna tehniška knjižnica. Narodna in univerzitetna knjižnica je v okviru univerze delovala kot samostojni zavod. Njeno delovanje so od leta 1958 urejala *Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*.⁴⁵⁰ Ta so knjižnico opredeljevala kot osrednjo knjižnico Univerze v Ljubljani. V skladu s tem je bila njena primarna naloga nuditi univerzi, fakultetam in njihovim ustanovam pomoč pri znanstvenem delu in pri univerzitetnem študiju. V okviru ljubljanske univerze naj bi izvajala matične naloge: skrbela za koordinacijo pri naročanju knjig ter fakultetnim knjižnicam nudila strokovno in organizacijsko pomoč. Ker ji je Zakon o knjižnicah določil še naloge republiške matične knjižnice, je univerzitetni svet Univerze v Ljubljani leta 1962 sprejel nov, ustrezno spremenjen, statut knjižnice *Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*.⁴⁵¹

156

Visokošolske knjižnice so še vedno potrebovale pomoč in vzpodbudo za boljšo ureditev. Številne knjižnice ljubljanske univerze so bile sredi šestdesetih let še slabo razvite, knjižnični sistem univerze pa le v zametkih. V okviru univerze je leta 1965 delovalo 43 knjižnic. Delovale so kot samostojne knjižnice (Narodna in univerzitetna knjižnica in Centralna tehniška knjižnica) ali kot nesamostojne knjižnice v okviru fakultet, njihovih oddelkov in inštitutov oziroma samostojnih inštitutov. Knjižnična dejavnost je bila v okviru fakultet urejena na različne načine: centralizirano z vzpostavljeno centralno fakultetno knjižnico, decentralizirano z oddelčnimi oziroma inštitutskimi knjižnicami, ali kot kombinacija obeh sistemov. Nekatere fakultete so organizirale centralne knjižnice: Centralno ekonomsko knjižnico, Centralno medicinsko knjižnico in Centralno knjižnico Biotehnične fakultete. Svoje knjižnice so imele tudi Fakulteta za elektrotehniko in Fakulteta za strojništvo. Pravna fakulteta je imela eno knjižnico za vse katedre, medtem ko so inštituti imeli svoje knjižnice. Nasprotno pa je na Filozofski fakulteti, Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo ter na Fakulteti za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo vsak oddelek oziroma inštitut imel svojo knjižnico. Ob tem so oddelčne knjižnice v okviru iste fakultete prakticirale različne postopke obdelave gradiva ter vodenja katalogov. Najbolj očiten primer take razpuščene organizacije knjižnic je bila Filozofska fakulteta, zaradi česar so že predlagali združitev oddelčnih knjižnic v osrednjo knjižnico. Neustrezna organizacija knjižnične dejavnosti je bila večinoma posledica neustreznih prostorskih pogojev, v katerih so delovale visokošolske ustanove. M. Veselko je ugotavljal, da so centralne knjižnice, ki imajo sicer velike prostorske zahteve (skladišča, čitalnice za študente in profesorje), primerne predvsem za fakultete, ki delujejo v eni stavbi. Fakultete, ki delujejo na več lokacijah, pa bi morale poskrbeti za organizacijo centralne knjižnice, ki ima fonde razpršene po posameznih oddelkih fakultete.

⁴⁴⁸ Sepe, Ljubljanske šolske knjižnice.

⁴⁴⁹ Šircelj, Šolske knjižnice in sedemletni načrt, 18.

⁴⁵⁰ *Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani [1958]*.

⁴⁵¹ *Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani [1962]*.

V okviru Univerze v Ljubljani ni bilo vzpostavljenih povezav med knjižnicami, čeprav sta vlogo koordinatorjev že od konca petdesetih let oziroma začetka šestdesetih opravljali Narodna in univerzitetna knjižnica in Centralna tehniška knjižnica. Predvsem je bila pereča koordinacija nabave gradiva. Sredi šestdesetih let pa za to ni bil izpolnjen niti osnovni predpogoj, to je razmejitev vsebinskih področij, ki jih pokriva posamezna knjižnica v okviru univerze. Stroka je ugotavljala, da bi za izboljšanje razmer visokošolske knjižnice potrebovale pomoč. Podobno kot za druge vrste knjižnic bi bilo treba tudi zanje izdelati smernice za strokovno ureditev in angažirati velike knjižnice (predvsem Narodno in univerzitetno knjižnica) za pomoč pri njihovem uveljavljanju. Visokošolske knjižnice bi morale med sabo razmejiti strokovna področja, ki jih pokrivajo s svojim fondom, se bolj angažirati pri medknjižnični izposoji, redno objavljati sezname novosti ter uvesti enoten način zbiranja statističnih podatkov o svojem delu. Predvsem pa naj bi v okviru fakultet organizirale skupne službe za nabavo gradiva in poslovanje z založbami, skrbele za enotne tiskovine, katalogizacijo, vezavo in podobno.⁴⁵² Opisanim problemom navkljub pa so visokošolske knjižnice v šestdesetih letih beležile opazen porast fondov. Knjižnica Biotehnične fakultete, ki je imela ob ustanovitvi leta 1947 manj kot 1000 zvezkov, je imela leta 1968 že 38.000 enot.⁴⁵³ Tudi Centralna medicinska knjižnica na primer je povečala število naročenih revij s 60 leta 1948 na 850 naslovov konec šestdesetih let, število knjig pa z okrog 10.000 na 49.000.⁴⁵⁴

Problematika nove zakonske ureditve in smernice razvoja knjižnic do konca šestdesetih let

Leta 1965 je B. Berčič ugotavljal, da je Zakon o knjižnicah prinesel važno prelomnico v razvoju slovenskega knjižničarstva, ker je sprožil preoblikovanje javnih knjižnic v samostojne delovne organizacije, priznal knjižnicam enakopravno mesto z drugimi družbenimi organizacijami, na področju knjižničarstva uvedel sistem družbenega upravljanja in samoupravljanja ter vzpostavil matične knjižnice in strokovnost knjižničarskega dela. Najbolj je vplival na ljudske knjižnice, saj je bilo v štirih letih od uveljavitve zakona registriranih že 54 samostojnih ljudskih knjižnic in 9 samostojnih študijskih knjižnic. Od tega je bilo 45 knjižnic sposobnih opravljati matične funkcije. Vendar je ugotavljal zaostajanje na mnogih področjih in predstavil vse prej kot zavidljivo sliko slovenskega knjižničarstva. Izpostavil je problem obdelave gradiva, ki je na ustreznem strokovnem nivoju le v znanstvenih in v nekaterih večjih strokovnih knjižnicah. Knjižnice še vedno niso uporabljale enotnih katalogizacijskih pravil, tekoča in retrospektivna bibliografija sta bili neažurni in v zaostanku, splošna informacijska služba pa primitivna, ker knjižnice niso imele na razpolago centralnih in specialnih katalogov ter bibliografij. Dokumentalistika v knjižnicah je bila šele na začetku in ni pokrivala niti področja bibliotekarstva. Strokovna in znanstvena obdelava bibliotekarskih problemov je bila redka. Koordinacija med knjižnicami še ni zaživela, prav tako ne centralna katalogizacija tiska, medtem ko je bila medknjižnična izposoja omejena na nekaj največjih knjižnic. Izdajanje domače strokovne literature pa je bilo zaradi pomanjkanja bibliotekarskih strokovnjakov omejeno.⁴⁵⁵

Zakon, ki se je usmeril na področje upravljanja knjižnic, je prepuščal vsebino njihovega delovanja ustanoviteljem, na področju sistemskih mehanizmov pa je z uvedbo matičnih dejavnosti in matičnih knjižnic ostal na polovici poti. Predlagatelji zakona so se s tem na normativni

⁴⁵² Veselko, Knjižnice ljubljanske univerze.

⁴⁵³ Pavlica, Dvajset let knjižnice Biotehniške fakultete v Ljubljani, 62.

⁴⁵⁴ Gorec, Centralna medicinska knjižnica v Ljubljani, 64.

⁴⁵⁵ Berčič, Slovensko knjižničarstvo dvajset let po osamosvojitvi, 11.

ravni izognili vrsti problemov, niso pa pripomogli k hitrejšemu in bolj usklajenemu razvoju knjižničnega sistema. Z matično knjižnico, nosilko in usmerjevalko razvoja knjižnic na svojem območju, so bili vzpostavljeni predvsem pogoji za razvoj mreže ljudskih knjižnic. Vendar je ta sicer dobro zamišljena teoretična rešitev pri udejanjanju v praksi naletela na nepremostljive ovire: na slabo razvite ljudske knjižnice in na pomanjkanje strokovnih knjižničarskih delavcev, pomanjkljivosti, ki jih ni bilo mogoče odpraviti na kratek rok. Zakon ni dal pravega zagona razvoju knjižničnega sistema, dolgoročno je celo zavrl razvoj posameznih vrst knjižnic in področij knjižničarstva. Razen matičnih knjižnic ni urejal delovanja aktualnih sistemskih mehanizmov (centralni katalogi), ni podprl razvoja strokovnih prioritet sistema (centralna katalogizacija), niti opredelil različnih vrst knjižnic in njihovih interakcij. Te pomanjkljivosti so še posebej opazne, če jih primerjamo s sodobnimi strokovnimi trendi in zakoni o knjižnicah, ki so jih sprejele druge republike. Centralni katalogi na primer so v Jugoslaviji že delovali v osrednjih knjižnicah republik in njihova dejavnost je bila regulirana s posebno uredbo.⁴⁵⁶ Poleg tega si je Narodna in univerzitetna knjižnica že od konca štiridesetih let prizadevala za sprejem ustreznega akta, ki bi urejal njegovo delovanje v republiških okvirih. Kljub temu ta v zakonu ni bil predviden, čeprav so ažurni centralni katalogi predpogoj za uspešno delovanje medknjižnične izposoje. Tudi podzakonski akt, ki bi urejal to področje, v zakonu ni bil izrecno omenjen vendar je bilo navodilo o medknjižnični izposoji kljub temu sprejeto leta 1962. Zakon tudi ni naslavljal različnih, tradicionalnih vrst knjižnic ter njihovih značilnih nalog. Nedoločen je ostajal status nacionalne knjižnice, prav tako tudi položaj študijskih knjižnic ter njihova vloga na področju domoznanstva in evidentiranja knjižnic na svojem območju. Na področju ljudskih knjižnic stanje ni bilo dokončno razrešeno, saj je zakon zaobšel problematiko sindikalnih oziroma delavskih knjižnic in njihove (eventualne) integracije v mrežo ljudskih knjižnic. Nedorečeno je bilo celo delovanje matičnih knjižnic in vsebina matičnih dejavnosti. Glede na različna pojmovanja, ki so se oblikovala v strokovnih polemikah pred sprejemom zakona, bi bila njihova podrobnejša definicija nujna. Zakon je izvajanje dejavnosti matičnih knjižnic vezal na geografsko območje, pri čemer ni eksplicitno določil vrste knjižnic, za katere naj bi se matične naloge izvajale. Ob tem je bilo predvideno le vertikalno povezovanje knjižnic na relaciji knjižnica – matična knjižnica – republiška matična knjižnica, medtem ko so bile horizontalne povezave med istovrstnimi knjižnicami in matičnimi knjižnicami za posamezna strokovna področja nakazane le posredno, v okviru deljenega izvajanja matičnih nalog na republiškem nivoju. Prezrto je bilo tudi delovanje knjižnic na področju pisne kulturne dediščine ter registracije in varstva kulturnih spomenikov. Za knjižnično gradivo in knjižnice, ki so kulturni spomeniki, naj bi veljale določbe o predpisih, ki so urejali varstvo kulturnih spomenikov. Med temeljnimi nalogami knjižnic tako ne zasledimo zbiranja »slovstvenega, zgodovinskega in narodopisno tiskanega in rokopisnega gradiva«, kot osnove za domoznansko dejavnost študijskih knjižnic, niti zbiranja obveznega izvoda, ki predstavlja temelj nacionalne zbirke.

Razvoj knjižničnega sistema je bil po sprejemu zakona usmerjen v večje, osrednje matične knjižnice, ki so pogosto prevzele knjižne zbirke manjših, nedelujočih knjižnic in poskrbele za razvoj knjižnične mreže, vključno z organizacijo potujočih knjižnic. Te knjižnice, v razvoju katerih so bile uperjene vse sile, naj bi podprle tudi razvoj drugih vrst knjižnic. Smernice za prihodnji razvoj slednjih so bile oblikovane šele naknadno, v okviru programa sedemletnega gospodarskega in družbenega razvoja SR Slovenije v letih 1964–1970, ki je vključeval tudi področje knjižničarstva. Prve teze za sedemletni načrt razvoja knjižnic SR Slovenije je leta 1963 pripravila republiška matična knjižnica skupaj s Sekretariatom za kulturo in prosveto SR Slovenije ter Društvom bibliotekarjev Slovenije. Temeljile so na določbah sprejetega zakona in predvidevale oblikovanje enotne knjižnične mreže ob pomoči matičnih knjižnic, obenem pa

⁴⁵⁶ Naredba o vodenju centralnega kataloga tujih knjig in časopisov, *UL FLRJ* 8, št. 9 (1952): 133.

so nakazovale rešitev aktualnih problemov, ki jo je zakon zaobšel. Knjižničarstvo naj bi uskladili z družbenim razvojem, za kar bi bilo potrebno v prvi vrsti ustrezno spremeniti knjižnične zbirke, razviti informacijske službe in posodobiti poslovanje knjižnic. Ključno vlogo naj bi v prihodnjih sedmih letih odigrala republiška matična služba, katere prizadevanja naj bi bila usmerjena v ureditev mreže matičnih knjižnic ter v modernizacijo posameznih vrst knjižnic. Na področju javnih (ljudskih) knjižnic je to pomenilo med drugim uvajanje prostega pristopa in ureditev katalogov; ustanavljanje javnih mladinskih knjižnic (samostojnih in nesamostojnih) pri ljudskih knjižnicah in drugih kulturnih ustanovah; na področju šolstva vzpostavitev enotnih šolskih knjižnic z oddelki za šolarje, dijake in učitelje; na področju znanstvenih in strokovnih knjižnic pa oblikovanje centralnih strokovnih knjižnic. Občinske matične knjižnice naj bi ob tem poskrbele za razvoj in širitev omrežja knjižnic in čitalnic v večjih krajih po občinah, za vzpodbujanje družbenega interesa za dvig knjižničarstva in njegovih dejavnosti ter za propagando knjige in vključevanje knjižnic v splošni izobraževalni sistem v občini. Ob tem naj bi vodile evidenco knjižničnega fonda in usklajevale nabavno politiko knjižnic v občini ter sodelovale pri centralnem katalogu knjig SR Slovenije. Posebno skrb naj bi namenile modernizaciji knjižnic in čitalnic v turističnih krajih. Ker sta strokovni razvoj in modernizacija knjižničarstva zahtevala usposobljene knjižnične delavce, je načrt predvideval takojšnjo ustanovitev višje šole za izobraževanje knjižničarjev. Ob tem naj bi razvili tudi prvostopenjski študij na univerzi, ki naj bi sčasoma prerasel v drugostopenjski in podiplomski študij. Vzporedno naj bi potekalo izobraževanje knjižničarskih delavcev in amaterjev na tečajih in seminarjih. Za predavatelje so načrtovali možnost specializacije v tujini. Ob tem naj bi republiška matična služba v povezavi z Društvom bibliotekarjev Slovenije poskrbela za izdajanje strokovne revije, katalogizacijskih pravil, bibliografij, priročnikov, učbenikov, različnih priporočilnih seznamov in podobno. Dejavnosti naj bi temeljile na raziskovalnem delu, za kar bi bilo treba vzpostaviti bibliotekarsko dokumentacijo ter izvajati ankete, analize, študije, zgodovinske raziskave ter objavljati monografije s specialnih področij bibliotekarstva. Teze so opozarjale tudi na neustrezno prostorsko stanje ter na potrebo po intenzivnejšem sodelovanju med knjižnicami in založniki na področju širjenja knjige.⁴⁵⁷

Osnutek strateškega razvoja, ki je nastal na osnovi opisanih tez in podrobnejših analiz stanja, je izpostavil tri problemska področja. Predvideno je bilo znatno povečanje knjižničnih zbirk in izboljšanje njihove strukture, organizacijska utrditev knjižnične mreže ter modernizacija knjižnične službe. Ob tem je osnutek že konkretiziral posamezne naloge.⁴⁵⁸ Avtorji strategije razvoja knjižnic so izhajali iz stališča, da je knjižnic, razen v gospodarstvu, kjer bi pri podjetjih in v tovarnah potrebovali še novih strokovnih knjižnic, dovolj. Ljudske knjižnice naj bi svojo nabavno politiko od pridobivanja pretežno leposlovnega gradiva, ki je v tem času dosegalo 80 odstotkov vse zaloge, preusmerile v nakup politične, poljudnoznanstvene in strokovne literature, tako da bi do leta 1970 njihove zbirke vsebovale 25 odstotkov mladinske književnosti, 40 odstotkov leposlovja za odrasle in 35 odstotkov poljudnoznanstvenih publikacij. Strokovne in znanstvene knjižnice naj bi s svojo nabavno politiko sledile vse večji specializaciji na področju znanosti. Obenem naj bi se vključile v koordiniran sistem nabave literature in v medknjižnično izposojlo pri Narodni in univerzitetni knjižnici. Knjižnični fond naj bi do leta 1970 presegel 4,8 milijona enot in dosegel v znanstvenih knjižnicah 2,8 milijona enot, okoli 378.000 enot v strokovnih knjižnicah in 1,6 milijona enot v ljudskih knjižnicah, ter dosegel tri enote na prebivalca. Obenem naj bi knjižnicam izboljšali delovne pogoje. Prosti pristop v ljudskih knjižnicah je zahteval večje površine, načrtovana je bila gradnja nove stavbe Centralne tehniške knjižnice na Trgu revolucije v Ljubljani in nadzidava Narodne in univerzitetne knjižnice s prepotrebnimi skladišči. Nove

457 Sedemletni načrt razvoja knjižničarstva.

458 Šlajpah, Slovenske knjižnice v planskem obdobju 1964-1970.

gradnje in adaptacije so bile predvidene tudi za matične knjižnice. V naslednjih letih naj bi razvili matično službo in ustanovili še dodatnih 40 občinskih knjižnic, saj jih je bilo do leta 1963 registriranih le 22. Tako bi ob njihovi pomoči lahko registrirali še druge knjižnice. Za uresničitev opisanih ciljev bi morali sredstva za knjižnice do konca planskega obdobja povečati za več kot 30 odstotkov. Ocenjevali so, da bi bilo potrebno, ob predpostavki, da je potreben en strokovni delavec na vsakih 5000 enot zbirke, 700 kvalificiranih knjižničarjev, kar terja tudi ustrezno organizacijo študija bibliotekarstva, bodisi pri Višji pedagoški šoli v Ljubljani bodisi na samostojni knjižničarski šoli ali na univerzi.⁴⁵⁹

Podobno kot Zakon o knjižnicah tudi sedemletni načrt razvoja knjižnic ni posegal na področje kulturne dediščine v knjižnicah in ni urejal problematike študijskih knjižnic oziroma njihove pokrajinske funkcije ter vloge nacionalne knjižnice. Knjižničarji so opozarjali, da utegnejo nastajati problemi pri njegovem uresničevanju. A. Vižintin je izpostavljal slabo stanje ljudskih knjižnic in s tem povezane težave pri realnem načrtovanju njihovega razvoja.⁴⁶⁰ K. Kavčič je izpostavljal načrte tehniških knjižnic,⁴⁶¹ M. Šircelj pa je resignirano ugotavljala, da osnutek perspektivnega razvoja šolstva praktično ne vključuje šolskih knjižnic, čeprav so te najbolj številčne knjižnice v Sloveniji in nujno potrebne v sodobnem učno-vzgojnem procesu.⁴⁶²

Problematika knjižnic je bila konec leta 1964 obravnavana na odboru Prosvedno-kulturnega zbora Skupščine SR Slovenije. V razpravi so izpostavili vrsto problemov in v splošnem ugotavljali, da je knjižničarstvo na nizki strokovni ravni, da se knjižnice med seboj ne povezujejo, nimajo ustrezno usposobljenih strokovnih delavcev in so v slabem materialnem položaju. Težave so se izkazovale na vseh področjih. Ugotavljali so, da polovica občin še ni imenovala matičnih knjižnic, da so težave z evidentiranjem nesamostojnih znanstvenih in strokovnih knjižnic, da ima dokumentacija svoj center le na področju tehničnih ved, da na področju šolskih knjižnic ni povezav med strokovnimi pedagoškimi knjižnicami, in izpostavili potrebo po centralni pedagoški knjižnici. Ugotavljali so, da so tudi dijaške knjižnice skromne in založene predvsem z leposlovjem in da s svojimi zbirkami ne morejo podpirati šolskih programov. Ob tem se knjižnice soočajo s slabimi prostorskimi pogoji, pri čemer so izpostavili Centralno tehniško knjižnico, Narodno in univerzitetno knjižnico, ki naj bi imela prostora le še za leto dni, in Slovansko knjižnico. Kot pozitiven primer pa so omenjali gradnjo študijske knjižnice v Celju, kot prve namensko grajene knjižnične zgradbe po koncu druge svetovne vojne, ter skorajšnjo gradnjo novega poslopja Centralne tehniške knjižnice na Trgu revolucije v Ljubljani. Napredek je bil le pri izobraževanju knjižničnih delavcev, saj je Pedagoška akademija v Ljubljani v študijskem letu 1964/65 uvedla študij bibliotekarstva. Ker pa je primanjkovalo predavateljev, bi bilo treba uvesti tudi študij bibliotekarstva na tretji stopnji.⁴⁶³ Na tej osnovi je Prosvedno-kulturni zbor oblikoval sklepe glede prihodnjega razvoja knjižničarstva. Ker je knjižničarstvo temeljna kulturna dejavnost, tesno povezana s šolo in izobraževanjem odraslih, je treba zagotoviti pogoje za razvoj knjižnic v vsaki občini. Podrobneje je treba določiti kriterije in pogoje za imenovanje matičnih knjižnic, v občinah, kjer ni take knjižnice, naj matično dejavnost začasno prevzame knjižnica izven območja. Knjižnicam je treba zagotoviti finančna sredstva, tako za samo dejavnost, kot za osebne dohodke knjižničarjev, zagotoviti sredstva za gradnjo in opremo knjižnic ter povečati sredstva za nabavo gradiva. Delovne organizacije, ki imajo strokovne knjižnice, morajo poskrbeti

459 Iz osnutka perspektivnega razvoja knjižnic v SR Sloveniji za obdobje 1964-1970; glej *Osnutek perspektivnega razvoja kulture in prosvete za obdobje 1964-1970*.

460 Vižintin, Knjižnice v sedemletnem planu.

461 Kavčič, Tehniške knjižnice v perspektivnem razvoju 1964-1970.

462 Šircelj, Šolske knjižnice in sedemletni načrt, 17; glej *Osnutek perspektivnega razvoja šolstva za obdobje 1964-1970*.

463 Z zasedanja prosvedno-kulturnega zbora Skupščine SR Slovenije.

za njihovo ureditev in povezovanje z vsebinsko sorodnimi knjižnicami. Večje šole naj zaposlijo knjižničarja – pedagoga, ki bo skrbel za strokovno delovanje knjižnice. Razviti je treba centralno pedagoško knjižnico, ki bo povezovala pedagoške knjižnice po šolah in drugih izobraževalnih institucijah. Društvo bibliotekarjev, matična služba, knjižnice in šole naj sodelujejo pri nabavi gradiva, vsem knjižnicam skupna opravila pa naj se izvajajo koordinirano, za kar naj se ustanovijo skupne službe. Ob tem so pozvali občinske skupščine in delovne organizacije, naj zagotovijo štipendije za študij na pedagoški akademiji, družbeno-politične skupnosti in delovne organizacije pa pozvali k uresničevanju Zakona o knjižnicah.⁴⁶⁴

V okviru skupščinske razprave o razvoju knjižnic je bil velik poudarek na dokumentaciji in strokovnih knjižnicah. V razpravi v kulturno-prosvetnem zboru so ugotavljali, da strokovne knjižnice niso dovolj jasno specializirane, da med njimi ni povezav in ker so nesamostojne, jih je težje evidentirati in povezati v knjižnični sistem. Podobne probleme so ugotavljali tudi na področju dokumentacije. Ta je sicer imela svoj center za tehnične vede v Centralni tehniški knjižnici, medtem ko je bila na področju družboslovja še v povojih. Celo Slovenska bibliografija, kot temeljna referenčna publikacija, je izhajala s šestletnim zaostankom.⁴⁶⁵ Bolj poglobljeno so o dokumentaciji razpravljali v drugih skupščinskih zborih. Če je bila v Kulturno-prosvetnem zboru obravnavana le obrobno, pa se je v razpravah Gospodarskega zbora predstavljala kot pomemben del razvojnih smernic raziskovalne dejavnosti. Ugotavljali so namreč, da zaradi neurejenih dokumentacijskih in informacijskih služb ni mogoče sistematično spremljanje dosežkov proizvodnje pri nas in v svetu in da zato prihaja do podvajanja raziskav. Dokumentacijsko-informacijska služba bi morala biti učinkovitejša, prevzeti bi morala zbiranje in hranjenje vseh znanstveno-raziskovalnih dosežkov ter jih posredovati znanstveno-raziskovalni sferi in gospodarstvu. Nobena od tovarn naj ne bi imela urejene dokumentacijske službe, ki bi evidentirala razvojno dokumentacijo, strokovno literaturo, patente, standarde, tehnološko dokumentacijo in podobno. Zato so podprli ustanavljanje centrov za sistematično zbiranje in urejanje dokumentarnega in informativnega gradiva ter ustanavljanje strokovnih knjižnic, ki bi sodelovale z dokumentacijskimi enotami pri raziskovalnih ustanovah. Vlogo dokumentacijskega centra za potrebe gospodarstva naj bi prevzela Centralna tehniška knjižnica. Zato je Gospodarski zbor priporočil delovnim organizacijam na področju gospodarstva, zbornicam in strokovnim združenjem, naj podpirajo ustanavljanje centrov za sistematično zbiranje in urejanje dokumentarnega in informativnega gradiva ter ustanavljanje strokovnih knjižnic, ki naj sodelujejo z dokumentacijskimi enotami pri raziskovalnih ustanovah.⁴⁶⁶ Podobni pozivi so se izoblikovali tudi v Socialno-zdravstvenem zboru, v katerem so izpostavili, da je dokumentacijsko-informacijska dejavnost pomemben del kakovostnega raziskovalnega dela. Osnove, ki so nastajale v Centralni medicinski knjižnici, bi bilo treba razviti, v raziskovalnih ustanovah pa vzpostaviti dokumentacijske oddelke. Da bi povečali storilnost raziskovalcev, skrajšali roke in zmanjšali stroške raziskav ter sploh dvignili kvaliteto raziskovalnega dela in zmanjšali nevarnost podvajanja raziskav, je treba dokumentacijsko-informacijsko službo kadrovske, materialno in organizacijsko okrepiti. Ker je dokumentacijska in informacijska služba sestavni del raziskovalne dejavnosti in osnova vsakega

464 Zasedanja prosvetno-kulturnega zbora Skupščine SR Slovenije; glej *Sejni zapiski Skupščine Socialistične republike Slovenije (seje od 1. XII. 1964 do 31. I. 1965)*, Prosvetno-kulturni zbor, Predlog Sklepov Prosvetno-kulturnega zbora Skupščine SR Slovenije o založništvu in knjižničarstvu, 261–262.

465 *Sejni zapiski Skupščine Socialistične republike Slovenije (seje od 1. XI. 1964 do 31. XI. 1964)*, Prosvetno-kulturni zbor, Poročilo o obravnavi problematike s področja knjižničarstva, 409–412.

466 *Sejni zapiski Skupščine Socialistične republike Slovenije (seje od 1. XI. 1964 do 30. XI. 1964)*, Gospodarski zbor, 15. seja, 63–95.

raziskovalnega dela, je treba raziskovalce seznaniti z njenim delom, izobraziti dokumentaliste – informatorje, upoštevati prispevke drugih dokumentacijsko-informacijskih služb, uvesti urejanje domačih strokovnih revij po načelih dokumentacijske obdelave, dokumentacijsko obdelati in vključevati v informacijsko službo elaborate raziskovalnih organizacij in medicinsko knjižnico usposobiti, da poleg sedanje dejavnosti opravlja tudi dokumentacijsko-informacijsko službo.⁴⁶⁷

Centralna katalogizacija slovenskega tiska

Ključni koraki v razvoju slovenskega knjižničarstva so bili pogosto storjeni brez formalno sprejetih političnih in strokovnih odločitev. Tako je bilo tudi z uvedbo centralne katalogizacije slovenskega tiska konec šestdesetih let. Čeprav je bila v prvi vrsti namenjena ljudskim knjižnicam, za katere je bila katalogizacija ob pomanjkanju strokovnega osebja veliko breme, v Zakonu o knjižnicah ni bila posebej omenjena med nalogami matičnih knjižnic. Eksplicitno ni bila omenjena niti v sedemletnem načrtu razvoja knjižnic.

Centralna katalogizacija knjižničnega gradiva ob sprejemu Zakona o knjižnicah ni bila več novost. Do leta 1960 je bila uspešno uvedena v številnih državah po svetu. Že konec 19. stoletja naj bi s to prakso začeli v Bostonu, kjer je posebna knjižnična služba tiskala katalogne listke za pomembnejše publikacije in jih prodajala knjižnicam. Poskusi zagotoviti čimbolj ažuren in racionalen sistem izdelave katalognih zapisov so šli tudi v smeri sodelovanja z založniki. Katalogni listek naj bi bil priložen knjigi oziroma natisnjen na hrbtni strani naslovne strani. Ta način se je uveljavil kot katalogni zapis o publikaciji (CIP – cataloguing in publication). Eno ali drugo obliko centralne katalogizacije so po drugi svetovni vojni že izvajali v ZDA, Sovjetski zvezi, Nemčiji, Veliki Britaniji, pa tudi na Madžarskem, Češkem in Slovaškem. V Jugoslaviji so centralno katalogizacijo tiska najprej, že leta 1954, začeli uvajati v Srbiji. S prvim, neuspehim poskusom je začel Bibliotečni center Narodne biblioteke Srbije. V dogovoru s 43 založbami na področju Beograda je organiziral katalogizacijo že natisnjenih, vendar še nevezanih knjig. Gradivo je katalogiziral Bibliotečni center v sodelovanju z Jugoslovanskim bibliografskim inštitutom. Po dogovoru so založbe vsako že tiskano, a nevezano publikacijo s kurirjem poslale Bibliotečnemu centru. Ta je knjigo takoj katalogiziral in jo z istim kurirjem poslal Jugoslovanskemu bibliografskemu inštitutu, ki je knjigi določil vrstilec univerzalne decimalne klasifikacije. Isti kurir je nato knjigo odnesel nazaj v založbo. Projekt je po šestih tednih propadel. Prav tako neuspešen je bil poskus s publikacijo *Izbor knjiga*, ki so jo pripravljali v Bibliotečnem centru. Katalogne zapise izbranega gradiva so natisnili enostransko, tako da jih je bilo moč preprosto izrezati in nalepiti na katalogne listke. *Izbor knjiga* je prenehal izhajati po 44. zvezku. Razmišljanja so šla tudi v smer centralne katalogizacije obveznega izvoda tiska. Katalogne listke naj bi razmnožili in tedensko pošiljali knjižnicam naročnicam. Tudi ta zamisel je bila zaradi tehničnih problemov odložena. Četrty poskus je bil namenjen vsem javnim ljudskim knjižnicam na področju Beograda. Posebna služba, ki je knjižnicam dobavljala knjige, naj bi poskrbela tudi za strokovno katalogizacijo in klasifikacijo ter ljudskim knjižnicam, skupaj s knjigami, pošiljala tudi katalogne listke.⁴⁶⁸

Predlogi o uvajanju centralne katalogizacije so kmalu dobili svoje mesto na kongresih Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije. Tako je N. Stevin, vodja srbskega knjižničnega centra, leta 1959 v svojem referatu na četrtem kongresu Zveze med naloge bibliotečnih centrov uvrstila tudi

⁴⁶⁷ *Sejmi zapiski Skupščine Socialistične republike Slovenije (seje od 1. XII. 1964 do 31. I. 1965).*

Socialno-zdravstveni zbor, Poročilo o obravnavi problematike kadrov v zdravstvu in socialnem varstvu, 272.

⁴⁶⁸ Jugovec, Vprašanje centralne katalogizacije slovenskega tiska.

izdelavo katalognih listkov za vse ljudske knjižnice.⁴⁶⁹ Pristop je podprla tudi M. Šlajpah, ki je predlagala, naj se v nacionalnih knjižnicah ustanovijo informacijski centri, ki bi v sodelovanju z bibliografskimi oddelki skrbeli za izdelavo katalognih kartic z anotacijami. Že na naslednjem, petem kongresu leta 1963 je bila v sklopu referata o koordinaciji in integraciji dela v knjižnicah podrobneje razdelana možnost centralizirane obdelave gradiva na področju Jugoslavije. Glede na dve različni pisavi in tri različne jezike (brez jezikov nacionalnih manjšin), ki so se uporabljali v državi, ter različna katalogizacijska pravila, ki so jih uporabljale knjižnice, bi bila to vse prej kot preprosta naloga. Centralno katalogizacijo naj bi izvajale nacionalne knjižnice, ki prejemale obvezni izvod in ga tako ali tako obdelujejo za svoje kataloge. Organizirati bi morale le še tiskanje in distribucijo katalognih listkov.⁴⁷⁰ Razpravi o centralni katalogizaciji se niso mogli izogniti niti na šestem kongresu Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1965. Med sklepi skupščine lahko beremo, da je treba pospešiti delo na pripravi in uporabi enotne jugoslovanske katalogizacijske prakse ter centralni katalogizaciji gradiva, kar je podprl tudi J. Dolar v svojem konceptu razvoja bibliotekarstva v Jugoslaviji leta 1967. Tudi Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek se je leta 1966 resno ukvarjala s tem problemom. Centralna katalogizacija naj bi prinesla racionalizacijo dela v knjižnicah. Bibliotekarje bi osvobodila rutinskih opravil in jim dala možnost boljšega poznavanja fondov, izboljšanja nabavne politike, informacijske službe in ne nazadnje velik ekonomski prihranek. Predpogoj za njeno uvedbo pa je učinkovito in ažurno izvajanje določb obveznega izvoda tiska, uporaba enotnih katalogizacijskih pravil in sodobnega sistema klasifikacije ter uvedba predmetnih oznak, ki naj bodo čimbolj splošne in namenjene ljudskim knjižnicam. Najprimernejši kandidat za izvajanje te naloge se je zdel Jugoslovanski bibliografski inštitut, ker je že imel ustrezno strokovno ekipo in izkušnje z Jugoslovansko nacionalno bibliografijo, prakso s klasifikacijo in z določanjem predmetnih oznak, zagotovljen dotok obveznega izvoda ter učinkovito organizacijo tiskanja katalognih listkov.⁴⁷¹ Čeprav so bili predstavniki nacionalnih knjižnic centralni katalogizaciji načeloma naklonjeni, pa se niso strinjali z načinom izvedbe. Centralno katalogizacijo bi bili poleg Jugoslovanskega bibliografskega inštituta sposobni izvajati tudi Nacionalna i sveučilišna knjižnica v Zagrebu ter Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. J. Dolar je centralno katalogizacijo v izvedbi bibliografskega inštituta odklonil, saj njegove predmetne oznake zaradi jezikovnih razlik za Slovenijo ne bi bile uporabne. Poleg tega se je Slovenija že pripravljala na uvedbo centralne katalogizacije v republiških okvirih.⁴⁷² Prav jezikovne razlike med republikami so sprožile tudi predlog, naj bi izvajali centralno katalogizacijo posebej za srbohrvaško govorno območje, medtem ko naj bi Makedonci in Slovenci poskrbeli vsak zase.

Leta 1964 je v reviji *Knjižnica* izšel članek J. Jugovec, v katerem je predstavila tuje izkušnje s centralno katalogizacijo, argumente za njeno uvajanje v slovenske knjižnice ter eventualne probleme. Avtorica je med prednostmi izpostavila poenotenje katalogizacijske prakse, bolj kakovostno obdelavo ter s tem boljše kataloge. Izboljšala bi se tudi informiranost knjižnic o publikacijah, ki so izšle v Sloveniji. Nezanemarljiv bi bil prihranek knjižnic pri delovni sili in delovnem času, koristila pa bi predvsem ljudskim, šolskim in pionirskim knjižnicam. Vendar pa bi bilo pred tem potrebno razrešiti še vrsto problemov. Na teoretični ravni bi morali odpraviti neskladja med bibliografskim in katalognim zapisom, medtem ko bi se bilo predmetni oznaki najboljše odpovedati, saj bi le z enim geslom težko zadovoljili potrebe različnih vrst knjižnic. Uvesti bi bilo treba enoten (mednarodni) format katalognih listkov in rešiti problem njihove

⁴⁶⁹ Stevin, *Bibliotečki centri i njihov značaj za prosvetni rad narodnih knjižnica*, 240.

⁴⁷⁰ Nikolić, *Koordinacija i integracija biblioteka i njihovih službi*, 84.

⁴⁷¹ Komadinić, *O nekim problemima centralne katalogizacije*.

⁴⁷² Zapisnik XII sestanka Zajednice jugoslavenskih nacionalnih biblioteka koji je održan u prostorijama Narodne in univerzitetne knjižnice u Ljubljani 15. III 1966. godine, 21.

ažurne izdelave. Katalogne zapise bi lahko izdelovali profesionalni bibliotekarji, zaposleni pri založbah oziroma v centralnem distribucijskem centru, ki bi nabavljal, obdeloval in razpošiljal knjige za knjižnice. Najbolj sprejemljiva pa se ji je zdela možnost, da se centralna katalogizacija izvaja v Narodni in univerzitetni knjižnici.⁴⁷³ Članek je nastal v okviru priprav Narodne in univerzitetne knjižnice na organizacijo centralne katalogizacije. Na sestanku Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih bibliotek leta 1966 je namreč takratni ravnatelj knjižnice J. Dolar že umestil centralno katalogizacijo slovenskega tiska v načrt nove organizacijske strukture knjižnice. Centralna katalogizacija naj bi bila v organigramu knjižnice, skupaj z oddelki tekoče ter retrospektivne in drugih bibliografij, del oddelka »Skupina za slovenske publikacije«. Na osnovi takrat že privzete ideje, da nacionalna knjižnica z vsemi svojimi resursi deluje kot matična knjižnica, bi centralno katalogizacijo izvajali v tesnem sodelovanju z matično službo, ki naj bi prevzela naročila, predplačila in distribucijo listkov, ter tehničnim oddelkom, ki bi skrbel za njihovo razmnoževanje.⁴⁷⁴ S centralno katalogizacijo bi dosegli dva cilja. Poleg tega, da knjižnicam ne bi bilo treba skrbeti za formalno in vsebinsko obdelavo, naj bi katalogni listki služili kot priporočilni sezname, ki bi knjižnice seznanjali z novostmi in jim sugerirali, katere knjige sodijo v njihove fonde.

Narodna in univerzitetna knjižnica je začela s centralno katalogizacijo slovenskega tiska leta 1968, o čemer je v reviji *Knjižnica* poročal M. Veselko, vodja abecedno imenskega kataloga. Začetki so bili skromni, saj so za leto 1968 načrtovali obdelavo od 1500 do 1600 publikacij. Knjižnica je prilagodila notranjo organizacijo dela in začela z izdelavo listkov, njihovim razmnoževanjem (v ta namen je kupila tiskarski stroj) in distribucijo. Medtem ko so za katalogizacijo in klasifikacijo gradiva poskrbele enote, ki so se ukvarjale z obdelavo gradiva, je distribucijo listkov prevzela republiška matična služba. Knjižnicam sta bila na razpolago dva različna paketa oziroma »seta« katalognih listkov: set A z izborom del oziroma listkov za javne knjižnice (kamor so takrat vključevali šolske, ljudske in študijske knjižnice) ter set B, ki je vključeval vse pomembnejše slovenske publikacije in čigar namen je bil predvsem informiranje o slovenski založniški produkciji. Sprva so načrtovali dvotedenske pošiljke listkov, vendar so kmalu ugotovili, da bi jih bilo treba razpošiljati pogosteje.⁴⁷⁵ V centralno katalogizacijo so bile vključene publikacije z letnico izdaje 1968 in naprej. Listki so poleg formalnega opisa vključevali tudi vsebinske oznake. V zgornjem desnem kotu je bil vrstilec univerzalne decimalne klasifikacije, ki ga je pri mladinskih knjigah spremljala še oznaka za starostno skupino. V spodnjem desnem kotu so bili zapisani podatki o setu, zaporedni številki listka in letu izdelave listka. Zaporedna številka je bila namenjena kontroli naročnika. Katalogizacijska pravila so sledila Kalanovemu priročniku *Abecedni imenski katalog*, pri klasifikaciji pa so uvedli dopolnitve v obliki posebnih privesnih vrstilcev za leposlovje, za prvo in drugo svetovno vojno ter za narodnoosvobodilni boj.⁴⁷⁶ Podrobnejša navodila o ravnanju z listki centralne katalogizacije je pripravila matična služba.⁴⁷⁷ Z letom 1969 je bil uveden še poseben set za šolske knjižnice – set Š. Vključeval je katalogne zapise za učbenike in pedagoško literaturo za osnovne in srednje šole, slovenske in tuje klasike, priporočeno mladinsko literaturo, obvezno čtivo, pomembnejšo poljudnoznanstveno literaturo in referenčno gradivo. Število listkov v posameznih setih je bilo različno. Za leto 1969 so naročniki seta B na primer prejeli 1143 listkov, naročniki seta A 564 listkov in naročniki seta Š 439 listkov. Projekt je bil uspešen, saj je leta 1969 Narodna in univerzitetna knjižnica beležila

473 Jugovec, Vprašanje centralne katalogizacije slovenskega tiska s sistematičnim pregledom prakse centralne katalogizacije svetu in v Jugoslaviji.

474 Dolar, Nekoliko organizacijskih pitanja.

475 Veselko, Centralna katalogizacija slovenskega tiska.

476 Uporaba privesnih vrstilcev UDK v centralni katalogizaciji.

477 Centralna katalogizacija slovenskega tiska.

že 159 naročnikov. Listke centralne katalogizacije so knjižnice prejemale po naročilu, vsakih 14 dni. Cena katalognih listkov je bila nizka zaradi dotacij matični službi oziroma sofinanciranja dejavnosti republiške matične knjižnice. Posredno so bile s centralno katalogizacijo finančno podprte tudi knjižnice, naročnice setov, saj je bila njihova cena nižja od plače delavca oziroma delavcev, ki bi jih bilo treba zaposliti za obdelavo gradiva. Že v letu 1970 so sete naročale vse matične in študijske knjižnice ter 92 šolskih knjižnic. Število natisnjenih listkov centralne katalogizacije je leta 1973 preseglo 300.000. Z njimi so si pomagale predvsem manjše knjižnice. Poudarjali so tudi informativni značaj setov in spodbujali splošnoizobraževalne knjižnice, od I. do V. skupine, k naročanju seta B. Listke centralne katalogizacije je Narodna in univerzitetna knjižnica pošiljala tudi knjižnicam v Trst in Gradec ter knjižnici Nacionalnega muzeja v Londonu in nacionalni knjižnici Makedonije. Leta 1977 je razposlala že 457 setov kar 234 naročnikom.⁴⁷⁸ Po letu 1975 je bila vzpostavljena še izmenjava listkov centralne katalogizacije obveznega izvoda tiska med nacionalnimi knjižnicami republik in pokrajin Jugoslavije, ki je bila leta 1977 tudi formalno urejena s podpisom samoupravnega sporazuma.

Glavni problem centralne katalogizacije je bila njena neažurnost. Obdelava gradiva ter razmnoževanje in razpošiljanje katalognih listkov so zahtevali od dveh do štirih tednov. Ker so bili katalogni listki izdelani na osnovi gradiva, ki ga je nacionalna knjižnica prejela kot obvezni izvod, je bilo temu treba prišteti še zamude pri njegovi dobavi. Za knjižnice, ki so kupovale knjižne novosti, ki pa jih nato zaradi zamud pri dobavi katalognih listkov niso mogle ponuditi svojim bralcem, to seveda ni bilo sprejemljivo. Bolj razvite knjižnice sta motili tudi vsebinska in oblikovna plat listka centralne katalogizacije, saj so se morale zaradi nje odpovedati svojim specifikam. Poleg tega so ji nasprotovali še knjižničarji, ki so dotlej katalogizirali gradivo, pa so se morali odpovedati temu delu ter se posvetiti drugim nalogam.⁴⁷⁹ Centralna katalogizacija je predvsem negativno vplivala na obdelavo gradiva v nacionalni knjižnici. Ker je imelo gradivo slovenskega obveznega izvoda tiska, odbrano za centralno katalogizacijo, absolutno prednost pri obdelavi, je knjižnica povečevala zaostanke pri obdelavi gradiva drugih provenienc. Zamude pri obdelavi obveznega izvoda gradiva iz drugih jugoslovanskih republik, ki je bilo na dnu prioritete liste obdelave, so se raztegnile celo v desetletja.

Druga oblika centralne katalogizacije, katalogni zapis o publikaciji, je bila v Sloveniji uveljavljena slabi dve desetletji potem, ko je Narodna in univerzitetna knjižnica začela z distribucijo katalognih listkov. Narodna in univerzitetna knjižnica in Univerzitetna knjižnica Maribor od leta 1986 opremljata slovenske monografije s katalognim zapisom o publikaciji (CIP). Elemente zapisa je leta 1988 definirala Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek, priporočila za izdelavo pa Komisija za katalogizacijo pri Zvezi društev bibliotekarjev Jugoslavije.⁴⁸⁰

Sistem izdelave in razpošiljanja katalognih listkov je razbremenil predvsem ljudske in šolske knjižnice ter neposredno prispeval k njihovi boljši strokovni urejenosti. Centralna katalogizacija slovenskega tiska se je obdržala vse do devetdesetih let, ko je nacionalna knjižnica prešla na razpošiljanje setov v elektronski obliki, in zamrla s širitvijo sistema COBISS. Ta je utečene poti centralne katalogizacije, ki so se utrdile v Sloveniji, in vzajemno katalogizacijo obveznega izvoda tiskov v jugoslovanskih okvirih, ki so jo od leta 1975 opravljale nacionalne knjižnice republik, prenesel na novo tehnološko raven.

⁴⁷⁸ Poročilo o delu NUK 1968-1977.

⁴⁷⁹ Sepe, Centralna katalogizacija slovenskega tiska.

⁴⁸⁰ Dimec, CIP – Pregled razvoja in primerjava organizacijskih in strokovnih pristopov v ZDA, Kanadi, ZRN in Jugoslaviji (Sloveniji), 14–15.

Študijske knjižnice

Čeprav je v drugi polovici petdesetih let in v začetku šestdesetih že prišlo do združevanja študijskih in ljudskih knjižnic (leta 1956 v Postojni, leta 1958 na Ptuj, leta 1960 v Kranju in 1962 v Novem mestu), so bile študijske knjižnice še leta 1960 pomemben dejavnik v slovenskem knjižničnem sistemu. Sklepi zborovanja knjižničarjev v Mariboru leta 1960 so glede njihovih nalog že vključevali novosti, ki jih je leto kasneje uzakonil Zakon o knjižnicah. Študijske knjižnice naj bi vršile vlogo pokrajinskih in matičnih knjižnic. Prva naloga je bila že tradicionalna in da bi jo knjižnice lažje izvajale, so bibliotekarji predlagali dodelitev pravice do obveznega izvoda tiska tudi študijskima knjižnicama na Ravnah na Koroškem in v Novi Gorici, ki ga dotlej še nista prejemale. Uvedba matičnih nalog pa je predstavljala novost, saj naj bi na svojem področju skrbele tako za ljudske kot tudi za strokovne in šolske knjižnice, jih povezale v funkcionalno omrežje ter skrbele za splošni napredek knjižničarstva. V tem času je sicer še prevladoval strokovno-znanstveni značaj študijskih knjižnic. Poskrbele naj bi za centralne kataloge knjižnic v svojem okolju ter koordinirale nabavno politiko strokovnih knjižnic svojega področja. Pri tem je bila posebna skrb namenjena fondu tehnične literature, ki ga je bilo treba uravnotežiti s humanistično, pri čemer bi jim pri nakupu gradiva s specialnih strokovnih področij morale pomagati gospodarske in družbenopolitične organizacije. Predvsem pa naj bi se študijske knjižnice aktivneje vključevale v skupnost in sodelovale s šolskimi in drugimi kulturno-vzgojnimi institucijami. K razširjanju splošnega in strokovnega izobraževanja, kot so zapisali, bi knjižnice pripomogle s prirejanjem občasnih tematskih razstav.⁴⁸¹

Zakon o knjižnicah je leta 1961 določil naloge in organiziranost javnih knjižnic na sploh, ne da bi se, razen z matičnimi knjižnicami, posebej ukvarjal s posameznimi vrstami knjižnic. Zakon sam podrobneje ni določal, katere knjižnice naj bi postale matične. Vendar nam statistični podatki za leto 1961 kažejo, da so imele najboljše osnove za izvajanje teh nalog študijske knjižnice. Njihov fond je obsegal 1.214.884 zvezkov, prirast v letu 1961 pa 41.628 enot. V njih je bilo zaposlenih kar 172 delavcev, od tega le dva prostovoljca. Nasprotno pa je bilo v 525 ljudskih knjižnicah več kot polovica prostovoljcev, kar 453 od 777 knjižničnih delavcev.⁴⁸² Še slabša je bila izobrazbena struktura zaposlenih v ljudskih knjižnicah, saj je še leta 1959 M. Šlajpah ugotavljala, da sta v vseh ljudskih knjižnicah zaposlena le dva bibliotekarja in 47 knjižničarjev, in si seveda upravičeno zastavljala vprašanje, ali bi ljudske knjižnice lahko postale matične.⁴⁸³ Zato ni bila presenetljiva odločitev Sveta za kulturo in prosveto LRS leta 1962, da bodo vse študijske knjižnice, ki imajo poklicni kader in zadoščajo pogojem (fond nad 3.000 zvezkov, primerni prostori, strokovna in prostorska urejenost), izvajale naloge matičnih knjižnic ter s tem prevzele skrb za vse vrste knjižnic na svojem območju. Istega leta je tudi B. Berčič ugotavljal, da pokrajinske študijske knjižnice dejansko izpolnjujejo potrebne pogoje.⁴⁸⁴ Ker pa so medtem okolja začela dojemati študijske knjižnice kot elitistične ustanove, je prihajalo do problemov pri prevzemanju matičnih nalog. A. Korže je namreč leta 1963 zapisala, da »občinski forumi velikokrat kažejo težnje, da imenujejo za prevzem nalog matične službe knjižnice, ki so najbližje interesom širših plasti delovnih ljudi, kar je do neke mere seveda razumljivo in tudi želeno. Tako se nam dogaja, da prevzemajo dolžnosti matične službe ljudske knjižnice tudi v krajih, kjer imamo strokovno dobro organizirane študijske in znanstvene knjižnice, čeprav imajo razen izjemnih primerov le-te mnogo manj pogojev, strokovnih in kadrovskih, za prevzem te službe.«⁴⁸⁵ Po drugi strani je

481 Resolucija zborovanja slovenskih knjižničarjev, [1960], 6–7.

482 Knjižnice v LR Sloveniji 1961.

483 Šlajpah, Stanje in osnovna vprašanja ljudskih knjižnic v LR Sloveniji, 25.

484 Berčič, Leto dni zakona o knjižnicah, 169.

485 Korže, Nekateri problemi ob razvijanju matične službe, 34.

Bruno Hartman

167

Slika 25: Bruno Hartman (1924–2011).
Vir: Zbirka drobnih tiskov, Univerzitetna knjižnica Maribor.

Dr. Bruno Hartman (1924–2011) je leta 1965 prevzel mesto ravnatelja Študijske knjižnice v Mariboru in ostal njen ravnatelj do upokojitve leta 1989. Bil je iniciator Skupnosti študijskih knjižnic Slovenije in njen prvi predsednik. V času njegovega vodenja se je Študijska knjižnica preobrazila v visokošolsko, se leta 1975 združila z mariborsko univerzo in postala Univerzitetna knjižnica Maribor. Ob tem je razvijal projekt visokošolskega knjižničnega informacijskega sistema, ki je zaživel s podpisom samoupravnega sporazuma članic Univerze v Mariboru leta 1977 (*Knjižničarsko-dokumentacijski-informacijski sistem Univerze v Mariboru*). Pod njegovim vodstvom je knjižnica leta 1985 kot prva v Sloveniji uvedla avtomatizirano izposajo in se leta 1988 preselila v novo stavbo. Njegova obsežna bibliografija vsebuje vrsto člankov, v katerih je predstavljal mariborske in štajerske knjižnice ter knjižničarje.

bilo treba pomiriti tudi glasne zagovornike študijskih knjižnic. A. Korže je poskušala opravičiti zakonske določbe z naslednjo interpretacijo: »v našem svetu bo še vedno veljala dosedanja tipizacija knjižnic: imeli bomo ljudske, mladinske, pionirske, sindikalne in šolske knjižnice, imeli bomo tehniške in strokovne knjižnice in imeli bomo študijske, specialne in splošne znanstvene knjižnice.«⁴⁸⁶ Vendar s tem ni mogla utišati kolegov, ki so slutili njihov zaton. J. Glazer je odkrito kritiziral zakon, ker je zaobšel študijske oziroma pokrajinske knjižnice, ki nudijo pogoje za prosvetno in znanstveno delo, ter poudaril splošno sprejeto dejstvo, da je temeljna dejavnost pokrajinske knjižnice gradnja domoznanske zbirke.⁴⁸⁷ Na posvetovanju knjižničarjev v Mariboru leta 1963 so bile študijske knjižnice še vedno aktualna tema. V resoluciji so zapisali, da so prevzele vlogo pokrajinskih knjižnic in zbiranje domoznanskega gradiva v posameznih pokrajinah Slovenije. Da bi nalogo lahko kakovostno opravljale, bi potrebovale obvezni izvod publikacij ter zadostna sredstva za nakup gradiva, ki bi sodilo v domoznansko zbirko, a je izšlo v tujini.⁴⁸⁸ Študijske knjižnice so bile tudi pomembni subjekti pri uresničevanju ideje centralnega kataloga strokovne in znanstvene literature slovenskih knjižnic. Študijske knjižnice v Celju, Mariboru, Murski Soboti, Novem mestu, Gorici in Kopru naj bi na svojem področju organizirale delo, zbirale katalogne listke in gradile pokrajinske centralne kataloge. Kopije listkov naj bi pošiljale v republiški centralni katalog in v ustrezen centralni strokovni katalog.⁴⁸⁹

Medtem ko je bila podpora usmerjena razvoju matičnih knjižnic, so bile študijske knjižnice prepuščene same sebi. M. Šlajpah-Zorn je v pregledu stanja desetih študijskih knjižnic v letu 1968 ugotavljala, da, z izjemo ljubljanske Slovanske knjižnice, še vedno niso imele v celoti obdelanega gradiva. Med njimi so bile velike razlike. Po obsegu fonda je bila na prvem mestu mariborska študijska knjižnica s preko 130.000 enotami, medtem ko je imela študijska knjižnica na Ptuj le 14.000 enot. Domoznanska dejavnost je bila najbolj razvita v novomeški študijski knjižnici, sledili sta ji študijski knjižnici v Mariboru in Celju. Letni prirast so od leta 1965 povečevale le štiri študijske knjižnice. Približno 27 odstotkov njihovega prirasta je predstavljal obvezni izvod, vendar nekatere od njih niso mogle v celoti obdelati niti tega. Največ gradiva je izposodila študijska knjižnica v Mariboru, najboljši obrat fonda pa je imela knjižnica v Kranju. Knjižnice so se zanašale na prezenčno izposoj, saj je bilo le 21 odstotkov vsega izposojenega gradiva posojenega na dom. Razlike so bile tudi v številu zaposlenih. Tako je bil v Murski Soboti zaposlen en delavec na 4800 enot, medtem ko je v Kopru prišlo na delavca skoraj 16.000 enot. Skoraj 46 odstotkov strokovnih uslužbencev je bilo brez strokovnega izpita. Večina od študijskih knjižnic je v letih po osvoboditvi dobila boljše ali adaptirane prostore, novozgrajene prostore pa leta 1968 le knjižnica v Celju. Z izjemo kranjske knjižnice so se vse borile s pomanjkanjem sredstev, predvsem zaradi ukinitve okrajev.⁴⁹⁰

Konec šestdesetih let je nastopil čas za povezovanje študijskih knjižnic. B. Hartman, iniciator tega procesa, je upravičeno izpostavljal, da knjižnic, razen tehnično-registracijske sheme v okviru matične dejavnosti, nič ne povezuje. Za reševanje skupnih problemov bi bilo potrebno sodelovanje znanstveno-organizacijskega značaja. Knjižnice bi se morale uskladiti glede teritorialne razdelitve območij, za katera zbirajo domoznansko gradivo, prav tako bi bilo treba ustrežneje urediti dodeljevanje obveznega izvoda.⁴⁹¹ Hartmanova iniciativa je padla na plodna tla in 13. decembra 1968 je bila v prostorih Narodne in univerzitetne knjižnice ustanovljena Skupnost študijskih knjižnic Slovenije. Na sestanku je bil predstavljen predlog statuta, ki ga je

486 Korže, Matična knjižnica v občini, 49.

487 Glazer, Domoznastvena tradicija in naloge pokrajinskih knjižnic.

488 Resolucija zborovanja slovenskih knjižničarjev, [1963], 206.

489 Rupel, O centralnem katalogu, 46.

490 Šlajpah-Zorn, Stanje in delo študijskih knjižnic v letu 1968.

491 Hartman, Ustanovitev Skupnosti študijskih knjižnic Slovenije.

pripravila mariborska Študijska knjižnica. Za prvega predsednika sveta Skupnosti je bil izvoljen B. Hartman. Sklepi, ki so jih sprejeli na ustanovnem sestanku, so se nanašali predvsem na vsebino knjižničnih zbirk. Razprava je temeljila na študiji o nabavni politiki, ki jo je pripravil S. Kos,⁴⁹² in je pripeljala do smernic za izgradnjo knjižničnih zbirk. Med pomembnejšimi sklepi je bila odločitev, da arhivski izvod obveznega izvoda tiska poleg Narodne in univerzitetne knjižnice prejema še Študijska knjižnica Maribor. Študijske knjižnice naj nabavljajo vso slovensko knjižno produkcijo, po lastnem izboru pa tuje revije in literaturo. Posvetijo naj se specializiranemu zbiranju tuje literature, tako da bi se vsaka knjižnica opredelila za svoje področje: mariborska naj bi zbiral književnost jugoslovanskih narodov v nemških prevodih, hrvaško literaturo študijska knjižnica v Kopru, kajkavsko pa študijska knjižnica na Ptuju. O izboru gradiva naj se odločajo same, vendar naj dajejo prednost tujemu jeziku, ki se največ govori na njihovem področju oziroma v sosesčini. Obmejne študijske knjižnice naj bi zbiral literature narodnostnih manjšin.⁴⁹³

Kljub očitni pripravljenosti za delo je bila ustanovitev Skupnosti labodji spev študijskih knjižnic. Statusa študijskih knjižnic v slovenskem knjižničnem sistemu ni okrepila niti nova Konceptcija razvoja knjižničarstva, ki kljub opozorilu Skupnosti ni dovolj konkretno določila njihovih funkcij. Zdi se, da so bile študijske knjižnice s svojimi potenciali preveč potrebne za razvoj ljudskih knjižnic, da bi lahko ohranile svojo strokovno-znanstveno in domoznansko usmerjenost. V sedemdesetih letih je zato sledil drugi val integracije študijskih knjižnic, v katerem so se z ljudskimi knjižnicami združile še študijske knjižnice v Murski Soboti (leta 1973), Celju (leta 1974), Kopru (leta 1975) in leta 1980 še na Ravnah na Koroškem. Mariborska Študijska knjižnica se je leta 1970 preimenovala v Visokošolsko in študijsko knjižnico ter nadaljevala svoj razvoj v visokošolskem okolju.

Strokovna združenja

169

Šestdeseta leta so še utrdila povezovanje bibliotekarjev in knjižničarjev v okviru strokovnih društev, tako na zvezni kot tudi na republiški ravni, ter prinesla nove oblike organiziranosti. Temeljne usmeritve so se še naprej oblikovale na ravni Zveze bibliotekarskih društev Jugoslavije in se nato konkretizirale v okvirih republiških društev. Zaradi skupnih interesov, problemov in razvojnih potreb je na zvezni ravni prišlo do povezovanja nacionalnih knjižnic (Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek), medtem ko so se na republiški ravni povezale slovenske študijske knjižnice (Skupnost študijskih knjižnic).

Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek

Slovenski nacionalni vzajemni bibliografski sistem in knjižnični informacijski sistem, kot ju poznamo danes, sta se oblikovala na osnovi dolgoletnega razvoja bibliotekarske stroke ter prizadevanj bibliotekarjev in bibliotekarskih organizacij Jugoslavije in Slovenije. Zadnje so v desetletjih pred razpadom Jugoslavije uspele poenotiti in uveljaviti enotne standarde in metode obdelave knjižničnega gradiva. Pri tem je, poleg Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije in Društva bibliotekarjev Slovenije, odločilno vlogo odigrala danes popolnoma pozabljena Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek (Zajednica jugoslavenskih nacionalnih biblioteka). Poleg koordinacije sistemskih nalog (medknjižnična izposoja, centralni katalogi, bibliografije) lahko med njena ključna dosežka štejemo uvedbo vzajemne katalogizacije jugoslovanske založniške produkcije, ki so jo republiške nacionalne knjižnice prejemale kot

⁴⁹² Kos, Zbiranje gradiva v študijskih knjižnicah.

⁴⁹³ Hartman, Ustanovitev Skupnosti študijskih knjižnic Slovenije, 57.

obvezni izvod, zametke jugoslovanskega računalniškega vzajemnega kataloga ter oblikovanje koncepta knjižničnega informacijskega sistema Jugoslavije.

V Zvezi društev bibliotekarjev Jugoslavije so se v petdesetih letih zaostрила nasprotja med zahtevami politično podprtih zastopnikov ljudskih knjižnic ter strokovnimi potrebami velikih znanstvenih knjižnic. Obenem je postalo jasno, da so zahtevnejših strokovnih projektov sposobne le največje znanstvene knjižnice. Zato je bila na pobudo Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije ustanovljena Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek, ki je v naslednjih treh desetletjih odigrala ključno vlogo pri razvoju jugoslovanskega knjižničnega informacijskega sistema in računalniško podprtega vzajemnega kataloga. Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek je bila ustanovljena 10. julija 1962 po vzoru skupnosti jugoslovanskih univerz. Iniciativni sestanek 5. aprila 1962 v Beogradu je bil sklican na pobudo Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije, ki je na svojem plenumu maja 1961 v Skopju predlagala povezovanje nacionalnih knjižnic.⁴⁹⁴ Predsedstvo Skupnosti, kot je določal njen statut, ki je bil sprejet 10. junija 1962, so sestavljali ravnatelji nacionalnih knjižnic in Jugoslovanskega bibliografskega inštituta. V Skupnost so se povezale nacionalne knjižnice republik (Centralna narodna biblioteka SR Crne Gore »Đurađ Crnojević«, Cetinje; Nacionalna sveučilišna biblioteka SR Hrvatske, Zagreb; Narodna biblioteka SR Bosne in Hercegovine, Sarajevo; Narodna biblioteka SR Srbije, Beograd; Narodna i univerzitetska biblioteka SR Makedonije, Skopje; Narodna in univerzitetna knjižnica SR Slovenije, Ljubljana) ter Jugoslovanski bibliografski institut. Njeno predsedstvo so sestavljali direktorji oziroma ravnatelji knjižnic in inštituta. Prvi sedež Skupnosti je bil v Beogradu in se nato vsaki dve leti, toliko je trajal mandat predsednika, premesčal v glavna mestih republik, iz katerih so izhajali aktualni predsedniki.⁴⁹⁵ Sestava Skupnosti ni bila samoumevna, saj so nacionalne knjižnice izvajale tudi naloge univerzitetnih in matičnih knjižnic. V polovici od šestih jugoslovanskih republik je bila nacionalna knjižnica formalno tudi univerzitetna knjižnica. Sprva je prevladalo mnenje, da je pogoj za vključitev v Skupnost izvajanje republiške nacionalne funkcije. Zato v skupnost niso bile sprejete nacionalne knjižnice avtonomnih pokrajin ter beograjska univerzitetna knjižnica, čeprav so kazale interes za sodelovanje. Nacionalne knjižnice avtonomnih pokrajin so se Skupnosti pridružile šele po sprejetju nove jugoslovanske ustave leta 1963. Do večjih sprememb v članstvu je prišlo spet v osemdesetih letih, ko sta sledeč družbenim spremembam postali njeni članici tudi univerzitetna biblioteka »Svetozar Marković« ter osrednja knjižnica in informativno-dokumentacijski center Jugoslovanske ljudske armade (JLA).

Jugoslovanske nacionalne knjižnice so imele vrsto skupnih interesov in specifičnih problemov, ki jih je kazalo reševati koordinirano in projektno. Kot je bilo zapisano v Statutu Skupnosti, je bil osnovni namen obravnavati vprašanja skupnega pomena za nacionalne knjižnice, sodelovanje in usklajevanje dejavnosti, zbiranje dokumentacije in izdajanje publikacij o delu in problemih svojih članic.⁴⁹⁶ Skupnost se je v šestdesetih letih ukvarjala z zakonodajo s področja knjižničarstva, predvsem z zakonom o obveznem izvodu publikacij, z organizacijo dela v knjižnicah, s sistemom nagrajevanja delavcev ter z uvajanjem enotnih standardov na področju strokovnega dela in poenotenjem delovnih procesov na področju katalogizacije, obveznega izvoda, nabave knjig, zamene in medknjižnične izposoje ter zaščite knjižnega gradiva. Posebno področje dela so predstavljali centralni katalogi, bibliografije, organizacija dela v knjižnicah ter šolanje bibliotekarjev. Zato so se tudi prvi konkretni projekti nanašali na evidentiranje dragocenih fondov (popis inkunabul), normativno ureditev medknjižnične izposoje in obveznega izvoda

494 I sestanek održan 5. aprila 1962. god. u Beogradu, 19.

495 Statut Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka.

496 Statut Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 7.

publikacij, opredelitev matičnih dejavnosti knjižnic ter koordinirano nabavo gradiva. Prispevek slovenskih bibliotekarjev pri teh aktivnostih je bil znaten in marsikdaj so bili njihovi strokovni predlogi sprejeti z večjim odobranjem kot na republiškem nivoju. Med prvimi dosežki Skupnosti je bil projekt popisa jugoslovanskih inkunabul. Projekt, ki je bil sicer začel že leta 1961, je Skupnosti predala v realizacijo Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1963, ki je v ta namen dobila posebna sredstva Zveznega izvršnega sveta. Projekt je vodil A. Gspan, vodja rokopisne zbirke v Narodni in univerzitetni knjižnici, ki se je že izkazal s popisom slovenskih inkunabul. Popis je bil zaključen z letom 1964.⁴⁹⁷ Sodelovanje v medknjižnični izposoji je bilo naslednje področje, ki ga je uredila Skupnost s posebnim pravilnikom 28. februarja 1963. Tudi tu je bila Slovenija v prednosti, saj je medknjižnično izposajo s posebnim navodilom regulirala že leta 1962. V sporazumu so bili predpisani dolgotrajni in zapleteni postopki medknjižnične izposoje gradiva, saj so bili v tem času centralni katalogi še nepopolni in pogosto tudi težko dostopni. Knjižnice, ki so pristopile k medsebojni izposoji gradiva, so se zavezale, da bodo literaturo izposojale po načelu vzajemnosti. Nacionalne knjižnice so prevzele vlogo nosilcev in koordinatorjev dejavnosti. Vodile so sezname republiških knjižnic, vključenih v medknjižnično izposajo, in posredovale pri njeni izvedbi, saj se je ta tudi znotraj republik odvijala le z njihovim posredovanjem. Knjižnica, ki si je želela izposoditi knjigo, je svoj zahtevek najprej poslala republiški nacionalni knjižnici. Ta ga je, v kolikor knjiga ni bila dostopna v matični republiki, posredovala drugi nacionalni knjižnici, ki je knjigo neposredno posodila knjižnici, ki je gradivo zahtevala. Če zahtevane publikacije ni imela, je zadolžnico posredovala knjižnici, za katero je domnevala, da knjigo ima. Postopek se je nato ponavljal, dokler se ne bi našla knjižnica, ki knjigo ima. Oblikovali so enoten obrazec, potreben za naročanje knjig. Sicer pa je bilo iz medknjižnične izposoje izvzeto gradivo, ki ga knjižnice tudi sicer niso izposojale na dom (rokopisi, redke knjige, zemljevidi, muzikalije, gradivo velike umetniške in zgodovinske vrednosti in drugo).⁴⁹⁸ Tak sistem je v praksi zahteval veliko časa in potrpežljivosti, zato je bil deležen skeptičnih odzivov.⁴⁹⁹ Ker je povzročal velike zamude in stroške, naj bi se knjižnice obračale z zahtevami neposredno na Jugoslovanski bibliografski inštitut, ki je imel zaradi vodenja jugoslovanskega centralnega kataloga najboljši pregled nad knjižnim fondom. Kljub praktičnim zaprekam je bil sporazum o medrepubliški izposoji uveljavljen s 1. januarjem 1965. Republike naj bi na njegovi osnovi oblikovale lastne pravilnike za izvajanje medknjižnične izposoje in izdelale sezname knjižnic, ki so v njihovih republikah in pokrajinah vključene v medknjižnično izposajo.

Med temami, ki so bile vitalnega pomena za nacionalne knjižnice, je bil tudi zakon o obveznem izvodu publikacij. Veljavna uredba z začetka petdesetih let⁵⁰⁰ je bila potrebna posodobitev. Skupnost si je od svoje ustanovitve prizadevala za spremembe, ker so si nacionalne knjižnice želele širitve obveznosti na gramofonske plošče, fotodokumentacijo, umetniške in fotografske mape, bibliofilske izdaje, globuse in skripta ter strožjih kazni za kršitelje. Predvsem vojaške založbe oziroma tiskarne niso izpolnjevale svojih zakonskih obveznosti, zato je Skupnost pozvala Zvezni sekretariat za obrambo k izpolnjevanju zakonskih dolžnosti. Obveznemu izvodu gramofonskih plošč je sicer nasprotoval M. Rojnić, češ da je njihova produkcija prevelika, da zahtevajo poseben način obdelave in hranjenja ter da nacionalne knjižnice za to preprosto nimajo sredstev. Predlog je bil kljub njegovemu nasprotovanju sprejet, še več, nacionalne knjižnice naj bi oblikovale posebne zbirke gramofonskih plošč (diskoteke). Tako so leta 1963 oblikovali predlog zakona o obveznem izvodu, ki naj bi nadomestil uredbo iz leta 1953. Vendar ni šlo za radikalne spremembe: število obveznih izvodov, ki naj bi jih upravičencem dostavljali tiskarji, je ostajalo

497 Izveštaj o radu Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, 30.

498 Sporazum o medrepubličkoj pozajmici knjiga i drugih publikacija.

499 Rojnić, Suradnja biblioteka u nabavi knjiga, 115.

500 Uredba o obveznem pošiljanju tiskov, *UL FLRJ* 9, št. 27 (1953): 264–265.

enako (sedem izvodov za osrednjo knjižnico republike in en izvod za Jugoslovanski bibliografski inštitut), saj je bilo tudi število ustanov, ki naj bi jih prejemale, nespremenjeno. Novost je bila oddaja gramofonskih plošč. Prav tako so zahtevali, da knjižnice prejemale obvezne izvode tiskov zaupne narave. Vendar leta 1965 sprejeti novi *Temeljni zakon o pošiljanju tiskov določenim zavodom*⁵⁰¹ njihovih predlogov ni upošteval, temveč je le razširil krog prejemnic obveznega izvoda na centralni knjižnici avtonomnih pokrajin. Odločitev o številu obveznih izvodov za knjižnice po republikah in avtonomnih pokrajinah je, tako kot že uredba leta 1953, prepuščal njim samim. Predstavniki Skupnosti so bili ogorčeni, ker je bil zakon po njihovo sprejet brez konzultacij s strokovnimi subjekti. Predvsem so bili kritični do privilegija obveznega izvoda, ki je bil razširjen tudi na nacionalne knjižnice avtonomnih pokrajin v Prištini in Novem Sadu.

Skupnost se je leta 1963 posvetila matičnim dejavnostim, ki so jih izvajale nacionalne knjižnice. Republiški zakoni o knjižnicah, ki so bili sprejeti med leti 1957 in 1962, so matično službo za knjižnice oziroma matične naloge knjižnic definirali na različne načine.⁵⁰² Prav tako v nobenem od republiških zakonov ni bilo določeno, katere matične naloge naj bi nacionalna knjižnica lahko prenesla na druge knjižnice. Osnovne naloge s tega področja so jim nalagale skrb za razvoj stroke in organizacijo knjižnične mreže na svojem področju, kar naj bi temeljilo na analizah stanja, potreb in pogojev za oblikovanje knjižnične mreže. Poleg tega naj bi usklajevale delo manjših matičnih knjižnic, jim nudile pomoč in skrbele za izpopolnjevanje strokovnih delavcev. Konkretno dejavnosti naj bi v matičnih knjižnicah urejal poseben pravilnik. Čeprav je bilo splošno sprejeto stališče, da predstavlja matična služba pomoč nacionalnih, pokrajinskih in glavnih občinskih knjižnic drugim knjižnicam, posebej ljudskim, je obseg matičnih nalog nacionalnih knjižnic ostajal predmet diskusije. Posebej so bile izpostavljene sistemske aktivnosti, torej naloge, ki so jih nacionalne in druge matične knjižnice izvajale za celoten knjižnični sistem republike oziroma države že pred uvedbo matičnih dejavnosti. V ta sklop so sodile dejavnosti, povezane s koordinacijo nabave knjižničnega gradiva, medknjižnično izposojajo, gradnjo centralnih katalogov, zaščito knjig in rokopisov, obveznim izvodom tiska ter drugimi strokovnimi vprašanji. Širši koncept matičnih nalog, ki je vključeval tudi sistemske dejavnosti, so zagovarjali vodilni bibliotekarji na čelu z tedanjim ravnateljem Narodne in univerzitetne knjižnice M. Ruplom⁵⁰³ in M. Rojnićem, ravnateljem Nacionalne i sveučilišne knjižnice v Zagrebu. Po njegovem naj bi matične dejavnosti izvajale posebne enote matičnih služb, medtem ko naj bi bili centralni katalogi in medknjižnična izposoja organizirani v ločenih oddelkih. Matične službe naj bi delovale predvsem kot organizatorji, posredniki in le deloma kot izvajalci matičnih nalog. K svetovalni dejavnosti pa naj bi bili pritegnjeni tudi drugi strokovnjaki v knjižnici.⁵⁰⁴ Idejo o nacionalni knjižnici, ki z vsemi svojimi potenciali podpira matične dejavnosti, je leta 1963 Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih bibliotek in Zvezi društev bibliotekarjev Jugoslavije predstavila N. Stevin: »Vsiljuje se misel, da matična knjižnica republike ne more biti matična le v okviru določenih specialnih nalog, ki jih ji nalaga zakon o knjižnicah. V celoti mora sprejeti fizionomijo matičnosti, z vsem svojim delovanjem, v okviru vseh svojih organizacijskih enot in ožjih sektorjev dejavnosti.«⁵⁰⁵ Čeprav je opozarjala na dodatne kadrovske in materialne potrebe, ki jih potrebujejo knjižnice za izvajanje teh nalog, je nacionalne knjižnice pozvala k etični drži. Izvajanje matičnih nalog je predstavila kot dolžnost in odgovornost, pomoč in sodelovanje

501 Temeljni zakon o pošiljanju tiskov določenim zavodom, *UL SFRJ* 21, št.15 (1965): 653–654.

502 Stevin, Matične biblioteke.

503 Rupel, Republiška matična knjižnica.

504 Rojnić, Neka pitanja organizacije i unapređenja rada nacionalnih biblioteka, 71–73.

505 Stevin, Matične biblioteke, 106.

ter zavezanost k permanentni iniciativnosti.⁵⁰⁶ Podobna stališča je leta 1966 zagovarjal tudi J. Dolar, ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice. V okviru organizacijskega načrta knjižnice je predstavil skupino za razvoj bibliotekarstva, ki so jo sestavljali znanstveno-strokovni oddelek, matična služba in pedagoški oddelek. Pri tem je izpostavil, da matična služba, ki služi tudi znanstvenim in ne le ljudskim knjižnicam, ni le oddelek knjižnice, temveč potrebuje za svoje delo pomoč cele knjižnice. Za primer je navedel centralno katalogizacijo, pri kateri je izdelava in razmnoževanje katalognih listkov vezana na različne oddelke knjižnice, matična služba pa prevzema le skrb za naročila in razpošiljanje. Posebej pomemben je bil poudarek, da je treba v okviru matične dejavnosti opustiti reševanje problemov na pamet ter za kompetentne rešitve vzpostaviti strokovne in znanstvene temelje.⁵⁰⁷

V šestdesetih letih je bila nabava tuje strokovne literature še vedno otežena zaradi pomanjkanja deviz. S tem problemom so se soočale vse znanstvene knjižnice, vključno z nacionalnimi. Stiska je bila tako velika, da niti največje znanstvene knjižnice niso mogle nabavljati osnovne znanstvene literature. Nacionalne knjižnice same namreč niso razpolagale s finančnimi sredstvi v konvertibilnih valutah, uvozniki publikacij pa so imeli drugačne prioritete. Zato nacionalne knjižnice niso mogle zadostiti rastočim potrebam uporabnikov, posebej še, ker je polovica od nacionalnih knjižnic izvajala tudi univerzitetne funkcije. Kot izhod v sili se je ponujala koordinirana nabava gradiva. Knjižnice na določenem območju bi se lahko izognile podvajanju istih naslovov in obenem za posamezna strokovna področja gradile bolj popolne in raznolike zbirke. Naloga povezovati knjižnice za usklajeno in zato povečano nabavo gradiva je bila v večini republiških zakonov poverjena nacionalnim knjižnicam. Izjema je bil le slovenski Zakon o knjižnicah, ki te naloge republiški matični knjižnici sicer ni predpisal, vendar je bila knjižnica v skladu s pravilnikom iz leta 1958 dolžna koordinirati nabavo knjižničnega gradiva v okviru ljubljanske univerze. Ne glede na težke finančne razmere je bila koordinacija nabave knjižničnega gradiva na nivoju Jugoslavije zavrnjena iz vrste racionalnih razlogov. Še vedno namreč nista bila izpolnjena nujna predpogoja za njeno izvedbo. Manjkali so ažurni in konsistentni centralni katalogi ter hitra in zanesljiva medknjižnična izposoja. Bibliotekarji so namreč ugotavljali, da centralni katalog, ki ga je vzdrževal Jugoslovanski bibliografski inštitut (in katerega kopija je bila dostopna tudi v slovenski nacionalni knjižnici), ne daje ažurnih informacij o gradivu. Kakor lahko sklepamo iz zapisnikov sestankov Skupnosti, so del krivde nosile tudi nacionalne knjižnice.⁵⁰⁸ Zato je Skupnost odklonila koordinirano nabavo na nivoju države, dopuščala pa v republiških okvirih. Obenem so svarili pred pretirano širitvijo koordinacije nabave. Število v koordinacijo vključenih knjižnic samo po sebi namreč še ne pomeni boljše preskrbljenosti z znanstveno literaturo, saj se znanstveno delo v enem okolju ne more naslanjati na gradivo knjižnic v drugem. Dopuščali so koordinacijo v mestih, v katerih delujejo univerze in visoke šole, ter dajali prednost koordinirani nabavi serijskih publikacij. Ustrezno rešitev problema so videli v povečanju sredstev za nabavo knjižničnega gradiva ter vzpostavitvi deviznih računov za knjižnice, kar bi jim omogočilo večjo samostojnost pri nabavi tujih knjig.⁵⁰⁹ Koordinacija nabave je bila zato odložena do vzpostavitve republiških centralnih katalogov, izvedbe analiz potreb po tujih revijah v nacionalnih knjižnicah ter pregleda podvojenih naslovov v univerzitetnih knjižnicah.⁵¹⁰

506 Glej Stevin, Matična služba i organizacija matične službe nacionalnih biblioteka Jugoslavije in Matične biblioteke.

507 Dolar, Nekoliko organizacijskih pitanja.

508 V. sastanak održan 17. i 18. maja 1963. god. u Beogradu, 37.

509 Rojnić, Suradnja biblioteka u nabavi knjiga.

510 VIII sastanak održan 13. i 14. aprila 1964. god. u Beogradu, 50.

Društvo bibliotekarjev Slovenije

Društvo bibliotekarjev Slovenije je tudi v šestdesetih letih ostajalo generator strokovnih novosti in tudi edini forum, ki je strokovno in objektivno razpravljalo o razvoju knjižnic in razkrival njegove pomanjkljivosti. Sredi šestdesetih let se je Društvo začelo tudi organizacijsko prenavljati. Uvedli so vrsto novosti. Sekcijam, orientiranim na delovanje posameznih vrst knjižnic, so se pridružile komisije, namenjene razreševanju problematike na posameznih strokovnih področjih; zaslužnim članom društva so prvič podelili nagrade in začeli z ustanavljanjem območnih bibliotekarskih društev, ki naj bi monolitno društvo preoblikovala v zvezo.

Društvo je pozdravilo sprejem Zakona o knjižnicah, a obenem postalo neusmiljen kritik njegovega uresničevanja v praksi. Na posvetovanju v Kopru leta 1961 so podprli utrjevanje matičnih knjižnic, prilagajanje knjižnic zahtevam šolske reforme, izobraževanju odraslih ter ustanavljanje mladinskih oddelkov in samostojnih pionirskih knjižnic. Pozivali so k ustreznemu financiranju knjižnične dejavnosti in nagrajevanju knjižničarjev ter zahtevali priznanje ustreznega statusa. Že leto kasneje pa so na posvetovanju v Kranju ugotavljali, da se Zakon ne uresničuje in v posebni resoluciji izpostavili »smiselno integracijo ob smiselni decentralizaciji«, pri čemer so ugotavljali, da ustanavljanje občinskih knjižnic ne sme biti razlog za ukinjanje in združevanje samostojnih društvenih knjižnic. Pri organiziranju mreže splošnih knjižnic bi bilo treba preučiti vprašanje večje vloge matičnih knjižnic na sedežih pokrajinskih središč. Ustanovitelje knjižnic so pozvali k izdajanju ustanovitvenih aktov, tako samostojnih kot nesamostojnih knjižnic, knjižnice pa k sprejemu knjižničnih pravil. Ob tem so opozorili, da so sveti družbeno-politični ne strokovni organi, zato naj bodo sestavljeni iz ljudi, ki razumejo družbeno-politično vlogo knjižnic, prav tako bi bilo treba določiti tudi način financiranja knjižnic. Kritični so bili tudi do Narodne in univerzitetne knjižnice, ki še ni začela z uresničevanjem svoje matične funkcije, saj ni dobila potrebne finančne podpore. Pri organizaciji matične dejavnosti naj se nacionalna knjižnica najprej posveti področju registracije knjižnic, vzgoji in strokovnemu izpopolnjevanju osebja ter pomoči knjižničarjem. Matičnim knjižnicam naj bi posredovala natančna navodila za registracijo. Izpostavili so razvoj šolskih in strokovnih knjižnic. Slednje naj bi vključili v enotno knjižnično omrežje Slovenije. Za njihovo strokovno ureditev naj bi poskrbele matične knjižnice, delovne organizacije pa bi morale zagotoviti dovolj usposobljenih strokovnih delavcev. Urejene strokovne knjižnice naj bi bile predpogoj za organizacijo dokumentacijske službe.⁵¹¹

Društvo je v razpravah naslavljalo strokovne teme in se odzivalo na novosti. V začetku šestdesetih let je bilo aktualno uvajanje dokumentalistike. Njeni zagovorniki so izpostavljali nove in napredne postopke, medtem ko so knjižničarji ugotavljali, da med knjižničarstvom in dokumentacijo ni ostrih meja ter da je dokumentacija le kvantitativno in kvalitativno stopnjevana bibliografska dejavnost, obogatena z raznovrstnim gradivom ter uporabo posebnih metod. Priznavali so ji izvajanje specifičnih nalog in dejavnosti, obenem pa zavračali njen podcenjujoči odnos do knjižničarstva, saj so prav knjižničarji pionirji na področju dokumentacije. Večje knjižnice naj bi se vključile v razvoj dokumentacijsko-informativne službe, dokumentacija pa naj se kot poseben predmet uvede v programe izobraževanja bibliotekarjev. Društvo je prevzelo iniciativo tudi na področju strokovne obdelave gradiva. Ugotavljali so napredek na področju gradnje centralnega kataloga knjig in njegov pozitiven učinek na strokovno urejenost knjižnic. Podprli so nadaljevanje dela za slovensko retrospektivno bibliografijo in izdelavo bibliografije bibliografij od začetkov do leta 1945. Sredi šestdesetih let so problematiki enotnih pravil za abecedni imenski katalog in univerzalni decimalni klasifikaciji v okviru posvetovanj namenili celo posebna predavanja. Sadovi vztrajnega dela so se kazali v objavah temeljnih priročnikov za knjižničarsko delo. Izšla

je nova izdaja pravil za abecedni imenski katalog⁵¹² in pravila za katalogizacijo kartografskega gradiva.⁵¹³ Republiško matično službo so pozvali, naj vsestransko podpre delo matičnih knjižnic ter nadaljuje z modernizacijo knjižničarstva, integracijo knjižničarskih opravil (centralno tiskanje katalognih listkov), izdajanjem priročnikov ter razvojem centralnega kataloga. Konec desetletja pa je vse bolj prihajala v ospredje potreba po uvedbi standardov in normativov za posamezne vrste knjižnic.

Ker je v knjižnicah vladalo pomanjkanje strokovnih delavcev, se je Društvo zavzemalo za vzpostavitev rednega šolanja knjižničnih delavcev. Predlagali so stopenjski bibliotekarski študij na Filozofski fakulteti, pri čemer naj bi mlajše bibliotekarje usmerjali v teoretični študij, starejše pa pripravljali na pedagoško delo v okviru študija. Realizacija študija na Filozofski fakulteti je sicer zastala, vendar je bil v šolskem letu 1964/65 razpisan program knjižničarstva na Pedagoški akademiji. Predmetnik je vseboval predavanja s področja katalogizacije in klasifikacije, bibliografije, bibliotekonomije, osnov dokumentacije, poleg tega pa tudi zgodovino knjig, knjižnic in knjigarstva, razvoj in sistematiko znanosti ter konserviranje in restavriranje.⁵¹⁴ Na študij so se lahko vpisali kandidati, ki so zaključili gimnazijo, učiteljske ter srednje vzgojiteljsko ali ekonomsko šolo. Leta 1966 so bili knjižničarji zadovoljni z razvojem šolanja na Pedagoški akademiji.

Društvo se je leta 1964 odločilo za ustanovitev komisij za reševanje problematike posameznih strokovnih področij. Ustanovili so komisije za abecedni imenski katalog (vodja J. Jugovec), stvarni katalog (vodja M. Rybář), spremljanje razvoja bibliotekarske vede doma in v svetu (vodja M. Kranjec), bibliografijo (vodja F. Dobrovoljc), gradnjo in opremo knjižnic (vodja B. Berčič) ter za šolanje bibliotekarskih kadrov (vodja B. Berčič). Občasno naj bi delovali tudi komisiji za statute in za analizo stanja bibliotekarstva SRS. S predlogom za uvajanje strokovnih komisij so slovenski bibliotekarji prodrli tudi v okviru Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije.⁵¹⁵ Leta 1967 so na plenumu društva bibliotekarjev Slovenije predstavili predlog nove organizacije. Zaradi povečanja članstva naj bi se dotedanje podružnice Društva bibliotekarjev Slovenije v Ljubljani, Celju, Mariboru, Murski Soboti, Novem mestu, Kranju, Kopru in na Ravnah na Koroškem preoblikovale v samostojna društva, Društvo pa v Zvezo bibliotekarskih društev Slovenije.⁵¹⁶ Novi statut društva, ki je bil sprejet 13. oktobra 1967, sicer še ni potrdil nove organiziranosti, vendar razvoja ni bilo več mogoče ustaviti. Kot prva se je v samostojno društvo leta 1969 preoblikovala mariborska podružnica, medtem ko so bila ostala območna društva vzpostavljena v sedemdesetih letih. Ob dvajsetletnici delovanja, leta 1967, se je Društvo odločilo nagraditi strokovne dosežke svojih članov. Prvič so podelili Čopove diplome, ki jih je prejelo kar 36 zaslužnih članov. Ob tem so podelili tudi posebno bibliotekarsko nagrado, ki jo je za dolgoletno delo na področju razvoja knjižničarstva na Celjskem prejel V. Novak.

Poleg tega je Društvo uspešno odgovarjalo na zunanje izzive. Ker je prenehal veljati zvezni Zakon o javnih uslužbencih, ki je urejal tudi vprašanja delavcev, zaposlenih v bibliotekarski stroki (način namestitve, razporeditev v plačne razrede, strokovne izpite, napredovanja in drugo), je tudi komisija za opravljanje strokovnega izpita za bibliotekarske nazive, ki je delovala pri Republiškem sekretariatu za kulturo in prosveto, prenehala z delom. Leta 1967 je upravni odbor Društva predlagal nov sistem razvrščanja strokovnih knjižničnih delavcev v okviru bibliotekarskih strokovnih kvalifikacij. Glede na stopnjo izobrazbe jim je pripadal naziv

512 Kalan, *Abecedni imenski katalog*.

513 Bohinec, *Katalogizacija kartografskega gradiva*.

514 Predmetnik in program za pouk knjižničarstva na Pedagoški akademiji.

515 Posvetovanje in občni zbor slovenskih knjižničarjev.

516 Plenum društva bibliotekarjev Slovenije.

knjižničarskega manipulanta, knjižničarja, višjega knjižničarja, bibliotekarja oziroma višjega bibliotekarja. Za pridobitev strokovne kvalifikacije je bilo treba opraviti pripravniški staž in strokovni izpit. Delo ukinjene komisije pri Republiškem sekretariatu za kulturo in prosveto je prevzela Komisija za priznavanje kvalifikacij bibliotekarske stroke, ki sta jo sporazumno imenovala Društvo bibliotekarjev Slovenije in Narodna in univerzitetna knjižnica kot republiška matična knjižnica. Komisija naj bi delovala v okviru oddelka za pospeševanje knjižničarstva v Narodni in univerzitetni knjižnici. Še pred koncem leta jo je ustanovil njen knjižnični svet na osnovi priporočila Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto SRS in sklepa občnega zbora Društva bibliotekarjev Slovenije. Komisijo so sestavljali predsednik J. Dolar, ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice, ter člana: J. Logar, višji znanstveni sodelavec Narodne in univerzitetne knjižnice, in M. Šlajpah-Zorn, višji bibliotekar, Republiški sekretariat za prosveto in kulturo.⁵¹⁷ Pravilnik o pridobivanju strokovnih kvalifikacij⁵¹⁸ je bil sprejet v začetku leta 1969 in objavljen v reviji *Knjižnica* skupaj s programom strokovnih izpitov⁵¹⁹ ter seznamom literature.⁵²⁰

Društvo je podpiralo tudi druge oblike povezovanja knjižnic. Poskušali so uresničiti zamisel o poslovni skupnosti knjižnic. Leta 1966 so na pobudo A. Vižintina o poslovnem združevanju knjižnic sklenili, da republiška matična služba skupaj z Društvom osnuje komisijo, ki bi pripravila konkretne predloge za ustanovitev poslovne skupnosti knjižnic. Z isto tematiko je nastopil tudi leta 1968 na posvetovanju v Radovljici. S predlogom na republiški ravni niso prodrli, pač pa je bila v začetku sedemdesetih let ustanovljena skupnost splošnoizobraževalnih knjižnic. Uspešnejša pa je bila iniciativa za Skupnost študijskih knjižnic, ki je bila ob podpori Društva ustanovljena leta 1968.

517 Priznavanje strokovnih kvalifikacij bibliotekarske stroke.

518 Pravilnik o pridobivanju strokovnih kvalifikacij bibliotekarske stroke.

519 Program strokovnih izpitov za priznanje kvalifikacij bibliotekarske stroke.

520 Seznam literature za pripravo na strokovne izpite za priznanje kvalifikacij iz bibliotekarske stroke.

Integracija, standardizacija, avtomatizacija

V sedemdesetih letih so slovenske knjižnice vstopile v turbulentno obdobje modernizacije, v katerem je slovensko knjižničarstvo stopilo v korak s sodobnimi razvojnimi trendi. Sprejem srednjeročnega načrta razvoja knjižničarstva, novi Zakon o obveznem izvodu publikacij, uvajanje standardov za posamezne vrste knjižnic in mednarodnih standardov za bibliografski opis, začetki avtomatizacije knjižnic, vse bolj prisotne ideje o enotnem informacijsko-dokumentacijskem sistemu, v katerega bodo vključene vse vrste knjižnic, so utirile razvoj za naslednja desetletja. Knjižničarstvo se je odpiralo mednarodnim, Unescovim projektom in sistemu znanstveno-tehniških informacij. Novi trendi so skupaj z novo ustavo in sistemom družbenega samoupravljanja zahtevali tudi posodobitev knjižničarskega sistema in zakonodaje.

Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji in rojstvo splošnoizobraževalne knjižnice

177

Leta 1970 je bilo v Sloveniji 1864 knjižnic, od tega 129 znanstvenih, 172 strokovnih, 333 ljudskih in 1278 šolskih. Od sprejema Zakona o knjižnicah leta 1961 se je povečalo število znanstvenih in strokovnih knjižnic, znižalo pa število ljudskih in šolskih. Fondi knjižnic so po mnenju stroke rasli prepočasi, tako je bilo v ljudskih knjižnicah 0,84 knjige na prebivalca ali 37,3 odstotkov mednarodnega standarda. Ljudske knjižnice so še vedno imele preveč leposlovja in premalo strokovnega gradiva. Tudi dostopnost gradiva v ljudskih knjižnicah je bila slaba. Leta 1970 so izposodile 1,5 knjige na prebivalca letno, od tega le 10 odstotkov poučne in znanstvene literature. Še vedno so imele premalo strokovnih delavcev in le izjemoma so zaposlovale knjižničarje z visoko izobrazbo. Financiranje je bilo nezadostno, saj je prirast gradiva od leta 1967 upadal, zanemarjena je bila tudi njihova prostorska problematika, saj v 25 letih po vojni ni bila zgrajena niti ena nova javna ljudska knjižnica. Med pozitivnimi učinki zakona iz leta 1961 so izpostavljali le ustanavljanje matičnih knjižnic, ki so delovale v 48 od 60 občin.⁵²¹ Zato je konec šestdesetih let začelo prevladovati prepričanje, da bi bilo mogoče vrsto problemov, s katerimi so se soočale knjižnice, rešiti z bolj funkcionalno organiziranostjo knjižnične mreže. Težave bi po mnenju stroke lahko začeli reševati z izboljšavami na nekaterih kritičnih področjih: z uvedbo normativov za organizacijo in poslovanje knjižnične službe, preoblikovanjem še delujočih študijskih knjižnic, programom delovanja visokošolskih knjižnic Univerze v Ljubljani in opredelitvi nacionalnih funkcij Narodne in univerzitetne knjižnice. Probleme naj bi naslovil strateški dokument, katerega izdelavo je naročil Republiški sekretariat za prosveto in kulturo. Dokument je skoraj tri leta nastajal pod vodstvom matične službe Narodne in univerzitetne

521 *Sejni zapiski Skupščine SRS*, št. 14, Prosvetno - kulturni zbor, 21. seja, 200–201.

knjižnice, v sodelovanju z Društvom bibliotekarjev Slovenije in s Skupnostjo študijskih knjižnic. Izdelana *Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji*, kakor so strateški dokument poimenovali, je temeljila na vrsti strokovnih analiz in gradiv, ki so obravnavala knjižnični sistem Slovenije, način vključevanje študijskih knjižnic v ta sistem, analizirale poslovanje občinskih matičnih knjižnic, predstavljale novo organizacijo splošnoizobraževalne knjižnične mreže v Sloveniji, koncipirale standarde in norme v ljudskih, znanstvenih, univerzitetnih in šolskih knjižnicah ter analizirale vlogo visokošolskih knjižnic. Vodilni slovenski bibliotekarji (B. Filo, J. Dolar, M. Sepe, M. Šircelj, A. Korže-Strajnar) so gradiva predstavili na posvetovanju bibliotekarjev v Mariboru leta 1970.⁵²² Koncepcija je predstavila nekaj pomembnih novosti. Na področju ljudskih oziroma javnih knjižnic, ki jim je dokument namenil največ pozornosti, je dokument uvedel splošnoizobraževalne knjižnice, jim določil normative in jih razporedil po tipologiji, ki je temeljila na številu njihovih potencialnih uporabnikov. Pri tem se je naslonil na sisteme, ki so jih razvijali v drugih vzhodnoevropskih državah, na Poljskem, Českoslovaškem in v Vzhodni Nemčiji. Dokument je prinesel tudi natančne normative za šolske knjižnice. Bolj skop je bil pri obravnavi visokošolskih knjižnic, vendar je Koncepcija predstavila osnutek mreže visokošolskih knjižnic v okviru ljubljanske univerze.

Osrednji del dokumenta sta predstavljala načrt mreže in standardi za splošnoizobraževalne knjižnice. Avtorji dokumenta so med nalogami splošnoizobraževalne knjižnice, ki je odprta za vse prebivalce, izpostavili predvsem izobraževalno funkcijo. Knjižnica naj izobražuje, strokovno izpopolnjuje ter razširja znanstvena spoznanja, in temu je bila podrejena tudi njena kulturna funkcija. Razvedrilno branje je bilo sekundarnega pomena. Zato je bila v nasprotju z ljudsko knjižnico v splošnoizobraževalni knjižnici pomembna predvsem strokovna in poljudnoznanstvena literatura. Sicer pa naj knjižnica služi skupnosti, ki ji je namenjena, in v skladu z njenimi specifikami gradi svojo knjižnično zbirko ter zbira domoznansko gradivo. Knjižnični sistem je bil zasnovan na treh nivojih. Njegovo središče je predstavljala občinska splošnoizobraževalna knjižnica z mrežo krajevnih knjižnic, izposojevališč in potujočih knjižnic. Mreže občinskih splošnoizobraževalnih knjižnic so, glede na takratno administrativno delitev Slovenije, pokrival 60 občin. Knjižnice so bile glede na število prebivalcev občine, za katero so izvajale dejavnost, razvrščene v šest skupin. V prvo skupino, ki je vključevala področja z več kot 100.000 prebivalcev, sta bila uvrščena Maribor in Ljubljana. V drugi skupini so bile splošnoizobraževalne knjižnice mest oziroma občin s 50.000 do 100.000 prebivalci. To so bile občine, v katerih so delovale študijske knjižnice: Celje, Koper, Kranj, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Ptuj in Ravne na Koroškem. V tretjo skupino so bile uvrščene knjižnice na območjih z 20.000 do 50.000 prebivalci oziroma kraji s srednjimi šolami. Sledile so četrta skupina za območja z 10.000 do 20.000 prebivalci, peta skupina za območja s 5.000 do 10.000 prebivalci in šesta skupina s 1.500 do 5.000 prebivalci. Knjižnice od prve do pete skupine so bile samostojne, medtem ko so šesto skupino tvorile nesamostojne krajevne knjižnice. Regijski sistem naj bi pokrival območja z okoli 100.000 prebivalci, zato je bilo oblikovanih 14 regij s sedeži regionalnih knjižnic v Brežicah, Celju, Kopru, Kranju, Ljubljani, Mariboru, Murski Soboti, Novi Gorici, Novem mestu, Postojni, Trbovljah, na Ptuj, Jesenicah ter na Ravnah na Koroškem. Vsem prebivalcem regije naj bi zagotavljal dostop do potrebne literature, bodisi iz knjižnic regije, republike, države ali iz tujine. Osrednje regionalne splošnoizobraževalne knjižnice naj bi na svojem območju skrbele tudi za napredek knjižničarstva, povezovanje strokovnih knjižničarskih del, izobraževanje knjižničarskih delavcev, promocijo knjižnic in podobno. Dokument je vključeval tudi normative za splošnoizobraževalne knjižnice, ki so se nanašali na prostore in opremljenost knjižnic, knjižnično gradivo, strokovno ureditev knjižnice, nabavno politiko, financiranje, zaposlene, uporabnike, izposoje in čas poslovanja. Razlikovali

Ančka Korže-Strajnar

Slika 26: Ančka Korže-Strajnar (1925–2017).
Vir: Osebni arhiv Jelke Gazvoda.

Ančka Korže-Strajnar (1925–2017) se je leta 1951 zaposlila v ljubljanski Delavski knjižnici. Od leta 1963 je bila zaposlena v novoustanovljenem Oddelku za matično službo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, ki jo je med leti 1966 in 1977 tudi vodila. Več kot dve desetletji je opravljala svetovalno delo za ljudske (matične) knjižnice, redno objavljala zbrane statistične podatke ter spremljala, usmerjala in komentirala njihov razvoj. Kot vodja matične službe je vodila oziroma sodelovala pri pripravi in realizaciji razvojnih dokumentov (*Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji*), projektov (centralna katalogizacija) ter strokovnih standardov in normativov za ljudske oziroma splošnoizobraževalne knjižnice. V drugi polovici sedemdesetih letih je oblikovala standarde za gradnjo in opremljanje splošnoizobraževalnih knjižnic ter v osemdesetih sodelovala pri pripravi strokovne programske zasnove za gradnjo nove univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

so se glede na skupine splošnoizobraževalnih knjižnic, pri čemer so bili pogoji za knjižnice, ki so služile večjemu številu prebivalcev, zahtevnejši. Knjižnice prve in druge skupine naj bi imele ločene prostore za odrasle bralce, otroke in mladino, informacijske oddelke, skladišča in podobno. Knjižne zbirke naj bi obsegale eno knjigo na prebivalca območja, ki mu služijo. Nabavljale bi vso sloveniko, poleg slovenskih knjig pa tudi ustrezno število tujih publikacij, še posebej jugoslovanskih. Predpisano razmerje slovenskih in jugoslovanskih naslovov je bilo 1 proti 1. Tako je bil na primer priporočen letni prirast gradiva za knjižnice prve skupine poleg 1000 naslovov slovenske knjižne produkcije še po 1000 naslovov jugoslovanske in 1000 naslovov tuje, v pretežni meri strokovne in znanstvene, literature. Splošnoizobraževalne knjižnice naj bi trajno hranile le domoznansko literaturo. Sicer pa naj bi gradivo ponujale v prostem pristopu, razporejeno po skupinah univerzalne decimalne klasifikacije. Splošnoizobraževalne knjižnice od prve do tretje skupine naj bi sodelovale tudi pri gradnji republiškega centralnega kataloga tuje literature. V knjižnicah naj bi bili zaposleni strokovni delavci, na območjih z več kot 10.000 prebivalci vsaj en bibliotekar oziroma višji knjižničar in knjižničarski manipulant ali knjižničar. Izposoja gradiva naj bi bila načeloma brezplačna. Knjižnice so namenjene vsem občanom, pri čemer naj bi bilo na razvitih področjih vanje včlanjenih vsaj 20 odstotkov prebivalcev, na nerazvitih območjih pa najmanj 10 odstotkov. Normativ za pionirske oddelke je bil višji, saj naj bi vključevali kar 50 odstotkov mladine v razvitih območjih in 60 odstotkov v manj razvitih razseljenih področjih. Knjižnice prve in druge skupine naj bi bile odprte vsak delovnik ves dan, medtem ko je bil v manjših predviden krajši obratovalni čas. Splošnoizobraževalne knjižnice naj bi financirale občine, posebne naloge pa naj bi bile financirane s strani Republike Slovenije.

Dokument je podrobneje obravnaval še šolske knjižnice. Te naj bi bile tesno povezane z javnimi splošnoizobraževalnimi knjižnicami. V svojem delokrogu naj bi izvajale podobne naloge kot visokošolske knjižnice in podpirale vse faze učno-vzgojnega dela na šoli. Šolska knjižnica na osemletki naj bi imela 3000 knjig, letno naj bi nabavila eno knjigo na učenca, gradivo pa naj bi bilo urejeno po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije. Strokovna pedagoška knjižnica naj bi obsegala 800–1000 naslovov, knjižnica pa naj bi vsebovala tudi fond šolske podporne knjižnice, to je učbenikov, namenjenih učencem, ki si zaradi socialne stiske ne morejo nabaviti lastnih učbenikov. Knjižničar naj bi kar 28 ur tedensko namenil bibliopedagoškemu delu, vsak učenec pa bi moral knjižnico obiskati vsaj dvakrat letno: enkrat v skupini in enkrat samostojno. Šolska knjižnica naj bi bila središče za zunajšolske dejavnosti, vsebinsko vezane na knjigo, kot je na primer bralna značka, šolske publikacije ali recitacijski krožek. V šolskih knjižnicah naj bi bil zaposlen knjižničar pedagog z višješolsko izobrazbo.

Področje visokošolskih knjižnic je bilo le skopo obdelano. V okviru Univerze v Ljubljani sta v začetku sedemdesetih let delovali dve samostojni knjižnici (Narodna in univerzitetna knjižnica ter Centralna tehniška knjižnica), pet fakultetnih knjižnic, 33 oddelčnih knjižnic na štirih fakultetah ter dve inštitutski knjižnici. Avtorji dokumenta so ugotavljali, da je organizacija knjižnic zastarela. Kot izboljšavo so predlagali mrežo univerznih knjižnic, ki pa ni odstopala od že obstoječega stanja. Poleg treh osrednjih knjižnic (za družbene, tehnične in medicinske vede) bi v okviru univerzitetne mreže delovale še fakultetne, oddelčne in inštitutске knjižnice. Funkcijo osrednje knjižnice za področje družboslovja naj bi prevzela Narodna in univerzitetna knjižnica, za tehniške vede Centralna tehniška knjižnica in za področje medicine Centralna medicinska knjižnica. Osrednja univerzitetna knjižnica ni bila predvidena.

Glede funkcij nacionalne knjižnice so bili avtorji Konceptije v zadregi, saj niso ponudili rešitve. Narodna in univerzitetna knjižnica naj bi bila le osrednja knjižnica za družboslovje ob posebej opredeljeni funkciji nacionalne knjižnice.

Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji je predstavljala načrt delovanja splošnih javnih, univerzitetnih in šolskih knjižnic. V naslednjih petih letih naj bi matične in študijske knjižnice preoblikovali v splošnoizobraževalne knjižnice, pri čemer bi strokovni razvoj knjižnic usmerjala republiška matična služba. Do leta 1975 naj bi splošnoizobraževalne knjižnice uresničile tudi predlagane normative. Šolskim knjižnicam naj bi priznali enakopravnost pri izvajanju vzgojno-izobraževalnega dela in jim zagotovili ustrezno materialno podporo. Na področju visokošolskega knjižničarstva naj bi poskrbeli za razvoj knjižničnega centra za medicinske vede, okrepili sodelovanje tehniških fakultet s Centralno tehniško knjižnico, iz česar naj bi se razvil knjižnični center za področje tehniških ved. V okviru družboslovnega centra pa bi z gradnjo novega knjižničnega poslopja razrešili tudi prostorske probleme knjižnic družboslovnih fakultet. Ob tem bi razrešili tudi status in vlogo Narodne in univerzitetne knjižnice kot univerzitetnega knjižničnega centra za družboslovne vede ter kot nacionalne knjižnice. Podrobnejše opredelitvealog nacionalne knjižnice dokument ni vseboval.⁵²³

Kljub ambiciozni zasnovi *Koncepcija* ni uravnoteženo predstavila vse problematike in rešitev za celostni razvoj knjižničnega sistema. Prezrla je specialne knjižnice in povezave z dokumentalistiko, nacionalno knjižnico, že obstoječe in razvijajoče se sistemske mehanizme, vključevanje knjižnic v sistem znanstveno-tehničnih informacij, avtomatizacijo ter organizacijo in status služb, ki bi zagotavljale usklajen razvoj knjižničnega sistema. Dokument je sicer nekajkrat omenjal republiško matično službo oziroma matično službo za šolske knjižnice, a le v povezavi s konkretnimi nalogami (določanje standardov za javne splošnoizobraževalne knjižnice, letno analiziranje dela knjižnic in oceno njihove strokovnosti), ni pa jasno, ali naj bi te naloge izvajale enotne strokovne službe pri Narodni in univerzitetni knjižnici ali morda drugi subjekti. Različni subjekti, ki so delovali na področju knjižnic, tudi ob tem pomembnem dokumentu niso bili sposobni uskladiti svojih interesov.

181

Koncepcijo razvoja knjižničarstva v Sloveniji in predlog nove organizacije splošnoizobraževalne knjižnične mreže v Sloveniji je junija 1971 obravnavala Skupščina SRS. Gradivo je predstavil pomočnik republiškega sekretarja za prosveto in kulturo B. Berčič. Izpostavil je, da je skoraj tri četrtine Slovenije oskrbljene z javnimi ljudskimi knjižnicami, ki izpolnjujejo temeljne pogoje in hkrati delujejo kot »strokovni usmerjevalci in mentorji drugim knjižnicam, društvenim, šolskim, strokovnim, ki delujejo na njihovem območju.«⁵²⁴ Predstavil je nov koncept splošnoizobraževalne knjižnice, ki naj bi v enaki meri služila izobraževanju, strokovnemu izpopolnjevanju, širjenju znanstvenih spoznanj ter kulturnemu delovanju in razvedrilu. Osnovne celice novega enotnega sistema slovenskega javnega knjižničarstva so samostojne občinske splošnoizobraževalne knjižnice, ki se povezujejo v regionalni knjižnični sistem, prek njega v omrežje slovenskega knjižničarstva ter v širše sisteme. Sistem splošnoizobraževalnih knjižnic temelji na strokovnosti knjižničarskih opravil, koordiniranem poslovanju in delitvi dela. Ker mora zadovoljevati potrebe svojega okolja, so temu prilagojeni tudi normativi, ki med drugim določajo obseg, vsebino in prirast knjižnih fondov in število delavcev. Visokošolsko knjižničarstvo je treba posodobiti z vzpostavitvijo treh visokošolskih knjižničnih centrov (za družbene vede, za tehniške vede in za medicinske vede) z ustrezno mrežo fakultetnih, oddelčnih in inštitutskih knjižnic. Šolsko knjižnico je treba organsko vključiti v izobraževalni proces kot sestavni del šolanja. Deluje naj na podlagi modernih organizacijskih oblik in delovnih metod kot kabinet za pouk o uporabi knjige ter prostor za razvijanje potrebe po spremljanju osnovne in dopolnilne strokovne literature.⁵²⁵

523 *Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji*.

524 *Sejni zapiski Skupščine SRS*, št. 14, Prosvetno – kulturni zbor, 21. seja, 200.

525 *Sejni zapiski Skupščine SRS*, št. 14, Prosvetno – kulturni zbor, 21. seja, 198–203.

Vendar niso vsi delili njegovega mnenja in dokument je bil deležen upravičenih kritik. Diskutanti so izpostavljali različne pomanjkljivosti. A. Kornhauser je opozorila na sodobne trende razvoja, ki se jim je Konceptcija popolnoma izognila. Zaradi hitrega kopičenja dosežkov znanosti je klasičen koncept knjižnice zastarel. Opozorila je na pomanjkanje modernih pristopov pri reševanju problema visokošolskih knjižnic. V svetu je delovanje knjižnic že nadgrajeno z dokumentacijsko dejavnostjo in sodobno tehnologijo, vključno z računalniki. Visokošolske knjižnice bi morale postopoma preraščati v dokumentacijske centre. Ob tem je pomemben tudi strokovni razvoj knjižničnih delavcev, ki bodo morali znati uporabljati računalnike, saj so v Sloveniji že tovarne z računalniško podprto dokumentacijsko službo. Razvoj visokošolskih knjižnic v dokumentacijske centre je treba zato začrtati v sodelovanju z univerzo in republiškim računalniškim centrom.⁵²⁶

B. Hartman je ob tem opozoril, da gradivo govori le o knjižnicah ljubljanske univerze in ne upošteva visokošolskih zavodov, ki se razvijajo v Mariboru.⁵²⁷ V. Habjan je v Konceptiji pogrešal usmerjevalca politike za delovanje šolskih knjižnic. Te naloge se je lotila Pionirska knjižnica v Ljubljani, vendar bi se moral tej problematiki posvetiti tudi zavod za šolstvo. Ugotavljal je, da ni kvalificiranih kadrov za šolske knjižnice, da knjižničarjev na osnovnošolskih zavodih pravzaprav ni, niti ne načrta, koliko knjižničarjev bi šole pravzaprav potrebovale.⁵²⁸ A. Korže je pojasnila, da so v pripravi razvojni programi za vse tipe knjižničarstva. Glede univerzitetne knjižnice še ni razvitih rešitev, vendar pričakujejo, da se bo problem visokošolskih knjižnic reševal sočasno s pričakovano reformo študija. Za področje šolskih knjižnic pa so v okviru društva in matične službe že izdelani predlogi glede obsega fonda in števila zaposlenih ter glede števila in vrst šolskih knjižnic za osnovne šole in gimnazije. Učiteljske knjižnice naj bi bile ukinjene, vendar je predvidena osrednja pedagoška knjižnica, ki bi prevzela skrb za nabavo tuje strokovne literature, razvila medknjižnično izposajo in ustrezno dokumentacijo tuje pedagoške strokovne literature.⁵²⁹

182

Razprava je bila sklenjena z ugotovitvijo, da je koncept razvit na področju splošnoizobraževalnih knjižnic, vendar v samem gradivu še ni rešitev oziroma perspektiv ter metodologije za urejanje vseh vrst knjižnic. Zato naj se izdelajo bolj konkretni programi razvoja na posameznih področjih. Pri tem naj se implementirajo aktualne tehnične in sistemske novosti, ki se uveljavljajo v svetu in doma. Prosvedno-kulturni zbor Skupščine SRS je tako podprl pospešen razvoj splošnega javnega knjižničarstva in vsebinsko preoblikovanje tedanjih občinskih matičnih in študijskih knjižnic v splošnoizobraževalne knjižnice. Sistem, ki je v obrisih nastajal že vse od leta 1944, je bil tako deležen tudi formalne družbene podpore, vendar je ostal brez enotnega centra, ki bi bil pristojen za njegov strokovni razvoj. Matične naloge so na republiškem nivoju v sedemdesetih letih še vedno izvajale različne knjižnice. Od konca sedemdesetih pa do srede osemdesetih let lahko v *Obvestilih republiške matične službe* sledimo letnim delovnim načrtom matičnih služb, ki so jih objavljale »sوماتične« knjižnice: Centralna tehniška knjižnica za visokošolske tehniške in za specialne tehniške knjižnice, Pionirska knjižnica v Ljubljani s sodelovanjem mariborske Pionirske knjižnice za pionirske in šolske knjižnice, medtem ko je republiška matična služba v Narodni in univerzitetni knjižnici delovala na področju splošnoizobraževalnih in visokošolskih knjižnic ter knjižnic znanstvenih ustanov.

Konceptcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji je bila glede na aktualna dogajanja na področju knjižničarstva in sorodnih področij v Sloveniji in Jugoslaviji že ob svojem nastajanju in potrditvi zastarela. Presenetljivo je, da ni predvidevala razvoja že delujočih sistemskih storitev, kot so centralni katalogi in centralna katalogizacija. Tudi tematike vključevanja knjižnic v sistem

526 Prav tam, 207–208.

527 Prav tam, 210.

528 Prav tam, 208.

529 Prav tam, 208–209.

znanstveno-tehničnih informacij, avtomatizacija knjižnic ter integracija dejavnosti knjižnic in informacijskih centrov s področja znanstvenih in tehničnih informacij so bile v začetku sedemdesetih let že močno prisotne v strokovnih razpravah bibliotekarjev. Ne nazadnje so te mehanizme že vključevale sodobne razvojne strategije drugih republik. Tako je na primer koncepcija razvoja bibliotekarstva v Srbiji že prinašala koncept enotnega sistema znanstvenih informacij z mrežo »specializiranih in dobro organiziranih znanstveno-informativnih centrov in knjižnic, medsebojno povezanih s tehničnimi sredstvi komunikacije«. V sistem naj bi se vključevale vse vrste knjižnic, od ljudskih, visokošolskih, specialnih in šolskih knjižnic, do centrov za informativno-dokumentacijsko dejavnost v gospodarskih delovnih organizacijah, pri čemer naj bi se visokošolske in specialne knjižnice povezovale v podsisteme.⁵³⁰

Ocene o uresničevanju Koncepcije se močno razlikujejo. Tako ja na primer A. Korže leta 1975 poročala o uspešni realizaciji petletnega razvojnega načrta splošnoizobraževalne knjižnične mreže v obdobju od leta 1971 in poročala, da so kar v vseh 60 občinah že ustanovljene občinske splošnoizobraževalne knjižnice, od katerih jih ima 48 status samostojnih ustanov.⁵³¹ Ob tem naj bi se občinske knjižnice povezovale tako v regionalna omrežja kot tudi v omrežje celotnega slovenskega knjižničarstva.⁵³² Vendar je B. Berčič ugotavljal tudi vrsto problemov in nedoseženih ciljev. Na občinski ravni so še vedno obstajale slabo delujoče društvene knjižnice, ki niso bile inkorporirane v sistem. Splošnoizobraževalne knjižnice se niso povezale s šolskimi knjižnicami in specialnimi knjižnicami v delovnih organizacijah, kar je kazalo na slabo izvajanje matičnih nalog na občinskem nivoju. Izostalo je tudi poslovno povezovanje s šolami in delavskimi univerzami. Neuresničeni so ostali načrti razvoja regionalnega sistema. Matične knjižnice so se povezovale le pri izvajanju bibliobusne službe, niso pa sodelovale na področju evidentiranja regionalnih zbirk oziroma gradnje centralnih katalogov strokovnega ali domoznanskega gradiva, niti pri obveščanju o tem gradivu. Prav tako ni bilo vzpostavljeno sodelovanje pri strokovnem delu in reševanju strokovnih težav, niti medsebojne povezave za organizacijo skupnih tehničnih služb (na primer knjigoveznice). Prav tako so izostali tudi skupni programi razvoja. Na republiški ravni je bila sicer v okviru matične dejavnosti izvedena vrsta aktivnosti, vendar so manjkale redne analize problematike javnega knjižničarstva, odzivanje na strokovna vprašanja je bilo nezadostno, spremljanje in odzivanje na razvoj knjižničarstva v mednarodnem okolju pa slabo in počasno. Tudi centralna katalogizacija ni bila izkoriščena v polni meri, saj so nekatere knjižnice katalogne listke prepisovale, namesto da bi jih vlagale v kataloge.⁵³³

Poskrbljeno ni bilo niti za razvoj matičnih dejavnosti, ki bi pospešile uvajanje sprejete Koncepcije in razvoj sistema. Nacionalna knjižnica za razvoj matičnih in sistemskih dejavnosti ni imela potrebnih pogojev. Sredi sedemdesetih let je bila med kadrovsko in finančno najslabše podprtimi osrednjimi republiškimi knjižnicami v Jugoslaviji. Verjetno je bil tudi to eden od razlogov, da *Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji* še deset let po sprejemu ni zaživela. B. Hartman, verjetno najostrejši kritik Koncepcije in njene implementacije, je leta 1982 še vedno opozarjal na podobne slabosti kot B. Berčič. Ugotavljal je, da je le 31 od 60 matičnih knjižnic samostojnih, druge pa so organizacijsko vključene v različne kulturne centre, delavske domove ali univerze. Regionalne knjižnice še vedno niso zaživele, neuspešno je bilo tudi zbliževanje ljudskih in študijskih knjižnic, ki, tudi če so se združile, niso spremenile svojega dotedanjega poslovanja. B. Hartman je ugotavljal, da za to ni bilo potrebnih teoretičnih podlag, saj so izostali napotki glede preoblikovanja fondov, njihove obdelave in postavitve. Tudi do povezav med šolskimi in

530 Gligorijević, O koncepciji razvoja bibliotekarstva v Srbiji: 1971-1980, 41-42.

531 Korže-Strajnar, Javne knjižnice v Sloveniji po letu 1945, 8.

532 Berčič, Osnovne smeri povojnega razvoja slovenskih knjižnic, 6.

533 Berčič, Medsebojno povezovanje, neposredna naloga v sedanjem razvoju slovenskega knjižničarstva.

splošnoizobraževalnimi knjižnicami je prihajalo predvsem v Mariboru in Ljubljani. Na področju visokošolskih knjižnic ni bilo razvojnega preboja, saj je bil koncept organizacije knjižnic na ljubljanski univerzi že v izhodišču nenatančen in ohlapen. In medtem ko je bil prisoten odpor do enovitega knjižnično-dokumentacijsko-informacijskega sistema v republiki in enovitega sistema visokošolskih knjižnic na ljubljanski univerzi, je mariborska univerza podprla razvoj takega sistema, ki je nastal na osnovi samoupravnega sporazuma med visokoškolskimi ustanovami in Univerzitetno knjižnico Maribor leta 1977. Reorganizacija knjižničnega sistema ljubljanske univerze bi olajšala tudi organizacijo in delovanje knjižničnega sistema na mariborski univerzi. Knjižnična sistema obeh univerz bi se morala vključiti v republiški knjižnični informacijski sistem, katerega vrh predstavlja Narodna in univerzitetna knjižnica. Visokošolske knjižnice ter INDOK centri in službe naj se združujejo, saj bo le tako visokošolsko knjižničarstvo lahko postalo temeljni vir znanstvenih informacij za vso slovensko družbo.⁵³⁴

Zaton študijskih knjižnic

S *Koncepcijo razvoja knjižničarstva v Sloveniji* je bila zapečaten tudi usoda študijskih knjižnic. Koncept knjižničnega sistema z osrednjo ljudsko, javno oziroma splošnoizobraževalno knjižnico je od šestdesetih letih naprej vedno bolj stopal v ospredje. Druge, sorodne vrste knjižnic (sindikalne, študijske) so bile označene za preživete in nestrokovno vodene. Od podvrst javnih ljudskih knjižnic so bile strokovnega zanimanja in podpore deležne le pionirske in mladinske knjižnice. Zagovorniki tega koncepta (A. Korže-Strajnar, A. Vižintin) so dajali prednost vzhodnonemškemu oziroma anglo-ameriškemu modelu, medtem ko so predstavniki študijskih knjižnic zagovarjali tradicionalne oblike, podedovane iz Avstro-Ogrske in sorodne nemškim praksam. Večinoma so prihajali s Štajerske, predvsem iz mariborske (J. Glazer, B. Hartman, S. Kos, J. Dolar) in celjske študijske knjižnice (V. Novak). Vendar so imeli predstavniki prve usmeritve večjo podporo, saj so bile študijske knjižnice s *Koncepcijo razvoja knjižničarstva v Sloveniji* leta 1971 dokončno izbrisane iz slovenskega knjižničnega sistema in bibliotekarske taksonomije. Tako usmeritev je gotovo olajšalo tudi dejstvo, da se je mariborska študijska knjižnica leta 1970 preoblikovala v Visokošolsko in študijsko knjižnico v Mariboru oziroma leta 1975 v Univerzitetno knjižnico Maribor ter začela uresničevati svoje ambicije na področju visokega šolstva.

Študijska knjižnica je bila v novo nastajajočem knjižničnem sistemu moteč element. V dokumentu, ki je utiril nov koncept knjižničarstva, so bile izpostavljene kot eden izmed treh temeljnih problemov, ki bi jih bilo potrebno rešiti. Spremenjeni družbeni pogoji, potrebe uporabnikov knjižnic ter specifične naloge, ki jih je pogojeval zgodovinski, kulturni in gospodarski razvoj območij, naj bi narekovali drugačno podobo študijskih knjižnic. V vrsti obsežnih študij, ki so bile podlaga za pripravo dokumenta *Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji*, je bila izdelana tudi posebna študija o vključevanju študijskih knjižnic v knjižnični sistem Slovenije. Problematiko je predstavila B. Filo. Opozorila je na avstrijske oziroma nemške vzore ter zaključila, da predstavljajo študijske knjižnice specifičen pojav, ki ni v skladu z moderno tipologijo knjižnic. Ugotavljala je, da mednarodna bibliotekarska organizacija ločuje knjižnice na univerzne, javne in strokovne knjižnice in pri tem spregledala sodobno Unescovo klasifikacijo knjižnic, ki je med vrstami knjižnic navajala tudi »druge večje nespecializirane knjižnice«, to je knjižnice znanstvenega značaja, ki niso niti visokošolske niti nacionalne,

534 Hartman, *Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji* iz leta 1971 in njena realizacija v obdobju 1971-1981.

čeprav lahko za določeno geografsko področje izvajajo funkcije nacionalne knjižnice.⁵³⁵ Mednje je bilo zato moč uvrstiti deželne, regionalne oziroma študijske knjižnice. Poleg tega je avtorica poskušala zmanjšati razliko med znanstveno in ljudsko knjižnico. Pri tem se je sklicevala na nemške avtorje, ki naj bi ugotavljali, da kljub nekaterim razlikam (znanstvene knjižnice imajo praviloma arhivski značaj, nabavljajo le po en naslov gradiva, njihov fond neprestano raste) med njimi ni stroge ločnice. Zaključek se je zato ponujal sam od sebe: »Ker je na eni strani »pomen za znanost« mestnih in pokrajinskih znanstvenih knjižnic vprašljiv, na drugi strani pa je postala funkcija obeh tipov, javne in znanstvene knjižnice, skoraj identična, nastane vprašanje, ali ni potrebno iz tega izvajati ustreznih sklepov. V državah, ki se ponašajo z visoko razvito knjižničarsko službo, opravljajo vse knjižničarske naloge v komuni enotne javne knjižnice. Zato tudi države, ki so podedovale staro ločitev med tipoma, poskušajo urediti javno mrežo knjižnic s tem, da reformirajo obstoječi sistem in povezujejo obe vrsti knjižnic.«⁵³⁶ Ker je zaradi specifične poselitve Slovenije smiselna organizacija regionalnih knjižničnih sistemov, se je vloga študijske knjižnice kot osrednje regionalne ljudske knjižnice ponujala sama od sebe. Osrednja knjižnica naj bi izvajala predvsem naloge matične knjižnice: izdelala naj bi podrobno organizacijo regionalnega knjižničnega sistema, skrbela za razvoj knjižnične mreže, vodila centralni katalog knjižnic ter ob tem razvijala strokovno delo in usposabljala in izpopolnjevala knjižnične delavce. Preden bi študijske knjižnice mogle izvajati to vlogo, bi morale temeljito prečistiti svoje zbirke, predvsem pa izločiti staro in zastarelo gradivo. Gradivo bi morale postaviti v prost pristop in ga združiti s fondom ljudske knjižnice. Le domoznanska literatura, dragocenosti in posebne zbirke naj bi ostale v skladišču.⁵³⁷

Predlog integracije študijskih knjižnic v mrežo ljudskih knjižnic se je zdel logičen in konstruktiven. Študijske knjižnice bi kot osrednje regijske knjižnice dobile v sistemu mesto, ki jim je glede na vire, s katerimi so razpolagale, tudi dejansko pripadalo. Vendar so bile v skrbi za razvoj knjižničnega sistema oziroma mreže splošnoizobraževalnih knjižnic odrinjene njihove temeljne funkcije: domoznanska dejavnost in s tem povezan status pokrajinske knjižnice ter strokovno-znanstvena usmerjenost in študijska naravnost, ki je ni mogoče enačiti z informativno-izobraževalno funkcijo ljudske knjižnice. Poleg strokovne in znanstvene literature ter zahtevnejših referenčnih virov je študijska knjižnica za svoje delo potrebovala predvsem visoko izobražene strokovne delavce in specialiste. Tudi domoznanska zbirka in domoznanska dejavnost se nista mogli razvijati brez poglobljenega poznavanja fondov ter bibliotekarskih znanj. Izločitev teh dejavnosti iz temeljnih nalog knjižnic je zanje nujno pomenila tudi težave pri njihovem izvajanju. Konceptija o razvoju knjižničarstva pa je šla še dlje. Študijske in ljudske knjižnice so bile preprosto zlite v enotno splošnoizobraževalno knjižnico in predstavljale jedro druge skupine knjižnic. Kot splošnoizobraževalne knjižnice niso imele arhivskega značaja, trajno naj bi hranile le literaturo s področja domoznanstva. Zbirale naj bi vso sloveniko ter izbrano jugoslaviko in tujo literaturo. Knjige v slovenskem jeziku naj bi predstavljale manj kot polovico letnega prirasta naslovov, saj je bila priporočena struktura prirasta naslednja: 900 naslovov slovenske knjižne produkcije, 500–800 naslovov ostale jugoslovanske, v pretežni meri strokovne in znanstvene literature ter 300–500 naslovov tuje jezične strokovne, splošnoznanstvene in druge literature. Zaradi opustitve pokrajinskega značaja študijskih knjižnic oziroma njihovih naslednic je trpela predvsem domoznanska dejavnost knjižnic. B. Berčič, ki je leta 1975 ugotavljal, da na regionalnem nivoju mreža knjižnic ne deluje, je pogrešal tudi pregled nad knjižničnim gradivom strokovne, specialne in domoznanske vsebine ter ustrezne regionalne

535 *Recommendation concerning the International Standardization of Library Statistics*, 145.

536 Filo, Slovenski knjižnični sistem, 23–24.

537 Filo, Slovenski knjižnični sistem.

centralne kataloge.⁵³⁸ Domoznanska dejavnost je postala arbitrarna in leta 1990 jo je izvajala le malo več kot polovica splošnoizobraževalnih knjižnic. Po sprejemu Konceptije je preteklo poldrugo desetletje, da je domoznanstvo postalo predmet teoretičnega zanimanja in raziskav⁵³⁹ ter tri desetletja, da je bila z Zakonom o knjižničarstvu leta 2001 z uvedbo osrednjih območnih knjižnic ponovno vzpostavljena pokrajinska funkcija nekdanjih študijskih knjižnic.

V sedemdesetih letih so bile formalno integrirane v konglomerat splošnoizobraževalnih knjižnic še preostale samostojne študijske knjižnice: leta 1973 v Murski Soboti, leta 1974 študijska knjižnica v Celju, leta 1975 študijska knjižnica v Kopru in leta 1980 v Ravnah na Koroškem. Zato je razumljivo, da tudi Zakon o knjižničarstvu iz leta 1982 ni izpostavljajal njihovih nalog. Dejavnost splošnoizobraževalnih knjižnic je bila namenjena »vzgoji in izobraževanju ter zadovoljevanju kulturnih potreb občanov«, brez diferenciacije funkcij po posameznih vrstah splošnoizobraževalnih knjižnic. Domoznanska dejavnost kot ena izmed najbolj prepoznavnih nalog študijske knjižnice je bila v zakonu omenjena le kot opcija in predmet dogovora med knjižnicami. Umestitev v sfero splošnoizobraževalnih knjižnic je bila tako popolna, da je bil termin študijska knjižnica izločen celo iz bibliotekarske bibliografije, ki jo je za leta 1945–1980 sestavila B. Pleničar.⁵⁴⁰ Danes izraza študijska knjižnica, razen v nazivu Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota, ne zasledimo več.

Vendar se je, vsaj v teoriji, študijskim knjižnicam ponujala še ena možnost. B. Filo jim je v obliki osrednjih javnih knjižnic ponujala transformacijo v nosilke regijskega knjižničnega sistema. Med drugim naj bi skrbele za razvoj mreže ljudskih knjižnic, za strokovno delo, usposabljanje in razvoj knjižničnih delavcev, vodenje centralnega kataloga knjižnic in medknjižnične izposoje v okviru regijskega sistema ter centralizacijo vseh knjižničnih dejavnosti. Zato pa bi morale študijske knjižnice izvesti temeljito selekcijo gradiva, izločiti zastarelo gradivo ter trajno hraniti le domoznansko literaturo ter klasike domače in tuje literature. Ker torej niso arhivske knjižnice, tudi niso upravičene do obveznega izvoda tiska.⁵⁴¹ Predlagani regijski koncept je bil odgovor na dejansko stanje in razvojne možnosti občinskih splošnoizobraževalnih knjižnic, ki niso bile sposobne izvajati zahtevnih matičnih nalog. Podpirali so ga številni strokovnjaki, ki so imeli priložnost svoje stališče izražati v kritikah predloga novega zakona o knjižničarstvu, ki je zaobšel tako študijske knjižnice kot tudi regijski knjižnični sistem.

Trdožive delavske knjižnice

Med knjižnicami, ki so ostajale po sprejemu prvega slovenskega Zakona o knjižnicah na obrobju strokovnega zanimanja, so bile tudi sindikalne oziroma delavske knjižnice. Zakon jih ni omenjal, vendar je v členu, ki je govoril o ustanoviteljih knjižnic, dopuščal družbenim organizacijam, torej tudi sindikatom, možnost, da ustanavljajo knjižnice. Vendar strateški dokumenti, ki so v naslednjih desetletjih usmerjali razvoj knjižnic (*Osnutek perspektivnega razvoja kulture in prosvete za obdobje 1964–1970* in *Konceptija razvoja knjižničarstva v Sloveniji*), niso omenjali sindikalnih knjižnic, niti niso izpostavljali problematike dostopnosti literature delavcem. V začetku šestdesetih let so sindikalne oziroma delavske knjižnice izginile z dnevnega reda strokovnih bibliotekarskih posvetovanj v Sloveniji in Jugoslaviji. Na kongresu Zveze društev bibliotekarjev

538 Berčič, Medsebojno povezovanje, neposredna naloga v sedanjem razvoju slovenskega knjižničarstva.

539 Glej Krnel-Umek in Rajh, *Domoznanska dejavnost v slovenskem knjižničnoinformacijskem sistemu*; Novljan, *Splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1990*.

540 Pleničar, *Slovenska bibliotekarska bibliografija*, 3.

541 Filo, Knjižnični sistem Slovenije, 27–32.

Jugoslavije leta 1964 na primer so bile delavske knjižnice le še sporadično omenjene v Sekciji za ljudske knjižnice. Bibliotekarji so se bolj kot z delavskimi knjižnicami ukvarjali s specialnimi knjižnicami v podjetjih in z dokumentalistiko. Nizek nivo bralne kulture med delavstvom pa se ni spremenil in nanj so bolj kot knjižničarji opozarjale družbeno-politične organizacije. Leta 1968 je bil tej tematiki posvečen mesec knjige »Knjiga in delovna organizacija« pod pokroviteljstvom Zveze kulturno prosvetnih organizacij Jugoslavije. Pripomogel naj bi k ozaveščenju o pomenu knjige kot vsestranske elementarne, kulturne in izobraževalne potrebe delovnega človeka in samoupravljalca. V sklopu otvoritvenega posvetovanja v Beogradu so predstavniki posameznih republik poročali o izkušnjah dela matičnih knjižnic s podjetji, o izkušnjah delavske univerze pri propagandi širjenja knjige, o povezovanju občinskih knjižnic s krajevnimi skupnostmi in knjižnicami v stanovanjskih četrtih, o propagandi knjige v delovnih organizacijah ter o povezavi občinskih knjižnic z delovnimi kolektivi. Dogajanje ni sprožilo odmevov med slovenskimi bibliotekarji, tudi revija *Knjižnica* o tej tematiki ni poročala. Sindikalne knjižnice po mnenju stroke niso organsko zrasle iz potreb bralcev,⁵⁴² zato naj bi jih prepustili odmiranju. Tudi bralni kulturi delavstva se ni posvečalo posebne pozornosti, z izjemo skrbi za bralno kulturo mladih, ki so se neposredno po osnovni šoli vključili v proizvodnjo, na kar je opozarjala M. Šircelj.⁵⁴³

Interes za delavske knjižnice je ponovno vzniknil v drugi polovici sedemdesetih let, iniciativa pa je prišla s strani družbeno-političnih organizacij. Knjiga in knjižnica v funkciji izobraževanja delovnih ljudi sta bili v sedemdesetih letih obvezna elementa programskih dokumentov Zveze komunistov in Zveze sindikatov, ki so obravnavali področje kulture.⁵⁴⁴ Ustanavljanje knjižnic v organizacijah združenega dela je skušal ponovno oživiti časnik *Komunist* z akcijo »Družba in knjiga«, ki jo je lansiral spomladi leta 1977. Akcija je predstavljala nadaljevanje tedna »Človek, delo, kultura«, ki ga je časnik organiziral leto prej. Dogodki so se odvijali v vseh občinah ter na ljubljanski in mariborski univerzi, od maja do decembra leta 1976. Akcija naj bi poleg organizacije različnih kulturnih prireditev pripomogla k uresničitvi posameznih elementov programa kulturne politike Zveze komunistov, povezanih s knjigo. Med njimi so bili na primer projekt ustanovitve marksistične knjižnice in »dan domače knjige«, v okviru katerega bi predstavili raziskavo o knjigah, dostopnih občanom, in njihovi uporabi. Na ravni občinskih organizacij Zveze komunistov naj bi organizirali razstave marksistične literature ter literarne večere in okrogle mize o posameznih temah iz literature. Med ambicioznimi cilji, ki so jih nameravali doseči do leta 1978 oziroma do 8. kongresa Zveze komunistov Slovenije, je bila tudi ustanovitev 3000 temeljnih knjižnic, ki naj bi delovale v temeljnih organizacijah združenega dela, krajevnih skupnostih, šolah, enotah Jugoslovanske ljudske armade, samskih domovih, univerzah in drugod. Njihova dejavnost naj bi bila usklajena z delom občinskih knjižnic. Akcija je naletela na zadrego pri ljudskih knjižnicah, ki so večinoma ugotavljale, da za tak podvig nimajo zadostnih sredstev. V Novem mestu so sicer v sklopu te akcije načrtovali potujočo knjižnico, ki bi obiskovala temeljne organizacije združenega dela in naselja, medtem ko so druge knjižnice načrtovale ustanavljanje izposojevališč v delovnih organizacijah ter bogatitev svojih knjižničnih fondov z marksistično literaturo.⁵⁴⁵ Na svoj način je akcijo podprl tudi E. Kardelj, ki je leta 1977 pisal o oteženem dostopu delavcev do knjige. Bil je mnenja, da je naš koncept knjižničarstva zastarel, da velike knjižnice, do katerih »mora človek dolgo pešati«, delavcem ne omogočajo dostopa do (marksistične) literature. Zavzemal se je za široko mrežo majhnih knjižnic po organizacijah združenega dela in krajevnih skupnostih »...v enotnem sistemu, v katerem bi združeno delo dotiralo oz. bi jim izdajatelj dajal popuste. Tako bi na tisoče teh malih knjižnic

542 *Sejni zapiski Skupščine SRS*, št. 14, Prosvetno - kulturni zbor, 21. seja, 199.

543 Šircelj, O oblikah dela in vključevanja doraščajoče mladine v knjižnicah, 24.

544 *Človek, delo, kultura*.

545 Teden komunista v šestdesetih občinah.

pomenilo zelo dobro osnovo za izdajateljsko dejavnost.«⁵⁴⁶ Akcija ustanavljanja knjižnic pa ni potekala po načrtih. Ker so praktični rezultati izostali, je bila problematika predmet posebne tematske seje uredništva *Komunist*, ki se je je udeležil tudi predsednik Društva bibliotekarjev Slovenije J. Šifrer. Dogovorjeno je bilo, da naj bi na seji orisano problematiko predstavili na jesenskem strokovnem posvetovanju bibliotekarjev.⁵⁴⁷ Društvo bibliotekarjev Slovenije je jeseni leta 1978 v Mariboru res organiziralo strokovno posvetovanje na temo »Knjiga v delovni organizaciji in krajevni skupnosti«. Avtorji referatov so med drugim razpravljali o problematiki približevanja knjige bralcem v delovni organizaciji ter o sodelovanju knjigarn z delovnimi organizacijami. Razpravo, ki jo je vodil I. Kamenik, so zaključili z ugotovitvami, da je treba večjo skrb posvečati šolskim knjižnicam poklicnih šol, saj tam delavci oblikujejo svoje bralne navade. Raziskali naj bi tudi bralne potrebe in interese delavcev, prisotnost knjige v delovni organizaciji pa bi med drugim skušali zagotoviti z bibliobusi. Ugotavljali so, da bi morali knjižničarji posvečati večjo skrb delavcem iz bratskih republik, jih informirati in animirati. Poudarili so tudi pomen sodelovanja matičnih knjižnic s podružnicami ter s knjižnicami delovnih organizacij.⁵⁴⁸ Knjižnice so v resnici marsikje vzpostavile povezave z delovnimi organizacijami,⁵⁴⁹ vendar do bolj poglobljenih študij in sistematičnih aktivnosti na tem področju v okviru bibliotekarskega društva ni prišlo.

Akcija časnika *Komunist* o ustanavljanju 3000 knjižnic v Sloveniji sicer ni prodrla dlje od svojih propagandnih namenov, vendar je prav v tem obdobju v Mariboru zaživel uspešen projekt Vzajemne knjižnice. Zamisel o vzpostavitvi knjižnic, lociranih v organizacijah združenega dela, so sredi sedemdesetih let ponovno oživili bibliotekarji Mariborske knjižnice (I. Kamenik, D. Kramberger) in mariborska sindikalna organizacija (M. Emeršič). Leta 1976 je v okviru tedna časnika *Komunist* »Človek, delo, kultura« potekal seminar za organizatorje kulturnega življenja v delovnih organizacijah. Predavanju I. Kamenika o pomenu knjige je sledila okrogla miza na temo problematike knjige v delovni organizaciji. Sklep zavzetega pomenka udeležencev seminarja je bil, da mora knjiga priti v delovne organizacije. Tam naj se okrog tovarniške knjižnice osnuje »klub ljubiteljev knjige« in center za knjigo, v sklopu katerega bo organizirana izposoja, nakup knjig ter organizacija različnih prireditev, namenjenih popularizaciji knjige. Ideja je bila uresničena leta 1978, ko so v Mariboru ustanovili Vzajemno knjižnico. Samoupravni sporazum, ki je urejal njeno delovanje, je marca 1978 podpisalo več delovnih organizacij občine Maribor (Pinus Rače, Svila Maribor, Kreditna banka Maribor, Gradis Maribor (TOZD GE Maribor), Mariborska knjižnica, Kulturna skupnost Maribor in občinski svet Zveze sindikatov Slovenije). Glavni namen knjižnice je bil razvijati bralno kulturo med delavci, ki bodo z njeno pomočjo postali uporabniki ljudskih knjižnic ter kupci knjig. Samoupravni sporazum je določal, da delovne organizacije, podpisnice sporazuma, prispevajo finančna sredstva za nakup knjižničnega gradiva. V primeru, da bi posamezni fond organizacije zadoščal za samostojno knjižnico, jo organizacija lahko ustanovi in izstopi iz Vzajemne knjižnice. Knjige je nabavljala, strokovno obdelovala in distribuiral matična Mariborska knjižnica, ki je imela od leta 1981 v ta namen sistemizirano posebno delovno mesto. Proces je potekal v skladu s sprejetim *Pravilnikom Vzajemne knjižnice*. Ta je sledeč glavnemu cilju, dvigu bralne kulture med delavci, dajal prednost leposlovju. Njegov delež naj bi predstavljal kar 80 odstotkov zbirke, kar je bilo znatno več v primerjavi s sodobnimi standardi za ljudske knjižnice, ki so jim predpisovali le 40-odstotni delež leposlovja. Vzajemna knjižnica je delovala v obliki premičnih zbirk, ki so se po določenem obdobju v izposojevališču menjavale. V začetku naj bi bilo v vsaki premični zbirki – kolekciji

⁵⁴⁶ Kardelj, Knjižnice bliže delavcu, 3.

⁵⁴⁷ Veselko, Spomladanski plenum DBS na Ravnah 1978, 314.

⁵⁴⁸ Mihalič-Klemenčič, Strokovno posvetovanje DBS v Mariboru 1978, 316.

⁵⁴⁹ Štrumbelj, Kočevska Ljudska knjižnica se je povezala s sindikalnimi organizacijami.

150 knjig, ki so jih kasneje dvignili na 200. Poleg izposoje v delovnih organizacijah so načrtovali tudi izposajo v počitniških domovih.⁵⁵⁰ Število delovnih organizacij, ki so sodelovale v Vzajemni knjižnici, se je iz leta v leto večalo. Prvim štirim podpisnicam samoupravnega sporazuma so se še isto leto pridružile štiri nove organizacije, leta 1980 pa je bilo podpisnic že 14. Leta 1982 je mariborska Vzajemna knjižnica premogla okoli 4000 knjig, ki so krožile v 18 kolekcijah po 13 delovnih organizacijah in se izposojale na 18 izposojevališčih.⁵⁵¹ Posamezne organizacije, ki so finančno podpirale njen obstoj, so za knjižnico solidarno namenile večje zneske, kot je določal sporazum, da bi tako omogočili dostop do knjige tudi delovnim organizacijam, ki za to niso imele sredstev. Delovne organizacije so prilagodile nabavo knjižničnih fondov potrebam delavcev. Tako je na primer Gradis poleg zneska, ki ga je bil dolžan prispevati v skladu s samoupravnim sporazumom, prispeval še znatna sredstva za nakup knjig v jezikih jugoslovanskih narodov za svoje delavce iz drugih republik. Podjetje Gradis se je sploh odlikovalo s podporo knjižnicam, saj je kolekcijo 60 knjig poslal celo svojim delavcem na gradbišče v Iran.

Vzajemna knjižnica naj bi se po zamislih njenih snovalcev ne omejevala le na izposajo knjig, temveč naj bi v delovni organizaciji predstavljala center za knjigo, v katerem bi prirejali literarne večere, prodajne razstave knjig in zbirali naročnike Prešernove družbe. V njih naj bi se razvijalo klubsko življenje, kjer bi založbe in knjigarne lahko organizirano predstavljale svoje knjige. Idejo vzajemne knjižnice je podprla tudi Zveza komunistov Slovenije in septembra leta 1980 je delovna skupina (I. Kamenik, D. Kramberger, M. Emeršič) začela z oblikovanjem tez za vzajemno knjižnico. Leta 1981 je izšel priročnik za organizacijo in vodenje vzajemne knjižnice, ki je tudi teoretično opredelil to (pod)vrsto knjižnice. Njen namen je bil posredovati delavcem knjigo oziroma knjižnično gradivo v sami organizaciji združenega dela, na lokaciji torej, kjer so delavci zaposleni. Poleg knjižničnega gradiva naj bi vzajemna knjižnica zagotavlja še primerno knjižno in knjižnično vzgojo ter pospeševala uporabo informacijskih virov. Delovala naj bi kot organizacijska enota ljudske knjižnice, pri čemer je izraz vzajemna označeval način njenega delovanja, ne pa novo vrsto knjižnice. Koncipirana je bila kot potujoča knjižnica matične knjižnice, ki se členi na enote, ki delujejo po posameznih delovnih organizacijah. Vzajemna knjižnica ima toliko enot, kolikor je članic vzajemne knjižnice, posamezne enote pa imajo lahko tudi po več izposojevališč.⁵⁵² Koncept vzajemne knjižnice so predstavljali na seminarjih, namenjenih organizatorjem kulturnega življenja v organizacijah združenega dela, junija 1981 pa tudi na seminarju, ki ga je organizirala republiška matična služba. Projekt so predstavljali I. Kamenik, D. Kramberger in M. Emeršič. Kljub velikemu zanimanju so knjižničarji ugotavljali, da bi bilo treba za organizacijo vzajemnih knjižnic matične knjižnice kadrovske okrepiti in poskrbeti za usposabljanje knjižničarjev volonterjev za izposajo knjig, ter izrazili bojazen, da bo vzajemna knjižnica pravzaprav konkurenca že uveljavljeni potujoči knjižnici ali bibliobusu. Močni politični podpori in informiranju o delovanju Vzajemne knjižnice (članki o njej so izhajali v časnikih *Delo*, *Delavska enotnost*, *Komunist* in drugih) navkljub je organizacija knjižnične dejavnosti za delavce, ki je prepuščala izbiro gradiva delavcem, financiranje pa delovnim organizacijam, naletela na tihi upor bibliotekarske stroke. Ne glede na to, da so avtorji koncepta vzajemne knjižnice izpostavljali njeno posredniško vlogo in poudarjali, da ni konkurent matični knjižnici, koncept v strokovnih krogih ni bil splošno sprejet. Leta 1980 na primer v načrtu organizacije kulturnega življenja v delovni organizaciji beremo navodilo, da si organizacija knjižnice, ki ni del splošne knjižnične mreže, ne bo organizirala, saj naj bi za

550 Glej Dörner, Knjiga v organizacijah združenega dela; Šaver, Delavec se za knjigo vsak dan bolj zanima; Emeršič, Vzajemna knjižnica; Forstnerič, Vzajemna knjižnica – knjiga pride k delu.

551 Forstnerič, Vzajemna knjižnica – knjiga pride k delu.

552 *Vzajemna knjižnica*.

Ignac Kamenik

Slika 27: Ignac Kamenik (1926–2002).
Vir: Zbirka drobnih tiskov, Univerzitetna knjižnica Maribor.

Ignac Kamenik (1926–2002) je bil med leti 1963 in 1967 zaposlen kot katalogizator in klasifikator v mariborski študijski knjižnici, med leti 1969 in 1977 je bil ravnatelj mariborske Mestne knjižnice, od leta 1977 do leta 1981 pa vodja bibliotekarskega strokovnega in znanstvenoraziskovalnega centra Narodne in univerzitetne knjižnice. V vrsti strokovnih člankov je obravnaval različna področja. Pisal je o bibliotekarskem prispevku Matije Čopa, predstavil aktualno problematiko obveznega izvoda, splošnoizobraževalnih in šolskih knjižnic in vlogo bibliotekarstva v učno-vzgojnem procesu. Razmišljal je o problematiki raziskovalnega dela na področju bibliotekarstva in knjižničnega informacijskega sistema Slovenije ter sodeloval pri izdelavi koncepta vzajemne knjižnice.

knjižnično gradivo poskrbela matična knjižnica s premično zbirko.⁵⁵³ Verjetno je bila tudi zato v akcijo ustanavljanja vzajemnih knjižnic pritegnjena Socialistična zveza delovnega ljudstva, v okviru katere naj bi po posameznih regijah poskušali angažirati predstavnike matičnih knjižnic. Kljub njihovi zadržanosti naj bi bile prav te, skupaj z družbeno-političnimi organizacijami, predvsem z Zvezo sindikatov Slovenije, Zvezo kulturnih organizacij, založbami, strokovnimi združenji in organizatorji kulturnega življenja, temeljne nosilke akcije za njihovo ustanavljanje. Tako je koncept vzajemne knjižnice dobil posnemovalce. Februarja 1981 je idrijski občinski sindikalni svet skupaj s kulturno skupnostjo sprejel odločitev o ustanovitvi vzajemne knjižnice v Idriji, v isto smer so šla tudi prizadevanja v Murski Soboti in v Krškem. Leta 1982 naj bi o vzajemnih knjižnicah razmišljali tudi v občinah Trbovlje, Piran, Postojna, Šmarje pri Jelšah in Novo mesto, vendar do sistematične implementacije vzajemne knjižnice v knjižnični sistem ni prišlo. Izostali sta tako podpora bibliotekarskega društva kot tudi republiške matične službe. Neglede na dejanske potrebe je stroka sledila konceptiji razvoja splošnoizobraževalnih knjižnic, izdelani leta 1971, v kateri za sindikalne knjižnice ni bilo prostora. Izognil se jim je tudi Zakon o knjižničarstvu, sprejet leta 1982, in vzajemno knjižnico so predstavljali kot eno od možnih oblik dela splošnoizobraževalne knjižnice.⁵⁵⁴ Vendar je bila Vzajemna knjižnica izjemno trdoživa. Njeno delovanje je zadušila šele gospodarska kriza v devetdesetih letih, ko se je njen obseg skrčil na tri članice (Kreditna banka Maribor, Pinus Rače, Mariborski vodovod),⁵⁵⁵ njeno delovanje pa je bilo dokončno ukinjeno leta 2005.⁵⁵⁶

Sindikalne knjižnice so bile tako ob indolenci ali celo odkritem nasprotovanju slovenske knjižničarske stroke zapisane propadu. Kljub močni politični podpori, dejanskim potrebam delavcev (vključno s potrebami številnih priseljencev iz drugih republik nekdanje Jugoslavije) in ne nazadnje ob odlično delujoči mariborski Vzajemni knjižnici, ki je dve desetletji v praksi dokazovala uspešno sožitje med delovnimi organizacijami in ljudsko (splošnoizobraževalno) knjižnico, so bile izbrisane iz slovenske knjižnične krajine. Podpora kulturnemu razvoju delavcev je izginila iz aktivnosti slovenskega bibliotekarskega društva, izostala je celo statistika o številu delavcev, uporabnikov ljudskih knjižnic.

Uvajanje standardov in normativov

Smernice, ki so opisovale poslanstvo posameznih vrst knjižnic, določale njihove naloge, strokovno ureditev ter kvantificirale potrebne vire in storitve, niso bile po drugi svetovni vojni na področju slovenskega javnega knjižničarstva nič novega, saj so usmerjale dejavnost knjižnic že vse od konca osemnajstega stoletja naprej.⁵⁵⁷ Nastajale so kot strokovna priporočila, navodila oziroma standardi, ki so jih oblikovala strokovna združenja, in kot obvezujoči normativi, kot na primer minimalni pogoji za delovanje knjižnic, potrjeni s strani pristojnih ministrstev. V začetku šestdesetih let so bili po sprejemu Zakona o knjižnicah in pravilnika o registru knjižnic določeni minimalni pogoji, ki jih morajo izpolnjevati različne vrste knjižnic ob vpisu v register⁵⁵⁸ ter zahteve za imenovanje matičnih knjižnic.⁵⁵⁹ Leta 1962 so bila objavljena *Navodila za poslovanje strokovnih knjižnic* in leta 1964 še podrobna *Navodila o delu in ureditvi šolskih knjižnic*. Konec šestdesetih let pa so postala aktualna prizadevanja za določitev standardov za posamezne vrste

553 Humer, *Če bi jaz sestavljal načrt kulturnega življenja v organizaciji združenega dela*.

554 Marinko, *Knjižničarska dejavnost v organizacijah združenega dela*.

555 Blagšič, *Vzajemna knjižnica*.

556 Lujčič in Hriberšek Vuk, *Knjiga za vsakega delavca ali Zgodovina Vzajemne knjižnice*.

557 Kodrič-Dačić, *Uvajanje strokovnih standardov v sistem javnih knjižnic*.

558 *Pogoji za ustanovitev knjižnice*.

559 *K ustanavljanju matičnih knjižnic*.

Breda Filo

Slika 28: Breda Filo (1932–1996).
Vir: Zbirka drobnih tiskov, Univerzitetna knjižnica Maribor.

Breda Filo (1932–1996) se je leta 1960 zaposlila v Študijski knjižnici Maribor, kjer je kot vodilna bibliotekarka delala trideset let. Njeni največji dosežki sodijo na področje informacijske dejavnosti v visokošolskih knjižnicah. Objavila je vrsto prispevkov s tega področja in sodelovala pri razvoju informacijske dejavnosti v okviru nacionalnega informacijskega sistema (NATIS), pri vzpostavitvi računalniško podprtega sistema izposoje v Univerzitetni knjižnici Maribor ter sistema za beleženje podatkov o raziskovalnem delu zaposlenih na Univerzi v Mariboru. Ukvarjala se je s problematiko visokošolskih knjižnic in pripravila osnutek standardov za univerzne knjižnice. Med leti 1987 in 1995 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani predavala o visokošolskih in specialnih knjižnicah ter metodiki bibliotekarskega komuniciranja.

knjižnic tako na republiškem kot tudi na zveznem nivoju. Leta 1970 je izvršni odbor Društva bibliotekarjev Slovenije sklenil, da bo pripravil standarde za vse vrste knjižnic in že na jesenskem posvetovanju oktobra 1970 so razpravljali o uvajanju norm in standardov. Predstavljena so izhodišča za oblikovanje standardov za univerzne,⁵⁶⁰ ljudske⁵⁶¹ in šolske knjižnice.⁵⁶² Leto kasneje je bil objavljen še predlog standardov za specialne knjižnice, ki ga je M. Šlajpah izdelala na osnovi ameriških standardov za specialne knjižnice in jih prilagodila slovenskim razmeram.⁵⁶³ Standardi za ljudske in šolske knjižnice so bili kot del *Koncepcije razvoja knjižničarstva v Sloveniji* sprejeti leta 1971, visokošolske in specialne knjižnice pa so se lahko naslonile na jugoslovanske standarde za univerzitetne⁵⁶⁴ in specialne knjižnice,⁵⁶⁵ ki jih je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije sprejela leta 1975.

Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije je namreč leta 1971 pozvala bibliotekarska društva, naj se zavzamejo za sprejem standardov za poslovanje posameznih vrst knjižnic, predvsem standardov za pionirske in šolske knjižnice. Dve leti kasneje so na peti skupščini Zveze v Beogradu že obravnavali predloge minimalnih jugoslovanskih standardov za ljudske, šolske in specialne knjižnice ter teze standardov za univerzne knjižnice. Skupščina je soglasno sprejela minimum jugoslovanskih standardov za ljudske in šolske knjižnice. Do naslednje skupščine pa naj bi pripravili še predloge standardov za univerzne, nacionalne, splošne znanstvene in specialne knjižnice.⁵⁶⁶ Tako so leta 1975 sprejeli dopolnilo minimuma jugoslovanskih standardov za ljudske knjižnice s poglavjem »financiranje knjižnic« in novim poglavjem o opremljenosti ljudskih knjižnic, jugoslovanske standarde za univerzitetne knjižnice in jugoslovanske standarde za specialne knjižnice.⁵⁶⁷ Leta 1977 je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije sprejela še predlog jugoslovanskih standardov za prostore in opremo knjižnic.⁵⁶⁸

Jugoslovanske knjižnice so sledile trendom standardizacije knjižnične dejavnosti v mednarodnem okolju. Tako je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije opozarjala na leta 1970 sprejeta Unescova priporočila za mednarodno knjižnično statistiko,⁵⁶⁹ medtem ko so bili Unescovi standardi za javne knjižnice leta 1975 prevedeni v slovenščino.⁵⁷⁰ Sicer pa je Jugoslovanski zavod za standardizacijo že leta 1968 objavil prvih šest standardov s področja dokumentacije ISO TC 46, ki so zadevali oblikovanje znanstvenih in strokovnih periodičnih publikacij, oblikovanje člankov, izvlečkov in povzetkov. Konec šestdesetih let pa je ISO (International Organization for Standardization) sprejela tudi standard za transliteracijo (sistem za transliteracijo cirilskih, arabskih, grških in hebrejskih črk) ter standard za mednarodno številčenje knjig ISBN (International Standard Book Number), medtem ko je bil mednarodni format katalognih listkov (75 x 125 mm) določen že leta 1948.⁵⁷¹

560 Sepe, Standardi univerznih knjižnic.

561 Korže-Strajnar. Osnove za standarde javnih knjižnic.

562 Šircelj, Osnutek standardov šolskih knjižnic.

563 Šlajpah, Standardi za specialne knjižnice.

564 *Nacrt jugoslovenskih standarda za univerzitetne biblioteke.*

565 *Predlog jugoslovenskih standarda za specialne knjižnice.*

566 V. Skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije.

567 Veselko, Šesta skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije in Jugoslovanski standardi za specialne knjižnice.

568 Predlog jugoslovanskih standardov za prostore in opremo knjižnic.

569 *Recommendation concerning the International standardization of Library Statistics.*

570 *Standardi za javne knjižnice.*

571 Filo, Standardi in norme v znanstveni knjižnici, 17–18.

Najpomembnejši premik na področju standardizirane obdelave knjižničnega gradiva in s tem pomemben korak k razvoju slovenskega in jugoslovanskega knjižničnega informacijskega sistema je bil sprejem standardov IFLA za katalogizacijo monografskih in serijskih publikacij, objavljenih leta 1971 oziroma leta 1974. Leta 1975 sta bila mednarodni standardni opis monografskih publikacij (ISBD (M))⁵⁷² in mednarodni standardni opis serijskih publikacij (ISBD (S)) prevedena v slovenščino.⁵⁷³ Tega leta je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije potrdila standarde ISBD ter priročnik za izdelavo abecednih katalogov E. Verone⁵⁷⁴ kot osnove za razvoj enotnega knjižničnega informacijskega sistema in vzajemno katalogizacijo gradiva.

Obvezni izvod tiska

Sedemdeseta leta lahko upravičeno imenujemo zlato obdobje obveznega izvoda. Izmenjava obveznih izvodov med nacionalnimi knjižnicami jugoslovanskih republik in pokrajin se je utrdila, razmah tiskarske industrije, predvsem na račun tiskov za tuje naročnike, pa je slovenski nacionalni knjižnici zagotavljal preko deset tisoč monografskih enot in tisoče letnikov periodičnih publikacij letno. Dotok obveznega izvoda monografskih publikacij v Narodni in univerzitetni knjižnici po letu 1963 ni več padel pod 10.000 enot letno, leta 1973 in 1982 pa je celo presegel 20.000 enot. Slovenski obvezni izvod ni postal le pomemben način dopolnjevanja knjižničnih fondov, temveč tudi osnova za izdelavo Slovenske bibliografije in vzdrževanje sistema centralne katalogizacije slovenskega tiska. Leta 1971 je bil sprejet slovenski Zakon o obveznem pošiljanju tiskov, ki je nadomestil Odlok o obveznem pošiljanju tiskov študijskim knjižnicam, ki je bil v veljavi od leta 1960. Razširil je krog prejemnic obveznega izvoda. Študijske knjižnice oziroma študijski oddelki knjižnic v Mariboru, Celju, Kopru, Kranju, Murski Soboti, Novem mestu, Ravnah na Koroškem, Novi Gorici in na Ptujju so prejemali obvezne izvode vseh tiskov. Visokošolska in študijska knjižnica Maribor pa je bila upravičena še do dodatnega izvoda, ki naj bi ga hranila kot arhivski primerek, in do gramofonskih plošč.⁵⁷⁵ Že leto kasneje je bil zakon dopolnjen. Ohranjeni so bili obvezni izvodi za jugoslovanske inštitucije (nacionalne knjižnice drugih republik in avtonomnih pokrajin Jugoslavije v Zagrebu, Beogradu, Prištini, Novem Sadu, Sarajevu, Titogradu in Skopju ter Jugoslovanski bibliografski inštitut), obenem pa je razširil število slovenskih knjižnic, prejemnic obveznega izvoda, še na knjižnici zamejskih Slovencev v Trstu in Celovcu (Narodna in študijska knjižnica, Trst in Slovenska študijska knjižnica, Celovec). Tako se je število izvodov, ki so jih bili dolžni posredovati zavezanci (slovenski tiskarji oziroma založniki, če so svoje publikacije tiskali zunaj meja Slovenije), povzpelo na 22. Vseh 22 izvodov je prejela in nato distribuirala Narodna in univerzitetna knjižnica. Ob tem zakon ni le povečal števila prejemnikov, temveč je razširil tudi vrste publikacij, zavezanih oddaji. Poleg tiskov (knjige, brošure, separati, muzikalije, revije, časniki, zemljevidi, umetniške reprodukcije, programi, razglednice in podobno) so bili proizvajalci zavezani tudi oddaji gramofonskih plošč, glasbenih in video kaset ter glasbenih razglednic. Zavezanci so morali nacionalni knjižnici dostavljati tudi interne publikacije in publikacije zaupne narave.⁵⁷⁶

Taka ureditev obveznega izvoda je bremenila tako zavezance kot tudi prejemnice obveznih izvodov. Zavezanci so namreč morali poleg 22 izvodov za knjižnice oddajati javnemu tožilstvu še po tri izvode, namenjene nadzoru tiska. Še višje je bilo število obveznih izvodov uradnih publikacij, saj je lahko nacionalna knjižnica zahtevala do 15 dodatnih izvodov za mednarodno izmenjavo.

572 ISBD (M). *Mednarodni standardni opis monografskih publikacij*.

573 ISBD (S). *Mednarodni standardni opis serijskih publikacij*.

574 Verona, *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih katalogov. Dio 1, Odrednice i redalice*.

575 Zakon o obveznem pošiljanju tiskov, UL SRS 28, št. 21 (1971): 715.

576 Zakon o obveznem pošiljanju tiskov, UL SRS 29, št. 55 (1972): 1409–1410.

Po drugi strani pa je obvezni izvod zasipal knjižnice z gradivom, ki ga niso potrebovale, predvsem s publikacijami, ki so jih slovenske tiskarne tiskale za tuje založnike. Kritike zakona so s strani knjižnic letele tudi na zamude pri oddaji obveznega izvoda, kar je povzročalo zamude pri centralni katalogizaciji. Problematiko veljavne ureditve je leta 1979 podrobno predstavil I. Kamenik.⁵⁷⁷

Avtomatizacija knjižnic

Slovenske knjižnice so bile v sedemdesetih letih tudi na področju avtomatizacije delovnih procesov vključene v sodobne mednarodne tokove. Visoka tehniška šola v Mariboru je že leta 1970 predstavila izdelavo knjižnih katalogov z računalnikom, tendence po avtomatizaciji je zastopala Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije⁵⁷⁸ in leta 1972 sta tako pri Zvezi kot pri Društvu bibliotekarjev Slovenije začeli delovati komisiji za avtomatizacijo in mehanizacijo. Komisija Društva bibliotekarjev Slovenije, ki jo je vodil J. Kokole, se je izkazala z organizacijo prvega jugoslovanskega seminarja o uporabi računalnikov v knjižnicah, ki je pod patronatom Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije 8. in 9. februarja 1973 potekal v Mariboru. Na posvetovanju je bilo sklenjeno, da morajo pri uvajanju avtomatizirane obdelave podatkov knjižnice tesno sodelovati z dokumentacijskimi in informacijskimi centri, da se mora Jugoslavija z izdajanjem bibliografije Jugoslavije na magnetnih trakovih vključiti v svetovni sistem izmenjave znanstvenih in tehničnih informacij UNISIST (United Nations Scientific Information System) aktivno sodelovati v projektih, ki tako izmenjavo omogočajo (mednarodna standardizacija bibliografskega opisa vseh vrst publikacij, uvajanje mednarodne knjižne številke ISBN (International Standard Book Number) in ISSN (International Standard Serial Number)), ter organizirati izobraževanje za to potrebnih kadrov.⁵⁷⁹ S teoretičnimi izhodišči niso zavlačevali in J. Kokole je že leta 1976 predstavil načrt avtomatizacije knjižnic do leta 1987. Predlog okvirnega programa razvoja avtomatiziranega knjižničnega sistema v SR Sloveniji za desetletno obdobje 1977–1987 je izhajal iz smernic akcijskega programa razvoja INDOK dejavnosti v Sloveniji in sklepov Komisije za avtomatizacijo in mehanizacijo v knjižnicah Društva bibliotekarjev Slovenije. Načrt je predvideval koordinirano vključevanje knjižnic v sistem znanstvenih in tehničnih informacij v Sloveniji in Jugoslaviji. Nosilec in koordinator procesa naj bi bila nacionalna knjižnica. V sistem naj bi bile vključene vse vrste knjižnic, prednostno pa znanstvene in specialne. V srednjeročnem obdobju 1977–1980 naj bi vzpostavili avtomatizirano obdelavo centralnih katalogov in slovenske bibliografije, medtem ko je dolgoročni načrt v letih 1981–1987 predvideval nadaljnjo kooperativno gradnjo sistema, prehod izdelave slovenske bibliografije in centralnih katalogov na online sistem, avtomatizacijo pridobivanja in izposoje gradiva ter avtomatizacijo drugih procesov poslovanja knjižnic. Agendo je utemeljil s konkretnimi projekti, ki jih je že podprla Raziskovalna skupnost Slovenije (uvajanje univerzalne bibliografske kontrole in avtomatizacija centralnega kataloga knjig), ter delovanjem Komisije za avtomatizacijo in mehanizacijo Društva bibliotekarjev Slovenije, ki se je začela ukvarjati s problemi tehnične izvedbe in organizacijskih vprašanj vzpostavitve centralnega kataloga monografij ter prenosa slovenske bibliografije na magnetne trakove.⁵⁸⁰

577 Kamenik, Obvezni izvod na Slovenskem.

578 Resolucija IV. Skupščine Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije.

579 Glej Kokole, Prvi seminar Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije o uporabi računalnikov v knjižnicah, 95; Bahor, Začetki uvajanja avtomatizacije v NUK in v slovenske javne knjižnice.

580 Kokole, Avtomatizacija in informatika v knjižnicah SR Slovenije s posebnim ozirom na slovensko bibliografijo in centralno evidenco knjižnih fondov (Predlog razvojnega programa), 44–49; prim. Smernice razvoja dejavnosti INDOK v SR Sloveniji.

Ambiciozni načrt v načrtovanih rokih seveda ni bil uresničen, vendar so v sedemdesetih letih v več slovenskih knjižnicah, INDOK centrih, inštitutih in visokošolskih ustanovah (Narodna in univerzitetna knjižnica, Centralna tehniška knjižnica, Centralna medicinska knjižnica, Centralna ekonomska knjižnica, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Visoka tehniška šola v Mariboru, INDOK center Iskra ter Institut za biomedicinsko informatiko) že uvedli avtomatizirano obdelavo podatkov o knjižničnem gradivu in začeli z gradnjo podatkovnih zbirk.⁵⁸¹

Koraki do vzpostavitve enotnega knjižničnega informacijskega sistema SFRJ in uvajanje vzajemne obdelave jugoslovanskega obveznega izvoda

Kljub sodelovanju in povezovanju nacionalnih republiških knjižnic in bibliotekarjev na državni ravni, kljub številnim skupnim projektom, organizacijam in institucijam, ki so delovale na državni ravni, se bibliotekarji vse do srede osemdesetih let niso uspeli uskladiti glede enotnega koncepta razvoja knjižnic oziroma knjižničnega sistema v Jugoslaviji. S poskusi je začela Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije že sredi šestdesetih letih. V sodelovanju s Skupnostjo jugoslovanskih nacionalnih bibliotek naj bi oblikovali koncepcijo razvoja bibliotekarstva v Jugoslaviji in v ta namen že imenovali posebno komisijo.⁵⁸² Koncept razvoja bibliotekarstva v Jugoslaviji je na drugi skupščini Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1967 predstavil ravnatelj slovenske nacionalne knjižnice⁵⁸³ in na osnovi njegovega referata naj bi omenjena komisija izdelala konkreten in dokončen načrt razvoja. Vendar dokumenta v naslednjih letih niso izdelali in leta 1971 so obravnavali le republiške koncepcije razvoja knjižničarstva, vključno s slovensko. Slovensko strategijo razvoja knjižničarstva je predstavila A. Korže-Strajnar,⁵⁸⁴ medtem ko je J. Dolar predstavljal prihodnji razvoj Narodne in univerzitetne knjižnice.⁵⁸⁵

Ob koncu šestdesetih let je že stopilo v ospredje vključevanje knjižnic v sistem znanstveno-tehničnih informacij, avtomatizacija knjižnic ter integracija programov dejavnosti knjižnic, informacijskih centrov ter organizacij in služb, ki delujejo na področju znanstvenih in tehničnih informacij. Zato so na skupščinah bibliotekarjev v resolucijah že omenjali enoten knjižnični sistem, se zavzemali za modernizacijo in reorganizacijo visokošolskih knjižnic ter njihovo povezovanje z informacijsko-dokumentacijskim sistemom, poudarjali potrebo po organizaciji enotnega informacijsko-dokumentacijskega sistema, v katerem bi sodelovale knjižnice vseh vrst in specializirani informacijski centri, ter pozivali h krepitvi in izpopolnjevanju posameznih dejavnosti in služb. Zavzemali so se za izpopolnjevanje obstoječih in izgradnjo novih oblik znanstvene informacije, pri čemer so ugotavljali, da je knjižnična znanstvena informacija po svoji specifičnosti bibliografska. Težili so k sodelovanju z organizacijo dokumentalistov, ki se že ukvarja s problemi mehanizacije in avtomatizacije za potrebe svoje informacijsko-dokumentacijske službe.⁵⁸⁶ S. Kos je že leta 1971 nakazal edino smiselno usmeritev, ko je zapisal: »Povezovanje informacijskih služb v enotni sistem zahteva v prvi vrsti povezovanje posameznih služb samih; delitev vsakega dela, tudi informacijskega, zahteva dobro organizirano mrežo

581 Hartman, Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji iz leta 1971 in njena realizacija v obdobju 1971-1981, 18.

582 Zaključki sa prve skupštine saveza, 80.

583 Dolar, Koncept bibliotekarstva u Jugoslaviji.

584 Korže-Strajnar, Koncepcija razvoja slovenskega knjižničarstva.

585 Dolar, Koncept NUK in idejni osnutek za gradnjo univerzitetnega knjižničnega centra.

586 Resolucija IV. Skupščine Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije, 238-239.

informacijskih ustanov, torej tudi knjižnic. Z drugimi besedami: informacijski sistem, ali bolje knjižnični informacijski sistem je lahko uspešen samo ob pogoju funkcionalnega knjižničnega sistema. V takem smislu ne gre za to, da se posamezne ustanove povežejo v smislu neke teritorialne, hierarhične povezanosti, kakor je to na primer v administrativni, z zakoni predpisani mreži matičnih knjižnic, marveč gre za strokovno povezovanje s ciljem večje funkcionalnosti posameznih knjižničnih skupin, pa tudi posameznih knjižničnih služb.⁵⁸⁷ Zato ni presenetljivo, da so na 5. skupščini Zveze leta 1973 sprejeli odločitev o oblikovanju enotnega informacijskega sistema. Bibliotekarska društva naj bi v prihodnje sodelovala pri definiranju vloge vseh vrst knjižnic v sistemu, pri usklajevanju katalogizacijskih pravil, ki temeljijo na mednarodnih pravilih, in v pripravi na uvajanje univerzalne bibliografske kontrole.⁵⁸⁸

Pomembni impulzi za obrat k oblikovanju modernega knjižničnega informacijskega sistema Jugoslavije so prihajali iz mednarodnega okolja. Unesco je v začetku sedemdesetih let začel z razvojem projektov, ki so na mednarodni ravni privedli do razvoja gradnikov, ki so omogočili mednarodno povezovanje na področju znanstveno-tehničnega informiranja in razvoj kompatibilnih nacionalnih informacijskih sistemov, pri čemer so bile knjižnice pomemben del teh projektov. V začetku sedemdesetih let je IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) ob podpori Unesca začela razvijati projekt univerzalne bibliografske kontrole (UBC – Universal Bibliographic Control). Cilj projekta je bil vzpostaviti sistem, v katerem bi bila vsaka publikacija katalogizirana le enkrat, in sicer v državi, kjer je nastala. Po enotnih načelih izdelane nacionalne bibliografije v strojno čitljivi obliki naj bi omogočale mednarodno izmenjavo podatkov. Leta 1971 je Unesco lansiral mednarodni program znanstveno-tehničnega sodelovanja na področju informiranja UNISIST (United Nations Scientific Information System), katerega namen je bil povezati ustvarjalce znanja, posrednike in uporabnike, vključno z institucijami, ki izvajajo informacijske storitve. V njegovih okvirih so bila razvita, sprejeta in mednarodno uveljavljena standardna pravila, principi in tehnike za obdelavo in prenos informacij, med njimi tudi standardizacija bibliografskega opisa. Leta 1974 je sledil projekt NATIS (National Information Systems), usmerjen v gradnjo informacijskega sistema v posameznih državah, pri čemer je moral sistem upoštevati mednarodni kontekst in temeljiti na kompatibilnosti in standardih. Osnovne naloge, katerih izvajanje naj bi zagotavljal informacijski sistem, so bile zbiranje in obdelava primarnih informacij; zbiranje, obdelava in hranjenje primarnih dokumentov; ter diseminacija informacij.

Leta 1975 so na skupščini Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije sprejeli odločitev o uporabi enotnih mednarodnih katalogizacijskih pravil (ISBD) in navodil *Pravilnika in priročnika za izdelavo abecednih katalogov* E. Verone, o sprejemu samoupravnega sporazuma med nacionalnimi knjižnicami o izmenjavi katalognih listkov ter o pripravi za avtomatizirano obdelavo publikacij in povezovanje knjižnic s pomočjo računalniške mreže. Projekt izgradnje avtomatiziranega enotnega sistema SFRJ naj bi oblikovala Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek, v skladu s priporočili Unesca.⁵⁸⁹ Skupnost je v prizadevanjih za izgradnjo enotnega knjižničnega-informacijskega sistema združila moči z Zvezo društev bibliotekarjev Jugoslavije in s Komisijo za sistem znanstvenih informacij SFRJ. Odločitev za vzajemno obdelavo obveznega izvoda je zanj predstavljal zaključek dolgoletnih prizadevanj. Nacionalne knjižnice republik in avtonomnih pokrajin so si med sabo izmenjavale obvezne izvode s svojega območja, tako da je vsaka od njih hranila celotno jugoslovansko tiskarsko produkcijo. Katalogni listki, ki bi spremljali pošiljke obveznega izvoda, bi knjižnice razbremenili bremena obdelave gradiva.

587 Kos, Znanstvene knjižnice v sistemu znanstvenih informacij, 139.

588 Zaključki sa V skupštine Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, 146.

589 Zaključki sa VI skupštine Saveza društava bibliotekara Jugoslavije.

Jaro Dolar

Slika 29: Jaro Dolar (1911–1999).
Vir: Zbirka drobnih tiskov, Univerzitetna knjižnica Maribor.

Jaro Dolar (1911–1999) se je leta 1957 zaposlil v Študijski knjižnici Maribor in leta 1959 prevzel njeno vodenje. Od leta 1964 do upokojitve leta 1976 je bil ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice. Od leta 1960 je deloval kot višješolski in visokošolski predavatelj. Sodeloval je pri ustanovitvi katedre za knjižničarstvo na Pedagoški akademiji v Ljubljani, kjer je med drugim predaval sociologijo knjige ter zgodovino knjige in knjižnic. S tega področja je objavil dve monografiji *Spomin človeštva* in *Prijateljice imam...* Uredil je več samostanskih knjižnic in o njih tudi pisal.

Vzajemna obdelava bi bila tudi bolj kakovostna, ker bi vsaka od knjižnic obdelovala le svoj obvezni izvod. Za centralno katalogizacijo, kakor so poimenovali prizadevanja, si je Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek prizadevala vse od srede šestdesetih letih, vendar je bilo za uresničitev teh idej potrebno celo desetletje. Samoupravni sporazum o uporabi mednarodnih standardov za bibliografski opis, o centralizirani katalogizaciji na ozemlju SR/SAP in o medsebojni izmenjavi katalognih listkov v SFRJ so nacionalne knjižnice podpisale leta 1977. Uresničevati naj bi ga začele po poskusnem obdobju leta 1978. Nacionalne knjižnice republik in pokrajin so se obvezale, da bodo pri obdelavi uporabljale enotna pravila in katalogizirale obvezni izvod s svojega območja po sprejetih mednarodnih standardih za bibliografski opis, medtem ko bodo pri oblikovanju značnice sledile enotnemu jugoslovanskemu pravilniku. Katalogni listki bodo vsebovali tudi vrstilce univerzalne decimalne klasifikacije. Katalogne listke bodo ob pošiljkah obveznega izvoda pošiljale ena drugi, najkasneje v 30 dneh po prejemu obveznega izvoda. Po en izvod katalognih listkov bodo brezplačno pošiljale Jugoslovanskemu bibliografskemu inštitutu. Obvezni izvod naj bi imel zato pri obdelavi prednost. Pri izmenjavi katalognih listkov je bilo predvideno načelo paritete, vsak nadštevilčni izvod pa bi zaračunavale po sporazumno dogovorjeni ceni. Za uresničevanje sporazuma naj bi skrbela medrepubliška komisija.⁵⁹⁰ Vzajemna obdelava obveznega izvoda je bila le prvi korak k avtomatizirani obdelavi in izmenjavi bibliografskih popisov publikacij. Podatki o jugoslovanskih publikacijah naj bi se zbirali v enotnem računalniškem centru, ki bi omogočal izmenjavo podatkov s tujino.⁵⁹¹

V Sloveniji je Narodna in univerzitetna knjižnica že od leta 1968 izvajala centralno katalogizacijo slovenskega tiska. Projekt je bil uspešen in število knjižnic, naročnic listkov centralne katalogizacije je naraščalo iz leta v leto. Zato za nacionalno knjižico vstop v vzajemno katalogizacijo jugoslovanskega obveznega izvoda ni predstavljal posebnega problema. Čeprav so pri oblikovanju jugoslovanskega sporazuma upoštevali izkušnje s centralno katalogizacijo v Sloveniji, so se morali prilagoditi tudi slovenski katalogni listki. V spodnjem levem kotu na primer so dobili oznako pošiljke obveznega izvoda. Nacionalnim knjižnicam je bil namenjen set B, čigar vsebino so morali prilagoditi novemu namenu. Vanj so na novo vključili publikacije v jezikih jugoslovanskih narodov, ki so jih slovenske tiskarne tiskale za druge založbe, ter pomembnejše tuje izdaje, ki so jih domače tiskarne tiskale za inozemske založbe. Sicer pa je nabor publikacij, vključenih v vzajemno obdelavo, določala medrepubliška komisija. Sporazum je za slovensko nacionalno knjižnico pomenil povečanje števila publikacij, vključenih v centralno katalogizacijo, in sicer s 1600 leta 1977 na ocenjenih 2000 leta 1978.⁵⁹² Narodna in univerzitetna knjižnica je listke centralne katalogizacije, ki jih je prejemale skupaj z obveznim izvodom tiskov iz drugih jugoslovanskih republik in pokrajin, vključevala v matični katalog. Če je šlo za listke v cirilici, so značnico preprosto prekrili in napisali ustrezno značnico v latinici.⁵⁹³ Izmenjavo katalognih listkov so nacionalne knjižnice vzdrževale vse do razpada skupne države.

590 Veselko, Izmenjava katalognih listkov med narodnimi knjižnicami Jugoslavije, 90–92.

591 Veselko, Nekaj misli ob uvajanju univerzalne bibliografske kontrole pri nas, 69–70.

592 Veselko, Izmenjava katalognih listkov med narodnimi knjižnicami Jugoslavije, 92; prim. Izbor gradiva za centralno katalogizacijo.

593 Veselko, Univerzalna bibliografska kontrola in njeno uvajanje v jugoslovanske knjižnice, 23–28.

Stanislav Kos

Slika 30: Stanislav Kos (1911–1990).
Vir: Zbirka drobnih tiskov, Univerzitetna knjižnica Maribor.

Dr. Stanislav Kos (1911–1990) se je leta 1952 zaposlil v Študijski knjižnici v Mariboru, kjer je vzpostavil sistematski katalog po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije in vodil oddelek za katalogizacijo in klasifikacijo, od leta 1967 pa oddelek za bibliografijo in dokumentacijo. Skoraj dve desetletji je bil namestnik ravnatelja in krajši čas tudi vršilec dolžnosti ravnatelja. Sodeloval je pri razvoju visokošolskih in specialnih knjižnic na mariborskem območju ter objavljajl teoretične prispevke s področja dokumentacije, znanstveno-tehničnih informacij, domoznanstva in klasifikacije. Med njimi z opisom knjižničnega informacijskega sistema izstopa referat *Znanstvene knjižnice v sistemu znanstvenih informacij*. Izdelal je vrsto bibliografij. Ob J. Glazerju je poskrbel za objavo prvih zvezkov *Kataloga rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor*.

Osemdeseta in vzpostavitev knjižničnega informacijskega sistema

Zakon o knjižničarstvu 1982

Leta 1980 je bilo v Sloveniji evidentiranih 60 občinskih matičnih splošnoizobraževalnih knjižnic, ki so nudile svoje usluge na 792 izposojevalnih mestih, 1072 šolskih, 65 visokošolskih (58 na Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani in sedem na Univerzi v Mariboru) in 30 knjižnic znanstvenih ustanov. Njihovo delovanje so urejali Zakon o knjižnicah iz leta 1961 ter predpisi, ki so urejali področje šolstva in visokega šolstva. Družbene spremembe in nove strokovne usmeritve, povezane s potrebo po integraciji in avtomatizaciji poslovanja knjižnic, so zahtevale tudi nove normativne osnove. Zakon o knjižnicah, ki že v času svojega nastanka ni celostno naslavljal problematike porajajočega se knjižničnega sistema, je bil že v začetku sedemdesetih let nezadosten in zastarel. Osnutek novega zakona je bil predložen v skupščinsko obravnavo leta 1973, vendar je bila ta zaradi sprejetja nove ustave zadržana. Dokument je ponovno začel nastajati leta 1977, leta 1978 je sledil nov predlog za izdajo zakona in v letih 1978 in 1979 so skupščinski zbori že obravnavali osnutek zakona o knjižničarstvu.⁵⁹⁴ Knjižnična dejavnost je bila v predlogu zakona opredeljena kot dejavnost posebnega družbenega pomena, ki mora biti pod enakimi pogoji namenjena »vsem občanom in delovnim ljudem«. Obsegala je knjižničarsko, bibliografsko in INDOK (informacijsko, dokumentacijsko in komunikacijsko) službo. Zakonski osnutek je skušal zaobjeti knjižničarsko dejavnost kot celoto ter v čim večji meri izenačiti položaj samostojnih in nesamostojnih knjižnic. Poleg tega je urejal pravice delavcev v tej dejavnosti, organiziranost in naloge knjižnic, vlogo matičnih knjižnic ter naloge Narodne in univerzitetne knjižnice kot republiške matične, nacionalne in osrednje univerzitetne knjižnice v Sloveniji. Matične knjižnice naj bi še naprej skrbale za organiziranost in strokovnost knjižničarske dejavnosti, vodile razvid knjižnic in centralni katalog, zbirale domoznansko dokumentacijo, posredovale pri medknjižnični izposoji, skrbale za strokovno izpopolnjevanje delavcev v knjižnicah ter nadzorovale in usmerjale strokovno delo knjižnic. Vse knjižnice in knjižnične enote (nesamostojne knjižnice) naj bi bile vpisane v razvid knjižnic, ki naj bi ga urejal poseben pravilnik. Strokovno povezovanje knjižnic pa naj bi potekalo v okvirih Skupnosti knjižnic.⁵⁹⁵ Zakonski osnutek ni bil deležen širše strokovne obravnave in na posvetovanjih Društva bibliotekarjev Slovenije so bile podane le skope informacije o njegovem nastajanju. Zato so bile strokovne kritike dokumenta izpostavljene v skupščinski obravnavi. Po mnenju diskutantov osnutek ni upošteval smernic sodobnega razvoja knjižničarstva, ker ga ni obravnaval v sklopu družbenega sistema informiranja, niti kot dela nacionalne službe v mednarodnem sistemu znanstvenih in

594 Grad, Sodobna knjižnična mreža v zakonodaji SR Slovenije (1961-1979), 42.

595 Grad, Sodobna knjižnična mreža v zakonodaji SR Slovenije (1961-1979).

tehničnih informacij. Besedilu so očitali neuravnoteženost pri obravnavi knjižnic, saj je, podobno kot veljavni zakon, urejal predvsem splošnoizobraževalno knjižničarstvo, poudarjal kulturno funkcijo knjižnic, ne pa njihove vloge na raziskovalnem in izobraževalnem področju. V zakon naj bi vključili vse vrste knjižnic, saj je osnutek obravnaval le knjižnične enote, matične knjižnice ter Narodno in univerzitetno knjižnico, ne pa tudi študijskih knjižnic. Problematizirali so tudi koncept matičnih knjižnic, ki je bil brez bistvenih sprememb prenesen iz veljavnega zakona, saj predpisanih nalog ne bodo mogle uresničevati knjižnice z majhnim številom zaposlenih. Rešitev se je ponujala z ustanovitvijo medobčinskih matičnih knjižnic. Pri tem so se sklicevali na analizo B. Filo, ki je že leta 1971 ugotavljala, da je Slovenija razdrobljena na majhne občine, dovolj velike le za delovanje krajevnih knjižnic. Zato je predlagala razvoj regionalnih knjižničnih sistemov, v katerih bi študijske knjižnice prevzele naloge osrednjih javnih knjižnic.⁵⁹⁶ Študijskim knjižnicam naj se zato prizna poseben status. To bi rešilo tudi problem pokrajinskih domoznanskih zbirk. V osnutku je bila namreč domoznanska dejavnost predvidena za vse občinske matične knjižnice, ni pa bil urejen status že obstoječih zbirk v študijskih knjižnicah. Uvedbi regijskega sistema pa so nasprotovali tvorci *Koncepcije razvoja knjižničarstva v Sloveniji*, češ da ne gre spreminjati njenih usmeritev.⁵⁹⁷

Vendar je bila Koncepcija vse prej kot dokument, na katerega bi se lahko naslonil razvojno naravnani zakon. Po desetih letih od njenega sprejema niso bile uresničene niti njene temeljne postavke. Leta 1979 je bilo samostojnih le 31 od 60 občinskih matičnih knjižnic, prav tako niso začele regionalne knjižnice, čeprav so ponekod sicer že načrtovali samoupravno povezovanje občinskih knjižnic. Tudi integracija študijskih in ljudskih knjižnic ni prinesla pričakovanih rezultatov, ker knjižnice kljub formalni združitvi niso spreminjale svojega poslovanja.⁵⁹⁸ Do preboja ni prišlo niti na področju organizacije univerzitetnih knjižničnih sistemov, saj v Koncepciji ni bilo jasno formuliranih ciljev zanje. Specialne knjižnice pa je Koncepcija, tako kot vlogo nacionalne knjižnice, tako ali tako obšla. Prav tako ni bilo več mogoče spregledati dejavnosti na področju avtomatizacije knjižnic ter tendenc po oblikovanju enotnih knjižničnih in INDOK sistemov univerz in njihovem povezovanju v knjižnični sistem.⁵⁹⁹ Gradnja enotnih knjižničnih informacijskih sistemov in vključevanje knjižnic v sistem znanstveno-tehničnih informacij je bila tudi glavni razvojni cilj jugoslovanskih knjižnic. Ne nazadnje je bil leta 1981 sprejet jugoslovanski Zakon o temeljih družbenega sistema informiranja in informacijskem sistemu federacije, ki je vključeval tudi knjižnično dejavnost in s katerim so bili postavljeni temelji za izgradnjo družbenega informacijskega sistema.

Sodoben koncept slovenskega knjižničnega informacijskega sistema se je tako rojeval sočasno z nastajanjem zakona o knjižničarstvu. I. Kamenik je v članku, objavljenem leta 1981, opozoril, da je v Evropi stopil v ospredje sistem horizontalnega povezovanja različnih tipov knjižnic ter povezovanje bibliotekarstva, informatike in dokumentalistike. Ključen razlog za to je bila potreba po pretoku znanstvenih in tehničnih informacij. Ob tem je opozoril, da se je slovenska Koncepcija omejila predvsem na področje splošnoizobraževalnega knjižničarstva, medtem ko je jugoslovanski koncept razvoja knjižničarstva že težil k enotnemu knjižničnemu informacijskemu sistemu in njegovi mednarodni poveztivosti. Zato je predlagal povezovanje istovrstnih knjižnic (visokošolskih, šolskih, specialnih in splošnoizobraževalnih) v mreže, ki naj se vertikalno in horizontalno povezujejo v enovit knjižnični sistem, katerega nosilka je Narodna

⁵⁹⁶ Filo, Knjižnični sistem Slovenije.

⁵⁹⁷ *Sejni zapiski Skupščine SRS*, št. 5, seje od 1. IV. Do 30. VI. 1979. Zbor občin, 17. seja, 268–280 in Skupščina kulturne skupnosti Slovenije, 8. seja, 576–592.

⁵⁹⁸ Hartman, Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji iz leta 1971 in njena realizacija v obdobju 1971–1981, 13.

⁵⁹⁹ Prav tam, 17.

in univerzitetna knjižnica. Treba bi bilo doreči vlogo matičnih knjižnic v odnosu do knjižnic drugih vrst, ki delujejo v njihovem okolju, na področju visokošolskih knjižnic pa sprejeti razvoj centralizirane knjižnične mreže na mariborski ter decentralizirane na ljubljanski univerzi, medtem ko naj bi se na področju znanstveno-tehničnih informacij Narodna in univerzitetna knjižnica kot nosilka sistema delovno povezala z INDOK centri. Specializirana mreža INDOK centrov za področje družbene informacije (namenjene uspešnemu delovanju delegatskega sistema) naj bi obstajala kot poseben sistem, v katerega se lahko funkcionalno vključujejo vse knjižnice knjižničnega informacijskega sistema. Opozoril je na problem sodelovanja med šolskimi in splošnoizobraževalnimi knjižnicami, pri čemer je nasprotoval njihovemu združevanju, ter poudaril nujnost definiranja vloge splošnoizobraževalne knjižnice v sistemu družbenega obveščanja in njenega povezovanja z ustreznimi INDOK-centri. Pogoj za uspešno sodelovanje knjižnic različnih vrst v sistemu je jasna določitev vloge in funkcij, ki jih posamezna knjižnica opravlja znotraj lastne mreže. Nosilka enovitega knjižničnega informacijskega sistema naj bi ostala občinska matična knjižnica, ki skrbi za koordinirano delovanje vseh knjižnic v okviru občine. Na območni ravni pa bi sistem matičnih knjižnic koordinirala Skupnost knjižnic Slovenije. Opozarjal je na razlike pri matičnih knjižnicah, katerih delovanje je bodisi usmerjeno teritorialno (kot je to pri občinskih matičnih knjižnicah) ali na strokovno področje (kot je to na primer pri Centralni tehniški knjižnici, ki izvaja matične dejavnosti za vse tehniške knjižnice na Slovenskem).⁶⁰⁰ I. Kamenik je poskušal v sistem umestiti tudi Skupnost knjižnic Slovenije, za delovanje katere so si prizadevali od leta 1974. V začetku osemdesetih let je bil pripravljen osnutek samoupravnega sporazuma in osnutek statuta tega združenja. Dokumenta sta bila že leta 1981 posredovana knjižnicam,⁶⁰¹ vendar je zakon Skupnost zaobšel in njeno delovanje se ni razvilo.

Novi Zakon o knjižničarstvu je bil sprejet 14. julija 1982. Čeprav ni razreševal vseh aktualnih problemov, je pomenil znaten premik v primerjavi s starim zakonom. Uvedel je vrsto novosti, ki so vključevale umeščanje knjižnične dejavnosti v družbeno sfero, tipologijo knjižnic, določil naloge nacionalne knjižnice, uvedel raziskovalno dejavnost na področju knjižničarstva, predvsem pa vzpostavil knjižnični informacijski sistem ter Nacionalni svet za knjižnično dejavnost. Knjižnična dejavnost je bila opredeljena kot dejavnost posebnega družbenega pomena. Vključevala je bibliografsko, informacijsko, dokumentacijsko, komunikacijsko in drugo delo, namenjeno izobraževanju, razvoju strokovnega in raziskovalnega dela, prenosu znanja ter zadovoljevanju kulturnih potreb. Knjižnice so bile v zakonu, glede na svoje potencialne uporabnike, razvrščene po sodobni Unescovi klasifikaciji knjižnic na splošnoizobraževalne (namenjene vzgoji in izobraževanju ter zadovoljevanju kulturnih potreb občanov), šolske (namenjene vzgojno-izobraževalnemu procesu in potrebam učencev in delavcev v osnovnih in srednjih šolah), visokošolske oziroma univerzitetne (namenjene vzgojno-izobraževalnemu procesu in raziskovalnemu oziroma umetniškemu delu ter potrebam študentov in delavcev na višjih in visokih šolah), specialne knjižnice (namenjene predvsem strokovnemu in raziskovalnemu delu na posameznem področju družbenega dela in potrebam delavcev na tem področju) ter narodno knjižnico. Zakon je ohranjal matične knjižnice in v primerjavi z zakonom iz leta 1961 še razširil njihove funkcije. Poleg že predpisanih nalog (razvoj strokovnosti in organiziranosti knjižnične dejavnosti, skrb za strokovno izpopolnjevanje delavcev v knjižnicah, registracija knjižnic in vodenje razvida) naj bi usklajevale še politiko nabave knjižničnega gradiva in usmerjale gradivo, ki ga izločajo splošnoizobraževalne knjižnice. Matične knjižnice

600 Glej Kamenik, Horizontalne in vertikalne povezave med različnimi tipi knjižnic v enovitem knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije; Pota slovenskega splošnoizobraževalnega knjižničarstva in njegov sedanji trenutek.

601 Pinterič, Skupnost knjižnic Slovenije, 23–25.

so splošnoizobraževalne knjižnice, ki izvajajo matične dejavnosti na področju občine. Na osnovi ustreznih samoupravnih sporazumov lahko opravljajo naloge matične knjižnice tudi druge knjižnice, kar je odpiralo vrata regijskemu povezovanju. Na nivoju republike je izvajala matične dejavnosti narodna (nacionalna) knjižnica. Matične knjižnice so predstavljale teritorialni del strukture knjižničnega informacijskega sistema, ki ga je v novem zakonu dopolnjeval sistem osrednjih znanstvenih knjižnic za posamezna strokovna oziroma znanstvena področja. Podobno kot matične knjižnice naj bi tudi te usklajevale nabavo knjižničnega gradiva visokošolskih in specialnih knjižnic na svojem področju, usmerjale izločeno knjižnično gradivo, posredovale pri medknjižnični izposoji, gradile centralne kataloge, skrbele za pretok strokovnih in znanstvenih informacij o knjižničnem gradivu ter se povezovale s specializiranimi informacijskimi centri.

Zakon je na novo določil tudi naloge narodne (nacionalne) knjižnice (Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani). Te so bile usmerjene v tri področja njenega delovanja, ki so obsegala hranjenje, predstavljanje in dajanje v uporabo gradiv, ki dokumentirajo slovensko kulturno ustvarjalnost, pospeševanje knjižničarske dejavnosti ter povezovanje knjižničnega informacijskega sistema Slovenije. Kot nacionalna knjižnica naj bi zbirala in hranila vse knjižnično gradivo, nastalo na območju Slovenije, knjižnično gradivo o Sloveniji, o Slovencih in pripadnikih italijanske in madžarske narodnosti v Sloveniji, izdaje slovenskih avtorjev v tujini ter drugo knjižnično gradivo iz tujine, natisnjeno v slovenskem jeziku. Poleg tega naj bi v zbirke vključevala še knjižnično gradivo, nastalo na območju drugih republik in avtonomnih pokrajin Jugoslavije. Na področju obdelave gradiva je bila dolžna obdelovati vse knjižnično gradivo, ki je izšlo v Sloveniji; sestavljati in objavljati tekočo in retrospektivno slovensko nacionalno bibliografijo; zbirati, strokovno obdelovati in posredovati bibliografske informacije o slovenskem knjižničnem gradivu in se vključevati v mednarodno izmenjavo informacij in knjižničnega gradiva. Opravljala naj bi naloge republiškega referenčnega centra, se povezovala z drugimi referenčnimi centri in skrbela za dostopnost slovenskih publikacij in informacij o slovenskem tisku v pomembnih knjižnicah v tujini. Ob tem naj bi skrbela še za uvajanje sodobnih tehničnih sredstev in načinov dela na področju knjižničarstva. Kot republiška matična knjižnica je bila dolžna razvijati knjižničarsko stroko v Sloveniji ter spodbujati in organizirati raziskovalno delo na področju knjižničarstva; organizirati strokovno izpopolnjevanje knjižničarskih delavcev ter voditi centralne kataloge knjižničnega gradiva.

Najpomembnejša novost zakona je bila vzpostavitev enotnega knjižničnega informacijskega sistema, ki naj bi deloval kot sestavni del širšega sistema družbenega informiranja. Pri tem naj bi se knjižnice v sodelovanju z informacijsko-dokumentacijskimi službami raziskovalnih organizacij vključevale v znanstveno-informacijski sistem. Enotnost knjižničnega informacijskega sistema je temeljila na matičnih dejavnostih, enotnem načinu zbiranja in obdelave informacij in podatkov, enotnem vodenju katalogov in druge dokumentacije knjižničnega gradiva ter skupnem zagotavljanju delovanja centralnih katalogov in razvijanju medknjižnične izposoje. V zakonu je bila knjižnicam predpisana še vrsta dejavnosti, potrebnih za delovanje sistema: sodelovanje knjižnic s specializiranimi informacijskimi centri pri sestavi baz podatkov, pri organizaciji pretoka informacij in pospeševanju informacijsko-dokumentacijske dejavnosti ter sodelovanje pri sestavi centralnih katalogov. Sistem je omogočal vertikalno in horizontalno povezovanje knjižnic v okviru matičnih knjižnic in v sistemu osrednjih strokovnih knjižnic. Razvoj sistema in sistemskih dejavnosti naj bi spremljal in usmerjal Strokovni svet za knjižničarstvo. Sestavljali so ga predstavniki Kulturne skupnosti Slovenije, Izobraževalne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije, v pristojnosti katerih so delovale knjižnice. Njegova naloga je bila obravnavati stanje in razvoj posameznih knjižničnih mrež in celotnega knjižničnega informacijskega sistema ter njegovega vključevanja v republiške in tuje sisteme. Spremljal naj bi vključevanje knjižnic v znanstveno-informacijski sistem; obravnaval stanje in razvoj matičnih dejavnosti,

enotnost knjižničarske dejavnosti in še posebej usklajevanja nabavne politike in medknjižnične izposoje. Obravnaval naj bi tudi stanje in razvoj bibliotekarske stroke, raziskovalnega dela in izobraževanja strokovnih kadrov. Ker je predlagal mrežo matičnih knjižnic ter normative in standarde knjižničarske dejavnosti, je tudi neposredno aktivno posegal v razvoj sistema.⁶⁰²

Med pomembnimi določbami zakona je bila tudi zahteva o izpolnjevanju predpisanih minimalnih pogojev, ki naj bi jih pred začetkom delovanja izpolnjevala knjižnica. Podrobna določila je za splošnoizobraževalne, šolske, visokošolske in specialne knjižnice leta 1985 prinesel poseben pravilnik. Normativi so za posamezne vrste knjižnic določali obseg in izbor strokovno urejenega gradiva, število in kvalifikacije zaposlenih ter nujno opremo in površino prostorov.⁶⁰³

Slovenija je z novim Zakonom o knjižničarstvu sledila sodobnim strokovnim usmeritvam in po mnenju stroke sprejela »bržkone (je to) eno najnaprednejše formuliranih zakonskih določil na svetu, saj zagotavlja resnično enotnost, medsebojno povezanost knjižnic, enotno metodologijo, učinkovito sodelovanje in lažji prehod na avtomatsko in računalniško obdelavo.«⁶⁰⁴ Na normativni ravni je ureditev slovenskega knjižničarstva res sledila sodobnim trendom, kljub temu pa zakon ni prinesel ustreznih rešitev za nekatere probleme, ki jih je stroka izpostavljala že od sprejema prvega slovenskega zakona o knjižnicah. Zakon o knjižničarstvu je uzakonil glavni element koncepcije razvoja iz leta 1971, to je splošnoizobraževalno knjižnico, in slabim rezultatom navkljub ohranil matično knjižnico. Kljub analizam stanja in vedno znova ponavljajočim se opozorilom, da manjše matične knjižnice niso sposobne izvajati matičnih nalog, ni vzpostavil regijskega sistema, ki ga je vključevala *Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji* in ki ga je zagovarjal pomemben del stroke. Čeprav je zakon dopuščal povezave knjižnic na medobčinski ravni, ni eksplicitno določil osrednjih regionalnih splošnoizobraževalnih knjižnic. Problematika študijskih knjižnic je bila tako ponovno odrinjena na stranski tir. Zakon pa je dal osnovo za tvorbo pokrajinskih zbirk, saj je predpisal, da se »knjižnice (se) na področju ene ali več občin dogovorijo, katera knjižnica bo v okviru svoje dejavnosti zbiralala in dokumentirala tudi domoznansko gradivo.«⁶⁰⁵ Zakon se prav tako ni dotikal univerzitetnih knjižničnih sistemov, ni določil osrednjih knjižnic za posamezna strokovna področja, predvsem pa ni celostno naslovil področja pisne kulturne dediščine, ki jo hranijo knjižnice.

Pomembno novost je prinesla zakonska določba, ki je Narodni in univerzitetni knjižnici kot republiški matični knjižnici med drugim naložila nalogo spodbujati in organizirati raziskovalno delo na področju knjižničarstva. Ta na videz skromna dopolnitev je nastala kot sad dolgoletnih opozarjanj bibliotekarjev (M. Rupla, J. Dolarja, B. Berčiča, I. Kamenika in drugih), da mora biti svetovanje knjižnicam in razvojno delovanje v okviru sistema utemeljeno na profesionalnem raziskovalnem delu. Bibliotekarski strokovni in znanstvenoraziskovalni center je bil v Narodni in univerzitetni knjižnici ustanovljen že leta 1977. Tako se je izvajanje matičnih dejavnosti, ki so bile v njeni pristojnosti, vsaj formalno razcepilo na dve dokaj jasno profilirani enoti: na matično službo, ki se je ukvarjala s svetovanjem in s konkretnimi problemi, ter na center, katerega težišče je bilo znanstveno-raziskovalno delo na področju bibliotekarstva. Dejavnost republiške matične službe se je vse bolj širila s področja ljudskih knjižnic na druge vrste knjižnic ter na razvojno-sistemske raziskave, predvsem pa na področje informatizacije knjižnic. V začetku osemdesetih let je opazen večji poudarek na delu z visokošolskimi knjižnicami, kjer so bili

602 Zakon o knjižničarstvu, *UL SRS* 39, št. 27 (1982): 1747–1752.

603 Pravilnik o strokovnih in tehničnih pogojih za začetek dela knjižnic, *UL SRS* 42, št. 28 (1985): 1491–1492.

604 Martelanc, Kaj prinaša novi Zakon o knjižničarstvu?, 118.

605 Zakon o knjižničarstvu, *UL SRS* 39, št. 27 (1982): 1749.

izdelani pomembni sistemski dokumenti,⁶⁰⁶ na področju avtomatizacije pa se je Bibliotekarski razvojni center izkazal s študijami o uvajanju računalniške tehnologije v knjižnični informacijski sistem.⁶⁰⁷ V začetku osemdesetih let se je delo republiške matične službe ustalilo in se usklajeno odvijalo v okviru letnih načrtov republiške matične službe oziroma somatičnih služb (Centralna tehniška knjižnica ter Pionirski knjižnici, enoti Knjižnice Otona Župančiča in Mariborske knjižnice). Leta 1982 so bila izoblikovana celo merila za vrednotenje njene dejavnosti. Manj uspešne so bile matične knjižnice na občinski ravni. Zakon o knjižničarstvu, ki je leta 1982 uzakonil splošnoizobraževalne knjižnice kot matične knjižnice, je bolj kot dejanskemu stanju in zmožnostim sledil podedovanim teoretičnim shemam. V eni redkih raziskav tega področja je matično dejavnost leta 1990 izvajalo 49 od 60 knjižnic. Vse kriterije za matičnost so izpolnjevale le tri knjižnice. Od matičnih dejavnosti je večina knjižnic vodila razvid knjižnic za svoje območje, več kot polovica pa usklajevala nabavo gradiva z drugimi knjižnicami (predvsem šolskimi) na svojem območju. Najbolj je bilo razvito svetovalno in izobraževalno delo: skupinske oblike izobraževanja je izvedla več kot polovica knjižnic, opazno je bilo individualno svetovanje, predvsem posameznikom iz šolskih knjižnic. Le sedem knjižnic je zaposlovalo delavce, ki so s polnim delovnim časom opravljali matične dejavnosti. To so bile seveda bivše študijske knjižnice v Celju, Kopru, Murški Soboti, Novi Gorici in Novem mestu ter splošnoizobraževalni knjižnici v Mariboru in Ljubljani.⁶⁰⁸

Razvoj knjižničnega informacijskega sistema SFRJ

S poenotenjem standardov obdelave, centralno katalogizacijo obveznega izvoda tiskov in izmenjavo katalognih listkov med republiški nacionalni knjižnicami so bili konec sedemdesetih let storjeni ključni koraki v smeri jugoslovanskega knjižničnega informacijskega sistema. Proces se je nadaljeval v osemdesetih letih. Leta 1981 je stroka sprejela UNIMARC (Universal Machine Readable Catalogue or Cataloguing) kot standard za bibliografsko-katalogni zapis na strojno čitljivem mediju v knjižnični informacijski dejavnosti, ki bo služil za oblikovanje baz podatkov, izdelavo nacionalnih bibliografij, za potrebe centralne katalogizacije ter za katalogni zapis o publikaciji (CIP). Obenem je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije podprla razvoj knjižničnega informacijskega sistema Jugoslavije kot sestavnega dela društvenega sistema informiranja. Enotni sistem naj bi vključeval razvoj vseh vrst knjižnic in pospešil njihovo transformacijo v informacijske centre.⁶⁰⁹

Jugoslovanski knjižnični informacijski sistem se je oblikoval v okvirih družbenega sistema samoupravljanja, ki je informacijsko dejavnost pojmoval kot dejavnost splošnega družbenega pomena, torej dejavnost, katere pomen za razvoj družbe je bilo mogoče postaviti ob bok proizvodnji surovin in energije. Področje je bilo leta 1981 tudi zakonsko urejeno z jugoslovanskim Zakonom o temeljih družbenega sistema informiranja in o informacijskem sistemu federacije.⁶¹⁰ Široka platforma družbenega sistema informiranja je med vrsto dejavnosti (evidenčno, statistično, knjigovodstveno, analitično, informacijsko-komunikacijsko) uvrščala tudi dokumentacijsko in knjižničarsko dejavnost. Sistem informiranja je bil utemeljen na enotnosti in funkcionalni

606 Sepe, Načrt integriranega sistema znanstveno-strokovnih informacij v knjižnicah in INDOK centrih Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

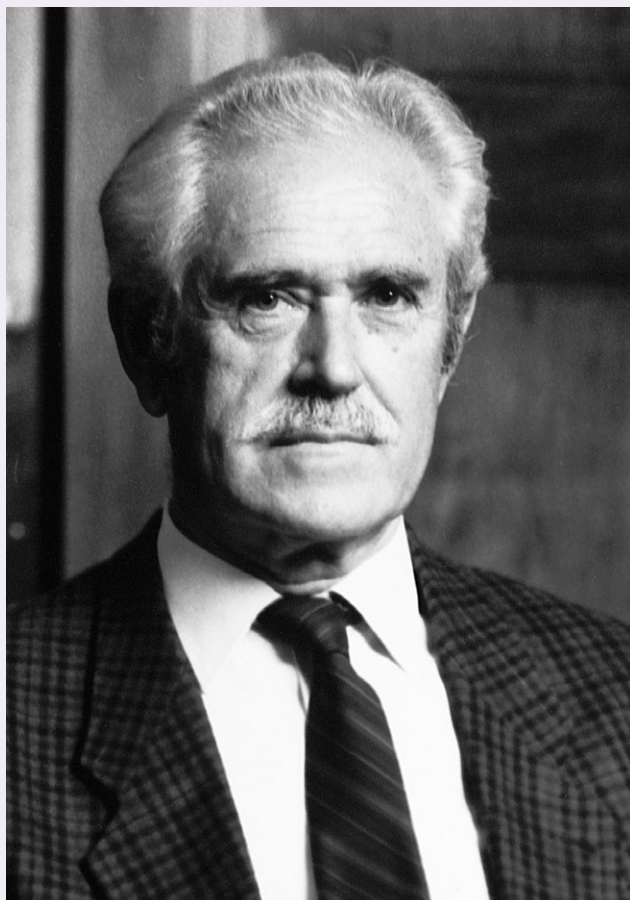
607 Kokole in Pardubsky, Shema avtomatizacije integriranega sistema znanstveno-strokovnih informacij v knjižnicah in INDOK centrih Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

608 Novljan, *Splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1990*, 42–61.

609 Zaključci devete skupštine SDBJ.

610 Zakon o temeljih družbenega sistema informiranja in o informacijskem sistemu federacije, *UL SFRJ* 37, št. 68 (1981): 1701–1707.

Tomo Martelanc

207

Slika 31: Tomo Martelanc (1928–2000).
Vir: Arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice.

Tomo Martelanc (1928–2000) je bil v letih 1980–1992 ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice. Sodeloval je pri oblikovanju Zakona o knjižničarstvu ter imel ključno vlogo pri oblikovanju knjižničnega informacijskega sistema v Sloveniji in v Jugoslaviji ter pri vzpostavitvi vzajemnega kataloga. V času njegovega predsedovanja Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih bibliotek (1984–1986) je bil sprejet koncept knjižničnega informacijskega sistema SFRJ, ki je razvil teoretično platformo za uvedbo sistema avtomatizirane vzajemne obdelave gradiva. V času njegovega vodenja Narodne in univerzitetne knjižnice je bilo uvedeno opremljanje slovenskih publikacij s katalognim zapisom v publikaciji (CIP), vzpostavljena sta bila slovenski center in agencija za dodeljevanje mednarodnih identifikacijskih številčk ISBN oziroma ISSN. Knjižnica je uvedla avtomatizirano obdelavo gradiva in z računalniško podprto izdelavo slovenske nacionalne bibliografije začela sodelovati v gradnji jugoslovanske vzajemne bibliografske baze YUBIB.

povezanosti njegovih informacijskih podsistemov, na dostopnosti podatkov in informacij ter na uporabi sodobnih znanstvenih, tehničnih in tehnoloških dosežkov. Specializacija in delitev dela naj bi preprečevali večkratno evidentiranje in zbiranje ter nepotrebno in neracionalno obdelavo, hranjenje in prenos podatkov. Procesi naj bi temeljili na mednarodnih standardih, kar bi omogočilo mednarodne primerjave in sodelovanje z informacijskimi sistemi drugih držav in mednarodnih organizacij. Zakon je določal informacijske potrebe lokalnih skupnosti, delovnih organizacij in družbenopolitičnih skupnostih (občine, republike) ter med drugim predpisal, da so standardi, povezani s hranjenjem, prenosom in obdelavo podatkov z računalniško, strojno in programsko opremo, predpisani na zveznem nivoju. Na tej osnovi je dve leti kasneje tudi Slovenija sprejela svoj Zakon o družbenem sistemu informiranja.⁶¹¹

Zakon je zavezal knjižnice in dokumentacijske centre k povezovanju ter predstavljal trden temelj za oblikovanje knjižničnega informacijskega sistema Jugoslavije. Razvoj sistema je bil skrbno načrtovan in realiziran v okviru strokovnih bibliotekarskih organizacij. Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek je skupaj s predsedstvom Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije izdelala smernice za srednjeročno obdobje in leta 1983 je predsedstvo Skupnosti sprejelo teze za oblikovanje knjižničnega informacijskega sistema v Jugoslaviji. Koncept je na 10. skupščini Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije leta 1984 predstavil V. Veljić, ravnatelj Nacionalne i sveučilišne biblioteke v Zagrebu. Predlog je v osnovnih potezah sledil stališčem, ki so jih v preteklem desetletju oblikovali bibliotekarji v okviru Skupnosti, in je tudi na jugoslovanski ravni pomenil prelom s sistemom, ki je v center svojega delovanja postavljal splošnoizobraževalno matično knjižnico. Policentrični knjižnični informacijski sistem Jugoslavije naj bi v horizontalni in vertikalni smeri povezoval knjižnične in informacijske podsisteme na različnih nivojih. Podsistemi naj bi se formirali v okviru delovnih organizacij, družbenopolitičnih organizacij, na področju znanstveno-tehničnih informacij ter šolskih knjižnic. Na zvezni ravni je knjižnični informacijski sistem tvorila mreža nacionalnih in univerzitetnih knjižnic ter Jugoslovanski bibliografski inštitut. Obenem so nacionalne in univerzitetne knjižnice igrale osrednjo vlogo v mrežah republik in pokrajin ter njihov razvoj koordinirale v okviru Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih bibliotek. Na ravni republik in pokrajin se je v sistem vključeval tudi podsistem knjižnic Jugoslovanske ljudske armade. Na občinski ravni je bilo ohranjeno povezovanje knjižničnih informacijskih centrov (to je knjižnic) preko matičnih knjižnic. Ločeno od tega naj bi deloval podsistem knjižničnih informacijskih centrov v sistemu znanstveno-tehničnih informacij, ki bi na ravni republik tvoril mrežo preko osrednjih univerzitetnih knjižnic, obenem pa deloval decentralizirano z neposrednimi povezavami znanstvenih knjižnic med sabo. Konkretnjših rešitev glede podsistema specialnih knjižnic oziroma knjižnično informacijskih centrov v delovnih organizacijah koncept ni prinesel, saj so ugotavljali, da je ta sistem šele v nastajanju.⁶¹² V okviru knjižničnega informacijskega sistema so bile opredeljene tudi sistemske naloge nacionalne in osrednjih univerzitetnih knjižnic republik in pokrajin, ki so nadgradile njihove dotedanje matične funkcije. Prioritetno naj bi razvijale kadre in službe, ki bodo s svojim raziskovalnim delom ter z razvojnimi in izobraževalnimi programi sposobne vzpodbuditi razvoj bibliotekarstva. Ob tem naj bi nacionalne knjižnice koordinirale nabavo znanstvene literature in skrbele za univerzalno bibliografsko kontrolo publikacij, ki so bile izdane na njihovem ozemlju, izdelovale republiške in, skupaj z Jugoslovanskim bibliografskim inštitutom, jugoslovanske bibliografije. Vodile naj bi centralne kataloge tujih knjig in časopisov ter izdelovale bibliografije znanstvenih delavcev republik. Kot osrednje znanstvene knjižnice naj bi vzpodbudile in načrtovale razvoj sistema znanstveno-tehničnih informacij ter se v dogovoru z drugimi visokošolskimi in inštitutskimi knjižnicami dogovorile o delitvi tematskih področij, za katera

611 Zakon o družbenem sistemu informiranja, *UL SRS* 11, št. 10 (1983): 625–631.

612 Veljić, Bibliotečko-informacijski sistem u SFRJ.

se bodo specializirale. Kot osrednje informacijske enote v republiki naj razvijajo referenčne instrumente in medknjižnično izposojajo. Kot osrednje republiške knjižnice naj bi koordinirale in izvajale zaščito celotnega nacionalnega fonda knjižničnega gradiva ter v ta namen organizirale ustrezne službe.⁶¹³

Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije je Veljičev referat sprejela za osnovo nastajajočega dokumenta. Sistem naj bi usklajeno razvijali na dveh nivojih, in sicer na nivoju Jugoslavije ter na nivoju republik in pokrajin. Za organizacijo naj bi skrbelo predsedstvo Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih bibliotek, ob sodelovanju z vsemi nacionalnimi knjižnicami in osrednjimi univerzitetnimi knjižnicami republik in pokrajin. Pri razvoju naj bi se angažirale predvsem matične službe pri nacionalnih knjižnicah, upali pa so tudi na sodelovanje dokumentalistov. Knjižnični informacijski sistem naj bi temeljil na znanstvenih osnovah, z upoštevanjem Unescovih in Iflinih smernic ter programov UNISIST. Sistem naj bi vzpostavili v dveh fazah do leta 2000: prvi del v okviru srednjeročnega načrta v letih 1986–1990 in drugi del v letih 1991–2000.⁶¹⁴ Koncept knjižničnega informacijskega sistema je dobil tudi soglasje ustreznega družbenopolitičnega organa (Sveta za družbeno informiranje SFRJ), ki pa je med drugim opozoril na nujnost povezovanja knjižničnega informacijskega sistema in sistema znanstveno-tehničnih informacij.

Dokument o razvoju knjižničnega informacijskega sistema, ki ga je na tej podlagi dokončal V. Veljič v sodelovanju s Komisijo za razvoj Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih bibliotek, je predsedstvo Skupnosti sprejelo na osmi seji v Zagrebu 31. in 1. aprila 1986.⁶¹⁵ Na njegovi osnovi naj bi izdelali in sprejeli družbeni dogovor o razvijanju enotnega Knjižnično-informacijskega sistema v SFRJ, ki bi ga podpisale vse nacionalne knjižnice, beograjska univerzitetna knjižnica »Svetozar Marković«, Jugoslovanski bibliografski inštitut, družbenopolitične skupnosti in organizacije ter strokovna združenja. Koncept je temeljil na načelih kompleksnosti (ki omogoča sinergičen učinek medsebojno odvisnih in povezanih delov), integralnosti (sistem naj deluje enotno, ne glede na specifične lastnosti podsistemov oziroma informacijskih enot), dinamičnosti (sposobnost prilagajanja spremembam), interdisciplinarnosti (glede na raznolikost nosilcev sistema bodo upoštevani različni pristopi), empiričnosti (z upoštevanjem praktičnih izkušenj), samoorganiziranosti (sposobnost permanentne reorganizacije) in odprtosti (predvsem do drugih informacijskih sistemov družbenega sistema informiranja).⁶¹⁶ Po desetletjih ločenega razvoja so bile v enoten sistem vključene vse vrste knjižnic, dokumentalistika in sistem znanstveno-tehničnih informacij. Knjižnice oziroma knjižnično-informacijske enote, kakor so jih po novem začeli imenovati, so se v skladu z obstoječo administrativno ureditvijo horizontalno povezoval na štirih ravneh. Podsistemi, ki so združevali različne vrste knjižnic, so se tvorili na ravni občin, regij oziroma skupnosti občin, republik oziroma avtonomnih pokrajin ter federacije. Pri tem so se znotraj podsistemov posamezne enote lahko povezoval v skladu s svojimi specifičnimi strokovnimi interesi. Tako naj bi se na primer v knjižnični informacijski sistem občine povezoval knjižnično-informacijske enote v sistemu delovnih organizacij (specialne knjižnice oziroma INDOK centri), krajevnih skupnosti (splošnoizobraževalne knjižnice), knjižnice v znanstveno-raziskovalni dejavnosti (specialne in visokošolske knjižnice) in v dejavnosti vzgoje in izobraževanja (šolske knjižnice). Osrednjo in kooperativno točko sistema naj bi predstavljala mestna/občinska matična splošnoizobraževalna knjižnica, ki bi

613 Bibliotečko-informacijski centri socijalističkih republika i socijalističkih avtonomnih pokrajina Jugoslavije.

614 Zaključci 10. skupščine Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, 436–437.

615 *Knjižnično-informacijski sistem v SFRJ*, 44.

616 Martelanc, Razvoj knjižničnoinformacijskega sistema v Sloveniji, 11.

morala »obvladati razvojne in analitične funkcije«, potrebne za razvoj sistema,⁶¹⁷ medtem ko naj bi vodenje sistema prevzela skupnost knjižničnih informacijskih delovnih organizacij in enot. V občinah oziroma mestih, kjer so univerze in druge znanstveno-pedagoške delovne organizacije, se lahko razvijejo tudi univerzitetni knjižnični informacijski sistemi.

Na ravni regij oziroma skupnosti občin so bila predvidena povezovanja knjižničnih informacijskih sistemov občin, posameznih dejavnosti in univerzitetnih knjižničnih informacijskih sistemov. Prvi naj bi združeval občinske sisteme, zbrane okrog regionalne matične splošnoizobraževalne knjižnice, drugi bi nastal s sodelovanjem INDOK centrov, v tretjem pa bi se okrog univerzitetne, znanstvene ali mestne in univerzitetne knjižnice združevale inštitutske in visokošolske knjižnice. Središčno vlogo regionalnega knjižničnega informacijskega centra bi lahko prevzeli različni subjekti. Prvo možnost je predstavljala mestna splošnoizobraževalna knjižnica, ki bi v sodelovanju z nacionalno knjižnico skrbela za razvoj regionalnega in občinskih sistemov. Vendar bi morala v ta namen svoje dejavnosti⁶¹⁸ razširiti še na knjižnične informacijske enote na področju gospodarstva in v sistemu znanstveno-tehničnih informacij. Drugo možnost je predstavljala mestna in univerzitetna knjižnica, ki bi opravljala kombinirano funkcijo, tako da bi skrbela za sistem regije in obenem delovala kot matični center univerzitetnega knjižničnega informacijskega sistema. Nalogi bi se lahko izvajali tudi ločeno, tako da bi v centru regionalnega sistema paralelno delovali dve osrednji knjižnici.

210

Na ravni republike so bile predvidene identične oblike povezovanja. Osrednja vloga v republiškem knjižničnem informacijskem sistemu je pripadala nacionalnim knjižnicam oziroma republiškim osrednjim znanstvenim knjižnicam. Te delujejo kot nosilci republiškega sistema, vzdržujejo komunikacijo z drugimi sistemi družbenega sistema informiranja v republiki in se povezujejo z nosilci knjižničnih informacijskih sistemov drugih republik oziroma avtonomnih pokrajin. Poleg tega se povezujejo z mednarodnimi in nacionalnimi knjižnično-informacijskimi centri v drugih deželah.⁶¹⁹ Narodne in univerzitetne knjižnice so predstavljale hrbtenico sistema, dokument pa jim je v ta namen pripisal vrsto nalog: zagotavljanje zbirke publikacij, ki so izšle na področju države, izdelava bibliografij, vodenje centralnih katalogov, izobraževanje knjižničnih kadrov za celotno republiko, razvojno-analitično službo, ter sodelovanje pri izgradnji javne mreže za prenos podatkov. V republikah naj bi ob osrednji matični knjižnici organizirali še osrednje knjižnične-informacijske centre za posamezna področja (na primer za področje tehnike, medicine, ekonomije ...), ki bi se prav tako lahko povezovali med sabo. Vzporedno s tem naj bi obstajali še univerzitetni knjižnični informacijski sistemi, ki bi se v republiški sistem povezovali s posredovanjem matične univerzitetne knjižnice. Posamični univerzitetni knjižnični informacijski sistemi so ob tem tudi del sistema znanstveno-tehničnega informiranja na ravni Jugoslavije. Nedorečeni pa so ostajali knjižnični informacijski sistemi posameznih dejavnosti, ki so bili v tem obdobju še v povojih. Osnovali naj bi se na primer v proizvodnih sistemih (INA, ISKRA, PTT) in se nato povezali z nacionalno knjižnico.

Na ravni države so vrh sistema tvorili trije akterji: Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek, nacionalne knjižnice in Jugoslovanski bibliografski inštitut. Vodilno mesto v sistemu in njegovo koordinacijo je prevzela Skupnost, saj Jugoslavija ni imela osrednje državne knjižnice. Posebna vloga je bila na tej ravni pripisana še knjižničnemu informacijskemu sistemu zakonodajnih (Zvezna skupščina) in izvršnih organov (Zvezni izvršni svet). Informacijski sistem Zvezne skupščine je kot infrastruktura za delo delegatov (poslancev) namreč predstavljal osrednjo točko v razvoju celotnega sistema samoupravnega odločanja. Zato naj bi bil član Skupnosti

617 Prav tam, 22.

618 Prav tam, 25.

619 Prav tam, 29.

jugoslovanskih nacionalnih bibliotek tudi predstavnik knjižničnega informacijskega sistema Zvezne skupščine. In ker je razvoj knjižničnega informacijskega sistema odvisen od povezovanja z ostalimi specializiranimi informacijskimi sistemi družbenega sistema informiranja (statistika, služba družbenega knjigovodstva...), naj bi tudi Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek imela svojega delegata v Odboru za informiranje Zvezne skupščine.

Poleg novih sistemskih nalog so ostajale temeljne naloge nacionalnih knjižnic v knjižničnem informacijskem sistemu na državni ravni vezane na privilegij obveznega izvoda tiska. V tem kontekstu je bila nacionalna knjižnica republike oziroma avtonomne pokrajine dolžna zbirati obvezne izvode tiska s svojega območja in jih v določenih časovnih okvirih dostavljati drugim nacionalnim knjižnicam. Gradivo je moralo biti obdelano v skladu z mednarodnim standardom za kataloško in vsebinsko obdelavo, s čimer so izenačili vse elemente obdelave v republikah in pokrajinah. To je bila osnova za načrtovano avtomatizirano obdelavo gradiva v formatu UNIMARC II, pri kateri naj bi sodelovale vse nacionalne in druge knjižnično- informacijske enote v Jugoslaviji ter Jugoslovanski bibliografski inštitut. Nacionalne knjižnice so morale slediti enotnim strokovnim standardom tudi pri shranjevanju in zaščiti gradiva ter izposojati gradivo po enotnih predpisih. Posebno mesto v sistemu je ohranjal Jugoslovanski bibliografski inštitut, ki je poleg tradicionalnih nalog prevzel še izvajanje nalog jugoslovanske agencije za ISBN ter aktivnosti pri projektu uvajanja računalnikov v sistem avtomatske kataloško-bibliografske obdelave in raziskovanja obveznega izvoda v knjižničnem informacijskem sistemu Jugoslavije.⁶²⁰

Knjižnični informacijski sistem se je deloma prekrival s sistemom znanstveno-tehničnih informacij. Znanstvene knjižnice, združene v podsistemi dejavnosti (specialne knjižnice v velikih delovnih organizacijah), univerzitetnih knjižničnih informacijskih sistemih ter nacionalne in univerzitetne knjižnice, osrednje in druge največje znanstvene knjižnice, združene v knjižnični informacijski sistemi republik, so se uvrščale v oba sistema.

211

Kljub očitni želji vzpostaviti konsistenten knjižnični informacijski sistem z vključitvijo vseh akterjev je imel koncept podobne slabosti, kot že slovenski Zakon o knjižničarstvu pred njim. Izstopajo številne nedoslednosti, ki so izhajale iz nerazvitih teoretičnih osnov ter iz privilegijev, ki so si jih v praksi lastili posamezne knjižnične informacijske enote ali podsistemi. Opazno je nesorazmerje med obsegom funkcij, pripisanih posameznim vrstam knjižnic, in pomanjkljivo določenim relacijam med subjekti v hierarhiji sistema. V dokumentu so na primer natančno navedene sistemske naloge nacionalnih knjižnic in bibliografskega inštituta, medtem ko so naloge drugih akterjev opredeljene le v obrisih. Tako so ostale nedefinirane naloge osrednjih matičnih univerzitetnih knjižnic in način vertikalnega povezovanja knjižnično-informacijskih enot na področju dejavnosti, tudi vključevanje v podsistem znanstveno-tehničnih informacij je bilo predstavljeno le v obrisih. Brez konkretne opredelitve sistemskih nalog so ostale na primer mestne oziroma občinske matične splošnoizobraževalne knjižnice. Dokument, ki jih sicer predstavlja kot »osrednje in kooperativne točke« knjižničnega sistema občine, ne pojasnjuje njihovih relacij do drugih vrst knjižničnih informacijskih enot, ki delujejo v sistemu delovnih organizacij, v krajevnih skupnostih in v okviru znanstveno-raziskovalne dejavnosti.⁶²¹ Deloma je razjasnjen le njihov odnos do šolskih knjižnic. Ker so učenci najštevilčnejši uporabniki osrednjih splošnoizobraževalnih knjižnic v občini, le-te prevzemajo funkcije šolskih knjižnic. Zato je treba v okviru knjižničnega informacijskega sistema občine razmejiti delo in programe šolskih ter splošnoizobraževalnih knjižnic. Šolske knjižnice se sicer v okviru republike povezujejo vertikalno,⁶²² to pa je tudi vse, kar nam dokument razkrije o podsistemu najštevilčnejše vrste

620 Prav tam, 34–35.

621 Prav tam, 19.

622 Prav tam, 21.

knjižnic. Tudi vloga splošnoizobraževalne knjižnice v vlogi regionalne osrednje matične knjižnice ostaja zabrisana. Izvemo le, da mora razširiti svoje »knjižnične informacijske, referalno razvojne in plansko-analitične funkcije na posamezne enote v delovnih organizacijah iz gospodarstva, kakor tudi na enote sistema znanstveno tehničnih informacij.«⁶²³ Konkretne strokovne naloge matične službe splošnoizobraževalne knjižnice v odnosu do drugih vrst knjižnic, na primer specialnih, je opredelila šele I. Marinko v članku leta 1986.⁶²⁴

Ta zapleteni in prepleteni sistem ni bil v praksi nikoli realiziran, vendar je postal izhodišče za razvoj računalniško podprtega vzajemnega bibliografskega sistema. Vzporedno z razvojem koncepta enotnega knjižničnega informacijskega sistema sta si Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije in Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek prizadevali za računalniško podprto obdelavo knjižničnega gradiva in zagotavljanje dostopa do informacij. Usmeritev je že konec šestdesetih let podprla Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, kjer so si predlogi avtomatizacije poslovanja knjižnic podajali roko z vključevanjem knjižnic v sistem znanstvenih in tehničnih informacij ter informacijsko-dokumentacijski sistem. Leta 1969 so podprli prizadevanja za avtomatizacijo knjižnic in se odločili ustanoviti delovno skupino strokovnjakov s področja avtomatizacije in mehanizacije ter izdelave standardov. Društva bibliotekarjev, nacionalne in druge velike knjižnice ter informacijske centre so pozvali, naj nabavljajo in uporabljajo sodobna tehnična sredstva (računalnike, printerje in podobno).⁶²⁵ V ta namen naj bi se tesneje povezali z organizacijo dokumentalistov, ki se prav tako ukvarja s problemi mehanizacije in avtomatizacije svoje informacijsko-dokumentacijske službe. Da ni šlo le za načelne usmeritve, potrjujejo tako poglobljena strokovna razmišljanja, ki so bila predstavljena na skupščinah Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije, kot tudi konkretne aktivnosti. Leta 1971 je na primer S. Kos ugotavljal, da bo »uporaba računalniške tehnike (bo) praktično mogoča in gospodarna šele tedaj, ko bo zagotovljeno, da se informacije pripravljajo na mnogih mestih in da se množina le-teh, izdelanih po enotnih metodah, vnaša morda v nekoliko računalniških pomnilnikov. Pomembno je tudi poudariti, da so tehnični problemi avtomatizacije veliko bolje rešeni kot problemi razumskega dela z njimi.«⁶²⁶ Sledilo je oblikovanje društvenih komisij za avtomatizacijo in mehanizacijo na republiških in na zvezni ravni. Leta 1972 je bila Komisija za avtomatizacijo in mehanizacijo formirana tudi pri Društvu bibliotekarjev Slovenije. Komisija, ki jo je vodil J. Kokole, se je izkazala z organizacijo prvega jugoslovanskega seminarja o uporabi računalnikov v knjižnicah.⁶²⁷ Podpora avtomatizaciji knjižnic in knjižničnih sistemov je prihajala tudi iz mednarodnega okolja. Leta 1974 je Unesco v okviru projekta UNISIST predlagal model izgradnje in razvoja nacionalnih infrastruktur (NATIS)⁶²⁸ in že leto kasneje je bila na 6. skupščini Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije sprejeta odločitev o izgradnji enotnega jugoslovanskega knjižničnega informacijskega sistema ter začetku priprav na avtomatizirano obdelavo publikacij in povezovanje knjižnic s pomočjo računalniške mreže.⁶²⁹ Komisija za avtomatizacijo, ki je pod vodstvom J. Kokoleta delovala pri Zvezi, je predlagala, naj se avtomatizacija prioriteto uvaža v nacionalne knjižnice. Te so kot nosilci bibliografske in informacijske dejavnosti ključen dejavnik pri avtomatizaciji, zato naj prevzamejo vodilno vlogo pri njenem uvajanju v knjižnice. Pri tem si morajo nacionalne knjižnice ustrezno razdeliti delo pri pripravi izdajanja nacionalnih bibliografij na magnetnem traku. Bibliografije bi se zbiral v Jugoslovanskem bibliografskem inštitutu,

623 Prav tam, 25.

624 Marinko, Knjižničarska dejavnost v organizacijah združenega dela, 10–12.

625 Rezolucija III skupštine Saveza društva bibliotekara Jugoslavije, 220.

626 Kos, Znanstvene knjižnice v sistemu znanstvenih informacij, 155.

627 Babor, Začetki uvajanja avtomatizacije v NUK in v slovenske javne knjižnice, 14.

628 Prav tam, 20.

629 Zaključki sa VI skupštine Saveza društva bibliotekara Jugoslavije.

Jože Kokole

Slika 32: Jože Kokole (1937–2023).

Avtor: Ivan Kanič. Vir: Osebni arhiv Ivana Kaniča.

213

Jože Kokole (1937–2023) se je leta 1964 zaposlil v Centralni tehniški knjižnici, kjer je delal do leta 1974 kot vodja INDOK oddelka za področje tehnike in naravoslovja. Leta 1974 je magistriral z zaključnim delom s področja bibliografske kontrole doktorskih disertacij. Na področju bibliografije se je odlikoval s pregledom doktorskih disertacij *Bibliografija disertacij univerze in drugih visokošolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani za obdobje 1920–1968*. Leta 1976 se je zaposlil v Narodni in univerzitetni knjižnici, kjer je do leta 1998 vodil centralni katalog tujih publikacij v slovenskih knjižnicah. V letih 1987–1991 je predaval informatiko na Oddelku za bibliotekarstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Njegova obsežna bibliografija ilustrira razvoj dokumentalistike, informatike ter različnih področij avtomatizacije knjižnic in računalniško podprte gradnje katalogov in podatkovnih baz. Pomembno je prispeval k avtomatizaciji knjižnic v Sloveniji in Jugoslaviji. Bil je prvi predsednik in dolgoletni vodja Komisije za avtomatizacijo in mehanizacijo v knjižnicah pri Društvu bibliotekarjev Slovenije, član in v letih 1974–1979 tudi predsednik Komisije za avtomatizacijo in mehanizacijo knjižnic pri Zvezi društev bibliotekarjev Jugoslavije ter član projektne skupine Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih bibliotek za izdelavo projekta izgradnje avtomatiziranega enotnega knjižničnega informacijskega sistema SFRJ.

kjer bi nastajala avtomatizirana jugoslovanska bibliografija.⁶³⁰ Posebno delovno skupino je osnovala tudi Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek, ki se je skupaj s člani Komisije za avtomatizacijo lotila izdelave projekta enotnega avtomatiziranega knjižničnega informacijskega sistema SFRJ.⁶³¹ Projekt je bil leta 1977 potrjen na 7. skupščini Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije. Istega leta so tudi na drugem jugoslovanskem posvetovanju o uporabi računalnikov v knjižnicah, ki je potekalo marca 1977 v Zagrebu, obravnavali konceptualne, organizacijske in strokovno-tehnične pogoje za oblikovanje enotnega knjižničnega informacijskega sistema SFRJ, temelječega na sodobnem konceptu kooperativnih avtomatiziranih knjižničnih mrež, s čimer bi tudi v Jugoslaviji uresničili pogoje za oblikovanje sistema NATIS.⁶³²

Naslednji pomemben korak k avtomatizaciji knjižničnega sistema je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije storila leta 1981, ko je potrdila UNIMARC kot standardni format bibliografsko-katalognega zapisa na strojno čitljivem mediju v knjižnični informacijski dejavnosti SFRJ, ki bo uporabljen pri oblikovanju baz podatkov, izdelavi nacionalnih bibliografij, pri centralni katalogizaciji ter katalogizaciji v publikaciji (CIP). Enaka odločitev je bila istega leta sprejeta na 3. jugoslovanskem posvetovanju o uporabi računalnikov v knjižnicah ter potrjena s strani Skupnosti jugoslovanskih nacionalnih bibliotek.⁶³³ Prihodnji računalniški sistem pa naj bi tvoril kooperativno knjižnično mrežo in omogočal vključevanje v svetovne informacijske sisteme. Potem, ko je bil leta 1986 sprejet dokument *Knjižnično-informacijski sistem v SFRJ*, je prevzela iniciativo na področju avtomatizacije knjižnic Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek. Poročila o aktivnostih delovne skupine za kompjuterizacijo, ki je delovala v njenih okvirih, so zabeležene v glasilu *NIT: nova informacijska tehnologija*, ki ga je od leta 1987 izdajala Nacionalna i sveučilišna knjižnica v Zagrebu. Delovna skupina je začela s pripravo Projekta kompjuterizacije knjižnično-informacijskega sistema SFRJ, v katerem so bile navedene zahteve za potencialne izvajalce in sodelavce projekta.⁶³⁴ Ob tem je skupina predstavila še koncept vzajemnega kataloga v Jugoslaviji, ki je temeljil na dotlej potrjenih strokovnih usmeritvah. Enotna baza podatkov republik in avtonomnih pokrajin SFRJ naj bi nastajala na podlagi vnosa podatkov nacionalnih knjižnic. Nacionalne knjižnice in Jugoslovanski bibliografski inštitut naj bi najprej izdelali zapise v svojih bazah, ki bi se nato verificirali in kopirali v skupno bazo. Pred obdelavo na lokalni ravni naj bi knjižnice preverile, ali je zapis že v vzajemni bazi. Če tam že obstaja, ga knjižnica kopira v svojo lokalno bazo. Decembra leta 1987 je Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek sprejela koncept vzajemne katalogizacije kot skupno osnovo knjižničnega informacijskega sistema in sistema znanstvenih in tehničnih informacij Jugoslavije. Za nosilca razvoja tehničnih rešitev in programske opreme je bil izbran Računalniški center univerze v Mariboru (današnji IZUM). Leta 1991 je bilo v sistem vključenih že 78 knjižnic, ki so sodelovale pri izgradnji bibliografske baze YUBIB (predhodnice današnje bibliografske baze COBIB).⁶³⁵

630 Kokole, Izveštaj komisije za avtomatizacijo i mehanizacijo, 113–114.

631 Kokole, Izveštaj Komisije za avtomatizacijo i mehanizacijo, 135.

632 Prav tam, 135.

633 Skender, Izveštaj Komisije za avtomatizacijo i mehanizacijo SDBJ.

634 Kompjutorizacija bibliotečno-informacijskog sistema.

635 Urbajs in Štok, Redakcijska funkcija v pogojih kooperativne gradnje YUBIB, 124.

Izbrana poglavja o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva v dvajsetem stoletju osvetljujejo obdobje 70 let od konca prve svetovne vojne do osamosvojitve Slovenije. Izraz knjižničarstvo označuje družbeni podsistem dejavnosti javnih knjižnic in njihovega povezovanja. Zato so predstavljeni predvsem procesi, povezani z oblikovanjem elementov knjižničnega sistema, in umeščenost javnih knjižnic v konkretna zgodovinska oziroma družbena dogajanja. Podrobneje so obravnavani uvajanje in razvoj strokovnih osnov in storitev, normativna ureditev področja knjižničarstva, strokovno povezovanje knjižnic in knjižničnih delavcev, profesionalizacija področja ter razvoj konceptov knjižničnega (informacijskega) sistema. Ob tem so predstavljeni tudi vpetost slovenskega knjižničarstva v širši jugoslovanski kontekst ter glavni akterji njegovega razvoja.

V obdobju med obema vojnama je večina javnih knjižnic delovala v okviru šol ter kulturnih in državnih ustanov. Izjema je bila Državna študijska knjižnica, ki je poslovala kot samostojna organizacija, medtem ko je bilo javno ljudsko knjižničarstvo, z izjemo knjižnic v Mariboru in Celju, še vedno v domeni društev. V strokovnem pogledu sta bili ti desetletji zaznamovani z razvojem slovenske bibliotekarske terminologije, uvajanjem pruskih inštrukcij, obotavljivimi poskusi vzpostavitve centralnih katalogov ter borbo za univerzitetno knjižnico in njeno novo zgradbo. Ob močni bibliografski dejavnosti izstopata med strokovnimi dosežki popis srednjeveških rokopisov ter objava prvega slovenskega priročnika za knjižničarsko delo. Slovenski bibliotekarji so si v okviru Društva jugoslovanskih bibliotekarjev prizadevali za sprejem zakona o knjižnicah, vendar so bila njihova strokovna spoznanja v praksi večinoma uveljavljena šele po drugi svetovni vojni.

Čas po koncu druge svetovne vojne je razvoju knjižnic in knjižničarstvu v Sloveniji prinesel pomembne vzpodbude. V letih 1945 in 1946 so bile uveljavljene uredbe o ljudskih in študijskih knjižnicah ter slovenski nacionalni knjižnici. Ustanovitev in organizacija slednje je temeljila na zveznem predpisu, ki je uvajal osrednje republiške knjižnice in obvezni izvod tiska. Z ustanovitvijo Bibliografskega inštituta Jugoslavije je bila vzpostavljena (vzajemna) izdelava jugoslovanske bibliografije in centralnih katalogov, medtem ko je Jugoslovanski center za znanstveno in tehnično dokumentacijo uspešno razvijal področje dokumentalistike in diseminacijo znanstvenih ter tehničnih informacij. Enotno so bile urejene tudi strokovne kvalifikacije knjižničnih delavcev. Še pred koncem desetletja sta bila ustanovljena Društvo bibliotekarjev Slovenije in Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, Narodna in univerzitetna knjižnica pa je začela izdajati tekočo slovensko nacionalno bibliografijo. Društvo bibliotekarjev Slovenije je vzpodbudilo strokovno dejavnost in v petdesetih letih poskrbelo za objavo izčrpnega pregleda slovenskih knjižnic, priročnikov za delo posameznih vrst knjižnic, pravil za katalogizacijo in redno izhajanje strokovne revije Knjižnica. Izdelan je bil popis inkunabul, knjižnice pa so začele z uvajanjem sistema univerzalne decimalne klasifikacije.

Družbeno-politična klima je bila naklonjena predvsem razvoju strokovnih tehniških in javnih ljudskih knjižnic. Podpora zadnjim je zaznamovala razvoj slovenskega knjižničarstva vse do konca stoletja in skrb zanje je razvidna tudi iz normativne ureditve knjižničarstva. Prvi slovenski Zakon o knjižnicah, sprejet leta 1961, je vzpostavil knjižnice kot javne kulturno-prosvetne ustanove in samostojne pravne osebe ter uvedel matično knjižnico in mrežo ljudskih knjižnic, temelječo na geografsko-administrativni ureditvi republike. Med največje dosežke šestdesetih let lahko uvrstimo še vzpostavitev republiške matične službe, centralnega kataloga tujih publikacij v knjižnicah Slovenije, študija knjižničarstva na Pedagoški akademiji v Ljubljani in uvedbo centralne katalogizacije slovenskega tiska. Pred koncem desetletja so se v Skupnost povezale tudi slovenske študijske knjižnice.

V začetku sedemdesetih let so bile z novo Konceptijo razvoja knjižničarstva predstavljene splošnoizobraževalne knjižnice. Dokument je določil standarde za njihovo poslovanje, prav tako tudi standarde za poslovanje šolskih knjižnic. Standardi za posamezne vrste knjižnic so bili sprejeti tudi na jugoslovanskem nivoju. Leta 1975 je Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije kot osnovo za razvoj enotnega knjižničnega informacijskega sistema in za vzajemno katalogizacijo gradiva sprejela mednarodna standarda za bibliografski opis publikacij (ISBD (M) in ISBD (S)) ter priročnik za izdelavo abecednih imenskih katalogov E. Verone. Sistem vzajemne katalogizacije jugoslovanskega obveznega izvoda, ki je temeljil na izmenjavi obveznega izvoda publikacij in katalognih listkov republiških nacionalnih knjižnic, je začel v praksi delovati leta 1978. Povezovanje knjižnic in INDOK centrov ter avtomatizacija njihovega poslovanja pa sta postala osrednji del razvojnih načrtov.

Leta 1982 je bil sprejet nov slovenski Zakon o knjižničarstvu. Uvedel je standardno tipologijo knjižnic, določil naloge nacionalne knjižnice, predpisal raziskovalno dejavnost na področju knjižničarstva ter vzpostavil knjižnični informacijski sistem in poseben organ, ki naj bi zagotavljal njegov usklajeni razvoj. Na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze je bil uveden študij bibliotekarstva. Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije je podprla razvoj knjižničnega informacijskega sistema Jugoslavije kot sestavnega dela družbenega sistema informiranja, leta 1981 pa je bil sprejet UNIMARC kot standard za bibliografsko-katalogni zapis na strojno čitljivem mediju. Potem ko je Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek leta 1986 sprejela strateški dokument o knjižničnem informacijskem sistemu Jugoslavije in koncept vzajemne katalogizacije kot skupno osnovo knjižničnega informacijskega sistema ter sistema znanstvenih in tehničnih informacij Jugoslavije, je bila odprta pot za gradnjo računalniško podprte vzajemne bibliografske baze.

Summary

Selected chapters on the development of Slovenian libraries and librarianship in the 20th century shed light on the 70-year period from the end of World War I to Slovenia's independence. The term librarianship refers to the social subsystem of activities of libraries in the public domain and their integration. Therefore, the book mainly focuses on the processes related to the formation of elements of the library system and the placement of the libraries in the public domain within specific historical and social events. The introduction and development of professional foundations and services, the normative regulation of the field of librarianship, the professional integration of libraries and library workers, the professionalization of the field, and the development of concepts of the library (information) system are discussed in detail. The integration of Slovenian librarianship into the broader Yugoslav context and the main actors in its development are also presented.

In the interwar period, most libraries in the public domain operated within the framework of schools as well as cultural and state institutions. The exception was the State Study Library, which operated as an independent organization, while public librarianship, with the exception of the libraries in Maribor and Celje, was still run by societies or associations. From a professional point of view, these decades were marked by the development of Slovenian library terminology, the introduction of Prussian instructions, tentative attempts to establish central catalogues, and the struggle for a university library and its new building. Alongside strong bibliographic activities, what stands out among the professional achievements are the cataloguing of medieval manuscripts and the publication of the first Slovenian manual for librarians. Slovenian librarians, within the framework of the Association of Yugoslav Librarians, strove for the adoption of a law on libraries, but their professional knowledge and expertise were mostly put into practice only after World War II.

217

The period after the end of World War II brought significant incentives for the development of libraries and librarianship in Slovenia. In 1945 and 1946, regulations on public and study libraries and the Slovenian national library were enacted. The establishment and organization of the latter was based on a federal regulation which introduced central republican libraries and legal deposit. With the establishment of the Bibliographic Institute of Yugoslavia, the (shared or cooperative) production of Yugoslav bibliographies and central catalogues was established, while the Yugoslav Center for Scientific and Technical Documentation successfully developed the field of documentation and the dissemination of scientific and technical information. The professional qualifications of library staff were also standardized. Before the end of the decade, the Association of Slovenian Librarians and the Union of Librarians' Associations of Yugoslavia were established, and the National and University Library began publishing a current Slovenian national bibliography. The Association of Slovenian Librarians encouraged professional activity and, in the 1950s, published a comprehensive overview of Slovenian libraries, manuals for the

work of individual library types, cataloguing rules, and the regular publication of the professional journal *Knjižnica* (Library). An inventory of incunabula was compiled, and libraries began to introduce the universal decimal classification system.

The socio-political climate was particularly favourable to the development of professional technical and public libraries. Support for the latter marked the development of Slovenian librarianship until the end of the century, and concern for them is also evident in the normative regulation of librarianship. The first Slovenian Library Act, adopted in 1961, established libraries as public cultural and educational institutions and independent legal entities, and introduced a central library and a network of public libraries based on the geographical and administrative structure of the republic. Among the greatest achievements of the 1960s were the establishment of the republican central library service, the central catalogue of foreign publications in Slovenian libraries, the study of librarianship at the Pedagogical Academy in Ljubljana, and the introduction of central cataloguing of Slovenian publications. Before the end of the decade, Slovenian study libraries also joined the Community.

In the early 1970s, within a new concept of library development, public libraries (then called general education libraries) were introduced. The document set standards for their operation, as well as standards for the operation of school libraries. Standards for individual library types were also adopted at the Yugoslav level. In 1975, the Association of Librarians of Yugoslavia established international standards for the bibliographic description of publications (ISBD (M) and ISBD (S)), together with the manual of E. Verona for the creation of author – title catalogues, as the basis for the development of a unified library information system and for the shared cataloguing of library materials. The system of shared cataloguing of Yugoslav legal deposit copies, based on the exchange of legal deposit copies of publications and catalogue cards from republican national libraries, began operating in 1978. The integration of libraries and INDOK centres and the automation of their operations became a central part of the development plans.

In 1982, a new Slovenian Librarianship Act was adopted. It introduced a standard typology of libraries, defined the tasks of the national library, prescribed research activities in the field of librarianship, and established a library information system and a special body to ensure its coordinated development. A library science study program was introduced at the Faculty of Arts of the University of Ljubljana. The Association of Librarians of Yugoslavia supported the development of the Yugoslav library information system as an integral part of the social information system, and in 1981, UNIMARC was adopted as the standard for bibliographic records on machine-readable media. After the Community of Yugoslav National Libraries adopted a strategic document on the library information system of Yugoslavia and the concept of shared cataloguing as a common basis for the library information system and the scientific and technical information system of Yugoslavia in 1986, the way was paved for the construction of a computer-supported shared bibliographic database.

Seznam kratic

ANUK	Arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice
ARS	Arhiv Republike Slovenije
ASK	Abecedni stvarni katalog
CIP	Cataloguing in publication
COBIB	Cooperative Bibliographic DataBase
COBISS	Cooperative Online Bibliographic System and Services
DBS	Društvo bibliotekarjev Slovenije
DFJ	Demokratska federativna Jugoslavija
DJB	Društvo jugoslovanskih bibliotekarjev
FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija
FNRJ	Federativna narodna republika Jugoslavija
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions
INDOK	Informacijsko dokumentacijska (dejavnost, služba ali center)
ISBD	International Standard Bibliographic Description
ISBN	International Standard Book Number
ISO	International Organization for Standardization
ISSN	International Standard Serial Number
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
LR	Ljudska republika
LRS	Ljudska republika Slovenija
MP LRS	Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije
NATIS	National Information Systems
NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica
OKS	Osrednji katalog Slovenije
RS	Republika Slovenija
SDBJ	Savez društava bibliotekara Jugoslavije
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SHS	(Država) Slovencev, Hrvatov in Srbov
SL	Službeni list
SN	Službene novine
SNOS	Slovenski narodnoosvobodilni svet
SR	Socialistična republika
SRS	Socialistična republika Slovenija
TOZD	Temeljna organizacija združenega dela
UBC	Universal Bibliographic Control
UDK	Univerzalna decimalna klasifikacija
UL	Uradni list
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
UNIMARC	Universal Machine Readable Catalogue or Cataloguing
UNISIST	United Nations Scientific Information System
YUBIB	Yugoslav Bibliographic Database
ZAMU	Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice (ANUK), Nepopisani fond Državne študijske knjižnice.

Arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice (ANUK), Nepopisani fond Univerzitetne biblioteke.

Arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice (ANUK), Nepopisani fond Narodne in univerzitetne knjižnice.

Arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice (ANUK), Arhiv NUK po 1945, Dolžnostni izvodi I, II.

Arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice (ANUK), Arhiv NUK po 1945 II, III.

Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), Rokopisna zbirka,

- Ms 1172, Akademska akcija za izgradnjo univerzitetne knjižnice,
- Ms 1431, Zbirka arhivalij, Janko Šlebinger: zapuščina,
- Ms 1915,
- Ms 1851, Mirko Rupel: ostalina.

Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), Nacionalni bibliografski center,

- Inventar,
- Katalog Karniolike.

Arhiv Republike Slovenije (ARS),

- Narodni svet 1919–1921, Kulturni odsek,
- Vseučiliška komisija v Ljubljani,
- Vseučiliška komisija pri Deželni vladi, 1918–1919.

Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani (ZAMU),

- Rektorat IV-198,
- Rektorat IV-204.

221

Periodične publikacije

Bibliotekar. Beograd: Bibliotekarsko društvo Srbije, 1950, 1954, 1955, 1981.

Čas. Ljubljana: Leonova družba, 1934, 1935/36.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor: Zgodovinsko društvo, 1928, 1940, 1980, 2019.

Delo. Ljubljana: Delo, 1962, 1981, 1982.

Dijaški almanah. Ljubljana: Eksekutiva slov. narodno-radikalnega dijaštva, 1912/1913.

Dom in svet. Ljubljana: Katoliško tiskovno društvo, 1932.

Glas Gorenjske. Kranj: Glas, 1959.

Glasnik muzejskega društva za Slovenijo. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1932, 1940.

Gradimo: vestnik Osvobodilne fronte Ljubljane. Ljubljana: Slovenski poročevalec, 1950.

Informator za organizatorje kulturnega življenja. Maribor: Občinski svet ZSS, 1978, 1980.

Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1907/1908. Ljubljana: II. državna gimnazija, 1908.

Jugoslovan. Ljubljana: Tiskarna Merkur, 1931.

Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko. Ljubljana: Konzorcij, 1929, 1933.

Knjiga. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1953–1996.

Knjižnica: revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 1957–1971; 1973–1979; 1981–1983; 1986; 1991; 2000; 2002; 2005; 2014; 2022; 2024.

Knjižnični obveščevalec. Kranj: Osrednja knjižnica, 1961.

Komunist. Ljubljana: Komunist, 1977, 1978, 1980, 1981.

Kronika slovenskih mest. Ljubljana: Mestna občina, 1934.

Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1947–1960.

Ljudska pravica. Lendava: M. Kranjec, 1954.

Ljudske novice: tednik za Ljubljano mesto in okolico. Ljubljana: [s. n.], 1952.

Mittheilungen des österreichischen Vereines für Bibliothekswesen. Wien: Österreichischer Verein für Bibliothekswesen, 1897.

Mladika. Gorica: Katoliško tiskovno društvo, 1938.

Narodne novine: službeni list narodne republike Hrvatske. Zagreb: Narodne novine, 1960.

Naša sodobnost. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1955.

Naša žena. Ljubljana: Delo Revije, 1982.

Naši razgledi: štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja. Ljubljana: Delo, 1953, 1961.

NIT: Nova informacijska tehnologija. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1987.

Nova proizvodnja: strokovna revija za tehnična področja. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije, 1963.

Novi svet. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1949.

Obvestila republiške matične knjižnice. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1968, 1970, 1972.

Obvestila republiške matične službe. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1975, 1976, 1978, 1979, 1981, 1982, 1986, 1987.

Obzorja: revija za leposlovje, umetnost in publicistiko. Maribor: Mariborska tiskarna, 1939.

Obzornik: mesečna ljudska revija Prešernove družbe. Ljubljana: Prešernova družba, 1946.

Popotnik: list za vzgojo, prosveto in kulturo. Ljubljana: Sindikat prosvetnih delavcev Jugoslavije, Republiški odbor za Slovenijo, 1948.

Prispevki za novejšo zgodovino. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 2020.

Prosveta: glasilo JUU – sekcije Ljubljana za delo učiteljstva v šoli in med narodom: priloga Učiteljskega tovariša. Ljubljana: JUU, sekcija Ljubljana, 1932.

Raziskovalec: strokovna revija o raziskovalni in inovacijski politiki. Ljubljana: Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije, 1977.

Slavistična revija. Ljubljana: Slavistično društvo, 1951.

Slovenec: političen list za slovenski narod. Ljubljana: Ljudska tiskarna, 1929, 1936, 1944.

Slovenski jezik: glasilo Slavističnega društva. Ljubljana: Slavistično društvo, 1941.

Slovenski narod. Ljubljana: Narodna tiskarna, 1925.

Slovenski poročevalec: glasilo Osvobodilne fronte. Ljubljana: Slovenski poročevalec, 1956.

Službene novine Kraljevine Jugoslavije. Beograd: Državna štamparija, 1931.

Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Beograd: Državna štamparija, 1925.

Službeni glasnik Socijalističke republike Srbije. Zemun: Službeni glasnik Srbije, 1960.

Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine. Ljubljana: Delniška tiskarna, 1930, 1932.

Službeni list Narodne republike Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Službeni list NR BiH, 1957.

Službeni list za Ljubljansko pokrajino. Ljubljana: Visoki komisariat za Ljubljansko pokrajino, 1942.

Sodobnost. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1963.

Sodobnost: neodvisna slovenska revija. Ljubljana: Slovenska književna zadruga, 1933, 1936.

Südost-Forschungen. München: Oldenbourg, 1944/45.

Tovariš: ilustrirana revija. Ljubljana: Delo, 1947.

Učiteljski tovariš: stanovsko politično glasilo J.U.U. – sekcije za dravsko banovino v Ljubljani. Ljubljana: J.U.U.-sekcija za dravsko banovino, 1920, 1924.

Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije. Beograd: Uradni list DFJ, 1945.

Uradni list deželne vlade za Slovenijo. Ljubljana: Delniška tiskarna, 1919.

Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije. Beograd: Službeni list FLRJ, 1945, 1947, 1949, 1950, 1952–1954, 1960.

Uradni list Ljudske republike Slovenije. Ljubljana: Službeni list, 1945, 1947, 1957, 1961, 1962.

Uradni list Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani. Ljubljana: Delniška tiskarna, 1918.

Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije. Ljubljana: Službeni list, 1945.

Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije. Beograd: Službeni list SFRJ, 1981, 1982.

Uradni list Socialistične republike Slovenije. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list, 1982, 1983.

Varstvo spomenikov. Ljubljana: Zavod za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti LRS, 1951/52.

Večer. Maribor: Večer, 1977.

Vestnik Prosvetnih zvez (Vestnik slovenske kršćansko-socijalne zveze). Ljubljana: Prosvetna zveza, 1930, 1936.

Vestnik. Murska Sobota: Podjetje za informiranje, 1980.

Vjesnik bibliotekara Hrvatske. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1950.

Zbornik za umetnostno zgodovino. Ljubljana: Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 1924, 1925, 1926.

Zgodovinski časopis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1952/53.

Tiskani viri in literatura

Abecedni imenski katalog. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1947.

Albreht, Roman. Ali so knjižnice v podjetjih res odigrale svojo kulturno vlogo? *Delavska enotnost* 12, št. 3 (1953): 5.

Albreht, Roman. Kulturno prosvetno posvetovanje pri GO-ESS, dne 11. oktobra 1947. V: *Petletni načrt in kulturno-prosvetne naloge sindikatov*, 33–47. Ljubljana: Delavska enotnost, 1947.

Anton Tomaž Linhart. Zbrana dela. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950.

Bahor, Stanislav. Uvajanje avtomatizacije v NUK in v slovenske javne knjižnice: vzpostavljanje sistema referalne dejavnosti v Jugoslaviji (1974-1981). *Knjižnica* 50, št. 6 (2013): 35–55.

Bahor, Stanislav. Začetki uvajanja avtomatizacije v NUK in v slovenske javne knjižnice. *Knjižnica* 49, št. 4 (2005): 7–28.

Bašović, Ljubinka. Društvo jugoslovenskih bibliotekara 1931-1941. godine. *Bibliotekar* 33, št. 1-6 (1981): 59–71.

Bavčar, Brigita. Knjižnica v združenem delu. *Vestnik* 32, št. 26 (1980): 5.

Begović, Radmila. O sindikalnim bibliotekama. V: *Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije*, 185–190. Ljubljana, 1958.

Berčič, Branko. Društvo bibliotekarjev Slovenije v letih 1949-1956. V: *Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije*, 247–257. Ljubljana: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1958.

Berčič, Branko. Izveštaj o radu uprave Saveza Društava bibliotekara Jugoslavije. V: *Četvrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*, 41–77. Beograd: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1959.

Berčič, Branko. Društvo bibliotekarjev Slovenije v letih 1949-1956. V: *Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije*, 247–257. Ljubljana: Savez društava bibliotekara FRNJ, 1958.

Berčič, Branko. Izveštaj o radu uprave saveza društava bibliotekara FNRJ u razdolju između III i IV kongresa. V: *Četvrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*, 41–77. Ljubljana: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1959.

Berčič, Branko. Kaj je z zakonom o knjižnicah? *Knjižnica* 1, št. 1 (1957): 10–12.

Berčič, Branko. Leto dni zakona o knjižnicah. *Knjižnica* 6, št. 3-4 (1962): 162–174.

Berčič, Branko. Medsebojno povezovanje, neposredna naloga v sedanjem razvoju slovenskega knjižničarstva. *Obvestila Republiške matične službe* 7, št. 14 (1975): 1–9.

Berčič, Branko. Osnovne smeri povojnega razvoja slovenskih knjižnic. *Obvestila Republiške matične službe* 8, št. 15 (1976): 1–7.

Berčič, Branko. Prizadevanja za uvedbo rednega bibliotekarskega šolanja. *Knjižnica* 5, št. 1-4 (1961): 157–162.

Berčič, Branko. Razvoj slovenske nacionalne knjižnice. V: *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice II*, 23–34. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1978.

Berčič, Branko. Slovensko knjižničarstvo dvajset let po osvoboditvi. *Knjižnica* 9, št. 1-4 (1965): 5–12.

Berčič, Branko. *Tiskarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem, 1968.

Bibliografija Jugoslavije. Knjige, brošure i muzikalije. Beograd: Jugoslovenski bibliografski institut, 1950.

Bibliografija jugoslovenskih bibliografija: 1945-1955. Beograd: Bibliografski institut FNRJ, 1958.

Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1956.

Bibliografska komisija. V: *Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani I.*, 343. Ljubljana: AZU, 1943.

Bibliotečko-informacijski centri socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina Jugoslavije. V: *Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Opatija, 19. i 20. ožujka 1984*, 20–23. Zagreb: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1985.

Biblioteke u Jugoslaviji. Beograd: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1962.

Bibliotheksnetz. *Lexikon des Bibliothekswesens*, zv.1. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1974–1975.

Bilten dokumentacije = Bulletin of documentation. Beograd: Jugoslovenski centar za tehničku i naučnu dokumentaciju, 1950 –.

Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1957–1999.

Bizovičar, Ivica. Pot do knjige: nekaj o šolskih knjižnicah. *Ljudska pravica* 24, št. 196 (1958): 4.

Blaca, Adem. Organizacija matične službe u nacionalnim bibliotekama sa osvrtom na matičnu službu Narodne biblioteke SR Srbije. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka: II (1965-1966)*, 109–119. Zagreb: Zajednica jugoslavenskih nacionalnih biblioteka, 1967.

Blaca, Adem. Savremeni tokovi razvoja bibliotekarstva u Jugoslaviji. V: *Deveta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Novi Sad, 18. – 19. XII 1981*, 11–24. Novi Sad: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1981.

Blagšič, Majda. Vzajemna knjižnica. V: *Na temeljih preteklosti snujemo prihodnost: 1949-1999: zbornik ob 50-letnici Mariborske knjižnice*, 184–188. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, 1999.

Bljinkov, I. *Kako sovjetski delavec izboljšuje svojo kvalifikacijo*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1948.

Bohanec, Slavko. Komuna Kranj in njeno knjižničarstvo: prispevek k vprašanju organizacije knjižnic v nekem okraju. *Knjižnica* 4, št. 1-4 (1960): 19–27.

Bohinec, Valter. Katalogizacija kartografskega gradiva. *Knjižnica* 10, št. 1-4 (1966): 47–62.

Bohinec, Valter. *Navodila za katalogizacijo zemljevidov in atlantov*. [Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije, 1953].

Bohinec, Valter. Zgodovina knjige, knjižnic in tiska. Ljubljana: [Društvo bibliotekarjev Slovenije, 1957].

- Borko, Božidar. Naše knjižnice in problem osrednje biblioteke. *Jutro* 14, št. 69 (1933): 3–4.
- Brunc, Stanko. Knjižnice in delavsko izobraževanje. Knjižnice ob delavskih univerzah – ognjišče izobraževanega dela. *Glas Gorenjske* 12, št. 83 (1959): 5.
- Bulovec, Štefka. *Bibliografija Edvarda Kardelja*. Ljubljana: Komunist, 1980.
- Bulovec, Štefka. *Bibliografija slovenskih bibliografij: 1561-1973*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1976.
- Bulovec, Štefka. *Prešernova bibliografija*. Maribor: Obzorja, 1975.
- Centralna katalogizacija slovenskega tiska. *Obvestila Republiške matične knjižnice* 1, št. 1 (1968): 3–4.
- Cevc, Emilijan in Janez Logar. *Slovenski ekslibris*. [Ljubljana] : Društvo Exlibris Sloveniae, 1974.
- Cognard, Zlata in Melita Pivec-Stele. Bibliografija del slovenskih pisateljic do konca 1935. V: *Bibliografija knjiga ženskih pisaca u Jugoslaviji*, 1–63. Beograd; Ljubljana; Zagreb: Udruženje univerzitetni obrazovanih žena u Jugoslaviji, 1936.
- Cvetko, Vladimir. Kako je s šolskimi knjižnicami? *Slovenski poročevalec* 17, št. 247 (1956): 4.
- Četrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*. Beograd: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1959.
- Človek, delo, kultura: dokumenti o kulturi*. Ljubljana: Komunist, 1976.
- Čučnik-Majcen, Nada in Martina Oberman Žnidarčič. Značilnosti razvoja in delovanja Centralne tehniške knjižnice Univerze v Ljubljani (1949-1991: uvajanje informacijske tehnologije in vpetost v mednarodno okolje. *Knjižnica* 64, št. 3-4 (2020): 123–147.
- Debeljak, Tine. Univerzitetna knjižnica v Ljubljani. *Slovenec* 64, št. 234 (1936): 9.
- Delo ljudskega knjižničarja v ljudski knjižnici: kratka navodila kako upravljamo ljudsko knjižnico*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, [s. a.].
- Deveta skupščina Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Novi Sad, 18. – 19. XII 1981*. Novi Sad: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1981.
- Dimec, Zlata. CIP – Pregled razvoja in primerjava organizacijskih in strokovnih pristopov v ZDA, Kanadi, ZRN in Jugoslaviji (Sloveniji). *Knjižnica* 35, št. 1 (1991): 3–27.
- Diskusija po referatu i koreferatima. V: *Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije*, 196-219. Ljubljana: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1958.
- Dobrovoljc, France. Kdaj so se Slovenci prvič seznanili z decimalno klasifikacijo? *Knjižnica* 3, št. 1-4 (1959): 77–78.
- Dokler, Anton. Pomen ljudskih knjižnic za narodno prosveto. *Vestnik Prosvetnih zvez (Vestnik slovenske krščansko-socijalne zveze)* 15, št. 11/12 (1936): 95–98.
- Dokumentacija u preduzećima i ustanovama: uputstvo za rad stručnih biblioteka i biroa za dokumentaciju*. Beograd: Jugoslovenski centar za tehničku i naučno dokumentaciju, 1953.
- Dokumentacijska strokovna terminologija. V: *I. Simpozij tehnične in znanstvene dokumentacije*, 109–111. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije, 1962.

Dolar, Jaro. Koncept bibliotekarstva u Jugoslaviji. V: *Prva i druga skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije (šesti i sedmi kongres)*, 117–134. Skopje : Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1969.

Dolar, Jaro. Koncept NUK in idejni osnutek za gradnjo univerzitetnega knjižničnega centra. V: *Bibliotekarstvo Jugoslavije 1969-1971: III. in IV: skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije*, 162–170. Ljubljana: Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, 1972.

Dolar, Jaro. Lenin in knjižnice. *Knjižnica* 14, št. 1/4 (1970): 5–7.

Dolar, Jaro. Nekoliko organizacijskih pitanja. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka. Vol. II. 1965-1966*, 92–94. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1967.

Dolar, Jaro. Oviram in zaprekam navkljub. V: *Ob 50-letnici Narodne in univerzitetne knjižnice*, 15–18. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1996.

Dolar, Jaro. *Prijateljice imam...: legende in zgodbe o knjigah*. Ljubljana: Cankarjeva založba: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1999.

Dolar, Jaro. *Spomin človeštva*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982.

Dokumentacijska in informacijska služba. Ljubljana: Zavod za tehnično izobraževanje Ljubljana, 1972.

Dorner, Ivan. Knjiga v organizacijah združenega dela. *Komunist* 36, št. 47 (1978): 21.

Dorner, Ivan. Vzajemna knjižnica. *Informator za organizatorje kulturnega življenja*, št. 3 (1980): 23–24.

Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije. Ljubljana: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1958.

Dviganje prosvete v narodu s knjigo in organizacija naših knjižnic. *Učiteljski tovariš* 64, št. 8 (1924): 3; št. 12 (1924): 1–2.

Đurič, Svetislav. Savremeno bibliotekarstvo Jugoslavije i njegovi neposredni zadaci s posebnim osvrtom na bibliotečko-informacioni sistem. V: *Šesta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*, 20–33. Sarajevo: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1976.

Emeršič, Majda. *Spomini, 3. del*. Datum predvajanja 21. 4. 2020. Prevezeto 8. 8. 2022 s spletne strani <https://365.rtvsl.si/arhiv/spomini/174687307>

Emeršič, Majda. Vzajemna knjižnica. *Knjižnica* 25, št. 1-4 (1981): 124–126.

Filipović, Dragomir. O radničkim bibliotekama. *Bibliotekar* 9, št. 1-2 (1957): 38–49.

Filo, Breda in Ančka Korže-Strajnar. Nova organizacija splošnoizobraževalne knjižnične mreže v Sloveniji. *Obvestila Republiške matične knjižnice* 3, št. 6 (1970): 1–19.

Filo, Breda. Knjižnični sistem Slovenije. *Knjižnica* 15, št. 1-2 (1971): 3–36.

Filo, Breda. Standardi in norme v znanstveni knjižnici. *Knjižnica* 14, št. 1-4 (1979): 15–31.

Finci, Albert. *Uputstva za rukovanje sindikalnim bibliotekama*. Sarajevo: Radnik, 1948.

Forstnerič, France. Vzajemna knjižnica – knjiga pride k delu. *Delo* 24, št. 240 (1982): 8.

Gabrič, Aleš. Predolga pot do prvega slovenskega zakona o knjižnicah iz leta 1961. *Knjižnica* 44, št. 3 (2003): 31–54.

Gačeša, Jelena. Vzemna knjižnica. *Komunist* 39, št. 2 (1981): 19.

Gaspari-Tausig, Vida, Maja Kuštrin-Čemažar in Lepša Šturm. *Katalog pomembnejših inozemskih tehničnih revij Centralne tehniške knjižnice*. Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica, 1963.

Gašperšič, Zdravka in Vida Dernulc. O stanju nekaterih specialnih tehniških knjižnic v Ljubljani v letih 1965 in 1966. *Knjižnica* 10, št. 1-4 (1966): 42-46.

Gašperšič, Zdravka. Stanje specialnih tehniških knjižnic v Sloveniji in analiza njihovih problemov. *Knjižnica* 12, št. 1-4 (1968): 58-61.

Gerlanc, Bogomil. *Slovenske ljudske knjižnice*. Ljubljana: Kmečka knjiga, 1955.

Glaser, Janko. Anton Lah in njegova družba slovenskega branja v Lembahi. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 23, (1928): 53-64.

Glazer, Janko. Domoznanstvena tradicija in naloge pokrajinskih knjižnic. *Knjižnica* 7, št. 3-4 (1963): 111-119.

Gligorijević, Stanija. O konceptiji razvoja bibliotekarstva v Srbiji: 1971-1980. V: *Bibliotekarstvo Jugoslavije 1969-1971: III. in IV. Skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije*, 34-43. Ljubljana: Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, 1972.

Glonar, Joža. Die Slowenen in Schrifttum: 1914-1940. *Südost-Forschungen*, zv. 9/10 (1944/45).

Glonar, Joža. Naloge slovenske vseučiliške knjižnice. *Obzorja* 2, št. 9 (1939): 376-378.

Glonar, Joža. O rabi javnih znanstvenih knjižnic. V: *Dijaški almanah*. Ljubljana: Eksekutiva slov. narodno-radikalnega dijaštva, 1912.

Glonar, Joža. Pred kongresom jugoslovanskih knjižničarjev. *Jugoslovan* 2, št. 247 (1931): 4.

Glonar, Joža. Univerzitetna biblioteka v Ljubljani. *Sodobnost* 1, št. 9 (1933): 397-401; št. 10 (1933): 458-462; št. 11 (1933): 495-500.

Glonar, Joža. Vseučiliška knjižnica v Ljubljani. *Kronika slovenskih mest* 1, št. 2 (1934): 81-85.

Glonar, Joža. Vseučiliška knjižnica v Ljubljani. *Mladika* 19, št. 7 (1938): 267-269.

Gogala, Avgust. Ljubljanske fakultete in inštituti. V: *I. simpozij tehnične in znanstvene dokumentacije*, 65-67. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije, 1962.

Gorec, Sonja. Centralna medicinska knjižnica v Ljubljani. *Knjižnica* 13, št. 1-4 (1969): 63-69.

Grad, Andreja. Sodobna knjižnična mreža v zakonodaji SR Slovenije. *Knjižnica* 24, št. 1-4 (1980): 36-53.

Grada za bibliografiju jugoslavenske periodike. Zagreb: Leksikografski zavod, 1955.

Grassauer, Ferdinand. *Generalkatalog der laufenden periodischen Druckschriften an den österreichischen Universitäts- und Studienbibliotheken, den Bibliotheken der technischen Hochschulen, der Hochschule für Bodencultur, des Gymnasiums in Zara, des Gymnasialmuseums in Troppau und der Handels- und nautischen Akademie in Triest*. Wien: B. Herder, 1898.

Grassauer, Ferdinand. *Handbuch für Universität- und Studien-Bibliotheken*. Wien: Karl Graeser, 1899.

Gspan, Alfonz in Josip Badalić. *Inkunabule v Sloveniji*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1957.

Gspan, Alfonz. Bodoča organizacija konservacijsko-restavracijske službe v bibliotekah in arhivih Slovenije. *Knjižnica* 2, št. 1-4 (1958): 53–56.

Gspan, Alfonz. Delo referata za knjižnice od ustanovitve do konca leta 1952. *Varstvo spomenikov* 4, (1951/52): 121–126.

Gspan, Alfonz. *Konserviranje in restavriranje bibliotečnega arhivskega gradiva*. Ljubljana: Občasna šola za knjižničarje in arhivske pomočnike, 1958.

Gspan, Alfonz. Vtisi in razmišljanja ob študiju v Galloovem inštitutu v Rimu. *Knjižnica* 3, št. 1-4 (1959): 78–89.

Hartman, Bruno. Delavske knjižnice v Mariboru do druge svetovne vojne. Časopis za zgodovino in narodopisje 51, št. 2 (1980): 322–350.

Hartman, Bruno. Knjižničarsko-dokumentacijski-informacijski sistem Univerze v Mariboru. *Knjižnica* 21, 1-4 (1977): 127–130.

Hartman, Bruno. Konceptija razvoja knjižničarstva v Sloveniji iz leta 1971 in njena realizacija v obdobju 1971-1981. *Knjižnica* 26, št. 1-2 (1982): 9–22.

Hartman, Bruno. Ustanovitev Skupnosti študijskih knjižnic Slovenije. *Knjižnica* 13, št. 1-4 (1969): 52–57.

Hodorović, Teodor. Centralni katalog. V: *Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije*, 105–117. Savez društava bibliotekara FNRJ, 1958.

Humer, Jože. *Če bi jaz sestavljal načrt kulturnega življenja v organizaciji združenega dela*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1980.

I sestanek održan 5. aprila 1962. god. u Beogradu. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka. Vol. I. 1962-1964*, 19–23. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1964.

I. simpozij tehnične in znanstvene dokumentacije. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Ljubljana, 1962.

Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken vom 10. Mai 1899. Berlin: Behrend & Co., 1909.

Inšpekcija ljudskih knjižnic. *Knjižnica* 1, št. 3 (1957): 26.

ISBD (M). Mednarodni standardni opis monografskih publikacij. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1975.

ISBD (S). Mednarodni standardni opis serijskih publikacij. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1975.

IV. Kongres knjižničarjev Jugoslavije. *Knjižnica* 3, št. 1-4 (1959): 135–139.

Iz osnutka perspektivnega razvoja knjižnic v SR Sloveniji za obdobje 1964-1970. *Knjižnica* 8, št. 3-4 (1964): 199–200.

Izbor gradiva za centralno katalogizacijo. *Obvestila Republiške matične službe* 10, št. 19 (1979): 26–28.

Izveštaj o radu Saveza društava bibliotekara Jugoslavije između 5. kongresa i ove skupštine. V: *Prva i druga skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije (šesti i sedmi kongres)*, 30. Skopje : Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1969.

Javornik, Jože. Sindikalne knjižnice v Mariboru 1945-1951. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 90, zv. 1 (2019): 45–65.

Jesensko posvetovanje v Mariboru. *Knjižnica* 15, št. 3-4 (1971): 198–200.

Jordan, Danica. Kdor knjigo bere, cekin pobere. *Naša žena* 42, št. 3 (1982): 16–17.

Jugoslovanski standardi za specialne knjižnice. *Knjižnica* 22, št. 3-4 (1978): 265–270.

Jugovec, Jelica. Vprašanje centralne katalogizacije slovenskega tiska. *Knjižnica* 8, št. 3-4 (1964): 103–112.

K ustanavljanju matičnih knjižnic. *Knjižnica* 6, št. 1-2 (1962): 60–61.

Kalan, Pavle. *Abecedni imenski katalog*. Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1967.

Kalan, Pavle. Ob petdesetletnici Mirka Rupla. *Slavistična revija* 4, št. 3-4 (1951): 251–254.

Kamenik Ignac. Obvezni izvod na Slovenskem. *Knjižnica* 23, št. 1-4 (1979): 28–37.

Kamenik, Ignac. Bliže knjigi. Centri za knjigo v delovni organizaciji naj bi postali sestavina knjižničnega sistema. *Komunist* 35, št. 12 (1977): 16–17.

Kamenik, Ignac. Horizontalne in vertikalne povezave med različnimi tipi knjižnic v enovitem knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije. *Knjižnica* 25, št. 1-4 (1981): 7–21.

Kamenik, Ignac. Pota slovenskega splošnoizobraževalnega knjižničarstva in njegov sedanji trenutek. *Knjižnica* 22, št. 3-4 (1978): 175–190.

230 Kardelj, Edvard. Knjižnice bliže delavcu. *Večer* 33, št. 65 (1977): 3.

Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1975–.

Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor, Ms 301–Ms 600. Maribor: Obzorja, 1983.

Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor, Ms 1–Ms 300. Maribor: Obzorja, 1978.

Katalog tekuće strane periodike u bibliotekama Jugoslavije 1957-1961. Beograd: Jugoslovenski bibliografski institut, 1963.

Katardžiev, Ivan. Mesto zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka u napredjenju bibliotekarstva u zemlji. V: *Sedma skupština Saveza bruštava bibliotekara Jugoslavije*, 62–65. Herceg-Novi : Savez društva bibliotekara Jugoslavije, 1979.

Kavčič, Kajetan. Matičnost strokovnih tehniških knjižnic v SR Sloveniji. *Nova proizvodnja*, št. 3-4 (1963): 231–235.

Kavčič, Kajetan. O pomenu, razvoju in organizaciji tehniških knjižnic. *Knjižnica* 4, št. 1-4 (1960): 33–41.

Kavčič, Kajetan. Tehniške knjižnice v perspektivnem razvoju 1964-1970. *Knjižnica* 8, št. 1-2 (1964): 13–17.

Kavčič, Kajetan. Vloga in pomen Centralne tehniške knjižnice v Ljubljani v dokumentacijski službi. V: *I. simpozij tehnične in znanstvene dokumentacije*, 52–56. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Ljubljana, 1962.

Kibrik, Rozalija Samoilovna. *Priročnik za sindikalne knjižnice*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1949.

Kibrik, Rozalija Samoilovna. Sindikalni knjižničar v Sovjetski zvezi. *Obzornik*, št. 7 (1946): 319–321; št. 8 (1946): 364–366.

Kidrič, France. *Biblioteški problem in univerza*. [Ljubljani: Jugoslovanska tiskarna, 1929].

Knjižnice v LR Sloveniji 1961. *Knjižnica* 6, št. 1-2 (1962): 102–103.

Kodrič-Dačić, Eva. A. T. Linhart in ustanovitev prve javne znanstvene knjižnice na Kranjskem. V: *Anton Tomaž Linhart : jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*, 351–377. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej; Radovljica: Muzej radovljiške občine, 2005.

Kodrič-Dačić, Eva. Bibliotekarji proti Plečniku. *Knjižnica* 68, št. 1 (2024): 79–93.

Kodrič-Dačić, Eva. Dr. Mirko Rupel: znanstvenik, ki je postavil temelje slovenski nacionalni knjižnici. *Knjižnica* 58, št. 1-2 (2014): 15–34.

Kodrič-Dačić, Eva. Federalni zbirni center in njegov prispevek k dopolnitvi fondov Narodne in univerzitetne knjižnice. *Knjižnica* 44, št. 4 (2000): 51–63.

Kodrič-Dačić, Eva. Jugoslovanski knjižnični sistem 1945–1960. *Knjižnica* 66, št. 3-4 (2022): 73–107.

Kodrič-Dačić, Eva. Neuspešni poskusi za sprejem zakona o javnih knjižnicah v Kraljevini Jugoslaviji v letih 1929-1935. *Knjižnica* 44, št. 3 (2000): 7–29.

Kodrič-Dačić, Eva. Slovenika: strokovne novosti zakona o knjižničarstvu. *Knjižnica* 46, št. 4 (2002): 65–85.

Kodrič-Dačić, Eva. Študijska knjižnica: skrite korenine osrednjih območnih knjižnic. V: *Sto let razvoja Knjižnice Otona Župančiča*, 17–28. Ljubljana: Mestna knjižnica, 2011.

Kodrič-Dačić, Eva. Univerzitetna biblioteka v Ljubljani : od kapitulacije fašistične Italije do konca druge svetovne vojne (1943-1945). *Knjižnica* 49, št. 1-2 (2005): 169–185.

Kodrič-Dačić, Eva. Uvajanje strokovnih standardov v sistem javnih knjižnic : avstrijske javne licejske in univerzitetne knjižnice v prvi polovici devetnajstega stoletja. *Knjižnica* 51, posebna izdaja (2007): 57–79.

Kokole, Jože in Alenka Pardubsky. Shema avtomatizacije integriranega sistema znanstveno-strokovnih informacij v knjižnicah in INDOK centrih Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani (Osnutek). *Obvestila Republiške matične službe* 13, št. 2 (1982): 12–17.

Kokole, Jože. Avtomatizacija in informatika v knjižnicah SR Slovenije s posebnim ozirom na slovensko bibliografijo in centralno evidenco knjižnih fondov (Predlog razvojnega programa). *Knjižnica* 21, št. 1-4 (1977): 33–51.

Kokole, Jože. *Bibliografija disertacij univerze in drugih visokošolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani za obdobje 1920-1968*. Ljubljana: Univerza, 1969.

Kokole, Jože. Izveštaj Komisije za avtomatizacijo i mehanizacijo. V: *Šesta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije: Sarajevo, 23. – 24. oktobar 1975*, 113–114. Sarajevo: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1976.

Kokole, Jože. Izveštaj Komisije za avtomatizacijo i mehanizacijo. V: *Sedma skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije: Herceg-Novi, 31. X do 2. XI 1977*, 135–136. Herceg-Novi: Savez društva bibliotekara Jugoslavije, 1979.

Kokole, Jože. Prvi seminar Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije o uporabi računalnikov v knjižnicah, Maribor, 8. in 9. februar 1973. *Knjižnica* 17, št. 1-4 (1973): 93–96.

Komadinić, Slobodan. O nekim problemima centralne katalogizacije. V: *Pregled rada Zajednice jugoslavenskih nacionalnih biblioteka. II. 1965-1966*, 77–91. Zagreb: Zajednica jugoslavenskih nacionalnih biblioteka, 1967.

Komelj, Bogo. Stanje knjižnic v novomeškem okraju. *Knjižnica* 6, št. 1-2 (1962): 62–69.

Kompjutorizacija bibliotečno-informacijskog sistema: kompjutorizacija BIS-a SFRJ. *NIT* 1, št.1 (1987): 3–5.

Konceptija razvoja knjižničarstva v Sloveniji. (Predlog). *Kulturni poročevalec* 2, št. 10 (1971): 18–33.

Korže, Ančka. Matična knjižnica v občini. *Knjižnica* 5, št. 1-4 (1961): 49–61.

Korže, Ančka. Nekateri problemi ob razvijanju matične službe. *Knjižnica* 7, št. 1-2 (1963): 33–37.

Korže-Strajnar, Ančka. Javne knjižnice v Sloveniji in v Jugoslaviji. *Knjižnica* 22, št. 1-2 (1978): 55–60.

Korže-Strajnar, Ančka. Konceptija razvoja slovenskega knjižničarstva. V: *Bibliotekarstvo Jugoslavije 1969-1971: III. in IV: skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije*, 53–61. Ljubljana: Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, 1972.

Korže-Strajnar, Ančka. Javne knjižnice v Sloveniji po letu 1945. *Obvestila Republiške matične službe* 7, št. 12 (1975): 1–9.

Korže-Strajnar, Ančka. Občinske matične knjižnice v luči postavljenih normativov. *Obvestila Republiške matične knjižnice* 3, št. 4 (1970): 1–70.

Korže-Strajnar, Ančka. Območni seminarji matičnih splošno izobraževalnih knjižnic. *Obvestila Republiške matične službe* 12, št. 2 (1981): 27–30.

Korže-Strajnar, Ančka. Osnove za standarde javnih knjižnic. *Knjižnica* 15, št. 1-2 (1971): 53–59.

Korže-Strajnar, Ančka. Poslovanje občinskih matičnih knjižnic in sodobni normativi. *Knjižnica* 14, št. 1-4 (1970): 32–40.

Kos, Milko in France Stele. *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo, 1931.

Kos, Milko. *Paleografija: skripta po predavanjih na bibliotekarskem tečaju MP LRS od januarja do maja 1947*. Ljubljana: [Društvo bibliotekarjev Slovenije], 1947.

Kos, Milko. Srednjeveški rokopisi državne licejske knjižnice v Ljubljani. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 4–6, št. 3 (1924): 129–143; št. 4 (1924): 176–193; št. št. 1-2 (1925): 49–63; št. 3 (1925): 98–104; št. 4 (1925): 161–172; št. 1 (1926): 42–47; št. 2 (1926): 89–104; št. 3 (1926): 156–167; št. 4 (1926): 224–233.

Kos, Stanislav. Zbiranje gradiva v študijskih knjižnicah. *Knjižnica* 13, št. 1-4 (1969): 58–63.

Kos, Stanislav. Znanstvene knjižnice v sistemu znanstvenih informacij. V: *Bibliotekarstvo Jugoslavije 1969-1971: III. in IV. Skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije*, 134–159. Ljubljana: Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, 1972.

Kranjc, Cene. Naše tiskarstvo v letih 1918 – 1938. V: *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*, 226–262. Ljubljana: Jubilej, 1939.

Krnel-Umek, Duša in Bernard Rajh. *Domoznanska dejavnost v slovenskem knjižničnoinformacijskem sistemu*. Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja; Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, 1985.

Krupskaja, Nadežda. *Šta je pisao i govorio Lenjin o bibliotekama*. Beograd: Naučna knjiga, 1950.

Kulturno prosvetna dejavnost v Sloveniji med drugo svetovno vojno in po njej. Ljubljana: Zavod za statistiko in evidenco LR Slovenije, 1952.

Kunej, Marjan. Gradisov iz roke v roko. *Komunist* 38, št. 13 (1980): 17.

Ledinek, Sonja. Dokumentacija in knjižničarstvo. *Knjižnica* 5, št. 1-4 (1961): 26–38.

Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1943.

Levovnik, Vera. Elektroindustrija. V: *I. Simpozij tehnične in znanstvene dokumentacije*, 75–77. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije, 1962.

Logar, Janez, Štefka Bulovec in Ančka Posavec. *Slovenska bibliografija. Članki in leposlovje v časopisu in zbornikih 1945-1950*. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963.

Logar, Janez. *Bibliografija: [skripta višjega tečaja analitične dokumentacije in informacije]*. Ljubljana: Republiški sekretariat SRS za raziskovalno delo in visoko šolstvo : Zavod za tehnično izobraževanje, 1965.

Logar, Janez. Problematika bibliografskega oddelka v specializirani znanstveni ustanovi. *Knjižnica* 4, št. 1-4 (1960): 51–65.

Logar, Janez. Problematika dela za slovensko retrospektivno bibliografijo. *Knjižnica* 6, št. 1-2 (1962): 10–16.

Logar, Janez. *Uvod v bibliografijo*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1955.

Logar, Janez. *Uvod v bibliografijo*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1970.

Lojk, Samo. *Razvoj in delovanje Delavske knjižnice v Ljubljani: diplomsko delo*. Ljubljana, 1988.

Ludvik, Dušan. *Abecedni stvarni katalog : skripta po predavanjih na bibliotekarskem tečaju MP LRS od januarja do maja 1947*. Ljubljana: [s. n.], 1947.

Ludvik, Dušan. Poročila - Slovenska bibliografija 1952. *Naša sodobnost* 3, št. 3-4 (1955): 382–384.

Ludvik, Dušan. Slovenska bibliografija in decimalna klasifikacija. *Novi svet*, št. 6 (1949): 614–617.

Ludvik, Dušan. Sovjetsko knjižničarstvo in naloge naših knjižničarjev. *Tovariš* 3, št. 45 (1947): 1078; št. 46 (1947): 1104–1105; št. 47 (1947): 1127.

Ludvik, Slavica. Dvajset let Centralne tehniške knjižnice. *Knjižnica* 14, št. 1-4 (1970): 86–89.

Lujić, Dragana in Nina Hriberšek Vuk. *Knjiga za vsakega delavca ali Zgodovina Vzajemne knjižnice*. Prevezeto 10. 8. 2022 s spletne strani <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/knjiga-za-vsakega-delavca-ali-zgodovina-vzajemne-knjiznice/>

Lukić, Bisenija. Knjižnice za narod. V: *Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23-25 septembra 1949*, 45–55. Beograd: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1950.

Majovski, Ksenija. Obvezni izvod in slovenska tiskana beseda na Tržaškem. V: *Zapisi za prihodnost*, 61–67. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1997.

Marinko, Irena. Knjižničarska dejavnost v organizacijah združenega dela. *Obvestila Republiške matične službe* 17, št. 2 (1986): 1–12.

Martelanc, Tomo. Kaj prinaša novi Zakon o knjižničarstvu? *Knjižnica* 27, št. 1–4 (1983): 117–121.

Martelanc, Tomo. Razvoj knjižničnoinformacijskega sistema v Sloveniji. *Knjižnica* 30, št. 3–4 (1986): 9–19.

Matična služba i organizacija matične službe nacionalnih biblioteka Jugoslavije. V: *Pregled rada zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka : II (1962-1964)*, 70–77. Beograd: Zajednica jugoslovenskih nacionalnih bibliotek, 1964.

Melihar, Ivana. *Informatika z dokumentalistiko*. Ljubljana: Dopisna delavska univerza UNIVERZUM, 1984.

Melihar, Ivana. Osnove, pomen in problemi znanstvene in tehnične dokumentacije. V: *I. Simpozij tehnične in znanstvene dokumentacije*, 5–18. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije, 1962.

Mencin, Roza. Problemi biblioteka za narod. V: *Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije*, 38–42. Ljubljana: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1958.

Mihalič-Klemenčič, Alenka. Strokovno posvetovanje DBS v Mariboru 1978. *Knjižnica* 22, št. 3–4 (1978): 315–317.

Milosavljević, Slavomir. Posebna uloga sindikalnih knjižnica (Koreferat). V: *Četvrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*, 176–187. Beograd, 1959.

Munda, Jože. Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1945–1955. *Knjižnica* 4, št. 1–4 (1960): 113–115.

Munda, Jože. Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova, 1–5. *Knjižnica* 4, št. 1–4 (1960): 111–113.

Nacrt jugoslovenskih standarda za univerzitetne biblioteke. Sarajevo: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, Radna grupa za standarde univerzitetnih biblioteka, 1975.

Naša prosveta in kultura: O delu ministrstva za prosveto Narodne vlade Slovenije od osvoboditve. Ljubljana: Ministrstvo za prosveto NVS, oktober 1945.

Naše knjižnice. *Slovenec* 57, št. 188 (1929): 2.

Naši uspehi na šolskem, znanstvenem in kulturno-prosvetnem področju. Ljubljana: Ljudska pravica: Cankarjeva založba, 1958.

NATIS, national information systems. Paris: UNESCO, 1975.

Navodila za katalogizacijo knjižničnih fondov knjižnic tehniških fakultet Univerze v Ljubljani za Centralni katalog. Ljubljana: CTK, 1956.

Navodila za poslovanje strokovnih knjižnic. 2. del: Decimalna klasifikacija, prirejena za strokovne knjižnice. Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica, 1962.

Navodila za urejanje pionirskih knjižnic in šolarskih knjižnic na osemletkah. Ljubljana: [s.n.], [s.a.].

Navodilo o ureditvi in delu šolskih knjižnic. *Knjižnica* 8, št. 1-2 (1964): 76–79.

Nikolić, Radmila. Koordinacija i integracija biblioteka i njihovih službi. V: *Peti kongres Saveza Društva bibliotekara Jugoslavije, Sarajevo, 26.-28. september, 1963*, 73–112. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1964.

Nova organizacija šolskih vzgojiteljev. *Slovenec* 72, št. 125 (1944): 2.

Novak, Vlado in Mara Šlajpah. *Navodila za poslovanje strokovnih knjižnic. 1. del*. Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica, 1962.

Novak, Vlado. Problemi pokrajinskih študijskih knjižnic v Sloveniji. *Knjižnica* 2, št. 1-4 (1958): 15–26.

Novak, Vlado. Znanstvene in strokovne knjižnice v celjskem okraju. *Knjižnica* 5, št. 1-4 (1961): 162–166.

Novljan, Silva. *Splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1990*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1991.

O preureditvi ljubljanske okrajne Učiteljske knjižnice. *Učiteljski tovariš* 60, št. 31 (1920): 2.

Ob tridesetletnici oblikovanja temeljev slovenskega knjižničarstva. *Knjižnica* 18, št. 1-2 (1974): 1–3.

Ortner, Max. Unsere Studienbibliotheken. *Mittheilungen des österreichischen Vereines für Bibliothekswesen*, št. 1 (1897): 7–11; št. 2-3 (1897): 1–27.

Osnove knjižničarstva. Ljubljana: Posebna izobraževalna skupnost za kulturo, 1987.

Osnutek perspektivnega razvoja kulture in prosvete za obdobje 1964-1970. Ljubljana: s. n., 1964.

Osnutek perspektivnega razvoja šolstva za obdobje 1964-1970. Ljubljana: [s. n.], 1964.

Pavlica, Ina. Dvajset let knjižnice Biotehniške fakultete v Ljubljani. *Knjižnica* 12, št. 1-4 (1968): 61–62.

Peti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1964.

Petletni načrt in kulturno-prosvetne naloge sindikatov. Ljubljana: Delavska enotnost, 1947.

Pirjevec, Avgust. Bibliotečni zakon. *Sodobnost* 4, št. 5 (1936): 227–231; št. 6 (1936): 280–284; št. 7-8 (1936): 381–388.

Pinterič, Ivan. Skupnost knjižnic Slovenije. *Knjižnica* 25, št. 1-4 (1981): 22–29.

Pirjevec, Avgust. Doneski k slovenski bibliografiji. *Slovenski jezik* 4, (1941): 148–172.

Pirjevec, Avgust. *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Celje: Mohorjeva družba, 1940.

Pivec-Stele, Melita. Bibliotekarstvo Slovenije. V: *Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23-25 septembra 1949*, 119–130. Beograd: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1950.

Pivec-Stele, Melita. Biblioteke u Sloveniji. V: *Enciklopedija Jugoslavije*, 1. zv. (A-Bosk), 538–542. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1955.

Pivec-Stele, Melita. Naše knjižnice: poskus statistike. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 13, št. 1-4 (1932): 71–92.

Pivec-Stele, Melita. Obnova čitalnice Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. *Zgodovinski časopis* 6/7, št. 1 (1952/53): 798–801.

Pivec-Stele, Melita. Slovenska knjižna produkcija v letih 1919–35. *Čas* 30, št. 8-10 (1935/36): 241–264.

Pivec-Stele, Melita. Statistični pregled slovenskih publikacij za leta 1919–38. V: *Spominski zbornik Slovenije*, 262–264. Ljubljana: Jubilej, 1939.

Pivec-Stele, Melita. Univerzitetna in narodna biblioteka v Ljubljana. *Čas* 28, št. 3-4 (1934): 100–103.

Pivec-Stele, Melita. Vpliv vojne na slovensko knjižno produkcijo. V: *Zbornik zimske pomoči 1944*, 329–330. Ljubljana: Zimska pomoč, 1944.

Pivec-Stele, Melita. Zgodovina tiskarstva, knjigarstva in knjižničarstva. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 21, (1940): 137–138.

Pivec-Stele, Melita. Stanje slovenske historične bibliografije. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 34, št. 3-4 (1940): 207–210.

Plečnik, Jože in France Stele. *Projekt univerzitetne biblioteke ljubljanske*. [Ljubljana]: Blasn. nasl., 1933.

Plečnik, Jože. Načrti za Univerzitetno knjižnico v Ljubljani. *Dom in svet* 45, št. 5-6 (1932): Priloga 6a–7b.

Pleničar, Boža. *Bibliografija bibliotekarske literature: 1945-1980: izbor prispevkov iz časopisja in zbornikov*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1983.

Pleničar, Boža. *Slovenska bibliotekarska bibliografija*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1986.

Plenum društva bibliotekarjev Slovenije. *Knjižnica* 11, št. 1-4 (1967): 225–229.

Podpac, Justina. Organizacija tehniške dokumentacije. *Knjižnica* 4, št. 1-4 (1960): 71–75.

Pogoji za ustanovitev knjižnice. *Knjižnica* 6, št. 1-2 (1962): 59–60.

Pogovor s predstavniki knjižnic tehniških fakultet na Univerzi v Ljubljani. *Knjižnica* 11, št. 1-4 (1967): 221–222.

Polec, Janko. Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo. V: *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, 3–189. Ljubljana: Rektorat Univerze Kralja Aleksandra I., 1929.

Popis stanja šolarskih in učiteljskih knjižnic v LR Sloveniji. Ljubljana: Zavod za napredek šolstva LRS, 1961.

Popis tekućih stranih časopisa koje primaju biblioteke naučnih ustanova i stručnih društava u Beogradu. Beograd: Univerzitetna biblioteka Svetozar Marković, 1958.

Poročilo o delu in problemih Osrednje knjižnice občine Kranj v letu 1961. *Knjižni obveščevalec* 1, št. 5 (1961).

Poročilo prosvetnega odseka delavske zbornice v Ljubljani. Ljubljana: Delavska zbornica, 1931.

Posvetovanje in občni zbor slovenskih knjižničarjev. *Knjižnica* 9, št. 1-4 (1965): 115–119.

Posvetovanje ljudskih knjižničarjev. *Knjižnica* 3, št. 1-4 (1959): 118–120.

Posvetovanje o tehniških knjižnicah. Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica; Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije, 1963.

Potočnik, Dragan. Knjižnice v Mariboru v obdobju 1918 do 1941. *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, št. 3 (2020): 188–219.

Povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije. *Obvestila Republiške matične službe* 18, št. 1-2 (1987): 5–25.

Pravila Društva Jugoslovenskih bibliotekara. Beograd: Društvo Jugoslovenskih bibliotekara, 1932.

Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. [s. l.]: [s. n.], [1962].

Pravila Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, [1958].

Pravila Zveze ljudskih knjižnic. *Vestnik Prosvetnih zvez (Vestnik slovenske krščansko-socijalne zveze)* 11, št. 1-2 (1930): 7–8.

Pravilnik o pridobivanju strokovnih kvalifikacij bibliotekarske stroke. *Knjižnica* 13, št. 1-4 (1969): 149–156.

Predlog jugoslovenskih standardov za prostore in opremo knjižnic. *Obvestila Republiške matične službe* 9, št. 16 (1978): 1–11.

Predlog jugoslovenskih standarda za specialne knjižnice. Sarajevo: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1975.

Predmetnik in program za pouk knjižničarstva na Pedagoški akademiji. *Knjižnica* 8, št. 3-4 (1964): 201–206.

Pregelj, Bogo. *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*. Ljubljana: Ljudska prosveta Slovenije, 1950.

Pregelj, Bogo. Ljubljanske ljudske in študijske knjižnice v številkah. *Gradimo* 3, št. 18 (1950): [3]; št. 19 (1950): [2].

Pregelj, Bogo. *Organizacija ljudskih knjižnic in metode dela v njih: predavanja na bibliotekarskem tečaju 1950*. Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije, 1950.

Pregelj, Bogo. *Pravila za katalogizacijo v grafičnih zbirkah*. [Ljubljana: s. n., 1953].

Pregelj, Bogo. Življenje ljubljanskih ljudskih in sindikalnih knjižnic. *Gradimo* 3, št. 17 (1950): [2].

Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka. Vol. I. 1962-1964. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1964.

Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka. Vol. II. 1965-1966. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1967.

Pričevanje o osnovah slovenskega knjižničarstva. *Knjižnica* 18, št. 1-2 (1974): 3–12.

Prielmajer, Nera. Dokumentacija u preduzećima i ustanovama. *Bibliotekar* 6, št. 4 (1954): 254–256.

Prielmajer, Nera. Rad na dokumentaciji. *Bibliotekar* 7, št. 3-4 (1955): 205–208.

Priročnik za poslovanje specialnih knjižnic. Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica, 1969.

Priznavanje strokovnih kvalifikacij bibliotekarske stroke. *Knjižnica* 12, št. 1-4 (1968): 163–166.

Problematika pokrajinskih študijskih knjižnic. *Knjižnica* 4, št. 1-4 (1960): 124–141.

Program strokovnih izpitov za priznanje kvalifikacij bibliotekarske stroke. *Knjižnica* 13, št. 1-4 (1969): 156–166.

Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23-25 septembra 1949. Beograd: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1950.

Rak, Marija. *Delavske knjižnice na Slovenskem med obema vojnama : (bibliografija).* Ljubljana: M. Rak, 1978.

Ramovš, Fran. Poročilo podano na svečani seji Glavne skupščine dne 8. februarja 1946. V: *Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani*, 136-143. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1947.

Raziskovalec. Seznam tujih periodičnih publikacij v knjižnicah Slovenije. Ljubljana: Republiški sekretariat za raziskovalno dejavnost in tehnologijo, 1983-1990.

Reberšek, Pavla. Delavska knjižnica v Mariboru: (1928-1941). *Knjižnica* 21, 1977, št. 1-4 (1977): 105–109.

Recommendation concerning the International Standardization of Library Statistics. Paris: UNESCO, 1970.

Republiška inštruktorska skupina. *Knjižnica* 7, št. 1-2 (1963): 91–92.

Rezolucija IV. Skupščine Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije, Bled 15. – 17. septembra 1971. V: *Bibliotekarstvo Jugoslavije 1969-1971: III. in IV. Skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije*, 233–242. Ljubljana: Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, 1972.

Rezolucija IV. Skupščine Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije. *Knjižnica* 16, št. 1-4 (1972): 199–205.

Rezolucija zborovanja slovenskih knjižničarjev, Kranj 16.-18. 11. 1962. *Knjižnica* 6, št. 3-4 (1962): 203–207.

Rezolucija zborovanja slovenskih knjižničarjev, Maribor 11.-13. 10. 1963. *Knjižnica* 7, št. 3-4 (1963): 205–206.

Rezolucija zborovanja slovenskih knjižničarjev, Maribor, 22.-23. 10. 1960. *Knjižnica* 4, št. 1-4 (1960): 5–11.

Rezolucija III skupštine Saveza društava bibliotekara Jugoslavije. V: *Bibliotekarstvo Jugoslavije 1969-1971: III. in IV. Skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije*, 220–221. Ljubljana: Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, 1972.

Ribičič, Josip. Kako in zakaj moramo skrbeti za šolske knjižnice. *Popotnik*, št. 9/10 (1948): 308–311.

Rijavec, Josip, Ančka Korže-Strajnar in Avgust Vižintin. *Decimalna klasifikacija v ljudskih knjižnicah.* Ljubljana: Svet svobod in prosvetnih društev okraja Ljubljana, 1961.

Rijavec, Josip. Periodični tisk v knjižnicah. *Knjižnica* 11, št. 1-4 (1967): 73–86.

Rijavec, Josip. Stvarni naslov v ljudskih knjižnicah. *Knjižnica* 2, št. 1-4 (1958): 39–49.

Rojnić, Matko. Naši prvi stručni sastanci. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1, št. 1-3 (1950): 150–158.

Rojnič, Matko. Neka pitanja organizacije i unapređenja rada nacionalnih biblioteka. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka*. Vol. II. 1965-1966, 67–76. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1967.

Rojnič, Matko. O naučnim bibliotekama. V: *Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23-25 septembra 1949*, 56–73. Beograd: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1950.

Rojnič, Matko. Suradnja biblioteka u nabavi knjiga. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka*. Vol. I. 1962-1964, 114–120. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1964.

Rozman, Darija. Oddelek za vsebinsko obdelavo. V: *Slovenska nacionalna knjižnica*, 89–90. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2006.

Rupel, Mirko. Bibliografska dejavnost narodnih knjižnic. *Knjižnica* 2, št. 1-4 (1958): 7–15.

Rupel, Mirko. Centralni katalog Slovenije. *Naši razgledi* 10, št. 1 (1961): 9–10.

Rupel, Mirko. Knjižnice in bibliografija. *Knjižnica* 7, št. 3-4 (1963): 103–110.

Rupel, Mirko. Matične knjižnice: važna pobuda za napredek našega knjižničarstva. *Delo* 4, št. 26 (1962): 5.

Rupel, Mirko. Naše bibliotekarstvo in Zveza bibliotekarskih društev Jugoslavije. V: *Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23-25 septembra 1949*, 39–44. Beograd: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1950.

Rupel, Mirko. Naše ljudske knjižnice. *Ljudska pravica* 19, št. 84 (1954): 7.

Rupel, Mirko. O centralnem katalogu. *Knjižnica* 5, št. 1-4 (1961): 39–48.

Rupel, Mirko. Občasna šola za knjižničarje in arhivske pomočnike. *Knjižnica* 2, št. 1-4 (1958): 84–86.

Rupel, Mirko. Posebna vloga in naloga nacionalnih bibliotek in njihov pomen v zvezi z znanstveno-raziskovalnim delom. V: *Četrti kongres Saveza društev bibliotekara Jugoslavije*, 95–114. Beograd : Savez Društava bibliotekara Jugoslavije, 1959.

Rupel, Mirko. Posebne naloge narodnih knjižnic in njih pomen za znanstveno delo. *Knjižnica* 3, št. 1-4 (1959): 5–12.

Rupel, Mirko. Republiška matična knjižnica. *Knjižnica* 6, št. 3-4 (1962): 105–114.

Rupel, Mirko. The bibliographical activities of national libraries: draft discussion plan. V: *UNESCO symposium on national libraries in Europe, Vienna (Austria) 8–27 September 1958*. Pariz: UNESCO, 1958.

Rus, Jože. Neprilike najstarejšega kulturnega zavoda v Sloveniji. *Jutro* 10, št. 47 (1929): 11.

Samoupravni sporazum o ustanovitvi in delovanju Vzajemne knjižnice organizacij združenega dela mesta Maribor. Prevzeto 16. 8. 2022 s spletne strani <https://www.kamra.si/mm-elementi/samoupravni-sporazum/>

Sapač, Irena. Mejniki v razvoju Univerzitetne knjižnice Maribor od leta 1903 do leta 2002. V: *100 let Univerzitetne knjižnice Maribor: 1903-2003*, 25–70. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2003.

Savič, Nada. Organizacija znanstvene in tehnične organizacije v FLRJ. V: *I. Simpozij tehnične in znanstvene dokumentacije*, 42–51. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije, 1962.

Sedemletni načrt razvoja knjižničarstva. *Knjižnica* 7, št. 1-2 (1963): 92–93.

Sedma skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije: Herceg-Novi, 31. X do 2. XI 1977. Herceg-Novi: Savez društva bibliotekara Jugoslavije, 1979.

Sejni zapiski ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije: (četrti sklic) : seje od 10. oktobra 1962 do 28. februarja 1963. Ljubljana: Ljudska skupščina LRS, 1963.

Sejni zapiski Skupščine Socialistične republike Slovenije (seje od 1. XII. 1964 do 31. I. 1965). Ljubljana: Skupščina SRS, 1965.

Sejni zapiski Skupščine Socialistične republike Slovenije (seje od 1. XI. 1964 do 30. XI. 1964). Ljubljana: Skupščina SRS, 1965.

Seminarji za knjižničarje šolarskih knjižnic na osnovnih šolah. *Knjižnica* 7, št. 3-4 (1963): 193.

Sepe, Miša. Centralna katalogizacija slovenskega tiska. *Obvestila Republiške matične knjižnice* 5, št. 10 (oktober 1972): 15–22.

Sepe, Miša. Ljubljanske šolske knjižice. *Knjižnica* 9, št. 1-4 (1965): 51–57.

Sepe, Miša. Načrt integriranega sistema znanstveno-strokovnih informacij v knjižnicah in INDOK centrih Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. *Obvestila Republiške matične službe* 13, št. 2 (1982): 5–11.

Sepe, Miša. Standardi univerznih knjižnic. *Knjižnica* 15, št. 1-2 (1971): 44–47.

Seznam knjižnic v Dravski banovini v letu 1932. *Prosveta* 5, št. 9-10 (1933): 159.

Seznam tujih periodik, ki jih prejemale knjižnice v Sloveniji. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1962.

Seznam gradiva za proslave : ob 20. obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte. Ljubljana : Društvo bibliotekarjev Slovenije, 1960.

Seznam imen za Slovenski biografski leksikon. Ljubljana: Zadruga gospodarska banka, 1922.

Seznam inozemskih časopisov, ki jih prejemale znanstvene in strokovne knjižnice v Ljubljani. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1960.

Seznam inozemskih kemijskih strokovnih časopisov. Ljubljana: [s. n.], 1954.

Seznam knjig knjižnice prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani. Ljubljana: Delavska zbornica, 1928.

Seznam literature za pripravo na strokovne izpite za priznanje kvalifikacij iz bibliotekarske stroke. *Knjižnica* 13, št. 1-4 (1969): 166–171.

Seznam prepovedanih listov: priloga Okrožnicam direktije pošte in telegrafa v Ljubljani 9/1927. Ljubljana: Direkcija pošte in telegrafa, 1927.

Seznam tujih periodik, ki jih prejemale knjižnice v Sloveniji. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1962.

Simonič, Franc. *Slovenska bibliografija. Del 1, Knjige : (1550-1900.).* V Ljubljani : Slovenska Matica, 1903-1905.

Skender, Dubravka. Izveštaj Komisije za automatizacijo i mehanizacijo SDBJ. V: *Deveta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Novi Sad, 18. – 19. XII 1981*, 183–184. Novi Sad: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1981.

Slovenska bibliografija. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1948.

Slovenske knjižnice: pregled ob štiristoletnici slovenske knjige. Ljubljana: ZBDS, 1951.

Smernice razvoja dejavnosti INDOK v SR Sloveniji. *Raziskovalec* 7, št. 3-4 (1977): 118–120.

Smernice za budući rad donete na Prvom kongresu Saveza društava Bibliotekara FNRJ. V: *Prvi kongres bibliotekara F. N. R. Jugoslavije, održan u Ljubljani 23-25 septembra 1949*, 87–89. Beograd: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1950.

Sporazum o međurepubličkoj pozajmici knjiga i drugih publikacija. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka*. Vol. I. 1962–1964, 134–138. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1964.

Standardi za javne knjižnice. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1975.

Statistični letopis. Kultura, umetnost, družbene in športne organizacije. Prevzeto 23. 2. 2021 s spletne strani https://www.stat.si/doc/letopis/1955/1955_23.pdf SR Slovenije 1955.

Statut Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka*. Vol. I. 1962–1964, 7–9. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1964.

Stefan, Konrad. *Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach*. Ljubljana: Musealvereine für Krain, 1907.

Stevin, Nada. Bibliotečki centri i njihov značaj za prosvetni rad narodnih knjižnica. V: *Četvrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*, 224–241. Beograd : Savez Društava bibliotekara Jugoslavije, 1959.

Stevin, Nada. Matična služba i organizacija matične službe nacionalnih biblioteka Jugoslavije. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka*. Vol. I. 1962–1964, 70–77. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1964.

Stevin, Nada. Matične biblioteke. V : *Peti kongres Saveza Društva bibliotekara Jugoslavije*, 103–112. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1964.

Stummvoll, Joseph. The role of the national library in the library system of a country. V: *UNESCO symposium on national libraries in Europe, Vienna (Austria), 8–27 september, 1958*. Paris: UNESCO, 1958.

Šaver, Liljana. Delavec se za knjigo vsak dan bolj zanima. *Delo* 23, št. 249 (1981): 9.

Šematizem uslužbencev slovenskih knjižnic. II. *Knjižnica* 4, št. 1-4 (1960): 157–165.

Šircelj, Martina. *O knjigah in knjižnicah za mladino*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977.

Šircelj, Martina. O oblikah dela in vključevanja doraščajoče mladine v knjižnicah. *Knjižnica* 18, št. 1-2 (1974): 19–28.

Šircelj, Martina. Osnutek standardov šolskih knjižnic. *Knjižnica* 15, št. 1-2 (1971): 48–53.

Šircelj, Martina. Šolske knjižnice in sedemletni načrt. *Knjižnica* 8, št. 1-2 (1964): 17–21.

Šlajpah, Mara. Razvojne tendence ljudskih knjižnic v Jugoslaviji. V: *Drugi i treći kongres Saveza društava bibliotekara F. N. R. Jugoslavije*, 167–180. Ljubljana: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1958.

Šlajpah, Mara. Knjižnična mreža v Sloveniji. *Sodobnost* 15, št. 7 (1963 [1967]): 761–768.

- Šlajpah, Mara. *Ljudske knjižnice: priročnik za knjižničarje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1961.
- Šlajpah, Mara. Organizovanje kurseva za knjižničare masovnih knjižnic: povodom kursa za sindikalne bibliotekare u Ljubljani. *Bibliotekar* 2, (1950): 69–76.
- Šlajpah, Mara. Osnutek pravilnika za ljudske knjižnice. *Knjižnica* 1, št. 2 (1957): 35–41.
- Šlajpah, Mara. Osnutek pravilnika za ljudske knjižnice: ustanove s samostojnim financiranjem. *Knjižnica* 1, št. 3 (1957): 12–25.
- Šlajpah, Mara. Priprave na ustanovitev šol za knjižničarje in arhivske pomočnike. *Knjižnica* 1, št. 2 (1957): 29–31.
- Šlajpah, Mara. Slovenske knjižnice v planskem obdobju 1964–1970. *Knjižnica* 8, št. 1–2 (1964): 3–6.
- Šlajpah, Mara. Standardi za specialne knjižnice. *Knjižnica* 16, št. 1–4 (1972): 38–52.
- Šlajpah, Mara. Stanje in delo študijskih knjižnic v letu 1968. *Knjižnica* 14, št. 1–4 (1970): 74–86.
- Šlajpah, Mara. Stanje in osnovna vprašanja ljudskih knjižnic v LR Sloveniji. *Knjižnica* 3, št. 1–4 (1959): 18–27.
- Šlajpah, Mara. Stanje, problematika in perspektive strokovnih tehniških knjižnic na področju ljubljanskega okraja. *Knjižnica* 7, št. 1–2 (1963): 62–67.
- Šlajpah, Mara. Šolarske knjižnice. *Knjiga* 5, št. 11 (1957): 449–453.
- Šlajpah, Mara. Šolske knjižnice v Sloveniji. *Knjižnica* 7, št. 1–2 (1963): 14–29.
- Šlajpah, Mara. Uvod k jugoslovanskim standardom za specialne knjižnice. *Knjižnica* 22, št. 3–4 (1978): 263–264.
- Šlajpah-Zorn, Mara. Stanje in delo študijskih knjižnic v letu 1968. *Knjižnica* 14, št. 1–4 (1970): 74–86.
- Šlajpah-Zorn, Mara. Vzgoja prostovoljnih knjižničarjev na učiteljskih. *Knjižnica* 1, št. 1 (1957): 23–26.
- Šlebinger, Janko. Sedanje stanje in naloge slovenske bibliografije. V: *Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani I*, 344–351. Ljubljana: AZU, 1943.
- Šlebinger, Janko. *Slovenska bibliografija za l. 1907–1912*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1913.
- Šlebinger, Janko. *Slovenska bibliografija. Pregled slovenske bibliografske literature*. Ljubljana: [Društvo bibliotekarjev Slovenije], 1947. (ciklostirana skripta)
- Šlebinger, Janko. *Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797–1936*. Ljubljana: [s. n.], 1937.
- Šlebinger, Janko. *Slovenski tisk v letih 1929 in 1930*. (Slovenska bibliografija za leto 1929). Ljubljana: Revija Slovenski tisk, 1930.
- Šlebinger, Janko. *Slovenska bibliografija za l. 1902–1906*. Ljubljana: Slovenska matica, 1903–1907.
- Šlebinger, Janko. *Slovenska bibliografija za leto 1929*. Ljubljana: Revija Slovenski tisk, 1930.
- Šmalc, Leopold in Dušan Kermavner. *Abecedni stvarni katalog (osnutek pravilnika)*. Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije, 1953.

Šmalc, Leopold. *Abeceadni stvarni katalog: splošna pravila*. Ljubljana: Vrhovno sodišče LRS, 1952.

Šmalc, Leopold. Organizacija in koordinacija znanstvenega dela v knjižnicah. *Knjižnica* 2, št. 1-4 (1958): 49–52.

Šolarske in učiteljske knjižnice v osnovnih šolah v letu 1961. Ljubljana: Zavod za napredek šolstva LRS, 1963.

Štrumbelj, Ema. Kočevska Ljudska knjižnica se je povezala s sindikalnimi organizacijami. *Knjižnica* 22, št. 1-2 (1978): 130–131.

Šušnik, Dejan. *Centralni katalogi pri Slovencih s poudarkom na centralnih katalogih serijskih publikacij*. Ljubljana, 1978 (diplomsko delo).

Tečaji za matične knjižnice v okraju Ljubljana. *Knjižnica* 7, št. 3-4 (1964): 194.

Teden komunista v šestdesetih občinah. V: *Človek, delo, kultura: dokumenti o kulturi*, 109–117. Ljubljana: Komunist, 1976.

UNESCO Conference on the improvement of bibliographic services. Paris: UNESCO, 1950.

Univerzalna decimalna klasifikacija. Slovenska skrajšana izdaja. Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica, 1967.

Uporaba privesnih vrstilcev UDK v centralni katalogizaciji. *Obvestila Republiške matične knjižnice* 1, št. 1 (1968): 4–6.

Urbajs, Alojz in Bojan Štok. Redakcijska funkcija v pogojih kooperativne gradnje YUBIB. *Knjižnica* 35, št. 2-3 (1991): 123–129.

Urbančič, Boris. Med zidovi NUK v okupirani Ljubljani. V: *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice II*, 16. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1978.

Ustanovitev novega organa za knjižnice. *Knjižnica* 3, št. 1-4 (1959): 122.

V šoli za knjižničarje in arhivske pomočnike se je začel pouk. *Knjižnica* 1, št. 3 (1957): 27.

V. kongres Komunistične partije Jugoslavije. Ljubljana: Cankarjeva založba v Ljubljani, 1948.

V. sestanek održan 17. i 18. maja 1963. god. u Beogradu. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka*. Vol. I. 1962-1964, 36–38. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1964.

V. Skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije. *Knjižnica* 18, št. 1-2 (1974): 114–117.

Vasilčenko, Vladimir Jefstafjevič. *Bibliotekarstvo u SSSR: (kratak pregled)*. Beograd: Privredni pregled, 1948.

Veljić, Veseljko. Bibliotečko-informacijski sistem u SFRJ. V: *Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Opatija, 19. i 20. ožujka 1984*, 15–43. Zagreb: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1985.

Veljić, Veseljko. *Knjižnično-informacijski sistem v SFRJ*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1987.

Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih katalogov. Dio 1, Odrednice i redalice*. Zagreb: Društvo bibliotekara Hrvatske, 1970.

Veselko, Maks. Centralna katalogizacija slovenskega tiska. *Knjižnica* 12, št. 1-4 (1968): 53–55.

Veselko, Maks. Izmenjava katalognih listkov med narodnimi knjižnicami Jugoslavije. *Knjižnica* 22, št. 1-2 (1978): 90–92.

Veselko, Maks. Knjižnice ljubljanske univerze. *Knjižnica* 9, št. 1-4 (1965): 32–41.

Veselko, Maks. Matične knjižnice, centri za razvoj knjižničarstva v občini. *Knjižnica* 8, št. 3-4 (1964): 87–95.

Veselko, Maks. Nekaj misli ob uvajanju univerzalne bibliografske kontrole pri nas. *Knjižnica* 19, št. 1-4 (1975): 60–70.

Veselko, Maks. Spomladanski plenum DBS na Ravnah 1978. *Knjižnica* 22, št. 3-4 (1978): 314–315.

Veselko, Maks. Šesta skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije, Sarajevo 1975. *Knjižnica* 20, št. 1-4 (1976): 206–209.

Veselko, Maks. Univerzalna bibliografska kontrola in njeno uvajanje. *Obvestila republiške matične službe*, št. 12 (1975): 21–28.

VIII sestanek održan 13. i 14. aprila 1964. god. u Beogradu. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka*, Vol. I. 1962-1964, 47–52. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1964.

Vilhar, Srečko. Nekateri problemi knjižnic in knjižničarstva na Primorskem. *Knjižnica* 5, št. 1-4 (1961): 98–109.

Vižintin, Avgust. Knjižnice v sedemletnem planu. *Knjižnica* 8, št. 1-2 (1964): 7–12.

Vižintin, Avgust. O nekaterih problemih slovenskega knjižničarstva. *Knjižnica* 5, št. 1-4 (1961): 14–25.

Vižintin, Avgust. Ob razpravah o standardih v knjižnicah. *Knjižnica* 15, št. 1-2 (1971): 59–60.

Vižintin, Avgust. Pomen in vloga potujočih knjižnic. V: *Četrti kongres Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*, 170–175. Ljubljana: Savez društava bibliotekara FNRJ, 1959.

Vodič kroz narodne biblioteke Jugoslavije. Beograd : Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1979.

Vurnik, Ivan. *Vseučiliška knjižnica ljubljanska*. [Ljubljana]: I. Vurnik, 1934.

Vzajemna knjižnica in njene povezave z okoljem. Prevzeto 16. 8. 2022 s spletne strani <https://www.kamra.si/mm-elementi/vzajemna-knjiznica-in-njene-povezave-z-okoljem-2/>

Vzajemna knjižnica. Ljubljana: Delavska enotnost, 1981.

Wiesthaler, Fran. Naše novo šolsko poslopje. V: *Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1907/1908*, 51–64. Ljubljana, 1908.

XI. redni letni občni zbor Društva bibliotekarjev Slovenije. *Knjižnica* 2, št. 1-4 (1958): 90–102.

Z vključevanjem sindikalnih knjižnic v ljudske bo knjigam bolj odprta pot med ljudi. *Ljudske novice* 1, št. 10 (1952): 6.

Z zasedanja prosvetno-kulturnega zbora Skupščine SR Slovenije. *Knjižnica* 8, št. 3-4 (1964): 119–151.

Zaključci sa prve skupštine saveza. V: *Prva i druga skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije (šesti i sedmi kongres): Budva, 15-17 oktobra 1965 godine*, 79-80. Skopje : Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1969.

Zaključci devete skupštine SDBJ. V: *Deveta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Novi Sad, 18. – 19. XII 1981*, 187–188. Novi Sad: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1981.

Zaključci III. skupštine Saveza društava bibliotekara Jugoslavije. V: *Bibliotekarstvo Jugoslavije 1969-1971: III. in IV. Skupščina Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije*, 218–219. Ljubljana: Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije, 1972.

Zaključci sa V skupštine Saveza društava bibliotekara Jugoslavije. V: *Peta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije: Beograd, 26-28. septembar 1973*, 145–146. Beograd: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1974.

Zaključci sa VI skupštine Saveza društava bibliotekara Jugoslavije. V: *Šesta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije: Sarajevo, 23. – 24. oktobar 1975*, 137–138. Sarajevo: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1976.

Zaključci 10. skupštine Saveza društava bibliotekara Jugoslavije koje je donijelo predsjedništvo SDBJ-a na 3. sjednici, održanoj 21. i 22. studenoga 1984. u Zagrebu. V: *Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Opatija, 19. i 20. ožujka 1984*, 435–441. Zagreb: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1985.

Zakon o javnih občinskih knjižnicah v ČSR. *Prosveta* 4, št. 5-6 (1932): 69–70.

Zakon o ljudskih knjižnicah. *Naši razgledi* 2, št. 10 (1953): 12.

Zapisnik XII sastanka Zajednice jugoslavenskih nacionalnih biblioteka koji je održan u prostorijama Narodne in univerzitetne knjižnice u Ljubljani 15. III 1966. godine. V: *Pregled rada Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka. Vol. II. 1965-1966*, 17–25. Beograd: Zajednica Jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1967.

Zapisnik XIV sastanka Predsjedništva Zajednice jugoslavenskih nacionalnih biblioteka. V: *Zajednica jugoslavenskih nacionalnih biblioteka II. (1965-1966)*, 31–37. Zagreb: Zajednica jugoslavenskih nacionalnih biblioteka, 1967.

Zveza ljudskih knjižnic. *Vestnik Prosvetnih zvez (Vestnik slovenske kršćansko-socijalne zveze)* 11, št. 10 (1930): 72–73.

Žibert, Ivan. K reformi in centralizaciji državnih knjižnic. *Slovenski narod* 14, št. 144 (1925): 3; št. 149 (1925): 3.

Živković, Bogomila. Odnos bibliotekarstva i naučnih informacija. V: *Prva i druga skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije (šesti i sedmi kongres): Budva, 15-17 oktobra 1965 godine*, 135–140. Skopje : Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1969.

Žmavc, Ivan. *Hospodárné řízení osvětové činnosti vědeckých knihoven : o základech knihovní ekonomie a techniky; zároveň příspěvek k nápravě veřejné správy, jmenovitě k nápravě všeobecného knihovnictví hlavního města ČSR : se 4 obrázky*. Praga: Masarykova akademie Práce, 1924.

Žmavc-Baran, Ivanka. Mariborska študijska knjižnica iz razpada v obnovo. *Knjižnica* 19, št. 1-4 (1975): 11–29.

Žnidarič, Marjan. Knjiga bliže delavcem. *Informator za organizatorje kulturnega življenja* 1, št. 1(1978): 12–13.

Imensko kazalo

A

Ahčin, Ivan 69
Ahčin, Marjan 59
Albreht, Roman 76
Aškerc, Anton 75

B

Badalić, Josip 94, 95
Bajič, Stojan 56
Bajt, Anton 117, **119**, 120
Bajuk, Marko 69
Beličič, Vinko 69
Berčič, Branko 122, 137, **139**, 140, 142, 147, 148, 149, 157, 166, 175, 181, 183, 185, 205
Blaca, Adem 147
Bohanec, Slavko 92
Bohinec, Valter 53, 110, 125, 127, 137, 140
Bratina, Janko 49
246 Breclj, Marijan 147
Breznik, Anton 29
Bulovec, Štefka 108, 109, 110, **111**, 133, 134

C

Cankar, Ivan 68
Cesarec, Avgust 75
Cevc, Emilijan 113
Cvet, Anton 59

Č

Čandek, Janez 105
Čop, Matija 46, 47, 103, 190
Čremošnik, Gregor 125, 137

D

D'Annunzio, Gabriele 69
Deniša, Zlatko 68
Dobrovoljc, France 125, 134, 175
Dolar, Jaro 90, 142, 148, 163, 164, 173, 176, 178, 184, 196, **198**, 205
Dolenc, Metod 24

E

Emeršič, Majda 188, 189
Erjavec, Fran (1893-1960) 69
Erjavec, Ludvik 122

F

Filo, Breda 178, 184, 186, **192**, 202
Finžgar, Fran Saleški 108

G

Gerlanc, Bogomil 57, 62, **63**, 68, 69, 70, 72, 125
Gide, André 69
Glaser, Karol 42
Glavar, Peter Pavel 92
Glazer, Janko 36, 45, 49, 53, 86, **87**, 168, 184, 200
Glonar, Joža 30, 37, 40, 42, 47, **48**, 49, 51, 53, 54, 103, 108
Goering, Hermann 69
Gosar, Andrej 69
Grassauer, Ferdinand 37, 39
Gspan, Alfonz 93, **94**, 95, 126, 131, 132, 133, 140, 171

H

Habjan, Vlado 182
Hadži, Jovan 108
Hamsun, Knut 69
Hartman, Bruno **167**, 168, 169, 182, 183, 184
Hitler, Adolf 69
Hribar, Ivan 92
Hribernik, V. 122

J

Jalen, Janez 69
Japelj, Mirko 87
Javornik, Mirko 69
Jelušić, Mirko 69
Jugovec, Jelica 163, 175
Jurčič, Josip 68

K

Kalan, Pavle 109, 112, **114**, 125, 131, 132, 137, 140, 142, 164
Kamenik, Ignac 188, 189, **190**, 195, 202, 203, 205
Kanič, Ivan 213
Kardelj, Edvard 111, 187
Kavčič, Kajetan **97**, 98, 160

Kermavner, Dušan 115, 124
 Kibrik, Rozalija Samoilovna 72
 Kidrič, Boris 96
 Kidrič, France 20, 30, **31**, 32, 34, 36, 39, 45, 49, 56, 103
 Kociper, Stanko 69
 Kokole, Jože 120, 195, 212, **213**
 Komelj, Bogo 147
 Konrad, Stefan 47
 Kornhauser, Aleksandra 182
 Korže-Strajnar, Ančka 145, 147, 150, 166, 168, 178, **179**, 182, 183, 184, 196
 Kos, Milko 40, **41**, 49, 137
 Kos, Stanislav 147, 169, 184, 196, **200**, 212
 Kozak, Ferdo 69
 Kozak, Juš 59
 Kraigher, Uroš 34, 142
 Kramberger, Darja 188, 189
 Kranjc, Cene 53
 Kranjec, Marko (1930-2021) 175
 Krek, Gregor 19
 Krupskaja, Nadežda 62
 Kukula, Richard 19
 Kumbatovič, Filip 59

L

Lavička, Bohuslav 81
 Lenin, Vladimir Iljič 62, 72
 Levstik, Fran 46
 Linhart, Anton Tomaž 29
 Liška, Janko 123, 142
 Logar, Janez 95, 98, 99, 110, 112, **113**, 124, 125, 126, 131, 134, 136, 140, 176
 Lokar, Janko 32
 London, Jack 75
 Lovrenčič, Joža 69
 Ložar, Rajko 53
 Ludvik, Dušan 109, 110, 112, 115, **116**, 124, 127, 134, 137

M

Maleš, Miha 31
 Mantuani, Josip 49
 Marinetti, Filippo Tommaso 69
 Marinko, Irena 212
 Martelanc, Tomo **207**
 Marušič, Drago 59
 Marušič, Tatjana 179
 Matičič, Ivan 137
 Meinong, Alexius 19
 Melik, Vasilij 124

Menaše, Helena 142
Mencin, Roza 70, 124, 131
Meršol, Valentin 60
Miklavčič, Maks 137
Moliere 75
Mussolini, Benito 69
Muys, Gottfried 47

N

Novak, Vlado 88, 89, 90, **91**, 117, 122, 142, 147, 175, 184
Nušić, Branislav 75

O

Obolenska, Elizabeta 49
Odar, Alojzij 69
Ortner, Max 84

P

Paulova, Milada 27
Petre, France 34, 46
Pirjevec, Avgust 20, 23, 27, 28, 35, 37, 39, 40, 42, **43**, 44, 46, 47, 48, 49, 53, 103, 108, 120
Pivec-Stele, Melita 18, 24, 46, 49, 51, **52**, 53, 103, 108, 124, 137
Plečnik, Jože 35
Pleničar, Boža 82, 186
Podhorsky, Rene 56, 60
Podkrajšek-Harambaša, Fran 19
Podpac, Justina 119, 120, 147
Polec, Janko 108
Posavec, Ančka 110
Pregelj, Bogo 59, 62, **67**, 71, 80, 90, 122, 125, 131, 136, 137, 142
Prešeren, France 75, 109, 111
Prežihov Voranc 75
Prijatelj, Ivan 30, 45, 49
Puntar, Josip 20, 49, 53, 98
Puš, Ludvik 69

R

Radics, Hedwig von 49
Ramovš, Fran 108, 109
Ranganathan, Shiyali Ramamrita 12
Ribičič, Josip 79
Rijavec, Josip 125, **127**, 131, 142
Rode, Matija 54
Rojnić, Matko 92, 110, 147, 171, 172

Rozman, Gregorij 69
Rupel, Mirko 83, 90, 95, 101, 103, 104, 105, 106, **107**, 110, 115, 117, 118, 123, 124, 125,
131, 132, 133, 135, 137, 138, 142, 146, 147, 172, 205
Rupnik, Leon 56, 69, 99
Rus, Jože 45, 49, 53, 59, 98, 103
Rybář, Miloš 175

S

Samec, Maks 39
Sepe, Miša 154, 178
Simčič, Zorko 69
Simonič, Franc 33, 40, 42, 43, 106, 108, 109
Stalin, Josip Visarijonovič 62
Stegenšek, Avguštin 19
Stele, France 32, 40, 41, 108
Stevin, Nada 147, 162, 172
Stritar, Josip 46
Swoboda, H. 60

Š

Šifrer, Jože 188
Šircelj, Martina **155**, 160, 178, 187
Škerlj, Gabrijel 137
Šlajpah Zorn, Mara 65, 68, 70, 72, **73**, 75, 76, 78, 79, 81, 90, 91, 98, 122, 125, 126, 131, 142,
153, 163, 166, 168, 176, 193
Šlebinger, Janko 32, **33**, 34, 42, 46, 49, 53, 54, 56, 87, 98, 106, 108, 109, 110, 111, 137
Šmalc, Leopold 112, 142

T

Tausig, Štefan 137
Tito, Josip Broz 62, 75
Tomšič, Vida 59
Trotzki, Leon 69
Trubar, Primož 104
Tuma, Henrik 59

U

Udovič, J. 137
Ušeničnik, Aleš 69

V

Veber, France 69
Velikonja, Narte 69
Veljčić, Veseljko 208, 209

Verne, Jules 75
Verona, Eva 15, 53, 112, 194, 197, 216
Veselko, Maks 122, 147, 156, 164
Vidic, Ivan 92
Vilhar, Srečko 153
Vižintin, Avgust 122, 131, 142, 145, 147, 160, 176, 184
Vrhovnik, Ivan 19

W

Wutke-Brecelj, Erika 59

Z

Zidar, Marija 125, 127
Ziherl, Boris 70
Zupan, Tomo 19
Zupančič, Beno 142

Ž

Žibert, Ivan 20, 36, **38**, 39, 49
Žigon, Avgust 30, 32
Žmavc, Ivan 36, 45, 49, **50**, 51
Žnidar, Andra 147
Župančič, Oton 56, 92
Žužek, Adelina 56

Slovenske knjižnice in knjižničarstvo v 20. stoletju: izbrana poglavja

Avtorica: Eva Kodrič-Dačić

Recenzenta: Miha Kovač, Katarina Švab

Prevod povzetka: Polona Vilar

Lektorica: Manca Ratković

Imensko kazalo uredila: Damjana Vovk

Oblikovanje in prelom: GAF LAB, Rok Bezeljak s. p.

Založili: Založba Univerze v Ljubljani in Zveza bibliotekarskih društev Slovenije

Za založbi: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani (ZUL) in Damjana Vovk (ZBDS)

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete

Tisk: Dravski tisk

Ljubljana, 2026

Prva izdaja

Naklada: 500 izvodov

Cena: 25 EUR

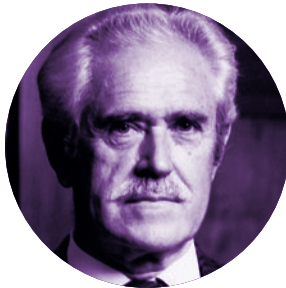

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Monografija je izšla s podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) ter Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://ebooks.uni-lj.si/zalozbaul/>

DOI: 10.4312/9789612977931

Zveza bibliotekarskih društev Slovenije

UNIVERZA
V LJUBLJANI

FF

Filozofska
fakulteta

Založba Univerze v Ljubljani